Sandra Pralong (coordonator)

De ce m-am întors în România

Interviurile din acest volum au fost consemnate de Anca Mihalache.

© 2010 by Editura POLIROM

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37; P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:
PRALONG, SANDRA
De ce m-am întors în România / Sandra Pralong (coord.). – Iași: Polirom, 2010
ISBN 978-973-46-1714-2

I. Pralong, Sandra (coord.)

008(498):929

Printed in ROMANIA

Sandra Pralong
coordonator

De ce m-am întors în România

POLIROM
2010

Cuprins

(în ordinea cronologică
a întoarcerii în România)

În loc de prefață (Sandra Pralong) 11

Dan Chișu (ianuarie 1990) 17
Sandra Pralong (ianuarie 1990) 25
Alteța Sa Regală Principesa Margareta a României (ianuarie 1990) 47
Neagu Djuvara (februarie 1990) 59
Paul Shalit (aprilie 1990) 69
Gheorghe Zamfir (aprilie 1990) 83
Radu Florescu (mai 1990) 101
Mariana Nicolesco (iunie 1991) 117
Connie Larkin (septembrie 1991) 133
Radu Gabrea (septembrie 1992) 139
Miruna Budișteanu (august 1993) 145
Dan Pazara (iulie 1994) 155
Dinu Zamfirescu (iulie 1994) 165
Adrian Niculescu (august 1996) 179
Doru Braia (noiembrie 1996) 187
Matei Păun (aprilie 1997) 195
Nicușor Dan (iulie 1998) 205
Paul-Andre Baran (decembrie 1998) 213
Ștefan Ignat (iulie 1999) 227
Mihaela Mihai (ianuarie 2001) 231
Sorin Alexandrescu (februarie 2001) 243
Irina Cajal Marin (mai 2001) 255
Eleonor Sebastian (septembrie 2001) 263
Bogdan Baeder (ianuarie 2003) 269

Ana Birchall (iulie 2003) 275
Ion Vianu (septembrie 2003) 295
Tereza Vâlcan (octombrie 2003) 305
Cristina Dragomirescu (aprilie 2004) 317
Indrei Rațiu (iulie 2004) 335
Ion Schiau (iulie 2004) 343
Andrei Stamatian (iulie 2004) 351
Leonard Doroftei (septembrie 2004) 365
Mike Costache (aprilie 2005) 371
Barbu Mateescu (mai 2005) 379
Cristina Fometescu (iulie 2006) 391
Alexandru Bălășescu (octombrie 2006) 403
Nicolas Don (noiembrie 2006) 413
Alexandru Fotescu (februarie 2008) 423
Alexandru Mănăilă (martie 2008) 431

Dedic acest volum tuturor bunicilor, părinților și dascălilor care, precum ai mei, îi învață pe copii că trecerea lor prin lume înseamnă o contribuție adusă neamului în care s-au născut și comunității în care trăiesc...
...și în special mamei mele, Sanda Budiș, pentru exemplul ei de curaj, dăruire și patriotism.

Noica ne spunea (...) înainte de '89: „Partea frumoasă cu România este că, aici, totul e încă de făcut". E de făcut ceva în toate domeniile. Sunt tineri care spun: „Mergem în România și facem treabă!". Dar, odată întorși, (...) urmează o mare dezamăgire.
Din punctul meu de vedere nu cei care pleacă și rămân în străinătate reprezintă „fuga creierelor", ci cei care se întorc și sunt nefolosiți. Asta e ceva criminal.

Andrei Pleșu

Nu mai sunt eu însămi, o, țară, eu sunt tu.

Elena Văcărescu

În loc de prefață

Mi-aș dori ca, printre rânduri, această carte să ne îmbie să ne „îndrăgostim din nou de România!”[1]. Știu că, în ultimul timp, a devenit de bonton mai curând să ne denigrăm țara, dar cred că, atunci când o privim prin ochii unor oameni de succes care au ales să se întoarcă și să trăiască aici, putem redobândi acea stare de iubire. Chiar dacă unii dintre autorii paginilor ce urmează nu sunt tocmai blânzi cu ce au găsit acasă în România, citind povestea fiecăruia descoperim noi motive (și maniere) de a o iubi, de a o părăsi și, în final, de a reveni totuși la ea...

Acest volum a avut o gestație lungă – început la sfârșitul lui 2006, vede lumina tiparului abia acum. Din capul locului, doresc să cer iertare tuturor celor pe care i-am grăbit să-și scrie contribuția pentru a-i face apoi să aștepte atâta timp publicarea cărții. În realitate, totul a fost gata destul de repede – lipsea doar, surpriză, capitolul meu! Nu caut aici să mă justific, ci mai curând aș dori să ofer o brumă de explicație pentru ca scuzele mele să fie mai ușor acceptate.

În 2006, când am început să mă gândesc să scriu o carte, întrebarea „de ce m-am întors?” îmi părea mai curând retorică. Urmau, în mintea mea, două puncte și o lungă înșiruire de lucruri pe care doream să le fac pentru o Românie care aștepta cu febrilitate aderarea la Uniunea Europeană. Pare pretențios că „doream să le fac pentru”, dar știam că pot, împreună cu mulți alții. Cu câțiva ani înainte, se vorbea mult în Occident despre avantajele pe care le au acele țări care au știut să-și repatrieze competențele diasporei plecate la studii sau la muncă în străinătate[2]. M-am gândit așadar că și în România se va întâmpla la fel și că statul va avea nevoie de oameni ca mine.

După alegeri, am revenit în țară de la ONU și m-am pus *en réserve de la République*, cum spun francezii, așteptând ca Republica să ia notă de

1. Interviu publicat în *Q Magazine*, nr. 77, 12 martie 2010.
2. Cercetările despre avantajele competitive conferite de rețelele de emigranți au explodat la începutul anilor 2000, mai ales în Statele Unite, sub îndrumarea profesorului Michael Porter de la Universitatea Harvard. Porter, împreună cu alți profesori, a fondat *think tank*-ul Monitor Company la Boston, unde s-au produs analize fascinante despre dimensiunea culturală a dezvoltării economice și despre maniera în care se poate clădi avantajul competitiv al unei națiuni. Rezultatele cercetătorilor arată clar că un stat care știe să-și mobilizeze energiile diasporei și atrage înapoi în țară talentul poate beneficia de o creștere economică sporită și rapidă.

disponibilitatea mea. („Dar Republica știe oare?", m-a întrebat atunci un prieten, fost ministru. Bună întrebare: eram noi, cei veniți din alt sistem, meritocratic, dispuși să facem ce trebuia pentru a intra în noul joc politic românesc?) A trebuit așadar să fac un pic de ordine în propria viață înainte de a mă putea concentra pe carte, căci în toată această perioadă am fost mai curând confruntată cu întrebarea „de ce să rămân?", nemaifiind nicicum sigură „de ce m-am întors".

Într-un fel de tentativă disperată de a mă instala totuși într-un mediu cât de cât asemănător cu cel din care veneam, am început mai întâi prin a striga (prin programele fundației pe care o conduc): „Nesimțirea ucide!", „Ura dăunează grav sănătății!", „Răutatea urâțește!" sau „Mișcă-ți bunul-simț!", organizând, cu tineri voluntari, campanii de civilitate și etică printre studenți și liceeni. Însă, după un timp, mi-am dat seama că, din gradenele de unde societatea civilă (din care fac parte) privește meciul românesc, șansele de a influența partida sunt mici, iar lucrurile au nevoie de timp ca să se transforme (dar, cu siguranță, ele se vor transforma – în bine![1]).

Odată ce am înțeles că sarcina mea nu este să schimb lumea, ci, cum spunea Gandhi, să mă schimb pe mine și lumea se va schimba, m-am liniștit. Am luat decizia să rămân în țară, mi-am terminat teza de doctorat (despre influența culturii asupra dezvoltării societății civile în România) și m-am izolat pe cât posibil de ce e rău și vulgar, înconjurându-mă de artă și de frumos. Astfel, am început să mă apropii de miezul acela dulce și bun al României, din care izvorăsc toate lucrurile mirifice pentru care prețuiesc această țară (și asta nu doar pentru că este „țara mea"). Abia atunci când am reușit să împac România din mine cu cea din jurul meu mi-am găsit (în fine) tihna pentru a-mi scrie capitolul și a termina proiectul cărții.

Printre diferitele tentative de a mișca lucrurile din jur, împreună cu un grup de tineri entuziaști, i-am mobilizat pe cei care, ca și mine, s-au întors după ce au studiat sau muncit în străinătate și își doresc să transforme România într-o „țară în care chiar merită să trăiești"!. Pe câteva sute dintre ei, și pe mulți alții care nu au avut de-a face cu străinătatea, am reușit chiar să-i adunăm la Timișoara, Iași și București, invitându-i să fie „Noii Pașoptiști" ai României mileniului III. Le-am propus tinerilor „Pașoptiști" să devină „revoluționar de optimiști", să nu se lase demoralizați și să facă orice le stă în puteri pentru a transforma mediul în care trăiesc. (Astfel, „Pașoptiștii" din Iași au inițiat deja o fundație comunitară, la București, Alec Bălășescu derulează, cu niște amici, proiectul „Orașul gândește" și multe altele.)

Această carte face parte din proiectul „Noii Pașoptiști", care, așa cum am spus, își propune să coalizeze energiile celor care vor să transforme România într-o „țară în care chiar merită să trăiești". Fiecare coautor al cărții este, în

1. Am spus și cu alte ocazii că nu am nici un dubiu că și în România lucrurile se vor schimba, pentru că și hoții au nevoie de oameni cinstiți care să le păzească averea. Întrebarea este, evident, „când?", dar asta nu depinde decât de noi…

felul său, un „Pașoptist" ce contribuie la modernizarea României. Având totul la picioare în străinătate, acești oameni au ales totuși să se întoarcă acasă. De ce? Mulți dintre ei au făcut-o pentru potențialul acestei țări în care cred, pentru oportunitățile pe care ea le oferă și pentru încrederea pe care o au în abilitatea noastră de a ieși cu capul sus în lume. Alții s-au întors chemați de sentimentul unei datorii morale sau din respect față de strămoși. În fine, alții s-au întors pentru a regla conturile familiei cu lumea dinaintea epocii comuniste și pentru că doresc să investească ceva din talentul lor aici.

Oricare ar fi motivul, e util să vedem lucrurile care ne-au devenit prea familiare și prin ochii altora, căci astfel redescoperim mai vii culorile lumii care ne înconjoară. Descoperim, de pildă, că nenumăratele conexiuni ce alcătuiesc lumea românească fac solidaritatea mai ușoară și mai lesne de înfăptuit când există voință. Mai descoperim că, într-o țară în perpetuă criză, de un fel sau altul, uriașul bagaj de competențe și relații al acestor oameni se irosește atunci când ei sunt marginalizați. Nu se poate să nu ne miște profund setea lor de implicare, perseverența, pasiunea și nădejdea că, poate, totuși, Republica se va deștepta din somnul cel de moarte în care-o adânciră barbarii de tirani... și-i va chema „la oștire, pentru țară mori!". Cu siguranță, mulți ar face-o.

La început intenționam să umplu singură cele câteva sute de pagini ale cărții, fiindcă am multe de povestit. Am decis totuși să-mi comprim saga, gândindu-mă că ar fi mai valoros un tablou amplu (și mai variat) al diferitelor itinerare și motive de întoarcere, așadar am ales să propun un volum colectiv.

Nu am avut alte criterii de selecție decât familiaritatea mea cu cele 39 de persoane invitate să-și împărtășească povestea, dar am încercat pe cât posibil să dau glas atât unor valori consacrate, cât și unor tineri încă necunoscuți. Chiar dacă unii autori, tehnic, nu s-au „întors", ci s-au născut în străinătate și au venit, adulți, pe urmele înaintașilor lor, atât timp cât inima le bate în și pentru România, în ceea ce mă privește, tot români rămân și s-au întors acasă...

Pentru a păstra un sens al istoriei acestor ultime două decenii, am organizat cartea în ordine cronologică, după data la care autorii s-au întors în țară.

Evident că lista coautorilor este departe de a fi completă sau reprezentativă – lipsesc multe voci importante din peisajul românesc. Unii au apreciat inițiativa, dar au declinat totuși invitația de a scrie, pe alții i-am cunoscut abia când proiectul era spre final și a rămas să îi contactez pentru un eventual „bis". Lipsesc, de asemenea, mărturiile celor care au emigrat după aderare, pentru a avea un trai mai bun, dar care s-au întors din cauza crizei. Faimoșii noștri „căpșunari", ca și muncitorii din construcții, bonele, asistenții medicali, doctorii etc. au povești la fel de fascinante și pline de tâlc, care merită să fie ascultate. Poate că unele dintre aceste voci vor fi incluse într-un alt volum, care se va închega mai iute.

Nu știu dacă este necesar să precizez că rolul meu de coordonator al volumului nu atrage după sine vreun aval din partea mea față de poveștile

expuse sau față de maniera în care acestea sunt scrise, dar o fac pentru ca lucrurile să fie clare. Dacă la început am încercat să mă implic atent în editare, punând întrebări și căutând să lucrez pe texte cu autorii, a devenit repede evident că era preferabil să păstrez vocea fiecăruia, lăsând povestirea așa cum a fost scrisă inițial, eliminând eventual, de comun acord, pasajele ce putau fi greșit interpretate.

În ciuda inevitabilelor derapaje, tabloul zugrăvit de aceste mărturii rămâne, cred, instructiv. Din el se desprind, chiar critice fiind, dragostea profundă și atașamentul față de neam, acel avânt inimos, rămas astăzi prăfuit, pe care părinții noștri îl numeau „patriotism". De fapt, se desprind pur și simplu iubirea pentru România și dorința de a contribui la bunăstarea ei.

În această eră a contagiunilor sociale, nu avem, cred, dreptul să ne lăsăm copleșiți de epidemia de frustrare și de neputință ce pare să fi cuprins România acestui început de deceniu. Unul din marile merite ale relatărilor ce urmează poate fi acela de a provoca o atât de necesară și benefică contra-contagiune de optimism și de curaj, pentru care le sunt profund recunoscătoare coautorilor!

*

Această carte nu ar fi fost posibilă fără contribuția multor oameni deosebiți, dintre care doresc să evidențiez doar câțiva.

În primul rând, Anca Mihalache, fără care probabil că nimic din ce urmează nu ar fi existat nici acum... Ea a ținut legătura cu fiecare coautor, a făcut și refăcut liste și tabele cu datele de contact și statusul fiecărui capitol după tipicul meu pedant, a intervievat autorii care nu au putut să scrie, a transcris interviurile tuturor și a făcut nenumărate alte lucruri fără care acest proiect nu ar fi rămas decât o idee bună. Îți mulțumesc, Anca, pentru talent, perseverență și seriozitate. Și te felicit, mulțumindu-ți de asemenea pentru că, atunci când eu eram ocupată să-mi scriu propriul capitol (printre zecile de priorități cu care încerc să jonglez și nu reușesc), ai luat asupra ta, cu curaj, eleganță, tact și diplomație, sarcina de a chema autorii, după atât timp, pentru a obține acordul final.

Aș dori să-i mulțumesc, de asemenea, lui Andrei Ogrezeanu, un tânăr „Pașoptist" căruia i-am pierdut urma. Fiindcă tocmai venea de la studii din străinătate, lui i-am încredințat inițial ideea și, în urma multor discuții animate cu colegii de la SynergEtica, l-am rugat să aștearnă pe hârtie o primă schiță de propunere către editură.

Vorbind de editură, le sunt profund recunoscătoare domnilor Silviu Lupescu și Adrian Șerban de la Polirom, pentru îngăduința, sprijinul și nemărginita lor răbdare și, de asemenea, pentru abilitatea cvasimagică de a tipări cartea în timp record, fără să mi se reproșeze nici o clipă întârzierea cu care au primit manuscrisul. Le mai mulțumesc lui Emanuel Grosu, redactorul care ne-a ajutat – măcar pe unii dintre noi – să ne revizuim lecția de

gramatică română, și Emanuelei Stoleriu, redactorul-șef, pentru binevenita precizare din titlu („De ce m-am întors *în România*") și pentru competența și profesionalismul ei, care fac cartea mai bună.

De asemenea, doresc să-i mulțumesc prietenei mele „pașopiste" Hanny Bratu-Ciocazanu, fără care întâlnirile „Noilor Pașoptiști" ar fi fost mai sărace și mai puțin inspirate. Parteneriatul și devotamentul ei față de „cauză" și pragmatismul de care a dat dovadă au fost salutare.

Le mulțumesc de asemenea Danei Vlăduț, pentru tot sufletul pus în „Noii Pașoptiști", Anei Hajdău și Roxanei Teleșpan, pentru ajutorul pe care mi l-au oferit ca lucrurile să se miște, Irinei Mihăilescu, Sandei Cojocaru și Sorinei Slusarec, pentru mobilizarea exemplară pentru realizarea site-ului, și celorlalte voluntare de la Facultatea de Jurnalism, pentru entuziasmul lor.

În fine, dar nu în ultimul rând, Fundația SynergEtica, care administrează, între altele, proiectul „Noii Pașoptiști" nu ar fi existat fără Marina Neagu, Laura Molnar, Silviu Martin, Lenard Denes, Sînziana Cerbu, Alexandra Grigore, Ileana Grigorescu, Daniela Crăciun, Anca, Hanny, Dana, Ana, Sanda, Roxana, Irina și Sorina (menționate mai sus) și, pe ultima sută de metri, Ștefan Nicolai. Pentru elanul, motivația și încrederea voastră, vă mulțumesc – aveți toată admirația mea!

Cu excepția lui Hanny, care se apropie de 40 de ani (dar arată de 25!), acești tineri au între 18 și 26 de ani. Împreună, ei reprezintă România de astăzi (iar trei dintre ei, Republica Moldova!). Dacă ați vedea frumusețea de pe chipul și din sufletele lor și dacă le-ați cunoaște capacitățile, ați fi la fel de convinși ca și mine de imensul potențial al acestei țări. Trebuie doar să-l realizăm!... Cum spune o maximă zen: „Dacă nu noi, cine? Și dacă nu acum, când?!".

Sandra Pralong
București, iunie 2010

Dan Chișu

Ianuarie 1990

Dan Chișu a urmat cursurile școlii L'Institut International de l'Image et du Son din Paris, specializarea „cameraman". Este președintele fundației DaKINO, pe care a înființat-o în anul 1991. La rândul său, Fundația DaKINO, prin Dan Chișu, este promotoarea, organizatoarea și producătoarea celui mai vechi festival de film din România – Festivalul Internațional de Film DaKINO, ajuns la cea de-a 19-a ediție. În 1991 a înființat DaKINO Advertising și DaKINO Production, companii specializate în producția publicitară și de televiziune. În 2006 a înființat Editura DaKINO, iar din 2007 s-a implicat direct în producția de film, înființând DaKINO Film. Este organizatorul a numeroase evenimente, cum ar fi Noaptea Devoratorilor de Publicitate, Noaptea Sportului Extrem, dar și coproducător al BiFEST, în 2004, MediaFest, în 1997, și Romanian Advertising Film Festival, în 1994. A jucat în lungmetrajele *Senatorul Melcilor*, *Asfalt Tango* și *Turnul din Pisa*.
În 2009 a regizat și a produs lungmetrajul *WebSiteStory*, un film-experiment, lansat în primăvara lui 2010. Este scenaristul și regizorul filmului *Ursul*, filmat în anul 2009 și aflat în postproducție. În februarie 2010 a intrat în preproducție cu un alt lungmetraj, ce urmează să fie filmat în vara acestui an, Dan Chișu fiind scenarist, regizor și producător.
Ca producător de televiziune, a realizat și produs seriile de documentare *Orașele Pierdute ale Incașilor*, film căruia i-a fost decernat titlul „Cel mai Bun Film Documentar" în anul 2006, de către Asociația Profesioniștilor în Televiziune din România (APTR), *Șamanii Peruani – realitatea unui mit*, *Ocolul Pământului în 80 de Mirodenii*, dar și emisiunile TV „Mănânc, deci Exist" și „Realitatea pe Mediterană", distinsă, de asemenea, cu un premiu APTR în anul 2007. Este autorul romanelor *Singur sub duș* (Editura Nemira, 2004) și *Garsoniera din pădurea de macarale* (Editura DaKINO, 2008).
Cea mai mare pasiune a lui Dan Chișu este sailing-ul.

De ce m-am întors

Mi s-a pus această întrebare de foarte multe ori. Oricum, de mai multe ori decât mi s-a pus întrebarea de ce am plecat. Dacă stau să mă gândesc... de fapt, a reînceput să mi se pună întrebarea de ce am plecat. Dar acest lucru îl fac doar acei jurnaliști mai tineri care nu mai știu sau nu au știut niciodată cum a fost înainte de '89. Ca să nu mănânc salam cu soia? Ca să îmi umplu plămânii de libertate? Puțin probabil, pentru că eram prea tânăr și chiar infirm ca să înțeleg libertatea. Cred că am plecat pentru că așa am simțit atunci. Că mă sufoc. Sau poate că era la modă. Mă simțeam deja disident atunci când ceream audiențe la Consiliul de Stat să văd dacă și de ce nu-mi iese aprobarea de căsătorie. A durat mult, iar așteptarea a fost îngrozitoare, dar, până la urmă, a venit. Și am plecat. Și nu am să uit niciodată spaima pe care am tras-o când avionul meu Air France s-a oprit la Sofia, escală despre care nu știam nimic și care mi-a făcut inima cât un purice, convins fiind că pe mine mă vor da jos din avion și mă vor întoarce în țară. Cât de important mă credeam... Occidentul a fost pentru mine cel mai mare amestec de stări. Incredibil cât de repede treceam de la fericire la disperare. Mă bucuram de fiecare descoperire a normalității lor, comparând fără voie totul cu ceea ce era „la noi". Cât de curate erau străzile în cel mai murdar oraș al Europei, Parisul, cât de multe filme nevăzute nici măcar pe casetă video în România puteam să văd în cinematografele deschise până după miezul nopții, până la ce oră erau deschise restaurantele... Dar șocul cel mai mare a fost în primul supermarket. Acolo nu am mai putut compara nimic. Îmi venea în minte bancul cu „Nu vă supărați, aveți carne? Nu, aici nu avem pește, dincolo nu avem carne". Cum să compari o alimentară din România cu un supermarket? Chiar dacă eram preocupat cu transformarea francului în dolari și apoi în lei, și la negru, și la oficial, și tot uimit eram de cât de bine pot să trăiască „ei" cu salariul lor. Nu vreau să vorbesc despre vitrinele pe care le-am lins cu privirea, dar care îmi dădeau ambiții nevisate, de mașinile second-hand pe care mi se părea că mi le voi perminte într-o zi sau despre restaurantele de lux, unde prin geamurile mari zăream oameni care beau sticle de vin

la prețul întregii mele averi, adunată cu greu și trecută peste frontieră în pasta de dinți. Cel mai tare mă întristam seara, când îmi dădeam seama mai bine cine sunt, unde sunt și cât de greu îmi va fi. Nu de multe ori m-a bătut gândul să mă întorc, dar ce bine că pe vremea aia nu se putea. Au urmat acomodarea și înstrăinarea. Pentru că a te acomoda înseamnă și a te înstrăina. Îți pui armura dimineața și ți-o dai jos seara, pentru puțină vreme. După un timp n-o mai scoți nici seara. Începe să-ți placă protecția ei metalică și parcă te feliciți că nu ai mai scos-o. După care îți intră în carne, ușor, pe nesimțite. Te doare puțin, ca un pantof care te roade, după care se bătătorește, ca și inima ta, iluzoriu protejată. După care îți intră și în suflet. Atunci ești pierdut. Norocul meu a fost că m-am întors. Dar să revin.

Au trecut anii și am uitat gustul salamului cu soia nemâncat vreodată, și exact când dorul de țara mea s-a stins, iar speranța unei schimbări în România se rezuma la „poate are cancer la prostată", am auzit într-o pizzerie din Stuttgart, pe unde-mi făceam veacul organizând evenimente alături de marele Ion Țiriac, ceva care a făcut să mi se ridice părul măciucă. La Timișoara se trage. Niciodată nu l-am urât mai tare pe Ceaușescu, din cauza căruia nu am mâncat salam cu soia în România, dar m-am trezit în Occident: zile de-a rândul, la 4 dimineața împărțeam ziare pentru *Le Matin*, după care făceam o școală acolo, până spre 6 seara, când mă „tiram" într-un bar, unde lucram ca să pot să-mi adun banii pentru o cameră de bonă la etajul 6, fără ascensor, mâncând nu soia, cum făceau cei care au rămas în România, ci doar un sendviș pe zi, cu merguez și multă pâine, exact pe la 4 după-amiaza, cât să-mi ajungă până a doua zi cam pe la aceeași oră. Nu l-am urât ca în ziua în care am aflat că a dat ordin armatei să tragă. Și nu-mi pare rău că l-am urât, îmi pare rău că niște netrebnici mi-au transformat ura crâncenă în milă, atunci când mi l-au arătat la televizor, bătrân, chinuit să iasă dintr-un TAB, cu căciula de astrahan în mână, de mi-au dat lacrimile de milă, nu de ură, și mai ales când l-au maltratat cu procesul ăla.... dar poate nu am voie să judec. Spun doar ce simt și ce-am simțit. Pentru că nu am înțeles nimic. Și nici în 31 ianuarie, când am ajuns acasă cu un transport de la FNAC, un radio liber, cu niște ajutoare, nu am înțeles nimic. De ce mă certam cu cei mai buni prieteni ai mei, având păreri contradictorii, de ce acum, când, în sfârșit, înțelegeam și eu ceva din viața aia din Occident și nu mai aveam grija zilei de mâine, a trebuit să mă bulverseze această revoluție pe care nici nu mai știam cum să o percep? Am plecat nefericit prima dată din România. Eram sigur că nu mă voi întoarce. Dacă s-ar fi întâmplat mai devreme, poate... mi-am

zis. Apoi au început să vină românii în Occident. Atunci m-au vizitat și prietenii mei. Nu pot să nu-mi amintesc de mândria cu care le arătam Parisul și locurile pe care singuri nu le-ar fi descoperit niciodată. Uimirea și satisfacția lor mă făceau să cred că eu am făcut Parisul așa frumos. Am refredonat „melodia" comparației între noi și ei, am îngânat și eu odată cu ei transformarea francului în leu, deși o știam pe de rost și de fiecare dată i-am corectat, făcând suma în lei să pară mai mică, doar ca să se mire și mai tare de cât de bine trăiam noi. Și simțeam în fiecare suspin al lor cât de tare și-ar dori să plece din România în care eu mă gândeam să mă întorc. Pentru că simțeam deja că România este țara tuturor oportunităților, nu Franța. Și nu puteam să le spun asta în față, pentru că nu ar fi înțeles și nici nu m-ar fi crezut.

Așa a început odiseea celei mai mari aventuri din viața mea. Întoarcerea. Sună a film de aventuri american. Ceea ce mă intrigă însă cel mai tare este însuși felul în care am trecut de la un „nu" categoric la întoarcerea efectivă. Mă simțeam ca pacientul lui Buzzati din nuvela *Un caz clinic*, cel care coboară în fiecare zi un etaj către morga spitalului, motivând tuturor celor cu care se întâlnea la etajul inferior în care era adus că „nu-i decât o situație temporară și că el va fi dus înapoi la etajul superior, căruia îi aparține", fără să înțeleagă că drumul lui în jos este fără întoarcere. Pentru că jos era morga. Așa le-am spus și eu prietenilor care mă vedeau din ce în ce mai des în România și care mă întrebau: „Tu te-ai întors definitiv?" „Nu, sunt doar provizoriu în România, eu stau la Paris, dar am puțină treabă să văd cum e pe-aici." Și am stat ceva timp așa, crăcănat între Paris și București, chiar dacă inima îmi era într-un loc și sufletul în altul. Procesul de înapoiere a durat mult, și la propriu, și la figurat. Dar, la un moment dat, masa critică a învins. Am început să fac lucruri și munca îmi plăcea. Doar câte un film franțuzesc pe la televizor îmi producea nostalgii de neînțeles, recunoscând unele locuri în care trăisem o vreme. Dar România pentru mine era ca nevasta pe care o părăsisem fiindcă nu se mai putea trăi cu ea, pentru o Franță care, paradoxal, nu m-a dorit, dar care, ușor, ușor, m-a acceptat și pe care acum aveam senzația că o înșel cu fosta nevastă, recent devenită amantă, doar pentru că peste noapte devenise o partidă mai bună...

De ce m-am întors?

A fost o perioadă în care am crezut că m-am întors pentru că așa era normal să fac, dar și ca să-mi demonstrez că azilul cerut de mine a fost doar politic, nu și economic. Cred că mă simțeam mai deștept decât cei de aici, doar pentru că trăisem ceva timp în Occident. Vedeam mai repede vidul și puteam ușor să-mi imaginez cum și cu

ce se va umple. Nu prea știam cine va face asta. Dar totdeauna am sperat că voi fi eu de câteva ori. Așa s-a născut Festivalul Internațional de Film DaKINO. Și toate cele pe care le-am făcut în România.

De ce m-am întors?

Pentru că aici puteam fi impertinent și infatuat, și asta îmi plăcea. De fapt, puteam fi impertinent și infatuat pentru că foarte mulți se uitau în gura mea, iar drogul ăsta al admirației fără echivoc îți paradește creierii.

De ce m-am întors?

Pentru că doream să fiu prezent la toate schimbările care, de multe ori, se lăsau nespus de mult așteptate. Iar unele dintre ele mi-au provocat greutăți care m-au făcut să mă întreb de foarte multe ori „De ce dracu' m-am întors"; întotdeauna însă, de la „De ce dracu' m-am întors", am trecut la „Ce dracu' să fi făcut acolo singur", fără limba mea maternă și posibilitățile mele de exprimare. Pentru că, în definitiv, eram „deștept" aici, cam în toate domeniile în care eram „prost" acolo.

De ce m-am întors?

Pentru că România era locul unde se întâmplau lucruri. Pentru că nu ai de multe ori ocazia în viață să fi participant activ la o schimbare. Pentru că România s-a modificat în fiecare secundă din '90 până acum. Pentru că aici erau lucruri de înlocuit. Pentru că aici am simțit că pot să schimb și eu câte ceva. Pentru că în România, după '90, au umblat câinii cu covrigi în coadă, pe care i-am căutat la Paris în anii '80. Și pentru că după multe căutări i-am găsit. Nu numai eu.

De ce m-am întors?

Pentru toți oamenii minunați din România care m-au făcut să mă simt bine în toată această perioadă și care mi-au făcut întoarcerea mai ușoară, oameni iluștri sau simpli, actori geniali sau politicieni guralivi, zugravi cinstiți sau vânzători onești, îmbogățiți filantropi sau săraci generoși. Pentru ei, în speranța că vor reuși să rămână așa. Dar și pentru toți cei mai puțin minunați care mi-au făcut viața un calvar în România, dar care m-au făcut pe mine să par mai bun. Pentru cei care promit și nu se țin de cuvânt, pentru toți cei care scuipă și aruncă țigări din mașină pe stradă, care depășesc pe linia continuă când toți stăm în coloană, care dau muzica tare în mașini decapotabile, pentru toți cei care urcă transpirați în autobuzul supraaglomerat înainte de a-i lăsa pe ceilalți să coboare, pentru toți cei care nu se îmbracă duminica altfel, pentru toți cei care nu știu că fotbalul e doar un sport. Pentru că mi-am dat seama că eu nu vreau să fiu ca ei. Pentru ei, în speranța că se vor schimba.

De ce m-am întors?

Pentru cele mai frumoase fete din lume, pentru cei mai buni fotbaliști din lume, pentru cei mai buni politicieni din lume, pentru cei mai buni jurnaliști din lume, pentru cei mai buni scriitori din lume, cei mai buni bucătari, doctori, artiști, cântăreți, ingineri, filosofi, țărani și chiar cerșetori. Pentru că sunt ai mei, ai României; iar România e țara mea.

Parcă am scris o compunere de clasa a patra. Mă simt înapoiat. Așa cum de fapt mi-a spus și vameșul ăla de la Nădlac acum mulți ani la graniță: „Ați hotărât să vă înapoiați. Păi, să vă trec la înapoiați. Gata, sunteți înapoiat".

Sandra Pralong

Ianuarie 1990

Născută la București și crescută în Elveția și Statele Unite, Sandra Pralong se întoarce în 1990 pentru a pune bazele Fundației Soros pentru o Societate Deschisă în România și Moldova. În '89, la New York, fusese cel mai tânăr director al săptămânalului *Newsweek*. În anii '90 colaborează cu CNN și contribuie la deschiderea canalului de televiziune față de jurnaliștii din Europa Centrală și de Est. În 1994 pune pe picioare, la Praga, o agenție de știri video în parteneriat cu televiziunile publice din Europa Centrală. Revine în România în 1998 pentru a deveni consiliera Președintelui României, responsabilă pentru Relația cu Românii de Pretutindeni și Comunicare Internațională, iar în 2000 creează, la București, Synergy Communications, pentru a consilia în strategie companii precum Renault-Dacia, Erste Bank, Google, Berlitz și organizații precum ONU, UNICEF, OCDE, Banca Mondială, Comisia Europeană etc. În 2002 este invitată să conducă departamentul de comunicare regională al Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) în cele 27 de țări foste comuniste. Se întoarce din nou în România în 2006 pentru a înființa propria Fundație, SynergEtica (finanțată de Synergy Communications), dorind să insufle bucuria eticii și a civilității tinerilor români. În 2007, Comisia Europeană o invită să facă parte din grupul celor 10 intelectuali europeni care reflectează asupra provocărilor multilingvismului în Uniunea Europeană și în 2008 este numită Ambasador al Bunăvoinței pentru Anul European al Dialogului Intercultural. În 2009 creează, la București, „Ambasada Artelor" pentru a promova contribuția culturii românești la patrimoniul european.
Sandra Pralong are un doctorat în științe politice, obținut cu distincție la Institut de Sciences Politiques din Paris, a absolvit HEC în Elveția (administrarea afacerilor) și are două masterate, unul în drept internațional și diplomație, la Fletcher School, Boston, și unul în filosofie politică, la Columbia University din New York. A predat economie în Africa de Vest și științe politice la New York și București și scrie, în țară și în străinătate, despre etică, societatea civilă și dezvoltare economică.

De ce m-am întors

Sunt pentru câteva zile în Elveția, în apartamentul mamei, unde mi-am petrecut adolescența. Ca întotdeauna, priveliștea lacului Leman mă face să mă întreb de ce vin atât de rar aici. Sunt singură, mama e la București, așa că decid să iau o carte sub braț (de parcă ar fi chip să citești când la tot pasul te întâlnești cu cineva cunoscut) și îmi fac curaj să beau o cafea la o terasă pe malul lacului. Coborând spre burgul medieval, între mașinile parcate impecabil (pe stradă, nu pe trotuar), îmi sare în ochi, pe caroseria bleumarin a unei Toyota SUV, o enormă zgârietură de chei – o urmă dublă, proaspătă, urâtă, care șerpuiește pe absolut toată lungimea mașinii. E ceva neobișnuit în impecabila Elveție și tresar, nu pentru că ar fi o mașină cunoscută, ci pentru că realizez că primul meu gând este: „Doamne, sper să nu fie opera unui românaș de-al nostru!". Și mă opresc din mers ca să diger ideea: cum se face că viața în România pare că mă condiționează să mă aștept la ce-i mai rău de la noi înșine, în loc de ceva bun? Și, după 20 de ani, de ce noi, românii, pare că ne-am obișnuit să reacționăm astfel? Dacă ar fi să pun într-o propoziție motivul pentru care trăiesc în România, atunci el este fix acesta: dorința de a schimba această condiționare colectivă negativă, autoindusă și autodistructivă, într-una pozitivă...

Pare utopic și grandios, dar știu că se poate. Lucrez cu tineri și fiecare dintre ei, atunci când începe să capete încredere în sine, când se dezbară de neputință și vede viața (în România) ca pe un lung șir de oportunități (și nu ca pe o serie de probleme de rezolvat prin șmecherie, obrăznicie sau răutate), atunci când perseverează, când nu renunță și izbutește în fine să facă ce și-a propus, îmi produce mai multă bucurie decât toate priveliștile, viața tihnită sau aurul din lume. Aș putea să-mi opresc povestea aici, restul e doar jurnal de călătorie (despre „cum" am revenit, nu „de ce"). Căci m-am întors efectiv ca să-mi aduc contribuția, în felul meu și atât cât pot, la schimbarea atitudinii celor cu care interacționez, sperând că și alții se vor inspira de la ei, iar astfel se va cataliza o reacție care să ne descătușeze de teamă, de umilință, de frustrare și de tot ce, adesea, ne face să scoatem ce-i mai rău din noi și să îngropăm tot ce este sfânt și bun.

Se zice că mentalitățile nu se schimbă, dar cred că este greșit. Nu e o fatalitate să fim așa cum suntem; știu că putem evolua și altfel – am experimentat transformarea pe propria mea piele. Am trăit în suficiente țări diferite ca să văd cum fiecare dintre noi este atât „produsul", cât și „cauza" mediului în care trăiește. Suntem cu toții influențati, în bine sau în rău, de ceea ce ne înconjoară, iar ceea ce ne înconjoară, la rândul său, se poate schimba dacă noi ne schimbăm atitudinea – ne trebuie doar curajul de a o face!

Pe scurt, m-am întors ca să repet cât pot de des o idee simplă, însușită în străinătate, anume că singura noastră libertate adevărată este aceea de a alege atitudinea cu care privim viața și că aceasta nu este fatal condiționată de trecut. Odată ce înțelegem, cu toții, lucrul acesta, nimic nu ne va mai opri să ne creăm – individual și colectiv – viața pe care o dorim în România.

Eleanor Roosevelt spunea: „Nimeni nu poate fi umilit fără consimțământ". Pe scurt, m-am întors pentru a mă număra printre cei care le reamintesc lucrul acesta celor din jur, încercând, pe cât posibil, să-i împiedice să-și mai dea consimțământul...

*

Am revenit la București nu din paradisul tihnit al Elveției, ci din mijlocul agitat al New Yorkului, unde, în 1989, eram în al nouălea cer – la propriu și la figurat. Mă mutasem de curând într-un apartament cu o priveliște spectaculoasă – seara vedeam miile de luminițe colorate ale orașului – și tocmai fusesem avansată în funcție la săptămânalul unde lucram. Noul meu job, ca director de promovare al revistei *Newsweek*, atrăsese după sine un birou „de colț" – un important simbol de statut în lumea corporatistă americană. Instalată între canapelele bej de la etajul 21 deasupra intersecției Madison Avenue cu strada 49, eram, în felul meu, întruchiparea visului american: cu cinci ani înainte, când eram studentă la Boston, obținusem la aceeași revistă un post de stagiar pe timpul verii și, după vreo șase promovări succesive, ajunsesem într-unul din cele mai râvnite joburi din industria publishing-ului – în toată America mai erau doar alte două poziții la fel: la *Time* și la *US News*. Deoarece coordonam o echipă în care unii colegi lucrau la *Newsweek* de mai mulți ani decât aveam eu cu totul, trebuia să fiu atentă la cum să mă fac ascultată. „Întotdeauna cu binișorul, niciodată cu bâta", m-a sfătuit boss-ul meu de atunci, adăugând: „Trebuie să trezești oamenilor pofta de a te urma; nu ierarhia te face șef, ci competența și maniera în care inspiri dorința de schimbare. Viziune ai, muncești pe brânci, ia-o încet și nu uita umorul".

Am câștigat foarte repede două premii profesionale care au sudat echipa. Unul dintre ele era pentru o campanie care avantaja *Newsweek* în fața concurenței: *Time*, mai mare, și *US News*, mai mic. În atmosfera ultracompetitivă a New Yorkului, în care companiile păreau gata să-și taie gâtul pentru un contract în plus, am învățat că niciodată nu trebuie să-ți vorbești de rău adversarul. Nu poți fi credibil dacă prezinți numai defectele lui, în contrast cu calitățile tale. Ca să câștigi credibilitate trebuie să fi *fair*, corect, și să prezinți calitățile oponentului tău, evidențiind totodată ce te face diferit sau mai bun decât el. Când te focalizezi pe nevoile clientului mai curând decât pe adversar, câștigi. Îmi aduc aminte de o mare prezentare făcută managementului Volvo, care, la epoca aceea, prefera *Time* pentru că avea o audiență mai mare. Atunci, în prezentare, am arătat că, deși, într-adevăr, cititorii *Time* sunt mai numeroși și mai înstăriți decât ai noștri, *Newsweek* are totuși mai mulți cititori care cumpără cărți cu coperte cartonate, ceea ce denotă preferința lor pentru lucrurile solide. Bingo! Volvo ne-a dat contractul!

Când ajungi în funcții de conducere în America, se așteaptă de la tine să dai ceva înapoi comunității, prin acte filantropice, voluntariat sau opere de caritate. Dat fiind interesul meu pentru Europa de Est, am ales să mă implic ca voluntar la Helsinki Watch, una dintre cele mai vechi organizații de apărare a drepturilor omului. Pentru a-mi mulțumi, directoarea organizației, Jeri Laber, o femeie la vreo 55 de ani, mă invita din când în când să mâncăm la prânz în oraș și să discutăm situația internațională. Pentru vineri, 21 decembrie, stabiliserăm deja de ceva timp un astfel de dejun, dar în dimineața respectivă Jeri m-a sunat să se scuze: „Îmi pare rău, nu putem ieși, îl aștept la prânz pe unul dintre marii noștri sponsori; dacă vrei, vino să mâncăm sendvișuri la mine în birou sau amânăm pe altă dată". Astfel, în ziua Revoluției l-am cunoscut pe George Soros, despre care tocmai citisem un articol chiar în *Newsweek*, dar care era departe de a fi cunoscut în afara cercurilor financiare. Soros era îngrijorat – deja – de faptul că ura acumulată împotriva lui Ceaușescu și a nomenclaturii risca să îi împingă pe români în stradă pentru a-și linșa vechii conducători. Teza lui era înțeleaptă: ca să fie solidă, o democrație trebuie să se clădească pe litera legii, adică să apere în mod egal drepturile tuturor, inclusiv ale celor care trebuie condamnați. Vizita lui la Helsinki Watch avea scopul de a sugera alcătuirea unei delegații care să plece grabnic la București pentru a se asigura că noua putere intenționa să respecte legea, drepturile omului și convențiile internaționale. (Simulacrul de proces și execuția lui Ceaușescu au arătat că Soros a fost vizionar. Acest păcat originar va afecta în continuare democrația românească

până când nu vom face lumină și nu vom ierta. Între paranteze fie spus, așa a făcut omul acesta toți banii lui, intuind mișcările celorlalți și anticipând, pur și simplu, istoria...)

Așa s-a întâmplat că, fiind proverbialul om potrivit la locul potrivit, am aterizat la București pe 3 ianuarie 1990. În afară de Jeri Laber, din delegație mai făceau parte rectorul de la New York University, Jonathan Fanton, o juristă, Holly Cartner, cunoscută apărătoare a drepturilor omului, iar de la Viena ni se alăturase Prințul Schwarzenberg, care, la acea vreme, era președintele Federației Internaționale Helsinki. Am ajuns cu primul Austrian Air care a aterizat la București după redeschiderea aeroportului. Era o zi cenușie și friguroasă și m-a surprins să văd că femeia polițist care aștepta la scara avionului nu părea deloc bucuroasă de oaspeți. Coborând, primul gest instinctiv a fost să pun, discret, mâna pe pământ – în momentul acela l-am înțeles profund pe Papa Ioan Paul al II-lea, care săruta țărâna fiecărei țări pe care o vizita.

Călătoria de la Otopeni spre oraș a fost un bun prilej să descopăr că, deja, cuvântul „Socialistă" fusese sistematic și cu grijă înlăturat din toate lozincile care acum proclamau „Trăiască Republica ... România", fie că panourile erau montate deasupra clădirilor, fie la marginea străzii. Am regăsit cu drag Șoseaua Kisseleff, dar mi-au dat lacrimile când am ajuns în Piața Victoriei, pe care o lăsasem cu 16 ani în urmă aerisită și înconjurată de clădiri vechi și frumoase, dar o găseam gâtuită de două cazemate pe cât de mari, pe atât de urâte. Am ajuns la Intercontinental și, din nou, m-a frapat atenția la detaliile care se doreau convingătoare că lucrurile se schimbaseră, dar mie îmi păreau forțate, nefirești. În lobby-ul hotelului, de pildă, erau numai steaguri noi, fără stemă (și fără gaură), arborate peste tot, în fiecare cotlon, dar în camere cearșafurile păreau să nu fi fost schimbate de ani de zile; de asemenea, mașinile de Miliție din fața hotelului fuseseră deja revopsite și rebotezate: „Poliție" etc. Eu, dacă aș fi preluat puterea și aș fi avut o țară întreagă de condus pe un nou drum, nu cred că mi-aș fi făcut o prioritate din cosmetică...

Colegii din delegație nu voiau să vadă nimic din ce îi putea distrage de la misiunea lor de a convinge autoritățile să urmeze drumul cel mai bun din punct de vedere juridic. Când, în fața hotelului, niște studenți au observat că vorbeam românește și m-au rugat să-i prezint delegației (căci, spuneau ei, au un exemplu de încălcare a drepturilor omului), Jeri mi-a răspuns scurt: „Am venit să vorbim oficialităților!". Singurul care m-a înțeles când mi-au dat lacrimile de frustrare a fost Prințul Schwarzenberg. I-a invitat pe tineri în camera lui și și-a făcut timp să-i asculte. Dilema lor părea corneliană: pentru a nu fi exmatriculați, li se cerea să-și motiveze absențele din luna

decembrie, atunci când ieșiseră în stradă, însă profesorii rămăseseră aceiași și studenții se temeau de represalii – așadar se simțeau între ciocan și nicovală. Prințul i-a tratat cu cârnați austrieci tăiați cu briceagul lui de buzunar direct pe tăvița pentru pahare și, când discuția s-a încins, a scos o sticlă de whisky și niște alune din bagaj. Nimeni nu putea face pentru ei mai mult decât să-i asculte; lor cred că le-a făcut bine să-și verse năduful, iar eu mi-am întărit convingerea că lucrurile în România sunt mai complexe decât ar putea rezolva o simplă delegație.

De când m-am urcat în avionul spre New York pe 9 ianuarie, nu am putut scăpa de ideea că trebuie să mă întorc înapoi la București pentru a contribui cumva la schimbare. Era ceva nedrept și sfâșietor în problema studenților, un fel de disperare cum numai noi, românii, știm să fabricăm prin felul nostru de a fi și prin ceea ce creăm. Mi-era clar că nu pot rămâne liniștită la New York, știind că experiența mea în presă, plus contactele mele puteau fi utile țării în acel moment (iar la New York erau zeci de oameni competenți care îmi puteau lua locul). Pare pompos, dar consideram o datorie morală să contribui în felul meu, astfel încât cei care se avântaseră în revoluție să nu fi murit degeaba. Mă gândeam că soțul meu, care murise cu 8 ani mai înainte ajutându-i pe alții, ar fi fost mândru de mine.

Intenția mea nu era să mă instalez definitiv în România. Inițial mi-am luat un an sabatic, socotind că, dacă găsesc fonduri, va fi timp suficient să fac ce știu eu mai bine, anume să pun pe picioare o publicație sau un ziar independent și să mă întorc apoi liniștită la New York.

Am început prin a-mi întreba colegii de la *Newsweek* și patronii de la *Washington Post* dacă nu doresc să facă o investiție în România. Îmi admirau curajul, dar spuneau că nu există planuri de extindere în Europa de Est. M-am dus apoi la *Time Magazine* și la *US News*, m-am întâlnit cu cei de la Murdoch și de la Conde Nast, și doar la *New York Times* părea să existe un vag interes pentru regiune, dar nici un plan imediat care să includă cheltuieli sau investiții. (Câțiva ani mai târziu, *New York Times* a înființat o fundație care a finanțat Centre de Jurnalism Independent în câteva țări din zonă, inclusiv România.) Am scris zeci de scrisori și am mers la toate întâlnirile în care se discutau problemele regiunii, doar-doar voi găsi pe cineva interesat să investească în presa din România. Am candidat inclusiv pentru jobul de director al US Democracy Fund constituit de Congresul american pentru a finanța presa independentă în regiune, dar jobul a fost câștigat de un coleg de facultate cu vreo 20 de ani mai mare, Auri Fernandez, un veteran al Washingtonului.

Era deja sfârșitul lunii mai și nu se întrevedea nimic; conform înțelegerii cu cei de la *Newsweek*, 15 iunie urma să fie ultima mea zi acolo. Pe 14 iunie, colegii mi-au făcut o petrecere pe cinste la ultimul etaj al clădirii, de obicei rezervat întâlnirilor și meselor Consiliului Director. Au venit în jur de o sută de persoane din departamentul redacțional, dar și de la vânzări, marketing, design, tipografie și producție. S-au ținut discursuri frumoase, s-a râs mult (în timp ce eu mă forțam să nu plâng de emoție), se citeau telegrame (nu exista e-mail) de la colegii din San Francisco, Boston, Tokyo și Sydney, dar mesajul care i-a impresionat cu adevărat pe toți a fost cel venit de la Katherine Graham, proprietara *Washington Post*-ului, cunoscută pentru rezerva ei față de angajați. Spre surpriza generală, Kay Graham mi-a trimis o notă scurtă pe o hârtie groasă cu antetul *Washington Post*, în care îmi ura succes în noua mea misiune și își exprima aprecierea față de contribuția mea. La sfârșitul petrecerii, cei din departamentul meu și colegii de la creație mi-au înmânat o copertă a revistei, confecționată de ei, pe care apăreau poza mea și titlul: „Pralong îmbrățișează o nouă provocare – Bucureștiul se pregătește de impact!". De unde să știe ei că aveam inima cât un purice fiindcă habar nu aveam dacă voi ajunge vreodată să lucrez în România?

Eram cu atât mai dornică să mă întorc cu cât în acele zile evenimentele din Piața Universității erau în toi. De la București se auzeau tot felul de zvonuri, iar lipsa unor informații sigure, nepărtinitoare m-a convins și mai mult că schimbarea nu va fi posibilă în absența unei prese cu adevărat independente (zic eu, după modelul american mai curând decât după cel european). A doua zi, văzând deznodământul, mi-am zis că nu mai am absolut nici o scuză dacă mai stau departe. În disperare, l-am sunat pe fostul meu șef de la OCDE (Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică) de la Paris (unde lucrasem ca stagiar timp de un an înainte de a-mi începe masteratul în America), să-l întreb ce mă sfătuiește să fac. Mi-a sugerat să vin în Europa, unde aveam mai multe șanse să conving pe cineva să se intereseze de România. Mai mult, mi-a spus că unii colegi dintr-un alt departament căutau un consultant care să facă un mic studiu despre noua legislație privind investițiile directe în Europa Centrală și că aș face bine să-mi depun candidatura. Studiul nu includea România, iar banii erau puțini: abia acopereau transportul prin regiune; dar aveam referințe bune și am fost angajată destul de repede. Înainte de plecarea spre Paris, i-am cerut lui Liz Lorant, directoarea Fundației Soros din New York, câteva date de contact ale unor juriști la Praga, Varșovia și Budapesta, care să mă ajute în cercetare. Știam că George Soros deschisese fundații peste tot în regiune,

iar vorbind cu Liz, am aflat că erau unele probleme, nu am înțeles de ce natură, cu fundația din România. Am pornit așadar prin Europa Centrală să-mi fac treaba, iar de la Budapesta am găsit prilejul de a veni câteva zile la București, unde m-am întâlnit cu Alin Teodorescu, care conducea fundația din România – îl cunoscusem în ianuarie și îl mai văzusem o dată la New York. Pe atunci, Alin era și președintele Grupului pentru Dialog Social (GDS), care găzduia fundația pe Calea Victoriei, în fosta vilă a lui Nicu Ceaușescu.

Atmosfera în București era lugubră: multă lume era, pe bună dreptate, încă sub șocul minerilor. La GDS nu mi-era clar ce se întâmpla, dar se bea multă cafea, se fuma și mai mult și se vorbea întruna. Când am intrat în lunga sală întunecată și răcoroasă ocupată de Fundație (acum centrul de Internet), Alin stătea în capul unei mese mari de sticlă, cu Vera Câmpeanu lângă el, iar Cristina Gheorghe, în capătul celălalt, bătea la mașină o scrisoare în engleză către Fundația din New York, prin care se solicitau echipamente. Cum din nu știu ce motiv scrisoarea nu a putut fi transmisă prin fax, mi-au dat-o mie să o duc la New York. „Dar eu ajung abia în câteva săptămâni", i-am atenționat; mi-au răspuns că nu era o problemă.

Am scris raportul pentru OCDE la mama, în Elveția, în cămăruța mea de adolescentă. M-a reconfortat să-mi regăsesc vechile repere; în plus, cu toate că nu aveam nici o idee despre ce urma să fac mai departe, mi se părea de bun augur această buclă în timp, înapoi în locul de unde plecasem să hoinăresc prin lume cu zece ani înainte.

Am ajuns la New York la sfârșit de august și m-am dus la fundație să duc scrisoarea și să-i mulțumesc lui Liz Lorant pentru contacte. În aceeași după-amiază am primit un telefon direct de la George Soros, care voia să știe ce impresie aveam despre fundația din România. În cursul conversației, mi-a spus că lua serios în calcul să închidă fundația sau măcar biroul din București și, eventual, să-l păstreze doar pe cel de la Cluj, între altele deoarece autoritățile nu păreau deloc încântate de prezența fundației și nu îi ofereau nici un sprijin, ba mai mult, păreau să îi pună bețe în roate. Am protestat, argumentând că era o uriașă nevoie de genul de activități pe care le-am văzut la fundațiile din Budapesta și Varșovia, că ar fi un mare deserviciu țării să se favorizeze doar Transilvania, că ar trebui date anunțuri în ziare pentru a invita cât mai mulți tineri să candideze pentru diversele burse și programe care, în felul acesta, să nu rămână doar pentru un cerc de inițiați, că, de altfel, pentru că vorbim de ziare, ar trebui făcute mari eforturi pentru crearea unei prese independente și demonopolizarea televiziunii (una dintre revendicările Pieței Universității) etc. După ce mi-am terminat pledoaria înfocată, s-au așternut câteva secunde de

liniște, apoi Soros m-a întrebat: „Și ce faci acum?". Deodată mi-a picat fisa și mi-am făcut curaj să-i spun că sunt în căutarea unui investitor pentru a lansa o publicație în România sau că, cel puțin, îmi doresc un job acolo pentru a contribui cumva la tranziție. Îmi bătea inima îngrozitor, pentru că nu eram obișnuită să fiu așa directă sau să fac aluzii prin telefon fără o prealabilă prezentare, explicații etc. După o altă scurtă pauză, l-am auzit pe Soros spunând, pe acel ton nonșalant pe care, cu timpul, am observat că îl utiliza inclusiv pentru propunerile cele mai serioase: „Știi, eu am promis României un milion de dolari pe an. O parte poate fi utilizată pentru independența presei. În rest, te-ai putea ocupa să consolidezi echipa, să alcătuiești un consiliu director care să aprobe programele și să ia deciziile de finanțare. La sfârșit va trebui să lași fundația în stare de funcționare. Jobul tău va fi să nu mai ai un job; când ai terminat, trebuie să meargă toate fără tine...". Eram mută de uimire, când a adăugat: „Ah și, apropo, avem o reuniune a tuturor fundațiilor la Karlovy Vary la mijlocul lui septembrie... Ai putea începe atunci."

Adică în aproximativ două săptămâni. Acesta e stilul lui George. Lansează undița și așteaptă. Dacă te prinzi, e șansa ta, dacă te sperii și te fâstâcești, trece mai departe. Nu stă prea mult pe gânduri să caute omul potrivit – la calificări egale, oferă o șansă primului venit și-l aruncă peste bord la fel de repede dacă nu face față. (Odată, când voia să dea pe cineva afară, i-am spus că tratează oamenii ca pe bani, ca fiind fungibili; a făcut ochii mari – nu cred că își dăduse seama că sub blândețea-i aparentă era așa tăios.) Pentru că spune lucrurile într-o doară trebuie să intuiești ce vrea și să brodezi pe urmă după capul tău. Îți dă direcția clară (în mare), dar te lasă complet liber să găsești calea de a ajunge acolo.

În cazul României, obiectivul era ca fundația să ajute la dezvoltarea unei „societăți deschise" – de altfel, întreaga fundație se numea Fundația pentru o Societate Deschisă. Soros vorbea mult despre Karl Popper, filosoful britanic care lansase sintagma „societate deschisă". Popper îi fusese profesor – și mentor – la London School of Economics. Imediat după al Doilea Război Mondial, când bolșevismul încă mai părea un aliat fidel, Popper fusese printre puținii care îl condamnaseră pe Marx într-o carte intitulată *Societatea deschisă și dușmanii săi*. În carte, Popper arăta că Platon, Hegel și Marx erau de fapt apostolii totalitarismului, deci dușmanii societății deschise.

În esență, pentru Popper, societatea deschisă este acea formă de organizare în care statul nu-și propune să decidă ce este mai bine pentru cetățeni (cum pretindeau cei trei filosofi amintiți), dar nici nu-i lasă de izbeliște sub legea junglei. Mai curând decât de a le „maximiza

bunăstarea", statul, pentru Popper, trebuie să se ocupe cu precădere de a le „minimiza suferința", lăsând fiecare cetățean liber să-și aleagă propria cale spre împlinire.

Sincer, nu auzisem de Popper până la Soros, cu toată licența mea în științe politice din Elveția și două masterate. (Am observat ulterior că, din păcate, era citit mai curând ca filosof al științei decât ca teoretician al politicii.) Dar după ce l-am descoperit, nu am mai putut renunța la el – ideile lui pline de bun-simț și de pragmatism m-au încântat și, pe cât posibil, am încercat chiar să le aplic la scara mea măruntă. (De altfel, m-a captivat atât de tare personajul, încât, în 1997, la aniversarea a 50 de ani de la apariția cărții despre „societatea deschisă," am coordonat un volum despre Popper împreună cu unul dintre cei mai mari specialiști, profesorul Jan Jarvie din Canada. Ca să mă laud un pic, cartea noastră, publicată de faimoasa editură Routlege din Londra și New York, a fost un succes, iar capitolul meu, referitor la etica într-o societate deschisă, a fost considerat de specialiști ca fiind *even an improvement on Popper* – și astăzi păstrez înrămată scrisoarea respectivă.)

Ideea lui Soros despre rolul fundației era simplă: ea trebuia să le permită oamenilor să-și realizeze aspirațiile, fără să aștepte ca statul să le dea această șansă. De fapt, fără să aștepte, scurt. Pentru asta, pusese la bătaie în primul an milionul de dolari pe care îl promisese României (și un pic mai mult în fiecare dintre celelalte țări foste socialiste). Înainte să fi existat sponsori, fonduri europene, companii private sau programe de CSR, fundația a fost, pentru un timp, cam singura sursă de finanțare pentru burse de studiu în străinătate, pentru călătoriile profesorilor invitați la congrese să-și prezinte lucrările științifice, pentru cursuri și pentru diferitele manifestări ale societății civile, de la conferințe și traininguri, la colocvii, expoziții și concerte etc.

Multă lume s-a întrebat ce „interes" avea Soros să finanțeze societatea civilă și de ce un „evreu ungur", cum se autodefinea, se interesa de România. Este trista realitate a comunismului că un sistem care trebuia, în principiu, să se bazaze pe altruism nu a cunoscut acest lucru, pe când societățile capitaliste, care nu-și ascund apetența pentru interes, au promovat filantropia. Libertatea adevărată și banii câștigați cinstit nu au cum să nu se traducă la un moment dat într-un simț acut al datoriei față de cei cu șanse mai puține – o mișcare necesară (și, la urma urmei, interesată!) dacă vrei să eviți ca statul să te oblige să o faci, îngrădindu-ți astfel libertatea. Și numai cine nu s-a dăruit vreodată unei cauze mai înalte decât propria devenire nu cunoaște satisfacția ce decurge din aceste gesturi – unde mai pui că, de la un anumit punct, asiguri muncii tale și locul în istorie, chiar anonim fiind.

Primele mele luni la București au fost grele. Eram îngrijorată căci salariul la Soros era mai puțin de o treime din ce câștigasem la *Newsweek* și aveam o ipotecă mare de plătit în continuare la New York. Dacă nu ar fi existat oportunitatea ca tot ceea ce făceam la fundație să aibă un impact adevărat asupra oamenilor, m-aș fi întrebat de trei ori pe zi ce căutam eu aici. Cum lucrurile mărunte ne sapă moralul, mă simțeam în special apăsată de tristețea și mizeria orașului mutilat de comunism. Obișnuită cum eram să am priveliști deschise peste tot, nu puteam nicăieri să mă răsfăț cu o panoramă frumoasă. Închiriasem de la o prietenă a mamei, la etajul 1, într-un bloc socialist, colț cu Moșilor, un mic apartament cochet și dichisit, cu mobilă stil, dar de la fereastră se vedea un imens tomberon de gunoi lăsat să putrezească, plin, de partea cealaltă a străzii. Nu de puține ori, la culcare, când mă întindeam între cearșafurile proaspăt scrobite (plăcerea mea), îmbrățișând perna, deranjam, fără să vreau, câte un gândac rătăcit în pat. Când nu era căldură mă refugiam în mica bucătărie, cu aragazul aprins. Într-o noapte, nemairezistând, chiar mi-am pus salteaua acolo, gândind, amuzată doar pe jumătate, că nu-i un sfârșit atât de tragic să mori în somn pentru o cauză bună. Mâncarea era o altă problemă pentru cineva obișnuit cu supermarketurile americane – noroc de prietena mamei, care îmi mai aducea bunătăți, fiindcă nu aveam timp nici de târguieli, nici de gătit. Când s-a deschis peste drum prima brutărie turcească, cu un ochi am râs de bucurie și cu altul am plâns, gândindu-mă la toate bătăliile cu turcii ale lui Mircea, Ștefan și Mihai – ce ironică e istoria!

Nici la fundație nu stăteam în condiții mai bune. Pentru a fi independenți de GDS, ne-am mutat în ceea ce este azi bucătăria cazinoului Casei Vernescu (pe atunci Uniunea Scriitorilor), care, la epoca respectivă, era împărțită în câteva încăperi mici cu peste un metru de igrasie pe pereți și zăbrele la ferestre. Lumea se mira de ce, cu toți banii noștri, nu stăteam într-un loc mai decent, dar la epoca aceea birourile, puține, se închiriau la prețuri exorbitante și mi s-ar fi părut indecent să utilizăm fondurile lui Soros pentru noi, când puteam să oferim cu banii aceia zeci de burse.

În schimb, lucrul la fundație mă electriza! Simțeam că, împuternicind sute de tineri să-și urmeze visul, schimbam mentalitățile om-cu-om. Nu m-am gândit nici o clipă că nu e profesia mea să gestionez o fundație și că nu voi ști ce să fac; mă simțeam, dimpotrivă, plină de energie și de idei. În plus, Alin (care rămăsese președinte, pe când eu, oficial, eram la început „reprezentanta personală a lui Soros") avea umor, era inteligent și lua lucrurile cu detașare, contrar încrâncenării

mele. Când mă supăram că eu fac tot, iar el restul, îmi spunea, amuzat: „Ce să-ți fac, fată? Pentru tine viața este: «Na hectarul, ia briceagul, ară!», pentru alții, nu"; iar eu tânjeam să descopăr, la rândul meu, plugul și pe cine să-l mânuiască.

Așa cum îi sugerasem lui Soros, am dat imediat anunțuri în presă că angajăm manageri de program. Cum profesia nu exista la epoca aceea, majoritatea candidaților eligibili erau ingineri. Toți erau înduioșător de timizi și mi se părea bizar că, aproape toți, chiar ingineri fiind, ieșeau din rezerva lor doar ca să mă întrebe ce zodie sunt, un subiect care ar fi fost tabu în SUA (sunt Pești). Observând că am un anumit accent, una dintre cele mai promițătoare candidate, Mihaela Solomon, mi-a spus la sfârșitul interviului: „Așadar veniți din America... Sandra, ce nume frumos! Știți, și eu am avut odată o colegă de școală pe care o chema Sandra... a plecat la mama ei în Elveția!". Am crezut că leșin, dar când a zâmbit, am recunoscut-o imediat. (Se măritase și avea alt nume.) Cu toate că era excelentă și o știam serioasă, nu am angajat-o, de teamă să nu se creeze favoritisme în echipă, iar eu eram hotărâtă să schimbăm sistemul și să terminăm cu „relațiile" și pilele. (Poate că a fost șansa ei – acum face carieră în America.)

Lucrul cel mai șocant pentru mine la o echipă atât de tânără era pesimismul, dublat de acea combinație letală de neputință și resemnare pe care, cu tristețe, am observat-o atât de des la noi. De câte ori propuneam ceva, toți îmi spuneau: „Ah, nu se poate" sau „Nuuu, asta n-o să iasă niciodată!". Eram uluită, fiindcă era exact contrariul atitudinii pe care o învățasem în America. Acolo, la Harvard de exemplu, în studiile de caz, ni se spunea: „Imaginați-vă că sunteți președintele cutărei companii: cum ați rezolva următoarea problemă?". Toată cultura americană e bazată pe ideea că se poate absolut orice dacă-ți pui mintea la contribuție, muncești din greu și respecți regulile. De ce nu și la noi?

La un moment dat, exasperată de atâta negativism, am găsit o soluție: amenzile! Am creat o pușculiță în care oricine spunea „nu" trebuia să pună 100 de lei – erau bani la vremea aia! Când pușculița se umplea, utilizam banii pentru a mânca cu toții în oraș – de obicei la Hotel București (acum Radisson). Uitându-mă în urmă, cred că nu doar gândirea pozitivă, optimistă, americană a fost molipsitoare pentru colegi, dar și dezinvoltura. La restaurant, de exemplu, spre jena lor, ceream resturile la pachet ca să le mâncăm seara la birou și întrebam chelnerii: „Fructele acestea din mijloc sunt decorația mesei sau le-ați adăugat la notă?", iar dacă răspunsul era că fuseseră plătite, le luam cu noi la fundație, fiindcă bananele și portocalele erau încă scumpe.

După ce s-a format cât de cât o echipă, am început să alcătuim consiliul director, forul care trebuia să ia toate deciziile de finanțare ale fundației. Andrei Pleșu m-a refuzat, deoarece devenise deja ministru, în schimb am cunoscut-o pe soția sa, filolog, o femeie deșteaptă, cu aer occidental și mult umor, care a acceptat. Auzisem, de asemenea, despre doctorul Zorel Filipescu, dar îmi transmisese prin fiul său că este prea bătrân și nu se simte „în putere". M-am dus totuși să-l vizitez lângă Grădina Icoanei, în cartierul copilăriei mele. Stătea într-o clădire frumoasă, florentină, și m-a primit cu dulceață și vișinată într-un living ticsit de cărți. Trei ore am stat de vorbă cu doctorul până când l-am convins să facă parte din consiliu. În general, strategia mea era să utilizez fiecare gram de dulce persuasiune și toate argumentele pentru a dezamorsa orice obiecție, până când celălalt, istovit, spunea „da" doar ca să scape de mine. La un moment dat, spre surprinderea lui Alin, am insistat să fie invitat în board și cineva din Parlament, ca să nu aibă nimeni impresia că ne facem de cap în România. Întâlnisem la un cocteil un bătrânel simpatic, șeful Partidului Ecologist parcă, și, după câteva discuții pentru a vedea mai bine cum gândește, l-am invitat și pe el în consiliu. Când, în Camera Deputaților, a fost depusă o moțiune împotriva noastră de către PUNR (un partid naționalist care dorea să expulzeze fundația sub pretext că uneltește împotriva României), Alin, triumfător, mi-a spus: „Ei, ai văzut cât de utilă ți-a fost deschiderea spre Parlament!?".

Eram total neobișnuită cu tranșeele profunde care brăzdează lumea românească. În străinătate, învățasem că nu poți construi nimic dacă refuzi comunicarea cu așa-zisul adversar fiindcă, în absența dialogului, acesta își va închipui că tot ce faci de unul singur este, de fapt, îndreptat împotriva lui, iar asta îi va da licența morală de a sabota și distruge tot ce clădești! Atunci când PUNR-ul a depus moțiunea (pe motivul specific că ministrul de Finanțe fusese invitat la un colocviu internațional cu omologii din regiune finanțat de fundația din Polonia), am vrut să ne întâlnim cu Gheorghe Funar, președintele partidului și primarul Clujului. Nădăjduiam că, odată ce va vedea că suntem de bună-credință și căutăm, dimpotrivă, să *ajutăm* România ajutându-i pe români să aibă contacte internaționale, lucrurile se vor limpezi. Am plecat așadar la Cluj cu toate conturile de cheltuieli ale fundației sub braț, cu toate listele de programe și proiecte etc., crezând că vom avea o discuție profesională în cerc restrâns, poate chiar *tête-à-tête,* în care să arătăm, cu documente, cum și ce facem. Funar ne-a primit la Primărie, dar, în loc de o întâlnire de lucru, ne-a condus spre un amfiteatru plin cu simpatizanți PUNR deja îndoctrinați împotriva fundației. Vă închipuiți cât de utilă a fost întâlnirea și cât de convingători am

reușit să fim în fața unor oameni care nu voiau să vadă nimic altceva decât ce era deja în capul lor.

Pe moment, am fost înfrântă („Vezi că nu a folosit la nimic să mergem?", mi-au spus colegii), dar nu le-am purtat pică acelor oameni, căci cultura dialogului în România se construiește cu răbdare, nu vine de la sine. Eram doar bucuroasă că făcuserăm noi primul pas și eram convinsă că buna noastră credință i-a liniștit într-un fel pe acei oameni, chiar dacă nu o recunoscuseră. (Înțeleg cum poți fi speriat de fundație dacă singura „filantropie" pe care o cunoști este cea comunistă, în care pentru o ieșire în străinătate trebuia, de cele mai multe ori, să îți vinzi sufletul.) De altfel, spre uimirea colegilor, pentru că *we agreed to disagree*, cum spun americanii, adică am fost de acord să nu fim de acord, am considerat că se cade să rămânem în relații cordiale cu Funar; iar ca să întăresc ideea, m-am dus eu prima să-l salut la recepția din acel an de la Ambasada Franței și am făcut o poză împreună pe care am păstrat-o pe raft. (Într-una din cărțile sale, George Soros atribuie succesul meu în România tocmai faptului că am ignorat cu desăvârșire „taberele" și atacurile și am mers înainte rămânând în relații rezonabile cu toată lumea, fără să fiu neapărat de acord cu ei. Cu regret constat că, după 20 de ani, această instituție „occidentală" a dialogului este încă o excepție; și totuși, ne mirăm de ce nu progresăm!)

În loc ca naționaliștii să fie cu adevărat patrioți și să se bucure că cineva era dispus să cheltuiască bani grei pentru a educa elitele românești, să le plimbe în străinătate, să finanțeze proiectele societății civile etc., fundația era constant supusă atacurilor și presiunilor, iar activitatea noastră făcea obiectul unor povești de adormit copiii, care ar fi fost înduioșătoare în inepția lor dacă nu i-ar fi îndepărtat de fundație tocmai pe acei oameni care aveau cea mai mare nevoie să-și deschidă orizonturile. Eu ajunsesem un fel de sperietoare, în special în *România Mare*, unde se publicau tot felul de desene năstrușnice cu bătrâne zgripțuroaice cu nasul coroiat, sub care apărea numele meu. (Odată, când presa guvernamentală a publicat „știrea" că fundația i-a dat afară pe poeții și prozatorii patriei ca să se lăfăie în luxul Casei Scriitorilor, l-am invitat pe Alexandru Mironov, consilierul președintelui Iliescu, să vadă singur cât de opulente sunt micile noastre birouri. Nu-l cunoșteam, așa că m-am dus să-l întâmpin pe coridor, iar domnul, elegant, m-a întrebat: „Unde o găsesc pe doamna Pralong?". „Eu sunt", am răspuns. „Ah...! Da?!", a spus el, vădit nedumerit. L-am luat discret de cot și i-am șoptit: „Nu vă luați după *România Mare*, domnule consilier".)

Cel mai mare inamic al nostru, ca societate și, implicit, ca fundație, a fost (și este!) suspiciunea. (Nu este acum momentul, dar am câteva

lucruri de spus pe tema asta, căci am observat de multe ori cum acest năravt te face să creezi, fără să vrei, tocmai realitatea de care te temi!) Îmi aduc aminte că în prima mea săptămână la București, la un cocteil, Mihai Bujor Sion (care îmi fusese prezentat ca un apropiat al președintelui Iliescu) m-a întrebat, când i-am dat cartea de vizită pe care scria Fundația pentru o Societate Deschisă: „Și cine este ungurul acela care vă finanțează?". Mi-am dat seama că necunoașterea năștea tot felul de întrebări (și de temeri) pentru guvernanți, mai ales pentru că nu erau obișnuiți – și, cu siguranță, nici nu-și doreau – ca o sumă atât de mare de bani să fie gestionată independent, fără avizul lor. Am cerut așadar colegilor să schimbăm imediat numele fundației în „Fundația *Soros* pentru o Societate Deschisă" și am distribuit cu fiecare ocazie biografia lui George și articole din presa americană despre cum și-a făcut banii și ce rol aveau fundațiile sale în Europa Centrală și de Est. Cu toate acestea, o parte din presă (și din guvernanții de atunci) ținea mortiș să vadă în noi brațul lung al vreunei funeste conspirații iudeo-masonice internaționale, iar pentru a accentua presupusul complot se delecta scriind „Fundația Sörös" cu ö, pentru a ne face „mai unguri".

După ce am început să funcționăm normal, consiliul director trebuind să se întâlnească periodic pentru a lua decizii, am profitat de faptul că nu aveam la dispoziție o sală de consiliu și am întrebat în jur: „Care este restaurantul unde merg de obicei politicienii potrivnici nouă și membrii serviciilor secrete?". „La Select", mi s-a răspuns. Și atunci, de câte ori aveam o ședință a consiliului director, rezervam o sală la Select și făceam întâlnirea acolo. Invariabil, când mă ridicam să plec, „uitam" la restaurant copia dosarului meu cu toate hârtiile preparatorii, adnotate, pentru că „tovarășii" puși să ne supravegheze să aibă informația direct de la sursă, fără să fie nevoie să o culeagă distorsionat. Nu aveam nimic de ascuns și știam că orice con de umbră, oricât de mic, va fi exploatat împotriva noastră, iar în absența datelor, observasem că imaginația tovarășilor era bolnăvicios de fertilă. (La un moment dat, Vadim Tudor a scris în *România Mare* că „Madam Pralong, cu nume de șezlong, nu trimite, cum pretinde, tinerii la studii în străinătate – fundația de fapt îi înregimentează în niște tabere speciale în Ungaria, unde le spală creierii și îi învață să lupte cu arme albe ca să îi oblige să treacă de partea ungurilor când aceștia vor încerca recuperarea Transilvaniei". Citez din memorie, dar fără exagerare. Abia când am publicat raportul de activitate după primul an și s-a văzut că fundația, nepărtinitoare, trimisese la burse inclusiv copiii câtorva lideri PUNR-iști și PRM-iști, ideea cu armele albe a fost abandonată, lăsând loc altor fantezii, la fel de hilare. În fine, hilare pentru

noi, dar triste dacă te gândești că unii oameni chiar credeau astfel de prostii și, în loc să profite de existența fundației, își cheltuiau energia combătând-o.)

Observând că în România lucrurile simple devin foarte repede complicate, m-am străduit să evităm ca fundația să devină un monument de complexitate, chiar dacă, la un moment dat, gestionam, cu totul, vreo 250 de programe și proiecte. Ca să nu ne „băgăm scaieți în pantaloni", cum se spune, am eliminat așadar birocrația și, în locul ei, am instituit câteva reguli simple, dar stricte. De fapt, mai curând decât despre reguli, era vorba despre o serie de principii de lucru în echipă, fără care activitatea, deja intensă, ar fi devenit haotică și greu de gestionat. De exemplu, i-am rugat pe colegi să închidă scrupulos „cercul" informației, transmițând mereu celui care le-a dat o sarcină dacă treaba s-a făcut, indiferent dacă realizarea finală depindea sau nu de ei: astfel, fiecare era informat de stadiul proiectelor și putea interveni dacă era cazul. Am mai arătat cum, întotdeauna, adevărul este cea mai bună minciună și nimic nu poate fi atât de grav încât să nu poată fi cu mult agravat de tentativa de a acoperi fapta. De la bunicul meu, general, am învățat și i-am invitat pe colegi să nu-și „surprindă niciodată aliații", adică să fie mereu în comunicare și să nu pună pe nimeni (pe care contează), niciodată, în fața unui fapt împlinit, căci surprizele sunt de cele mai multe ori citite de parteneri în cheia trădării (ceea ce, invariabil, tocmai asta provoacă, fiindcă oamenii reacționează în funcție de ceea ce cred, nu de ceea ce se întâmplă în fapt). De asemenea, în afară de a nu spune niciodată „nu" și de a căuta mereu soluții pentru „da", o altă regulă strictă era că nimeni nu avea voie să vorbească de rău despre cineva înainte de a-i fi spus respectivului în față care era problema. (Cuvântul „problemă" era, de asemenea, proscris și înlocuit invariabil cu „oportunitate", ceea ce de multe ori stârnea mari hohote de râs, pentru că frazele ieșeau grozav de alambicate.) Când, înainte de a-și însuși principiul ăsta, colegii încă veneau la mine sau la Alin să se plângă, îi luam de mână și îi duceam în fața persoanei despre care veniseră să vorbească, zicând: „Hai, spune-i", iar dacă nu îndrăzneau, spuneam eu în gura mare ce aflasem și plecam lăsându-i să-și rezolve problema. (Mă bucur să spun că niciodată nu au ieșit scântei din asta; dimpotrivă, în felul acesta chiar s-a sudat echipa.)

Locul zumzăia până seara târziu ca un stup de albine și nu cred să fi existat cineva care să nu fi venit cu plăcere la lucru chiar și în weekend. Spunând întotdeauna lucrurile pe față, făcându-i pe toți responsabili pe toată linia și curmând scurt absolut orice bârfă sau răutate, s-a creat o atmosferă destinsă și limpede, fără teamă, în care

oamenii au putut să dea ce era mai bun în ei. De unde, la început, toată lumea era cu „nu se poate" în brațe, în timp au devenit cu toții plini de siguranță de sine și de inițiativă. Îmi aduc aminte, de exemplu, de Nicolai Sandu (pe care îl angajaserăm pentru că, așteptându-și soția care lucra la GDS, în loc să stea de vorbă sau să parcurgă ziarul, citea atent toate broșurile de utilizare a echipamentelor primite la fundație). Nicolaus, cum îl alintam noi, a venit într-o zi și ne-a spus: „Știți, am cunoscut un profesor de informatică și ne întreabă dacă i-am putea dona calculatoare pentru elevi. Eu mă gândesc că ar trebui să facem chiar un întreg program și să creăm cluburi de informatică peste tot prin țară. Ce ziceți, supunem proiectul ăsta ca pilot la următorul consiliu, iar dacă merge, lansăm invitația către toți profesorii de informatică?". Astfel s-a născut unul dintre programele cele mai de succes ale fundației. Oferind calculatoare peste tot în țară, aceste cluburi au permis formarea unei generații de IT-iști talentați care și astăzi fac faimă României.

Marea lecție – și satisfacție – a acestor ani a fost să văd cum mediul sănătos și curat pe care l-am creat împreună a transformat câțiva ingineri timizi și le-a dat aripi – toți cei din echipa inițială au făcut apoi cariere remarcabile. Sigur că meritul îi aparține fiecăruia, dar mă întreb câteodată cum ar fi arătat viața lor dacă rămâneau în vreo întreprindere de stat sau în administrație – cum energia lor creativă, dacă ar fi fost încătușată, s-ar fi transformat poate în resentiment, cinism și frustrare, cum ar fi reacționat fiecare dintre ei la teamă, la răutate sau la lipsa de comunicare? Mă gândesc cum exact aceiași oameni, în condiții diferite, s-ar fi transformat, poate, din „timizi" în timorați și probabil că nu ar fi avut niciodată ocazia să afle câte lucruri extraordinare pot face și cât de satisfăcătoare și măreață poate fi viața lor...

Vorbind de reguli, eram, de asemenea, în mare război împotriva „atențiilor", care mi se păreau la fel de umilitoare atât pentru cine le dă, cât și pentru cine le primește. Într-o zi, văzând o mătușă avocat, o femeie elegantă, cu prestanță, strecurând pe furiș un ruj unei dactilografe într-un notariat, mi-au dat lacrimile: o mare doamnă ajunsese să facă astfel de gesturi pe ascuns. Când am început să văd buchete înflorind pe mesele de lucru ale colegilor, i-am invitat să refuze politicos, dar ferm orice gest de mulțumire (oamenii veneau câteodată chiar cu ness sau cu cafea). Astfel, se petreceau scene hilare pe coridorul lung din fața biroului, când vreunul dintre noi fugea cu florile în mână strigând: „Dar stați așa, noi doar ne facem treaba!", ceea ce-l determina pe vreun biet părinte de bursier (venit plin de recunoștință să ia hârtiile odraslei) să fugă și mai tare. (În general,

tuturor părinților veniți în locul copiilor – sau împreună cu ei – le făceam un perdaf de zile mari, spunând că nu le fac nici un serviciu tinerilor dădăcindu-i. După care, insistam politicos să vorbesc doar cu tinerii. Aceștia, la început, mă priveau tetanizați, fără să scoată o vorbă. „Hai, spune tu!", îi îndemnam, „să nu crezi că în străinătate o să fie mama sau tata după tine sau că o să aibă lumea răbdare să te roage să-ți deschizi inima și gura. Trebuie să știi ce vrei și s-o spui simplu și politicos", era discursul standard, iar pentru fete adăugam: „Trebuie să vorbești clar și fără mieuneală".)

Uitându-mă înapoi, mă gândesc că am fost cumva dură pentru lumea de aici, dar mi se părea important să fim responsabili și nu doar să finanțăm o societate deschisă, ci chiar să o clădim noi înșine, comportându-ne altfel, în ruptură cu vechile obiceiuri. (Acum câțiva ani, Mihaela Rădulescu mi-a povestit cum, în tinerețe, a venit cu teamă la fundație, căci auzise că „Sandra Pralong este tare a naibii". Mărturisesc că viziunea unei Mihaele timide îmi pare la fel de neverosimilă ca aceea a unei Sandre rele, dar remarca ei m-a pus totuși pe gânduri.)

Chiar dacă sursa mea principală de mândrie în viață este să fiu un om bun și cumsecade (nu-mi iese întotdeauna), cred, într-adevăr, că am fost neobișnuit de intransigentă pentru meleagurile astea; dacă stau bine să mă gândesc, intransigența este tocmai ingredientul lipsă în plămada românească. Îmi aduc aminte de un mare actor al scenei românești, care a venit în micul meu birou plin de igrasie să-mi ceară finanțare pentru o călătorie – un turneu, dacă nu mă-nșel. Îl cunoșteam, mama fiind prietenă de familie cu fosta lui soție, iar eu cu fiica sa. I-am spus: „Sigur, însă trebuie să știți că, în principiu, fundația nu-i finanțează decât pe cei care nu au mai fost în străinătate. Dar, oricum, iată formularul de înscriere, vă rog să-l completați și să-l depuneți alături, la colega mea; juriul va decide și vă vom anunța". A plecat pe gânduri, fără să depună formularul. Mai târziu am aflat că a luat invitația mea drept un afront – probabil faptul că ne cunoșteam și statura sa de adevărat „monstru sacru" l-au făcut să considere că procedurile stabilite sunt superflue în cazul lui. (Din păcate, fiica lui, o persoană talentată și luminoasă pe care o prețuiesc încă din copilărie, refuză și astăzi să vorbească cu mine, considerând că „i-am umilit tatăl". Ah, draga mea Shobby, știi bine că nu asta mi-era intenția – nu suspendând regulile îmi manifestam respectul față de Maestru! Probabil board-ul ar fi aprobat finanțarea, dar tocmai aceasta este capcana în care cădem mereu în România: vrem să ardem etapele când intuim deznodământul, iar atunci orice regulă dispare și, odată cu ea, dispare și predictibilitatea, fără care totul devine o junglă și un haos. Știi bine,

pentru că trăiești în străinătate, cât de prețioasă este intransigența față de reguli pentru ca o societate deschisă să funcționeze...)

Cred că ceea ce în engleză se numește *tough love* („dragoste dură"), acea combinație de blândețe și fermitate, este o caracteristică a Occidentului încă neînsușită de noi. Noi suntem fie prea duri și aspri, dictatoriali, fie prea permisivi; nu combinăm aceste două ingrediente – politețea și intransigența – necesare pentru a plămădi ceva care să reziste în timp. Dacă ești prea aspru, îți creezi inamici și omori creativitatea, iar când ești prea lax, nu poți să construiești.

În științe politice, cea mai scurtă definiție a unei instituții este aceasta: „reguli înghețate"! Atâta tot, două cuvinte. Motivul pentru care, după 20 de ani, încă nu avem instituții este că nu suntem dispuși să „înghețăm" nici o regulă. Într-o lume normală, regula se aplică aidoma pentru vlădică și pentru opincă. Dar la noi vine mereu câte-un vlădică nou și mereu facem excepții. De ce? Pentru că nu vrem „să supărăm" pe nimeni – cum am supărat-o eu pe prietena mea. Dar până nu ne asumăm acest risc, nu vom clădi nimic durabil. Dacă regulile sunt mereu flexibile și impredictibile, nu numai că nu poți construi, dar nu ai nici un pic de claritate – de aici vine, cred, și bolnăvicioasa noastră suspiciune, care ne ține mereu la pândă, în alertă. (Apropo, în junglă nu se poate crea sau construi, se poate doar consuma – *ergo*, modelul nostru economic!)

Primele burse au fost pentru cursuri de engleză la Universitatea din Edinburgh, iar acel prim grup de tineri a plecat pe la mijlocul lui ianuarie 1991. Îmi amintesc că, împreună cu Anca Harasim, responsabila de program, le-am dat întâlnire bursierilor pe la 11 seara la Gara de Nord, căci urma să ia trenul de noapte, prin Viena, pentru Londra (la epoca acea nu existau companii *low cost*, iar avioanele erau prohibitiv de scumpe). Era groaznic de frig și o beznă cumplită în gară. Când s-au adunat toți, le-am făcut o ultimă, scurtă „dădăceală" (că reprezintă România, că e mai bine să nu stea împreună, ci să cunoască lume cât mai multă etc. etc.), după care i-am condus la vagon. Pe peron, în lumina lunii, am observat că una dintre fete plângea și m-am apropiat de ea: „Nu te speria, nu e așa de greu să fii departe de casă...". Dar m-a întrerupt imediat, spunând: „Nu, nu de asta plâng. Plâng pentru că nu credeam niciodată că într-o zi o să deschid ziarul, o să văd un anunț pentru o bursă, o să dau niște teste și un interviu și, fără nici o pilă, fără să cunosc pe nimeni, eu, venită din Timișoara, o să ajung azi să plec în Anglia – nu-mi vine să cred!".

A fost cel mai frumos cadou pe care îl puteam primi! Am știut în acea noapte că suntem pe drumul cel bun, că se poate construi o meritocrație care să funcționeze și în România. (Între paranteze, fata

respectivă, Liliana Popa, la vreo doi ani după ce s-a întors de la bursă, a înființat prima școală privată de engleză, „International House", la Timișoara.)

În măsura în care am putut să dăm încredere în sistem măcar acelor oameni care au venit în contact cu fundația, dacă s-au molipsit de *tough love* și de atitudinea învingătorilor (a oamenilor care sunt deschiși la dialog, pot orice și simt plăcerea de a-și face treaba cât mai bine), iar dacă acești oameni au reușit, la rândul lor, să transmită mai departe, altora, unele dintre lucrurile învățate în așa fel încât mai multă lume să se molipsească de „normalitate", atunci înseamnă că venirea mea înapoi și-a atins scopul, iar viața mea de până acum a avut un sens. Mai sunt multe de povestit despre acei primi ani la Fundația Soros, și mai ales despre efortul de a ajuta presa să se descătușeze, dar asta este o poveste cu multe peripeții, așa că o las pentru data viitoare. Așa cum las povestea filialelor de la Timișoara, Iași și Chișinău, așa cum las pentru altă dată și plecarea mea de la București în 1994, după ce mi-am terminat treaba, iar fundația putea funcționa fără mine – căci deprinsese suficiente reguli „înghețate"... De asemenea, mai las deoparte și revenirea în țară în 1998, la Cotroceni, plecarea la ONU în 2002 și revenirea, din nou, după alegerile din 2005, în speranța că pot repeta ceea ce făcusem deja la Soros și la Cotroceni la un nivel mai amplu.

*

Îi mulțumesc Providenței (numele meu generic pentru Dumnezeu în era globalizării) pentru șansa pe care mi-a dat-o de a contribui, în felul meu (cu modestie), la înflorirea acestor vieți și a celor care s-au molipsit de la ele. Pentru asta m-am întors în România, pentru a mă bucura de contactul cu acești oameni minunați care învață încet-încet să deschidă și să dea din ei ce e mai bun – și iată, reușesc cu brio. Am citit deunăzi pe un blog că „s-a ales praful din banii lui Soros". Nimic mai greșit! Investiția în oameni este cea importantă, căci ei clădesc instituțiile, politicile, infrastructura etc. Ei „îngheață" (sau nu) regulile. Ei creează totul! În măsura în care acești oameni nu mai sunt în țară, e păcat, dar trebuie măcar să le recunoaștem meritul de a duce un crâmpei de Românie cu ei (și de a-i face cinste acolo unde sunt.) Evident, ar fi preferabil pentru România ca ei să se întoarcă într-o zi, dar pentru asta trebuie mai întâi ca noi, aici acasă, să fim convinși că-i vrem înapoi, iar asta nu se va întâmpla până când nu realizăm cât de importantă este contribuția lor la „normalitatea" noastră...

Dacă am dorit vreodată să „fac politică" în România, a fost tocmai din credința (pentru unii naivă) că același mediu sănătos cum era cel de la Fundația Soros poate fi creat la scară mare. Și astăzi sunt convinsă că se poate, fiindcă singurul ingredient cu adevărat indispensabil este să iubești oamenii suficient de mult ca să nu-i lași să se umilească (sau să fie umiliți), să nu-i îndemni să acționeze din frică, să nu le încurajezi bârfa ascultând-o, să nu-i faci să se teamă că pot pierde ceea ce au dobândit cinstit și să nu le primești lingușeala pentru a compensa lipsa ta de respect pentru tine însuți. În politică, peste tot de altfel, pe termen lung trăiești mai bine dacă ești smerit și înțelegi că a fi în serviciul public înseamnă să-i iubești (ca să-i servești) pe cei mulți și anonimi, nu pe tine și pe ai tăi.

Ca să revin la începutul poveștii, m-am întors pentru că-mi iubesc țara și semenii și cred că, fie că ne dăm seama, fie că nu, într-un fel cu toții ne ținem de mână trecând prin viața aceasta; așadar, e bine să ne purtăm de grijă unii altora. Îmi place mult formula lui Fichte, care spunea: „Trebuie să te comporți ca și cum de tine și de fapta ta ar depinde destinul poporului tău". Până acum, sunt împăcată: așa am făcut. Nu pentru „popor", evident, ci pentru mica comunitate cu care am interacționat. Poate că fraza lui Fichte ar trebui adăugată la jurământul miniștrilor, atunci când sunt cu mâna pe Biblie...

Alteța Sa Regală
Principesa Margareta a României

Ianuarie 1990

Alteța Sa Regală Principesa Moștenitoare Margareta a României este fiica cea mare a Maiestăților Lor Regele Mihai și Regina Ana și succesorul desemnat în toate prerogativele regale. Este licențiată în Sociologie, Științe Politice și Drept Internațional a Universității din Edinburgh, Scoția.

Principesa Margareta a fost implicată, înainte de 1989, în proiecte ale Organizației pentru Alimentație și Agricultură din cadrul Națiunilor Unite și ale Fondului Internațional pentru Dezvoltarea Agriculturii (IFAD).

Primul contact al Alteței Sale Regale cu România are loc în ianuarie 1990. În același an înființează, împreună cu tatăl său, Fundația „Principesa Margareta a României", dedicată sprijinirii bătrânilor și tinerilor cu dificultăți fizice sau materiale. Fundația are birouri în România, Elveția, Franța, Belgia, Marea Britanie și SUA.

Alteța Sa Regală l-a însoțit pe Regele Mihai în turneele susținute în 1997 și 2002 pentru sprijinirea aderării României la NATO și Uniunea Europeană.

Altețele Lor Regale Principesa Margareta și Principele Radu s-au căsătorit în 1996. Din 2001 locuiesc la Palatul Elisabeta din București, iar angajamentele lor publice se desfășoară în Capitală, în țară și în străinătate.

Alteța Sa Regală Principesa Margareta este președinta Asociației pentru Dezvoltare Durabilă Săvârșin, care are ca scop crearea unui model de dezvoltare rurală și de atragere a investițiilor străine, a Fundației Regale de Management al Ospitalității și președintă de onoare a Fundației „Atletismul Românesc".

Principesa a acordat Înaltul Patronaj Societății „Enescu" din Londra – o inițiativă a Institutului Cultural Român –, Festivalului Turdafest, organizat anual de Fundația Familiei Rațiu, și Festivalului Internațional de Film NEXT, organizat de Societatea Culturală Next. Împreună cu Principele Radu, patronează Concursul Național „Basmele Reginei Maria", Festivalul Internațional „EUROPAfest".

Este Patronul spiritual al Centrului de Specializare în Reabilitarea Patrimoniului Construit, iar din iunie 2005, Școala nr. 114 din București îi poartă numele.

De ce m-am întors

Forța care m-a atras în România

Primul lucru care trebuie spus despre mine este că nu m-am întors în România, eu m-am născut în exil. A fost o întoarcere spirituală, pentru că fizic nu mai fusesem aici. Îmi aduc aminte de un moment trăit la vârsta de 14 ani, când am asistat, împreună cu mama mea, la Geneva, la o paradă unde defilau reprezentanții mai multor naționalități. La un moment dat a venit și rândul României și am văzut românce îmbrăcate în costume populare. La vederea acelor tinere m-au cuprins emoții puternice. Și în ziua de azi îmi vine să plâng când îmi amintesc. Am simțit impulsul să mă năpustesc și să vorbesc cu ei, dar știam că acest lucru le putea dăuna și, în plus, nici nu vorbeam prea bine românește. Așa că mi-am mușcat buzele și am rămas pe loc.

După ani, a urmat căderea Zidului Berlinului în 1989 și am simțit că ceva se va întâmpla și în România. Mi-am anunțat tatăl că aveam de gând să renunț la cariera mea din cadrul ONU, la Roma, și să mă întorc acasă. Mi-am făcut bagajele și le-am trimis la Geneva. Am împachetat restul, m-am suit în mașină și am condus până acolo. La puțin timp și în România a izbucnit revoluția. Din acel moment s-a declanșat nebunia. La noi acasă telefoanele au început să sune. Am mers cu tatăl meu la un studio de televiziune din Geneva să acorde un interviu și acolo am văzut pentru prima oară imagini filmate din țară. Am rămas înmărmurită pe platoul de filmare. Nu puteam să mă mișc, nu-mi venea să cred că în sfârșit vedeam România.

Evenimentele din decembrie văzute de la Geneva

Din acest studio de televiziune vedeam că în România lumea ieșise în stradă, era multă dezordine. Vedeam oameni care fluturau steaguri, plini de speranță, dar vedeam și violență, oameni care erau împușcați. Erau scene tulburătoare. Am părăsit studioul și, la scurt timp după ce am ajuns acasă, cineva a sunat la ușă. Sofia, sora mea, venise din

Statele Unite pentru că auzise ce se întâmpla în România. A lăsat totul, s-a urcat în avion și venit la Geneva să fie alături de noi. Am început împreună să organizăm secretariatul tatălui meu. Câțiva prieteni îmi spuneau că trebuie neapărat să plec în România, un loc care-mi fusese interzis atâta vreme. Tatăl meu se temea că în acele momente era prea periculos să plec, deși amândoi simțeam că era lucrul cel mai bun pe care aș fi putut să-l fac. Apoi am aflat că Ceaușescu a fost împușcat și devenea din ce în ce mai clar că trebuie să fim în țară. Danielle Maillefer, o prietenă apropiată, specialistă în comunicare, a luat legătura cu Ion Ghica, membru în mișcarea lui Rațiu de la Paris, Uniunea Mondială a Românilor Liberi, și mi-a spus că trebuie neapărat să plec spre România. Am intrat într-un vârtej cu toate aranjamentele pentru călătorie. Danielle și echipa ei au pus totul la punct. Știam că această experiență îmi va schimba complet viața.

Prima vizită

Am aterizat în România pe 18 ianuarie 1990, împreună cu sora mea Sofia, Danielle Maillefer și alți doi prieteni: Frédéric Mitterrand, bine-cunoscutul jurnalist și scriitor francez, și Roberto Pirzio-Biroli, un arhitect italian. Ne însoțeau de asemenea Michel Amiguet, care a lucrat la Crucea Roșie, și un translator. În avion eu mă gândeam numai la faptul că voi păși în sfârșit pe pământ românesc. Parcelele mici de pământ pe care le vedeam din avion, zburând deasupra Elveției și Austriei, se transformaseră acum, la aterizare, în câmpii întinse cât vedeam cu ochii. Mi se repeta întruna că nu am voie să plâng, dar Sofia plângea lângă mine și mi-era greu să mă abțin. Apoi am așteptat o oră într-o cameră din aeroport. Ion Ghica anunțase că venim în România și veniseră să ne întâmpine niște studenți, cei de la Médecins sans frontières, presa străină. Presa străină era mai numeroasă decât cea românească. Puține ziare românești au scris despre noi atunci. Fostul *Scânteia*, de exemplu, a scris că la plecarea din țară am luat cu mine opere de artă și o vioară Stradivarius, pe care le-am ascuns în valize, ceea ce este ridicol!

La sosire...

Am simțit că prezența mea în România făcea parte din destinul meu. M-am simțit în sfârșit completă. Până în acel moment avusesem senzația că ceva îmi lipsește, ca și cum aș fi mers fără propria umbră.

Dintr-odată atunci m-am simțit ca fiind un tot, un întreg. A fost un sentiment ciudat, ca și dragostea pentru pământul românesc pe care am simțit-o înainte să-l văd cu ochii mei. Am înțeles atunci de ce Papa Ioan Paul al II-lea obișnuia să sărute pământul. Evident, eu nu am făcut asta, dar am sărit, în schimb, de pe ultima scară a avionului, cu ambele picioare pe pământ. Ceva până atunci atât de îndepărtat, care îmi rămăsese interzis atâta vreme, era acum în fața mea și nu mă săturam să-l privesc.

Am început să vizităm spitale, aziluri, sate. Am văzut sate întregi zdrobite de buldozere. Nu-mi venea să cred că se săpau gropi care erau umplute cu dărâmăturile caselor. Foștii locatari erau acum forțați să locuiască în blocuri sordide unde nu aveau căldură și nu puteau să-și păstreze animalele pe care le avuseseră la curte.

Apoi am văzut copiii bolnavi de SIDA din spitale. Era înfiorător, dar nu am dorit să fiu eu cea care să dea de știre lumii despre acești copii și despre condițiile în care trăiau. Oricum aceste lucruri au ieșit puțin mai târziu la suprafață.

Realitatea românească

Văzusem poze vechi din România, intrasem în contact cu oameni din România, nu-mi era o realitate total necunoscută. Cunoșteam România din povestirile tatălui și ale bunicii mele. Acum însă totul parcă era acoperit cu un strat gri, era ca și cum comunismul așternuse o umbră peste lucruri.

Oamenii aveau reacții surprinzătoare, România era o țară a contrastelor. La aeroport, de exemplu, în timp ce așteptam să ni se verifice pașapoartele, domnișoara care lucra acolo avea o privire posomorâtă. Am simțit impulsul să-i zâmbesc, moment în care fața i s-a înseninat, dar parcă undeva în adâncul sufletului îi rămăsese un sentiment de neîncredere.

Reacția oamenilor

La început nu știam ce reacție vor avea românii când ne vor vedea. Nu știam dacă ne vor accepta sau nu, dar pe parcurs am realizat că în România era nevoie de contribuția noastră. Când am fost la Cluj să o vizităm pe Doina Cornea, de exemplu, un bătrân ne-a recunoscut și a strigat: „Trăiască Regele!”. Mi-am dat seama că, fără prezența noastră fizică acolo, oamenii nu ar fi avut imboldul de a se manifesta în

acest fel. Acel bătrân, oamenii împreună cu care vizitam orfelinatele și azilurile de bătrâni mi-au confirmat că ceea ce făceam era bine, că mă aflu la locul potrivit. Realizam că prezența noastră le dădea oamenilor încredere, curaj și speranță.

Hotărârea de a mă muta în România

A fost o discuție foarte interesantă înainte de a mă întoarce la Geneva, între mine, sora mea, Principesa Sofia, Danielle și echipa care ne însoțea. Eram cu toții de părere că cel mai bine ar fi să deschid un birou aici, în țară. Ideea de a mă stabili în România îmi ridica multe semne de întrebare: mă voi putea adapta? Cum voi reuși să-mi finanțez proiectele? M-am temut că această schimbare mi-ar provoca o criză de identitate. Când am ajuns acasă, la Geneva, am început să discutăm posibilitatea deschiderii unei fundații în România, pentru a ajuta nu numai la restaurarea satelor distruse, ci și la refacerea țării în sine. Am pus astfel bazele Fundației „Principesa Margareta a României", împreună cu tatăl meu, și, din acel moment, ne-am creat un reper după care să ne orientăm. Făceam cu sora mea Sofia din ce în ce mai des drumul Geneva-București, dar nu mă gândeam să mă mut în România, pentru că nu aveam nici casă, nici o sursă de venit. Mergeam în străinătate și făceam rost de banii de care aveam nevoie pentru proiectele fundației, prin strângere de fonduri, și apoi mă întorceam.

Ajutorarea copiilor orfani și a bătrânilor

Prima vizită a fost la un fel de orfelinat și la un „centru de triaj". Imaginea acelor copii care trăiau în mizerie, rași în cap, legați a fost înfiorătoare și m-a marcat profund. Apoi am mers la un azil de bătrâni, care arăta ca un beci imens, întunecos, cu zeci de paturi îngrămădite. Avea o fereastră minusculă prin care abia dacă trecea lumina. M-am gândit că astfel de lucruri nu puteau să rămână așa. Văzusem mai întâi copii și acum bătrâni care trăiau în condiții deplorabile, era prea mult. Existau deja alte organizații și fundații care se ocupau de reconstrucția caselor și de reorganizarea satelor. Așa că am hotărât că problema copiilor bolnavi de SIDA, a bătrânilor, a accesului la serviciile medicale în general era cu mult mai urgentă.

Pe vremea aceea, problema persoanelor infestate cu virusul HIV/SIDA începea să facă parte din agenda publică a țărilor occidentale. Personalități precum Elton John, Elisabeth Taylor se implicau în

ajutorarea persoanelor atinse de această boală. Numeroase programe erau dedicate problemei HIV/SIDA. Era deci momentul ca și România să intre în acest circuit și să aibă acces la fondurile destinate persoanelor bolnave. Lucrând pentru ONU, știam cum se scrie un proiect, cum se caută finanțări, aveam experiență în domeniu, iar asta a dat roade.

Cel mai puternic m-a marcat moartea unui copil bolnav de SIDA într-un spital. Am intrat în salonul de spital și l-am văzut cum s-a stins sub ochii mei, singur, abandonat, fără să-i poarte nimeni de grijă. Moartea lui m-a zdruncinat puternic, dar în egală măsură m-a umplut de furie, pentru că nu simțeam pe nimeni luptând cu adevărat contra bolii și nepăsării. A fost și mai greu pentru sora mea Elena, mai târziu, când a vizitat România, să vadă aceste lucruri pentru că asupra ei, ca mamă, au avut un impact și mai puternic.

Un alt episod care m-a impresionat a fost faptul că, după ce m-am întors în Elveția, am primit la fundație, prin poștă, un dolar donație de la un bătrân din România. Gestul însemna foarte mult, pentru că întreaga lui pensie era de 16 dolari. Genul acesta de lucruri te face să îți dai seama că merită să te implici, că eforturile îți sunt răsplătite.

Mai târziu am luat hotărârea că trebuie să stau mai mult timp în România, dar nu în mod obligatoriu să mă mut definitiv aici. Așa că la început am stat o lună de zile, dar era destul de dificil. În perioada aceea l-am cunoscut pe cel care avea să îmi devină soț. În 1996 ne-am căsătorit, apoi am fi vrut să venim mai des în România, dar nu aveam unde să stăm și nu ne permiteam să cumpărăm o locuință. Ne-am mutat definitiv în România în 2001.

Cum mi-am cunoscut viitorul soț

Făceam tot timpul traseul Geneva-București și într-o zi am primit o propunere de proiect de la Ion Caramitru, numit „Terapie prin artă pentru copii". Actori și regizori vizitau orfelinate, școli și îndemnau copiii să se implice în activități artistice: dans, muzică, pictură, în funcție de preferințele și talentul fiecăruia. Într-una din vizitele la o școală, l-am cunoscut pe viitorul meu soț, care era directorul artistic al proiectului. Mi s-a părut că ceea ce făcea pentru acei copii era un miracol. Văzusem situația tragică a copiilor din spitalul Colentina, a celor din orfelinatul de la Buhuși și acum îi vedeam pe acești copii veseli, care dansau, cântau și erau fericiți. Unul dintre ei învățase un truc de magie și voia să ni-l arate, dar s-a intimidat și a fugit rușinat la Radu, care i-a spus: „Știi că poți s-o faci!". Copilul a prins curaj și ne-a arătat în cele din urmă trucul. Asta mi s-a părut incredibil! Între

Radu și acei copii se crease o legătură puternică și impactul pe care îl aveau activitățile artistice asupra copiilor era incontestabil. Proiectul a fost finanțat prin Fundația „Principesa Margareta" și s-a derulat în opt locuri diferite, pe parcursul mai multor ani.

După ce am început să implicăm Fundația în acest proiect, ne întâlneam accidental cu Radu în cele mai ciudate locuri, la fiecare șase luni, dacă stau bine să mă gândesc, în special la înmormântări: la cea a lui Ionesco, la Paris, apoi la cea a lui Corneliu Coposu. Asta dovedește, poate, că orice sfârșit este și un început. La înmormântarea lui Corneliu Coposu, ne îndreptam spre cimitirul catolic, împreună cu mii de alți oameni care veniseră să-i aducă un ultim omagiu. Eu și mama mea eram în mașină la semafor și așteptam culoarea verde. Dintre miile de oameni, Radu a ieșit de la metrou și s-a oprit la același semafor. Nu este o coincidență incredibilă? Am schimbat în grabă câteva cuvinte și am stabilit să vină să ia masa împreună cu familia mea la hotelul Continental, unde eram cazați. Conversația pe care am început-o atunci nu s-a oprit nici în ziua de azi...

În 1997, când eram deja căsătoriți, am hotărât să sărbătorim Crăciunul în România, cu toată familia: părinții, cele patru surori ale mele și soțul meu. Apoi, momentul în care guvernul ne-a oferit Palatul Elisabeta ca reședință oficială a fost imboldul final pentru a ne muta definitiv în țară. Oricum nu îmi mai doream să fiu cu un picior în Elveția și cu celălalt în România. Principele Radu a început să urmeze cursurile Colegiului Național de Apărare, care durau șase luni. Aproape fără să ne dăm seama, locuiam deja în România. Hotărârea de a ne stabili permanent în țară nu a fost una radicală și categorică – „De mâine vom locui în România!" –, ci a venit de la sine, era pasul cel mai firesc pe care-l puteam face. Abia din acel moment se vedeau semnele că ne așezam cu adevărat într-un loc. Ne-am luat chiar și un cățel, Ursus, pe care l-am găsit pe aeroport și pe care îl avem și astăzi.

Proiectele în Fundație

Prin proiectele pe care le desfășurăm în fundație urmărim să îi ajutăm pe oameni să se ajute singuri, să îi sprijinim pe cei care doresc să aibă o viață mai bună. La început derulam proiecte separate pentru copiii bolnavi de SIDA, proiecte culturale, proiecte educaționale, de sănătate. În timp, am ajuns la concluzia că trebuie să concentrăm experiența acumulată în toate aceste domenii și am început să dezvoltăm proiecte integrate, într-un cadru comunitar, în care se regăseau toate aceste componente: de educație, de sănătate, de sprijinire a talentului și de îmbunătățire a calității vieții vârstnicilor.

Primul mare proiect al Fundației a fost refacerea dispensarului de la Brănești, apoi am demarat proiecte de educație sanitară pentru prevenirea răspândirii virusului HIV, iar ulterior proiecte prin care învățam comunitățile cum să strângă fonduri, proiecte de informare în legătură cu drepturile care li se cuvin prin lege, asistență socială.

Am înființat centre comunitare unde oameni de toate vârstele beneficiază de îngrijire medicală, de programe de educație, de ajutor material și de o masă caldă zilnică la cantinele centrelor. Vârstnicii își petrec timpul în cluburi pentru seniori, iar pentru copii am creat ateliere de educație și programe *after-school*. La aceste centre se întâlneau copiii, vârstnicii, tinerii, părinții și familiile din comunitate. A luat naștere conceptul de proiect intergenerațional.

Am adus laolaltă copii, vârstnici, tineri, familii și am văzut că puteau ieși lucruri minunate. Copiii se bucurau de căldură și de prietenia „bunicilor" de la centre, vârstnicii erau mai puțin singuri și aveau pe cineva de care să se îngrijească, se simțeau utili.

În prezent desfășurăm proiecte intergeneraționale frumoase, în care tineri voluntari asistă vârstnici imobilizați la domiciliu sau izolați în case de bătrâni: le citesc presa, îi ajută cu plata facturilor, le fac cumpărăturile sau le aduc medicamentele de care au nevoie. Proiectele intergeneraționale sunt așadar pe primul plan la Fundație. „Intergenerațional" este însă un concept destul de nou. Pentru noi înseamnă că încercăm să construim punți de legătură între generații, că încurajăm dialogul între cei tineri și cei în vârstă și valorificăm potențialul fiecăruia dintre cei implicați. Atât tinerii, cât și vârstnicii au multe de oferit și pot contribui la dezvoltarea unei comunități puternice. Primul proiect de acest fel s-a derulat cu ajutorul Părintelui Stanciu în Ghencea. Pentru susținerea lui am strâns fonduri din Elveția. Au urmat, în replică, proiectele de la Costești, Chilia Veche și altele.

Încă de la primele vizite în România am văzut cât de puternic sunt ancorate amintirile oamenilor de imaginea bunicilor. Eu însămi am avut o relație specială cu bunica mea, Regina-Mamă Elena. Am văzut cum cei tineri se raportau foarte mult la bunicii lor. Apoi, într-o vizită în Belgia, la Liège, am descoperit un proiect intergenerațional demarat de către un preot, care ne-a inspirat ca o acțiune potrivită și misiunii Fundației. Preotul respectiv restaurase o biserică desființată și construise, de o parte, cămine pentru bătrâni și, de cealaltă parte, cămine pentru copiii orfani. Mai apoi și-a extins ideea, amenajând ateliere de lucru pentru mamele singure. S-au creat niște afinități firești între copii și vârstnici, copiii le arătau bătrânilor cum să lucreze pe calculator, cei din urmă îi ajutau să-și facă temele, jucau șah și petreceau timpul liber împreună. În timp ce așteptau să fie adoptați, copiii trăiau într-un

mediu sigur, plin de afecțiune. Acum proiectul a ajuns la stadiul în care crește de la sine. S-au adăugat o cantină, un teren de joacă, locuri special amenajate pentru întâlniri.

Mi-aș dori ca aceste proiecte să aibă impact la public și să îi motiveze pe oameni să le implementeze singuri în propriile comunități. La Brănești au fost îndeplinite condițiile pentru construirea și susținerea unui astfel de proiect: autoritățile locale s-au dovedit competente și dornice să se implice, li s-a alăturat și un ONG împreună cu care au reușit să construiască și să monitorizeze proiectul. Secretul succesului constă în adaptarea la nevoile comunității locale: la Chilia Veche s-a amenajat un dispensar, la Brănești la fel, la Costești s-au deschis un centru comunitar și o patiserie prin care se generează venit pentru asociația care implementează proiectul, iar acum se dorește deschiderea unui atelier de confecționare a covoarelor oltenești.

Prin Fundație noi nu le oferim oamenilor numai un imbold financiar, ci le arătăm cum să-și construiască singuri viața pe care și-o doresc. Mai mult decât atât, tatăl meu mi-a explicat cât de important este să le dai oamenilor încrederea că pot face un anumit lucru, acest gen de susținere rezistă în timp și valorează mult mai mult în cele din urmă. Pornind de la această „scânteie", oamenii își dau seama că au ei înșiși puterea și resursele necesare să-și asigure un trai decent.

Planuri de viitor

Împreună cu Principele Radu am scris un document intitulat „România. O viziune pe 30 de ani". Am prezentat sub această formă angajamentul nostru pe termen lung pentru viitorul României și, în același timp, o strategie de dezvoltare durabilă care, fără a fi un program politic, vine în continuarea efortului politic, integrând domeniile economic, militar, cultural, diplomatic, educațional și artistic. Valorile pe care am întemeiat această viziune sunt cele ale familiei mele: spiritul de răspundere, loialitatea, generozitatea și puterea exemplului. Astfel, preluam de la tatăl meu responsabilitatea de a fi alături de români în acest nou timp istoric. Nu este o analiză, ci un mesaj de iubire pentru țară, sunt lucruri practice pe care vrem să le facem.

Am pus în evidență aici modul în care înțelegem să sprijinim integrarea europeană a României, dezvoltarea regiunilor, a comunităților rurale, a turismului, a sistemului educațional, prin inițiativele deja existente, ca Serile Regionale, Orașele României, Fundația „Principesa Margareta a României", Fundațiile Regale Române sau proiecte pe care le vom dezvolta pe viitor. De exemplu, vreau să-mi dedic mai mult timp dezvoltării Săvârșinului, pentru că deține fără îndoială un potențial

foarte interesant de dezvoltare comunitară. Intenționăm să reunim câteva case cu scopul de a forma o veritabilă comunitate a meșteșugarilor, să ne implicăm în renovarea școlilor din zonă, pentru a reduce pe cât posibil fenomenul de depopulare. Parteneriatul reprezintă conceptul central al activității noastre.

Pe o altă parcelă de teren am vrea să construim locuințe sociale, iar primarul localității a fost de acord să colaboreze cu organizația Habitat for Humanity pentru îndeplinirea acestei misiuni. Urmează dezvoltarea comunității sub aspect comercial: închirierea unor locuințe, unele bănci și-au deschis sucursale, există benzinării, un mic supermarket. Problema în Săvârșin o reprezintă drumul principal care îl traversează de la un capăt la celălalt și unde lunar au loc accidente. Acum simt că Fundația are deja capacitatea să se dezvolte de la sine și cred că îmi voi putea dedica mai mult timp localității Săvârșin.

Cred în rolul central pe care educația îl poate juca în dezvoltarea României. Nimeni nu deține suficientă putere pentru a-i ajuta în mod direct pe ceilalți, dar deținem puterea de a influența. Numeroase incertitudini pe care nu le putem controla ne guvernează existența: deteriorarea climei din cauza încălzirii globale, situațiile critice pe plan politic, dar am convingerea că vor exista progrese, pentru că am încredere în generația tânără.

Vreau să fiu alături de soțul meu care, în cadrul proiectului „Orașele României", vizitează școli, primării, asociații de oameni de afaceri, spitale, biserici și susține conferințe pentru a stimula inițiativa locală și a promova realitățile mediului rural. Îmi doresc foarte mult să-l însoțesc și să vin în contact direct cu cât mai multe comunități din România.

Vreau să mă concentrez în mod deosebit pe dezvoltarea domeniului de la Săvârșin și a comunității de acolo.

Aș vrea ca fundația să nu mai depindă de fondurile adunate în străinătate, să începem să strângem mai mulți bani în România, pentru că știu că există mulți români generoși și multe companii interesate de proiecte bune.

Doresc de asemenea să deschid un muzeu care să reunească patrimoniul familiei și un centru de documentare asupra tatălui meu, pentru posteritate.

Am planificat în viitorul apropiat să scriu o carte de bucate, un proiect destul de greu de realizat. Totul a pornit de când ne-am stabilit în România și trebuia să le arăt angajaților cum se fac anumite mâncăruri. Pe măsură ce unii dintre ei plecau și veneau alții noi, trebuia să o iau de la capăt. În plus, am niște rețete incredibile, care nu vreau să se piardă, de la bunica mea. Cartea va conține rețete din diferite colțuri ale lumii și pentru diferite ocazii și momente ale zilei.

Mulțumiri și nemulțumiri...

Degradarea lentă și neglijarea patrimoniului național mă indignează cu adevărat: construirea unor edificii revoltătoare din punct de vedere arhitectural, defrișarea pădurilor, nepăsarea oamenilor și lăcomia. Nu știu dacă această nepăsare este generată de o anumită mentalitate sau este urmarea atâtor ani de suferință. Urâțenia din jur nu trebuie să devină urâțenie în suflet.

Nu aș putea să spun că sunt liniștită în România. Modul în care trăiesc aici este foarte diferit de modul în care am fost crescută. Încă mai încerc să mă adaptez. În Elveția, de exemplu, merg pe stradă la cumpărături și lumea nu mă recunoaște, sunt un om ca toți ceilalți. Îmi place acea stare de normalitate pe care mi-aș dori să o am și în România, dar există un anumit statut care trebuie respectat. Îmi vine greu, de pildă, să locuiesc într-o casă atât de mare cum este Palatul Elisabeta, deși este incredibil de frumos. Palatul este o reședință oficială, o instituție care ilustrează partea publică a activităților noastre, unde organizăm evenimente, aducem împreună reprezentanți ai comunităților locale și ai societății civile, personalități culturale și oameni de afaceri din țară și din străinătate. Ne vizitează de asemenea grupuri de tineri, elevi, liceeni și studenți. Tot ce se întâmplă aici, la Palat, este destinat promovării unei imagini pozitive a României în lume și sprijinirii dezvoltării societății românești. Apreciez calitățile estetice ale Palatului, dar mărturisesc că nu am o pasiune pentru casele mari. Casele imense sunt considerate un semn al bunăstării și un element important de imagine. Pentru mine contează mai mult să mă simt „acasă".

Creativitatea oamenilor, pofta de viață și energia tinerilor mă bucură cu adevărat. Sper din tot sufletul ca tinerii să fie animați de dorința de a schimba în bine societatea.

Neagu Djuvara

Februarie 1990

Neagu Djuvara s-a născut la București în 1916, într-o familie de origine aromână care a dat țării mai mulți oameni politici, diplomați și universitari. Licențiat în Litere la Sorbona (istorie, 1937), doctor în Drept (Paris, 1940). Participă la campania din Basarabia și Transnistria ca elev-ofițer de rezervă (iunie-noiembrie 1941); este rănit în apropiere de Odessa.

Intrat prin concurs la Ministerul de Externe în mai 1943, este trimis ofițer diplomatic la Stockholm în dimineața zilei de 23 august 1944, pentru negocierile de pace cu Uniunea Sovietică. Numit secretar de legație la Stockholm de guvernul Sănătescu, va rămâne în Suedia până în septembrie 1947, când comuniștii preiau și Externele.

Implicat în procesele politice din toamna lui 1947, hotărăște să rămână în exil, militând până în 1961 în diverse organizații ale exilului românesc.

În 1961, pleacă în Africa, în Republica Niger, unde va sta 23 de ani în calitate de consilier diplomatic și juridic al Ministerului Afacerilor Străine.

Între timp, își reia studiile de filosofie la Sorbona. În mai 1972, obține doctoratul de stat la Sorbona cu o teză de filosofie a istoriei; mai târziu, obține și o diplomă a Institutului Național de Limbi și Civilizații Orientale din Paris (INALCO).

Din 1984, este secretar general al Casei Românești de la Paris, până după revoluția din decembrie 1989, când se întoarce în țară. Din 1991, este profesor asociat la Universitatea din București și membru de onoare al Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" din Iași.

Principalele publicații în limba română: *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor*, Humanitas, 1999, 2004, 2006; *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne*, Humanitas, 1995, 2005; *Aromânii – istorie, limbă, destin*, Editura Fundației Culturale Române, 1996; *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, Humanitas, 1999, 2000, 2001, 2002, 2006, 2007; *Cum s-a născut poporul român?*, Humanitas Junior, 2001; *Mircea cel Bătrân și luptele cu turcii*, Humanitas Junior, 2001; *De la Vlad Țepeș la Dracula Vampirul*, Humanitas Junior, 2003; *Însemnările lui Gheorghe Milescu*, Humanitas, 2004; *Există istorie adevărată?*, Humanitas, 2004; *Amintiri din pribegie*, Albatros, 2002; Humanitas, 2005, 2010; *Thocomerius – Negru Vodă, un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești*, Humanitas, 2007; *Războiul de 77 de ani și premisele hegemoniei americane*, Humanitas, 2008.

Cea mai recentă lucrare a lui Neagu Djuvara este *Amintiri și povești mai deocheate*, apărută la Editura Humanitas în 2009.

De ce m-am întors

Anca Mihalache: *Domnule Djuvara, vă rog să descrieți contextul fascinant și totodată periculos în care ați plecat din România.*

Neagu Djuvara: Trebuie întâi să amintesc celor care nu cunosc cazul meu că am plecat întâmplător în străinătate chiar în dimineața de 23 august 1944, fiind trimis curier diplomatic la Stockholm. Eram de un an și jumătate tânăr diplomat în Ministerul de Externe român, instructor la recruți la București, după ce făcusem războiul cu regimentul de infanterie „Mihai Viteazul". Am intrat întâmplător în primăvara lui 1940 în Ministerul de Externe și în grupul care pregătea în secret, oarecum paralel cu forțele mareșalului Antonescu, ieșirea noastră din război. Deci, în fond, făceam lucruri riscante în acel mic grup de la Ministerul de Externe, în frunte cu directorul cabinetului, Grigore Niculescu Buzești, și cu adjunctul lui, un om absolut extraordinar, Victor Rădulescu Pogoneanu (noi îl numeam Vicky).

Am fost trimis curier în străinătate de mai multe ori. Am fost o dată la Stockholm, o dată la Ankara și iată că în ajun de 23 august pe mine mă alege ca să plec la Stockholm. Ministrul de Externe Mihai Antonescu, care întâmplător purta același nume cu mareșalul Antonescu, mă primește în cabinetul său în noaptea de 22 către 23 august, spunându-mi că situația frontului era catastrofală. Pe 19 august se spărsese frontul și trupa noastră nu se mai lupta bine.

Faptul că am plecat din țară pe 23 august este o pură întâmplare și tragedia este că cei care m-au trimis, adică grupul Niculescu Buzești și Vicky Pogoneanu, știau că se grăbise momentul arestării lui Antonescu dacă el refuza să se predea, în timp ce eu nu știam acest lucru. Astfel, exista riscul de a nu mă mai putea întoarce în România, unde îmi lăsasem copilul și soția.

În fiecare an în jurul lui 23 august aud la radio și la televiziune niște povești, spuse de o grupare simpatizantă a mareșalului Anonescu, a omului curajos, dârz, cinstit. Față de toate lichelele pe care de 70 de ani le avem la guvern el apare ca un erou, dar totuși este un erou care ne-a făcut rău. Se vehiculează acum că i-a făcut rău acea capitulare la 23 august, că Antonescu ar fi făcut pace. Consider că nu făcea nici

o pace. Era așa de încăpățânat, afirmând deseori: „Eu așteptam un moment mai potrivit!". Ce moment mai potrivit ar fi putut să existe, când de doi ani de zile el nu dădea îndărăt?!

Astfel că am ajuns la Stockholm pe 24 august și abia acolo aflu ce s-a întâmplat la București. Lovitura s-a petrecut pe când eu aterizasem la Berlin, fiindcă nu exista avion direct București – Stockholm, ci doar București – Viena, Viena – Berlin. Nu exista aviație supersonică, cu elice, deci făceai salturi de purice dintr-un oraș în altul. Pe când eram la Berlin, nemții nu luaseră vreo măsură împotriva cetățenilor români, așa că am putut lua avionul pentru Stockholm.

Astfel, timp de trei ani, fac parte din noul guvern care se formează cu generalul Sănătescu și ministrul de Externe Niculescu Buzești, fostul director al cifrului cabinetului de la Externe. La Stockholm eram secretar de legație de clasa a treia. Gradația era în felul următor: atașat delegației primul an, sau primii doi-trei ani, apoi secretar clasa a treia, nu ambasador. Noi nu aveam ambasadă acolo, ambasada fiind pe vremea aceea rezervată marilor puteri. Noi, înainte de 1930, nu am avut un aranjament care exista de pe vremea căderii lui Napoleon la faimosul Congres de la Viena din 1815, când s-a hotărât organizarea reprezentanțelor diplomatice. Numai marile puteri, care erau cu totul vreo șapte, aveau ambasade între ele; la țările mai mici trimiteau miniștrii potențiali și primeau de la ei tot miniștrii potențiali. Eram deci delegatul legației la Stockholm.

Împreună cu Niculescu Buzești urmăream ce se întâmplă în România. Ne-am dat seama că puterea va fi preluată din ce în ce mai mult de comuniști și atunci am început să ne punem cu toții întrebarea dacă ne mai întoarcem în țară sau nu.

La mine drama era că rămăseseră nevasta și fetița în România. Din fericire, după un an, în octombrie 1945, soția mea a izbutit să obțină dreptul de a pleca din România, căpătând un pașaport românesc de diplomat, și a venit cu fetița la Stockholm. Din momentul în care le-am avut alături, a înflorit în capul meu ideea că, dacă lucrurile merg din ce în ce mai prost, voi rămâne la Stockholm.

După trei ani, în septembrie 1947, sunt rechemat în țară. Între timp, maică-mea îmi trimisese un bilet printr-un diplomat străin, spunându-mi: „mai bine te faci hamal la Paris decât să te întorci în țară", fiindcă știa că, în mod cu totul aberant, urma să fiu implicat în procesul Maniu. Deci, dacă mă întorceam, intram automat la pușcărie. În momentul în care sunt rechemat de noul ministru, generalul Rusescu, un tip din societatea bucureșteană care își închipuia că poate să se joace cu comunismul, nu i-am spus că nu mă întorc la București și, nefiind un zbor direct spre casă, fac escală la Paris, unde, odată ajuns, nu mai dau nici un semn de viață.

A.M.: *Cât timp ați rămas la Paris și cu ce v-ați ocupat în această perioadă?*

N.D.: La Paris am stat 14 ani, timp în care m-am ocupat exclusiv de treburi românești. Eram atât de convins că această chestiune dramatică din România este una trecătoare, că nu se poate ca americanii să-i lase pe ruși să ocupe jumătate din Europa... Noi tot speram că vom fi eliberați în 4-5 ani, dar acei 4-5 ani au devenit 45 de ani...

În primii 14 ani am creat împreună cu alții, mai vârstnici decât mine, un Comitet de Asistență pentru refugiații care fugeau din țară, numit Comitetul de Asistență pentru Români – prescurtat K România –, în cadrul căruia am devenit secretar general. Asta a fost mentalitatea mea: cu gândul la țară încontinuu. Însă după 14 ani am simțit că pedalez în gol, că nu mai are mare rost ceea ce fac. Devenisem apoi secretar general al Fundației Carol, având impresia că era continuarea Fundației Carol din țară care fusese suprimată de comuniști, dar nu era așa. Regele numise pe unul din profesorii universitari ca director al acestei fundații, dar acesta a demisionat și l-a lăsat la conducere pe vicepreședinte, juristul Virgil Veniamin, cu care nu mă înțelegeam bine deloc. S-a dovedit că instinctul meu era corect, el intrând în legătură cu securitatea, însă cu mult după plecarea mea, motivată de acceptarea unei chestii năstrușnice care mi se propusese, și anume să organizez ministerul de Externe al unui stat african.

Aveam 45 de ani. La 45 de ani, o vârstă deja matură, fac o cotitură, dar nu cu intenția să continui. Mi-am zis că am doi ani să ies din furnalul ăsta în care eram cu românii mei, iar la 47 de ani mă întorc în Franța și caut din nou de lucru. Așa că după doi ani, cum oamenii ăia erau foarte amabili cu mine și mă înțelegeam bine cu acel președinte african, mi-am reînnoit contractul pe încă doi ani și apoi pe încă doi, ajungând să petrec acolo 23 de ani, o viață de om.

Deci ăsta e cazul destul de special al meu.

În primul rând, nu am plecat din țară intenționat, ci la întâmplare. În al doilea rând, iau hotărârea să nu mă întorc din motive politice valabile, fiind implicat în chestii care duceau automat la închisoare, și toți ceilalți din grupul meu de acolo au mâncat închisoarea. Niculescu Buzești a scăpat, scos din țară de englezi sau americani, dar Pogoneanu, care a avut o atitudine extraordinară la procesul lui Maniu, a fost închis 15 ani. 15 ani în închisoare... Bănuiesc că nu aș fi fost slab de înger nici eu și aș fi stat 10-15 ani în închisoare, neacceptând să spun ce ar fi vrut ei.

A.M.: *Ce s-a întâmplat cu familia dumneavoastră cât timp ați trăit în Africa?*

N.D.: Soția nu m-a însoțit în Africa, mi-a spus: „Du-te tu mai întâi. Mi-am găsit de lucru și dacă nu o să-ți placă acolo, ar fi bine să nu părăsesc lucrul, că iar o să rămânem de căruță". După trei luni de la plecarea mea în Africa mi-a spus că nu vine. Nu a venit doi ani, nu a venit 23. Suntem despărțiți, dar nu am divorțat. Ne regăsim de fiecare dată.

Asta e situația.

Și acum ne vedem. Pe de altă parte, mă înțelegeam foarte bine cu soacra mea, aveam vacanțe foarte lungi departe de Africa, un cămin al meu foarte frumos, un fel de palat la Paris care era al familiei soției. Nu vedeam motive de despărțire, chiar dacă nu funcționa bine.

După acei 23 de ani petrecuți în Africa aș fi putut să mai stau, cu toate că nu mai aveam același rost, după ce la început făceam de toate, instituția neavând suficient personal. În primii ani eram un fel de „factotum", primeam corespondența, pregăteam răspunsurile, președintele Djorie Adani avea încredere în mine și mă chema în plină noapte ca să-i scriu scrisori, îl însoțeam în călătorii. Am făcut superbe călătorii oficiale – de pildă, în Nigeria, fosta colonie britanică, mult mai bogată și mai populată decât Republica Nigeră unde locuiam eu. Lucram la minister și, pe măsură ce au început să aibă tineri licențiați, uneori doctoranzi, aceștia deveneau directori de direcțiune politică, economică, juridică, iar eu am devenit consilier, fapt ce îmi scădea oarecum interesul. Dar totuși, am acceptat să stau, le-am făcut fel de fel de lucruri pe care ei nu erau pregătiți să le facă. De pildă, scrisorile pe care le trimitea președintele către alți șefi de stat erau făcute de mine. Dacă voiau să scrie Papei sau împăratului Japoniei, fatalmente eu trebuia să fac scrisoarea.

Prinsesem vârsta de 67 de ani, iar acolo vârsta pensionării era de 55. Am reușit după ani de zile de strădanie să-l aduc pe fratele meu, care era medic în România. Am adus-o după un an la Niamey pe fiica mea, care terminase o licență în engleză. Ideea de a veni se datora faptului că ne înțelegeam foarte bine, ne iubeam foarte mult și m-am gândit s-o aduc ca profesoară la liceul din Niamey. A venit, după un an s-a căsătorit cu un consilier al ambasadei americane și a plecat. Deci nu a stat cu mine decât doi ani.

A.M.: *Ce a urmat pentru dumneavoastră după ce ați părăsit Africa?*

N.D.: După perioada africană eram deja la o vârstă înaintată, 68 de ani, iar ăsta a fost unul din motivele pentru care am plecat. Eram rugat de vreo doi-trei ani de Alexandru Ghyka, prieten din copilărie, să mă întorc la Stockholm. Când am venit, i-am furat de fapt locul de secretar, fiindcă acest fost coleg și prieten al meu, Alexandru Ghyka, împreună cu o româncă, Cristina Șturlea, făcuseră un fel de societate culturală

românească numită Casa Românească și mă voiau ca secretar general acolo. Am plecat din Africa în 1984 și din 1984 până în 1989 am fost secretar general al acestei asociații voluntare. Între timp m-am distrat cu ceva care iar pare năstrușnic: am făcut o licență la Școala de Limbi Străine la Paris, actualmente INALCO. Voiam să scriu o istorie a statelor balcanice, considerând că istoria română nu se înțelege decât în ansamblul istoriei balcanice. Deci am făcut sârbo-croată timp de patru ani.

Dintr-odată, în '89 izbucnește Revoluția, și atunci vin la 1 februarie 1990 pentru prima dată în România. Nu am venit de unul singur. Eram așa de dornic să fac ceva pentru țara asta încât, cu toți prietenii de la Casa Românească, am adunat bani și am venit în țară cu o camionetă și trei mașini cu computere, mașini de scris, pentru a le da sediilor noilor partide care se deschideau și câtorva universități.

A.M.: *Simțeați de mult timp dorul să vă întoarceți în țară?*

N.D.: Acest dor l-am avut în permanență, dar la un moment dat devenisem disperat, dovadă că nu am făcut demersuri să obțin cetățenia franceză decât în '88, după 41 de ani de exil. Lumea îmi spunea: „Dom'le, tu ești tâmpit! Îți închipui că te mai întorci în România?". Eu însă voiam să călătoresc pentru a scrie istoria Balcanilor, iar în Iugoslavia nu îndrăzneam să mă duc fiindcă timp de patru ani am fost delegat al Comitetului Național în legătură cu CIA și cu Serviciul Francez și pe chestia asta, din rândul unor tineri pe care, spre nenorocirea mea și a tuturor, i-am trimis parașutiști în România și au căzut acolo, unul a scăpat, ajungând în Iugoslavia. Săracul a fost închis timp de 9 luni și întrebat de 100 de ori de către cine fusese trimis; nu știa cum îi cheamă pe instructorii lui, singurul nume pe care-l cunoștea fiind al lui Neagu Djuvara. Așa că în fișele poliției securității sârbești eram trecut ca un om în legătură cu CIA și cu Serviciile Franceze, deci nu puteam să pun piciorul în Iugoslavia fără pașaport francez. Circulam cu un fel de hârtie nenorocită care se chema pașaport pentru refugiați. Și ăsta a fost motivul pentru care am demarat procedura să obțin cetățenia franceză; cum eram căsătorit de mult cu o franțuzoaică, mi-a fost mai ușor.

A.M.: *Cum s-a produs reîntoarcerea în România?*

N.D.: Prima și a doua oară când m-am întors, pentru scurt timp, am stat într-un apartament frumos al unor prieteni ai fratelui meu, el inginer și ea doctoriță. La a doua revenire, biletul de avion era cu plecare pe 15 iunie, iar pe 13 iunie avea loc mineriada. Deci am trăit-o, am văzut-o și m-am îngrozit.

Să vă spun ceva curios referitor la mineriada aceasta. Pe 10-11 iunie îmi lua interviu Răzvan Theodorescu, pe vremea aceea președinte al

Televiziunii. Îl cunoscusem prin intermediul unui văr îndepărtat, Manole Filipe, cu care discutam într-o zi: „Domnule, cum se poate că omul ăsta, care este un bun istoric, îl susține pe Iliescu, pe care eu îl consider o calamitate pentru țară?". Atunci Manole se oferă să-mi facă cunoștință cu Răzvan Theodorescu, îi telefonează, și acesta mă primește a doua zi. Foarte amabil, citise două cărți pe care eu le scrisesem, sau cel puțin le răsfoise și ținuse minte. Îmi zice: „Vreți să vă luăm un interviu?". Era pentru prima dată când mi se lua un interviu în România.

Astfel, luni sau marți a trimis pe cineva la domiciliul acestui prieten al fratelui meu, unde stăteam când veneam în România, pentru a-mi lua un interviu, care urma să fie dat sâmbătă. Miercuri a început mineriada și prietenii mei erau foarte speriați că se va da interviul și se va vedea că se petrecuse la ei în casă, unde aveau tablouri scumpe și alte bucuri de valoare. Unul din scopurile acestei mineriade era să bage din nou teroarea în oameni.

A.M.: *Dumneavoastră spuneați lucruri compromițătoare în interviu?*

N.D.: Da. Foarte antiguvernamentale. Totuși, interviul a fost dat după șase săptămâni. Probabil șmecherul de Răzvan Theodorescu și-a spus: „Lumea o să spună că Djuvara este un nou exilat în străinătate și nu are importanță dacă afirmă lucruri antiguvernamentale".

Apoi, în toamna lui 1990 am început să fiu invitat la Universitatea din Iași, pe urmă la Cluj să țin conferințe. În iarna '90-'91 m-a angajat doamna Zoe Petre la Facultatea de Istorie cu eticheta de profesor asociat, ca și când aș fi fost un străin invitat. Adică nu făceam parte din ierarhia universității românești, dar m-au chemat să fac un curs la Facultatea de Istorie și l-am ținut timp de șase ani, până când, din cauză că fratele meu era foarte grav bolnav la Paris, am încetat să mai susțin cursurile. Concomitent cu aceste cursuri la Facultatea de Istorie, am fost profesor timp de patru ani și la Facultatea de Științe Politice, unde la început mă angajasem să vorbesc tocmai despre geneza sau etnogeneza națiunilor din Balcani. Asta nu le-a plăcut studenților și i-au cerut doamnei Zoe Petre să fac un curs despre istoria boierimii din România. Așa că a trebuit să improvizez în primul an un curs despre istoria boierimii din România, dar m-am încăpățânat și în anul următor am făcut două lucruri: o inițiere în filosofia istoriei și cursul pe care îl pregătisem de etnogeneza națiunilor din Balcani. Și, ca să vezi mentalitatea tipic românească foarte interesantă: ne dezinteresăm total de vecinii noștri, la nevoie ne interesează istoria Franței, istoria SUA, dar ungurul, bulgarul, sârbul, grecul sunt de lepădat. De unde în anul precedent avusesem amfiteatrul plin de studenți de la toți anii ca să mă asculte, pentru cursul ăsta de etnogeneză am avut șase studenți mari și lați, numai atât.

Nu interesează istoria vecinilor noștri, ceea ce este o prostie, pentru că nu înțelegi istoria românească dacă nu o știi și pe cea sârbă, bulgară și greacă. Suntem foarte dependenți toți unii de alții.

A.M.: *Înțeleg din relatările dumneavoastră că nu aveați o viață ușoară în România, și cu toate acestea nu vă întorceați la Paris. De ce rămâneați în România?*

N.D: Domnișoară dragă, ești a suta persoană care îmi pune întrebarea asta, pentru că generația dumitale nu poate să înțeleagă deosebirea față de oamenii de vârsta mea. Adică, în generația mea și cele precedente, când plecai în străinătate să faci studii nu aveai de gând să te stabilești acolo. Și doar în cazuri de unu la mie, ce la mie, la zece mii, studenții care au plecat din România de la 1800 încoace să fi stat în străinătate. Așa, o întâmplare, o nebunie sau o îndrăgostire. În general, te duceai în străinătate să te formezi, să vizitezi, să vezi și te întorceai în țară. Românul nu e emigrant, de altfel nici unul dintre popoare nu e emigrant.

Suntem țara din Europa care am dat cei mai puțini cetățeni americani raportat la numărul populației. Americanii de origine română în 1940 erau 120 000 și aproape toți, 99,99%, erau ardeleni sau bucovineni, deci plecați din fostul Imperiu Austro-Ungar, nu din mica Românie. Din a noastră țară, mică și mizerabilă, nu pleca românul. Vorba aceea: „Fie pâinea cât de rea, tot mai bună-i în țara mea". A trebuit să vină comunismul ca românul să fie scârbit de țara lui și să fugă, iar această fugă este o refacere, o transformare psihică absolut nouă în mentalitatea românească.

Românul nu fugea de țara lui. Acum este scârbit de ea și nu mai vrea să stea. Nu vedeți că în generația dumitale fug pe capete, care prinde câte o bursă engleză, franceză sau americană acolo stă. E o tragedie.

Eu am trăit cu visul acesta al întoarcerii tot timpul exilului. Când eram în Africa, visam pe românește. Când aveam insomnii – ceea ce mi s-a întâmplat toată viața –, făceam discursuri politice în românește, închipuindu-mi ce o să fie când mă întorc în țară. Sunt stabilit la București de mai bine de 17 ani. O comparație cu viața mea de la Paris sau din Africa – unde am stat 23 de ani – n-are sens; chiar de ar putea viața să fie azi mai comodă și mai liniștită la Paris decât la București, aici îmi sunt destinul și, probabil, iluzia de a fi de folos țării.

Dificultăți am întâmpinat de tot soiul; e de prisos să le înșir cu amănuntul. Rea-voință manifestă din partea autorităților de a mă plăti la Universitate, de a-mi restitui bucata de moșie confiscată etc. La mulți dintre românii dornici de a se întoarce, aceste dificultăți ridicate intenționat au fost atât de greu de învins, încât s-au dat bătuți. Eu am stăruit și nu-mi pare rău.

Românul s-a schimbat teribil, pe cuvântul meu. A devenit rău, foarte curios lucru, de unde înainte puteai să-i reproșezi că e blajin, prea supus, acum a devenit negru în cerul gurii. Ne-am înrăit. În plus, din cauza comunismului, adică a unui regim atât de dur și nedrept încât lumea nu putea să trăiască decât cu șmecherie, cu furt al vecinului, al statului, acest obicei a devenit atât de natural, încât românul nu are în față un model de onestitate. Chiar în halul ăsta să fie toată lumea hoață cum e acum în România, așa ceva n-a existat...

A.M.: *Domnule Djuvara, există ceva care vă place în România?*

N.D.: Îmi displace total! I-am spus-o mai demult lui Patapievici: „Sunt absolut disperat. Țara asta este un fel de maldăr de bălegar" și mi-a replicat că pe bălegar cresc câteva flori frumoase. Și mă gândeam că avem niște flori splendide în toate domeniile, în teatru, artă, poezie, muzică. Și atunci, dacă sunt admis în acest mic grup de flori de pe bălegarul nostru, stau și continui.

Aș minți însă dacă n-aș mărturisi că multe lucruri mă supără aici, în țară. Ce mă înnebunește cu adevărat până la disperare e să constat prăbușirea morală – și chiar estetică – a românului trecut prin 50 de ani de comunism. Nu pot avea speranța de a mai vedea cu ochii mei o revenire la normal în scurta „speranță de viață" care mai este a mea. Situația politică simbolizează la maximum aceste scăderi.

În schimb, efervescența intelectuală a unei mici fracțiuni a neamului e chiar extraordinară, minunată: scrieri, conferințe, teatre, concerte se îngrămădesc uneori haotic sau aberant, însă sunt dovada unei vitalități care dă speranțe pentru viitor. Iar pentru mine, care m-am visat toată viața profesor, dascăl, elementul cel mai încurajator e simpatia pe care mi-o dovedesc din ce în ce mai mulți tineri, viitorul țării.

Îmi pun unii întrebarea: ce ar fi fost viața mea dacă nu mă întorceam în țară? Rămâneam unul din cele opt milioane de locuitori ai Parisului, cunoscut de câteva sute de persoane ca fiind un intelectual de origine română, pesemne interesant.

În ce privește viitorul, nu-mi permit la vârsta mea să mai am vise de viitor. Iar în ce privește România, refuz să fac pronosticuri. Nu sunt Mafalda! Diagnostice făcui mai sus.

La o întrebare finală și globală: DE CE M-AM ÎNTORS? mi-a dat răspuns din primul an soția mea, franțuzoaică, rămasă în Franța: *Tu dois avoir le patriotisme chevillé au corps pour rester là-bas*! Trebuie că ai patriotismul înșurubat în trup, ca să rămâi acolo!

Paul Shalit

Aprilie 1990

Paul Shalit s-a născut în martie 1956, la București.
A urmat Școala Generală 81 și a fost premiant, președinte de unitate și secretar UTC, participând la spectacole școlare de dans, teatru și recitând *Dumbrava Roșie* sau *Scrisoarea a treia*. A apărut în revista *Cutezătorii*, la TVR – în spectacolul de Revelion – și a fost ales pentru a-l juca pe Victor în ecranizarea după *Cireșarii*. Ulterior, rolul i-a fost refuzat, atunci când a decis să părăsească țara.
Paul Shalit a fost elev al liceului „Ion Creangă", secția clasic (greacă veche și latină), până în clasa a zecea, la mijlocul trimestrului trei.
În scurt timp, a emigrat și a absolvit bacalaureatul la școala Mishlav din Tel-Aviv. Apoi a devenit ofițer în Armata de Apărare a Israelului, după care și-a finalizat studiile de management hotelier în cadrul Tehnion, devenind director în Sheraton Tel-Aviv.
Paul Shalit s-a căsătorit în 1981 și este tatăl a trei copii, două fete și un băiat: Maya, Ido, Keren.
A locuit în străinătate timp de 17 ani, trăind Revoluția din 1989 în fața Ambasadei României în Israel, sperând.
S-a întors în România în aprilie 1990, într-o zi cu fulgi de plop peste străzi și TAB-uri în fața clădirii Guvernului.

De ce m-am întors

Prima mea mașină: Pobeda. Are o culoare verde-petrol, e din bachelită, e enormă; abia o țin în mâini și mi-a adus-o Moș Nicolae. Mă dau cu ea printre picioarele invitaților, pe aleea dintre trandafiri, pe șantierul unde tata face blocuri nou-nouțe, pe macaraua lui moș Gheorghe, prin barăcile muncitorilor care mă lasă să fac ce vreau pe acolo („Copilu' lu' dom' inginer de la București"), pe străzile unui oraș dunărean pe care am să-l uit, pe șalupa care ne plimba duminica până la Galați, peste norii cerului de vară. Prima mea mașină. Brăila – 1960.

Mama a murit când aveam patru ani, spune mama. Privirea ei e plecată în umbre. Mâna ei mângâie ușor. Pe tata l-au împușcat rușii în burtă și în picior așa, din nimic. Au intrat în magazin, au tras și-apoi au umplut un camion din acela mare, militar, cu toate stofele de pe rafturi, postav de Flandra, tafta de Paris, mătase de prin Orient pe care o adusese unchiul Preda și câte și mai câte... Nu m-au lăsat să vin la înmormântare: „E încă mică", zicea o mătușă. O lacrimă. Pe urmă m-au trimis la mătușa Agapia, cu o păpușă într-o mână și un geamantan mic din carton în cealaltă. A fost ziua când copilăria mea s-a sfârșit. Mizil – 1946.

Pâ...â...i...n...e. Pâine. A...li...men...tară. Am patru ani și tata mă pune să buchisesc din fuga tramvaiului. E noiembrie târziu și Bucureștiul a albit peste noapte. Pe urmă, acasă vom aduna nasturi, unu plus doi fac... ăăă, trei. Lemnele trosnesc în sute de scântei și focul desenează pe pereți balauri calzi. Tata îmi citește o poveste dacă eu știu să citesc prima propoziție și mama ne privește cu ochi admirativi. În blocul acesta vechi, în cămăruța de la mansardă, nimic nu va schimba fericirea. București – 1961.

Căldura de august la marginea Bărăganului te doboară, dar câmpului de porumb nu-i pasă și trebuie cules. „Idiotul ăsta iar nu muncește, iar s-a ascuns sub căruță", țipă nenea Gigi, fratele mai mare. Idiotul e tata, care citește la umbră. „Lasă-l în iartă-mă Doamne, zice bunicul,

nu auzi că e bolnav, nu e bun de nimic, nici în armată nu-l iau, cică are inima slabă." Și tata citește, și frații îl înjură în surdină. E ultima vară în sat. Dacă nu e bun de nimic, poate să plece la ăia la facultate la București. Bărbulești – 1954.

Acum e momentul/ să ne strângem în noi,/ Să numărăm/ de la unul la voi,/ Acum e momentul/ să murim și să renaștem,/ Acum, acum e momentul/ să cântăm și să paștem/ ideile,/ să procedăm cinstit,/ să iubim, să ne zbierăm sufletul,/ să muncim trecutul viitor,/ Acum e momentul de zbor,/ de congres de flori,/ (poate chiar boboci de trandafiri),/ Acum e momentul de cozi la iubiri/ și la carne de speranță,/ Acum, acum iubito/ tristețea e-n restanță,/ Acum e momentul să punem/ sufletului microfoane,/ Acum e momentul să ne spunem/ dorurile Ioane,/ Da, acum să întoarcem cuvintele/ din dicționar în vis/ Hai îndrăznește Narcis,/ Căci acum,/ ...acum fusese momentul. București – 1990.

„E-o iarnă grea", spun cei mari. „Sigur, nu ca-n '54, când tăiam troienele cât un om, da-i grea", adaugă. Și parcă viforul prevestește ceva, dar mie nici că-mi pasă. În casă miroase a brad, Moș Crăciun mi-a adus un trenuleț din lemn și am deja cinci gări prin care pufăi și uui: la piciorul patului, sub masă, lângă bibliotecă, la ușă și sub fereastră. Uuu, puf, puf. Vântul izbește în geam cu răutate, ei și? În casă e cald, în curând vom mânca de prânz și pe urmă bunicul mă ia la țară. Hei, e prima dată când merg la țară singur... La plecare, pe scară ceva îmi izbește sufletul și fug înapoi și îl strâng pe tata de picior și el mă pupă și nu mai vreau să plec și plâng, și țip, și nici măcar nu știu că peste două zile va muri. E-o iarnă grea – voi ști curând. București – 1961.

E un ritual. Se înserează. Miroase a regina-nopții în toată grădina. Broaștele orăcăie-n concert. Pe prispă se înghesuie paturi și perne. În curând bunicul va aprinde lampa cu gaz. Și cerul, cerul va aprinde milioane de stele. Bunica mă ține în poală și mă scarpină în cap. Bunicul îmi spune o poveste. Poveștile lui nu sunt cu Făt-Frumos sau Ileana. Poveștile lui sunt despre Averescu și tranșee și nemți și un război de hăt demult, primul război. Poveștile lui sunt despre decorații pe front și despre răni și despre prieteni morți și despre pământ. Poveștile lui sunt despre fete din sat și despre arat și despre o țărână fertilă și flăcăi și duminici la joc. Poveștile lui sunt despre cai frumoși și despre struguri dospiți și despre țărână. Mâine vom merge împreună la cimitir și voi mângâia crucea sub care e tata. Mâine voi citi în dud

o carte despre copii, Ionel, Olguța și Ancuța. Mâine mulți oameni veniți pe biciclete de neunde, cu fețe late și negre și rele îl vor bate pe bunicul până la sânge, până când semnează la colectiv. Dar e încă azi, și se-nserează și miroase a regina-nopții. Bărbulești – 1963.

Îi sărut gura unde dentistul a reparat o plombă. Îi mângâi părul aranjat cu grijă la coafor. O ating pe obrajii pupați zilnic de toți cunoscuții. O întreb lucruri și îmi mărturisește gânduri gândite de psiholog. Îi strâng în pumn piciorul masat de curând de maseuză. Îi văd chiloții văzuți în avanpremieră de o prietenă. O sărut acolo unde s-a uitat ginecologul și a aranjat cosmeticiana. O țin de mână așa cum au ținut-o și alții, numai ei, unici, singuri, pentru totdeauna. Frankfurt – 1978.

Ferestrele orașului erau în foc drapate/ Și bombele ciorchini cădeau de sus/ Femeile erau însărcinate/ Și timpul se ducea către apus// Femeile orașului erau cu burta mare/ Bărbații, morți cu fețe ude-n plângeri/ Și pruncii nenăscuți erau în așteptare/ Și soarele cu multe fețe-n sângeri// Acum e liniște ca-n ziua de dreptate/ În orașul acesta pregătit să moară/ Femeile erau însărcinate/ Și pasărea neagră uite că zboară// Au fost odată ferestre de focuri drapate/ A fost odată un oraș și uite-l că moare/ Femeile erau însărcinate/ Și pruncii ar fi fost în așteptare (traducere din ebraică). Beirut – 1983.

Doinița e vecina mea. Eu îi dau tricicleta nouă pe care mi-a luat-o mama și ea vrea să ne jucăm de-a doctoru'. Mă pune să o pup în chiloți și nu-mi place. Cu Vetusia, sora lui Marik, îmi plăcea. Dar Vetusia și Marik sunt în excursie la Moscova. Vetusia și Marik vorbesc între ei rusește când nu vor să înțeleg. Pe Bubi mama lui îl ceartă în nemțește și pe mine în românește când furăm căpșuni sau rupem flori. Bubi a primit un lego și construim un labirint pentru albine. Brânduța zice că suntem cretini și mie nu-mi pasă, e așa de frumoasă că nu-mi pasă ce-mi zice. Pe urmă vine mama ei și se rățoiește la ea într-o limbă ciudată în care înțelegi cuvinte și nu înțelegi nimic: îi zice aromână. Vecinii o salută cu respect și șușotesc celor noi: „Asta e sora lu' Caragiu, actoru', dragă!". Pe urmă vin Mihaela (noi îi zicem Miki) și Mariana și ne jucăm șotron sau țările. Domnul Braun, tatăl Mihaelei, ne roagă să facem liniște și domnul Aharonovici, tatăl Marianei, ne face cu ochiul. Acum jucăm țările și doamna Velnița, „văduva căpitanului de la unu", țipă la noi să nu strivim florile. Miki îmi șoptește că Vetusia și Marik au plecat în Israel... și ea o să plece de fapt... și Mariana. Voi mai avea timp să îi dau trandafiri rupți de la doamna

avocat Crăciuneanu și să o pup fugar pe gură într-o excursie. Apoi scrisori rărite, cu timpul. București – 1962.

Vara dospește caldarâmul, dar aici, în Palatul Pionierilor, e bine. Gheorghe, șeful cenaclului, îmi pune mâna pe umăr și-mi spune: „Scrii bine, da' nu mă lasă cenzura să public... Cică ce-ți trebuie atâtea cruci și clopotnițe și nimic despre patrie, știi tu...". Asta e. Gheorghe mă ceartă pentru că folosesc niște cuvinte care nu mai există. Diriginta mă ceartă pentru că vin cu părul lung. Mama mă ceartă pentru că nu-mi spăl blugii. Tata, pentru că fumez. Și eu îmi bag capul între difuzoare și-l ascult pe Cornel care-mi spune că a fugit Bordeianu. Vara dospește și eu visez cu Led Zeppelin, cu Deep Purple, cu Creedence și Phoenix și Cohen. București – 1970.

Scrisori: și-ntoarcem țărânile moarte/ Un timp care plouă de prin amintiri,/ Eu sunt o foaie arsă din vechile citiri,/ Tu, litere chirile dintr-o dopsită carte,/

Scrisori: un du-te-vino prin gânduri de demult/ Și-o muzică aiurea îmbie ca un vin,/ Acum femeie-n faceri, sărbătorim la chin,/ Cuvântul prin artere mai cântă un descânt,/

Scrisori: copac sau floare de frunze descărnate,/ Pădurea arămie cu bestiile-i speriate,/ Și iarna spectatoare prin stranele de nori,/

Iar am trăit o noapte. Tu iar ai fost furată/ de vechi iubiri, blesteme, de spuse și uitate,/ Și de bengale focuri, ciudatele scrisori. Tel-Aviv – 1988.

Se înserează peste țărâna amestecată cu nisip. Epava din valuri ruginește peste un cer vânăt. Ne împărțim frățește. Răzvan cu Vera, Bubi cu Erika, Bulă (pe el îl cheamă Siegfried) cu Nicoleta. Aceia cu acelea. Și eu cu... Petre. Am venit și noi cu fete la mare, da' au venit și italienii. Bulă mi-a luat țigările, așa că mergem să-l căutăm prin tufișurile de pe dune. „Bulă! Bulăăă!", îl chemăm noi în disperarea după tabac. „Strigați Bulă pe frontieră, ai?", sar la noi de după tufișuri „organul de ordine" și trupa aferentă. „Buletinele!", mai țipă milițianul și eu zâmbesc tâmp. Nu am buletin, dar Petre are. E aproape noapte și lumina e săracă, dar milițianul își știe lecția: „Mâine la secție tunși" – și dispare triumfător cu buletinul strâns în pumn. Noaptea e cald în cort. Eu beau niște vermut prost. Erika parcă plânge când face dragoste. Îmi pun căștile mai tare să n-o aud. Grand Funk, Cream, Mondial, Pink Floyd și jur să nu mai am de-a face cu Domnia Mitocanilor. Costinești – 1972.

Copiii râd de mine la grădiniță, am șase ani (mama nu m-a dat la școală; în viziunea ei am o constituție debilă), am părul lung peste umeri și, ceea ce e și mai grav, știu să citesc. În diminețile cu soț bem obligatoriu un lucru maro rece, amar și gras: îi spunem cacao. În diminețile fără soț e mai bine; lichidul obligatoriu e o apă galbenă și dulce, foarte dulce: îi spunem ceai. Educatoarele râd de mine la grădiniță: „Auzi, dragă, o pupă ca la carte, i-am văzut eu în curticică, după castan". O pupam pe Nuți, tuciuria cu ochii mari și negri. Copiii aud și nu mai râd de mine. Anton și Radu îmi cer sfaturi de om adult. Pe urmă ne jucăm de-a cowboyii și indienii. București – 1962.

Mă roagă să îl las să-mi publice poezia în revista lui, care mie mi se pare antisemită. Venise pentru o imprimantă pe gratis, dar am alunecat pe versuri și recunoaște „dreptul la replică al unui poet român din Israel". Sunt de acord dacă nu schimbă un cuvânt... și nu a schimbat: Nu trageți tovarăși (de ieri),/ Nu trageți domnilor (de azi),/ Vă rog să nu mai dați așa tare,/ Sau măcar așa de des,/ Să am timp să respir, să ies/ O secundă din pumnii alambicați/ Ai domniilor voastre, din pumnii trucați,/ Din pumnii sănătoși ai domnului Tudor,/ Vă rog nu mai trageți,/ Și uite recunosc/ Pe mama o chema Hana, pe tata Iosif,/ Dar și pe părinții Hristosului.../ Dumnezeule ce coincidență,/ Nu mai trageți tovarăși (de ieri),/ Nu mai trageți domnilor (de azi),/ La urma urmei respirăm același aer,/ Iubim aceleași flori sau fete drăguțe/ pe stradă,/ Și mie mi-e frig când scad gazele,/ Și mie mi-e foame la cozi,/ Și faptul că un conducător luminos/ Mi-a stabilit carnea cinci mii de dolari/ la vânzare,/ Nu e vina mea./ Eu cred că avem același sânge prin vine/ Dacă nu vă supărați. Și dacă vă supărați./ Și mie sufletul îmi plânge/ Și trupul mă doare, și dorul mă strânge,/ Și uite în casă la mine sunt cel mai înfocat patriot,/ Țin cu Dinamo, îl înjur pe arbitrul ăsta fanariot,/ Sunt de acord cu politica partidelor de bine,/ Nu mai da domnule Tudor în mine,/ Și uite, numai când pășesc peste prag în afară/ (Printr-o tumbă bine gândită),/ Mă prefac din român în naționalitate conlocuitoare/ Și se zice că merg pe patru picioare,/ În ochii voștri încețoșați de prea multă gândire,/ Ce e bine pentru omenire,/ care sunt soluțiile ca să trăim/ o viață mai bună,/ Să ne trimitem tovarăși domnii semiți în Lună,/ Și contra cost de se poate, sare unul mai în vârstă și/ cu experiență,/ Ah, ce vremuri doamne, îi zice vecinul, ce vremuri/ Roman e jidan! Sare unul mai tânăr, până mai ieri travestit în golan,/ În Piața Universității, dar astăzi reorientat în România Mare/ Ca și cum etnia are fi incompatibilă cu iubirea/ Bucății de Dâmbovița lângă care te-ai născut,/ Își vinde țara – zice – dincolo de Prut!/ Și aici recunosc are dreptate,/ Am auzit că are o

societate/ Care a vândut pe bani grei/ Ceahlăul... și Argeșul.../ Și domnii mei,/ Chiar pentru Centrul de comunicații,/ Care se face că îl construiește în Piața Presei Libere,/ Se pregătesc containere, de export,/ Și vase avide și capitaliste-n port,/ Nu ne vindem țara, nu ne vindem para,/ O mâncăm noi.../ Nu mai dați tovarăși (de ieri),/ Nu mai dați domnilor (de azi),/ În ultimii cetățeni cu nume semit,/ Nu mai dați cu copita-n zenit/ În pământ,/ Nu spuneți voi că cine calcă pe alții cu cuvântul/ Va fi zdrobit de cuvânt? București – 1992.

În bucătărie miroase a toamnă. Mama pregătește murături. Mama spală și calcă. Tocmai a venit de la lucru, dar „astea nu așteaptă să vină Garofița" pe care nu o avem, și mama gătește. Din timp în timp se uită atent la compunerea pe care o scriu pentru mâine. Bunicul a venit de la țară și stă cuviincios pe scaunul de lângă masă. Vorbește în șoaptă și caută propoziții pe care să nu le înțeleg: „Elena, ești tânără, trebuie să-ți faci un rost". „Tata – îi spune tata deși nu e tatăl ei –, să mai crească copilul... să-i placă și lui..." „Ce fel de vorbe sunt astea?", întreabă bunicul amărât. Mama se va mărita în curând și eu voi avea al doilea tată. București – 1965.

Să cadă noaptea peste noi dintr-un zenit,/ Să plângă gândul care-a adormit,/ Tot ce-i lumină către tine să se suie/ În țâțele de aur ca să puie/ Coastele/ Astele,/ Și noapte să urce,/ Încurce,/ Gândurile,/ Rândurile,/ În ziua ce cântă,/ Ziua de nuntă. Tel-Aviv – 1981.

Plec. Nu mai sunt aici. Sunt prin cărți. Trăiesc de-a valma cu Sorescu, cu Chirița, cu Dumas, cu Preda, cu Rebreanu, cu Tomozei, cu Arghezi... Mângâi scoarțele care miros a praf de bibliotecă publică, mângâi literele la lumina lanternei sub plapumă (mama s-a prins că citesc noaptea). Mă învelesc cu Teodoreanu, cu Russo, cu Creangă, cu Nichita. Mănânc Balzac și Tolstoi și Blaga și la desert Saint-Exupéry. Visez Villon. Mă trezesc cu Twain și cu Dostoievski și cu Kafka. Mă-ntorc, trec pe la bibliotecă: „Iar iei șapte – se încruntă bibliotecara –, ai trei zile, știi doar". Dau din cap și alerg. Plec. Nu mai sunt aici. București – 1969.

Pe aceste coordonate geografice, ne jucăm de-a existența. La început, peisajul fără cămile, dar cu mulți măgăruși, e neverosimil căzut în liniște. Soarele aruncă încet de după deal semne de zori. O voce cântă dintr-un minaret, apoi din zece, din o sută: „Alaaaaahu akbar!". Jeep-ul în care merg rupe și el tăcerea intrând cu grijă în labirintul orașului. Casele, în uniformă de alb colbuit, sunt parcă în așteptare: după fiecare colț, la fiecare cotitură prăfuită, după fiecare pom ars de călduri,

te așteaptă violența. Gloanțele sunt pe țeavă. În mașină avem instrumente cu care poți doborî trei bănci bine păzite. Ba chiar îți mai ajunge și pentru o fortăreață. Avraam scuipă și înjură un partid prin voința căruia ne riscăm viața. Apoi, pion de șah pe tabla desemnată, verifică pistolul automat a zecea oară. Acum știu, pionul negru sau alb nu contează, moare de frică acolo, în pătrățica lui. Mintea mea e cu sorcova. Gura mea sărută vreo icoană blondă, apoi înjură: o rafală de Kalașnikov; trei sticle Molotov se aprind în praf. Aparatele de comunicații zbiară ordine de atac și mașinăria din noi se declanșează. Focuri de artificii din care se moare. Sau care te învață că e frumos să respiri totuși. Apoi ne vom număra, mai întâi pe noi, apoi zgârieturile, și ne vom gândi la ceva bun, la ceva frumos. Ramala – 1989.

Alții, mereu alții, îți vor schimba/ Clipele amorfe din viața ta,/ Alții, altul, mereu altul te va iubi,/ Te va învăța a crede,/ a uita, a citi,// Altul, alții, mereu alții vor săruta/ Pielea pașilor din urma ta,/ Alții, altul, mereu altul te va părăsi,/ Te va uita și te va dospi,// Altul, alții, mereu alții/ Voi fi. București – 1997.

Discută cu un prieten despre existență. Cu o prietenă despre bărbații frumoși din reclame. Cu alta despre sex anal și poziții ciudate. Discută cu psihologul despre gânduri pe care nu poate să le spună nimănui altcuiva. Discută cu un străin despre poezie. Discută cu copilul ei despre dragoste. Discută cu un profesor despre adolescență. Discută cu un fost președinte de țară despre politică. Discută cu un coleg despre căsătorie și femei. Discută cu o contabilă despre modă și problemele legate de adolescenți. Și mie îmi rămân frânturi povestite... și discuții despre cât costă, ce trebuie să fac și ce nu trebuie să zic. Cred că discută și despre asta cu cineva. Tel-Aviv – 2003.

Deseori mă întreb de ce este cetățeanul român atât de docil, de temător în fața autorităților. Ieri am primit o parte din răspuns: demnitatea ta și cursul firesc al lucrurilor pot fi spulberate într-o clipă de către mitocani iresponsabili pe care statul i-a numit într-o funcție de decizie sau control. Respectul pentru cetățean la acești oameni este o noțiune inexistentă. Pe scurt, povestea curge așa: ieri, zi ploioasă de 2 octombrie, ajung la aeroportul Otopeni. Am făcut asta de o sută de ori și totul decurge în mod automat. Mintea mea e plecată prin inundațiile Bucureștilor... Schimb o vorbă cu polițiștii de frontieră în timp ce ei îmi scanează unica geantă de mână. „Unde mergeți?", „La Tel-Aviv", „Cum e în București, potop ca aici?", „Parcă și mai rău... Seara bună" – le răspund și mă îndrept către El-Al. Urmează biletul

de îmbarcare, controlul securității El-Al, actele la punctul de trecere a frontierei... rutină. Rutină până la punctul de control al SRI brigada anti-tero, unde băietanul cu aparatul de control dă dovadă de exces de zel și mă controlează lovind cu aparatul. „Nu vă supărați – îi spun eu pe un ton incisiv –, dar nu este pentru prima dată când vă rog să nu mă mai loviți cu acest aparat. Puteți face lucrul ăsta și, cum să vă spun, mai gingaș." „Ce zice?", întreabă femeia care se uită pe ecranul aparatului de scanat. Au o discuție între ei la care nu sunt atent. Mă îndrept să-mi iau geanta care a ieșit din aparat. „Stați puțin", țipă la mine „doamna anti-tero", îmi ia geanta, o rescanează, o deschide și scoate triumfătoare din ea... UN GLONȚ. Nu am pistol, nu am avut de ce să am gloanțe și acel obiect nu are cum să fie prezent acolo. E o glumă proastă, îmi spun eu zâmbind. Băietanul controlor mă înșfacă triumfător ajutat de un altul și mă duc într-o cabină alăturată. Amândoi au niște mutre mulțumite, acum că au pus mâna pe Bin-Laden. „Acuma vă descălțați", ordonă băietanul. Fac acest lucru. „Acum pantalonii jos", continuă el pe același ton, iar mie încep să îmi sară siguranțele. „Dumneavoastră faceți cum doriți, dar vă sfătuiesc să fiți atenți", spun eu executând comanda, timp în care îmi scot telefonul mobil și îl pun pe o firidă. Urmează o pauză în care parcă îmi admiră chiloții, parcă se gândesc, parcă se uită cu teamă la telefonul mobil, parcă le pare rău de ceva... „Îmbrăcarea", urmează comanda și eu răsuflu ușurat; aveam convingerea că vor să mă dezbrace la piele, dar acum a trecut, îmi vor reda pașaportul, geanta, se vor scuza și fuga la cafea, țigară, îmbarcare... înapoi la rutină. Înapoi pe dracu'. Șeful brigăzii vine ca o furtună, examinează proiectilul, îmi aruncă o privire de lehamite și decretează: „Nu e utilizabil", apoi pleacă. „Ei, acum – îmi spun eu mie – gata, glumița a luat sfârșit." „Sunt Florin (cumva) (urmează un grad pe care nu îl reține), poliția de frontieră, și vă rog să mă urmați" – mă trezește din reverie un tinerel în civil. Îl urmez, ce naiba să fac. În mâna lui sunt pașaportul, biletul de îmbarcare și „bomba" de 9 mm care între timp a făcut o tură prin câteva mâini admirative ale lucrătorilor anti-tero. „Prin filme parcă ăia folosesc o pensetă, o pungă de plastic... ei, da' viața bate filmul, nu-i așa?" – mă conversez eu pe mine, în timp ce mi se alocă un scaun rupt într-o încăpere strâmtă și fără aer. „Dumneavoastră vă faceți vinovat de încălcarea articolului nr. (XX) legea armelor și munițiilor și articolul (XX) contrabandă cu arme", deschide întrevederea polițistul Florin, prezumția de nevinovăție fiind probabil tot o chestie de film și oricum un moft american. În cameră intră diverși, îi cer polițistului Florin niște hârtie de calculator, îi pare rău, nici el nu mai are decât câteva

coli, pe urmă se uită la mine zâmbind cu ceva sarcasm și triumf și pleacă. Mă ciupesc și încă nu sunt sigur că nu visez. „Haide, bă!", se rățoiește la mine polițistul care îmi trântește degetele în cerneală și mi le presează cu satisfacție pe bucata de hârtie. Poze din față, profil și iarăși zâmbete de satisfacție, de muncă împlinită. Nu, nu visez. Pun mâna pe telefon și sun la cineva acolo sus și peste o jumătate de oră sunt în avion. A fost, n-a fost? Cui îi pasă? București – 2006.

E mama iubitei mele. E frumoasă. Pe fața ei niște riduri povestesc dureri ascunse, ochii însă îi râd strengari. Și vocea, vocea când violă, când contrabas povestește despre Paris, despre Vornicu și televiziune, despre copii și prieteni, despre o copilărie, despre un soț aviator mort în accident, despre doruri, despre iubiri. Gura mă ia pe dinainte și o întreb: „Mariana, pe alte tărâmuri dacă ne întâlneam m-ai fi iubit?" – și-mi dau palme de frică. „Da", îmi răspunde ca și cum aș fi întrebat-o dacă plouă afară. Era mama iubitei mele. Era frumoasă. București – 1995.

Alexe cântă *Noapte albă* și eu scriu înghesuit pe fotoliu. E ora patru și ceva, afară-i dimineață/ Și mira plânge surd la un televizor/ Și ploaia rupe caldarâmurile de după ceață/ Și-i liniște în suflet. Și mi-e dor.// E-un bar în spate unde curge-un blues/ Și tineri râd sau se prefac în chin/ Și note defilează în auz/ Metodele prin care ne mințim,// E totul gri. Orașul decolează,/E totul apă și oamenii-o părere,/ Azi voi visa trezindu-mă-n amiază,/ Cu vocea mea ascunsă în durere,/ Și voi credea că nu-mi mai este dor/ Îmi pun umbrela inimii căci plouă,/ Și când e soare eu tot mai văd un nor,/ Și fug mințind după umbrele nouă,// E patru și ceva, afară-i după-masă,/ Și plouă și m-ascund în casă,/ Să nu mă plouă peste suflet. Și mi-e dor. Snagov – 1992.

E o zi frumoasă. Nu-i așa că e o zi frumoasă? Pomii îmbracă verdele crud al primăverii, florile izbucnesc multicolor și soarele, soarele în sfârșit strălucește vizibil. A fost și o noapte plăcută, adică plăcută până pe la două, căci pe urmă, la obișnuitele decolări și aterizări de 737 – la fiecare cincisprezece minute –, au intrat în cor și cei 50 de câini încetățeniți ai străzii cu ecourile aferente. Sunt puțin obosit, dar nu-i nimic, e o zi frumoasă și asta contează, nu? Parcă aș mai moțăi trei minute, dar Gheorghiță de la șantierul de peste drum îl strigă pe Vasile: Vasilee, Vasileeeeee, Vasileeeeeeeeeeee – urmează o înjurătură și o cerere publică pentru șase cărămizi, și asta plus flexul care intră brusc în funcțiune mă conving că a venit timpul de trezire. Nu-i nimic, e o zi frumoasă... București – 2001.

Românul este sublim: așa s-a născut el.

Românca este frumoasă: are picioare subțiri, un fund de butelcuță (fără o formă gastronomică nici n-ar fi fost româncă), niște sâni cinstiți (ceva cinstit trebuie să aibă tot omu', nu?) și niște ochi cu un vino-ncoace sau du-te-n... colo foarte răspicat.

Românul este poet: la sapă cântă cu cuvintele lui, pe stradă versifică cuvinte lipsă din dicționar, la fabrică o fredonează pe banii altora, iar în fața iubitei (pre-marital) viitorul e o rimă continuă.

Românca este duioasă și sensibilă: la bibelouri (de obicei din porțelan, vorba poetului), la bani, la bunuri imobiliare, la băieții care dau bine (de obicei din fleancă), la copiii personali (cei mai deștepți și mai frumoși de pe planetă), la bibelouri și macrameuri, la sfânta bârfă, la curent (trage, maică; închide geamul!), la bibelouri.

Românul este priceput: știe fotbal, baschet, hochei, scrimă, tenis și în genere orice sport (mai bine ca antrenorul), știe delcou, bucșe și dinam (mai bine ca orice mecanic), știe să bea (aici, desigur, cantitatea primează, și e știut că dacă nu dai vadra pe gât nu ești bărbat), se pricepe de minune la tehnică (inginerii noștri sunt extraordinari, deși nu au avut la dispoziție mașinăriile moderne, mură-n gură ca ăia din Occident), se pricepe la politică (mondială, că de-asta autohtonă poate orice prost, se vede, nu?), are o părere definită și clară în legătură cu orice, de la viticultură la aliajele neferoase, trecând prin femei, conflictul israeliano-palestinian sau metoda ideală de fecundare la albine.

Românca este practică: „Păi bine, tanti Aglaia, când au intrat rușii, fete tinere și drăguțe fiind... nu v-a fost frică?". „Ei, dragă, parcă aia era o problemă (?!), aia trece ca apa pe gâscă; de rubinele din coc ne era nouă..."

Românul e curajos: iată, însuși prim-ministrul a cerut de la tribună în văzul poporului să vină dușmanii (locali) să-i numere ouăle; e cât se poate de clar că e curajos.

Românca e modestă: „Cât dai, bre Ahmed, o pereche de ciorapi trei-sferturi... Hai, că merge și-așa, da' să știi că numai un sfert de oră".

Românul are simțul dreptății: eroul lui național este haiducul și de aceea când ajunge într-o poziție înaltă ia de la bogați (în cazul de față contribuabilii) și, cum e firesc, dă la săraci (adică lui, căci chiar era sărac lipit pământului când a intrat în politică).

Românul este cumpătat și strângător: strânge telefoane mobile (de prin buzunare), strânge ochi de pisică (din asfaltul încă neuscat al drumurilor), strânge cabine telefonice (știți cum merg astea pe post de coteț la găini?!), strânge vile (fire de colecționar), strânge guri de canal (și dacă după aceea cazi tu în el, e vina lui că „ești prost de dai în gropi"?!), strânge damigene, strânge televizoare, frigidere și mașini

la mâna a doua de pe străzile vestice, strânge șpăgi (e vina lui că vrea omu' să mai dea câte un cadou, la primărie, la vamă, la spital, la grădinița din colț, la secția financiară, la compania de electricitate, la poliție, la preoți, la muncitorii care asfaltează, la ziar, la hingheri, la partid și guvern, în fine, mai peste tot unde trebuie să te simți), mai strânge și câte un Tonitza sau Brâncuși (nu poți să mergi la premier cu orice, nu? – și pe urmă astea, conform legii, nu se declară la venit), mai strânge și câte opt-nouă milioane de dolari de pe la vreo întreprindere de stat („In God we trust"), mai un pix de la patron, mai o sumă de la amatorii de FNI și Caritas...

Românul are o țară eternă și sublimă, un suflet fabulos (sau spirit?), și dacă n-ar fi fost așa, ai mai fi aici? București – 2007.

Și totuși Nichita, asta rămâne cel mai important –/ Copilăria ta, pe care nu au copilărit-o și alții,/ Primele gânduri, pe care nu le-au gândit și alții,/ Speranța, pe care nu au mai sperat-o și alții,/ Și totuși, asta rămâne cel mai important,/ Că te mai poți întoarce unde nu au fost alții,/ Că tu îl va recunoaște întotdeauna pe tu/ Și vei izbândi acolo unde nu au izbândit alții,/ Și da,/ Iubita dintâi, pe care au mai iubit-o și alții... Tel-Aviv – 2000.

Ne vom trezi, desigur, și mâine. Bună dimineața tuturor! Cotidianul ne va acapara ca de obicei. Noi vom munci cu spor. Un soare blând de toamnă ne va mângâia lenea. O teamă ne va întrista puțin. Un orgoliu ne va enerva. Un copil ne va aduce aminte să ne bucurăm. Un ziar. Telefoane. Mesajele pe internet. O fată frumoasă. Un clopot de biserică. O muzică ciudată și îndepărtată. O speranță. Un prieten. O amintire a unui ceas de amor duios. O altă zi.

Și noaptea asta nici nu a fost.

Și-aceste rânduri nici nu au existat. Undeva – în Viitor.

Soarele răsărea la asfințit. Mi-am pus pălăria roșie de vânător, mi-am privit ceasul nestabilind ora exactă, mi-am luat lesa pentru câinele pe care nu l-am avut niciodată, am trântit ușa peste vechile amintiri și am plecat. La colț, ochioasa de serviciu vindea frumoase flori de dovleac. Culorile focului izbucneau peste case. Bătrânii de la azilul de peste drum fugeau în parc să facă dragoste. Și brusc a început să plouă peste un curcubeu imens. Și eu, eu am aruncat lesa și m-am pierdut în valurile cerului. Undeva – Tot în Viitor.

Gheorghe Zamfir

Aprilie 1990

Gheorghe Zamfir s-a născut pe 6 aprilie 1941, la Găești, lângă Târgoviște. Supranumit Regele Naiului, pe lângă prestigioasa carieră de muzician, se manifestă ca artist și în domeniul literar și al artelor plastice, publicând versuri, eseuri, o carte autobiografică și expunându-și picturile în țară și în străinătate.

În 1955, tatăl său îl înscrie la Școala de muzică nr. 1 din București (astăzi Liceul de Muzică „Dinu Lipatti"), cu intenția de a studia acordeonul, dar este acceptat la clasa de nai a profesorului Fănică Luca. În 1961 se înscrie la Conservatorul de Muzică „Ciprian Porumbescu" din București, pe care îl absolvă cu o dublă specializare, în Pedagogie și în Dirijorat pentru cor și orchestră. În 2005 își susține doctoratul, obținând calificativul *summa cum laude* pentru teza intitulată „Naiul – geneză, evoluție și semnificație", coordonată de prof.univ. Gheorghe Oprea.

În perioada 2001-2005, activează ca profesor asociat la Facultatea de Interpretare Muzicală din cadrul Universității de Muzică din București, unde în anul 2001 înființează prima catedră de nai din lume.

Cariera sa muzicală este marcată de următoarele momente:

– 1959: înregistrează compoziții proprii cu Orchestra Populară a Radiodifuziunii;
– 1966-1969: este dirijor al Ansamblului folcloric Ciocârlia din București, susținând primele turnee în Germania de Vest, Elveția, URSS, China;
– 1970: înființează propriul Taraf concertistic, cu care susține 45 de reprezentații la Théâtre de la Gaîté – Montparnasse din Paris;
– 1972: creează stilul Nai-Orgă, lărgind paleta expresivă de interpretare a naiului;
– 1982: compune prima *Rapsodie* și primul *Concert pentru nai și orchestră*, pe care le înregistrează cu Filarmonica din Monte Carlo;
– 1984: compune *Cvintetul Plopilor*, pe care îl cântă cu Cvartetul Oxford din Toronto;
– 1986: înregistrează un disc cu repertoriu baroc împreună cu British Chamber Orchestra;
– 1988-1990: este primit de trei ori la Vatican, fiind primul muzician care a cântat în timpul Misei private a Papei Ioan Paul al II-lea.

În peste 50 de ani de activitate, Gheorghe Zamfir creează peste 300 de lucrări în stil folcloric, cameral, coral, vocal, instrumental și simfonic. Este câștigătorul a 120 de discuri de aur și platină, are peste 190 de discuri înregistrate și sute de milioane de albume vândute. Este singurul artist european care a câștigat două discuri de aur în SUA și singurul artist român care a câștigat un disc de aur în Ungaria.

De ce m-am întors

Anca Mihalache: *Cât timp ați fost departe de România și cum era viața dumneavoastră în străinătate?*

Gheorghe Zamfir: Am fost plecat din țară din 1971 până în 2004, când m-am considerat întors definitiv, deci este vorba de 33 de ani. În 1970 mai plecasem pentru un concert la Paris, aceasta fiind ieșirea care mi-a adus gloria, dar primele mele ieșiri au fost când eram adolescent, în 1958, la Russe, Varna și Sofia cu un grup de pionieri. Era un schimb de experiență, eu fiind elev la Școala Specială de Muzică din strada Principatele Unite, astăzi Liceul de Muzică „Dinu Lipatti"; eram în corpul pionierilor care avea sediul în Palatul Cotroceni de astăzi, unde erau fel de fel de ateliere: pictură, sculptură... Acolo s-au format cluburi de cinematografie, fotografie și orchestra de muzică populară pe care am frecventat-o din 1956 până în 1959, când am devenit solist al Amsamblului Casei de Cultură „Grigore Preoteasa", cu care am plecat în al doilea turneu.

Primul turneu a fost în anul 1957, când aveam 16 ani, și al doilea în 1959, când am obținut primul titlu de laureat în România. Apoi am plecat în Polonia cu ansamblul studențesc al Casei de Cultură a Studenților. În 1961, când am absolvit Școala Specială de Muzică, am făcut un turneu pe vaporul Transilvania, parcurgând un itinerar destul de interesant: Yalta, Soci, Odessa. După absolvirea liceului de muzică, m-am înscris la Conservatorul „Ciprian Porumbescu", pe care l-am terminat în 1966. Am intrat cu bursă de stat și am făcut cinci ani la pedagogie și dirijorat pentru cor, după care am mai făcut doi ani suplimentari la dirijorat pentru orchestră cu maestrul Iosif, a cărui catedră am absolvit-o în 1968. În 1968 fusesem numit dirijor al Ansamblului Ciocârlia, care era cel mai mare ansamblu de folclor din țară, cu 56 de muzicanți, un grup de 12 soliști, unde erau cei mai mari și mai buni din țară, între care Angela Moldovan, Ion Dolănescu, Benone Sinulescu, Irina Loghin, Maria Butaciu, Maria Păunescu. Deci era un grup mare, cel mai solid grup de cântăreți de muzică populară din România. Aveam și un corp de balet, format din 60 de dansatori, 30 de perechi, și mai erau și soliștii de la corul de 120 de coarde care cântau cântece de partid în proporție de 80%.

Cam asta a fost experiența mea până în 1964, când am plecat cu ansamblul studențesc la Levadia și Atena, unde am obținut premiul I la festivalul de folclor, după care ne-am întors în țară. Tot în 1964 am plecat cu ansamblul studențesc în RFG, unde am parcurs un itinerar extraordinar de frumos la München, Bochum. În 1968 a urmat un turneu cu Ansamblul Doina al Armatei, dirijat de generalul Dinu Stelian, pe atunci colonel, cu care am avut un succes fulminant în China. Am făcut două săptămâni dus, două săptămâni întors, așadar am călătorit o lună pe tren. Când ne-am întors în țară, mi-am dat demisia de la Ciocârlia, fiindcă nu mai puteam suporta atmosfera care se crease în jurul meu din cauză că eram absolvent de Conservator și eram printre puținii oameni cu diplomă de Conservator din acel colectiv de peste 300 de artiști. Deci am rămas șomer, dar la câteva luni am fost angajat de către Dinu Stelian la ansamblul Doina al Armatei, cu care fusesem în China.

În 1969 s-a ivit o ocazie să merg în Elveția la un restaurant din Saint Gallen, timp de douăsprezece zile; am luat o valiză de discuri, apăruseră primele mele discuri la Electrecord.

Apoi, după niște eforturi considerabile, Dinu Stelian mi-a obținut un pașaport nou pentru că nu aveam voie să ies (din cauză că demisionasem de la Ciocârlia, care aparținea Ministerului Afacerilor de Interne, și ei eliberau pașapoarte și vize). Am plecat la St. Gallen, cu promisiunea să nu cer azil politic pe undeva.

Atunci s-a declanșat cariera mea. Un negustor de metale din Lausanne, știind că muzica mea se transmitea de zeci de ori pe săptămână la Radio France și la Radio Suisse Romande din Lausanne, aflând că sunt la St. Gallen, a considerat că e umilitor să am contract la o cafenea. Acest negustor a intervenit, contractul cu cafeneaua a fost întrerupt, iar noi, o echipă de șase inși, am plecat la Lausanne, unde a avut loc primul concert. Au urmat altele la Montreux și în alte stațiuni magnifice, în unele dintre cele mai splendide locuri de pe planetă. Succesul a fost colosal și a trebuit să ne prelungim șederea, pentru că erau prea multe cereri pentru acele mici concerte. Și în felul acesta s-a declanșat „fenomenul Zamfir" în Europa. După care am venit acasă și în septembrie-octombrie au venit doi francezi care mi-au propus să fac un grup de șase persoane care să mă acompanieze, iar eu să dau la Paris o serie de recitaluri de o oră și jumătate, două. Iată-ne în Franța, la Paris. În acel moment Zamfir a devenit artist european.

A.M.: *Cum ați hotărât să rămâneți acolo?*

G.Z.: În următorul an am avut al doilea turneu, în nordul Franței, Voix du Nord (Vocea Nordului), cu care am străbătut toate stațiunile de pe

malul Mânecii. De atunci m-am „implantat" atât de mult în muzica franceză și în viața culturală a Franței, încât am fost solicitat de emisiuni de televiziune, de ziare, am concertat la Olympia, cea mai faimoasă sală din Paris, cu Serge Lama, care era considerat un mare cântăreț francez de muzică ușoară. Astfel s-a produs un fel de explozie zamfiriană în Franța...

Deci folclorul s-a extins, a revoluționat scena planetară, cu muzicieni cunoscuți și artiști uluitori de prim rang care au rămas stupefiați de apariția sunetului naiului și de combinația nai cu orgă. Am devenit cunoscut peste tot și am fost solicitat și pe alte continente, în Statele Unite, Canada, Australia, Noua Zeelandă, Japonia. A fost o revoluție care nici astăzi nu este recunoscută de România și de statul român, ci doar de anumite secțiuni artistice de prin Occident.

În 1971 am rămas în străinătate peste durata vizelor care mi se atribuiau de Guvernul României, și bine am făcut, pentru că devenisem conștient că începusem o misiune, așadar mi-am zis: „Eu nu vin acasă, eu am de lucru aici!". Banii îi plăteam, dovadă că în 1970, când mi-am cumpărat prima mașină, aduceam valize de bani (valută), însă nu se recunoaște nimic despre acest lucru. Devenisem un erou național, un erou viu.

În 1977-1978 am lansat prima dată naiul simfonic, în stilul pop, și am compus primele melodii pop-folk din repertoriul francez și american. I-am concurat pe americani în topurile lor, dându-le niște lecții de interpretare cum n-au mai existat, pentru că discurile mele s-au vândut mai mult decât ale lor. Există un reper oficial în care se spune referitor la mine: „Zamfir, regele naiului, a vândut peste 250 de milioane de înregistrări".

A.M.: *Mărturisesc că acest volum de vânzări îmi depășește imaginația.*

G.Z.: Cine s-a putut gândi că cineva din România ar putea să vândă 250 de milioane de exemplare? De fapt, cifra este mult mai mare, pentru că Președintele Bush, la summitul de la București, a avut o notă informativă elaborată de specialiști în care erau date despre România: când a apărut ca stat modern, care au fost conducătorii, voievozii și în ce domenii a excelat, iar la cultură s-a spus despre Zamfir. Bush a primit nota informativă, că Zamfir este cel mai mare artist român, a vândut mai multe discuri decât Elvis Presley, iar dacă pentru Elvis Presley s-a calculat că a vândut peste 600 de milioane de albume, atunci vă las să calculați câte albume a vândut Zamfir...

Bineînțeles că sunt piratat și escrocat. S-a făcut un calcul că escrocarea numelui și a muzicii mele se ridică la cifra colosală, inimaginabilă, de 5,6 miliarde de dolari. Eu trăiesc în prezent în 50 de metri

pătrați, fără pianele și lucrurile mele, care sunt ținute prin magazii și putrezesc de ani de zile, lucruri de o valoare inestimabilă.

Continuându-mi povestea, am ajuns în 1982, după al doilea contract semnat cu Philips, unde am rămas aproape 23 de ani, perioadă în care am abordat toate stilurile muzicale: în '83 am compus opere pentru nai și orchestră simfonică, pe care le-am înregistrat cu Orchestra Filarmonicii din Monte Carlo, la pupitru aflându-se faimosul dirijor din America, din părinți români, Lawrence Foster, director al Festivalului „George Enescu" la un moment dat.

Tot în acea perioadă am compus primul concert în Sol major pentru nai și orchestră, prima rapsodie solistică pentru nai și orchestră simfonică; acest repertoriu l-am înregistrat cu Orchestra Filarmonicii din Monte Carlo. După care, în '84, am compus primele uverturi camerale pe care le-am înregistrat cu cel mai mare cvartet de coarde din America de Nord. Am compus primul cvintet, primul sextet pentru nai și oboi, după care am înregistrat primul disc baroc cu British Chamber Orchestra, considerată cea mai mare orchestră de cameră din lume. Și acel disc a avut un imens succes, la fel ca și Rapsodia, s-au vândut până când nu s-a mai știut, și aici a început mișelia, marele raft al averii culturale, al averii mele spirituale și al talentului meu de compozitor și de interpret. Nici nu am știut că există drepturi conexe, drepturi mecanice. Eu știam că se câștigă numai din royalty-uri din vânzarea de discuri și din drepturile de autor.

În 1972 am devenit membru oficial al Uniunii Compozitorilor și Editorilor din Franța și am câștigat un premiu în calitate de membru al acestei uniuni. Lucru care nu se știe, am fost distins cu nenumărate decorații, diplome etc. Discurile mele de aur stau pe sub mese, nu am unde să le pun, sunt pline de praf și cea mai mare parte se află în magazii împreună cu mobilele, cu covoarele care aproape că nu mai există pentru că le-au mâncat moliile. Biblioteca mea, cărțile mele, casetele mele, discurile mele... O parte din casete le-am salvat, vreo 700 și ceva de ore de înregistrare, toate concertele mele le-am luat și le-am înregistrat cu casetofonul pe toate scenele pământului, fel de fel de casete, de înregistrări de memorii.

A.M.: *În perioada 1971-2003 tranzitați? Stăteați mai mult în străinătate și veneați ocazional în România?*

G.Z.: Nu. În 1982-1983 am văzut că totul este închis, barat, că nu mai există nici o posibilitate de dezvoltare a vieții mele de artist în România, devenisem cu adevărat planetar. Aveam patru discuri de aur în Australia, patru discuri de platină în Noua Zeelandă, patru discuri de platină în Africa de Sud. Discuri de aur în America, unde nici un

artist european nu a obținut un disc de aur, cu excepția lui Jean-Michel Jarre, care a avut unul singur, dar eu am avut mai multe. Se asculta muzica lui Zamfir în America, a fost cea mai ascultată muzică între 1980 și 1990. În 1982, cu tot efortul pe care l-am făcut de a înțelege gelozia guvernului Ceaușescu, devenisem mult mai mult decât și-ar fi imaginat cineva vreodată în România, cum v-am spus, eram deja planetar. Fapt care s-a adeverit abia anul trecut, după un studiu care s-a făcut timp de 20 de ani și am ieșit, se pare, chiar înaintea lui Wagner, Mozart, Beethoven. I-am surclasat, pe locul doi a ieșit Wagner, cu 750 de milioane de voturi, și eu am avut mai multe...

A.M.: *Și există studiul acesta publicat?*

G.Z.: A fost șters de către „prietenii noștri", pentru că, neieșind unul de originea lor, nu a fost posibil ca un tip care vine din România, un *nobody*, *none*, *ni vu*, *ni connu*, dintr-o țară necunoscută, unul care cântă la un instrument de lemn de 30 de centimetri să iasă pe primul loc. Și imediat site-ul a fost șters, dar l-au văzut câțiva prieteni și m-au anunțat. După care a venit președintele Bush și a făcut acea afirmație, miniștrii români nici nu m-au scos în față, i-au trimis pe Loredana Groza, pe alții. Iar acum doi-trei ani, când a fost concursul acela televizat cu cel mai mare dintre români, au ieșit Ștefan cel Mare, Mihai Eminescu, pe locul 5 un preot evreu, pe locul 9 sau 10 Nadia Comăneci, pe locul 12 Becali, iar eu am ieșit pe locul 54 în România. După care a venit bomba cu George Bush, am deja informația scrisă pe care a citit-o în fața presei americane înainte de a veni la summitul din aprilie la București.

A.M.: *Atunci când erați în străinătate simțeați dorul de casă?*

G.Z.: Era teribil, era ceva cutremurător, eram plin de răni peste tot, aveam sânge, mă scărpinam pe mâini și pe picioare, îmi smulgeam părul din cap, plângeam încontinuu. Aveam stări depresive îngrozitoare, făceam fel de fel de tratamente, am fugit în Canada, m-am mutat în Canada în 1983 și am revenit în 1990 în Europa. Am păstrat apartamentul cumpărat la Paris în 1975 și a rămas în proprietatea mea până în 2004, când a fost vândut la licitație. Acum a urmat partea a doua a vieții mele, partea tragică, partea cutremurătoare, partea de nepovestit, partea ocultă a vieții mele, pentru care am suferit ca un martir și mă simt și acum martirizat și pedepsit. Mă simt pus pe o cruce, bătut în cuie, legat în fiare, și în fiecare zi vine unul cu un bici și mai ia o bucățică din corp. Cam așa sunt tratat eu din 1968, de când s-au descoperit în scrierile mele secrete trădate de niște prieteni cu care vorbeam și eu spuneam că sunt împotriva lui Ceaușescu și a

comuniștilor și ei m-au trădat, au venit securiștii și au copiat tot. Au făcut o anchetă secretă, când eu eram încă dirijor la MAI; urma să fac 24 de ani de închisoare, să se facă un proces la scară națională, iar eu trebuia să mă apăr. Nu l-am făcut nici azi, dar condamnarea a existat oficial, erau numai generali, colonei, oficiali la masă.

A.M.: *După ce ați plecat din Canada...*

G.Z.: După ce am plecat din Canada, am ajuns în patria mea Europa, am căpătat permisul în Elveția, ceea ce era mare lucru. Elvețienii m-au primit foarte frumos; de fapt, Elveția a fost prima țară care m-a primit cu triumf și glorie în '67-'68, iar în 1990, când a apărut oportunitatea să mă întorc acasă, am revenit după aceste realizări, pentru că v-am spus că am realizat discul acela cu British Chamber Orchestra, pe care îl consider una dintre cele mai superbe realizări din cariera mea de artist, cu un repertoriu baroc superb. Și în 1990 am venit acasă.

A.M.: *Căderea comunismului v-a determinat să vă întoarceți?*

G.Z.: Da, pentru că eu nu mai suportam această separare de țară, de prietenii mei, de casa care încă mai era aici și a vândut-o Ceaușescu pe o sută și ceva de mii de lei. O vilă cu 11 camere cumpărată în 1974 din banii pe care îi strânsesem din turneu, singurii mei bani, am recuperat-o din mâinile tatălui meu, care a păstrat-o, și în acel moment am avut, ca să zic așa, după un exil de opt ani, primele clipe de fericire. Mergeam pe jos pe bulevardul de la Universitate, mă plimbam cu mama, cu tata, aveam un avânt, un elan în mine, respiram, parcă aveam plămânii cât Carpații, parcă respira toată țara prin Carpați, Carpații respirau prin plămânii mei. Aveam o senzație de extaz. Eu mă inițiasem în budism, în zenism, citisem biblioteci întregi, timp în care alții se pierdeau cu droguri, prin cabarete, case rău famate, fel de fel de porcării, alcool, mai știu eu ce. De mine nu s-a lipit nimic. Absolut nimic. Din zi până-n seară în avion, în tren, pe drum la volan, gândeam, scriam poezii, citeam, mă opream, în restaurante scriam poezii, memorii pe șervețele de hârtie, pe cartoane, pe ce-mi cădea în mână. În felul acesta am creat o gigantică epopee și o gigantică stare a sufletului meu în lucrările mele, clasice, camerale, religioase. Am compus lucrări religioase cât n-au compus toți compozitorii români sau europeni la un loc și cred că la ora actuală pot să mă consider artistul cel mai complet și mai complex pe care l-a avut România. Numai faptul că am venit acasă, întorcându-mă cu gândul de a mă sacrifica definitiv acestei nații... Am spus: mă înscriu pe baricada albă, și dacă este să mor, să fiu mitraliat, împușcat, eu să devin martirul acestei țări, dacă este să mor pentru cauza ei, aș face-o. Dragostea de

țară mă sufoca. Nu mai puteam să respir, nu mai puteam să dorm. Nu mai puteam să merg, plângeam încontinuu. În orice stare m-am aflat, în orice colț din lume mă aflam, aveam crize de plâns, plângeam în hohote. Adunasem toate casetele, discurile de muzică populară, de folclor și le ascultam zi și noapte.

A.M.: *Cum v-au primit românii?*

G.Z.: Românii m-au primit extraordinar, până am apărut atunci la Universitate, pe 15 aprilie 1990. De două ori am apărut, o zi după alta. Am recitat „Tatăl nostru", s-au aprins lumânări. Am plâns și eu, au plâns și ei. A fost imposibil să mă abțin să nu plâng. Am dus naiul pe toate meridianele și în toate colțurile lumii, dar când am ajuns acasă eram gâtuit, eram strangulat de emoție. Ca după aceea să fiu taxat...

A.M.: *V-a venit să plecați din nou?*

G.Z.: Am plecat pentru că mi s-a creat o stare atât de imposibilă, irespirabilă; în '93 am plecat fără să mai depind de nimeni. Am ajuns la concluzia că aici nu se mai poate face nimic. Mi-au luat posibilitatea de a vorbi, de a mă manifesta.

A.M.: *Nu aveați concerte?*

G.Z.: Nu mai aveam. Toate ușile mi s-au barat. Tot, tot ce făceam era interzis. După ce, totuși, între 1990 și 1993 mi se deschiseseră toate porțile. Am fost primit de opt miniștri care m-au ascultat foarte atent și mi-au spus „da, da facem orice, absolut totul, pentru că știm cine sunteți". Vorbeau toți cu „Excelență". În 1993 am plecat la Paris, i-am lăsat pe toți în casă și le-am spus să aibă grijă pentru că vor veni alte vremuri. Am stat patru ani în acel exil la Paris. În 1992 am terminat definitiv cu Canada, am vândut tot ce aveam acolo și m-am întors, am lăsat o casă, mașini, nu vă spun, aventuri inimaginabile, după care am venit acasă. Și m-am întâlnit cu Constantinescu după ce în 1992 făcusem o cerere pentru a fi înscris în senatul PNȚCD; Coposu era plecat, erau alți locotenenți din grupul lui. Și era o bătălie oribilă și teribilă pentru a câștiga posturile în Senat.

În 1996 m-am întâlnit cu Constantinescu, după eșecul de la PNȚCD; de fapt, eu nici n-am intrat, m-am dus acolo să depun o cerere. În 1996, în momentul în care Contantinescu se pregătea să fie ales, i-am trimis casete audio, video, cu un interviu cu părerea mea despre acest moment istoric. Nu știu dacă l-a primit, cred că l-a primit. Era un mesaj tulburător din partea unui artist. El mă știa, mai fusese pe la Paris, dădusem mâna cu el. Fusese pe aici. L-am văzut prin Cișmigiu, pe niște podiumuri prin Piața Revoluției. Am stat de vorbă cu el așa,

fugitiv, și mi-a spus: „Ne vom vedea, Maestre, când vom câștiga puterea". Problema este că lucrurile se agravaseră mult, dar eu nu știam. „Oculta" lucrase atât de perfect împotriva mea, încât nu știam că fusesem scos din toate jocurile în ceea ce privește activitatea mea din România. Am stat de vorbă cu Ion Caramitru, pe care-l cunoșteam de când mă ruga să citească primele mele volume de versuri pe care le-am editat în '79, '88: „Te rog, Gheorghe, hai să-ți recit și eu niște versuri!". Eram cu Irina Arginteanu, care era atunci una dintre cele mai mari actrițe române, eram cu Adela Mărculescu, care era o mare artistă, iar el era încă tânăr, așa că i-am dat și lui spațiu la Teatrul Național să recite din versurile mele, ca după aceea să mă trateze de sus și cu aroganță, afirmând că „încearcă să mă pună pe podiumul pe care îl merit, ca să-mi recapăt toate drepturile în țara mea. Bineînțeles, Gheorghe, vom face!".

M-am întors și de la Paris, păstrând totuși cetățenia franceză, pașaportul francez, apartamentul de la Paris; mai cumpărasem o fermă în '94, o fermă foarte mare, de 12 hectare, cu pădure, două râuri unde cântam, vorbeam cu privighetorile, cu păsările. Eram fermier, aveam oile mele, caprele mele, măgărușii mei – aveam cinci măgăruși –, rațe, găini. Pot să zic că a fost o perioadă de acalmie și de creație, în care am compus enorm de mult. Apoi dorul de țară m-a pustiit. Și în 1997 m-am întors, m-a primit cum m-a primit noul președinte, m-a felicitat, i-am scris o scrisoare de 13 pagini pe care nu știu dacă a primit-o vreodată, am stat cu el de vorbă față în față, în pădure, pe malul lacului. Ne-am sfătuit, am discutat ca doi oameni maturi, serioși, după care m-a primit din nou în anul 2000, după ce mă primise o dată în 1999, după ce cu două zile înainte îmi spusese că face absolut totul pentru mine, pentru fundație, că pentru acea fundație îmi va da o casă cu suficiente camere, a precizat chiar a cui era casa, a lui Maurer, lui urmând să-i dea un apartament în Drumul Taberei, căci era în vârstă. Și mi-a spus că în casa aceea voi putea dedica trei-patru camere pentru fundație și în restul camerelor voi putea să locuiesc eu. Am făcut fundația și mi-a repartizat o hrubă la „coada calului", acolo unde este statuia lui Mihai Viteazul, în piața Universității; mi-a dat mansarda, care era nelocuibilă, 240 de metri pătrați. Am luat arhitecți s-o transform și mi-au spus că este nevoie de 500 de milioane atunci. Și mi-a fixat 18 000 de lei chiria. Or, eu nu aveam bani, nu aveam salariu, nu aveam funcție, nu aveam nimic. Diverse forțe, gândindu-se că eu nu aveam habar ce înseamnă drepturile conexe, au început jaful asupra lucrării mele în lume și m-au taxat cu câteva miliarde de dolari în toată cariera mea de artist, din 40 de ani de activitate. Când am venit în țară eram deja jefuit. Atunci, în disperare de cauză, ca să mă salvez financiar, căci încă

eram foarte cerut, de fapt eram cel mai mediatizat artist în 1997-2000, Vadim a venit la mine ca să îl ajut la prezidențiale. M-am dus din patriotism și din spirit creștinesc, eram un creștin, țineam cu Biserica, aveam inițierea mea din Occident, mersesem prin biblioteci, știam niște lucruri, aveam acces la multe informații, de care alții habar nu aveau în România. Când le vorbeam despre aceste domenii spuneau că sunt nebun și de atunci am început să am probleme.

După anul 2000, Iliescu nu m-a iertat, pentru că strigasem în Piața Universității „jos Iliescu, jos comunismul, jos Iliescu, jos comunismul!".

După anul 2000, adică după apariția mea alături de Vadim (pe care l-am susținut doar din punct de vedere creștinesc și al noțiunii de patrie, pentru că m-am gândit la poporul acesta), Iliescu a întocmit un plan de deteriorare teribilă a imaginii mele de artist prin dezinformări și sloganuri gen „Zamfir e nebun, Zamfir e dus cu sorcova, Zamfir și-a pierdut mințile, să nu stai de vorbă cu el, că nu știi în ce stare să află. Zamfir nu mai știe să cânte, Zamfir este neserios, ratează repetiții"... Nu vă puteți imagina, pentru țara aceasta am spus că puteam merge până la sacrificiul suprem, adică să-mi dau viața pentru nație, pentru popor, pentru patrie.

Din anul 2000, diverși lideri politici, prin interpuși, mi-au ruinat viața, sănătatea și m-au adus în halul în care sunt astăzi, în sensul că în toți acești ani, din 2000 până acum, mă întreb de ce m-am întors în țară, apropo de titlul acestei cărți: „de ce m-am întors...". Mi-am dat seama că am comis o mare greșeală, deși aș fi murit acolo, cum au murit toți cei mari pe care i-am numit de-a lungul acestui interviu. Ar fi fost mai bine să rămân acolo și să-mi dezvolt cariera așa cum am făcut-o timp de câteva decenii. Faptul că m-am întors a fost o mare catastrofă între 1990 și 1993, neștiind că jocurile fuseseră deja făcute. Eu venisem aici ca monarhist, susținându-l pe rege, și nu mi-a ajutat la nimic, dimpotrivă, mi-a făcut imens de mult rău. Eu l-am văzut pe rege în perioada în 1980-1990 la Versoix, în Elveția, am fost de mai multe ori și am vorbit cu Majestatea Sa și cu regina, care m-a iubit și m-a respectat în acea perioadă, cum n-a respectat pe nimeni. După aceea jocurile au fost făcute altfel. Eu n-am vrut să mai colaborez în acest domeniu, pentru că l-am văzut pe Caramitru prezent și aveam impresia că mă detesta cumplit și cred că l-a convins pe Constantinescu să mă părăsească și să abandoneze gândul că Zamfir va deveni ce a fost în lume și aici, la el acasă. În loc să-mi dea ce mi-a promis, mi-a dat acea hrubă din mansarda de la Universitate, după care mi-a spus că el nu mai poate face nimic, absolut nimic pentru mine. Și mi-am dat seama că este un grup cumplit, care vrea să mă deposedeze de tot ce am acumulat.

A.M.: *Și cum de nu v-ați mai întors la ferma dumneavoastră?*

G.Z.: Pentru că ferma a fost vândută la licitație în 1994, apartamentul din Paris a fost vândut la licitație... N-am luat nici un ban, toți banii i-au luat diversele mafii, după care am fost jefuit aici, n-am mai avut nici cărți de credit, nici cont în bancă. M-am angajat profesor. La Universitate s-a făcut o catedră de nai de către rectorul Dan Buciu și decanul Șerban Soreanu, după care mi-am dat seama că a fost o lucrătură diabolică și că acel post nu era pregătit pentru mine, ci pentru o domnișoară, care avea douăzeci și ceva de ani și care și-a depus cererea pentru doctorat în același moment cu mine, ea fiind o neavenită, n-avea nici diplomă de nai, n-a făcut pregătire cu nimeni, n-a făcut școala de muzică, nici o pregătire în domeniu. Ei o pregăteau dinainte, de ani de zile îi promiteau acest post și au găsit de cuviință că postul ei poate fi creat prin aducerea lui Zamfir, pentru care va fi creată catedra, pentru ca după aceea Zamfir să poată fi înlăturat și ea să fie pusă în locul meu. Un asemenea proiect numai în iad se poate construi. Ceea ce s-a și făcut. În 2000 am creat prima clasă mondială de nai, am avut studenți pe care i-am inițiat într-un fel sau altul, pentru că nu mi s-a dat posibilitatea să merg până la capăt. Mi-au zis că nu-mi pot da titlul de profesor plin dacă nu mi-am terminat doctoratul. În 2005 mi-am dat doctoratul și, cum am obținut doctoratul, m-au dat afară. M-au amenințat că dacă nu-mi iau lucrurile din clasă mi le aruncă pe fereastră și nu aveam voie să intru în incinta Conservatorului cu mașina. Mi-au spus să scot mașina pentru că domnul rector nu-mi mai dă voie. Ca și cum trăiam într-o unitate militară pe timp de război. Acum domnișoara aceea predă nai fără diplomă și a obținut un doctorat fictiv făcut de ei, între ei, cu clanul lor, cu mafia lor. Și ea a obținut acel doctorat și predă, este profesoară la clasa de nai, unde nu știu ce predă și studenții sunt sacrificați. Toți acești studenți pe care ea îi are sunt niște copii sacrificați, de care ea își bate joc într-un mod vulgar, hilar și criminal. Aceasta este perioada 2004-2005. Din 2000 am fost șters din toate jocurile; pe linie de cultură aș fi putut să fac multe. Toți miniștrii Culturii care s-au perindat pe acolo m-au urât de moarte, din cauza acestei dezinformări. Începând cu Răzvan Theodorescu, care mi-a promis marea cu sarea și într-o zi, când m-am dus la el, nici nu m-a primit în birou, m-a primit în anticameră și mi-a zis că nu se poate face nimic pentru mine, deocamdată sunt în stand-by. Un ministru al Culturii să-i spună lui Gheorghe Zamfir, care a vândut peste 700 de milioane de discuri, fiind declarat primul artist planetar înaintea lui Bach, Beethoven, Mozart, Schubert, să spună că sunt pe lista de așteptare... M-am dus la Radio și mi-au spus că nu pot să mă angajeze ca dirijor

la orchestra populară, care avea 18 inși, în timp ce eu la 25 de ani dirijam orchestra Ciocârlia cu 56 de inși, dirijam simfonica cu 80 de persoane, dirijam corul cu 120 de coriști. Dirijam baletul cu 60 de dansatori. Deci la 25 de ani aveam 300 de artiști în mână și acum, la Radio, în 2003, nu mi s-a dat ocazia de către Adrian Păunescu și Seuleanu, care era președintele Radioului atunci și care mi-a spus că am depășit vârsta. Aveam 62 de ani, dar Paraschiv Oprea, care dirija de 25 de ani, încă mai era acolo și dirija orchestra populară, și avea 68 de ani. Deci eu nu mai eram bun. După aceea m-am dus la Conservator, dar aveam deja 65 de ani și nu au vrut să mă primească, deci m-au dat afară ca și cum eram o ladă de gunoi, cu insulte, cu scandaluri.

Am suferit, nici nu vă puteți imagina. M-am dus la Târgoviște în exil. Am stat trei ani și nici acolo nu am putut să obțin titlul de profesor universitar cu doctorat și Doctor Honoris Causa, pentru că trebuia să obțin derogare. M-am dus la ministru. Rectorul de acolo, Ion Cucui, m-a trimis la miniștri. M-am dus la ministrul Hârdău, m-am dus la Ecaterina Andronescu. De două ori m-am dus la ea cu buchete de flori imense, cu trandafiri, 50 de trandafiri albi, nu mai știu cât i-am dus în acea seară. A venit la 1 noaptea și i-am spus de tragedia de la Conservator, nu a făcut nimic. I-am spus de faptul că nu am titlu, că m-au ținut cinci ani cu titlul de colaborator, cu 500 000 pe lună. Gheorghe Zamfir, 500 000 de lei pe lună... Mi-au făcut, cu câteva luni înainte de a mă da afară, 10 milioane. Cum poate Zamfir să trăiască cu 10 milioane, cu 250 de euro?

A.M.: *Nu ați primit propuneri de la universitățile din afară să predați acolo?*

G.Z.: Când să primesc, când eram deja repatriat aici? M-au prins în colimator, cu toate grupurile de interese criminale, care din cauza geloziei, a unor meschinării politice abjecte, m-au înlăturat. Și acum mă găsesc în situația că nu mai am serviciu, am plecat și de la Târgoviște, pentru că nu mai pot face naveta de două ori pe săptămână ca să dau lecții la patru-cinci studenți pentru 6 milioane de lei pe lună. Nu pot să trăiesc, un artist de talia mea nu poate să trăiască cu 6 milioane, cât îmi rămân fără impozit. 9 milioane minus 3 fac 6 milioane, pe care îi dau pe benzină. Și mi-am zis: „Mai fac muncă patriotică la 67 de ani? Nu mai am puterea aceasta". Mai bine compun aici fel de fel de lucrări, scriu, meditez, mă gândesc și mă rog. Pentru ca acum să-mi dau seama că trăim într-o țară politică. La ora actuală suntem singura țară modernă care avem cel mai scârbos, desuet, hilar și abject politic pe care o țară poate să-l aibă. Cel mai mincinos, ordinar, demagog,

perfid, cel mai ticălos. Băsescu, când a spus că avem un sistem ticăloșit, știa ce spune, chiar dacă nu el dirija toată această grupare de murdării.

A.M.: *Cum vedeți România în următorii 5-10 ani?*

G.Z.: România este o țară pierdută, ea nu mai are salvare decât în credință și în Dumnezeu, în rest este terminată. Chiar domeniul religios, de rugăciune, de preoțime, de patriarhie, de episcopie, de mitropoliți, este un domeniu hilar. De ce spun acest lucru? Pentru că, văzând și constatând, îmi dau seama că ne aflăm într-o cloacă, de fapt într-un stat dement, condus de oameni demenți, care habar n-au de sensul istoriei, de misiunea omului pe pământ. De misiunea religiei, de rolul lui Dumnezeu. Am văzut această campanie, în care m-am înscris și eu în Partidul Verde, ca să văd, poate am o șansă. Pentru că am văzut că nu mai am nici o șansă, nici pe linie de cultură, nici pe linie administrativă, pe linie socială, nimic. Nu mai am nici o portiță, absolut nimic, eu nu mai pot să pășesc pe nici o treaptă, pentru că nu mi se oferă absolut nimic. Eu sunt șomer, eu nu am serviciu, nu am salariu în țara mea, după 55 de ani de activitate în lume. După ce am oferit tezaure spirituale acestui neam și omenirii întregi, pentru că Zamfir încă mai este ascultat și prezent în mijlocul foarte multor popoare... Și mi-am dat seama că aici nu mai am nici o posibilitate. Dar uitați-vă la ei la televizor cum se împing cu coatele să se alinieze, să semneze, să fie în primul rând, să se vadă, poporul să-i vadă. Știți cum mi-am imaginat eu aceste alegeri electorale, ca să închei? Ca un nor imens de miliarde de lăcuste care au răspândit în bietele sate, comune și orașe din țară miliarde de afișe și de postere și de bannere, s-au năpustit asupra întregului popor. L-au năucit cu mici, cu vin, cu bere, cu milioane date așa, din mână în mână, câte unul, câte două, zahăr, făină, ulei. Am văzut în anumite comune, unde mă duceam și eu pe linia mea, în colegiul 3, unde eram născut (la Găești) și mă concura unul Calcanul, un burtos de 150 de kile, de care nu știa nimeni, venit din coclaurile României. Cine știa de acest om și de ce îl cheamă Calcan și ce vrea el să facă? Și a reușit să iasă senator cu 53% din voturi și eu cu 1,2%. Deci m-a învins pe mine în teritoriul meu, unde eu am locuit, în casa mea, în biserica din Găești, Târgoviște, unde eu am crescut și mi-am petrecut copilăria și adolescența. Deci totul a fost furat. Nu a fost o campanie nici a listelor, cum era înainte, nici a votului uninominal, asta a fost o cacealma ordinară ca să-l facă pe cetățean să creadă că el nu mai votează ca înainte. Votează omul, numele, persoana, personalitatea. Nu este adevărat, a votat partidele. A fost o campanie a votului de partide, ca dovadă că au învins partidele mari, cei puternici, cu

bani, care au vărsat miliarde și miliarde de euro în publicitate, într-o disperare. I-am văzut la față, expresia feței, a mușchilor, a rânjetelor, privirea ochilor disperată... Eu cred că este ultima campanie a disperării, pentru că dacă pierdeau, erau și ei pierduți definitiv, nu mai aveau putere. Și acum, după ce totul s-a calmat, uitați-vă, nu mai există noțiunea de popor. Unul creștea salariile, altul pensiile, unul creștea nu știu ce, altul dădea palate, construia case, parcă erau făcători de minuni. Și toți acești „făcători de minuni", uitați acum, au uitat, nu mai există țăranul, comuna, orașul, votul, urna. Acum sunt între ei. După ce am văzut câmpul acela pe care s-au așezat lăcustele, au năruit totul și au lăsat cenușă și scrum în lanul acela de grâu superb care era țara și bogăția țării... Acum uitați-vă la ei, îmbrăcați în vizoane și pălării, zâmbesc și împart halca asta, corpul țării, trupul țării îl împart între ei, și pentru oameni ca mine – mai sunt care au venit din afară din exil –, pentru noi au făcut ce? Nu au făcut nimic, nimeni nu a fost primit din exil în țara lui. Nimeni din cei care au venit nu a făcut carieră, toți au fost jefuiți, mințiți și aruncați afară de pe teritoriul țării. De ce? Aici trebuie să rămână numai clanul lor, numai mafia lor, numai ei între ei: se îmbrățișează PNL cu PSD, PSD cu PDL, PDL cu lelele, și înnebunești, și te apucă disperarea și turbarea.

A.M.: *Dacă ar fi să transmiteți un mesaj românilor, care v-au ascultat și aici, și în străinătate, care ar fi acela?*

G.Z.: Mesaje, nu mai am mesaje pentru români. De 55 de ani numai mesaje dau, mesaje de revigorare, de înstărire, de bogăție, de spiritualitate, de rugăciune, de devenire, de lumină, de salvare în fața lui Dumnezeu. De bine și de fericire. La ora actuală mi-am terminat mesajele. De ce? Pentru că am ajuns eu într-o stare de ruină materială, morală și fizică în care aproape că nu mă mai regăsesc. Voiam să-i întreb pe acești politicieni, cărora nu le-am făcut nici un rău, doar că am spus lucrurilor pe nume: i-am făcut eu vreun rău lui Iliescu în ceea ce privește cele trei mandate? N-a reușit el din cauza lui Gheorghe Zamfir să-și termine mandatul? Nu. L-am împiedicat eu pe Băsescu cu ceva în acțiunea lui de a câștiga președinția? Dimpotrivă, am venit cu opt dintre studenții mei și m-am înscris în PD acum patru ani, și i-am făcut membri. Și am așteptat patru ani și nu am primit nici un telefon de la Anca Boagiu, nici măcar prin cineva, să spună: „Gheorghe Zamfir, te-ai înscris cu opt studenți, hai să facem și noi o chestie". I-am făcut eu ceva ministrului Răzvan Theodorescu sau ministrului Culturii Caramitru? Le-am făcut eu vreun rău ministrului Adrian Iorgulescu, care mă urăște de moarte? Ce fel de popor suntem noi, în care miniștrii Culturii sunt toți atei, Răzvan Theodorescu este ateu, Ion

Caramitru este ateu, Adrian Iorgulescu este ateu și el dirijează și Cultele, adică este ministrul Culturii și Cultelor. Cum adică un ateu dirijează cultul românesc, biserica românească, creștină? Păi de unde atâta infamie și să-l ignori pe cel mai mare artist pe care l-a avut nația asta vreodată de când s-a născut până acum? Așa spun toți: GENIALUL! Toți îmi spun „Genialul! Genialul! Genialul Gheorghe Zamfir!".

Cum poți să urăști și să detești un geniu, atunci care mai e rostul tău, care mai e sensul tău ca ministru al Culturii? Cum îi spui tu, cum motivezi tu vizavi de istorie și de popor, care ți-a dat titlul de ministru al Culturii, dacă tu îl detești și-l împiedici pe cel mai mare artist să se dezvolte și să aibă și el o slujbă, un serviciu, să aibă și el ceva, un loc unde să poată să creeze și să-și desfășoare activitatea? Cum este posibil să existe un președinte de stat care să nu știe că există un Gheorghe Zamfir, sau să nu vrea să știe? În loc să mă protejeze, să mă fi declarat erou național, cum l-au declarat pe Pelé, care a marcat o mie de goluri. Pelé este erou național, este păzit de bodyguarzi.

A.M.: *Dumneavoastră ce vă doriți acum? Liniște ca să creați, recunoaștere?*

G.Z.: De recunoaștere nu mai am nevoie, nu mai am nevoie.

A.M.: *Ce v-ați dori ca să vă liniștiți?*

G.Z.: Să-mi termin casa pe care am început-o și pe care nu pot s-o termin de patru-cinci ani de zile și să mă retrag acolo cu lucrurile mele, cu cele trei piane: unul este la Dinu Lipatti pe scenă, l-au rupt elevii, au tras de claviatură și au rupt clapele, iar două dintre pianele mele se află în spatele cortinei la Casa Studenților din Târgoviște. Cum este posibil așa ceva? De zece ani eu am pianele acolo și nu pot să le ating. Mai și spun: „Vino și ia pianele, că nu le mai putem ține", și le iau și le duc prin case pe la prieteni, câte un an, doi, trei, iar lucrurile mele, toată averea pe care am strâns-o într-o viață, se află în niște săli insalubre, care mi-au fost împrumutate, și din 2003 ele sunt acolo și le mănâncă șobolanii, moliile. Am pierdut covoare de 200 de milioane pentru că le-au mâncat moliile.

Iar preoții noștri... Voiam să ating și acest punct. Preoții noștri... Pentru că sunt 13 500 de comune în țară, dar cu orașe cu tot cred că fac vreo 40-50 000 de biserici, pentru că avem și orașe mari. Deci dacă 40-50 000 de preoți în zilele sfinte, vineri, sau în zilele de sărbătoare ale sfinților, Paște, Crăciun, se roagă de fiecare dată la sfârșit „și să ne rugăm pentru sănătatea conducătorilor noștri", dacă 98% dintre conducători sunt atei și dușmanii lui Dumnezeu... Eu n-am auzit în toată campania asta electorală, care a durat o lună, cuvântul „Dumnezeu".

Eu n-am auzit „să ne rugăm la Dumnezeu, să ne ajute Dumnezeu". Am văzut jafuri, furturi de voturi cu milioanele. Am văzut întoarceri de urne. Am văzut ce nu se poate vedea, am stat în Franța treizeci de ani, am stat în Canada opt ani, am stat în Elveția trei ani și jumătate, dar n-am văzut în viața mea, într-o țară modernă care se vrea democrată, așa ceva. Eu cred că democrația la noi este o utopie, de fapt trăim o demagogie ordinară și criminală scoasă din creierul uman.

Să-l auzi pe preotul român: „Să ne rugăm pentru sănătatea conducătorilor", care conducători sunt dușmanii lui Dumnezeu, conducătorii noștri, tot corpul ministerial și al președinției, cu președintele în frunte, cu cel al Parlamentului, cu Senatul și cu Camera Deputaților, tot ce se servește politicul astăzi pare să fi devenit – prin maniera în care se comportă, prin nepăsare, prin lăcomie și prin incompetență – un corp, aș zice, cu adevărat satanic. Cum „să ne rugăm pentru sănătatea lui Satana", care știm că este dușmanul numărul unu al Mântuitorului, al Sfintei Fecioare, al lui Dumnezeu? Am ajuns într-o stare de colaps, e o disperare și verdictul pe care-l dau eu este că acesta este poate ultimul spasm al politicului, pentru că poporul este cu ștreangul la gât, nu mai poate suporta și se află la un pas de revoluție, de război civil. Înțelegeți? El nu mai poate să suporte, pentru că minciuna lucrează, lucrează, erodează și macină, distruge. Și acum nu mai poate suporta, promit asta. Să vedem acum, după ce împart cașcavalul, carnea țării, trupul țării. Este o mizerie nenorocită la țară, în sate. Oamenii suferă de foame, pentru că și-au vândut sufletul la vot pentru mici, bere, vin, o pâine, pe o găleată. Am văzut găleți de plastic, paturi, este ceva... Am fost prin comune, am văzut și eu prin sate, ne intersectăm pe străzile principale ale satelor, comunelor. Este halucinant, îmi venea să urlu, să plâng, aveam impresia că trăiesc un coșmar. Și uitați-vă, acum nici nu mai pronunță numele poporului, nu mai există numele de țăran, condiția țării nu mai există. Există numai ei, să dea ăluia și ăluia. Cred că am ajuns la ultimul stadiu al ultimului stadiu, după care va urma, părerea mea sinceră, pentru că am și eu viziunile mele, sunt și eu un vizionar în inițierile mele, se va ajunge la stadiul în care politicul trebuie să dispară. Ați văzut că nici unul dintre artiștii care a încercat să facă o breșă, să intre în Parlament sau în Cameră nu a reușit. Nici Ionuț Dolănescu, nici Mihai Constantinescu, nici Ion Dichiseanu. Da, nici unul.

A.M.: *Sergiu Nicolaescu?*

G.Z.: Sergiu Nicolaescu, atât. Pentru că fusese în PSD și fostul FSN și FSN înseamnă Caramitru, FSN înseamnă tribunii poporului din primele zile. Iliescu a apărut după ce au apărut tribunii poporului, adică Nicolaescu,

Caramitru și Dinescu. Ăștia au fost, au apărut artiștii, pentru că în artiști lumea a crezut. Și a apărut cu acest cor, pentru că pe Iliescu nu l-am mai văzut niciodată cu acest cor de atunci, din '89, după care au urmat abjecțiunea, omorul, copiii, uciderea Ceaușeștilor, uciderea lui Nicu Ceaușescu, pentru că și el a fost asasinat și nu se știe nici astăzi, dar eu știu toată istoria. Toată istoria pe dinafară. Și uciderea lui Gheorghe Zamfir. Și accidentul acela al meu de mașină se pare că a fost provocat. Nu vreau să spun mai multe. Să lăsăm istoria să vorbească. Dacă este să dispar ca om, am să dispar, dar românii trebuie să știe că am fost jefuit de miliarde de dolari de către mafia mondială. Dădeam jumătate la români și țara era salvată. Eu aveam din ce să trăiesc, dar măcar să-mi fi lăsat dreptul la viață și la creație. Mie mi le-au luat și pe acestea și m-au băgat aici, în cartierul aurolacilor. Când am intrat să deschid mașina acum două zile, erau resturile umane vărsate pe trotuar. Aurolacii își fac nevoile mari și mici pe trotuar, în fața Gării de Nord. Numai pungi văd, și străinii care vin cu trenul din alte țări se uită disperați cum arată România, cu pungi, cu drogați, cu nenorociți, cu criminali, cu oameni care dorm pe trotuar în frig pentru că se îmbată cu alcooluri din astea ieftine. Este un spectacol sinistru, este un spectacol tragic. Poate nu-l vede nimeni, poate îl văd mulți și nu are nimeni curajul să spună. Trăim într-o epocă sumbră în care cred că trebuie să ne rugăm pentru viața noastră...

Radu Florescu

Mai 1990

Radu Florescu s-a născut în 1961 și a urmat Facultatea de Marketing și Finanțe la Boston College. Este membru fondator IAA (International Advertising Association), Președinte al Consiliului de Administrație ASEBUSS, București, membru al Consiliului de Administrație pentru Programul Junior Achievement, București, Președinte și fondator RAAA (Romanian Association Advertising Agencies), membru al Consiliului de Administrație AIESEC (The International Association of Students in Economics), cofondator și sponsor Fullbright, cofondator, sponsor și organizator la Fundația Rising Stars, membru al Consiliului de Administrație United Way, România.

Radu Florescu a avut un rol de conducere în câteva activități ale ONG-urilor angajate în proiecte de responsabilitate socială prin Camera de Comerț Americană, United Way, Junior Achievement și programul pentru studenți AIESEC. A donat (prin familie) și construit 50 de hectare de fermă (Adunații Copăceni) pentru asistarea copiilor fără privilegii din București și din orașele învecinate. A fondat și creat EFFIES (eficiență în premiile de publicitate) și festivaluri AD Or (premii de creație) în beneficiul industriei de publicitate.

De ce m-am întors în România?

Este o întrebare pe care mulți prieteni mi-au pus-o în ultimii 15 ani, mi-am pus chiar și eu această întrebare: de ce m-am întors în România? Întorcându-mă înapoi la anul 1989, încă îmi amintesc imaginile difuzate de CNN despre căderea Zidului Berlinului, mulțimile de oameni mărșăluind pe Podul Carol în timpul Revoluției de Catifea de la Praga, întreaga confuzie de pe străzile din Budapesta și raliurile triumfătoare din Polonia acoperind mișcarea de solidaritate pe care Lech Wałesa o lansase în 1981. Dincolo de granițele Ungariei, România lui Ceaușescu părea detașată, dar în sinea mea știam că e doar o problemă de timp.

Adevărul este că nu mă „întorceam" niciodată cu adevărat în România. Născut la Boston și crescut pe ambele maluri ale Atlanticului (Franța și Statele Unite), am avut un an școlar scurt în 1968 la Școala Americană din București, în timp ce tatăl meu vizita filiala Fullbright din România. Anii 1960 erau priviți ca o perioadă mai blândă sub regimul comunist al lui Ceaușescu. Anii în care România a fost aleasă de Occident ca „Maverick-ul" Estului și recompensată cu vizita lui Nixon în 1969... De fapt, aeroportul Otopeni a fost construit de Ceaușescu pentru vizită, fiindcă cel vechi, Băneasa, nu putea primi un Air Force One. Cele câteva amintiri pe care le am din copilărie cuprind noaptea dormită în casa ambasadorului Americii în timpul unei recepții, echipamentul de prim ajutor oferit unui copil rom care se tăiase grav la picior (pentru care am fost pedepsit, deoarece îi oferisem întreaga noastră cutie de prim ajutor și lăsasem familia fără medicamente pe durata ședерii în România) și achiziționarea laptelui de la alimentară, care devenea acru până când ajungeam la lift pentru a urca în apartament. În ansamblu, deși încep să se șteargă, încă am amintiri foarte dragi din acele zile.

Legăturile mele cu România provin din surse variate, adânc înrădăcinate în destin, istorie, educație și, bineînțeles, în neam. Sunt acele evenimente din viață care adesea iau o întorsătură imprevizibilă și oamenii întreabă mereu dacă factorul „și dacă" a avut o influență directă asupra unei persoane (asupra mea) a cărei singură legătură cu România, ca în cazul meu, a fost să se nască într-o familie română

dezrădăcinată în 1941 – cu o istorie unică și discutabilă în ce privește plecarea și întoarcerea noastră. Să începem cu tatăl meu, care și-a dedicat cea mai mare parte din viața academică istoriei României și, bineînțeles, numeroaselor sale cărți despre Vlad Țepeș (Dracula). Cartea *În căutarea lui Dracula*, aventura care a început la Mănăstirea Snagov, în afara Bucureștiului, l-a propulsat pe tata de la un profesor obscur al Colegiului din Boston în centrul atenției la nivel național, de vreme ce interesul pentru legendarul Dracula în America, după lucrarea lui Bram Stoker, nu s-a pierdut niciodată. Timp de câțiva ani, tatăl meu a călătorit prin Statele Unite ținând discursuri, a fost invitat la diverse emisiuni și, în sfârșit, a avut o apariție TV, difuzată la nivel național, la Johnny Carson Show (care, întâmplător, s-a născut în aceeași zi și în același an cu tatăl meu: 23 octombrie 1925). Acest fenomen „nebunesc" al lui Dracula doar mi-a dezvoltat cunoștințele despre România – mai mult decât personajele ciudate pe care le-am întâlnit, teoriile despre ospețele însetate de sânge ale lui Vlad Țepeș și, evident, întrebarea dacă familia Florescu este înrudită cu infamul Vlad Țepeș. Cred că ar trebui să aduc mulțumiri speciale tuturor „nebuniilor" despre vampiri care ne umpleau casa, în special de Halloween. Un al doilea factor care mi-a hrănit interesul pentru România a fost legat de moștenirea și rădăcinile românești ale familiei care exista încă din secolul al XV-lea. Această istorie, împreună cu un simț puternic al tradiției de familie, m-a ajutat să îmi formez viziunile despre o țară pe care am cunoscut-o în cea mai mare parte din cărți, scrisori și mass-media, care a captat atenția compatrioților mei americani în anii 1980, când Ceaușescu a format un stat totalitar/a transformat statul totalitar în dictatură. Este un simț al tradiției pe care îl impun și copiilor mei astăzi. Ca primă generație de americani care încearcă să păstreze amintirile din țara-mamă, am fost expuși unui mare număr de covoare, icoane, picturi și costume tradiționale românești (în special după 1968). Dulapuri pline de îmbrăcăminte românească care o înnebunesc pe mama și în ziua de azi... În ultimul rând, dar nu în cel din urmă, deoarece, crescând în Massachusetts, am fost singurul Radu Florescu care a urmat Liceul Cohasset și Colegiul din Boston, fără să vorbesc un cuvânt românesc. Simțul rădăcinilor mele românești a fost stimulat de pronunțarea incorectă a numelui meu în fiecare primă zi de școală în septembrie și de felul în care mă necăjeau copiii: „Ragù Spaghetti Sauce", din cauza asemănării dintre numele meu Radu și sosul Ragù, celebru în Statele Unite.

Sunt puține lucruri pe care le pot spune despre România din 1968 și până la Revoluție. Viața mea s-a format în Statele Unite cu vizite dese în Europa (în Franța în special). Prietenii mai în vârstă ai bunicilor

mei, care fugiseră cu mulți ani înainte și ajunseseră pe Riviera franceză, erau o amintire a unei generații de români care dispărea ușor. O reînviere a simțurilor mele despre România a avut loc în timpul facultății, când prin vizita profesorilor Fullbright de la Boston College am început să predau cursuri de limba română. Româna, fiind una dintre limbile latine, nu a atras prea mult la început. Totuși, tatăl meu a insistat să recrutez cât mai mulți studenți posibil, ceea ce am făcut, promițându-le note excelente (care nu au apărut niciodată). Cu stiluri inovatoare de predare (ca să spun pe scurt), orele de limba română s-au impus printre studenții de la Arte și Știință într-o perioadă destul de scurtă.

În 1989, aveam un loc de muncă relativ confortabil în New York, mă însurasem de puțin timp, nu aveam copii și îmi petreceam ziua estimând prețul bunurilor pentru E.F. Hutton înainte de a fi preluat de Merrill Lynch. La acel moment, biroul nostru avea unul din cele mai bune sisteme informatice (bineînțeles, deloc aproape de internetul de astăzi), cu ultimele știri importante de pe întregul glob afișate pe ecranele noastre – orice ar fi putut afecta prețul aurului, petrolului și chiar pe cel al sucului de portocale congelat. Știrile din acea vreme din Europa de Est mi-au umbrit într-un fel grija legată de vremea rece din Florida sau de exploziile rafinăriilor din Texas și, încet-încet, am ajuns într-un mod inexplicabil atras de evenimentele din România.

Cum/când am decis „ieșirea"? Ieșirea mea din lumea Wall Street-ului a fost întâmpinată cu încruntări și comentarii de genul „ești nebun?", dar participarea la „renașterea claselor" dintr-o țară europeană părea de departe mai puțin riscantă decât „scurtele funcții" Hedging – Short la Bursă din industria petrolului pe care le-am suportat în perioada în care a înghețat râul Hudson în decembrie 1989.

Primii mei pași adevărați înapoi pe pământ românesc au fost făcuți în mai 1990, la cinci luni după răzvrătirea sângeroasă care l-a înlăturat pe Ceaușescu și care a culminat cu procesul și execuția lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu în ziua de Crăciun a anului 1989. În acea primăvară, am ajuns pe un aeroport Otopeni cu totul distrus, după un zbor cu Taromul de 14 ore de la New York, purtând tricoul meu preferat cu Brooks Brothers, murdar de apa ce curgea din compartimentul de deasupra al unui Boeing 727 vechi. Era, la vremea aceea, unul dintre puținele zboruri directe către București și cu siguranță cel mai ieftin. Primăvara a fost generoasă în acel an cu mult soare și cu mulți oameni derutați în stradă – nu exista aproape deloc trafic (sau mașini), vorbesc de acele zile. Plutea speranța în aer și o strălucire de optimism se zărea pe chipul celor mai mulți oameni, în fața șansei de a întoarce ceasurile și de a recupera timpul pierdut – mai exact, 30 de ani. Singurele două hoteluri mai decente (decente, adică generoase?!) erau

Hotel București și Intercontinental; acestea erau pline și am fost cazat la Hanul lui Manuc, un mic reper istoric care și-a păstrat farmecul în ciuda anilor de neglijență și care avea cearșafuri curate! Dar mai avea și o abundență de ploșnite! În ciuda curții interioare frumoase și a personalului foarte amabil, restaurantul era la fel de gol ca și biroul de turism al României de pe Madison Avenue și am fost obligat să îmi iau toate mesele la cele două hoteluri mai sus menționate. În acele zile, divertismentul se limita la a merge la Hotel București, unde era un spectacol de noapte live cu o cântăreață de vârstă medie a cărei perucă plutitoare părea să dateze din 1924. Meniul se limita – și era abia comestibil – la chiflele de pâine, ce reprezentau partea principală a mesei, ca să nu mai spun că erau și cele mai gustoase. Vinul românesc și apa minerală Borsec au fost principalele băuturi. Exista Pepsi furnizat de o societate pe acțiuni înființată în 1965, dar, privind sticlele, părea prea riscant.

Ca în cazul celor mai multe aventuri, planurile nu se desfășoară întocmai cum le-ai stabilit inițial. Ca să nu mai spun că nu aveam nici un plan și această aventură nu era deloc altfel. Într-o după-amiază, în timp ce mă plimbam pe bulevardul principal Magheru, cu un ziar *New York Times* sub braț, am fost abordat de un număr mare de trecători care îmi cereau o pagină din ziar. Expresia fețelor celor care au început să citească bucățile de ziar, fragmentele de știri și reclamele la magazinul Macy au scos la iveală faptul că, după 25 de ani de regim comunist, oamenii erau avizi de informație. Orice informație! Acesta cred că a fost momentul meu cheie, evenimentul care stat a baza creării a ceea ce astăzi este unul dintre cele mai mari grupuri din România.

Nu m-am gândit niciodată că a face afaceri în România va fi ușor, dar primele mele zile aici au fost mult mai grele decât și-ar imagina cineva. Zilele de lucru păreau lungi și neproductive, în special ținând cont de formarea profesională și de experiența mea de pe Wall Street, unde regulile corporatiste pur și simplu nu se aplicau. Este vorba despre lucruri banale care nu s-au regăsit în România, cum ar fi punctualitatea, să faci ceea ce ai spus că vei face, respectarea promisiunilor, încheierea unei înțelegeri printr-o simplă strângere de mână și o scrisoare de angajament în locul ștampilelor și, în general, al birocrației. În perioada aceea, telecomunicațiile aproape că nu existau în România și să obții o linie fixă era scump și dificil, ca să nu mai spun despre „șpaga" cerută de personalul Romtelecom care apărea mereu la ușa ta în cel mai nepotrivit moment al zilei. Transmiterea unui fax către Statele Unite dura cam două-trei ore (pentru o pagină) și modelul de bază Minolta costa peste 1 600 de dolari – același model în Europa de Vest

costa doar 180 de dolari. Un apartament simplu în acest „complex de birouri" din spatele Hotelului București a dat aparența unui mediu de lucru profesional. Apartamentul era de fapt subînchiriat de la un conte austriac care făcea afaceri de import-export de mulți ani în România și era condus de cea mai austeră femeie de genul „Tânăra Frankenstein" pe care am întâlnit-o vreodată. Insista să îmi las toate lucrurile valoroase în seiful din biroul ei, ceea ce părea un lucru inteligent la vremea respectivă. Începutul a fost mult mai ușor datorită faptului că tatăl meu avea încă multe contacte locale. Recrutarea a fost prima mea provocare și am ales calea ușoară – nimic altceva nu părea posibil. Stabilind întâlniri cu prietenii/asociații tatălui meu de la Universitatea din București, i-am rugat să îmi recomande cei mai buni foști sau actuali studenți. Din acel punct, cu un grup de patru persoane, inclusiv eu, activitatea companiei noastre a început.

Primul proiect a presupus crearea unei asocieri între *USA Today* și „tânăra" publicație *Tineretul liber*. Președintele *USA Today*, Dave Mazarella, era dornic să își înceapă activitatea în România și euforia asociațiilor de mass-media din Europa de Est era încă puternică. Pentru *USA Today*, să cumpere o publicație cunoscută cu un grup de cititori fideli reprezenta o bună afacere. Fără ca eu să știu multe despre asta, democrația și societatea deschisă erau încă o noutate în România și ideea de presă liberă și obiectivă a părut să fie prea mult pentru unii funcționari guvernamentali. După un început promițător și eforturile extraordinare a doi editori români pentru a conveni termenii, contractul s-a reziliat rapid în timpul ultimei vizite la sediul *USA Today* din Alexandria, Virginia, în afară de Washington DC. De fapt, nu se dorea deloc această deschidere către Occident. Pentru a se asigura de eșecul a ceea ce noi credeam că este o afacere, un editor român (bănuiesc că era trimis de poliția internă pentru a analiza afacerea) a stat în picioare în timpul întâlnirii editorului săptămânalului și a început să răscolească prin servieta editorului-șef (și prin documentele personale) fără a spune un cuvânt. Oricât de înțelegător ar fi fost personalul *USA Today*, a fost prea mult chiar și pentru ei și au întrerupt afacerea în ziua următoare.

Primul eșec, deși dezamăgitor, nu m-a făcut să îmi pierd ambiția de a obține alte proiecte media. Televiziunea din România, cu programe destul de limitate la acel moment, se prezenta totuși drept cea mai promițătoare oportunitate comercială de mass-media pentru viitor. Fratele meu John, după un post de director de comunicare la Partidul Național Democrat din Statele Unite, se mutase recent la Los Angeles, ca CEO al activităților cunoscutului realizator britanic de televiziune

David Frost în Statele Unite. Astfel, televiziunea Paradine a lui Frost, cu o întreagă bibliotecă de programe de televiziune, părea potrivită pentru a da culoare programelor zilnice extrem de plictisitoare ale televiziunii din România. Ne trebuiau însă sponsori, căci TVR nu avea dolari să achiziționeze programe străine. După săptămâni de scrisori și telefoane, am primit într-un sfârșit un răspuns „suntem interesați" de la British American Tobacco. În acea perioadă, publicitatea pentru țigări nu avea nici o restricție în Europa de Est (piața neagră pentru mass-media era necunoscută în România). Cu neîncredere și multă opoziție din partea tatălui meu, am semnat un contract cu Televiziunea Română pentru primul program sponsorizat din istoria televiziunii din România. Impactul s-a simțit imediat. Prima serie din „Cartea Recordurilor" a avut un rating extraordinar după prima noapte de difuzare. Acesta a fost doar începutul. După alte câteva seriale de televiziune și, din fericire, alți câțiva sponsori, am încheiat prima afacere importantă pentru achiziționarea întregii colecții (14 sezoane) a serialului *Dallas* în România. În perioada Ceaușescu, un număr limitat de episoade *Dallas* fuseseră difuzate, având un oarecare succes. Totuși, relansarea *Dallas* a stabilit un nou record. Serialul a început cu un rating de 95% – cel mai mare rating din istoria televiziunii europene –, care s-a menținut până astăzi. A avut atâta succes, încât într-o seară când am ajuns pe aeroportul Otopeni în timp ce se difuza serialul nu era nimeni la vamă ca să îmi ștampileze pașaportul. Doar când m-am identificat ca fiind „cel care a adus *Dallas*-ul pe ecrane" am fost condus la rândul VIP-urilor, rezervat șefilor de stat. Dacă nu aș fi spus asta, aș fi stat acolo întreaga oră cât dura episodul. Bineînțeles, nimic nu merge vreodată ușor în România, și prima mea criză de afaceri avea să urmeze curând. După ce s-a adoptat o lege prin care se interzicea publicitatea TV la țigări, am primit un telefon de la directorul general al Televiziunii Române, care mă anunța că un sponsor (fără să numească țigările Kent) avea să dispară dintr-o serie de motive. Primul meu răspuns a fost că îi înțeleg poziția, dar că asta ar însemna să oprească difuzarea serialelor. O tăcere lungă a fost singurul răspuns de la celălalt capăt al firului (de fapt, a fost mai mult un oftat). Directorul era pur și simplu șocat de veste, știind că se va isca o revoltă generală și toată lumea îl va considera pe el responsabil de acest lucru, ceea ce s-a și întâmplat. Așa cum era de așteptat, presa a preluat povestea și primele pagini ale publicațiilor naționale importante aveau următoarele titluri în următoarea zi: „Sfârșitul *Dallas*-ului" sau „Vom afla vreodată cine l-a ucis pe JR?". În fața unui grup de 300 de oameni furioși care au protestat în fața porților Televiziunii Române, conducerea s-a înduplecat și a permis continuarea neîntreruptă a serialului.

Aceasta a fost prima experiență din lumea mass-media și cea mai bună încercare ca formare profesională pentru o provocare mai importantă care se afla la orizont. Frații Maurice și Charles Saatchi, deja celebri pentru reclama cu „bărbatul însărcinat" și pentru campania „Labor isn't working" (traducerea în limba română este „Partidul laburist nu funcționează!") pentru prim-ministrul Thatcher de la Londra, se hotărâseră să constituie o rețea în Europa de Est și să fie primii care să aducă steagul Saatchi & Saatchi în România. În 1993, după o serie de întâlniri și o îndelungată corespondență, am semnat primul contract de asociere cu Saatchi & Saatchi, „relansând" mica noastră companie în lumea publicității. Bineînțeles, Maurice și Charles au părăsit în final Saatchi & Saatchi pentru a crea un alt M&C Saatchi în 1997, dar aceasta este altă poveste. Acest nou contract a stabilit o colaborare care a schimbat activitatea noastră profesională și felul în care ne-o desfășuram, precum și planul de afaceri pentru viitoarea extindere. În anii următori, s-a lansat Zenith Media, urmată de Pantone, Cable Direct, SSX, iar în 2004 casa de producție Chainsaw – prima casă cu servicii integrale de postproducție din România. La sfârșitul lui 2007, deoarece internetul a prins teren, noua noastră companie de servicii interactive, Epidemic, și-a deschis porțile. Aceste companii, toate în domeniul comunicării, ne vor sprijini eforturile într-o lume media care se schimbă foarte rapid.

Un pește mare într-un lac mic, cam așa aș descrie prima experiență cu vedetele și cu cele ce urmau să apară în viitor. Prima de acest fel a fost când Saatchi & Saatchi, compania noastră, a fost angajată de HBO pentru a desfășura activitatea de relații publice pentru concertul Michael Jackson ce urma să aibă loc la București. A fost un eveniment important. Prima difuzare live a unui concert Jackson, deși nemediatizat în Statele Unite în caz că ar fi fost un eșec. Vestea că o vedetă atât de importantă ca Michael Jackson vizita Bucureștiul a umbrit orice alt eveniment din România – cu excepția serialului *Dallas*, care deja se difuza de două ori pe săptămână. În ziua dinaintea concertului, Jackson trebuia să viziteze o casă de copii aleasă dintr-un „factor de conveniență", deoarece altele erau considerate prea murdare pentru a putea fi vizitate. Scena a fost haotică. Erau aproximativ 1 000 de soldați păzind o curte înconjurată de un gard (care fusese acoperit pentru ca nimeni să nu poată vedea înăuntru), cu mii de fani în jur țipând din toate puterile. Singurii care au putut fi prezenți înăuntru cu copiii au fost președintele Iliescu, Michael Jackson, agentul său, reprezentanții HBO, presa și eu. Fotografiile cu Michael Jackson pe care le-am văzut în publicații nu sunt deloc reale. Chiar și în 1996, arăta cu mult mai rău decât în orice fotografie pe care o văzusem în

revista *People*. Totuși, acesta era evenimentul nostru pentru PR și trebuia să ne facem treaba. În acea săptămână, fusesem contactat de personalul casei de copii cu privire la o fetiță care exersase *break dance* toată săptămâna și care voia să dea un mic spectacol pentru Jackson în timpul vizitei sale. În mod firesc, ne-am gândit că ar fi un subiect bun pentru presă și l-am pregătit cu atenție. Am intrat în curte și Jackson a fost înconjurat de copii pentru fotografii, în timp ce fetița îl tot trăgea de mânecă pentru a-i atrage atenția, fiind gata pentru spectacol. Spre stupoarea noastră, Jackson a împins-o și și-a dus batista la gură, de parcă fata ar fi avut vreo boală contagioasă. Noroc că fotograful de lângă Jackson lucra pentru noi. Fetița a dansat, dar a fost ignorată. Bineînțeles, concertul lui Jackson a fost un mare succes, dar nu am vărsat nici o lacrimă când Michael a plecat de pe aeroportul Otopeni după o noapte nedormită (se pare) la palatul lui Ceaușescu de lângă lacul Snagov.

De la vedete plecate la viitoare vedete, următorul oaspete neanunțat a fost o mare surpriză. Bill O'Reilly, celebrul democrat de dreapta de la rețeaua americană Fox, vizita România pentru nimic altceva decât pentru niște informații despre Dracula pentru programul său. Inutil să mai spun că tatăl meu m-a rugat să-l însoțesc pe Bill O'Reilly în timpul investigațiilor sale în București despre figura istorică. De reținut este că O'Reilly era destul de necunoscut la vremea aceea. În ziua în care am făcut turul orașului, discuția cu O'Reilly se îndepărta din ce în ce mai mult de Dracula în favoarea vieții de noapte din București. Când a devenit prea evident că imaginația lui Bill era dincolo de Vlad Țepeș, după o zi extenuantă de condus prin București, am fost de acord să îl conduc în direcția corectă după o masă rapidă la hotel. Ultima dată când l-am văzut pe Bill O'Reilly intra la clubul de noapte „Roxy", la miezul nopții. Ce a urmat este ușor de imaginat. Oricum, nu cred că această experiență nocturnă a făcut parte din vreun viitor program TV de noapte.

Abia după 1995 lumea publicității a început să prindă rădăcini și la scurtă vreme toate firmele importante de publicitate și-au deschis porțile în România. Totuși, aceștia au fost anii de aur pentru Saatchi & Saatchi. Fiind prima agenție și constituită cel mai bine, Saatchi & Saatchi a dominat piața, semnând contracte cu companii precum Procter & Gamble, Mars, LG și Hoffman La Roche, pentru a da câteva exemple. Părea că lucrurile vor continua la nesfârșit, dar, după cum se spune în România, întotdeauna există un nor negru la orizont.

Politica, parte integrantă din perioada de tranziție a României, a luat și ea în considerare importanța agențiilor de comunicare și publicitate. Nu a durat mult până când Saatchi & Saatchi a pus ochii pe câteva

partide politice care doreau să preia controlul la Palatul Cotroceni ca urmare a alegerilor din 1996 – multe partide mici al căror unic obiectiv era de a pune capăt monopolului foștilor membri ai Securității care creșteau în economia capitalistă a României. Exista și un număr mare de partide politice tradiționaliste și noi partide mici care s-au înmulțit, încercând să reprezinte o provocare serioasă pentru coalițiile socialiste de după 1989 conduse de Ion Iliescu. Printre acestea se afla Partidul Țărănesc. Atunci am hotărât să introduc Saatchi în lumea periculoasă a politicii postcomuniste. Prima mea încercare de publicitate politică a fost una de succes. Am reușit să îl punem pe țărănistul Victor Ciorbea în campania electorală pentru funcția de primar al Bucureștiului împotriva lui Ilie Năstase, campionul de tenis care era candidatul lui Ion Iliescu. Și mai important a fost să îl ajutăm pe Emil Constantinescu, un profesor universitar din același partid, cu reclamele noastre. A devenit președinte al României ca urmare a unei campanii electorale dificile, ceea ce a pus capăt temporar regimului Iliescu. Din păcate, după patru ani de președinție neremarcabilă și multe schimbări de miniștri, președintele a abandonat lumea politică. Din nou Saatchi (sau eu) s-a lansat în alegeri, cu experiența primei abordări în campanii politice în România. Campania noastră de promovare din 1996 avusese un oarecare succes pentru Emil Constantinescu, care trebuia să ajungă la putere cu un val de schimbări pe care mulți le doreau. La următoarele alegeri, Saatchi l-a sprijinit pe fostul director al Băncii Naționale și prim-ministru, Mugur Isărescu, care a avut o campanie mediocră, a eșuat și în final l-a adus pe Ion Iliescu înapoi la putere. Dezamăgirea de a fi de partea celor care au pierdut a fost mare (ca să mă exprim blând) și am fost etichetați o vreme ca fiind de „partea celor ce au eșuat". Prin urmare, 2000 s-a dovedit un an greu pentru agenția Saatchi. Spre deosebire de Statele Unite, unde cei care pierd ca urmare a unei campanii electorale, fie republicani sau democrați, își dau mâna și discută calm, talentul României de „a te lovi când ești la pământ" a devenit un sport național. Din fericire pentru noi, renumitul partid PSD nu a putut evita tentațiile atât de des asociate cu puterea și cu trezoreria statului. După încă patru ani de conducere incorectă (incompetentă), prim-ministrul de atunci, Adrian Nastase, și-a părăsit biroul, fiind etichetat ca având cea mai coruptă administrație pe care România a avut-o în perioada de după Ceaușescu. A fost de asemenea asociat cu incompetența, dovedită cel mai bine de proiectul eșuat condus de Ministerul Turismului de a construi un parc cu tema Dracula (iată-l din nou) și de șantajul unor mari firme americane pentru a-l acoperi. Proiectul a picat până la urmă sub presiunea opiniei publice și eforturile prințului Charles, fascinat de satele saxone din România și al cărui

străm oș este îngropat într-un oraș saxon din Transilvania pe care îl vizitează adesea. Alegerile din 2004 au adus un guvern de dreapta, condus de flamboaiantul fost primar al Bucureștiului, Traian Băsescu, cu maniere de căpitan de vas, care părea să aibă un fler pe care mulți români îl căutau. Având prea multe amintiri amare (și probleme financiare) din campania electorală din 2000, am păstrat discreția și m-am asigurat că numele Saatchi va rămâne acoperit.

Am încercat mereu să mențin o relație bună cu Ambasada Statelor Unite și cu ambasadorii de-a lungul carierei mele în România. Rădăcinile mele americane sunt încă puternice – cel puțin din punct de vedere cultural. Există o anumită apropiere asociată cu interacțiunea cu americanii stabiliți în România și mulți dintre prietenii mei din România sunt americani. Legătura americană a fost demonstrată în timpul vizitei președintelui Clinton la București pentru a liniști România cu privire la primul val al extinderii NATO în Europa de Est. Saatchi a avut sarcina de a organiza principalul eveniment din Piața Universității – locul mineriadei sângeroase din 1990. Cu postere americane și românești mari postate în fiecare colț, lui Bill Clinton i s-a prezentat steagul cu stema socialistă tăiată. Nefiind informat cum trebuie, Clinton și-a pus steagul peste cap, crezând că este un poncho, spre consternarea fostului prim-ministru Roman, a lui Radu Vasile și a ministrului de Externe de atunci, Andrei Pleșu. Mai târziu în aceeași zi am avut ocazia să îl cunosc pe președintele Clinton. Când am dat mâna cu el – am menționat că sunt român-american și lucrez în România – fusese deja informat cu privire la gafa cu poncho-ul. Ca toți politicienii buni, s-a întors către mine, m-a bătut pe umăr și mi-a zis: „Bună treabă, ține-o tot așa". Știu că arăt mult mai tânăr decât sunt, dar aceasta nu era tocmai reacția pe care o așteptasem. Se vedea că nu luau în serios un copil.

În ciuda noilor alegeri și a evoluției, problemele economice și sociale persistă și sunt departe de a se rezolva. Dacă Bucureștiul (mult mai mult decât restul țării) trece printr-o explozie imobiliară – și încă arată bine noaptea –, mulți dintre românii din generația uitată și din clasa de mijloc au fost lăsați în urmă. La fel ca scenele cu oligarhii din Rusia, România se hrănește cu o nouă clasă ce deține Mercedes, BMW și, da, câteva Rolls Royce-uri parcate pe lângă Parcul Herăstrău (echivalentul lui Boston Common în București), în timp ce mulți locuitori ai orașului abia își permit să plătească factura la căldură. Acestea sunt doar câteva dintre misterele economice care mă uimesc și astăzi. De exemplu, factura mea de gaz este de aproximativ 350 de euro pe lună – și nu, casa mea nu este atât de mare! Când salariul mediu este de 300 de euro pe lună, ei bine, puteți socoti și singuri. Regimul

comunist a lăsat cicatrice psihologice și simțul comunitar este încă o noutate în România. Oricum, încetul cu încetul, aceasta pare să se schimbe în bine. Nu voi afirma vreodată că a face afaceri în România nu este profitabil sau interesant. Dar, după părerea mea, a construi și investi în responsabilitate socială este nu doar necesar, ci și o afacere bună. Spre deosebire de majoritatea oamenilor de afaceri cu puțin timp la dispoziție, eu sunt unul dintre puținii care fac parte din comitetele câtorva organizații nonguvernamentale de caritate. United Way, Fundația „Principesa Margareta a României", Programul MBA, Comisia Fullbright și alte organizații similare sunt doar câteva din cele ce îmi ocupă orele de seară. Una dintre preferatele mele rămâne ASEBUSS, care face parte din programul American EMBA în asociere cu Universitatea Kennesaw din Georgia. Ca președinte al comitetului consultativ, îmi ofer sprijinul pentru programele de recrutare a studenților. Cireașa de pe tort este că, încă din prima zi, eu sunt cel care ține discursurile la ceremoniile de absolvire. Îmi place mult să mobilizez tineretul, deși recunosc că încep să mă chinui să spun ceva original în ziua de azi.

România nu este deloc plictisitoare și poți să te aștepți oricând la neprevăzut. Una dintre cele mai amuzante experiențe ale mele a fost să fac parte din distribuția unuia dintre cele mai importante filme de la Hollywood, filmat la București. Pentru toți actorii/toate actrițele înfometați/înfometate: există zeci de roluri pentru voi în studiourile Buftea (chiar la marginea Bucureștiului). Din întâmplare, Franco Zeffirelli producea un film în care jucau Jeremy Irons și Fanny Ardant. Am hotărât să încerc o audiție și am fost ales, pe baza experienței mele de actor la Cohasset High. Și iată-mă jucând rolul lui „Bill omul de afaceri", un investitor într-o sală de ședințe dezbătând (circa 1972) dacă vocea Mariei Callas (principalul personaj al filmului) valora investiția a încă 500 000 de dolari. Condițiile nu puteau fi mai neplăcute. Să port un costum de trei piese din lână în mijlocul lunii august fără aer condiționat nu merita cei 100 de euro pe zi cu care eram plătiți. Dacă nu ar fi fost glumele cu colegii mei, aș fi plecat după prânz, deși cateringul a fost destul de bun. Având un rol în care am vorbit, mi-am câștigat dreptul de a participa la petrecerea din acea seară, care s-a terminat la ora 3 dimineața, stând cu Jeremy Irons, Fanny Ardant și alți câțiva și vorbind despre întâmplările acelei zile de filmări. Foarte amabil, Jeremy Irons mi-a spus că, după părerea lui, aveam un viitor în actorie și că ar trebui să îmi iau mai în serios cariera. Habar n-avea că nu eram un actor adevărat! Era prea târziu, eram obosit și, da, băusem prea multe beri. A fost unul din acele momente la care te uiți apoi și te gândești: „Cum am putut spune asta?". În mod prostesc, am răspuns în gura mare la masă: „Din moment ce am un job adevărat,

nu văd de ce aș încerca o carieră în actorie". S-a așternut o tăcere de mormânt, și asta e puțin spus... După numai patru luni, m-am întâlnit din nou cu Jeremy și mi-a adus aminte ce gafă făcusem. Vorbind puțin, l-am întrebat dacă scena cu mine a trecut de faza de editare, la care Jeremy mi-a răspuns politicos că am jucat bine și că scena va rămâne. Când am dat să plec, Jeremy s-a uitat înapoi și mi-a zis: „Și totuși, Radu, nu prea contează, din moment ce ai un job adevărat". După puțin timp am fost distribuit într-un al doilea rol, dar de data asta necunoscut mie, un rol principal într-o comedie thriller românească. Dându-mi seama că nu mai era vorba de rolul lui „Bill omul de afaceri" și că presupunea zile întregi de filmări, am încercat să mă sustrag, dar m-am lovit de un director amenințător care a zis că e prea târziu și că voi strica filmul. Filmul s-a dovedit unul dintre cele mai mari succese din istoria cinematografiei românești și chiar și în ziua de azi, dacă sunt tras pe dreapta de vreun polițist pentru vreo încălcare a regulamentului rutier, discuția se încheie cu un „să trăiți!". Au fost și alte roluri în filme cu Jerry Springer, Dolph Lundgren, Wesley Snipes, dar într-un final mi-am încheiat cariera de actor.

Cu toate problemele din timpul săptămânii, încerc încă să îmi fac apariția ca oaspete în casa mea. Să fii cu picioarele pe pământ este cel mai bun lucru pe care poți să-l faci pentru a evita tentațiile mentalității de „peste mare într-un lac mic". Ca exemplu, familia noastră a donat Bisericii Catolice 50 de hectare de teren pe care îl recuperaserăm de la stat, pentru a servi drept centru spiritual, de dialog ecumenic (pentru Biserica Catolică și pentru cea Ortodoxă), și am înființat un centru de educare pentru copiii străzii ce își doresc să învețe o meserie. A fost un obiectiv dificil, și cu ajutorul eforturilor depuse de Părintele Mathieu, un preot belgian stabilit în România, se vede acum o luminiță la capătul tunelului. În timpul liber, Radu jr., fiul meu, și-a petrecut câteva zile lucrând cu preoții și copiii ca să amenajeze locul.

Interesul și dragostea mea pentru România sunt aceleași. Munca încă mă ține la birou peste 14 ore pe zi, avem 8 firme cu peste 145 de angajați și există încă multe provocări pentru viitor. Toamna aceasta, va demara cel mai nou proiect al nostru, o asociere cu BBC pentru a lansa patru posturi în Europa de Sud-Est. Cred că aceasta este evoluția firească a unei afaceri de comunicare: să cumperi mai întâi reclame pentru ca apoi să le vinzi la TV. Nimic nu mă face să mă gândesc să renunț acum. Odată cu progresul apar noi oportunități, ca să nu mai vorbesc de ambiția incredibilă a românilor de a merge mai departe. Deși, în multe cazuri, este vorba despre o ambiție care depășește capacitățile. Încă reușesc să călătoresc în afara României, petrecându-mi cele mai multe zile de Crăciun la casa noastră din Alpii

francezi, și îmi vizitez părinții în sudul Franței aproape în fiecare vară. Am fost norocos să trăiesc istoria în România (în mică parte, totuși) în timpul fiecărei vizite a președinților Statelor Unite (Nixon, Clinton și, da, chiar și Bush, și, cine știe... poate Obama?). Fratele meu mai mare, Nick, este și el în spiritul românesc și lucrează la Consiliul de Onoare din Houston, responsabil pentru comunitatea română și concentrându-se pe ajutorarea copiilor dezavantajați. Ocazional vizitez New England și Colegiul din Boston ca să retrăiesc amintirile și în această primăvară urmează a douăzeci și cincea întâlnire de la absolvire. Când zbor între Londra și München, stând pe locul meu, mă gândesc la revederea copiilor și la relaxarea de acasă. La aproximativ 3 000 de metri, în timp ce îmi deschid cartea intitulată *Predicatorul și Președintele* (biografia lui Billy Graham), fac o pauză pentru a mă gândi acasă. Nu ar trebui să se mire nimeni... Bucureștiul este instinctiv pe primul loc. Cred că de mult nu mai sunt America sau Franța. Deci, când cineva mă întreabă de ce m-am întors în România, sunt câteva răspunsuri care îmi trec prin minte. O fi atracția rădăcinilor mele europene? Strămoșii mei care mă cheamă înapoi? Sau pur și simplu spiritul meu de aventură? Fără a avea un răspuns clar, speranța mea este că această experiență în România va umple „pauza Florescu" care s-a creat la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial și va crea o bază pentru generațiile viitoare de Florești din România. Este un răspuns fără nici o certitudine, dar este un răspuns dat prin anii mei trăiți aici.

Mariana Nicolesco

Iunie 1991

Studentă la Conservatorul Santa Cecilia de la Roma, Mariana Nicolesco a câștigat la Milano Concursul Internațional *Voci Rossiniane*. Regimul comunist a condamnat-o, *in absentia*, la cinci ani de închisoare pentru că nu s-a întors în țară după terminarea cu brio a studiilor, în timp ce tânăra artistă își urmează destinul în lumea întreagă.
Se impune ca o incomparabilă interpretă a capodoperei verdiene *La Traviata*, în care e salutată de ziarul *The New York Times* sub titlul „Miss Nicolesco in Superb US Debut".
Considerată regină în belcanto, prezentată în programele Teatrului alla Scala drept una dintre marile mozartiene ale timpului nostru, triumfătoare în repertoriul verdian și puccinian, ea strălucește deopotrivă în creația contemporană. Apare pentru prima dată pe o scenă din țara natală în iunie 1991, la Ateneul Român din București. Un triumf istoric.
Înființează Fundația Internațională Ateneul Român, donează Ateneului pianul de concert *Grand Steinway*, instituie la Brăila Festivalul și Concursul Internațional de Canto „Hariclea Darclée" și Cursurile de Măiestrie Artistică, cu peste 1 500 de participanți din 45 de țări și de pe cinci continente din 1995 încoace. Instituie la Brașov Festivalul și Concursul Național al Liedului Românesc, prezentând în premieră mondială împreună cu tinerii interpreți integrala liedurilor lui George Enescu, pe care le interpretează apoi, într-un memorabil turneu, în Europa, Japonia, Statele Unite.
Primadonna Assoluta primește Medalia UNESCO pentru Merite Artistice și, ulterior, titlul de Artist UNESCO pentru Pace. I se acordă Ordinul de Comandor al Republicii Italiene, Ordinul Artelor și Literelor din Franța, Ordinul Steaua României în Grad de Mare Cruce. Desemnată *Muzicianul Anului* la Berlin, cu prilejul *Concertului Master Class* susținut la *Sibiu, Capitală Culturală Europeană*, sopranei Mariana Nicolesco, „o mare voce a timpului nostru", i s-a decernat Premiul „Kulturpreis Europa" – Medalia Europei pentru „valoarea performanțelor sale, pentru calitatea sa de mentor al tinerei generații și pentru contribuția la aducerea României în Europa și a Europei în România".

De ce m-am întors

Patria dintâi

Vizita la București a președintelui Italiei, Carlo Azeglio Ciampi, a fost pentru mine un moment cu totul special, permițându-mi să aduc patriei mele adoptive, care este și patria cântului, omagiul patriei mele dintâi. Concertul de la Palatul Cotroceni a cuprins arii celebre din repertoriul liric italian, strălucit interpretate de tinere talente ale României, cărora am avut privilegiul să le transmit marile tradiții ale artei cântului, pe care mi le-au încredințat, la Roma și la Milano, admirabilii mei maeștri. Am cântat eu însămi în acea seară cutremurătoarea arie verdiană a lui Lady Macbeth, *Vieni t'affretta*. Iar la recepția oficială de la Ambasada Italiei președintele Ciampi, cu acea blândă strălucire în ochi, ce-l caracterizează, mi-a spus: „Toată ziua am avut în minte concertul de aseară". Minunată recompensă pentru mine și pentru vocația mea „misionară", pentru acel *Atelier Liric Continuu* pe care l-am creat în România.

Președintele Ciampi nu este singura personalitate europeană pe care o cunoșteam de pe alte meleaguri și pe care nu mi-aș fi închipuit că-mi va fi dat s-o întâmpin cândva în România, unde nu știam dacă mă voi mai putea întoarce eu însămi vreodată.

Dar istoria, din fericire, a vrut ca într-o bună zi s-o întâlnesc la București și pe regina Beatrix a Olandei, care venise odinioară în culisele Teatrului alla Scala să mă felicite după o memorabilă premieră. Tot la București aveam s-o reîntâlnesc și pe regina Spaniei, Sofia, care, după un concert la Teatro Real din Madrid, m-a invitat să cânt *Requiemul* de Verdi la Palatul Regal în prezența a 2 000 de oaspeți. Dar mai ales, l-am reîntâlnit, acum în țara mea natală, pe Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea pe care, supremă onoare, fusesem desemnată să-l întâmpin la Teatrul alla Scala cu prilejul primei vizite la Milano, după 500 de ani, a unui suveran pontif. Sanctitatea Sa m-a invitat apoi să cânt în Primul Concert de Crăciun în Vatican, purtând astfel colindele românești, prin intermediul radioului și al televiziunilor, în casele a peste un miliard de oameni. Iar la București, cine nu-și amintește

cuvintele Patriarhului Teoctist către Papă: „Sfinte Părinte, o cunoașteți pe Diva noastră Divină?".

De ce m-am întors în România? Iată întrebarea pe care o pune această culegere de mărturii. Știam dintotdeauna că într-o zi și comunismul se va prăbuși, așa cum s-au prăbușit și alte dictaturi, și alte imperii. Dar nu aveam certitudinea că acest lucru se va întâmpla în timpul vieții mele. În decembrie 1989 cântam la Teatrul alla Scala din Milano, iar evenimentele din țară m-au luat prin surprindere. Împreună cu prieteni ca maestrul Riccardo Muti sau marele bas Samuel Ramey ne-am gândit să oferim românilor, la București, *Requiemul* de Verdi. Apoi au izbucnit marile polemici cu privire la victime și la tot ce se întâmplase aici, și n-am mai dat curs proiectului.

Am venit la București, prin urmare, abia în iunie 1991, luând pe loc măsură dezastrului produs în anii care măcinaseră țara. Tinerii care-mi scriau și-mi vorbeau cu disperare, cu patos, cu speranță – „Nu ne lăsați! Ajutați-ne!" – meritau toată atenția, tot efortul posibil pentru a ridica România la nivelul unor mari aspirații absolut legitime. Astfel că, dacă până atunci preocuparea mea era, pe cât posibil, perfecțiunea în artă și prin artă, în fața acelor apeluri răscolitoare și a primirii incandescente pe care mi-a rezervat-o publicul iubitor de muzică, am decis să fac, în paralel, cu propriile performanțe, tot ce mi-ar fi stat în putință pentru revelarea talentelor țării, pentru formarea și afirmarea lor.

O adevărată revoluție au produs-o Festivalul și Concursul Internațional de Canto „Hariclea Darclée" pe care le-am instituit la Brăila. Onoram prin acestea memoria legendarei artiste născute în orașul de la Dunărea de Jos, marcând astfel importanța trecutului nostru în arta lirică a lumii. Mai întâi în spirit: eliminam din prima clipă temerile absurde ale celor care ar fi vrut să le acord audiții individuale, căutând astfel să nu greșească în fața colegilor, și impuneam ideea de a învăța în permanență din propriile succese și erori, ca și din ale celorlalți, alături de aceea de a face muzică împreună, de a ajunge la o înaltă formă de comuniune prin muzică. Asta pe fondul unei exigențe nedezmințite, al fidelității absolute față de cuvânt, în limba originală, față de partitură, de rigorile stilului și de imuabilele tradiții ale artei cântului pe care m-am simțit chemată să le perpetuez împreună cu ei.

Cursurile de Măiestrie Artistică, *Master Classes*, pe care le ofer în anii dintre o ediție și alta a competiției și a festivalului, sunt fabulosul laborator al succeselor viitoare. La *Master Classes* participă de fiecare dată numeroase tinere talente, nu numai din România și Republica Moldova, ci și din alte țări cu veche tradiție în arta lirică, precum Italia și Spania, ca și din China, Polonia, Elveția, Albania, ori Statele Unite sau Rusia.

Concret: la Brăila, în cadrul manifestărilor pe care le-am creat, s-a născut prima noastră generație mozartiană, cu *Idomeneo* și *Don Giovanni*. Tot acolo am celebrat, la cel mai înalt nivel artistic, în vara lui 2008, „Anul Internațional Puccini" cu faimosul *Triptic*, după ce onorasem „Anul Internațional Verdi", între altele, cu un concert de coruri din toate operele sale, aclamat de peste 15 000 de persoane pe Esplanada Dunării. De asemenea, trebuie menționat concertul *Europa cântă cu noi*, care a marcat aderarea țării noastre la Uniunea Europeană.

Și aici trebuie să mărturisesc că prezența mea în scenă, alături de tinerii artiști, la fiecare manifestare, este, pe de o parte, garanția concentrării lor, iar pe de alta, măsura siguranței pe care le-o inspir. N-am ezitat, de pildă, să interpretez rolul Donnei Elvira din *Don Giovanni* în compania lor, la Brăila și la București.

Pentru a nu mai spune de câte ori i-am luat alături de mine în diverse concerte din străinătate, cu *La Traviata* în America, la celebrarea a 150 de ani de la premiera absolută a capodoperei verdiene, unde Virginia Zeani și cu mine eram onorate ca interprete de seamă ale rolului Violettei și unde întreaga „Companie Darclée" pe care am alcătuit-o a strălucit; ori la Gala UNESCO-UNICEF pe care am organizat-o în splendida ambianță palladiană a Fundației Cini din insula San Giorgio Maggiore, vis-a-vis de Piazza San Marco din Veneția, unde s-au remarcat nu numai tineri artiști lirici și instrumentiști de talent, ci și un grup de mici saltimbanci și prestidigitatori, foști copii ai străzii, pe care i-am luat cu noi. Presa italiană titra atunci: „Splendorile României".

Copilăria la Brașov

Cele mai frumoase amintiri din copilăria mea la Brașov sunt legate de împărăția zăpezilor, de săniuș și de ciudata idee pe care am avut-o într-o bună zi de-a porni cu trotineta din vârful colinei de la Livada Poștei, fără a mai reuși să mă opresc decât în mijlocul străzii. Slavă Domnului, fără nici un accident pe parcurs.

„Performanța", care m-a speriat, mi-a dat totuși ideea de avânt, de zbor dacă vreți; în curând idealul meu era acela de a deveni balerină, ba chiar, dacă s-ar fi putut, balerină pe gheață. Însă probabil că nici baletul, nici patinajul nu erau vocația mea. Așa că, de pe la șase ani, m-am concentrat asupra studiului viorii. Am terminat Liceul de Muzică din Brașov cu *Concertul* de Bruch. Luându-mi diploma, i-am remis-o mamei împreună cu vioara, spunându-i că de atunci încolo aveam să cânt, consacrându-mă pasiunii mele secrete în care mă încuraja Laura

Ungureanu, colega mea de clasă, azi muzician în Germania. Când rămâneam singură în casă, mă așezam în fața oglinzii și cântam. Exercițiu excelent, pentru că permite conștientizarea prezenței noastre în spațiu, a expresiei faciale și corporale. Adăugând la aceste exerciții și „pozițiile" de balet pe care le învățasem de mică, muzicalitatea, vocea, chemarea cântului și formația de violonistă, de o mare însemnătate pe tot parcursul meu muzical, mă pregăteam fără să știu pentru ce avea să vină, cântând în corul școlii. Lipsind eu într-o zi, corul nu a mai funcționat deloc. Observând acest lucru, profesorul m-a chemat la o audiție, după care m-a întrebat dacă nu vreau să mă orientez spre arta cântului. Încurajată de Laura, m-am prezentat profesorului Ion Mărgineanu, om, după câte auzisem, cu o solidă experiență în arta lirică. Ei bine, n-o să uit niciodată uluirea pe care am citit-o pe fața lui atunci când și-a dat seama de calitatea și de extensia excepțională a vocii mele. Îi datorez mult, pentru că m-a sfătuit să rămân în registrul central și să nu mă aventurez spre notele înalte și spre acrobațiile vocale, care-mi erau la îndemână, ținând seama de pericolul care m-ar fi pândit câtă vreme vocea mea era încă în formare. Am rămas în registrul sigur de mezzosoprană, punând în valoare mai ales senzualitatea și misterul vocii pe care se întâmpla s-o am, și așa am continuat pentru scurtă vreme și la Conservatorul din Cluj, îndrumată cu pricepere de profesorul Mircea Breazu.

Santa Cecilia

Destinul se manifestă atunci când ai crede mai puțin. Studentă la Cluj, mă prezint la singurul concurs care a avut loc vreodată în România acelor ani pentru o bursă de studii la secția Canto a Conservatorului Santa Cecilia de la Roma. Ghinionul face că nu știu ce am mâncat în seara precedentă la Hotelul Athénée Palace din București și că m-am simțit atât de rău în dimineața concursului, încât mă gândeam să mă retrag din competiție. M-a încurajat profesorul Breazu și, din fericire, conform tragerii la sorți pentru ordinea de prezentare în fața juriului, aveam să cânt ultima. Istovită cum eram, m-am așezat pe un scaun și, așteptând să-mi vină rândul, am ațipit. Somnul acela mi-a făcut un bine enorm; după câteva ore, în plenitudinea forțelor, cântând, am câștigat bursa pusă în joc, iar după un timp am plecat în sfârșit la Roma. Spre surprinderea mea, la Roma mă aștepta un nou examen, în urma căruia mă vedeam admisă dintr-odată în ultimul an de conservator. Dar eu nu voiam o diplomă, ci doream să asimilez arta cântului, vechile tradiții italiene, așa încât am făcut de mai multe ori

la rând anul cinci, în baza unor certificate medicale de „epuizare", care ar putea surprinde pe oricine știe că energia nu mi-a lipsit niciodată. Tertipul cu „epuizarea" a fost posibil, bineînțeles, cu complicitatea minunatei mele maestre Jolanda Magnoni, de care am rămas profund legată până s-a stins, la nouăzeci de ani, cu ceva vreme în urmă. Maestrul de canto e cel care deține cheia vocii noastre, pe care ca un sculptor o metamorfozează dintr-o materie primă, fie ea cât de nobilă, într-un formidabil instrument al artei. Jolanda Magnoni, care a intuit numaidecât natura vocii mele, m-a adus încetul cu încetul de la registrul de mezzosoprană la acela de soprană lirică, devenind apoi soprană *drammatico d'agilità* și totodată soprană *d'agilità drammatica*, specie vocală extrem de rară dintotdeauna, dar și mai rară în zilele noastre. Așa am trecut de la Rossini la Bellini, la Donizetti, la muzica barocă, la Mozart, Verdi, Puccini, la muzica contemporană și la tot ce mi-a fost dat să interpretez pe marile scene și în prestigioasele săli de concert ale lumii.

Iar extinderea *enormă* a vocii mele, cum nota marele muzicolog Rodolfo Celletti, nu putea decât să mă ajute în aventura lirică extraordinară pe care mi-a fost dat s-o trăiesc. Îmi amintesc că, odată, cântam la Royal Festival Hall de la Londra partea sopranei din *Messa în si minor* de Bach sub bagheta lui Carlo Maria Giulini, evident cu o distribuție stelară. La prima repetiție, Maestrul Giulini s-a aplecat spre mine, rugându-mă în șoaptă să nu cânt mai mult decât *mezzoforte*: „Altfel, cu armonicile pe care le aveți, Signora, nu se aude mezzosoprana".

Teatrul alla Scala

Succesele din Europa și din America nu însemnau neapărat, după cum mă gândeam, că voi fi invitată și la Teatrul alla Scala din Milano, templul artei cântului. Și totuși... Era în pregătire deschiderea stagiunii la Metropolitan Opera din New York, cu *Turandot* de Puccini, având-i ca principali interpreți pe Montserrat Caballé, Luciano Pavarotti și Mariana Nicolesco. Iată însă că celebrul teatru de operă american intră într-o grevă fără precedent, de mai multe săptămâni, și că stagiunea este anulată. Nu vă spun ce decepție, căci la precedenta mea apariție în opera lui Puccini *The New York Times* scrisese: *Două regine în Turandot*, prințesa cu acest nume și sclava Liu, interpretată de Mariana Nicolesco.

Tocmai atunci însă am primit un apel telefonic de la Milano. Teatrul alla Scala pleca în turneu în Japonia și mă invita să apar în rolul Mimi din *La Bohème*, rol în care triumfasem la Chicago și pe care

în Țara Soarelui Răsare ar fi trebuit să-l cânte Mirella Freni, care interpreta, de asemenea, opera *Simon Boccanegra* și *Requiemul* de Verdi. Francesco Siciliani, director artistic al teatrului în acel moment, care jucase un rol atât de important în cariera Mariei Callas, mă cunoștea de la Conservator și mă invitase încă de pe atunci să cânt la *Sagra Musicale Umbra*, pe care o conducea. Mi-a propus o audiție la Scala pentru maestrul Carlos Kleiber, care dirija *La Bohème*. Așa că am venit de la Paris în capitala Lombardiei, locuind întâmplător în apartamentul lui Verdi la Grand Hotel Et de Milan. L-am încântat, se vede, pe Kleiber, care a spus că sunt formidabilă. N-am plecat însă în Japonia, Freni ținând mult să apară și la Tokio în rolul ei fetiș. Dar episodul mi-a deschis porțile marii scene milaneze, de pe care aveam să fiu nelipsită ani și ani de zile. Mai mult, cercetări recente arată că am fost chiar soprana care a cântat cele mai multe premiere absolute din întreaga istorie a Teatrului alla Scala, la care se adaugă concerte și recitaluri.

Emoții și semne ale predestinării

Cel dintâi mare succes, de care aveam să devin conștientă mult mai târziu, a fost acela că din tot Conservatorul Santa Cecilia, unde abia venisem, marele dirijor Franco Ferrara m-a ales tocmai pe mine să cânt sublima arie *Ah, perfido* la prestigioasele celebrări din cadrul Anului Internațional Beethoven. Mai târziu, Franco Ferrara avea chiar să vină la Parma, ca simplu spectator, să mă vadă în *La Traviata* de Verdi, într-un spectacol de gală care celebra cei 150 de ani ai Teatrului Regio.

Iar prima mea apariție pe scenă într-un context de relief mondial s-a întâmplat să aibă loc tot pe când eram încă studentă la Conservatorul Santa Cecilia. Remarcată de un alt mare dirijor, americanul Thomas Schippers, în momentul în care câștigam la Milano Concursul Internațional de Canto *Voci Rossiniane*, organizat de RAI, eram distribuită de Luchino Visconti în rolul Pajului din *Don Carlos* de Verdi la Teatro dell'Opera de la Roma. Fascinată de scenă, de distribuția „galactică", cum se spune acum – Cesare Siepi, Martina Arroyo, Grace Bumbry –, uit la prima repetiție să dau replica: *Il Re!* – „Regele!". Râsul meu spontan i-a binedispus pe toți, am cerut scuze pentru neatenție, iar Visconti, în loc să se supere, a decis: „Fata asta trebuie să fie mereu în scenă. E o prezență". Așa că Umberto Tirelli, costumistul faimoaselor sale filme, pe care le-a admirat lumea întreagă, a primit dispoziții să-mi facă veșminte care de care mai frumoase.

Semne de dragoste din partea publicului

New York Times-ul, cu acel articol *Miss Nicolesco in Superb US Debut*, publicat la prima mea apariție, a avut o premoniție care n-a fost dezmințită niciodată. Revenind la Metropolitan Opera după o absență mai îndelungată, pompierii au cerut să fie deschis Salonul Verde, ca să nu fie blocate culoarele de mulțimea celor care doreau să-mi aducă flori și să mă salute la finele reprezentației. Iar la Teatrul alla Scala, după spectacole, concerte sau recitaluri, am semnat de multe ori autografe timp de mai bine de o oră. În Japonia, de ziua mea, la finele unei reprezentații cu opera din München, am primit în scenă o adevărată căruță plină de flori și, în semn de venerație, o distinsă doamnă a venit împreună cu soțul pentru a-mi oferi magnifica ei rochie de mariaj, piesă de muzeu, pe care o păstrez cu drag.

Întâlniri cu români de peste țări și mări

O violonistă româncă, pe care nici măcar n-o cunoscusem până atunci și pe care aveam s-o regăsesc de-a lungul anilor în Orchestra Teatrului alla Scala s-a dovedit providențială atunci când mi-a spus că aflase ca prin miracol că, în timp ce câștigam la Milano Concursul Internațional de Canto *Voci Rossiniane*, la Accademia di Romania de la Roma, unde locuiam încă, mi se pregătea expedierea în țară în 48 de ore. N-am mai dat, prin urmare, pe la Accademia di Romania. Iar destinul m-a aruncat imediat în vâltoarea marilor teatre de operă, debutând în scurtă vreme în opera *Beatrice di Tenda* de Bellini, dirijată de Alberto Zedda la Teatrul La Fenice din Veneția, și în America, în rolul Mimi din *La Bohème* de Puccini, iar apoi la Maggio Musicale Fiorentino, în rolul Violettei din *La Traviata* de Verdi, în ambele ocazii sub bagheta neuitatului maestru Thomas Schippers.

La Caracas, în Venezuela, unde eram Gilda în *Rigoletto* de Verdi, am întâlnit cu o mare plăcere vreo douăzeci de muzicieni români care făceau parte din orchestra splendidului Teatro Municipal. Și am trăit împreună următoarea experiență. Cerusem din timp să fie verificat acordajul orchestrei, ceea ce mi s-a spus că s-a efectuat și că totul era în ordine. După câteva măsuri, la prima repetiție, am constatat că nu era chiar așa și, surprinzând, cred, pe toată lumea, m-am oprit anunțând că nu voi continua până când acordajul nu va fi corectat. De voie, de nevoie, s-a trecut la expertiza impusă de mine și s-a

constatat că acordajul era într-adevăr cu câteva *come* prea înalt, ceea ce denatura totul, cu atât mai mult cu cât, încălzindu-se instrumentele pe parcursul spectacolului, se trecea încă un prag al infidelității față de muzică. „Cum de ați fost atât de sigură?", m-au întrebat muzicienii români. „Pentru că formez sunetul impostându-l într-un anume punct de rezonanță și pentru că, din cauza acordajului prea înalt al orchestrei, acesta nu mergea la locul cuvenit", le-am răspuns.

Nu mică a fost, altădată, bucuria de a mă găsi față în față cu un grup de români la alt capăt al Pământului, și anume la Edmonton, în statul Alberta din Canada. Intimidați de împrejurare, îmbujorați de indescriptibila emoție pe care în mod evident o trăiau, ei veniseră cu o adevărată florărie în brațe, dornici să mă felicite după o reprezentație cu *La Traviata* de Verdi, care se întâmpla să aibă loc chiar de ziua mea de naștere. Aflaseră acest lucru din ziare și-mi ofereau, pe lângă flori, un tort uriaș, pe care l-am împărțit în scenă cu întreaga companie și cu orchestra. Erau bucovineni la origine, din familii venite să capete pământ pe la 1896, iar strămoșii lor construiseră la 1898 prima biserică ortodoxă din cele două Americi. Am vizitat-o, nu departe de Edmonton, în satul Boian, numit ca și cel de acasă.

Mari personalități, mari prieteni

Scenele și teatrele de prestigiu garantează un lucru de preț: colaborarea cu artiști de seamă și, de cele mai multe ori, performanțe excepționale. Iar eu, într-adevăr, am fost apropiată de unele dintre cele mai remarcabile figuri ale teatrului liric, de pildă tenorul Alfredo Kraus, basul Cesare Siepi, soprana Elizabeth Schwarzkopf (cu ea am studiat toate rolurile dramatice mozartiene), apoi mezzosoprana Giulietta Simionato (partenera Mariei Callas, care, la debutul meu la Teatrul alla Scala, mi-a remis *La Rosa d'Argento*, *Trandafirul de Argint*, și mi-a trimis apoi la fiecare premieră cele mai surprinzătoare buchete, compuse din sute și sute de flori mici, mici, într-un aranjament delicat, cum nu am mai văzut, ca niște adevărate bijuterii), în fine, dirijorii Thomas Schippers, Carlo Maria Giulini, Riccardo Muti, Lorin Maazel, Seiji Ozawa sau Wolfgang Sawallisch, regizorii Giorgio Strehler, Luca Ronconi, Jean-Pierre Ponnelle, Patrice Chéreau sau Jonathan Miller.

Asta pentru a nu mai vorbi de marele meu prieten, compozitorul Krzysztof Penderecki, al cărui *Requiem polonez*, în anii dictaturii din patria sa, l-am cântat mai întâi la Teatrul alla Scala din Milano și apoi, tot sub bagheta lui, în lumea întreagă. Îmi amintesc că, la Boston

Symphony Hall, intonând acel *pianissimo* angelic din *Lacrimosa*, întreaga sală, în care erau mulți polonezi, s-a ridicat în picioare plângând. Plângeau, ca într-o indescriptibilă, profundă comuniune tăcută a sufletelor, membrii orchestrei, ai corului, mezzosoprana, tenorul, basul. Minute în șir, care păreau o eternitate, au trecut până când publicul s-a așezat în liniște și am putut relua concertul.

Iar capodopera lui Penderecki, închinată celor 3 000 de ani ai Orașului Sfânt, *Seven Gates of Jerusalem*, în care partea sopranei e scrisă pentru vocea mea, am interpretat-o în premieră mondială chiar la Ierusalim, sub bagheta lui Lorin Maazel.

Am avut dintotdeauna șansa de a cunoaște numeroase alte personalități, din afara muzicii. Andy Warhol, de pildă, celebrul pictor *pop* american, era un fan al meu. La fel Christo, cel care a „împachetat" Reichstagul de la Berlin, e și azi un prieten apropiat. Iar cu Salvador Dalí am petrecut nenumărate momente excepționale. După unul dintre spectacolele mele la New York, Dalí a oferit o cină la *Russian Tea Room*. Interpretam rolul Marguerite în *Faust* de Gounod, iar Dalí venise cu un întreg alai în loja mea după actul doi, în care soprana cântă faimoasa arie *Je ris de me voir si belle en ce miroir*. Până aici toate bune și frumoase, numai că Dalí nu se dădea dus, iar direcția teatrului era disperată, căci, dacă spectacolul trecea de miezul nopții, trebuia să-i plătească nu colectiv, ci individual, cu ora, pe toți membrii personalului, și anume orchestră, cor, mașiniști... La *Russian Tea Room*, Dalí mi-a cântat scene din *Faust*, operă pe care o cunoștea din copilărie, și deplora faptul că în timpurile recente Mefisto nu mai apare ca atunci, cu pană la pălărie, ca un fel de imensă coadă de cocoș. Dar era fericit când i-am spus că are o voce foarte frumoasă de bariton.

Scena rezervă surprize

Florindo Andreolli era un tenor de statură mică, cu o voce superbă. Apărea alături de mine la Teatro alla Scala în opera barocă *L'Orfeo* de Luigi Rossi. Îl cam admonestase dirijorul la repetiții, așa că, la premieră, în timpul recitativului unei sublime arii a lui Euridice, pe care tocmai o începeam, el mă tot întreba din culise dacă s-a descurcat bine în scena lui: – *La Nicolesco, tu che sei grande, dimmi come sono stato!?* (*La Nicolesco, tu care ești mare, spune-mi cum am fost?!*). Iar eu, întorcându-mă cu spatele la public pentru o clipă, i-am făcut semn cu mâna că a fost grozav, ca să-mi dea pace. Dar cântase foarte bine, într-adevăr.

Știindu-se dezavantajat de statură, el își pusese la prima sa audiție pentru a fi angajat într-un spectacol la Teatrul alla Scala o încălțăminte supraetajată și își umflase părul cât putuse. Regizoarea Margarita Wallmann, o mare celebritate, care pusese în scenă *Rigoletto* la Opéra du Rhin din Strasbourg, cu mine în rolul Gilda, și *La Bohème*, în care eram Mimi, la Teatro Municipal din Rio de Janeiro, l-a ascultat cu atenție pe Florindo, apoi i-a spus: „Vocea da, e frumoasă, dar ești prea înalt pentru ce-mi trebuie mie!". Pe loc, Florindo și-a strâns coafura, s-a descălțat și a obținut rolul.

La Teatro dell'Opera de la Roma regia lui Jérôme Savary pentru *Don Giovanni* de Mozart era fastuoasă și originală. Eu, în rolul Donna Elvira, într-o rochie *bordo*, cu pălărie și voaletă, soseam de la Burgos pe urmele „trădătorului", într-o caleașcă trasă de un cal care, la premieră, se încăpățâna să nu se urnească din loc, ceea ce nu făcuse la repetiții. Se străduiau mașiniștii să mâne calul, degeaba. Îmi dădeam seama că orchestra mergea înainte și că nu mai aveam timp nici măcar să ies din acea năstrușnică situație. Am putut totuși deschide portiera caleștii, cântând din răsputeri: – *Ah, chi mi dice mai quel barbaro dov'è?!* (*Ah, cine știe să-mi spună unde e acel barbar?!*). Speriat de tunetul vocii mele, calul a zbughit-o din loc cu caleașcă cu tot, traversând scena în galop, și abia a putut fi oprit în partea cealaltă a culiselor, cu puțin înainte de-a ajunge în stradă, cu mine cu tot. Inutil să descriu euforia publicului care asistase la o scenă de operă cinematografică, nu teatrală!

La Salzburg am avut privilegiul de-a fi Elettra în spectacolul de închidere a celebrului Festival, cu opera *Idomeneo* de Mozart, dirijată de Seiji Ozawa. În aria finală, *d'Oreste, d'Ajace*, eroina, trădată în dragoste, invocă și cheamă sfârșitul lumii, șerpii, dragonii, catastrofa universală. Spectacolul are loc la Felsenreitschule, sală creată de Karajan, ce are ca fundal stânca și al cărei acoperiș este mobil. La sfârșitul ariei, singură în scenă, în semiîntuneric, eroina urmează să fie înghițită de pământ, primă victimă a imprecației rostite de ea însăși. Și atunci, pe acordurile orchestrei, în timp ce cântam aceste pagini extraordinare, poate cele mai dramatice din repertoriul mozartian, aud niște zgomote teribile și, furioasă, mă întreb de unde vin.

Sala, mai întâi într-o tăcere de mormânt, era apoi în delir; toată lumea din jurul meu, la fel. Ce se întâmplase? Pe parcursul spectacolului, acoperișul mobil rămăsese întredeschis, așa că publicul vedea ceea ce eu n-aveam cum să văd, și anume o fâșie de cer, chiar deasupra scenei, și observa, cuprins de fiori, că, odată cu primul acord pe care intram atât de intempestiv, se declanșa în natură, ca prin

magie, o adevărată furtună înspăimântătoare, cu tunete și fulgere, care, de necrezut, s-au oprit pe ultima măsură din aria mea. Am înțeles și eu în cele din urmă de ce acest spectacol avea să intre în legenda Festivalului de la Salzburg. La numai câteva zile după aceea, aflându-mă la o mare recepție în Villa Malcontenta, construită de Palladio lângă Veneția, eram așezată la aceeași masă cu Thomas Krens, directorul Muzeului Guggenheim din New York, pe care nu-l cunoșteam încă, nici el pe mine, și care povestea cu înflăcărare episodul de necrezut al cărui martor fusese la spectacolul final al Festivalului de la Salzburg. Oricine își poate imagina surpriza lui când a aflat că acea Elettra care descătușase forțele infernale ale naturii era chiar vecina sa din dreapta.

We met at the Met

We met at the Met: „Ne-am cunoscut la Met", adică la Metropolitan Opera din New York. Eram Gilda în *Rigoletto* de Verdi, sub bagheta genialului dirijor Filippo Patané, alături de „ultimul mare tenor verdian", Carlo Bergonzi. Un prieten, jurnalist la „Europa Liberă", îmi spune la telefon că Radu Varia, care se afla lângă el, ar vrea să mă felicite pentru succesele mele, despre care aflase din ziare. I-am povestit cu exuberanță câte-n lună și-n stele, iar la un moment dat Radu mi-a spus că ar fi încântat să vină la un spectacol în care cântam, poate chiar la cel din ziua următoare. I-am spus că toate biletele erau vândute după câte știam, la care mi-a răspuns că a greșit probabil închipuindu-și că s-ar mai fi putut găsi vreun loc liber și că, în naivitatea lui, crezuse că, oricum, unei Dive nu i se poate refuza nimic, cu atât mai puțin un loc la propriul ei spectacol. Așa stând lucrurile, am acționat pe loc, intervenind pe lângă direcția teatrului și obținând, contra cost, din rezerva VIP, la cel mai ridicat preț, două locuri excepționale. „E cea mai bună investiție făcută de tine vreodată", spune Radu râzând.

Fapt e că la finele reprezentației în loja mea și pe culoare era o îmbulzeală de nedescris. Apăreau cunoscuți și necunoscuți veniți să mă felicite și să-mi ofere flori, numai Radu nu. Când se rărise toată lumea asta, iată-l că apare ca un prinț, însoțit de o splendidă tânără *creatură*, cum spune el, pe deasupra miliardară. La recepția ce urmează, la care-i invit, Radu vine singur, face curte tuturor doamnelor și doar înainte de-a se retrage, destul de timpuriu, se așază lângă mine, mă complimentează și mă invită a doua zi după-amiază, o duminică, la cafeneaua „Palm Court", din incinta Hotelului Plaza,

marele succes new-yorkez al momentului, unde era la fel de greu să găsești un loc ca la Metropolitan Opera.

Sosesc la ora cuvenită și, surpriză, sunt întâmpinată de celebre acorduri de operă, din *La Traviata* și *Rigoletto*, interpretate de micuța și excelenta orchestră a violonistului Sandu Marcu, originar din România, care-i și rezervase lui Radu cea mai bună masă.

Frumos, zvelt, scăpărând de inteligență, de o vastă cultură, plin de umor, Radu Varia era deja o celebritate despre care scrisese nu odată *The New York Times*. El organizase la The Solomon R. Guggenheim Museum remarcabila expoziție a marelui artist român Horia Damian, era invitat să conferențieze la faimosul Seminar al lui Marshal MacLuhan la Universitatea din Toronto sau de Thomas Hess la Institutul de Arhitectură și Studii Urbane din New York. Iar Salvador Dalí, alături de care a jucat un rol important la crearea muzeului din Figueras, cel mai vizitat din Spania după Prado, îl prezenta întotdeauna drept un geniu. Această spectaculoasă carte de vizită s-a dovedit crucială la un moment dat, pentru a o putea scoate din România pe mama mea, căreia, cu îndărătnicie, i se refuzase pașaportul timp de ani de zile.

Din semnul astrologic al Taurului, Radu este prin excelență persoana pe care te poți bizui. Iar pentru un artist liric de înaltă performanță, expus atâtor riscuri, e cel mai bun complice și scut. În afară de asta, mă tachinează într-una și este un formidabil bucătar. Într-un rând, renumita revistă americană *Opera News* voia să-mi consacre mai multe pagini și am decis să ofer pentru acea ocazie, în vastul apartament pe care-l ocupam în Park Avenue din New York, pe același palier cu Paloma Picasso, o cină românească ce ar fi constituit sarea și piperul reportajului. Invitat de onoare era marele tenor Alfredo Kraus, iar alături de el alți prieteni, ca Olivetti, Agnelli, Hermes. Toate minunile pe care le-am oferit distinșilor comeseni erau pregătite de Radu, care a muncit non-stop timp de trei zile.

Buclucul s-a produs însă a doua zi, când *Opera News*, care fotografiase toate felurile și prezentările, mi-a cerut să dau și rețetele, ca să le publice. Așa că Radu a luat-o de la capăt, încercând să afle de la diferite prietene de-ale noastre misterele limbajului culinar american.

În afară de această îndeletnicire episodică, Radu este autorul unei cărți fundamentale dedicate lui Brâncuși. Încă de la prima ediție americană, în 1986, volumul a dobândit o notorietate universală. Radu e Cavaler al Ordinului Legiunii de Onoare, Comandor al Republicii Italiene și Doctor în Istoria Artei și Civilizației al Universității din Paris. Partea amuzantă e că s-a dus să-și ridice diploma respectivă la 17 ani după ce obținuse cu brio titlul de doctor!

De ce m-am întors în România? În fond am purtat-o cu mine pretutindeni chiar și atunci când era singurul loc de pe pământ unde nu puteam poposi: *The Great Romanian soprano*, *La gran Diva rumana*, *Il grande soprano romeno* – sunt cuvinte pe care le-am citit mereu în presa mondială. Și nu este incredibil că țara mea natală, în care atâta vreme n-am putut reveni, oferea oaspeților la Summitul NATO de la București, în 2008, setul de DVD-uri *Mariana Nicolesco from the world stage to Romania* (*Mariana Nicolesco, de pe scenele lumii în România*)? Da, într-o bună zi roata lumii s-a întors și am putut reveni în țara natală. Dornică să contribui la renașterea ei. Prin toate mijloacele pe care le aveam, dar în primul rând prin artă. Prin muzică. Prin cânt.

Connie Larkin

Septembrie 1991

Connie Larkin s-a născut în București, la 1 februarie 1954.
După ce a absolvit Liceul „Gheorghe Șincai", nu a dat examen la facultate susținând că dorea să fie jurnalistă și că nu ar fi avut libertatea de a scrie ce dorea. Printr-o cunoștință a tatălui său, inspector la Banca Națională, a primit unul dintre cele opt locuri pentru recepționeri de hotel din București. A urmat școala de recepționeri a Ministerului Turismului, la Sinaia (șase luni), după care a început să lucreze la ITHR (Întreprinderea de Turism, Hoteluri și Restaurante) din București, la hotel Union. În timp ce lucra la hotel, a hotărât să fugă din țară.
La 12 iulie 1978 a plecat în Israel, cu alt nume (Cornelia Grunspan), în urma unei căsătorii aranjate cu un băiat evreu din România.
În Israel a trăit în kibbutz-ul Ramat David timp de șase luni. A lucrat în industria hotelieră la diverse hoteluri de 5 stele, a devenit ghid independent în Orientul Mijlociu (după ce a urmat școala Ministerului Israelian al Turismului pentru ghizi) în limbile ebraică, engleză, italiană și spaniolă.
A lucrat în Israel și Egipt până în anul 1985, când a plecat în Italia, unde a pus bazele unui business de turism agricol către Israel.
S-a căsătorit în 1986 și a plecat în Africa de Sud. Apoi a locuit în mai multe țări până a revenit în România, în 1991, cu familia.
Mamă a trei copii, a pus bazele mai multor business-uri pe care le-a vândut în 2006.
Din 2000, scopul său este să împărtășească tuturor educația pe care a primit-o în 1983: educația promovată de Landmark Education.

De ce m-am întors

Dragă Sandra,

Deși am senzația că nu am timp de „fleacuri" (scuză-mă), realizez că ce faci tu nu este un fleac pentru tine și, din respect pentru tine, am ales să-ți onorez cererea și să aștern, în mod angajat, câteva gânduri pentru ceea ce dorești tu să afli, din perspectiva mea.

Nu știu dacă voi umple 15 pagini, dar sper să te mulțumesc chiar dacă vor fi mai puține.

Când am început să lucrez ca recepționer la hotelul Union din București, în urmă cu treizeci și ceva de ani, am venit în contact cu oameni „de afară". Am văzut la ei un fel de a fi detașat, lejer, uman, relaxat. Am văzut oameni cu alte preocupări decât ce relații să-și mai facă pentru a cumpăra un săpun Rexona, un pachet de Kent pe care să-l dea la doctor, de unde să achiziționeze „la negru" carne sau alte alimente greu de găsit sau o pereche de blugi care costau cât salariul pe o lună.

Dintr-odată am realizat că preocupările cărora le dedicam o mare parte din viață erau minimale, patetice, dezonorante. Am realizat apoi că m-am născut în această țară și că legile „impuse" nu erau și legile pe care le-am acceptat eu, ca ființă. Câteva dintre ele, cum ar fi legea 242 (sau 240) referitoare la a nu avea contacte cu „străini", mi se păreau de-a dreptul un atentat violent la libertatea mea ca ființă. Bineînțeles că nu-mi exprimam indignarea decât cu foarte mare grijă și numai de față cu anumiți oameni (de care eram sigură că nu mă vor „turna"). A fost apoi un moment în care am ales cu toată ființa mea să fiu liberă, indiferent ce s-ar întâmpla. Am început să mă gândesc cum să fug din țară și am început să fac tot felul de scenarii – cum ar fi fost, de exemplu, să fur un anumit tip de pașaport care se putea falsifica foarte ușor și apoi să trec granița la Giurgiu, să ajung urgent în Iugoslavia și apoi să cer azil politic la o ambasadă din Vest. Doamne, nici nu ai idee...

În cele din urmă am reușit. Într-un fel absolut miraculos și riscant.

Când am plecat, cu 20 de dolari cusuți în blugi, îmi aduc aminte că îmi spuneam că, fie ce-o fi, cu banii aceia aș fi putut trăi o

săptămână, că puteam chiar să mor într-un șanț, dar cel puțin era alegerea mea și aș fi murit liberă... și că ăsta era dreptul meu.

Nu am murit, din contră: am înviat la valențe ale ființei mele dincolo de orice imaginație.

Când am ajuns în Israel (țara în care am fugit) și am avut situație, libertate și bani, am văzut că adevărata libertate pe care o căutam era libertatea de a fi. Libertatea pe care o obținusem era libertatea de anumite circumstanțe. O aveam. Acum mă confruntam cu libertatea de a fi. De a fi cum?

Păi, cum eram? Eram preocupată că timpul trece pe lângă mine, că tot ce făceam sau aveam nu umplea un gol nedefinit, că ceea ce făceam nu mă mulțumea, că potențialul meu nu era valorificat nici pe departe, că gloriile și succesele din trecut nu-mi dădeau „în prezent" experiența valorii lor. Am văzut că nimic din ceea ce făceam sau aveam nu aducea împlinire, satisfacție, bucurie de viață, dezinvoltură, lumină, curaj, explozie de viață, reușite în împlinirea viselor. Acopeream această profundă neîmplinire cu multe valuri de concepte și moduri de a fi „aprobat" social ca să fii „cineva de succes". Bla, bla, bla. Carton presat, bine îmbrăcat și convențional.

Expresie de sine? Ce-i aia?!

Am trăit foarte bine, am câștigat mult, m-am plimbat... am văzut țări. Numai că peste tot era o constantă: eu eram acolo. Cine? Eu, cea cu toate neîmplinirile de mai sus.

Când am participat la EST Training (la care am ajuns întâmplător) am avut acces, pentru prima dată în viață, la autenticitate.

Am văzut blocajele pe care le aveam în exprimarea și trăirea acelor valori după care tânjeam și în legătură cu care mă resemnasem.

Am primit viața mea înapoi.

M-am căsătorit, am devenit mamă, am creat business-uri mari și frumoase, am câștigat mulți bani.

Am trăit în Egipt, Italia, Israel, Irlanda, Africa de Sud, Spania, Portugalia, Bulgaria.

Când a avut loc revoluția în România, soțul meu a deschis o sticlă de doi litri de șampanie și am sărbătorit moartea simbolului pe care Ceaușescu l-a reprezentat. Am avut senzația că ceva malefic dispăruse pentru totdeauna din această țară extraordinară, cu oameni de o frumusețe și bogăție culturală unică și cu o poftă de viață nemăsurată. Acum, poporul din țara mea putea sărbători viața, liber.

În acel moment mi-am adus aminte de o frază rostită odată de un evreu bătrân, când veneam cu avionul de la Cairo la Tel Aviv. El mi-a spus că străzile orașului Cairo erau pavate cu aur. Am realizat atunci că și pământul României era pavat cu aur, aurul tuturor posibilităților.

Nu am venit în țară imediat. Am mai colindat alte țări, în interes de serviciu... Apoi mi s-a ivit posibilitatea de a veni, tot pentru muncă. Am venit la fel cum m-aș fi dus oriunde în lume.

Sunt aici din anul 1991. În 1992 mi s-a născut al treilea copil (la spitalul Polizu). Ceilalți s-au născut la Milano și la Johannesburg. Mi-am creat un business, din nimic. Am avut la un moment dat un grup de companii. Am realizat apoi că trebuie să învăț să spun *nu* multor posibilități. Dacă nu știi când să te oprești, uiți că trăiești și pentru ce – în schimb ești tu trăit de bani, de adrenalina reușitelor și de ascultarea exclamațiilor admirative ale celorlalți, care îți repetă cât de grozav ești.

Am văzut că viața mea înseamnă să dau înapoi acestei planete ceva din ce mi s-a dat.... și mi-am dedicat viața altor oameni, cărora am vrut să le redau libertatea de a fi și dragostea de viață prin programul educativ la care eu participasem în 1983, când am făcut Est Training și *am înviat*.

Pentru asta merita să trăiesc. Pentru a le da oamenilor posibilitatea de a gândi pentru ei înșiși, posibilitatea de autenticitate și de viață, în acest moment, chiar acum.

Știi, nu am decât cuvinte de dragoste și apreciere pentru oamenii care locuiesc aici. Ca ființă care aparține planetei, mă simt acasă oriunde. În Italia eram italiancă, în Israel eram israeliancă, în Egipt... oh, Doamne, ființa în minunare de măreția umanității, a istoriei și a bogației spirituale.

Călătorind atât de mult, am văzut cum culturile sunt ca niște haine de culori și texturi diferite, acoperind însă același lucru: ființa umană. Tu vorbești de gunoi, de dificultăți... „greutăți întâmpinate aici", eu spun că aceste dificultăți diferă de la țară la țară: în Egipt este spălarea creierului făcută de religia fundamentalistă, în Italia sunt obsesia de a „da bine" și infidelitatea, în Irlanda sunt alcoolismul, abuzul femeilor și minciuna, în America sunt materialismul și superficialitatea, în Franța, meschinăria (am ceva cu ei...) etc. Astea sunt doar gândurile mele, bazate pe experiența mea, și ți le împărtășesc pentru că îmi place și mie (din când în când) să mă dau mare că știu și să am dreptate...

Românii, România, un alt popor și o altă țară care-și aduc culoarea și frumusețea la tezaurul celorlalte nații.

Mă simt bine aici. Mă simt acasă. Sunt mândră de faptul că sunt româncă și, ca româncă, îmi aduc contribuția pe pământul ăsta, fără granițe. Toată planeta este a mea!

În loc să ne uităm la ce nu face pentru noi un loc sau altul, o circumstanță sau alta, ce-ar fi să ne uităm la ceea ce nu facem noi pentru noi sau pentru locul în care trăim? Și nimic nu este în neregulă!

Acum, aș vrea, dacă îmi permiți, să adaug câteva lucruri referitoare la educația despre care am vorbit mai devreme. Este un tip de educație ontologică. Există din anii '70 și se practică în întreaga lume. România, datorită fundației pe care am creat-o, este singura țară din fostul bloc comunist care beneficiază de această educație din anul 2000.

Această educație are la bază înțelepciunea umanității, înțelepciune expusă într-un mod pragmatic și care îmbunătățește viața oamenilor chiar acum, nu mai târziu, cândva.

Eu consider că această educație aparține întregii umanități și că toți oamenii au dreptul la ea. Când Landmark Education a fost de acord (în urma insistențelor mele de-a lungul a trei ani) să ne dea un curs, cu condiția să înțelegem că va fi singurul și să nu mai cerem altul, am acceptat imediat (fără să am însă intenția de a respecta această cerere). Succesul primului curs i-a uluit atât de mult, încât nu au avut încotro și ne-au mai dat un curs, după un an.

Din al treilea an ne-au dat câte două cursuri pe an, iar acum avem toate cursurile și seminarele lor (aproximativ 50). Putem face toate cursurile pe care le au, toate seminarele cu toate tematicile lor (relații, bani, comunicare, eficiență etc.). În ciuda lipsei de lideri de Landmark Forum (cerința în lume pentru cursurile de Landmark Forum este foarte mare), în anul 2009 ne-au oferit cinci cursuri de Landmark Forum. Extraordinară reușită!!! Pentru celelalte programe (altele decât Landmark Forum) avem propriii lideri, unii dintre ei de talie mondială.

Avem o tânără de 24 de ani (a făcut Landmark Forum la 19 ani) care este unul dintre cei 25 de lideri de programe de leadership ai Landmark Education din întreaga lume. Țara noastră este pe harta Landmark Education, iar pe broșura lor sunt menționate România și, alături, numele meu.

Cu mii de mulțumiri pentru oportunitate,
Connie

Radu Gabrea

Septembrie 1992

Radu Gabrea debutează în 1969 cu filmul de lung metraj *Prea mic pentru un război atât de mare*, după un scenariu de D.R. Popescu, premiat la Locarno. În 1970 a regizat primul serial TV din România, intitulat *Urmărirea*. Filmul *Dincolo de nisipuri*, realizat în 1973, a fost interzis personal de Ceaușescu, modificat de cenzură și lansat cu masive tăieturi și transformări impuse de conducerea de atunci a țării. După aceste intervenții, dar mai ales în urma conflictului direct cu șeful statului, regizorul se stabilește în Germania, țara de origine a mamei sale.

În 1974 participă la Cannes cu *Dincolo de nisipuri*, iar în 1981 este regizor și coproducător al lungmetrajului *Fear not, Jacob!*, adaptare după *O făclie de Paști* de I.L. Caragiale, considerat „cel mai bun film văzut la Berlin" (Louis Marcorelles – *Le Monde*), „un vârf al producției germane la Cannes" (Ron Holloway – *Variety*), „o capodoperă" (Yedioth Akronoth – Israel).

Este regizorul și coscenaristul filmului *Un bărbat ca Eva*, considerat „o capodoperă care trebuie obligatoriu văzută" (*Sunday Telegraph*), „un omagiu cutremurător" (Vincent Canby – *New York Times*).

Între 1985 și 1989, activitatea sa include serialul TV *Nonni*, filmul TV în două părți *Straniu obiect al dragostei* (*Ein Unding der Liebe*), filmul *Călătorie-surpriză* și lungmetrajul *Secretul peșterii de gheață*. Anii 1993 și 1994 sunt marcați de lansarea lungmetrajelor *Rosenemil*, respectiv *Sub semnul iubirii*, precum și a telefilmului *Conferință la nivel înalt*. Regizează filmul *Struma*, care obține o mențiune specială la al XVIII-lea Festival Internațional de la Ierusalim. În 2002 lansează lungmetrajul *NORO*, în 2004 documentarul *Goldfaden's Legacy* (*Moștenirea lui Goldfaden*), iar în 2007 documentarul *România, România*, premiat la Festivalul IPIFF 2008 de la Mamaia. În 2007 apare coproducția româno-germano-austriaco-maghiară *Cocoșul decapitat*, adaptare a romanului cu același nume al scriitorului saș Eginald Schlattner. Filmul este prezentat la televiziunile și în cinematografele din Franța, Austria, Ungaria, Germania și România.

În 2008 regizează *România, România II* (*Căutându-l pe Schwartz*) și lungmetrajul *Călătoria lui Gruber*.

În 2009 are loc producția filmului *Mănuși Roșii*, adaptare după al doilea roman al trilogiei lui Eginald Schlattner, iar în 2010 – postproducția aceluiași film. Radu Gabrea a regizat piesa *Maria Callas, la Divina*, adaptare a piesei scriitorului american Terrence McNelly, cu Victoria Cociaș în rolul principal. Piesa, prezentată la New York, Washington, Tampere, Helsinki, Canberra, Sydney, Melbourne, la fel ca piesa *Cui îi e frică de Virginia Woolf* de Edward Albee, a fost pusă în scenă la Teatrul Nottara din București.

Între 1972 și 1974 și din 2002 până în prezent, Radu Gabrea activează ca profesor asociat la UNATC, unde predă Arta Regizorului de Film.

De ce m-am întors

Am plecat după un conflict direct cu Ceaușescu. În preziua premierei filmului meu *Dincolo de nispuri* a solicitat să vadă filmul în proiecție privată în vila personală și l-a interzis. Singura mea alternativă cu un dușman așa de important era deci emigrarea. Practic, odată cu plecarea mea, nu a mai existat „dorul de casă". Am plecat din cauza lui Ceaușescu, dar și din cauza multor oameni. Am fost și sunt convins că te poți adapta ca emigrant (sau exilat, cum se spune mai patetic) numai dacă ai convingerea că ai prefera să trăiești în țara de azil, chiar dacă ai fi nevoit să dormi sub un pod. Orice alte pretenții materiale sau emoționale ai avea, vor face ca adaptarea ta să fie sortită eșecului. Poate că acest lucru nu se întâmplă într-o țară tipică de emigrare, ca SUA, unde toți vin cândva, de undeva. Dar în Europa, cu siguranță, da. De altfel, mi s-a pus recent întrebarea cum m-am adaptat. Răspunsul meu a fost: mult mai bine acolo decât atunci când m-am întors în România. Tot ceea ce am putut realiza acolo s-a datorat unor prietenii și respectului statornic pe care l-am întâlnit. Fără prietenii câștigați în Germania nu aș fi putut să realizez ceea ce am realizat.

Viața mea în străinătate s-a format în jurul voinței ferme de a face film. A trebuit să lucrez cinci ani ca inginer constructor, prima mea meserie învățată și practicată în România, pentru ca apoi să încep să lucrez în film, și am continuat să fac asta până la întoarcerea mea în România. Sunt unul dintre puținii regizori est-europeni care au trăit în țara de emigrare, de la debut – în cazul meu, în 1980, cu filmul *O făclie de Paști* (titlul englezesc: *Fear not, Jacob!*) – până la întoarcerea în țara-mamă, exclusiv din practicarea meseriei de regizor și producător de film. Aici am realizat și cele mai importante filme ale mele, cum e *Un bărbat ca Eva*, devenit film-cult în SUA sau Anglia. Și astăzi, după 28 de ani, filmul rulează încă în cinematografele de artă new-yorkeze și se scrie entuziast despre el în cronici de film contemporane.

Cu ocazia producției filmului *Rosenemil*, un film de epocă, o odă Berlinului din perioada belle-époque, l-am avut ca oaspete pe prietenul meu de ani de zile, colaboratorul meu extraordinar Dinu Tănase. Mă simțeam oarecum vinovat față de el, căci în 1973, când ar fi vrut

să rămână în Elveția, eu, care veneam din Franța și hotărâsem să mă întorc în România după ce văzusem *Rubliov* al lui Tarkovski (motto: „Numai în România pot să fac ceva serios și adevărat"), l-am sfătuit să se întoarcă în România.

Acesta a fost catalizatorul care a determinat întoarcerea mea în România. Deci, am venit după ce Dinu Tănase m-a convins să filmăm o parte din filmul *Rosenemil* în România. Ceea ce s-a și întâmplat. Am venit, am turnat o parte a filmului aici. România mi se părea o țară exotică, chiar amuzantă, îmi aduceam aminte de romanțele tinereții mele, frecventam celebrul „Șarpele roșu" și eram primit extraordinar de toți foștii mei cunoscuți sau prieteni, actori, scriitori... Eram „cetățean german" demn de respect și răsfățat de prieteni.

Prima vizită în România mi-a prilejuit și întâlnirea cu Victoria Cociaș, soția mea, o femeie extraordinară, ea constituind cel mai serios motiv să revin în România din ce în ce mai des. Nu era vorba deloc de o revenire definitivă. Eram doar un om liber, cetățean german, cu acte în regulă.

Venirea mea aici a fost legată de propunerea unor mari investitori americani (printre ei, unul care fusesese avocatul meu într-un proces de asigurare la un film de lung metraj turnat cu o companie americană) de a participa la un lanț de posturi de radio FM. Am reușit să formez o companie care colabora cu instituții culturale ale epocii, vârfuri importante din România, dotate financiar de partenerii americani. Cu tot sprijinul, am concurat la CNA-ul timpului trei ani la rând și nu am reușit să obțin decât cinci licențe izolate, în cinci colțuri ale țării, în vreme ce licențele se dădeau pe sprânceană, cam cum am aflat că se dădeau permisele de conducere auto în ultimii ani în România.

Mai târziu, în 1995, aceiași investitori participaseră la o licitație pentru lanțul de cinematografe Rank, în Anglia. Au pierdut licitația și aveau în cont 230 de milioane de lire. M-au întrebat dacă nu pot investi acești bani în rețeaua de cinematografe din România, pe atunci în decădere totală, azi ruinată definiv. Ne-am prezentat la ministrul Coșea, pe atunci ministru de resort privind privatizarea, acesta s-a bucurat și a trimis scrisoarea noastră de propunere la fostul CNC, unde conducea din umbră Sergiu Nicolaescu. Scrisoarea a rămas îngropată și a fost scoasă și publicată în ziarul *Ziua*, după trei ani, de un actor devenit între timp director general la România Film, sub titlul „Lupul paznic la oi!". Cu o lună de zile înainte, fusesem numit secretar de stat și președinte al nou-înființatului ONC, care a pus bazele legislației cinematografiei române, bazele celei mai bune legi europene în domeniu, ale cărei rezultate se văd astăzi, această lege stând, așa cum a subliniat ziaristul american A.O. Scott în articolul sau din *New York*

Times, „The new wave at the Black Sea" (în traducere, „Noul val de la Marea Neagră"), din punct de vedere economic și legislativ, la baza marilor succese ale cinematografului românesc. Despre aventurile mele ca secretar de stat, anchetat de corpul de control al guvernului din care făceam parte, anchetă declanșată, se pare, de un frumos automobil american primit cadou de „o persoană însemnată", nici nu mai povestesc.

În ceea ce privește traiul meu în străinătate comparativ cu cel din România, pot spune doar că am încercat întotdeauna să-mi aranjez viața cum am vrut. Nu mi-am schimbat nici aici prioritățile. Profesia, din păcate, mă absoarbe prea mult și-mi dă prea puțin timp pentru familie. În orice caz, este cert: cu cei douăzeci de ani petrecuți în Germania îmi fac destul de greu „cotidianul mioritic". Mă salvează Victoria, familia, prezența și existența ei, chiar dacă nu-i pot acorda timpul pe care mi l-aș dori. După cum am spus-o mereu, dacă n-aș avea colțul de țară în care să mă retrag, satul în care locuiesc, cu nume de boieroaică, Petrăchioaia, aș suporta cu greu întoarcerea, poate chiar deloc.

Pot spune că la începutul repatrierii am întâmpinat multe dificultăți. Unele chiar amuzante. De exemplu, am fost invitat la UNATC „I.L. Caragiale" să fiu profesor când nu împlinisem încă 65 de ani. Cu doctoratul meu la Universitatea Louvain-la-Neuve și cu o carte de specialitate bestseller (*Werner Herzog et la mystique rhénane*) apărută la o prestigioasă editură elvețiană, L'age d'homme din Lausanne, carte socotită de criticul Henri Agel „le plus beau livre sur le cinéma jamais écrit" („cea mai frumoasă carte despre cinema scrisă vreodată"), eram un pericol public. Habar n-aveam; am depus actele și, când m-am dus în toamnă la minister să-mi iau numirea, actele depuse dispăruseră. De-ajuns ca să mai treacă un an, să am peste 65 de ani și să nu mai pot fi numit decât „profesor asociat". Am rămas în România, deoarece cred că am unele lucruri de spus studenților, deși înainte de a mă prezenta la clasa ce-mi fusese repartizată, la îndemnul unor studenți „preparați", s-a făcut o grevă sub pretextul că studenții mă refuză ca profesor. Am condus totuși anul respectiv până la diplomă. I-am sprijinit și ajutat pe cei pe care i-am considerat dotați și i-am eliminat pe cei în care n-am crezut. Două dintre cele mai bune studente ale mele, Adina Pintilie și Iulia Rugină, au avut de la primele lor producții succese și recunoaștere unanimă. M-am bucurat și mă bucur enorm pentru ele.

Ce-mi lipsește cel mai mult din perioada petrecută în străinătate este loialitatea prietenilor mei din Germania. În România, în general – evident, există și mari excepții –, totul pare nu numai negociabil, ci

chiar ușor vandabil. Cel mai mult mă încântă aici lucrul la filmele mele, când sunt activ, și viața în casa noastră de la marginea Bucureștilor, între filme.

Ma înnebunesc în schimb disimularea și minciuna, ambele sport național în România. Ambasadorul Elveției René de Weck, când și-a părăsit postul în 1945 după zece ani de mandat, a scris o carte: *Zece ani în țara minciunii*. Greu este și faptul că e aproape imposibil de purtat un dialog în sensul filosofic al cuvântului. În România, oamenii, în proporție covârșitoare, îți răspund ceea ce cred că-ți face ție plăcere să auzi, rareori ceea ce cred ei cu adevărat. Astfel, dialogul se transformă repede în monolog. Greu afli adevărata părere a partenerului de discuție, fapt cumplit pentru cineva care a stat 20 de ani în Germania, unde dialogul și schimbul de opinii sunt esențiale în relațiile umane.

Cred că în România sunt multe, poate foarte multe lucruri care trebuie schimbate. Începând cu felul în care valorile sunt promovate și terminând cu spiritul civic cvasiinexistent. Și toaletele. Am venit săptămâna trecută de la Brașov – Sfântu-Gheorghe spre Buzău și m-am oprit la Nehoiu, la o toaletă... De ce oare nu se ocupă partidele politice, mai ales cele naționaliste, și de ceea ce noi numim în Germania, cu un cuvânt atât de frumos, „Klokultur”? Ne-ar împinge cu mulți ani înainte.

Dacă nu m-aș fi întors, aș fi fost cu siguranță producător și regizor german, aș fi organizat Festivalul Filmului Românesc la München și, cine știe... ATF poate m-ar fi făcut chiar Doctor Honoris Causa.

Cred că întrebarea mai potrivită ar fi nu „de ce m-am întors?”, ci „de ce rămân?”.

Răspunsul: Din încăpățânare!

Miruna Budișteanu

August 1993

Miruna Budișteanu s-a născut în București, în „domeniile Cișmigiu". A plecat cu familia din România după cutremurul din 1977, la terminarea clasei a IV-a, emigrând la fratele său, care locuia în Statele Unite. După ce a obținut *green card*-ul, a venit în vizită în țară. După multe insistențe, a obținut permisiunea părinților de a urma clasa a VIII-a în București. A plecat apoi la Paris unde a urmat liceele „Louis le Grand" și „Henri IV", dându-și bacalaureatul în litere. În anii de liceu, a fost îndrumată în artă de sculptorul George Apostu.
În continuare, a studiat arhitectura la școala din Paris-La Défense, la finele primului an academic fiind încurajată să se îndrepte spre studii de artă. A depus o cerere la Ministerul Învățământului din țară, spre a fi ulterior admisă la Institutul Național de Artă „Nicolae Grigorescu" (actuala Universitate de Artă), la secția de Artă Monumentală-Restaurare.
La terminarea celor patru ani de studii în cadrul Institutului, după predarea proiectului de Masterat, s-a întors în Franța, la Versailles.
A revenit în țară în 1993.

De ce m-am întors

Povestea plecării mele se integrează, la începuturi, într-un destin comun, familial, la vremea respectivă momentul fatidic nefiind determinat în nici un fel de propria voință. Nu împlinisem încă zece ani pe atunci, la câteva luni după cutremurul din 1977, iar orizontul plecării însuma un număr de proiecții copilărești-fantaste, ale căror contur și esență erau în permanentă devenire.

Ai mei deciseseră să depună actele în vederea „reîntregirii familiei" în 1975, în Statele Unite, unde locuia fratele meu mai mare, un eminent matematician emigrat, la rândul lui, în 1972. Motivul plecării invocat cel mai adesea de ai mei era împlinirea profesională (în sensul unei libertăți majore în expresia artistică) a tatălui meu, un cunoscut regizor de film documentar, ale cărui filme obținuseră deja premii importante în țară și în afara ei – tatăl meu nu a mai făcut însă niciodată film după plecarea din țară.

Terminasem clasa a IV-a primară la singura școală experimentală din București (Școala nr. 5, din Piața Amzei), astfel încât, odată ajunsă în Statele Unite, sistemul de învățământ de acolo mi s-a părut slab. Mediul școlar era, la rândul lui, cam sălbatic și agresiv, determinând măsuri de disciplină uneori absurde. Astfel, în fiecare zi când mă întorceam acasă de la școală, încercam o teribilă nostalgie a copilăriei pe care o lăsasem în urmă, cu tot ce cuprindea ea și care acolo nu-și mai găsea continuitatea sau corespondența. Pe de altă parte, eram conștientă că, din punct de vedere academic, rămâneam în urmă, nu învățam nimic nou, se bătea pasul pe loc. Tot timpul am iubit școala, în tot ceea ce o definește – instituția ca atare, mediul academic și, mai ales, esența, menirea ei. Or, acolo, această construcție ideatică era distrusă instantaneu, în contact cu realitatea imediată. Astfel că dorul de acel „acasă" – locul care însuma toate întâmplările și amintirile lăsate în urmă – devenea tot mai puternic cu fiecare zi care trecea.

În 1980 am primit rezidența americană și, cu acest document la purtător, nu mai aveam sentimentul că ne-am supune vreunui risc întorcându-ne în vizită în țară. Așadar, în vara acelui an, mama și cu mine ne-am aventurat spre acel „acasă" lăsat odinioară în urmă. Către

finele vacanței, spre marea surprindere a mamei, i-am adus la cunoștință că aș dori să rămân la școală în țară. Părea o dorință utopică la prima vedere – vârsta încă fragedă pe care o aveam, situația din țară, care se înrăutățea vertiginos, familia care nu mai era acolo erau motivele principale pentru care mama a ezitat foarte mult înainte de a „aproba" acest demers. Argumentele „tari" pe care le invocam erau însă calitatea proastă a învățământului din State la acel nivel de studii și mediul atât de străin educației și cutumelor europene, la care nu reușeam să mă adaptez în acea fază existențială. Ai mei au cedat cu greutate în fața acestei dorințe, considerând că sunt prea mică pentru a sta departe de familie și că situația din țară nu era propice. M-am angajat ca în acel an să recuperez materiile importante, spre a încerca ulterior să mă integrez într-o școală mai bună la întoarcere mea în State și să sar un an sau doi. Astfel, am urmat clasa a VIII-a la București, la o școală generală foarte aproape de Mănăstirea Antim (care urma să-mi fie foarte aproape de suflet în anii ulteriori), nu departe locuind niște rude din partea tatălui, la care am locuit în acel an.

Cred că pot numi această etapă „prima întoarcere" – o întoarcere-surpriză într-un moment neprielnic, privit din afară, dar care la vremea respectivă a răspuns unor exigențe și năzuințe personale ce au înlesnit apoi rămânerea pe tărâm european. Nu am mai revenit de atunci în Statele Unite spre a sta permanent acolo, ci numai pentru perioade limitate. Translația s-a făcut după acel an către Franța, alăturându-mă surorii mele, care fusese admisă la Universitatea Americană din Paris pentru a-și continua studiile literare începute la New York University. Eu am fost însă cea care a rămas ulterior la Paris, împreună cu mama, chiar și atunci când sora mea s-a reîntors în Statele Unite.

La Paris am urmat liceele „Louis le Grand" și „Henri IV", la ultimul dându-mi bacalaureatul în Litere. Vacanța de vară o petreceam de obicei în România, neoperând acea ruptură cu țara pe care mulți au făcut-o, din motive obiective sau personale, cu siguranță întemeiate pentru fiecare în parte. Răspundeam astfel punctual unei nevoi sufletești de comunicare afectivă/efectivă cu țara, cerinței interioare de a parcurge drumurile străbătute în copilărie. Am putut trece dincolo de realitatea imediată existentă, dură și implacabilă, în căutarea unor esențe și emoții care nu puteau fi șterse, făcând parte din structura profundă a unui individ și a întregului neam căruia îi aparține, pe toată durata dăinuirii lui.

Pe parcursul anilor de liceu petrecuți la Paris, am avut bucuria și privilegiul de a-l cunoaște pe George Apostu. A fost o întâlnire binecuvântată, care a contat mult pentru viitorul meu și alegerile profesionale făcute ulterior. Apostu a crezut mult în mine și în viitorul

meu ca artist. Întâlnirea a avut loc în urma îndemnurilor energice ale unui alt mare român, arhitectul Anghel Marcu (cel care a conceput monumentul memorial de la Aiud – întrupat în schitul „Înălțarea Sfintei Cruci" –, pe lângă alte monumente), care mă cunoștea și îmi urmărea evoluția de când eram copil, prietenia de familie consolidându-se în urma colaborării cu tatăl meu la filmul documentar despre Gheorghe Anghel. Verile, când veneam în țară, cele mai pline și interesante vizite/întâlniri erau la arhitectul Marcu, unde găseai acea oază de „românism" pur și profund, unde esența discuțiilor avea un curs al ei de sine stătător, nealterat de realitățile știrbe și triste din exterior. Aici, la Marcu acasă, se vorbea despre tot ce însemna România profundă, despre valorile ei vii și nealterabile și despre toți cei care în cultura și spiritul românesc o reprezentau cu prisosință. Vizitele la Anghel Marcu constituiau regăsiri spirituale inspirate – faptul că el exista și trăia în locuința sa în mod ascetic, cu toată bogăția spirituală și sufletească care decurgea din asta; locuința plină de obiecte și documente culturale importante, de lucrările sculptorului Gheorghe Anghel, al cărui legatar spiritual era, și de manuscrisele și planurile lui Henriette Delavrancea, căreia, de asemenea, îi era frate de duh și de parcurs și, în final, moștenitor spiritual. Adesea, îl puteai întâlni aici pe arhitectul Joja și alți prieteni care făcuseră parte din Rugul Aprins sau din perioada manifestărilor epigonice ale acestei mișcări spirituale de căpătâi, ori pe sculptorul Constantin Popovici care, ca și tatăl său, îi era prieten apropiat. Și alții. Ar mai fi multe de spus despre arhitectul Marcu, care era un adevărat reper în vremurile tulburi și poluate la nivel uman de atunci.

Văzând ce lucram în plan artistic de una singură, Marcu m-a îndemnat să-l caut la Paris pe George Apostu și să-i arăt lucrările mele. Ceea ce am și făcut, de cum m-am întors la Paris (eram atunci la începutul clasei a XI-a). Țin minte impresia puternică pe care ne-a făcut-o când a trecut prima oară pragul locuinței noastre, care, în perioada aceea, era pe Valea Marnei, în apropierea Parisului. Când am deschis poarta de la intrare, aveam în fața noastră imaginea întrupată a unui trunchi de stejar de nedoborât, de neconturnat, un stejar din codrii Vlăsiei de altădată. A fost atunci surprins și emoționat de primirea foarte românească pe care i-am făcut-o – îi aminteam, probabil, de întâlnirile cu prietenii în atelierul din Băneasa, pe care-l avea în țară. Aveam să descopăr că primea într-un fel foarte asemănător și în atelierul de la Paris.

Apostu a fost surprins de desenele mele, de forța lor, citind în ductul lor trăsăturile unui sculptor. Mi-a propus să vin la atelier, când avea să se îmblânzească vremea, spre a-mi însuși „două-trei lucruri"; sculptura era „ca mersul pe bicicletă" – nu trebuia să știi prea multe

ca să-ți dai drumul. Așa cum era de părere că, pentru a te putea folosi de ea, „trebuie să știi că perspectiva există, este suficient...". Într-adevăr, acestea erau elementele esențiale, restul era muncă și har.

El a știut, în mod miraculos, cum să mă facă să-mi văd cu alți ochi propriile lucrări și să-mi fac singură corectura. Iar această inspirație pe care mi-o transmitea se întâmpla de la un moment la altul, pe nesimțite, între două vorbe pe care le spunea referitor la ceea ce îi prezentam: o vorbă caldă, alta rece; una mă ridica spre ceruri, alta mă cobora pe pământ. Dar credea mult în mine și mă încredința că voi fi un bun artist. A fost cel dintâi care, atunci când i-am comunicat decizia de a reveni în țară la studii, în artă, a aprobat tăcut, abia reținându-și nostalgia.

Din timpul anilor de liceu la Paris, dorința mea a fost să continui studiile în Italia. Italia, cu tot ce cuprindea ea, era „marea mea dragoste" – vorbeam fluent italiana, iar acea perioadă obligatorie de tranzit la Roma, de aproape trei luni de zile, înainte de a ajunge în Statele Unite, m-a marcat profund și m-a construit, mi-a constituit un solid bagaj vizual/estetic. Însă destinul nu a vrut să revin la studii și să rămân permanent în Italia (chiar dacă, ulterior, am avut perioade mai lungi petrecute aici, din motive profesionale). În acea perioadă decisesem, într-un final, după multe dezbateri și ezitări între arhitectură, belle arte și istoria artelor (fiindu-mi greu să disociez cele trei părți ale unui întreg), să urmez istoria artelor, cu precădere arta bizantină, pe care o aprofundasem în anii de liceu. Visam „iconografic", construiam, proiectam arhitectural, în mod virtual, planuri și perspective axonometrice de biserici bizantine – era un exercițiu recurent, care mă destindea și în care mă complăceam, influențată și de mama mea care, în acei ani, revenise la pictura pe sticlă, o veche pasiune, deslușindu-mi frumusețea și sensurile ascunse ale icoanei. (Noi aveam acasă, la București, o întreagă colecție de icoane vechi, preponderent pe sticlă, din care o parte le-am lăsat în casa arhitectului Marcu, atunci când am plecat din țară.)

Însă atunci, alegerea orașului Florența, primul în ordinea preferințelor, nu mi-a fost fastă – se vede că Dumnezeu nu a vrut să rămân acolo. Cu toate că nu se dădea examen de admitere, iar toate aprobările și recomandările de bază le aveam de la Ministerul Învățământului și de la Institutul Cultural Italian din Paris, colocviul care „s-a întâmplat" înaintea înscrierii, pentru verificarea cunoștințelor de limbă și a motivațiilor personale/profesionale, a fost eliminator: aflând că nu eram cetățean francez, că veneam din România, a urmat un fel de rechizitoriu politic, condus de președintele juriului, care nu avea nici o legătură cu direcția academică pe care o alesesem – întrebări despre

ce ziare citesc și motivele plecării noastre din țară etc. Restul nu a mai contat, iar rezultatul a fost negativ, fără nici o justificare și fără drept de apel. Am găsit de cuviință să revin în Franța, cu toate că italienii mi-au spus că aș fi putut să mă înscriu la altă facultate, în alt oraș. Dar probabil că nu a fost să fie, atunci și acolo – spre marea mea dezolare. Am fost nespus de dezamăgită în acel moment!

A urmat un an de studii de arhitectură la sediul facultății UP5 de la Défense, an în care am investit mult profesional și care m-a interesat în tot cuprinsul lui. Însă latura artistică s-a evidențiat pe tot parcursul anului, în cadrul temelor tratate la diferitele discipline, astfel încât recomandarea consiliului profesoral a mers către artă – li s-a părut că ar fi păcat să nu merg pe această cale, însușirile mele în acest sens fiind vădite. Îmi aduc aminte de mirarea corpului profesoral atunci când le-am supus atenției o construcție axonometrică, cu mâna liberă, a unei biserici bizantine, clădită mental, plecând de la sedimentele vizuale cumulate, sau când am expus planul fațadei laterale a Catedralei Saint Louis, acoperit de laviuri foarte picturale.

„A doua revenire" în țară a fost la facultate, pentru studiile de artă plastică, după anul de arhitectură de la Paris. Această alegere, acest pas important a fost făcut tot pe criteriul calității învățământului, în domeniul artelor, deoarece aflasem că un foarte bun artist și profesor urma să preia primul an la secția numită „Artă Monumentală și Restaurare", cumulând cele două discipline și făcând-o cu atât mai valoroasă și mai completă.

Încă o dată țin să spun că acest pas nu a constituit o alegere ușoară și a implicat sacrificii materiale și existențial-sociale, în țară beneficiind, în acele vremuri, de statutul de „străin" (cu toate că cetățenia era exclusiv cea română, pe atunci). Au fost implicații financiare și sociale care decurgeau din acest statut: taxe universitare ridicate, închirierea „la negru", pe ascuns, a unei locuințe, înscrierea mamei la Universitatea de Artă Populară pentru a putea sta împreună cu mine, micile răutăți ale unor colegi care mă numeau „americanca" sau „franțuzoaica" etc. – lucruri greu de asimilat sau de conceput. Am considerat însă că, din punct de vedere profesional, aceste sacrificii își găseau răscumpărarea; iar din punct de vedere istoric și social mi-a fost dat să trăiesc în direct acea perioadă de paroxism existențial, de maximă tensiune dinainte de '89 și din anii imediat următori. Au fost trăiri constructive, cu răul și binele pe care le-au cuprins.

După terminarea studiilor, în urma celor patru ani petrecuți în țară, a existat un „reflux", o repliere către Franța, familia nemaiavând o locuință proprie în București. Nu se sedimentase încă totul. Revenirea în Franța mi s-a părut un act firesc la vremea respectivă, până când

lucrurile s-au așezat în interiorul meu. A fost o perioadă de doi ani foarte activă, în care am avut din plin prilejul să dau măsura forței mele creatoare. Locuiam în acel timp la Versailles, un oraș foarte conservator, dar și foarte plăcut și civilizat, iar activitatea mea se desfășura cu precădere între Franța și Italia, unde am avut atunci câteva comenzi importante.

Reintoarcerea în țară s-a produs într-un moment prolific, prielnic profesional, putându-se justifica numai prin pura chemare a sufletului, în afara oricăror considerente materiale, cu prima dorință de mă afirma, de a fi prezentă artistic și în locul unde m-am format profesional. Mi-am urmat pornirea launtrică, fără a lua în calcul implicațiile și urmările acestei decizii. Eram hotărâtă să „țin aproape" de țările unde se desfășurase cu predilecție activitatea mea artistică – Italia, Franța și România –, iar baza mea de decolare pentru orice destinație să fie Bucureștiul în perioada imediat următoare.

Nu regret niciodată această mișcare, ea a fost făcută cu deplină responsabilitate, în bine și rău. În mod cert, rămânerea mea „dincolo" ar fi determinat o „lansare pe orbită" mai rapidă, dar pe mine m-a interesat mai mult parcursul în sine, drumul cu obstacole și provocări – care este tot timpul mai interesant și formator, cu mult mai răsplătitor în plan spiritual. Făcând acest pas sau alte alegeri importante pe parcursul vieții mele, am constatat că valorile imateriale și necuantificabile ale existenței în luarea deciziilor au primat întotdeauna.

În prezent, ceea ce trăiesc consider că trebuie să corespundă aspirațiilor mele, altfel nu aș fi aici... nu mă reține pe loc lanțuri, ci fire inefabile ce mă cuprind ca într-o îmbrățișare. Știu că, în trecut, până nu demult de fapt, mă deranja foarte mult întrebarea/afirmația retorică, rostită cu mult aplomb: „Nu înțeleg cum de stai aici?!" sau „În locul tău eu aș pleca!" și, cel mai rău: „Când pleci?", eu locuind aici de ani de zile deja. Îmi aducea aminte de o altă întrebare, deloc primitoare, care ne revolta mult, care ni se punea de fiecare dată când intram în țară: „Cât aveți de gând să stați în țară?". Întrebările sau exclamațiile acestea stupide sau ostile (mă îndoiesc că inocente) ar fi putut să mă facă să mă simt neînțeleasă sau nedorită, dar am răspuns de fiecare dată firesc și clar, explicând cu răbdare că de mai mulți ani sunt din nou pe aceste meleaguri...

Nu am venit pentru a găsi perfecțiunea, am venit pentru a regăsi o identitate, o stare, pentru a decela trăsături și un anumit caracter al lucrurilor care îmi sunt familiare. Pentru a mă convinge de tot ce a rămas bun și frumos și a încerca să schimb, să transform în bine tot ce nu este. Îmi aduc aminte că la prima mea expoziție personală la București, în 1995, mai mulți tineri mi-au mulțumit că m-am întors. De

asemenea, am venit ca să creez punți de comunicare, să deschid ferestre, să dau naștere unor grădini interioare. În ultimă instanță, ca și Proust, am venit în căutarea senzațiilor, sentimentelor, parfumurilor de altădată, a tuturor elementelor inefabile indispensabile existenței, pe care dorim să le regăsim atunci când avem nevoie de ele.

Cum aș putea fi peste zece ani? Egală cu mine însămi, crescândă în spirit și în putere creatoare, cuprinzătoare în esență, în deplinătatea puterii de a oferi și primi dragoste, cu ample orizonturi interioare. Oameni frumoși și mult iubiți în preajma mea, făcând parte din ființa mea.

Trăirea în alt loc, în altă țară nu cred că ar schimba cu ceva aceste năzuințe și trăiri – simțirea și aspirațiile mele ar fi aceleași. Ființa mea ar căuta aceeași împlinire.

Dan Pazara

Iulie 1994

La vârsta de 14 ani, în 1979, Dan Pazara a emigrat împreună cu familia în Statele Unite ale Americii.
A absolvit Case Western Reserve University (Cleveland, Ohio) cu BA (Cum Laude), MS (Master of Science) în Chimie, și Georgetown University (Washington DC) cu MBA în International Business and Finance.
După o experiență pe Wall Street în Investment Banking (Mergers and Acquisitions în industria chimică), unde a lucrat pentru Salomon Brothers și Chase Manhattan Bank, se întoarce în România în 1994 cu Wasserstein Perella.
Din 2006, este director de comunicare și *public affairs* la Petrom.

De ce m-am întors

Anca Mihalache: *Povestiți-mi cum ați plecat în străinătate.*

Dan Pazara: Am ajuns în Statele Unite în decembrie '79, chiar înainte de Crăciun. Am plecat împreună cu familia, cu mama, tatăl și fratele meu, care este cu un an mai mic. Aveam 14 ani și tocmai începusem primul trimestru în clasa a IX-a. Tatăl meu era medic veterinar și lucra în portul Constanța, sora lui fugise în Austria și ceruse azil politic, după care se refugiase în Statele Unite. Având în vedere că tata, care ajunsese șeful serviciului veterinar din portul Constanța, avea legături cu străinii, cei de la putere au decis să-l trimită înapoi la țară, la Horia, în județul Constanța, deoarece sora lui fugise și dosarul nu mai arăta așa de bine. La timpul respectiv, tatăl meu s-a consultat cu familia, a vorbit cu sora lui și a decis să-și depună actele pentru a pleca în America. A fost dat afară de la serviciu, doi ani nu a lucrat, am fost hărțuiți. Noroc cu fratele tatei, care ne-a ajutat financiar. Părinții mergeau zi de zi la autorități și mama mea avea o gură mare acolo, iar sora tatălui meu din Ohio s-a dus la senatorul Glen, celebrul astronaut. La rândul său, senatorul a scris o scrisoare președintelui Carter. În anul acela, România a încercat să obțină Clauza națiunii celei mai favorizate și am fost puși pe o listă a celor „lăsați să plece pentru reîntregirea familiei". În sfârșit, după doi ani de zile am obținut pașapoarte românești cu vize de plecare în America și am plecat înainte de Crăciun. Țin minte când am ajuns la aeroportul Kennedy; acolo ne așteptau *green card*-urile, lucru care nu se mai întâmplă în ziua de azi. Așa am plecat din România.

Cum am ajuns acolo, ne-am înscris la școală: eu am intrat în clasa a IX-a, fratele meu în clasa a VIII-a. Ne-am stabilit în Ohio, am terminat liceul acolo. Eu m-am dus la facultate la Cleveland, Ohio, am terminat Chimia, după care am făcut masteratul în Chimie. Apoi am urmat un MBA în Finanțe la Georgetown University în Washington DC. Am și lucrat pe Wall Street câțiva ani.

A.M.: *Câțiva dintre cei care ne-au acordat interviuri au lucrat pe Wall Street: Mike Costache, Alex Mănăilă. Este o practică normală?*

D.P.: Să lucrezi pe Wall Street este o carieră foarte exclusivistă. Este foarte greu de ajuns acolo. Am avut noroc, note mari, am avut și multe interviuri. Pot spune că cei de la Harvard se bat ca să ajungă pe Wall Stret și nu toți ajung acolo. De ce? Pentru că salariile sunt foarte mari și pozițiile de investment banking, brokeraj sunt râvnite de toți, e multă competiție. Cine a ajuns acolo și chiar a lucrat pe Wall Street este de admirat.

A.M.: *Deci ați terminat MBA în Finanțe, ați lucrat pe Wall Street, dar cum ați ajuns în România?*

D.P.: La vremea aceea, lucram pentru Chase Manhattan Bank, care era una dintre primele două, trei bănci americane. Am fost la o conferință în Singapore pe *mergers* și *aqusitions*; la întoarcere spre America am zburat prin Frankfurt. Și pentru că eram acolo, în anul '92, am hotărât să rămân în weekend și mi-am cumpărat un bilet până la București. Atunci mi-am văzut familia prima dată după 13, 14 ani.

A.M.: *Familia, adică...?*

D.P.: Părinții erau în America, dar familia însemna unchi, mătuși, nepoți. În avion – zburam la business class cu Lufthansa – m-am întâlnit cu vicepreședintele unei bănci de investiții care avea o filială în România. Aflând că vorbesc limba română, că sunt originar din România și că lucram pentru Chase, a fost interesat, am făcut schimb de cărți de vizită și ne-am mai văzut de câteva ori la New York. După care, șase luni mai târziu, a venit cu o ofertă fermă prin care eram solicitat să vin în România. Era banca Wasserstein Perel, o mare bancă din punctul de vedere al reputației pe Wall Street, mai ales pe *mergers* și *aquisitions*. Era de fapt un „boutique" investment bank. Ei aveau un *joint venture* în România împreună cu Bacorexul, Țiriac, BERD-ul și cu un fond de investiții din SUA. Astfel, am venit ca reprezentant al Wasserstein Perel în România. A fost interesantă acea perioadă de 30 de zile, când nu eram sigur ce vreau să fac și am întrebat în stânga și-n dreapta la New York: „Ce ai face în locul meu?"; răspunsurile au fost diverse. Cei tineri spuneau: „Du-te, este Estul sălbatic, e ca Rusia, e ceva emoționant"; cei mai în vârstă, în special cei care veniseră din România, îmi spuneau: „Ești un prost, niciodată să nu te întorci, sunt niște comuniști, niște securiști, nu te întoarce". Și a trebuit să aleg între cele două curente, tinerii care spuneau „du-te" și cei mai în vârstă care avuseseră experiențe cu România și erau porniți împotriva României. Am decis să mă întorc în România în 1994. Aveam un salariu de Wall Street, iar acesta a fost un alt motiv pentru care m-am întors. Adică aveam un salariu de Wall Street și cheltuieli la nivelul României.

A.M.: *Ce impact a avut prima vizită, din 1992? Din '79 până în '92 schimbările erau mari...*

D.P.: În afară de chestiile personale, îmi aduc aminte că am realizat că în România 100 de dolari încă nu reprezentau atât cât reprezentau în America. Aici, la București, mergând la un bar, se aruncau cu sutele de dolari în stânga și-n dreapta, se bea șampanie Don Perignon Christale, lucru pe care în America nu îl vedeam atât de des. Am realizat că românul nu prețuia suta de dolari cum o prețuia americanul și că mulți români aveau sute de dolari în buzunar, pe când în America era rar dacă aveai o bancnotă de 100 de dolari în buzunar. Am intrat în anumite cercuri și am văzut lucruri uluitoare. Erau oameni care locuiau într-un apartament normal și nu puteai să spui că erau milionari în dolari. Dar aveau mii și mii de dolari la ei. Lucru pe care nu-l mai văzusem. Nici milionarii din America nu aveau atâția bani la ei, iar aceștia de la noi ieșeau și aruncau cu sutele de dolari în stânga și-n dreapta, și numai Mercedesuri, și numai băuturi scumpe... Era o altă mentalitate, cred că pentru a compensa lipsa anterioară. Pentru că înainte nu aveau, acum au mers până la extrema cealaltă și au exagerat.

A.M.: *Când v-ați hotărât să vă întoarceți în România, aveați familia dumneavoastră în America?*

D.P.: Nu, eram singur. În prima zi când am venit în România, se juca meciul naționalei de fotbal cu Argentina, era 4 iulie 1994 și mai era și ziua Americii, așa că am dat o mică petrecere acasă. Îmi aduc aminte că am fost la meciul România – Statele Unite, apoi noi câștigaserăm și ne calificaserăm în optimi. Începuseră meciurile, România juca cu Argentina. Eu aveam un zbor de la Cleveland la Cincinatti. Cum am ajuns la Cincinatti, l-am sunat pe tatăl meu să văd cât era scorul, 2-0 pentru România, după care de la Cincinatti până la Frankfurt n-am mai știut nimic, iar la Frankfurt am aflat că România bătuse Argentina și se calificase mai departe, ce bucurie! Țin minte că venisem deja aici și am văzut și meciul România-Elveția, pe care România l-a pierdut în prelungiri și toată lumea a fost dezamăgită. Când am ajuns în țară, mi-am mai dat seama de o chestie: vorbeam prost limba română. Încă o mai vorbesc, dar atunci vorbeam mai bine engleza decât româna. Țin minte că Ilie Năstase m-a poreclit Meres, pentru că, întâlnindu-ne odată, m-a întrebat unde am fost, iar eu i-am răspuns că am fost la piață să cumpăr niște „meres". De atunci Ilie când mă vede îmi spune Meres. Vorbeam româna foarte prost. Acum o vorbesc din ce în ce mai bine, dar limba engleză la vremea respectivă devenise limba mea uzuală; nici nu-ți dădeai seama că sunt străin când vorbeam în engleză.

A.M.: *În America vorbeați româna sau engleza în familie?*

D.P.: Interesant, într-adevăr, și acum când vorbesc cu fratele meu vorbesc în engleză. Când ajungeam acasă, pentru că și el a fost la facultate acolo, de Crăciun, de ziua Recunoștinței, de marile sărbători americane, cu fratele meu vorbeam numai în engleză, iar cu părinții vorbeam în română. Era mult mai ușor să vorbim în engleză. Acum, când vorbesc cu fratele meu, care este în San Francisco, eu vorbesc în română, iar el în engleză.

A.M.: *Revenind, spuneți că ați început activitatea în România?*

D.P.: Am început activitatea în România la Capital SA și am stat acolo doi ani de zile, după care am plecat și mi-am făcut firma mea de brokeraj care se numea Danubius Security, cu un partener de origine română.

A.M.: *Ați întâmpinat alte dificultăți la început? Ați menționat limba. Apoi, erați cetățean român, american?*

D.P.: Aveam cetățenie americană, dar și pașaport românesc, așa că, din punctul acesta de vedere, nu era nici o problemă. Singura chestie pe care o țin minte e că, deoarece pașaportul american îmi conferea anumite privilegii – de exemplu, aveam voie să conduc o mașină fără să plătesc taxe vamale – îmi făceam legitimație de străin cu reședința în România.

A.M.: *Și când v-ați întors ați întâlnit vechi prieteni? Mai erau români întorși în țară din cunoștințele dumneavoastră?*

D.P.: Nu, prieteni nu. Aș zice că mi-am făcut mulți prieteni din '94 încoace. Prieteni din liceu, foarte puțini – mai mult în Constanța, țin legătura cu doi, trei, dar mai mulți nu.

A.M.: *Ați fost tentat să vă întoarceți în America?*

D.P.: Încă sunt!

A.M.: *Unde considerați că este casa dumneavoastră?*

D.P.: Casa mea este clar în România. Între timp m-am însurat și am doi băieți; singurul motiv pentru care m-aș întoarce în America la ora actuală este sistemul educațional din România. Și aș face asta pentru copiii mei, nu pentru mine. Dacă nu ar fi copiii, nu aș mai pleca niciodată din România, dar atunci când ei vor ajunge la vârsta de 10, 12 ani, doresc să beneficieze de sistemul educațional din America, deoarece sistemul educațional din România este la pământ; ba chiar, după părerea mea, nu numai sistemul, dar și valorile sunt la pământ. Mulți dintre copiii care sunt în școli – mai ales cei care vin dintr-un mediu mai înstărit și discută cu ce mașină te-a adus tăticul azi, pentru

că „pe mine m-a adus cu Porsche", „Aaa, pe mine m-a adus cu Bentley" – nu au nivelul de valori care cred că sunt importante. Și este bine să îți însușești valorile de mic. Cred că mi-a făcut bine să plec în America de la 14, 15 ani, deoarece mi-am însușit valorile americane, și anume familia, munca, seriozitatea și toate celelalte care au dus America unde este acum, setul acela de valori care sunt foarte importante. Dacă ajungi acolo prea târziu, nu mai poți să crești cu acele valori și e mai greu.

Acum copiii sunt mici, sunt maleabili, altfel se prind lucrurile de ei. Cum părinții mei s-au sacrificat pentru viitorul nostru, al meu și al fratelui meu, așa vreau să fac și eu pentru copiii mei. Nu m-aș gândi să plec în America dacă aș fi doar însurat și n-aș avea copii. Absolut deloc. O duc foarte bine în România, nu am absolut nici o problemă, dar aș face schimbarea asta numai pentru copiii mei.

A.M.: *Vă rog să enumerați câteva lucruri pe care le apreciați la sistemul educațional din America.*

D.P.: În primul rând este flexibil. Se bazează pe punctele tale forte: dacă ești mai bun pe partea artistică te ajută să crești pe partea aceasta, dacă ești mai bun pe partea de matematică, inginerie, atunci te ajută să crești pe partea aceea. Nu te forțează, nu-ți bagă matematica pe gât și atâta tot. Deci depinde de tine în ce direcție vrei să mergi. Nu te obligă să iei o decizie până când nu ai o vârstă la care poți lua această decizie, adică după douăzeci și ceva de ani. În România, dacă vrei să te faci doctor, la 18 ani trebuie să te hotărăști și asta e. În America poți să faci muzică sau altceva, iar dacă ai urmat câteva cursuri de biologie, chimie, fizică, matematică și decizi că vrei să te faci doctor, ai posibilitatea să iei decizia asta, să iei examenul. Dacă la 22 de ani simți că asta e chemarea ta, faci medicina. În România nu există flexibilitatea asta și trebuie să te decizi la 18 ani, și nu cred că ești suficient de matur să iei o astfel de decizie.

A.M.: *Ce vă place sau vă displace în România?*

D.P.: Mulți oameni și-au pierdut valorile de bază și singurele valori sunt euro, dolarul. Și încă o chestie, iar aici va trebui să-l citez pe fostul director general de la Romtelecom, James, cu care sunt 100% de acord când spune că „in Romania a red light is only an invitation to stop" – culoarea roșie a semaforului este doar o invitație să oprești, nu este o chestie obligatorie. Și a mai spus cu altă ocazie: „Rumor is a national sport" – zvonul e un sport național. Lucrurile acestea îmi diplac în România.

A.M.: *Dacă ați schimba ceva, de unde ați începe?*

Vreți să vorbesc despre politici. Nu-mi permit să vorbesc despre asta, pentru că mă întâlnesc cu politicienii zi de zi, dar cred că multe încep de sus.

A.M.: *Povestiți-mi despre activitatea dumneavoastră, de când ați plecat din '94 de la fondul de investiții.*

D.P.: Deci în '94 am lucrat la Capital SA, care era prima bancă de investiții din România, dar care, la timpul respectiv, nu a putut să facă mare lucru, chiar dacă avea un capital de câteva milioane de dolari, bani mulți la vremea respectivă. Dar cum atunci erau încă la putere așa-zișii naționaliști care spuneau „Domnule, noi nu ne vindem țara!", banca aceea nu a putut să facă prea multă treabă. Apoi mi-am făcut împreună cu un prieten o firmă de brokeraj. Lucram cu multe firme de pe Wall Street și le aduceam în România să investească. Problema era că nu aveau ce să cumpere, bursa tocmai se deschisese, iar românul sau autoritățile române nu prea știau ce e aia bursă. După care am lucrat ca secretar de stat la AVAB (Agenția de Valorificare a Activelor Bancare) – ca să ajung aici țin minte că am fost chemat de Radu Vasile, prim-ministrul de atunci, care mi-a spus că avea nevoie, că trebuia să numească pe cineva chiar a doua zi, la presiunea Băncii Mondiale, și căuta un bancher, pentru că Banca Mondială solicitase guvernului României să nu mai numească „polițiști" la AVAB. La care eu i-am răspuns că am o problemă: aveam pașaport american, iar la momentul respectiv Constituția interzicea acest lucru. El a ridicat receptorul, l-a sunat pe Radu Stroe, care era secretar general, și a spus: „Numește-l pe Pazara mâine". Țin minte că a doua zi erau câteva articole în ziar care spuneau, conform Constituției României, că puteau să fie funcționari publici sau să aibă funcții publice numai cei care aveau doar cetățenia română, iar eu nu aveam numai cetățenie română. În orice caz, am fost numit. Știu că legea s-a schimbat: Constituția română, atunci când a fost revizuită, a schimbat prevederea aceasta, deci acum poți fi înalt reprezentant public cu dublă cetățenie. Am lucrat acolo doi ani, sub trei prim-miniștri: Radu Vasile, Mugur Isărescu și, foarte puțin, Adrian Năstase. După care am plecat la Romtelecom, am fost Corporate Affairs Director la Romtelecom. Motivul pentru care am fost angajat la Romtelecom, deși nu sunt expert în *public relations* și în *public affairs*, este că aveam o relație bună cu ziarele și ziariștii, aveam o relație bună cu politicienii, pentru că nu am culoare politică, iar la momentul respectiv Romtelecomul avea probleme financiare, își angajase un CEO american și țin minte că m-am întâlnit cu el și nu înțelegea ce se întâmpla în România. În bunăvoința lui, hotărâse să facă restructurări masive, pentru a face compania mai puternică, și

deodată era atacat în anumite ziare, era numit hoț și nu știa ce i se întâmplă. Având în vedere că eu vorbeam engleza, știam mentalitatea lui și înțelegeam ce se întâmpla și în România, m-a rugat să vin să lucrez la Romtelecom. Eu lucrasem cu grecii la privatizarea Romtelecomului în '97-'98, am fost consultantul grecilor pentru privatizare. Și așa am ajuns pe partea de *public affairs* și aveam comunicarea externă, partea cu presa, oamenii politici. Am stat trei ani acolo, s-a stins focul, după care am plecat. Întâmplător m-am întâlnit cu un austriac, înalt funcționar la OMP, care, auzind povestea cu Romtelecomul, cum OMV și Petromul aveau aceleași probleme (adică alegații de privatizare frauduloasă, tarife mari după privatizare) și compania se afla într-un război politic, la fel ca și Romtelecomul, mi-a făcut oferta să vin să lucrez aici. Exact ca la Romtelecom, le-am spus: „Dacă aveți nevoie de un consultant, cu mare plăcere, nu vreau să mai lucrez. Sunt independent financiar, am o familie și vreau să mă ocup de alte chestii". Din nou m-au rugat să vin să lucrez, dar nu în calitate de consultant, pentru că puteam face mai multe ca angajat. Și așa am ajuns la Petrom ca director de comunicare. Am biroul de presă, comunicarea internă, comunicarea pe internet, sponsorizări, CSR, *public affairs* și raportez directorului general. În plus, mi-a plăcut de doamna Gheorghe, care era o româncă plecată în Anglia de foarte mulți ani, mi s-a părut sinceră și m-a convins să lucrez aici. La rândul ei, încercase să se adapteze la mentalitatea și obiceiurile de aici, după ce a fost plecată mulți, mulți ani. Mentalitatea era exact ca a mea.

A.M.: *Sunt mulți repatriați care lucrează în companii din România. Credeți că angajatorii caută absolvenți din străinătate mai curând decât din România?*

D.P.: Pot spune că în '94, când am venit, când spuneai că ai absolvit o facultate din America, toți râdeau și se întrebau: „Cine e înfumuratul ăsta? Cine e șmecherul ăsta? N-avem nevoie", dar, încet-încet, oamenii de afaceri români au realizat că au nevoie de talent și că mai bine dau un ban în plus și-l aduc pe acel individ care are educație în afară pentru administrarea afacerilor din România. Guvernanții încă n-au realizat importanța aducerii acestor tineri care au studiat afară, dar oamenii de afaceri, da. România s-a deschis mult în ultimii ani față de '94, când era o glumă dacă spuneai că ai venit de afară și că ai studiat la Harvard. Atunci lumea râdea, dar acum chiar apreciază treaba asta. Ca o paralelă, luați Grecia, de exemplu, cred că este exemplul perfect. Acolo foarte multă lume a ieșit din țară acum 15 ani, iar în ultimii 5, 7 ani au început să se întoarcă. Mulți dintre managerii firmelor grecești sunt greci plecați, greci care au lucrat pentru firme

din afară și care au experiența de afară și asta îi face foarte apreciați. Cred că și România va merge în direcția aceasta.

A.M.: *Ați anticipat următoarea întrebare, și anume: cum vedeți România și cum vă vedeți pe dumneavoastră în următorii 5, 10 ani?*

D.P.: Eu mă văd pe un teren de golf sau cu o undiță în mână, în Delta Dunării, la o știucă...

A.M.: *În vacanță sau ca stil de viață, în mod normal?*

D.P.: Cred că făcând asta... de fapt, nu am aspirații să ajung CEO. Am lucrat mult la viața mea, chiar dacă nu sunt foarte bătrân, și vreau să mă ocup de familia mea, de copiii mei și de hobbyurile mele.

A.M.: *Și peste 10 ani, dacă ne gândim, copiii dumneavoastră vor avea nevoie de educația din America.*

D.P.: Peste 10 ani voi fi în America cu copiii mei, corect.

A.M.: *Și România?*

D.P.: România se mișcă pozitiv, numai că trebuie să accelereze puțin. Se mișcă prea încet. În acești 18 ani cât au trecut de la revoluție, s-a mișcat mult prea încet, putea să se miște mult, mult mai repede. Dar se mișcă într-un sens pozitiv.

A.M.: *Ca o curiozitate personală, de unde ar trebui să fie accelerată mișcarea, de la conducere sau de la oameni?*

D.P.: Asta este ca întrebarea cu oul și găina. În România pot spune că există democrație, asta este clar; problema e că majoritatea celor care votează nu au cultură și responsabilitate, nu înțeleg ce putere au. Și aici trebuie lucrat, să înțeleagă ce putere le oferă votul respectiv, pentru că până acum, în ultimii 20 de ani, nu prea și-au exercitat această putere. Nu există o educație în sensul ăsta. Și de aici mai apare o întrebare: cine trebuie să se schimbe, politicienii sau oamenii de jos? Eu zic că oamenii de jos votează și pun politicienii în frunte.

A.M.: *Iar tinerii cu care lucrați cum sunt?*

D.P.: Tinerii – am avut experiențe și pozitive, și negative. Nu pot spune că au fost extraordinari. Mulți pe partea de advertising și marketing, IT sunt impresionanți, însă pe partea de administrație publică sunt foarte dezamăgit, pentru că au crescut sub acești mastodonți și continuă aceeași tradiție. Din punctul ăsta de vedere sunt și plusuri, și minusuri. Cred că vor mai trece câteva generații. Brucan a avut gura aurită, că vom avea nevoie de 20 de ani, multiplicați de câteva ori, ca să se schimbe total țara asta care a stat atâția ani sub comunism.

Dinu Zamfirescu

Iulie 1994

Dinu Zamfirescu s-a născut în București, la 26 iunie 1929. Tatăl său era fiul colonelului Pavel Zamfirescu, aghiotant al regelui Carol I, profesor la Școala de Război, iar mama era fiica generalului David Praporgescu.
După divorțul părinților, mama s-a recăsătorit cu Dan Brătianu, fiul Președintelui PNL, Constantin (Dinu) I.C. Brătianu.
Încă din liceu se înscrie în Tineretul Liberal, devenind mai târziu Președintele Organizației Colegiale a elevilor liberali. La 8 noiembrie 1945, cu ocazia marii manifestații anticomuniste și proregaliste, este arestat și încarcerat la fosta Prefectură de Poliție, apoi la Regimentul de Panduri „Tudor Vladimirescu" și, în fine, la Penitenciarul Jilava. Împreună cu organizația liberală pe care o conduce, asigură propaganda electorală a PNL în capitală la alegerile din noiembrie 1946. Între 1946 și 1957 a mai fost deținut politic de încă patru ori.
La finele anului 1949 este exmatriculat din facultate ca „nepot al lui Brătianu". Ulterior, în 1973, a absolvit Facultatea de Drept din București, după ce i se permisese reînmatricularea. În 1950 este exmatriculat din Facultatea de Istorie, iar în 1957 din Facultatea de Drept din Cluj-Napoca.
Până în anii '70 lucrează în construcții, iar din ianuarie 1972 reîncep persecuțiile Securității, pentru că sora sa, Dina Brătianu, căsătorită Missirliu, plecase din țară. În vara lui 1975 se stabilește la Paris și menține în străinătate o entitate național-liberală. A înființat „Clubul de gândire și acțiune liberală", unde se schițau soluții pentru o posibilă Românie postmarxistă. Contribuie, ca publicist, la presa exilului românesc: *BIRE*, *Lupta*, *Dialog*, *Curierul Românesc*, BBC, Europa Liberă, Vocea Americii, Radio France International. Activează în Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului din România, cu sediul la Paris, împreună cu Sanda Stolojan, Mihnea Berindei și Ariadna Combes.
Împreună cu Radu Câmpeanu și Liviu Nicola înființează prima Asociație a Foștilor Deținuți Politici din România, editând și buletinul *Curier*. Tot împreună cu Radu Câmpeanu și Ion Vitez, înființează Clubul de Gândire și Acțiune Liberală.
În anii 1988 și 1989, împreună cu Neagu Djuvara, Radu Portocală și Dan Culcer animă o emisiune românească la radio „Solidarnosc" de la Paris. Este membru fondator al Asociației Pro-Basarabia și Pro-Bucovina și coautor al volumului *Pământuri Românești*, editat de Asociație.
În Franța, devine profesor de „Dreptul Construcțiilor" în cadrul Academiei Creteil (din împrejurimile Parisului).
Se întoarce în țară imediat după evenimentele din decembrie 1989 (chiar pe 29 decembrie) și face parte dintre primii 12 liberali membri fondatori ai PNL. Se reinstalează definitiv în Romania în 1994, implicându-se în viața politică. În 2001 este unul dintre membrii fondatori și vicepreședinți ai Fundației liberale „Horia Rusu", iar în 2003 este numit președinte al Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc. În februarie 2010, a fost revocat din această funcție de guvernul Boc.

De ce m-am întors

Găsesc că ideea unor asemenea mărturii este pe cât de interesantă în sine, pe atât de utilă, nu atât pentru noi subiecții, cât pentru compatrioții noștri rămași în țară.

Apoi, dacă e să ne depănăm idei, crâmpeie de viață, sentimente, cu toată sinceritatea, cred că trebuie să începem cu motivele care ne-au determinat să plecăm din țară.

În ce mă privește, m-am implicat în acțiunea politică încă din 1945, adică de pe la 15 ani, realizând, poate prea precoce, ceea ce urma să însemne comunismul. Desigur că inițial am fost și influențat de o serie de lecturi găsite în biblioteca familiei, care descriau „fericirile" ce se instauraseră în Rusia după Revoluție. Lecturile poate că m-au făcut doar mai atent la ce se întâmpla la noi în perioada aceea, adică între 23 august 1944 și toamna lui 1945. Nu voi aborda acum și aici acea perioadă, dar voi afirma că am perceput, cu multă acuitate, că și la noi revoluția importată din Răsărit prin intermediul armatei sovietice, dar și a unor „străini de neam și Dumnezeu" autohtoni sau semiautohtoni, cum îi denumea generalul Rădescu atunci, avea să ducă la aceleași grozăvii ca și în Rusia. M-am angajat așadar în luptă pentru a încerca să prezervăm țara de comunizare și rusificare. Folosesc pluralul deoarece aproape întreaga mea generație nu a avut o tinerețe normală: în afară de studii, distracțiile și toate cele inerente adolescenței ne-au lipsit.

În cazul meu particular conta și o anumită apartenență socială, educativă și chiar politică. În familie, prin bunica paternă care m-a crescut, am intrat în contact cu o întreagă pleiadă de membri marcanți ai societății politice național-țărăniste. În casa noastră se perindau Maniu, Madgearu, doctorul Lupu (nașul meu). Mai târziu, după divorțul părinților mei și recăsătorirea mamei mele, fiica generalului David Praporgescu, cu Dan Brătianu, fiul lui Constantin I.C. Brătianu, am fost pus în prezența celor mai prestigioși fruntași liberali, iar Dinu Brătianu se comporta cu mine ca un adevărat bunic.

Un reper de bază l-a constituit pentru mine prima mea arestare, la 8 noiembrie 1945, cu ocazia impunătoarei manifestații în favoarea regelui Mihai și împotriva regimului care se instaurase la 6 martie 1945.

După eliberarea mea, m-am înscris imediat în Tineretul Național Liberal, am constituit prima organizație a elevilor de liceu, „Organizația Colegială". În cadrul organismului, adică al TNL, am activat până în iarna lui 1947, când PNL și-a sistat oficial activitatea, după aceea acționând în clandestinitate. Devenit student la Facultatea de Drept din București, am fost exmatriculat în mai 1949. Înscriindu-mă în anul următor la Facultatea de Istorie, după un an am fost din nou exmatriculat, după care m-am încadrat în ceea ce se numea „câmpul muncii". La început am făcut munci necalificate pe diverse șantiere de construcții, apoi am continuat în aceeași branșă, însă promovând în funcții de tehnician mediu, ca normator, inginer-normator și diriginte de șantier. În toată această perioadă, întreaga familie, inclusiv eu, am fost evacuați din diferit locuințe; lucrurile ne-au fost confiscate și, practic, o vară întreagă am dormit pe stradă, noaptea descărcând vagoane de bolovani de piatră în Gara de Est, ceea ce îmi asigura un minim necesar de subzistență. În paralel, am păstrat contactele politice din PNL, am mai fost arestat de încă patru ori, pentru perioade relativ scurte, am trăit ascuns luni de zile în București, apoi am plecat în provincie timp de aproape nouă ani pentru a mi se pierde urma. Între timp, fiind la Cluj, m-am înscris din nou la Facultatea de Drept de aici, dar în anul al II-lea am fost pentru a treia oară exmatriculat ca „nepot al lui Brătianu" și ca „element dușmănos". În fine, am fost din nou arestat pentru „crimă de înaltă trădare", dar datorită unei faze de destindere internațională am fost pus în libertate după câtva timp. Revenit în București, am fost supus de către Securitate unui sistem de supraveghere și urmărire severă, fiind deseori anchetat în stare de libertate. S-a încercat chiar implicarea mea în probleme de drept comun la serviciu, dar în lipsa probelor am rămas doar supus regimului de urmărire atentă. Eram deosebit de perturbat în activitatea mea profesională (tot în construcții-investiții), însă am reușit în cele din urmă să termin Facultatea de Drept. Am considerat că a fi expus în permanență unui astfel de sistem nu era suportabil, iar perspectivele, odată cu evoluția politică a clanului Ceaușescu, nu păreau să ofere speranțe nici pentru mine, nici pentru familia mea, care putea risca să fie acuzată și după eventuala mea dispariție că face parte dintre elementele dușmănoase.

Cum sora mea vitregă, Dina Brătianu, reușise să plece din țară prin intervenția energică a vărului ei, Ion Brătianu (fiul lui Gheorghe Brătianu) aflat în Franța, am solicitat plecarea în vizită la ea. Am primit 26 de refuzuri la cererile mele reiterate și tot atâtea presiuni ale Securității, care au culminat cu „demascarea" mea la instituția în care lucram. De aceea, eram hotărât să plec din țară și să continui pe orice

cale lupta împotriva regimului, luptă la care nu renunțasem și pe care o duceam prin mijloacele modeste de care puteam dispune în acele vremuri. Am ajuns în anul 1975. Sora mea și cumnatul meu, bun prieten, fost coleg de liceu, de facultate și exmatriculat împreună cu mine de la Facultatea de Drept și chiar arestați împreună, plecase din 1965 în Franța, de unde întreprinsese o serie de demersuri pentru a mi se permite să merg în vizită la ei. Dat fiind refuzul autorităților române, au recurs la una dintre rețelele străine care se ocupa cu cumpărarea de cetățeni români. Astfel, am fost „cumpărat" pe șase mii de dolari la valoarea din 1974, iar în iunie 1975 am părăsit România.

Ajuns la 18 iunie 1975 la Paris, pot spune că m-am simțit instantaneu într-o lume și o viață pe care, fără voia mea, le părăsisem în adolescență. Desigur că și cunoașterea limbii, care constituie prima unealtă la începutul unei noi existențe în altă țară, mi-a ușurat imediata adaptare. În Franța am sosit cu nevasta, cu fetița mea de 12 ani, cu o pisică și cu 25 kg de bagaje pentru întreaga familie. Având acolo pe sora mea și cumnatul meu, dar și alți câțiva prieteni și foști colegi din țară, în mare parte și datorită lor, am putut să trăim pentru început în condiții decente, dar, oricum, sărăcăcioase. Cerând „azil politic", acordat imediat, am beneficiat de un ajutor social relativ modest, care ne asigura totuși necesarul pentru hrană. În primele luni am fost cazați ba pe la unii, ba pe la alții care plecau în concedii și ne lăsau casa lor liberă. După o audiență la un primar liberal și datorită statutului de refugiat politic, am obținut de la o societate de gestiune imobiliară un mic apartament de două camere cu chirie, în al 12-lea arondisment din Paris, într-un cartier liniștit și plăcut. După ce trimisesem peste 400 de scrisori în vederea angajării, după șase luni de la sosirea în Franța, atât eu, cât și soția mea ne-am găsit de lucru. Ea, la început, la o mică întreprindere a unui român, de pe lângă Biblioteca Națională; eu, în învățământul tehnic, în cadrul unei acțiuni denumită „formation continue". Ambii cu salarii mici, dar, oricum, cu posibilitatea de a ne putea duce traiul și de a ne întreține toți trei. Apoi, încetul cu încetul, cumpărând mobilier în rate, televizor, cele necesare vieții de zi cu zi, am ajuns în „rândul oamenilor".

După aproximativ un an și jumătate, recunoscâdu-mi-se diplomele obținute în țară, ca și anii de vechime, am reușit să achit datoria contractată pentru „cumpărarea" noastră, fiind promovat la o clasă de salarizare superioară.

După o altă perioadă, cam de doi ani, cum mă angrenasem din primul moment în lupta împotriva regimului comunist din țară, ca și a comunismului în general, am început să scriu articole în diversele publicații românești din exil, să particip împreună cu alți români

exilați la întruniri în care explicam publicului francez ce înseamnă un regim comunist și care este particularitatea regimului Ceaușescu. În același sens, am colaborat la două posturi de radio din regiunea pariziană care acordau românilor o oră sau două de emisie pe săptămână. Am fost contactat de BBC, secția română, devenind colaborator, corespondent la Paris al acestui post de radio, de la care am transmis cam 14 ani relatări și comentarii pentru cei din țară. Între timp, situația profesională mi s-a modificat, devenind în cadrul Academiei Créteil profesor de drept, unde, după sistemul educațional francez, predam la ultimele două clase de liceu și la primii doi ani de studii superioare.

În general, o zi normală începea cu plecarea la „școală", parcurgeam, în metrou și autobuz, presa franceză matinală, schițam, dacă era cazul, o emisiune pentru BBC, apoi predam între patru și șapte ore, în funcție de orarul săptămânal al materiilor respective, reveneam acasă, transmiteam prin telefon, la Londra, conținutul emisiunii pe care o finalizasem în pauzele dintre ore, mergeam, eventual, la magazinele alimentare pentru diverse cumpărături casnice; mai erau și discuțiile telefonice cu alți prieteni români și, nu în puține zile, întâlnirile cu unii dintre aceștia în vederea unor acțiuni comune. Seara, târziu, pregăteam orele de curs, corectam numeroase lucrări ale elevilor și studenților (în fiecare din cei 19 ani de învățământ, aveam anual între 220 și 250 de elevi și studenți, împărțiți, la rândul lor, pe specialități din învățământul tehnic).

Concediile petrecute cu familia mi-au permis să văd mai toată Europa Occidentală, dar și Grecia și Turcia.

Înainte de 1989, mai ales până prin 1986-1987, nu întrevedeam prăbușirea sistemului comunist în timpul vieții mele. Către final, datorită, în cea mai mare măsură, consider eu, a trei factori: Ronald Reagan, Margaret Thacher și Papa Ioan Paul al II-lea, am început să întrevăd sfârșitul coșmarului milioanelor de oameni aserviți de comunismul sovietic. De altfel, și activitățile mele, conjugate cu ale altor exilați și români, dar și cele din țările limitrofe României au devenit mai intense.

Se vorbea de „dorul de casă", însă în țară fusesem izgonit de comuniști din câteva case. Nu pot spune că mă anima un dor de o casă. Mă anima mai de grabă dorința de a vedea oamenii, românii, trăind liberi, bucurându-se de tot ceea ce vedeam și trăiam în Occident. Mă anima dorința de a vedea prăbușirea unui regim inuman și pedepsirea acelora care îl întruchipau, care înfăptuiau și au înfăptuit crime împotriva umanității. Doream să împărtășesc românilor și mai ales tinerilor diverse precepte despre democrație, libertate și o viață firească, normală, la care aveau tot dreptul. De altfel, m-am manifestat în acest sens nu numai la radio BBC, dar și la Europa Liberă, unde, chiar imediat după '89 am avut peste 100 de emisiuni pe aceste teme.

Zilele lui decembrie '89 au însemnat pentru mine un fel de punct culminant. Eram de peste un an angrenat în acțiunea „Villages Roumains" care avea ca scop oprirea planului demențial al cuplului Ceaușescu de distrugere a satului românesc, dar și a bisericilor și monumentelor, și de schilodire a orașelor. Eram câțiva exilați români foarte implicați în această acțiune; îi amintesc în special pe Mihnea Berindei și pe Ariadna Combes împreună cu care, denumiți de diversele organisme internaționale „români de serviciu", parcurgeam fie toți trei împreună, fie câte doi sau chiar câte unul, mai toată Europa Occidentală, dar și Ungaria.

Zilele de la finele lui decembrie '89 au fost pentru mine ceea ce am denumit mai târziu „săptămâna patimilor". Eram seară de seară convocat la postul de televiziune „France 3", unde devenisem cel de-al treilea crainic la ora de știri, pentru a comenta evenimentele din România. În afară de asta, îndată ce se termina emisiunea, eram preluat de alte posturi de televiziune, ca „Antenne 2", „La 5e", de postul de radio „RTL" care emitea din Paris în limba franceză; de asemenea, participam și la alte emisiuni de radio, televiziune, altele decât cele franceze, fiind prezent în ziarele din Franța, Italia, Olanda, Belgia sau Elveția.

Ziua de 22 decembrie 1989 m-a prins la Milano, unde fusesem invitat de un ziar catolic și de o organizație de centru-dreapta la o manifestație desfășurată într-una dintre marile piețe ale orașului, împotriva regimului Ceaușescu. Împreună cu un alt exilat român, stabilit în Italia, pictorul Camilian Demetrescu, ne pregăteam să susținem o conferință de presă, când în biroul în care ne aflam a apărut un tânăr care ne-a spus că „a căzut Ceaușescu". S-a pus în funcțiune imediat un televizor și primele imagini pe care le-am văzut au fost cele cu un elicopter care își lua zborul de pe acoperișul clădirii Comitetului Central și apoi cele cu poetul Mircea Dinescu care flutura un drapel românesc găurit. Îmi este și acum greu să nu resimt șocul pe care l-am avut. Mi-am dat seama că începea o nouă existență pentru România, dar și pentru mine. Cred că a fost momentul în care am hotărât să revin în țară.

Trec peste cele petrecute la Milano. Noaptea, târziu, am revenit la Paris. După două sau trei zile, prin diferite contacte, împreună cu prietenii angrenați în Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului din România, Ariadna Combes, Mihnea Berindei, Edith Lhomel (franțuzoaică, analist la „Documentation Française", organism al MAE francez, și ea membră a Ligii noastre), ne-am decis să plecăm în România. Am început să mă simt, așa, dintr-o dată, mai străin în Franța, deși mă adaptasem perfect, ca, de altfel, toată familia, vieții pariziene. Ariadna și Mihnea au plecat primii cu un zbor umanitar prin Bulgaria, apoi cu un camion până la București. Eu împreună cu Edith Lhomel ne-am

dus la agenția Air France să ne luăm bilete pentru București (cursele cu România erau întrerupte, iar primul zbor era prevăzut la 29 decembrie). Auzind că dorim să mergem la București, funcționarul de la agenție ne-a spus că ne poate elibera biletele dus-întors gratuit.

În seara de 29 decembrie 1989 am aterizat pe aeroportul Otopeni. Zăpadă, destul de frig, în aeroport lumini nici cât cele de la lumânare, iar instalația de transportat bagajele făcea un zgomot atât de infernal încât nu se putea înțelege om cu om. Ne-am îmbarcat într-o mașină a unui salariat de la radiodifuziune cu a cărui soție călătorisem. Având pe lângă pașaportul românesc de cetățean român cu domiciliul în străinătate și pe cel francez, mi s-a spus să-l pun lipit de parbriz. Într-adevăr, pașaportul făcea miracole. Din 200 în 200 de metri erau cordoane de cetățeni cu banderole tricolore la mânecă, înarmați, care blocau șoseaua și străzile lăturalnice: la vederea pașaportului francez, izbucneau în urale și eliberau imediat calea. Am debarcat în cele din urmă la tatăl meu, care locuia în Calea Griviței la nr. 33. De fapt, de acolo plecasem în 1975, unde locuisem cu întreaga familie timp de 14 ani. Era o casă întunecoasă, cu un culoar plin de troace, luminat de un bec de 15W, apoi urma camera în care locuia tatăl meu. Acolo, împreună cu el, se aflau alți doi domni vârstnici, Dan Amedeu Lăzărescu și Ion Săndulescu, foști fruntași ai tineretului național liberal. Camera, ca și culoarul și vestibulul apartamentului erau în penumbră. Un singur bec aprins de la o lampă cu cinci șase becuri, dar și acela, mi s-a spus, de 25W. Cei trei domni, bineînțeles îmbătrâniți față de cum îi știam eu, erau îmbrăcați cam sărăcăcios, totul lăsând impresia de prăfuit și de tente gri. Dan Lăzărescu, foarte solemn, mi-a vorbit de reactivarea PNL, oferidu-mi postul de secretar general. Cu destulă diplomație, am declinat onorabila ofertă, propunâdu-l pentru această viitoare funcție pe Radu Câmpeanu, care urma să sosească și el în țară după o săptămână. După scurte discuții și stabilirea unei proxime revederi, am rămas doar în prezența tatălui meu. După o primă noapte petrecută la o mătușă care avea loc pentru două persoane, ne-am cazat la hotelul „Minerva" din bulevardul Lascăr Catargiu.

A doua zi am făcut un scurt tur al centrului orașului, pe jos. Clădiri murdare, afumate, găurite de impactul gloanțelor trase cam la întâmplare. De exemplu, dacă în jurul vreunei ferestre zidul arăta precum șvaițerul, dar geamul era intact, se spunea că de la acel geam trăseseră „teroriștii". În Piața Palatului trebuia să mergi cu multă atenție pentru a nu aluneca pe tuburile gloanțelor. Biblioteca Fundației Regale (actuala Bibliotecă Universitară) era arsă și, în mare parte, distrusă. Palatul Regal, de asemenea, era ars în aripa sa dreaptă. În fața Palatului, în întreaga piață, o mulțime de tancuri și soldați. Centrul de atenție care

mi s-a semnalat era hotelul „Intercontinental". Acolo era un adevărat furnicar. Ziariști străini, tineri intelectuali români și noi, doi, trei foști exilați, printre care și eu cu legitimația de ziarist BBC. Primele contacte umane, în afară de cele deja menționate, au fost cu oameni mai tineri, necunoscuți. Exista o efervescență extraordinară. Reîntâlnirea cu o serie de ziariști occidentali pe care-i cunoșteam și apoi cu o serie de persoane necunoscute, români care îți dădeau impresia că te sorb din priviri și care voiau să-ți spună cât mai multe.

M-am reîntâlnit cu Dan Lăzărescu la el acasă, eu luasem deja legătura cu unii dintre foștii membrii ai tineretului liberal, sfătuindu-i să se reactiveze; cu Dan am întocmit lista celor 12 membri fondatori sau refondatori ai PNL. Deși PNL nu fusese niciodată formal desființat, ca PNȚ-ul, după noile prescripții, el trebuia din nou înregistrat cu acest număr minim de membri fondatori.

Din 31 decembrie am participat la trecerea anilor în condiții neașteptate. Mai întâi la Uniunea Scriitorilor, unde chiar în seara aceea sosiseră o serie de personalități franceze pe care le cunoșteam și cu care colaborasem în acțiunile noastre din străinătate, printre care și filosoful André Gluksmann, deputați și senatori. După un timp, unii au plecat la Ambasada Olandei; eu am fost invitat de un ziarist la cineva acasă (al cărui nume nu mi l-a spus și nici nu l-am aflat vreodată) de pe strada Roma. Acolo era o cu totul altă atmosferă. Lume nu multă, dar posacă, tristă, nu se atingea nimeni de farfuriile cu cele câteva mini-sandviciuri, lumini slabe, tente gri. Am plecat de acolo pentru a nu mă molipsi de depresia care părea să-i fi cuprins pe toți cei din casă. Am intrat la Ambasada Franței unde totul se prezenta altfel. Lumini *à giorno*, mâncare și băutură din abundență. Mulți, mulți ziariști francezi cu care colaborasem la Paris, ministrul Sănătății Bernard Kouchner pe care îl cunoșteam și care ne-a ajutat foarte mult în cadrul operațiunii „Villages Roumains". Veselie, deconectare; ziariștii povesteau momente fierbinți din timpul evenimentelor. Doar ambasadorul era foarte îngrijorat și ne sfătuia să nu stăm pe afară, în lumină, pentru că, spunea el, am putea deveni țintele unor așa-zișii teroriști.

A doua zi am plecat cu trenul la Sibiu, fără bilet, fiindcă la casele de bilete din Gara de Nord erau sute de oameni la coadă. Cu 25 de lei dați controlorului am călătorit într-un vagon neîncălzit, cu fereastra întredeschisă, fiindcă nu se închidea, spațiu pe care l-am astupat cu ziare; opt ore de călătorie din care mai mult de jumătate le-am petrecut în discuții cu controlorul ce ne depăna aspecte din țară, el fiind din Arad. La Sibiu aveam niște rude la care am tras, apoi în vizită la CPUN, noua administrație *ad hoc* a „revoluției". De fapt, nimic

interesant acolo. Am mers apoi la comandantul garnizoanei, colonelul Aurel Dragomir, despre care se spunea că a introdus noua ordine în fieful lui Nicu Ceaşescu. Situaţia de acolo mi s-a părut însă cam ciudată. Clădirea în care se afla comandantul, vizavi de fostul sediu al Securităţii şi Miliţiei, era neatinsă de vreun glonţ şi nu i se vedea vreo stricăciune. În schimb, clădirea de peste drum şi încă două case frumoase ale unor cetăţeni erau arse şi în mare parte distruse de proiectile. La întrebarea mea referitoare la cum se petrecuseră lucrurile, colonelul Dragomir mi-a spus că din clădirile acelea se trăsese cu diverse arme în comandament (pe care, totuşi, nu se vedea nici o zgârietură sau vreun geam spart). Am început să mă lămuresc că pe undeva se umbla cu minciuna. Cum, de altfel, mi se păruse ciudat încă din Franţa, în prezentarea imaginilor de la televizor în care se vedeau victimele de la Timişoara, împuşcaţi „de Securitate" (de fapt, de armată), dar cărora se vedea foarte clar că li se făcuse autopsia.

De la Sibiu am mers la Braşov, iar acolo am luat legătura, în calitate de ziarist BBC, cu comandamentul militar. Nici nu mi s-a permis accesul în sediul respectiv: doi ofiţeri ne-au povestit, mie şi lui Edith Lhomel, tot felul de legende despre teroriştii care îi atacaseră; şi acelea mi s-au părut îndoielnice. De acolo am luat un taxi şi am plecat la Zărneşti, unde se înfiinţase încă din 1988 un sindicat liber, clandestin, ai cărui membri fuseseră arestaţi şi bătuţi şi de care Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului din România cu sediul la Paris s-a ocupat, semnalând această situaţie tuturor forurilor occidentale. Cu greu am dat de doi sau trei dintre aceşti sindicalişti. Erau oameni tineri care locuiau în nişte blocuri „socialiste" care arătau mai mult decât mizerabil. În apartamentele lor mici, înghesuite, întunecate, erau, claie peste grămadă, aceşti tineri cu familiile lor numeroase, copii, părinţi, bunici şi ce or mai fi fost. În orice caz, o impresie dezolantă.

Am revenit în Bucureşti unde i-am revăzut pe foştii prieteni şi prieteni politici, am asistat la crearea Grupului de Dialog Social şi am avut o întrevedere cu Dumitru Mazilu, pe atunci numărul doi în noua ierarhie ajunsă la putere.

După o săptămână de stat în România, impresia generală a fost în primul rând una de mare, foarte mare mizerie. Faţă de situaţia lăsată de mine în 1975, am găsit că a intervenit o falie în sufletul românilor. Dacă în 1975 se mai păstra destul de clar o anumită verticalitate în atitudini, acum vedeam un popor înfrânt, care, deşi eliberat, afişa un gen de umilinţă, un dublu limbaj, iar autorităţile noi căutau să inducă faţă de străini impresia că totul este perfect şi că democraţia a renăscut din propria cenuşă. Dar autorităţile nu erau decât aceiaşi comunişti din linia a doua sau a treia a Partidului Comunist, care confiscaseră

puterea și doreau să lase impresia că numai ei mai există ca exponenți ai unei reprezentativități naționale.

Timp de patru ani am făcut naveta între Paris și București, profitând de numeroasele vacanțe școlare din învățământul francez, dar și de concedii medicale. Practic, rămâneam în țară cam patru, cinci luni pe an, eșalonat.

M-am implicat în viața politică românească de îndată, însă la început am refuzat funcții mai importante, apoi am luat parte tot mai activă și am ocupat astfel de funcții în cadrul diverselor formațiuni liberale.

În 1994, după ce am lichidat în Franța cariera profesorală și cum implicarea directă în politică era incompatibilă cu colaborarea la BBC sau la Europa Liberă, am încetat și aceste activități.

Desigur că reinstalarea mea în țară nu a fost ușoară. Din punct de vedere familial, s-a produs o ruptură. Material, am solicitat o locuință, care însă, în ciuda reiteratelor mele cereri, nu mi s-a acordat niciodată. Am locuit cu chirie, ca și în prezent. De recuperat am recuperat parțial unele moșteniri; și acum sunt pe rol mai multe procese de recuperare. Mai dificilă a fost acordarea pensiei pentru anii lucrați în țară, dar s-a rezolvat satisfăcător, însă cu mult timp pierdut și cu multă energie pentru a înfrânge reaua-voință și reaua-credință a birocrației locale.

Hotărârea propriu-zisă de a mă reinstala în țară am luat-o în ideea că prin activitatea politică puteam să sprijin eforturile de democratizare a țării, să mă lupt cu vechile mentalități totalitare și să caut prin articole de presă sau prin discuții să lămuresc principiile fundamentale ale unei vieți normale, democratice și liberale.

În afară de acțiunea pur politică, prin experiența căpătată în străinătate m-am ocupat de activitatea Fundației „Horia Rusu", iar mult mai târziu am fost numit președinte la Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc, cu rang de secretar de stat. În ambele locuri a fost și este mult de lucru: m-am înhămat cu toată energia. Deși am fost cea mai mare parte din viață în opoziție față de puterea constituită în țară, după 1989 am dus și duc o muncă pozitivă de construire și realizări, și nu de demolare.

În comparație cu cea dusă în străinătate, viața mea de aici nu diferă prea mult. Și acolo, și aici am lucrat și lucrez intens. Și acolo, și aici relațiile umane pe care le am sunt destul de extinse. Și acolo, și aici am avut și am posibilitatea să-mi asigur un trai echilibrat, aici având totuși o stare materială mai bună decât acolo, la nivelurile respective. Este drept că la Paris frecventam expozițiile, teatrele, concertele mai mult decât aici. Aici, pe plan familial sunt, practic, singur. Deși de multe ori mă plâng de această singurătate domestică, totuși, alteori o savurez. Țin să subliniez că aici, de exemplu, programele de televiziune

sunt în general mult mai variate și mai interesante decât cele din Franța, dar aici se exagerează enorm cu programele politice zilnice. Aici, din păcate, foarte supărătoare, pentru mine cel puțin, este lipsa de principialitate, de punctualitate, de respect al cuvântului dat, căci există un soi de principiu: „La noi merge și așa". Supărătoare pentru străinătate este crasa lipsă de cultură a oamenilor, de comunicare. De asemenea, găsesc că se imită până la maimuțăreală anumite americanisme, în limbaj, ca și în unele atitudini. Aici mai există, din păcate la prea mulți, mentalitatea de asistat a individului, acesta așteptând să-i vină totul de la sine sau, ca vreun altul să-i dea sau să gândească în locul lui. Aici există libertate, sau încă mai există până când actualele tendințe de autoritarism „putinian" nu își vor fi desăvârșit intențiile; multor oameni le este teamă să ia inițiative, să intre în concurență și să lupte pentru competitivitate. Aici tocmai de acest spirit se duce lipsă. Aici, de multe ori, reacția autorităților e disperantă. Ca peste tot, și aici există corupție, dar poate pe o scară mai mare. Disperantă mi se pare corupția din Poliție și Parchet și multa, foarte multa incompetență, în special la cea de-a doua. Aici mai este disperantă lipsa de respect față de individ, oricare ar fi acesta. Dar și modul de a conduce autovehicolele. Legile de circulație par noțiuni cu totul abstracte. Vitezomania, neacordarea priorităților, nerespectarea pietonilor, claxonarea isterică din partea multora etc. etc.

Desigur că ar mai trebui să menționez că mă oripilează mitocănia, bădărănia, promovate de la cel mai înalt nivel al țării, luate apoi ca exemple de urmat, ceea ce face ca ele să se perpetueze. Se spune că românul este bun și blajin. Cred că actualmente nu mai este așa. Există bucuria celui care jubilează la răul vecinului, există o invidie nemăsurată față de cei care au reușit prin muncă și mari sacrificii personale: aceștia sunt acuzați de tot felul de lucruri ireale. Disperantă mai este lipsa de menținere a curățeniei și nepăsarea cu care se aruncă gunoaiele mai peste tot, ceea ce ne plasează la coada lumii civilizate.

Totuși, nu pot spune că, în general, nu mă simt bine aici. Cred că relația mea cu oamenii este foarte plăcută pentru mine. Apoi, latura mea pedagogică se simte satisfăcută: pot să dau explicații și să caut modificarea unor mentalități conservatoare și retrograde. În acest sens, mă simt cu mult mai bine între oameni mult mai tineri. Cu cei din generația mea, contactul nu este întotdeauna optim.

Dacă nu aș fi revenit în țară, nu știu ce aș fi putut face în Franța sau în altă parte; aici îmi simt utilitatea. Apoi, aici am posibilitatea să lucrez, să acționez, lucruri fără de care viața nu are nici un sens. Regnul vegetal nu îmi este propriu.

Nu pot să fac vreun pronostic cu privire la următorii cinci, zece ani: vârsta mă împiedică și aș da dovadă de un optimism exagerat să mă gândesc la un viitor poate prea îndepărtat pentru mine.

Despre țară, despre România, speranța o constituie tineretul ei. Acest tineret care s-a născut fără prejudecăți, fără amintirile stresante ale părinților lor, care doresc să se realizeze prin ei înșiși în orice fel de domeniu. Totuși, în cel politic, lipsa lor de experiență se face simțită și, oricât ar dori unii să reinventeze roata sau să fi redescoperit focul, această atitudine nu este benefică pentru țară. După mine, ar trebui realizată o punte peste generații, iar cei mai vârstnici să renunțe la ideea de a reînnoda firul istoriei acolo unde a fost tăiat, făcând abstracție de ceea ce s-a petrecut în România ultimei jumătăți de secol.

Integrarea în Europa o găsesc mai mult decât pozitivă, dar trebuie să devenim mai europeni și să fim conștienți că fiecare națiune europeană constituie, de fapt, în ansamblul Europei, o minoritate. Cred că trebuie să începem să gândim ca niște europeni, fără a uita, bineînțeles, pe Decebal, Traian, Ștefan sau Mihai.

Adrian Niculescu

August 1996

Adrian Niculescu s-a născut în București, la 18 august 1960. Din 1997 predă istoria la Școala Națională de Studii Politice și Administrative (SNSPA) din București, fiind doctor al Universității Montpellier III (2002). Este licențiat în istorie al Universității din București (1983) și Paris IV – Sorbona (1984), unde obține *maîtrise* (1985) și *DEA* (1987). Adrian Niculescu a fost refugiat politic în Franța (1983), bursier al Institutului Italian de Studii Istorice „B. Croce" din Napoli (1984-1986) corespondent pentru Italia al postului de radio Europa Liberă (1984-1996) și profesor la Universitatea Catolică din Milano (1985-1996). Până la Revoluția din 1989, a fost delegat în Italia al Ligilor pentru Apărarea Drepturilor Omului în România (L.D.H.R., secția română a Federației Internaționale a Ligilor Drepturilor Omului – F.I.D.H., Paris) și al Asociației pentru Protecția Monumentelor Istorice din România, Paris; de asemenea, a fost colaborator al presei exilului și al mass-mediei din Italia, Elveția și Franța. Adrian Niculescu a fost bursier NATO, în cota Italiei (1996-1998), iar în 1996 s-a restabilit în România, predând, inițial, istoria la Facultatea de Stiințe Politice a Universității București (1995-1997). A fost consilier al ministrului Apărării, Victor Babiuc, și director adjunct al Direcției NATO din MApN (2000). Se află printre fondatorii Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc (2003).

După Revoluție, în care a văzut un nou 1848, Adrian Niculescu s-a ocupat de perioada pașoptistă, căreia i-a consacrat mai multe studii, printre care volumul *Pruncul Român* și câteva inițiative (planul de sărbătorire a 150 de ani, timbrul aniversar, Ziua Tricolorului). A dus o aprigă bătălie juridico-mediatică (1997-2003) pentru recunoșterea integralității drepturilor politice ale persoanelor cu dublă cetățenie.

Adrian Niculescu este Cavaler al Ordinului „Steaua Solidarității Italiene", conferit de Președinția Republicii Italiene (2004).

De ce m-am întors

În aprile 1990, cu ocazia primei mele călătorii în țară după Revoluție – o călătorie fabuloasă, pentru mine, exaltantă și emoționantă cât un vis absolut nesperat devenit, brusc, realitate –, i-am lăsat, în ultimele zile de ședere, dnei Zoe Petre, decan „al Poporului" – cum îmi plăcea mie să-i spun –, al Facultății „mele" de Istorie, pe care o absolvisem cu o lună înainte de a pleca „definitiv", o cerere redactată dintr-un condei, pe un colț de masă, la prietenii care mă găzduiau, pe care-am dus-o într-un suflet la Facultate, în mâinile dnei Zoe. Ca să rămână, gândeam eu, ca o mărturie tangibilă a intenției mele clare de a mă reîntoarce, stabil, după cei șapte ani de exil, în curajoasa Românie postinsurecțională. Într-adevăr, imediat după irepetabilul 22 Decembrie, Facultatea, ca toate celelalte instituții, își alesese, în mod democratic și spontan, câte un conducător „autogestionat". În plus, „istoria" era din nou, acum, independentă, dezlegată de ideologica asociere forțată, impusă de fostul regim, în 1975, cu trista Facultate de Filosofie, oficină de propagandă în țara căzută pradă gandirii unice… Nici nu stiu dacă, în graba de atunci, am mai apucat să fac o copie acelei hârtii atât de prețioase amintirii mele, deși, la numai patru luni de la Revoluție, începuseră deja să înflorească xerox-uri la multe colțuri de străzi…

Mi s-a impregnat în memorie conținutul acelei cereri: „Doamnă Decan, Subsemnatul, A.N., «profesor cu contract» la Universitatea Catolică din Milano, considerând, acum, după Revoluție, drept caduce motivele care m-au determinat să plec din țară în urmă cu șapte ani, respectuos, vă roagă să procedați la punerea în aplicare a recomandării Consiliului Profesoral «pentru învățământul superior și cercetare », ce figurează pe adeverința provizorie de absolvire a Facultății, care mi-a fost eliberată după susținerea Examenului de Stat, în iunie 1983. Fac această solicitare întrucât intenționez să mă întorc, stabil, în țară, pentru a contribui și eu, după propriile puteri, la reconstrucția noii Românii libere și democratice. Vă rog să primiți, stimată Doamnă Decan, asigurarea întregii mele considerații. Cu deosebit respect, semnat, al Dvs., Adrian Niculescu, București, aprilie 1990".

În esență, aceasta era problema: eram nerăbdător. Deja îmi reproșam că, prins cu obligații, efectiv în fiecare week-end de după 22 Decembrie, de a vorbi pe undeva, prin Italia sau Elveția, nu reușisem să mă întorc în țară mai devreme și-i invidiam tare pe prietenii mei, ca Mihnea Berindei, primul exilat care reușise să ajungă la București încă din noaptea de 22 spre 23 decembrie… Doream, realmente cu ardoare, să pot pune și eu umărul la reconstrucția noii Românii libere, revenită pe făgașul democrației. Atât de clar, atât de simplu. Este cel mai sintetic răspuns pe care-l pot da la întrebarea de fond adresată de volumul de față. Restul sunt variațiuni pe aceeași temă. Se regăsea deci, deja, în cererea mea din aprilie 1990 – care unora li s-a părut ușor bizară, pentru a nu spune suprarealistă – toată explicația, succint exprimată, a opțiunii mele de a mă întoarce „acasă", după anii de exil militant.

Însă într-un „acasă" în care nu mai aveam nici casă (o imposibilitate tehnică pentru un refugiat, cu excepția cazului rarisim când locuiai cu o rudă apropiată în casă, iar casa era în proprietatea și, evident, pe numele acesteia!) și, aproape, nici familie, în sensul strict (din fericire, părinții mei se aflau cu mine, în străinătate). Un „acasă" în care, de fapt, nu mă aștepta nimeni, exceptând câțiva prieteni cu care nu am întrerupt niciodată legătura și a unor rude relativ îndepărtate. Eram, mai ales, conștient de faptul că mulți urmau să mă privească strâmb pentru alegerea mea sau să o înțeleagă greșit, să creadă că nu m-am putut adapta dincolo. Cu alte cuvinte, un ratat…

Ideea de exil din care te *re*întorci atunci când dispar motivele care te-au împins să pleci (prin definiție, exilatul, dacă nu moare între timp, se întoarce când condițiile se răstoarnă și devin prielnice, căci altfel n-ar fi vorba de exil, ci de simplă emigrație!…) le părea, și cred că le mai pare încă multora, inexplicabilă. Într-o accepțiune simplistă, „Cum să te întorci, odată ce ai plecat?" De altfel, ideea însăși de exil activ, militant le era alienă… „Ce-i aia?". O să revin asupra acestor aspecte. Țin toate de ignoranță și de un anume primitivism al percepției… În treacăt fie amintit, expresii precum „dincolo", „afară", „în exterior", sunt simptomatice pentru izolarea și autarhia în care a trăit România vreme de peste patru decenii… Nimănui nu i-ar trece prin cap, în lumea normală, să spună „afară" sau „dincolo" pentru extrem de simpla noțiune de „străinătate" – și nici la noi nu-mi amintesc să se fi spus așa până pe la începutul anilor '80… Asta provine numai din mitul – oh, cât de real! – al străinătății, al Occidentului, al Lumii Libere, o veritabilă aură ce se brodase la noi pe măsură ce regimul devenise mai vitreg… Sunteți „de dincolo"?, așa cum, din păcate, continuă, generalizat, să se audă până astăzi, la noi, ar fi, în sensul firesc al termenilor, cineva provenit „de pe tărâmul celălalt" (din

Hades; un zombi?) sau, eventual, un extraterestru – dar ce să ne mai mirăm, fiindcă exact precum un extraterestru arăta, „în vremea ciumei", orice străin rătăcit pe greu încercatele meleaguri mioritice!… Se mai folosea sintagma, în schimb, în Vechiul Regat, înainte de Marea Unire, pentru transilvăneni. Ei erau cei „de dincolo", subînțeles, „de dincolo de munți"… Ne aflăm aici în fața unei perversiuni (sau pervertiri?) conceptuale a vocabularului, tipică anilor „comunismului târziu", cu repercusiuni vizibile până azi…

La vremea când scriam rândurile cererii amintite mai sus, în virtutea unei legături pe care o credeam puternică, cimentată în anii studenției (1979-1983), chiar și în momente grave, precum moartea năprasnică a domnului Aurelian Petre, soțul ei (în ianuarie, 1982), o socoteam pe dna Zoe Petre adevărata mea „mămică" universitară.

Destul să menționez că legăturile mele cu „dna Zoe", cum, cu afecțiune și respect, îi spuneam, erau de notorietate. Aparținusem și eu, alături de prietenii mei mai mari Vlad (zis Pupi) Nistor, Alexandru Avram, Alexandru Niculescu sau clasicista Manuela Tecușan, *kinder-garten*-ului ei, cum numea dânsa cercul de studenți care o frecventau mai des. Ne cunoscusem încă înainte de intrarea mea la facultate, iar mama și-o amintea încă de copil, de pe când tatăl său, dl profesor Condurachi, o aducea la Universitate în cârcă… Cu Dan, fiul ei cel mare, ne știam de când el era în clasa a VIII-a. Avea exact patru ani mai puțin decât mine și urma să intre la același liceu pe care îl terminam și eu, Liceul „Ion Creangă" (din păcate însă, nu și la aceeași secție, secția clasică – pe care, din pricina antecedentelor familiale, probabil că și el și-o dorise –, întrucît, prin grija celebrei tovarășe Gîdea, ministreasa Învățământului – și veritabilă *gâde* a acestuia, rar nume mai bine potrivit! – din anii 1977-1978, tocmai se desființase secția clasică…).

Ultima mea amintire din București, înainte de a pleca, la sfârșit de iulie 1983, a fost că, pe 15 iulie, într-o duminică, dimineața devreme, când nu era țipenie de om pe străzi, l-am dus și adus, deoarece aveam mașină, pe Dan la examenul de admitere la istorie, care se ținea la Drept, și apoi, cu Pupi Nistor, care ni se alăturase, am mers să bem o bere cam caldă, pe căldura aceea, cum se obișnuia sub Ceaușescu, la braseria de sub Hotelul Continental… Aveam noi niște poante de-ale noastre și, spre a-l înveseli și a-i distrage gândul de la examenul greu, am scandat tot timpul drumului, „la mișto", cu însuflețire, numele lui Gukkuni Oueddei, un lider din Ciad care tocmai intrase, în ajun, în capitala N'Djamena, la capătul unui lung marș de gherilă prin deșert. Mai mult, pe parbriz îmi pusesem și o pagină dintr-un ziar francez pe care mi-l trimisese tatăl meu, care era deja la Paris, cu mutra lui „Gukkuni"… Deliberat, voiam să „ne dăm" drept niște

ciadieni (albi…) care exultau, probabil unicii în toată România!… La mult timp după plecare aveam să aflu că admiterea lui Dan la facultate fusese cu mare cântec – deși lacrimile dnei Zoe, când am venit să-mi iau rămas-bun (evident, nu spusesem că intenționam să nu mă mai întorc…), erau elocvente și ar fi trebuit să-mi spună ceva, când mi s-a plâns de o profesoară de la noi de la facultate cu care nu se înțelegea, dna Magda Totu, aflată atunci „pe cai mari", fiindcă soțul era important și avea să devină ministru de Externe (e cel care, după Revoluție, trăgând consecințele, s-a sinucis – probabil singurul gest respectabil pe care l-a făcut vreodată).

După Revoluție, Dan a venit la Paris pentru un doctorat niciodată terminat și, din nou, m-am ocupat intens de el (îl invitam duminica pe la noi sau mergeam la restaurant – îmi amintesc un restaurant mexican unde am mâncat pentru prima oară *chili con carne* și unde mi-a povestit despre celebrul episcop al Sucevei care, se pare, fusese aviator militar în al doilea Razboi…).

Cu dna Zoe personal păstrasem însă, *contre vents et marées*, legătura, clandestin, în tot cursul exilului, deoarece dânsa mai călătorea, sau prin cartoline, mai ales de ziua dumneaei, 23 august, și de onomastică, din decembrie; am ajutat-o chiar, după puterile mele, în momente de cumpănă, precum cel din vara lui 1988, când, prin scelerata măsură, atunci introdusă, de „repartiție obligatorie în producție" a absolvenților de liceu picați la admiterea în facultăți, fiul său mai mic, Dinu, fusese trimis la muncă într-o mină de la Motru… Aflată în vizită la Roma, dna Zoe, extrem de tulburată, m-a căutat, la Milano, unde predam de câțiva ani, din 1985/1986, la Universitatea Catolică, rugându-mă să transmit, fără a-i cita numele, situația respectivă la Radio Europa Liberă, al cărei corespondent în Italia eram de mai mulți ani – cea ce am și făcut imediat și cu succes instantaneu, deoarece informația cu repartițiile obligatorii postliceale în producție era un veritabil „scoop" care nu ajunsese încă în Occident… Mai înainte, în noiembrie 1986, îl invitasem pe tatăl său, amintitul academician Emil Condurachi, în trecere prin Milano, să-mi deschidă, cu mare fast, la Universitate, cursul meu pe 1986/1987, primul început de mine, în aula „Negri da Oleggio", cea mai somptuoasă a Universității Catolice, rezervată numai personalităților academice de prestigiu aflate în vizită. De fapt, profesorul Condurachi se afla la Milano la chemarea controversatei nepoate italiene a lui N. Iorga, Bianca Valota-Cavallotti, directoarea-fondatoare a Centrului Italo-Român de Studii Istorice, cunoscută instituție colaboraționistă a regimului ceaușist. Eu însă îl „deturnasem" pe fostul meu profesor de acolo, bucuros că reușisem să-mi conving Universitatea să-l și plătească pentru prelegerea sa inaugurală, ținută în prezența unor

somități – rectorul Bausola, decanul de la Litere, părintele Mattesini sau Marta Sordi, o mare doamnă care și copilărise în România, cu părinții diplomați, înainte de 1947. Discursul său, magistral, a fost pe o temă de istorie antică românească.

Cu acel prilej, îmi aduc aminte că, în biroul meu, mi-a povestit mai pe larg despre Dan și că l-au podidit lacrimile. Îmi spunea că se temea ca nepotul său să nu rămână pe veci prizonierul comunismului… „Tu ești salvat, el nu…", îmi spusese ștergându-și ochelarii aburiți… N-am să uit momentul acela… Cât îl înțelegeam, cât m-a putut înduioșa… chiar dacă se știa că profesorul Condurachi, într-un fel sau altul, fusese și era un privilegiat al regimului… Emoționat, l-am asigurat că de Dan, mă voi ocupa eu și îi voi fi mereu aproape, dată fiind vechea prietenie ce ne lega, în cazul în care va reuși să-l scoată din țară, cum mai făcuse cu câțiva ani înainte, cu ocazia unei excursii în Grecia… Oricum, mai corespondam, odată chiar trimițându-i, tot „ca poantă", o revistă, demențială, de mercenari cumpărată la Bruxelles, *Sodiers of Fortune* sau așa ceva, care i-a și ajuns prin poșta belgiană! După cum am arătat, n-am avut prilejul să mă țin de cuvînt decât după 1989, din fericire, în circumstanțe total schimbate…

Au urmat deci regăsirile emoționante de după Revoluție, cu ocazia amintitului prim drum al meu în România, din aprilie, și apoi la Congresul Mondial de Istorie de la Madrid, din august 1990, pentru ca, mult mai târziu, din martie 1996, să revin cu gândul de a mă instala. Am făcut-o în august 1996. Nici nu sosisem încă bine în țară și am avut primul meu șoc la întoarcerea „acasă". Postul care, cu ocazia „repatrierii", mi-a fost promis la Facultatea de Științe Politice a Universității din București nu a mai fost scos la concurs. Cel puțin pentru mine. Pe locul acela a ajuns un fost prieten. (Tot răul spre bine: cu ajutorul cuiva care nu mă cunoștea, am ajuns la SNSPA unde sunt foarte bine și astăzi.) A fost „cea dintâi durere", pentru a parafraza un titlu literar celebru… Alte dezamăgiri crunte aveau să urmeze, încă și mai grave, morale. Și, fatalitate, asta de la prietenii pe care îi socoteam cei mai apropiați și mai de încredere. Dar toate acestea nu m-au făcut să regret câtuși de puțin opțiunea de mă întoarce, de a pune și eu umărul la reconstrucția acestei țări care avea nevoie de tot. *Si c'était à refaire*, aș face-o din nou...!

Doru Braia

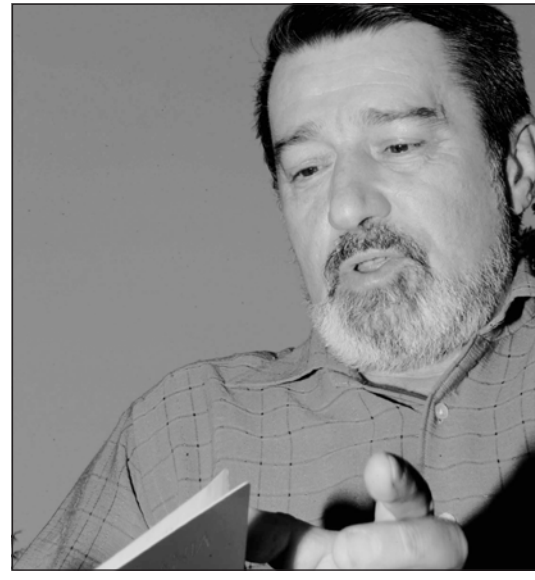

Noiembrie 1996

Născut la 27 august 1951 la București, Doru Braia se confruntă de foarte timpuriu cu vicisitudinile regimului comunist. Marcat de suferințele tatălui și ale bunicului său, încarcerați pentru mulți ani în pușcăriile *epocii*, adoptă față de o atitudine ostilă rigorilor „de partid și de stat", ceea ce-i atrage din partea autorităților șicanele caracteristice administrațiilor opresive. Cu foarte mare greutate, reușește să absolve studiile liceale și este apoi îndepărtat din rândul studenților de la Drept, invocat fiind la Rectorat „dosarul" său de proscris.

În 1978 este obligat să părăsească țara. Ajuns în Germania, își desăvârșește studiile și ia parte activă la protestele exilului față de condițiile din România. Înființează, în 1979, împreună cu alți compatrioți Liga pentru Drepturile Omului a Exilaților Români din Germania, din conducerea căreia va face parte până în 1990. Activitatea desfășurată, evocată de presa occidentală (prestigiosul *Süddeutsche Zeitung* dedicându-i chiar rubrica *Porträt*, rezervată personalităților demne de luat în seamă), stârnește și mai mult înverșunarea Securității împotriva sa, care pune la cale asasinarea opozantului român, la începutul anului 1989. Serviciile de protecție germane zădărnicesc planurile, reușind să-l aresteze pe unul dintre cei asmuțiți împotriva sa.

Revenit în România în primele zile ale anului 1990, se implică în acțiunile civice de amploare, fiind unul dintre cei mai vocali promotori ai *Proclamației de la Timișoara*, cu al ei „Punct 8", imperioasă condiție pentru împlinirea năzuințelor celor căzuți eroic în Decembrie 1989. Face parte din conducerea Societății Timișoara și publică numeroase articole împotriva văditei *restaurații* postrevoluționare. Expune la mitinguri organizate în toată țara valorile democrației și cere deconspirarea acțiunilor Securității în deceniile comuniste. La scurt timp de la revenirea în țară, a fost expulzat din nou de autoritățile abia instalate. Reușește, cu ajutorul intervențiilor occidentale, să obțină anularea interdicției de a se întoarce în România și, din 1996, își restabilește domiciliul în București, unde își reia activitatea jurnalistică. Publică în ziare precum *România Liberă*, *Ziua* sau *Cotidianul* editoriale care îi reflectă convingerile, iar după anul 2000 depune eforturi pentru realizarea unei emisiuni TV.

De ce m-am întors

Cândva, prin 1978, am fost pus în fața alternativei „Jilava sau pleci!". Cunoscusem deja contondența Securității, trecând și eu, ca atâția alții, prin câteva beciuri garnisite cu ciraci (nu cred că are rost să mă împăunez acum cu „vitejiile" mele din… „epocă", n-am fost singurul!), motiv pentru care m-am mai lăsat o dată încătușat și condus cu „amabilitate" securistă până la granița României. Lăsam în urmă o imensă pușcărie, cu nume de țară, și câteva milioane de obidiți ce-și întortocheau „libertatea" printre deșănțatele slogane „de partid și de stat". Mi-am descărcat încă o dată năduful la trecerea frontierei, dar, în același moment, explicabil, mi-am (supra)încărcat conștiința cu *datoria* ce-o voi fi purtat cu mine într-un nemeritat și dureros exil: aceea de a căuta printre cei „de dincolo" (de Cortina de Fier) *avocați* temeinici pentru năpăstuiții azvârliți în cea mai nedreaptă prăpastie a istoriei: Comunismul.

Eram convins că nu voi mai apuca să-mi revăd vreodată țara (cei care pretind că au prevăzut „Miracolul '89" sunt niște aventurieri mentali – confirmați, iată!), dar nu îmi cruțam nici un efort pentru a convinge lumea că „independentul" Ceaușescu și ai săi adulatori expuneau hilar o imensă escrocherie politică. Am ajuns astfel în… *cabinete* pe care le credeam inabordabile (Democrația autentică înlesnește accesul oricărui muritor la *sferele* înalte!) și așa am adus și eu – lăsați-mă să cred! – o infimă contribuție la subminarea celui mai abject regim pe care socoteli „geo-strategice" l-au hărăzit compatrioților mei. Mă mistuia dorul de acasă și permanent visam o utopie. Care… (inimaginabil), totuși, s-a împlinit!…

Am revenit, așadar. Pentru că mi se părea de-a dreptul pervers să continui să militez împotriva imperfecțiunilor (ce termen suav!) din țara mea, de undeva de departe, fără să mă implic în reconstrucția a ceea ce fusese distrus în cele mai sumbre decenii din istoria neamului din care (spre iritarea unora!) făceam și eu parte. Mitinguri, pronunții degajate, intervenții ferme și atitudini radicale (se vorbea, parcă, de o Revoluție, nu-i așa?!) mi-au atras în scurt timp oprobriul unei „anumite părți" a intereselor politice (nici celelalte nu erau mai acătări, aveam

să constat mai târziu) și iată cum, în plină efervescență „democratică", mă pomenesc expulzat din țara al cărei cetățean nu am încetat să fiu niciodată (militam împotriva unui regim, nu a țării!). Se întâmpla la 2 aprilie 1990 (n-am să le-o iert niciodată „băieților cu ochi albaștri"!), după ce România devenise, datorită sacrificiului atâtor tineri, cea mai răsfățată țară de pe mapamond. Eram eliminat pentru a doua oară dintre ai mei. Dintre aceia, tăcuți, care parcă așteptau (credeam eu) să se găsească, în sfârșit, o „voce" care să le strige obida și să curme (printr-un glas impetuos – altă utopie!) minciuna spre care erau împinși, din nou, să-și camufleze destinul.

Nu m-am lăsat. Indiferent de durerile personale, cauzate de abandonarea oricărei rațiuni familiale (insolvența morală ne atinge pe toți cei angajați, mai devreme sau mai târziu!), am renunțat la comoditățile vieții de „dincolo", din lumea normală, și, după ce am rezistat vreme de câțiva ani crispărilor unui proces absurd (eu împotriva mai-marilor „democrați" ai țării mele!), pe care l-am câștigat, iată-mă din nou acasă. Aici, de unde nu am dorit să plec niciodată și unde, indiferent de poftele unora sau ale altora, voi sfârși (fiți siguri, „băieți"!) ceea ce am început acum mai bine de 30 de ani (Doamne, cât de greu se lasă urnite lucrurile, la noi, românii!). Adică, să deconspir oricare dintre mârșăviile ce au devenit între timp, vai, emblema românismului (re)configurat pe cea mai imorală hartă a ultimelor două milenii.

La ce am renunțat? Nici nu știu ce să răspund. Pentru că mi-e și teamă de ieftinătatea argumentelor acelora care mă cred revenit parcă de undeva, de unde nu ar exista „nici durere, nici întristare, nici suspin…". Nu, nu este în nici un caz așa, chiar dacă viața perfect ordonată din care am descins pe malurile Dâmboviței mi-a permis să devin, dintr-un simplu absolvent de liceu eșuat din lumea celor fără de lume, un îndeajuns de bine remunerat conductor-arhitect și un jurnalist român pentru care slova liberă era la fel de curentă precum devenise aici, în România, lemnoasa scriitură a ștefan-gheorghiștilor de pripas. Construiam case pentru nemți și îmi „descărcam" opiniile în cele câteva gazete exilate sau la microfonul supraaglomerat al Europei Libere…

Mă aflu, așadar, în România din 1996. Exact din noaptea vestitei și (atunci, doar atunci!) înflăcărantei „Schimbări". Câțiva dintre noii puternici îmi sugeraseră vreo câteva funcții destul de sus-puse (credeau, probabil, că așa mi se va mai domoli vehemența), dar toate nu au fost decât vorbe-n vânt, doar cât să-mi dovedească bunăvoința înfrântă încă o dată de… „băieți". Nu-i nimic, mi-am zis compătimindu-i, și, în cea mai dură noapte a vieții mele, am luat hotărârea: *rămân definitiv în țara mea!*. De atunci, nu am mai trecut niciodată

granița (oare o voi mai face vreodată?). Mai multe au fost motivele: în primul rând, n-am vrut să le ofer oamenilor răi nici măcar o secundă de relaxare (trebuia să le fi văzut privirea atunci când m-au azvârlit, plin de vânătăi, într-un avion austriac), să le fiu ca un ghimpe aici, în „bârlogul" pe care „Ei" îl cred numai al lor; în al doilea rând, nici nu mai aveam unde să mă duc (familia mi se destrămase complet – exclusiv din vina mea și-i voi purta Nanei veșnică recunoștință pentru răbdarea de care a dat dovadă!); în al treilea rând, gustasem deja de multe ori vilegiatura peste meridiane și nici banii nu mă prea dădeau afară din casă (ar fi trebuit să mă înfrupt și eu din jaful de la BANCOREX, de la Banca Agricolă, din „privatizări", prin „Consilii de administrație" fictive etc. etc. etc.?!).

Într-o zi, l-am întâlnit pe regretatul Ion Rațiu. Era prin 1998. De doi ani, bântuiam prin locurile de baștină și nu reușeam să-mi găsesc nici un făgaș care să-mi asigure cât de cât existența (modestele mele economii, aduse din Germania, se topiseră văzând cu ochii) și care să-mi dea putința împlinirii dezideratului pentru care luasem decizia de a-mi răsuci destinul. Venerabilul om politic mi-a înțeles zbuciumul (trăia și el – imensă nedreptate!!! – dezamăgiri similare) și mi-a oferit o rubrică în ziarul său, *Cotidianul*, împreună cu un onorariu destul de… onorabil. Încercam să punctez *De pe margine* (titlul rubricii mele săptămânale) ceea ce, voit sau nu, scăpa din vedere protagoniștilor *democrației originale*, dar care se constituia în încă un obstacol spre limanul creionat atât de șovăielnic (ehei, și șovăiala poate fi „strategică", nu-i așa, „băieți"!?). Îmi mistuiam sufletul în textele mele și mă amăgeam cu speranța că vor fi și luate în seamă. Da', de unde!…

Au trecut astfel vreo câțiva ani. S-a dus la cele veșnice „patronul" și, într-o zi, am fost anunțat că, reconfigurat fiind manageriatul, îmi va fi scoasă din pagină rubrica. De la o zi la alta, redeveneam un exilat în propria țară, susținut fiind doar de devotamentul neprețuit al aceleia care s-a hotărât (contrar oricăror rațiuni burgheze!) să-și contopească viața cu a mea, câtă o mai fi. Singura avere care îmi rămăsese era *iubirea* (îți mulțumesc, Monica!); în rest, toate au devenit complet anapoda. Sănătatea mi s-a deteriorat vertiginos (două infarcte miocardice, ținute însă în frâu de formidabilul medic Șerban Bălănescu); de locuit, n-am reușit să găsim decât câțiva metri pătrați pentru o chirie cât un salariu; colecția de „*nu*"-uri la orice încercare de a-mi găsi un mijloc de subzistență se compara deja cu aceea a unui filatelist împătimit și, colac peste pupăză, am mai rămas și fără identitate oficială (îmi expirase pașaportul, iar carte de identitate era imposibil să primesc, pentru că la noi nu se consideră că ai avea un *domiciliu stabil* decât în cazul în care ai primit vreodată pomana comunistă prin

intermediul ICRAL sau ai furat și tu postdecembrist, împănuându-te apoi cu o proprietate „capitalistă", sau, cândva, ai trimis pe careva la Canal, Sighet, Jilava sau Aiud și acum te-ai proțăpi în avuția amărâtului). Un simplu (și normal!) contract de închiriere *privat-privat* nu are (încă) în România nici o însemnătate, indiferent dacă peste o jumătate dintre europeni își confirmă doar astfel *stabilitatea*. Deh, suntem în UE, nu-i așa!?…

Și mi s-a mai întâmplat ceva, ca un corolar al dezamăgirilor (în nici un caz al dezarmării!) mele „patriotice". Exasperat de (supra)precaritatea stării materiale în care ajunsesem, m-am îndreptat spre „debarcaderul" deja familiar, redacția *Cotidianului*. Speram, în fața disperării mele, să întâlnesc o cât de cât solidaritate de breaslă jurnalistică și să-mi fie din nou înlesnit accesul la pronunția publică, la „paiul" prin care mai puteam respira. Ei bine, cei mai „academicieni" dintre academicienii noștri nu au găsit altceva de cuviință decât să-mi ofere același onorariu ca bătrânul Rațiu, dar… să nu scriu! Adică, să accept tăcerea plătită, pentru a nu perturba cumva *vânturile* ce se profilau la orizontul lor atât de… mercantil, după cum am aflat ulterior. Pentru mine era ca o condamnare! Le-am mulțumit pentru „generozitate" și am refuzat implicarea într-o mârșăvie comisă tocmai de aceia care, până atunci, îmi treziseră speranța că sunt ultimii care ar mai păstra *tonusul* ce m-a animat și pe mine atât amar de vreme. Credeau, probabil, că-și vor fi confirmat deja „principialitatea" și-și vor putea permite, din Olimpul lor cațavencian, oareș'ce devieri morale care, chiar dacă vor fi strivit pe unii ca mine, să le asigure și lor Jeep-urile și limuzinele la care jinduiau de când erau mici, foarte mici…

Trăiam o perioadă sumbră, suma dezamăgirilor depășind-o cu mult pe cea a speranțelor, și cu fiecare zi ce trecea deveneam din ce în ce mai convins că am militat o viață pentru un popor ce n-a existat decât în imaginația mea. Răspunderea, firește, îmi aparține exclusiv!…

Și totuși, s-a mai aflat cineva care a sesizat că aș mai avea multe de spus, iar de ascultat s-ar mai găsi (măcar) vreo câteva mii de compatrioți. O întâmplare fericită (nunta prietenului Cătălin Micula – îi mulțumesc încă o dată pentru invitație!) m-a adus în fața patronilor Centrului Național Media, ei înșiși dezrădăcinați cândva din cauza vicisitudinilor comuniste. Viorel Micula mi-a înțeles imediat argumentele, am bătut palma și așa a luat naștere emisiunea *Talk-Șoc*, de la *N24*, unde încerc de fiecare dată să confirm mottoul pronunțat: „Nimeni nu are putere împotriva Adevărului, decât pentru Adevăr!" (Apostolul Pavel, Epistola II-a către Corinteni, cap. 13).

Pe măsură ce timpul trece, resimt totuși efectul absenței mele îndelungate din România. O criză identitară ce mă va urmări, probabil, tot

restul vieții: eu nu sunt nici de *dincolo*, dar nu mă mai simt a fi în deplinătatea personalității mele nici de *aici*! Și nu cred că numai eu mă confrunt cu această destul de incomodă situație. Deh, soartă de repatriat!…

Cu toate acestea – cei care mi-au făcut onoarea de a lectura textul de mai sus ar putea avea, bănuiesc, destule argumente de contrazicere –, mulțumesc în fiecare zi Domnului că m-a readus acasă, pentru că, vorba imensului Nichita Stănescu, și pentru mine, „patria mea este Limba Română!”. Și oare unde în lume mai poți fi răsfățat (sau chiar înjurat!) atât de savuros pe românește decât aici, unde și ea, Limba, s-a născut?! Indiferent de sacrificii, de umbrele unei renașteri chinuite sau de meschinăriile noastre ancestrale, ale românilor, sunt hotărât să-mi sfârșesc zilele în… *patria mea*! De fapt, pentru asta m-am întors și nimeni sau nimic de pe această lume nu mă va putea determina să renunț la desăvârșirea visului meu de-o viață: *întoarcerea!*

Matei Păun

Aprilie 1997

Matei Păun este licențiat în Relații Internaționale la Trinity College, Connecticut, SUA. A studiat finanțe internaționale și macroeconomie comparativă la Institutul de Studii Europene din Austria, apoi a urmat programul EU al Institutului de Studii Europene din Germania.

Între 1994 și 1997, a lucrat la New York pentru fondul Firebird Management, cu care a lansat unul dintre primele și cele mai de succes fonduri de investiții pentru țările CSI (fosta URSS). La întoarcerea în România, în anul 1997, Matei Păun a înființat și condus divizia de operațiuni pe piețe de capital a companiei Regent Pacific. Compania a introdus pe piața românească noi tipuri de operațiuni financiare, devenind una dintre cele mai active firme de brokeraj financiar la momentul respectiv. În anul 1999, Matei Păun a cofondat HTI Group, care s-a specializat cu precădere în activități de brokeraj și care, în 2007, a fost preluat de către banca de investiții Morgan Stanley. În mai 2003, s-a alăturat grupului de consultanță Deloitte&Touche ca director al departamentului de consultanță în servicii financiare, în cadrul căruia a condus numeroase proiecte de consultanță financiară.

Din anul 2005, Matei Păun conduce BAC România, filiala română a băncii de investiții regionale.

De ce rămân

De ce m-am întors? O întrebare ce nu vă dispărea niciodată. Repetată cu incredulitate de o mie de ori, ea revine mereu cu tenacitate. Chiar atunci când e nerostită, o poți citi în gândurile interlocutorului. Ca și cum întoarcerea acasă ar fi un act de neconceput, inexplicabil și bizar, o nebunie. Ca și cum „acasă" ar fi o bucată de pământ sterp, infestată de molime și lovită de sărăcie fără speranță.

Răspunsul meu instinctiv și deseori primit cu neîncredere este: pentru că aici mă simt acasă. Însă pentru a putea explica de ce m-am întors, este, cred, important să explic de ce am plecat: prima oară din România, iar a doua din Statele Unite.

Familia mea și-a construit averea din agricultură, odată cu creșterea economică a României de după 1900. Tipic pentru acea perioadă, a doua generație a fost educată în diverse capitale europene: Berlin, Paris etc. Făceau parte din acel prim segment de români, deja o componentă firească a circuitului european, oameni plecați să studieze, dar hotărâți să se întoarcă. Timpurii cetățeni ai Europei.

Instaurarea comunismului a schimbat brutal și fără echivoc atât istoria țării, cât și a acestei familii. Comuniștii, element atât de străin de România și impus de sovietici, format din incompetenți oportuniști și antipatrioți (elemente care domină și azi viața noastră politică)... Venirea lor ne-a distrus lumea, ne-a furat țara și a încercat să ne distrugă identitatea. 1945 a însemnat începutul ruperii de România „noastră" și, astfel, al exilului.

Este greu de descris cum e să trăiești în propria țară ca „dușman al poporului". Bunuri confiscate, membri ai familiei asasinați, mulți alții în închisori, ani lungi de umilințe și teroare. Dar poate cea mai grea a fost mărturia risipirii unei lumi, a unui mod de viață, a unui sistem de concepte care nu își mai aveau locul în noua ordine muncitorească. Supraviețuitorii acestui cataclism, rămășițe nedorite ale unei epoci demonizate, au devenit străini în propria țară, elemente de nedigerat care nu își găseau locul în noua orânduire. Au rămas însă pe loc, unii de nevoie, unii de voie, mânați de o brumă de speranță că poate lucrurile se vor schimba.

În anii '70 însă devenise clar că acest vis era deșert. Decizia emigrării a fost în cazul nostru rezultatul lipsei totale de perspectivă oferite de România de atunci. Având în vedere că lupta era pierdută acasă, singura șansă era încercarea unei vieți în altă parte. Așa că, în 1972, mica noastră familie (mama, tata și eu în vârstă de nouă luni) a luat drumul Germaniei, rupând pentru prima dată legătura fizică cu România.

Acesta a fost începutul exilului real, care continuă până în prezent, pentru că, de fapt, noi nu am *emigrat* niciodată. Această plecare a noastră nu a fost negarea apartenenței la România, ci respingerea fenomenului comunist și a monstruoaselor sale efecte asupra societății românești. Nu am plecat fugind de românitate, ci purtând și ocrotind în suflet tot ce lăsaserăm în urmă în 1945. Din această cauză, disperata noastră emigrare a fost și este până azi un eșec răsunător. Nu am devenit germani, belgieni sau americani. Fără să facem neapărat un efort în acest sens, am reușit o lipsă de integrare perfectă, rămânând pur și simplu români care trăiau în Germania, Belgia sau Statele Unite.

În toată această sfâșiere a existat însă un dram de noroc. Nu neapărat prin alegere, primele noastre două mutări au fost în țări europene. Această relativă apropiere de casă a ușurat, întru câtva, tranziția, în măsura în care există ceva care poate să ajute ruptura de tot ce ai cunoscut. În anii '70, am petrecut chiar câteva vacanțe în România, adunând imagini și amintiri care îmi hrănesc și azi sentimentul de *acasă*. Însă, fapt mai important, Europa a constituit un pas în afara țării noastre, dar și unul înăuntrul comunității europene căreia, înainte și după 1945, simțeam că îi aparținem în mod firesc. Europa fusese o prezență distantă, dar vie în viața familiei, o rudă îndepărtată cu care exista însă un canal de comunicare, o comuniune, chiar în condițiile unui exil. Hrănindu-ne din acest sentiment de apartenență, Europa a constituit astfel un cămin departe de casă, acest sentiment pan-european (suntem români, suntem europeni) fiind până în ziua de azi una dintre pietrele de temelie ale identității mele.

În 1981, familia a făcut pasul definitiv al ruperii fizice de casă, emigrând în Statele Unite. Dacă Europa ne protejase și ocrotise sentimentul de *acasă*, America era un extraterestru indiferent cu care nu puteam interacționa sau comunica în nici un mod accesibil nouă. Spațiul fizic al suburbiilor nesfârșite și al autostrăzilor, țesutul social firav pe care acestea îl creau, provincialismul și superficialitatea majorității oamenilor pe care îi întâlneam, totul ne era străin și incomfortabil. Sentimentul de diferență a lovit în plin bruma de îndemânare a îndepărtării pe care o adunaserăm cu atâta sârg pe vechiul continent,

lăsând în urmă o dezrădăcinare și o lipsă de apartenență a căror acuitate nu și-a găsit alinare nici acum, după aproape 30 de ani.

Acesta a fost momentul în care exilul a devenit o realitate a fiecărei zile, nu în ultimul rând din cauza schimbării relației noastre cu România. Țara se înfundase deja adânc în mizerie, iar fericitele vacanțe de vară dispăruseră de mult. „Acasă" nu mai era la o oră, două de zbor – eram literalmente la celălalt capăt al lumii. Aproape toate rudele noastre apropiate erau fie decedate, fie în exil. Din cauza implicării politice a părinților mei, accesul în țară devenise imposibil.

Practic, de la venire până în 1989, șederea noastră în Statele Unite a fost puternic marcată de implicarea din ce în ce mai mare a mamei și tatei în activismul anticomunist al diasporei. Atunci am făcut cunoștință cu abilitatea românilor de a parlamenta la nesfârșit despre politică. Între diferitele facțiuni ale exilului aveau loc adesea certuri și neînțelegeri. Cu toate acestea, ziarele disidenței erau citite cu nesaț. Se scriau scrisori către unii membri ai Camerei Reprezentanților și senatori. Se trimiteau pachete cu mâncare și articole de primă necesitate rudelor îndepărtate. Uneori participam la demonstrații, de obicei în fața celei mai apropiate clădiri a statului federal. Fluturam steaguri și pancarte. Curând soseau și echipe de filmare curioase – nu aveai zilnic ocazia să vezi est-europeni agitându-se pe peluza din fața clădirii federale din Los Angeles – și, cum eu eram unul dintre puținii vorbitori fluenți de engleză, mă trezeam împins în fața camerelor de luat vederi pentru a încerca să lămuresc publicul perplex. Uneori ni se alăturau polonezi, unguri și chiar chinezi. Preoți ortodocși sobri, în anterie negre, intonau cântece religioase (aveau cele mai bune voci). Una peste alta, o priveliște ciudată pe fondul palmierilor californieni!

Anul 1989 a sosit ca un hoț în miez de noapte. Zidul Berlinului căzuse, cea mai mare parte a Europei de Răsărit schimbase macazul, Gorbaciov și Bush erau acum prieteni. Dar nimeni nu se aștepta la o schimbare de regim în România – cel puțin, nu în cinica și etern pesimista comunitate de exilați români. Ne-am trezit dintr-odată în vremuri tulburi. Îmi aduc aminte că întreaga familie nu se dezlipea din fața televizorului. Telefonul suna încontinuu. Proliferau zvonurile cu privire la o intervenție sovietică. La un moment dat, umbla vorba de recrutarea unor batalioane de voluntari care să lupte de partea cea bună. Mă întrebam dacă tata ar merge. Sau dacă eu ar trebui să merg – la urma urmei, aveam aproape 18 ani! Din fericire, totul s-a sfârșit la fel de repede cum a început...

Următoarea escală după terminarea studiilor a fost New York. Dacă lumea are o capitală, aceea e cu siguranță New York. Deși știam că

nu voi prinde rădăcini acolo, a fost, la momentul acela, experiența vieții mele. Lucram pentru primul fond american de investiții care intrase pe piața de capital a Rusiei. Îmi plăcea – aici am învățat cu adevărat ce sunt economia și politica. În noile piețe, cum era pe atunci cea a Rusiei, transformările politice, diferitele stadii ale capitalismului căpătau forme complet diferite, de parcă ar fi fost mărite cu lupa. Anii de contact cu Rusia și piețele sale m-au pregătit de minune pentru România.

Din punct de vedere financiar, la New York duceam o existență confortabilă și știam că viitorul îmi era asigurat dacă urmam această cale. Și nu greșeam – fondul de investiții pentru care lucram a început cu 20 de milioane de dolari în administrare, iar acum a ajuns la mai multe miliarde. M-am întors inițial pentru numai câteva luni pentru că mi-au cerut șefii mei. Alegerile din 1996 au adus la putere primul guvern reformist după mai bine de 50 de ani. Piața de capital din România a început să prezinte interes. Firma la care lucram considera că era rezonabil să mă trimită pe mine acolo, român fiind, pentru a mă ocupa de investiții. Nu am zăbovit prea mult asupra deciziei. Mi-am făcut bagajul, mi-am luat bilet de avion spre România și nici că m-am mai întors!

*

Exil. Întoarcere acasă. Apartenență. Alienare. Să fii obligat de împrejurări să-ți părăsești casa și pe ai tăi este, din punct de vedere psihologic și emoțional, mai greu decât să te confrunți cu moartea cuiva drag. Ritualurile și doliul există tocmai pentru a ne ajuta să surmontăm aceste momente de durere profundă. Cei care sunt obligați să-și părăsească țara nu au la dispoziție înmormântări. Ei își pot petrece tot restul vieții visând la ziua reîntoarcerii. Permanența fizică a unui „acasă" permite speranței să supraviețuiască, chiar dacă acest „acasă" devine de nerecunoscut.

În mod ironic, tocmai experiență traiului în străinătate m-a ajutat să-mi cristalizez și să-mi consolidez identitatea românească. Iar dorința de a reveni acasă a fost rezultatul inevitabil al apartenenței la o familie care a trăit în exil 30 de ani, cei mai mulți petrecuți în cea mai puternică cultură asimilaționistă a lumii.

După cum am mai spus, exilul familiei mele și, implicit, cauza reîntoarcerii mele nu s-au născut la începutul anilor '70, ci cu mult înainte, atunci când sovieticii impuseseră comunismul și noua clasă conducătoare. Secole de evoluție socială și culturală s-au transformat rapid în dezintegrare națională. Emoțional și psihologic, membrii

familiei mele s-au retras în ei înșiși, cu amintirile și poveștile lor, ca să păstreze și să salveze ce se mai putea.

În același timp, contactul cu o serie de culturi străine amplifică propriile valori. Mecanismele noastre de autoapărare au creat o imagine idealizată a României interbelice. Cramponarea de trecut a devenit un mod de viață necesar. Sigur că ne împiedica să prindem rădăcini adânci, dar simțeam că eram îndreptățiți să procedăm așa. România pe care am găsit-o însă în momentul reîntoarcerii era de nerecunoscut. Astfel, „acasă" va rămâne mereu în amintire, o plăsmuire a trecutului nostru.

Obiectiv vorbind, reîntoarcerea e o nouă migrație. Un băștinaș devine un străin care apoi se întoarce în fosta patrie, care, între timp, s-a schimbat în ceva ce îi este acum străin. Tragedia e dublă. Nu numai că trebuie să suporți vicisitudinile exilului, dar atunci când te întorci te confrunți cu ceea ce adeseori este o realitate ostilă. Întoarcerea acasă poate însemna sfârșitul iluziilor... și chiar sfârșitul speranței.

Dar, în final, ceea ce am ales a fost apartenența.

*

Adevărata întrebare la care ar trebui să răspund este: ce m-a făcut să rămân? Mulți spun că România este o țară minunată, păcat că e locuită. Dar tocmai oamenii mi-au creat sentimentul de „acasă". Dacă voiam doar munți și dealuri frumoase, găseam altele și mai și, aiurea. Dar România e pentru mine acasă datorită oamenilor. Fie că mă fac să plâng sau să râd, ei sunt în primul rând umani la modul dezarmant – cu toate bunele și relele ce decurg de aici. Îmi place modul în care iubim, modul în care visăm, îmi place chiar modul în care mințim și sporovăim sau modul de a ne târgui, tot timpul cu intenția de a ieși în avantaj... sau nu. N-am întâlnit în lume oameni mai veritabili, mai autentici, poate chiar mai transparenți. Găsesc că românii, sfinți sau păcătoși, sunt dezarmant de clari și de expresivi în emoții, în intenții. În multe feluri, e ca iubirea pentru propriii copii. Fiecare părinte își vede copiii într-un singur mod posibil – plin de admirație și dragoste. Așa și cu țara ta – o îndrăgești cu bune și cu rele.

Nu încerc câtuși de puțin să idealizez spiritul românesc. Datorez diasporei și combinației ei unice de dor de casă și distanță obiectivitatea cu care văd astăzi sufletul complex al acestui popor. Și poate că este unul dintre atuurile acestei pături de români împrăștiate în toată lumea: puterea ei de a reflecta înapoi esența a ceea ce rămâne românesc după douăzeci, treizeci, cincizeci de ani petrecuți departe. Este într-adevăr o oglindă fidelă, însă ar putea fi mult mai mult decât atât.

Diaspora este un non-subiect în societatea românească de astăzi. Românii de pretutindeni sunt într-adevăr la curent cu ultimele inundații și crime din țară, însă această comunitate (aflată în prezent într-o expansiune fantastică), angajată într-un mod constructiv, ar putea contribui mult mai mult la întărirea vocii românești în afara granițelor.

Din păcate însă, diaspora veche nu a scăpat încă de stigmatizarea de dinainte de 1989, pentru simplul fapt că acuzatorii sunt în continuare la putere. Marcată de activitatea intensă a Securității, aceasta respinge la rândul ei contactul cu foștii (și actualii) agresori.

Noii emigranți (de după 1989) sunt, la rândul lor, în cel mai bun caz ignorați de autoritățile române, ratându-se astfel o șansă istorică de a construi o rețea românească la nivel european și poate chiar mondial. Și de ce nu ar fi așa? Este foarte convenabil pentru autorități să se debaraseze eficient de elemente evident efervescente și favorabile schimbării, care le-ar putea amenința poziția. Cu două milioane de români care lucrează în străinătate, guvernul ar trebui să se alarmeze. În schimb, conducătorii României numără cu satisfacție banii trimiși de aceștia acasă, cu care-și echilibrează conturile și împing înainte ce a mai rămas din economie. De fapt, pe măsură ce populația scade printr-o emigrare constantă, țara se confruntă cu o criză acută. E un semn clar că guvernanții nu au reușit să creeze și să aplice politicile unui climat care să cultive o nouă generație, și anume una care să își vadă viitorul ca parte a acestei țări.

Ca și în alte epoci, singura noastră șansă este să sperăm că totul va fi bine, lăsând lucrurile să curgă de la sine. Să sperăm că mulți dintre cei plecați să studieze se vor întoarce și că, din nou, România va face parte din elita culturală a Europei și a lumii, fiind mai mult decât un simplu furnizor de minți strălucite. Să sperăm că cei întorși vor fi ascultați și că li se vor crea condiții ca să împărtășească și să aplice ceea ce au acumulat de la cei mai învățați. Și, în final, să sperăm că stigmatul asociat cu întoarcerea – unul dintre firele roșii ale acestei cărți – va fi înlăturat și să învățăm să ne primim înapoi fiii și fiicele nu ca pe niște ratați suspecți, ci ca pe niște resurse și elemente firești ale unei societăți sănătoase și deschise către lume.

După atâția ani petrecuți în străinătate, știu cât de înapoiați suntem. Văd slăbiciunile noastre cum puțini le pot vedea. Nu mă îndoiesc că România are una dintre cele mai proaste clase politice de după '89 din Europa de Est, în esență din cauza faptului că aici nu s-a produs nici până acum o ruptură autentică de structurile, cadrele și mentalitățile comuniste. România este în continuare condusă de „aparatul de partid și de stat", și atât timp cât această veche gardă va ține strâns frâiele

puterii, dezvoltarea societății românești va fi frânată sau, în cel mai bun caz, mult încetinită.

Așa stând lucrurile, de ce rămân?

Există mai multe Românii care mi-au însoțit familia în exil. Țara frumoasă, autentică, așezată, de dinainte de sovietici. Țara sfâșiată de comunism, desfigurată de teroarea anilor '50. Țara fără speranță a plecării părinților mei. Țara exilului, din ce în ce mai îndulcită de dorul de acasă. Țara dezamăgirii de după 1989.

În fața acestui joc de lumini și umbre, exilul m-a înzestrat cu două arme importante: lipsa de frică și idealismul. Acestea s-au cristalizat la întoarcerea mea acasă, când, în loc de primirea călduroasă a patriei, am fost întâmpinat de o țară sufocată de suspiciune și cinism.

Sunt frapat și acum de teama pe care o simt la toate nivelurile societății românești, o teamă ce nu ține cont de poziția socială, vârstă sau avuție. Astăzi, suntem un popor îngenuncheat. În țara noastră orice străin e tratat ca un rege și noi ne comportăm ca vasali oriunde ne-am afla în lume. Ironia este că, de fapt, aceste sentimente sunt autoimpuse. Nimeni nu ne împiedică să ținem capul sus și să ne luăm soarta în mâini.

Deși ușor de trecut cu vederea în primă instanță, idealismul trebuie să aibă un rol central în reconstrucția României. Trebuie să ne permitem să credem în viitor, să credem în noi și să țintim mai sus. Avem elemente pentru a fi o țară de succes. Ceea ce nu avem deocamdată este voința națională de a ne atinge potențialul.

Rămân pentru că idealismul și neînfricarea mea, dobândite departe, mă ajută să trec peste tot ceea ce hrănește incredulitatea celebrei întrebări „De ce te-ai întors?". Mă ajută să văd când nu mai pot să văd și să sper când nu mai vreau să sper. Îmi dau curajul să știu că acel „acasă" închipuit și visat de atâția ani și de atâtea generații este nu numai posibil, ci iminent.

Nicușor Dan

Iulie 1998

Nicușor Dan s-a născut în 1969 în orașul Făgăraș. Între anii 1989 și 1992 a urmat cursurile Facultății de Matematică la Universitatea București. După terminarea facultății și-a completat studiile cu un masterat și un doctorat în matematică la Paris (1992-1998).
Din 1998 este Cercetător la Institutul de Matematică „Simion Stoilow" al Academiei Române. În perioada 1998-2002 a fost președinte al Asociației „Tinerii pentru Acțiune Civică" – ATAC. A fost inițiatorul, iar între anii 2000 și 2006 și directorul administrativ al Școlii Normale Superioare din București. Din 2008 este președintele Asociației „Salvați Bucureștiul".

12 ani în România. Succese și eșecuri

În 1998 îmi luam doctoratul în matematică la Paris și, după 6 ani petrecuți în Franța, decideam să mă întorc în România. Textul de mai jos încearcă un bilanț al implicării mele sociale în cei 12 ani care au trecut. Este rezultatul reflecțiilor și obsesiilor care au marcat această perioadă, care au devenit mai acute la momentul bilanțului și s-au cerut comunicate. Poate fi util (mai ales a doua jumătate) celor care vor să repete experiența.

De ce m-am întors?

Nu am suportat diferența culturală. Mai precis, diferența de transcendență dintre cele două culturi, care îmi crea o stare de iritare permanentă. O limbă transmite o mentalitate și mentalitatea occidentală îmi transmitea, minut cu minut: „suntem – și tu ești – ceea ce facem, și nimic mai mult". Or, eu știam că sunt, și semenii mei români văd în mine[1], după cum și eu văd în ei, mult mai mult decât ce reușesc să fac.

Voiam să schimb România. Mai precis, voiam să fiu unul dintre cei 1 000 de oameni care să se coalizeze într-o structură și să afirme: „Noi vom schimba România!". Credeam într-o generație care să își ia, în sfârșit, soarta în mâini. Credeam că istoria poate fi determinată printr-un efort comun de voință și că nu se reduce la a fi rezultatul fluxurilor de capital[2]. Privind retrospectiv, acesta a fost cel mai mare eșec.

---

1. În ultimii ani, cei care ar trebui să formeze o elită au început să uite să o facă, obsedați să afirme: „Eu mă descurc. Tu te descurci?". Iritarea devine comparabilă.
2. Altfel, care ar mai fi atunci diferența dintre noi și creșterea sfeclei-de-zahăr, de exemplu? Plouă, crește; nu plouă, nu crește.

Ce am făcut?

Asociația „Tinerii pentru Acțiune Civică" – ATAC (1998-2002). Am fost unul dintre membrii fondatori și președintele acestei asociații care încerca să adune cele 1 000 de persoane despre care am vorbit la punctul anterior. Nu a reușit, însă unele dintre activitățile derulate s-au dovedit utile. Menționez cele două Forumuri ale Tinerilor cu Studii în Străinătate, ai căror organizatori principali am fost în 2000 (împreună cu Sandra Pralong) și în 2002. La fiecare forum au participat câteva sute de tineri care studiau sau studiaseră în străinătate. Unii dintre ei și-au găsit posturi în administrație, în urma contactelor directe pe care le-au avut cu politicienii invitați. Rețeaua „Ad Astra" a cercetătorilor români de pretutindeni s-a constituit în urma unor discuții începute de participanții la forumul din 2000.

Școala Normală Superioară din București – SNSB (inițiată în 2000). Am fost unul dintre inițiatori și director administrativ între 2000 și 2006. SNSB este o universitate complementară, adresată elitelor în științele exacte. Funcționează din 2001 cu profilurile matematică și informatică, iar din 2008 și biochimie. Cursurile sunt la nivelul marilor universități occidentale, fapt confirmat de instituții prestigioase. Este, probabil, cea mai bună universitate din România. Am reușit să păstrăm în România pe perioada studiilor universitare cei mai buni studenți, pe cei care alegeau înainte de înființarea SNSB să plece la studii în SUA imediat după terminarea liceului. Numeroși universitari români din Occident vin să predea la SNSB.

Asociația „Salvați Bucureștiul" (fondată în 2008) a apărut ca reacție la agresiunea lipsită de scrupule din ultimii ani asupra Bucureștiului: demolarea a mii de case cu valoare de patrimoniu, construirea a mii de imobile nepotrivite în zonele protejate, dispariția a mai mult de jumătate dintre spațiile verzi. Am fost membru fondator și sunt președintele asociației.

Modificarea Legii urbanismului (în linii mari, interzicerea clădirilor de opt etaje în zone cu clădiri de două etaje) a fost cel mai mare succes, la care cele 40 de ONG-uri din Platforma pentru București au avut o contribuție importantă. De remarcat că de partea cealaltă a baricadei se găseau mafiile imobiliare locale, sprijinite de majoritatea primarilor marilor orașe. Pentru modificarea Legii patrimoniului și a Legii spațiilor verzi urbane lupta e în curs. Am blocat prin acțiuni mediatice sau în justiție zeci de monstruozități urbanistice, am hărțuit primăriile din

București prin prezența la ședințe și prin sute de scrisori, am consiliat juridic sute de cetățeni.

Nu e nici un miracol în succesul mediatic al acestui ultim proiect față de celelalte două. Susțineam în sfârșit o cauză populară, nu una elitistă, traficul din București fiind principalul nostru aliat. Dincolo de prezența mediatică intensă, avem meritul de a fi deplasat atenția opiniei publice de la subiecte superficiale (asfaltări, borduri) la subiecte reale (dezvoltarea urbană, PUZ-uri derogatorii etc.).

Ce n-am făcut

ATAC. Sunt trei lucruri importante pe care ATAC și le-a propus: era în poziția să o facă, dar nu a reușit. Probabil că am fi vorbit astăzi despre ele ca de niște realizări, dacă SNSB nu mi-ar fi consumat tot timpul social (și mult peste):

– Realizarea unei rețele internet a asociațiilor românești de pretutindeni, care să cuprindă atât asociațiile românilor din Occident (asociații de studenți, asociații ale românilor din diferite orașe/zone), cât și asociațiile românilor din țările vecine României. E păcat că aceste comunități nu comunica unele cu celelalte.
– În paralel, realizarea unei rețele e-mail la nivel individual pentru românii de pretutindeni, structurată pe 20-30 de tipuri de informație. Fiecare membru al rețelei putea să trimită un mesaj tuturor celorlalți membri interesați de informațiile de un anumit tip.
– ATAC să acționeze ca intermediar între tinerii cu studii în străinătate dornici să se întoarcă în România și instituțiile statului (administrația publică, universități) care au nevoie de ei. Sunt cunoscute șicanele pe care majoritatea instituțiilor statului le fac tinerilor întorși de la studii cu dorința de a se angaja în România. E nevoie de o structură a societății civile care, cu ajutorul mass-media, să lupte pentru fiecare caz în parte.

SNSB. Nu am reușit să creăm o imagine publică a SNSB pe măsura extraordinarului său conținut academic. E aproape necunoscută marelui public, ziarele scriu despre ea când și când (e greu să scrii de bine!), sponsorii (cu excepția unora admirabili) nu apar pentru că școala nu este vizibilă marelui public.

O întrebare mă obsedează. Puși cap la cap, pot spune că am consacrat șapte din ultimii 12 ani activităților sociale. Un timp și o energie

rupte dureros din timpul meu profesional și din cel personal. Nu regret. Mă întreb însă cât de eficient le-am folosit.

Cu același timp și cu aceeași energie aș fi putut fi, de exemplu, un ministru al Educației mult mai bun decât mulți dintre cei care au fost. Aș fi realizat SNSB și, în plus, aș fi promovat multe alte proiecte necesare.

Întrebarea devine mai punctuală: mi-am investit timpul și energia de la un nivel de decizie optim? Câteva considerații mai jos.

Erori fundamentale

Am neglijat ecuația puterii. Nu am asumat puterea. În 1999, Emil Constantinescu mi-a oferit postul de secretar de stat pentru românii din afara granițelor. Aș fi avut 10 angajați în subordine și un buget de 1 milion de dolari pe an. L-am refuzat, crezând că pot să-mi impun mai ușor proiectele din societatea civilă. Eroare uriașă!

În loc să îl sun pe colegul meu de guvern Andrei Marga pe firul scurt și să rezolv acreditarea SNSB într-o lună, două, am sunat de zeci de ori la cabinetul ministrului, unde o doamnă îmi spunea mereu să revin... Am obținut acreditarea trei ani mai târziu, prin bunăvoința doamnei Ecaterina Andronescu.

În loc să finanțez SNSB cu o mică parte din bugetul pe care l-aș fi administrat, am trecut cu toții prin situații umilitoare până la a obține 5 000 de dolari în 2001, 10 000 în 2002, 15 000 în 2003...

Aș fi fost un secretar de stat mai bun decât cei care au fost. Aș fi realizat măcar harta comunităților românești din afara granițelor, care și astăzi e la nivel de promisiune.

În fine, aș fi rămas pentru toți funcționarii cu care am avut ulterior de-a face fostul secretar de stat. Adică, în mintea lor, unul care are pe cineva în spate, fapt care deschide uși nebănuite.

Cu alte cuvinte, am pierdut câțiva ani ca să înțeleg că nu e de ajuns să lansezi proiectul corect[1], că aparatul administrativ prin care acesta trebuie să treacă are densități specifice (de rea-voință, de incompetență și de indiferență) și că trebuie să te înarmezi cu anumite pârghii pentru a-l face să treacă. Aceasta este ecuația puterii.

Am neglijat imaginea. Am neglijat importanța mass-media. În 2000 am organizat și moderat la Facultatea de Litere un seminar de politică,

1. Nu eram singurul naiv în epocă. În vara lui 1997, la o terasă în Grozăvești, un grup de tineri țărăniști încercau să convingă liderii Ligii Studenților din anii '90 să li se alăture și să formeze cea mai puternică fracțiune în PNȚ-CD. Aceștia din urmă au refuzat, consecvenți ideii de a defini a treia cale … „Voi nu înțelegeți", le spunea Marius Bostan „că suntem la putere?". Nu înțelegeau.

un talk-show în amfiteatru. Trebuia să-l organizăm la televiziune, pentru a avea 50 000 de spectatori în loc de 50.

În 2000, Radu Cosașu mi-a propus să colaborez la *Dilema*. L-am refuzat, exagerând în mod ridicol un diferend asupra unui text propus. În loc să fiu unul dintre apropiații revistei și să fiu invitat să scriu pe diferite subiecte, m-am mărginit să trimit episodic texte la adresa oficială a redacției. N-au apărut.

Într-un cuvânt, vocea mea a lipsit din peisaj, deși era unul dintre lucrurile pentru care venisem în 1998. Am așteptat să fiu invitat să spun ceva și am fost invitat rar. Mi-a lipsit voința de a ieși în față (în sensul bun). Tocmai de aceea îi apreciez pe cei care, în 1998, erau pe aceeași poziție cu mine, dar s-au coordonat altfel: A. Cioroianu, C. Preda, M.R. Ungureanu, T. Paleologu. Chiar dacă unii au eșuat. Cel puțin știe lumea cine sunt și ce vor.

Revin la ipotetica poziție de ministru pomenită înainte[1]. Cum să devii ministru când nu apari la televizor, nu scrii la ziar, nu te plimbi prin sediile partidelor și nici pe la recepții? Cu alte cuvinte, când nu exiști?

Nu am anticipat de la bun început durata proiectelor. Am lucrat șase ani pentru SNSB, dar nu am prevăzut acest interval de la început. Dimpotrivă, eram convins în fiecare moment că în următoarele trei luni mă voi elibera de administrația SNSB. Din această cauză, în loc să acționez planificat și să deleg secretariatului, am acționat într-un hei-rup permanent, am fost nevoit să fac eu însumi lucruri de rutină, care m-au îndepărtat de proiectele mari. Cu alte cuvinte, am aranjat hârtii și dosare în timpul în care trebuia să fiu la recepții și să caut bani pentru SNSB, inclusiv pentru secretariat.

Am construit în abstract pentru cineva care urma să vină. Între 1996 și 1998, am organizat la Paris un seminar de politică pentru studenții români de acolo. Speram că o parte din ei (dar nu și eu însumi; îmi doream să rămân matematician) se vor întoarce în România ca oameni politici, având cunoștințe dobândite în timpul acestui seminar. Nu a intrat nici unul în politică (doar Toader Paleologu, care ar fi intrat oricum), iar seminarul a rămas pentru fiecare dintre noi o simplă reflecție culturală.

1. Nu aș vrea să se înțeleagă că scopul meu în viață e să devin ministrul Educației. Nici pe departe. Aș vrea să rămână, literal, întrebarea: cum poți, când decizi să te implici social, să faci astfel încât să fii folosit la nivelul optim de competență?

Am construit ATAC sperând că se va găsi un lider al generației care să-l preia și să-l conducă (eu urmând să rămân un matematician în peisaj). Nu s-a găsit.

Cu alte cuvinte, în loc să construiesc pe măsura puterilor mele, cum am făcut-o ulterior, am irosit energie construind forme pentru alesul care urma să vină. Efort inutil. Alesul, dacă e să vină, își va crea singur forma.

Ce rămâne?

Plăcute...

Am cunoscut, activând în societatea civilă, câteva sute de oameni. Rămân cu imensa bucurie și onoare de a fi lucrat cot la cot cu ei. Cu ei, „looserii", care dau din timpul lor liber pentru a schimba în bine societatea în care trăiesc, când înțelepții se văicăresc la o bere că nu e nimic de făcut („corul marii jelanii naționale", cum spunea M. Papahagi).

Cu fraierii, pe care prietenii lor, șmecherii, îi întreabă constant: „Da' ție ce-ți iese?". 5 000 de oameni care realizează, cu timpul distorsionat la maximum, activitatea socială pe care ar trebui s-o realizeze 100 000. Ei reprezintă România mea astăzi.

...și neplăcute

În serile când, pentru a câta oară, eu, cu uriașul meu talent matematic, aranjam hârtii și situații în loc să fac matematică, în vreme ce sute de persoane care ar fi putut să o facă în locul meu stăteau în fața televizorului, nu puteam să nu urlu în sinea mea: „Nu e corect!".

Când, după mii de ore consacrate voluntar unui subiect, ceri o jumătate de oră sau o simplă semnătură pe o petiție, iar semenul tău îți explică filosofic de ce personalitatea lui nu e compatibilă nici cu petiția, nici cu jumătatea de oră, nu poți să nu simți, da, silă față de România.

Nu pot să nu văd îngâmfarea, ostentația cu care semenii mei își afișează supraviețuirea. Gunoiul social în care ne aflăm până în gât, în vreme ce auzim, din mii de piepturi, „eu mă descurc". România vegetală.

Nu pot să nu văd o Românie trădată din nou de cea care ar trebui să-i fie elită, momentan la o bere cu băieții.

Ce urmează?

Cu 12 ani mai înțelepți, continuăm lupta.

Paul-Andre Baran

Decembrie 1998

Născut la Los Angeles, din mamă de origine poloneză și tată român, Paul-Andre Baran a sosit în România ca stagiar în iarna lui 1998. Ceea ce se dorea a fi un simplu stagiu de șase luni de zile s-a concretizat în căsătoria cu o româncă extraordinară, nașterea fiului său Miles, managementul programului Biblionet, finanțat de fundația Bill și Melinda Gates, consultanță pe diferite programe de reformă în administrația publică susținute din surse europene sau americane, și colaborarea cu revista *Vivid*. La scurt timp de la sosirea în România, Paul-Andre Baran s-a îndrăgostit de potențialul României și de oportunitățile profesionale care i se deschideau. Înainte de a se alătura echipei IREX și Global Libraries a oferit asistență tehnică Consiliului Britanic pentru dezvoltarea capacității administrației publice a Centrelor Regionale de Training. A implementat programe locale de reformă guvernamentală finanțate de USAID, care au avut ca obiectiv livrarea de servicii îmbunătățite către societatea civilă, și a fost consultant pe probleme de guvernare locală în cadrul Președinției României în 1998.

Paul-Andre Baran a fost directorul executiv al organizației România Think Tank, responsabilitățile sale incluzând planificarea strategică, formularea de politici, mobilizarea resurselor și reprezentarea organizației în cadrul diferitelor conferințe. Oportunitățile profesionale l-au condus ca observator al alegerilor corupte și nedrepte din Azerbaidjan, precum și ca facilitator în vederea soluționării conflictelor pentru sârbii și albanezii din Kosovo, imediat după încheierea războiului.

Este pasionat de fotografie și gastronomie: face schimb de rețete culinare și savurează vin roșu alături de prieteni. De asemenea, în timpul liber îi place să călătorească împreună cu familia sa.

De ce m-am întors

M-am născut în Statele Unite, la Los Angeles, și am trăit în California până la vârsta de 25 de ani. Am studiat științe politice la San Francisco State University și apoi am vrut să fac un masterat în relații internaționale. În State, ca să intri într-o facultate mai cunoscută, trebuie să ai experiență în străinătate. Cei mai mulți americani alegeau să dobândească experiență prin organizația Peace Corps, dar eu voiam ceva mai original.

Am venit în România la sfârșitul anului 1998 pentru șase luni și n-am mai plecat. Deci, din punct de vedere tehnic, nu m-am întors, ci m-am reconectat cu trecutul familiei mele. Tatăl meu este român.

Am crescut în State cu bunicii români din partea tatălui. Știam mâncărurile, știam tradițiile și superstițiile, știam ce înseamnă să mergi la biserică în noaptea de Înviere (am văzut asta când eram mic la Los Angeles).

Acasă nu vorbeam românește pentru că mama este poloneză, iar părinții mei s-au cunoscut în Polonia în timpul facultății, deci între ei vorbesc în poloneză.

Anca Mihalache: *Ce ați făcut pe perioada internshipului? Cum v-ați integrat?*

Paul-Andre Baran: Am ajuns să fac un internship la Președinția României ajutat de o cunoștință a tatălui meu, care m-a sfătuit să trimit un CV. L-am trimis plin de speranță, o vreme n-am auzit nimic și apoi am primit un răspuns. Am hotărât să vin fără nici o condiție, părinții mei aveau un apartament în București, iar eu mă întrețineam din economiile mele, în ideea că voi primi o scrisoare de recomandare de la Președinția României pentru momentul când aveam să revin la studii în SUA, unde se cerea să dovedesc că am făcut practică.

Odată ajuns în România, m-am trezit că nu cunoșteam pe absolut nimeni. În prima mea zi la Președinție, nici nu știam pe unde să intru la Cotroceni. Existau intrarea oficială și cea de la poarta Leu, iar eu o cunoșteam doar pe prima. Nu știam nici în ce direcție să iau metroul, așa că am mers pe jos din Piața Unirii, înarmat cu o hartă.

Ajuns la poarta aceea impozantă, am încercat să-i explic gardianului că eram așteptat înăuntru, dar, nevorbind românește, nu prea ne înțelegeam. Până la urmă am înțeles că trebuia să ajung în partea cealaltă a clădirii și, într-un târziu, am reușit să intru.

Primele patru luni au fost groaznice pentru mine. Nu cunoșteam pe nimeni, nu știam unde să ies, nu știam cum să mă distrez. Colegii erau cât de cât drăguți cu mine la serviciu, dar numai atât. După serviciu mergeam într-o casă goală, fără să pot telefona unui prieten apropiat, fără să am vreo idee unde să ies la o bere. Era iarnă, iar Bucureștiul era mult mai întunecat decât acum, nu existau reviste care să-ți spună unde sunt locurile la modă sau cum să-ți petreci timpul liber, deci totul era foarte deprimant. A mers așa până în martie, când, de ziua mea, m-am supărat și am ieșit singur în oraș și am prins astfel curaj. Imediat după ziua mea a venit în țară un bun prieten de-al meu româno-francez. În tinerețe, tatăl meu avea patru prieteni buni care, la un moment dat, s-au despărțit: el a plecat în State, ceilalți trei au plecat la Paris. Unii dintre ei aveau băieți de vârsta mea cu care am crescut oarecum împreună. Știind că sunt în România, acest prieten m-a sunat – sosise la București cu afaceri și dorea să ne întâlnim. Atunci, după patru luni în care nu prea avusesem viață socială, am simțit că pot rămâne în România, pentru că, într-un fel, am văzut că partea socială putea fi acoperită.

A.M.: *Ce s-a întâmplat după șase luni?*

P.-A.B.: Prin luna a cincea, când lucram pentru doamna Luminița Petrescu în cadrul departamentului de societate civilă de la Președinție, am avut o discuție despre mine și viața mea și pur și simplu mi-a spus: „Te rog, rămâi". A început să-mi placă mai mult ce învățam, pentru că de oferit nu aveam prea multe de oferit, eram la începutul carierei. Trebuie să recunosc că Președinția României a investit mai mult în mine decât ce puteam să ofer eu la început. Am lucrat pe proiecte mici, am făcut cât am putut să fac. Cam prin luna a șasea, doamna Petrescu m-a ajutat să găsesc un job *part time* la un program american intitulat Solidary Center. Lucram astfel *part time* la Președinție, *part time* la programul american. Programul mă întreținea financiar, se derula pe o perioadă de doi ani și avea ca scop să îmbunătățească activitatea sindicatelor.

Acest al doilea job a venit la timp: după șase luni nu mai aveam bani să mă întrețin. Ajunsesem într-un punct când, pentru prima dată în viață, trebuia să aleg între un pachet de țigări și o bere. Nu mi se mai întâmplase vreodată așa ceva. În America crescusem într-o familie de tip *upper-middle class* și banii nu erau niciodată o problemă.

Făceam mai mulți bani ca student-chelner *part time* în State (cam 100 de dolari pe zi), decât în primii cinci ani cât am stat în România, când făceam 200-300 de dolari pe lună. A fost destul de greu să mă obișnuiesc. Dar, în același timp, doream să mă obișnuiesc. Nu poți să înțelegi o societate dacă nu trăiești ca societatea aceea.

Timp de vreo doi ani am trăit cu foarte puțini bani, ca toți ceilalți din jurul meu. Voiam să înțeleg mai bine frustrările. E frustrant când trebuie să alegi între două lucruri și le vrei pe amândouă. Eu nu mai trăisem sentimentul acesta până atunci. N-am avut o viață de „nu putem" sau „nu acum", ci de „sigur" sau „muncești și o să ai". Dar aici munceam și tot nu puteam să am – și nu aveam – pretenții mari.

Apoi mi-am luat un job mai bine plătit, dar și cu mai multe responsabilități, și am continuat așa până astăzi.

A.M.: *Cum ați învățat limba română?*

P.-A.B.: Am învățat româna când am venit în România. În primul rând, mi-am făcut o regulă: colegii de serviciu nu trebuiau să vorbească cu mine în engleză. Dacă vorbeau în engleză nu răspundeam și atunci mă forțam să aud tot timpul româna. Primul lucru pe care l-am făcut a fost să traduc Constituția României din limba română în engleză, cuvânt cu cuvânt. Lucram la Președinție, studiam științe politice și voiam să înțeleg cum este structurată, cel puțin în mod legal, țara asta. Atunci mi-am spus că trebuie să merg la bază. Pentru mine, ca american, totul este bazat pe Constituție.

A.M.: *Ați urmat și cursuri de limba română?*

P.-A.B.: Am încercat să iau cursuri de două ori. Stilul de învățare din România nu are nici o legătură cu felul în care am fost eu școlarizat. Cursurile erau focalizate pe gramatică, iar eu voiam să comunic. Era o diferență ca între zi și noapte. Eu voiam să comunic, nu mă interesa dacă vorbesc incorect, dar pentru acești profesori era foarte important ca eu să nu fac greșeli gramaticale. Pentru mine era esențial ca omul care stă în fața mea să mă înțeleagă. Voiam să comunic o idee în română indiferent dacă era exprimată corect sau incorect, iar omul din fața mea trebuia să o poată înțelege și să reacționeze. Acesta era scopul meu. Atunci am renunțat la profesori și mi-am propus să învăț singur.

A.M.: *Acum de ce mai rămâneți? Nu vă mai gândiți să faceți un master în SUA, acum când aveți suficienți ani de experiență?*

P.-A.B.: Asta este chiar o întrebare bună! Între timp am făcut și un masterat la București. Nu mai am problema aceasta. Acum am alte

responsabilități, sunt directorul unui program foarte mare al Fundației Bill și Melinda Gates, numit Global Libraries. Programul are ca scop să aducă la fiecare bibliotecă publică din România calculatoare și acces liber la internet. Vă dați seama ce înseamnă să fie acces liber la internet pentru publicul larg din România? Este un program care se va derula pe durata a cinci ani – am trecut deja cu succes de faza-pilot și de primul an.

A.M.: *Când ați renunțat la ideea de master în America?*

P.-A.B.: Nu s-a pus problema să renunț. Pur și simplu am rămas să lucrez în România. S-a întâmplat ca parcursul meu profesional să fie extrem de interesant, iar experiența pe care am câștigat-o lucrând aici m-a ajutat enorm în carieră. Masterul pe care l-am făcut aici mi-a permis să urmez studiile postuniversitare fără să îmi întrerup activitatea profesională. A fost o combinație fericită.

De ce am vrut să studiez științe politice, de ce eram interesat de relațiile internaționale? Datorită familiei mele – o mamă poloneză, un tată român, care au emigrat în Statele Unite. Eu m-am născut acolo și deci sunt în primul rând american. Având acest melanj de culturi și o familie intelectuală, care investea în fiecare an ca să meargă cu mine și cu sora mea în toată lumea, am dezvoltat de foarte tânăr curiozitatea pentru alte culturi. De mic copil am avut de-a face cu francezi, mexicani, costaricani; pentru mine nu prea mai existau diferențe, ci mai ales asemănări, dar mă întrebam de ce există unele diferențe, mai ales ce vedeam eu din punct de vedere economic, de ce unul este mult mai sărac și unul mult mai bogat? Ajungând în România, nu mai aveam teoria, tot ceea ce visasem era real, nu mai aveam nevoie de studii. Studiile le faci pur și simplu pentru a ajunge la realitate sau pentru a evita realitatea în totalitate. Eu voiam să intru în realitate. Nu era un moment de alegere, pentru că tocmai asta mi-am dorit: să lucrez în domeniul dezvoltării. În România visul meu s-a împlinit.

În perioada 1999-2001, când președintele Constantinescu a hotărât să nu mai candideze pentru a doua oară, am continuat să lucrez cu doamna Petrescu la Fundația pentru Pluralism, unde dumneaei era președinte. Astfel, am fost invitat la un training în Kosovo, imediat după război. Nimeni nu mai intrase acolo, în afară de militari. A urmat un training în Serbia, am început să mă exersez tot mai mult în domeniile care îmi plăceau: dezvoltare internațională, democratizare...

A.M.: *Trăiați experiențele acestea în cadrul Fundației?*

P.-A.B.: Da, fundația primise un grant pentru a implementa în Pristina un program care să-i alăture pe sârbi și albanezi; majoritatea erau din

ONG-uri, dar și din presă. Noi trebuia să participăm la negocieri și la medierea conflictelor între două grupuri de oameni care se urau de moarte.

A.M.: *Erați a treia parte, un fel de arbitru?*

P.-A.B.: Da, eram cei care încercau să ajute aceste grupuri să coexiste. Noi făceam training, iar cursanții explodau uneori în sală. Cred că în acea perioadă mi-am spus că nu voi pleca nicăieri, că voi rămâne în regiune, în România. Până atunci, în majoritatea timpului petrecut la muncă, cred că mai curând primeam (instruire, training, învățătură) și dădeam mult mai puțin. Însă atunci, în Kosovo, a fost primul moment în care am dat mai mult decât am primit. Am văzut rezultate, am simțit că pot să contribui, am făcut designul unui program, am fost invitat acolo. Cred că acela a fost primul moment de mândrie.

A.M.: *Ați simțit satisfacție?*

P.-A.B.: Nu satisfacție, mândrie. Este o diferență. Eram foarte mândru că, în sfârșit, cineva – doamna Petrescu – mă caută. Ar fi putut invita pe altcineva în locul meu. Era pentru prima dată când cineva mă căutase pe mine. Până atunci eu ceream și candidam. Este o diferență între a căuta un job și a fi în poziția în care cineva să vină la tine să-ți spună că pe tine te caută și te vrea. Mi se întâmplase pentru prima dată și a fost o mare cotitură în viața mea. Apoi am plecat în Serbia, în Ucraina...

Mi-am zis că trebuie să rămân, cel puțin cât durează tranziția. Puteam să ofer ajutor pentru dezvoltare, pentru creștere. Nu avea importanță că țara avea un steag kosovar, sârb, român, ucrainean. Ideea era că am intrat cu toată forța în ceea ce-mi doream, în acest domeniu al dezvoltării. Faptul că valul a început în România și că am rămas aici se datorează acestei experiențe. Poate că dacă aș fi avut un internship în Tadjikistan și mi s-ar fi întâmplat acolo ceva similar, rămâneam acolo.

A.M.: *Și apoi?*

P.-A.B.: Apoi am ajuns într-o poziție mai înaltă și mai bine plătită, într-un program finanțat de către USAID; se numea GRASP – Government Reform and Sustainable Partnerships. Atunci a început o noua fază a vieții mele, iar acum, uitându-mă înapoi la perioada 2002-2004, văd că atunci am avut mai multă ordine, am dobândit noțiuni de management, am înțeles cum să gestionez personalul, bugetele. Era prima dată când trebuia să fiu organizat până la ultimul detaliu, să fac un *work planning* care să fie corelat cu un buget. Ieșeam pe teren, dar

ca să ies trebuia să argumentez de ce o fac, să arăt rezultatele pe care doream să le obținem dacă investeam o anumită sumă de bani. Am învățat lucruri importante care au legătură cu managementul și cu ce fac acum. Din acest motiv am ajuns unde sunt acum.

A.M.: *Când a început această nouă etapă?*

P.-A.B.: Proiectul GRASP s-a derulat în 2003-2004, trebuia să dureze cinci ani, dar a fost oprit de către guvernul american. Era un program pentru reformă în administrația publică din România. Am învățat multe despre administrație atunci.

Apoi, timp de șase luni, am fost consilier pentru probleme în administrația publică locală pentru președintele Băsescu.

Din 2005 am început să lucrez cu Romania Think Tank. Atunci era puțin diferit: când am terminat proiectul GRASP puteam să acord consultanță independent sau să fiu angajat de o fundație și să livrez traininguri. Am primit o ofertă de la RTT și am colaborat cu ei un an de zile.

A.M.: *V-ați făcut prieteni, cum arăta viață dumneavoastră socială în tot acest timp?*

P.-A.B.: De când a venit prietenul meu din Franța, totul s-a schimbat. Prin el și actuala lui soție am cunoscut-o pe Raluca, soția mea. Lucrând la programele finanțate de USAID mi-am făcut și mulți prieteni americani. Din păcate, între timp toți au plecat din țară pentru a lucra pe alte programe. Întotdeauna am avut prieteni de diferite naționalități: francezi, polonezi, americani... Cam jumătate dintre prietenii mei sunt români. Atunci când au plecat toți bunii mei prieteni americani, la terminarea proiectelor derulate între 2005 și 2007, a fost o perioadă mai grea, pe care o resimt și azi.

Este ceva interesant: când un grup de români se întâlnesc au întotdeauna un lucru în comun, și anume trecutul. Frecvent, când două persoane de aceeași cultură care nu se cunosc vor reveni într-un punct din trecutul lor, vor vorbi despre tinerețea lor, care este oarecum asemănătoare. Dacă doi americani care nu se cunosc se întâlnesc, pot vorbi despre liceu, despre balul de absolvire al liceului; aici nu ai cu cine să împărtășești aceste lucruri pentru că nu existau – sau cel puțin nu au existat până de curând. Aici sunt altele: bacul, sau examenele de admitere din clasa a opta, care în SUA nu există. Când văd mame care se îngrijorează pentru că au un copil în clasa a opta care are nu știu ce examene, asupra mea nu are nici un efect, nu îmi stârnește nici o emoție. Mi-a devenit clar că acest trecut care nu există pentru mine

este partea grea în ce privește integrarea mea totală în societatea românească și partea care m-a învățat că nu mă voi integra niciodată în totalitate, pentru că nu am un trecut comun cu cei de aici. Am văzut asta în timp. Este șocant pentru mine, de exemplu, să văd în societatea românească cât de ușor este pentru un om să fure. Nu de la om la om, ci să ia un plic de la serviciu, de exemplu. O chestie care, pentru unii, nu mai este furt, ci normalitate. Pentru mine este furt! Din cauza formației din trecut, eu nu văd nimic la fel ca românii. Sunt multe lucruri atât de diferite. Eu pot să înțeleg de ce sunt diferențele acestea, dar nu pot să înțeleg comportamentul. Înțeleg baza problemei, înțeleg cum aceasta a afectat societatea, pot să scriu o carte despre subiect, dar nu pot să fiu de acord cu omul care face asta.

A.M.: *Anii petrecuți în România nu v-au influențat? Nu ați ajuns să adoptați aceste comportamente?*

P.-A.B.: În primul an când am venit în România am spus că, dacă aș fi devenit 100% român, nu aș mai fi avut de ce să rămân aici. Singurul lucru pe care pot să-l ofer României este faptul că sunt diferit, că văd și gândesc lucrurile altfel. Că vreau ca lucrurile să fie altfel acolo unde stau. Am casă și familie aici și vreau ca lucrurile să fie așa cum le cunosc eu. Dacă nu va fi așa, nu înseamnă că nu vreau și nu lupt pentru asta. Dar dacă aș conduce cum conduc românii, dacă aș înjura, dacă aș parca cum parchează românii pe trotuar... în acel moment ar trebui să plec.

Un popor mai egoist decât acesta n-am întâlnit niciodată.

Să vezi pe cineva care parchează pe trotuar doar pentru a intra într-un magazin fără să se gândească că cineva poate merge cu un copil în cărucior pe trotuar, că pune în pericol viața acestei persoane și implicit viața copilului comportându-se așa... Nu le pasă, nimănui nu-i pasă...

Sau acel gest de a arunca gunoiul de la balcon: „Ok, nu este în casa mea, dar nu-ți pasă că jos în fața blocului sunt copiii mei?". Autorităților locale nu le pasă că avem copii care nu se pot juca în parc pentru că acesta este plin de câini vagabonzi. Îmi pare rău. Asta este o societate care nu gândește dincolo de propriul gard. Și cum putem să fim într-o societate dacă nu ne iubim unii pe alții, dacă nu avem cel puțin respect? Dacă eu devin așa, atunci nu merit să mai rămân nicăieri în lumea asta. Așa ceva nu pot să devin.

A.M.: *Vedeți lucrurile acestea zilnic în România?*

P.-A.B.: În fiecare minut când sunt pe stradă văd asta! În fiecare zi!

A.M.: *Credeți că ar fi posibilă o schimbare la nivel individual sau colectiv?*

P.-A.B.: La nivel individual este imposibil. Trebuia făcut ceva în timp, bine gândit, campanii naționale, copiii să învețe la școală aceste lucruri. E clar că cei șapte ani de acasă nu mai există. Nici nu știu când au existat. Comportamentul oamenilor care nu se gândesc la alții este total șocant. Nu știu când s-a produs această ruptură. În prima zi de școală copiii ar trebui să fie învățați că așa ceva nu se poate, că acest comportament este inadmisibil.

A.M.: *După atâția ani, nu ați învățat să percepeți aceste lucruri pe fundal?*

P.-A.B.: Nu, în fiecare an devin și mai greu de tolerat. Asta este și problema.

A.M.: *Este vizibilă evoluția într-un sens negativ?*

P.-A.B.: Da, este vizibilă. O posibilă explicație ar fi faptul că creșterea economică s-a produs mult mai rapid decât putea fi ea absorbită din punct de vedere social.

Ca un exemplu, mi-am dus soția, cu ocazia aniversării, la un spectacol de balet. Biletul era aproape 100 de euro. Lume bună, îmbrăcată frumos, însă pe tot parcursul spectacolului se făceau fotografii, cu blitzuri, deși se anunțase că nu este permis. Nu numai că lumina de la blitz era deranjantă, dar la fiecare apăsare de buton se auzea un „clic". Baletul nu înseamnă numai mișcare scenică, ci și muzică. Am rugat-o pe doamna de lângă mine să închidă cel puțin sunetul aparatului. M-a privit cu indiferență și a continuat să facă fotografii. Nimeni dintre angajații teatrului nu a intervenit. Reveniți în sală, după pauză, am fost izbiți de un miros de McDonald's. Un grup de oameni bine îmbrăcați mâncau produse McDonald's cu două rânduri mai în față, acolo în sală. Asta denotă clar faptul că un segment al populației are banii necesari să cumpere bilete scumpe la un spectacol de balet, fără să aibă însă maniere. Pur și simplu nu știu să se comporte. Toate aceste lucruri care pentru mine sunt o ciudățenie pentru ei constituie ceva normal.

Nu există o națiune care să fie de la bun început pregătită să crească atât de bine economic.

În campania electorală pentru primărie cineva a adus în discuție un studiu făcut de japonezi, conform căruia traficul din București va fi complet blocat în următorii cinci ani de zile. Toți primarii recunoșteau haosul și știau de studiul japonezilor. Știam cu cinci ani în urmă că

în București numărul mașinilor va crește cu o sută și ceva de mii pe an, în fiecare an! Asta înseamnă că în fiecare lună sunt peste 10 000 de mașini noi care intră în oraș. În fiecare lună! Peste 300 de mașini noi pe zi. Sunt mai multe mașini astăzi decât au fost ieri. Știam asta de acum cinci ani și abia astăzi reacționăm.

Mulți oameni vor intra în faliment în viitor, pentru că împrumută peste capacitatea lor de a rambursa datoria. N-au fost instruiți cum trebuie să fie luate împrumuturile și cum se gestionează banii. Și îi înțeleg: când pot să aibă și frigider nou, un televizor nou cu plasmă, de ce să aleagă? Este o nebunie, dar nu sunt educați să gestioneze situația asta și va fi o problemă.

A.M.: *Ce vă place în România?*

P.-A.B.: Îmi place haosul. Mie îmi place Bucureștiul în primul rând. În afară de problema parcărilor și a traficului, este genial, un oraș cu o arhitectură atât de diversă. Pot să văd pe o singură stradă șapte stiluri arhitecturale, din diferite secole. Dacă eram cel care promova turismul în București, asta aș fi promovat. Această diversitate. Mi se pare așa de frumos, așa de diferit față de oricare alt loc din lume. Faptul că este haotic, că este diferit, că nu este nimic gândit. Este important ca, de acum încolo, să spunem că nu vom mai face așa. Dar ce a fost deja făcut nu mai poate fi distrus. Ar trebui să valorificăm ce a fost; ar fi de-a dreptul incredibil.

A.M.: *Și în legătură cu oamenii?*

P.-A.B.: Oamenii, ca oamenii. Am prietenii mei români, de care sunt apropiat. Am cu ei o viață normală.

A.M.: *Credeți că românii sunt talentați, dezordonați, creativi, naționaliști?*

P.-A.B.: Cred că sunt de toate, dar mai naționaliști ca americanii sau ca polonezii nu cred că sunt. Am prieteni creativi și alții care nu sunt creativi deloc. Mi se pare că românii sunt o nație normală, ca orice altă nație. Avem oameni de toate felurile.

A.M.: *Cum vă vedeți în următorii ani? Trăind în continuare în România?*

P.-A.B.: Da, pentru câțiva ani. După aceea nu știu.

A.M.: *Ce puteți spune despre evoluția României în următorii ani?*

P.-A.B.: În pofida tuturor aspectelor negative menționate mai sus, este clar că evoluția României va fi pozitivă. Este firesc ca societățile să

evolueze. Problema nu este dacă România va evolua bine, ci cât de bine și cât de repede. Asta depinde de noi. Lucrurile ar fi putut fi mai puțin haotice astăzi dacă acum cinci ani gândeam lucrurile în perspectivă. Pot fi lucrurile mai bune peste cinci ani decât sunt acum? Da! Cât de bine? Aste depinde de ce facem noi astăzi.

A.M.: *Spuneți-mi dacă aveți copii și cum vedeți educația lor.*

P.-A.B.: Am un fiu, Miles. Vom încerca să îl expunem la toată diversitatea lumii. Mi-ar plăcea să fie educat în stil american, într-un sistem care îi învață pe copii să gândească critic, nu neapărat să memoreze informații.

A.M.: *În America?*

P.-A.B.: Asta nu pot să spun. Dacă plec în America, da. Este greu de spus. Eu vorbesc cu Miles în engleză. Soția mea este româncă și vorbește cu el în română. Dacă ar fi după mine, mi-aș învăța copiii engleză, franceză, spaniolă. Vreau să-i ajut să vadă lumea pe care am văzut-o și eu. Nu contează dacă mergem în State sau în altă țară. Important este să aibă morală și etică – o bază indispensabilă indiferent unde o formezi.

A.M.: *În România există fenomenul de migrație a tinerilor; o parte se întorc, o parte nu. Sfătuiți românii să se întoarcă în țară?*

P.-A.B.: *It makes no difference.* Eu nu trăiesc pentru nici o țară, nu sunt loial față nici un guvern, față de nici un pământ. Mi se pare că aceste linii care delimitează țările sunt greșite, n-au nici un sens. Eu trăiesc aici, iubesc lumea și vreau să fac bine. Oamenii sunt oameni, indiferent de coordonatele în care trăiesc.

Fii bun! Dă tot ce poți!

Nu contează unde faci asta.

A.M.: *Deci este posibil oriunde... depinde de om.*

P.-A.B.: Absolut. Este important ca unul sau altul să revină în România numai dacă pentru el contează asta; omul trebuie să se simtă bine acolo unde este. Să nu simtă lipsa. Dacă pleacă din România și îi simte lipsa, atunci să se întoarcă.

Just be where you want to be.

Românii sunt obsedați de ideea asta de întoarcere. Dacă vrem ca românii să rămână în România, trebuie create condiții de trai mai bune: joburi, școli, grădinițe, spitale, străzi curate – în general, reforma trebuie să se producă mai repede. În momentul în care tinerii nu pot

cumpăra o casă, nu au grădinițe unde să-și înscrie copiii etc., nu prea au motive să rămână.

Lucrurile se schimbă și mai mult atunci când apare un copil: vrei să mergi cu căruciorul pe stradă sau pe trotuar? Vrei parcuri curate sau le vrei cu câini?

Începi să te gândești la anumite lucruri. Naționalismul acesta merge când ești singur, fără familie și copii. Eu pot să rămân aici și să-mi asum toate aceste aspecte negative, dar dacă am posibilitatea să aleg, este corect să o fac și pe spinarea copiilor mei? Nu știu. Nu pot să răspund la această întrebare în locul nimănui. De aceea spun că fiecare ar trebui să facă ceea ce este bine pentru el.

Cei care sunt plătiți de noi ca să facă mai bine ar trebui să și facă. Lumea nu pleacă de bine ce îi este. Unii pleacă așa cum am făcut-o eu: din nebunia de a pleca. Dar majoritatea pleacă de nevoie, pentru că nu au condiții aici. Această migrație este controlabilă. Ea depinde de politicile dezvoltate de țară.

A.M.: *Ce faceți în momentul de față?*

P.-A.B.: În prezent lucrez pentru fundația IREX – International Research & Exchanges Board, o fundație cu sediul în Washington DC. România a primit o donație de 27 de milioane de dolari de la Fundația Bill și Melinda Gates în cadrul programului Global Libraries, implementat de IREX.

În România, programul se numește Biblionet și oferă publicului român acces gratuit la internet în cadrul bibliotecilor publice, pentru că un public bine informat poate lua decizii mai înțelepte și va avea un nivel de trai mai ridicat. Informațiile de care publicul are nevoie se găsesc ușor online. De asemenea, oamenii pot comunica gratuit cu rudele și prietenii din străinătate.

A.M.: *Cum este posibilă implementarea acestor deziderate?*

P.-A.B.: Biblionet va echipa în jur de 2 000 de biblioteci publice din România cu calculatoare și va instrui bibliotecarii să ofere publicului servicii de calitate, ceea ce mi se pare cel mai important aspect al programului. Bibliotecile publice sunt singurul loc din România total accesibil tuturor românilor. Au fost alese bibliotecile publice pentru că acolo există resursele umane, bibliotecarii, care au nevoie de formare – să știe cum se gestionează un server, cum se creează un cont de e-mail, să îi îndrume pe cititori. Succesul programului va depinde de nivelul de implicare a bibliotecarilor și de reforma în sistemul de biblioteconomie pentru a moderniza bibliotecile publice din România.

Pentru mine, venirea în România a fost o încercare de apropiere de trecutul meu și al familiei mele. De-a lungul anilor, am ajuns să-mi cunosc și să-mi înțeleg trecutul, iar acum sunt mai ales interesat de viitor, pentru că România mi-a deschis o poartă către viitor: aici cariera mea a prins aripi, aici mi-am întemeiat o familie, aici s-a născut fiul meu, aici este casa mea astăzi.

Decizia de a continua să trăiesc în București este în egală măsură o provocare și o plăcere.

Ștefan Ignat

Iulie 1999

Ștefan Ignat este absolvent al Academiei de Muzică București, în 1995; între 1995 și 1998 a studiat la Universitatea Mozarteum din Salzburg, până în anul 1999 fiind solist al Landestheater din Salzburg (Austria). Din 1999 este și solist al Operei Naționale București, iar în 2010 devine doctor în muzică.
Repertoriul său este variat, iar rolurile cele mai importante sunt: Oedipe din *Oedipe* de Enescu, Wotan din *Aurul Rinului* de Wagner, Scarpia din *Tosca* de Puccini, Contele de Luna din *Trubadurul*, Jago din *Otello*, Nabucco din *Nabucco*, Germont din *Traviata* de Verdi.
Este laureat al Concursului de canto *Voci Verdiane* de la Busetto (Italia). A susținut rolurile Scarpia și Amonasro (*Aida*) la diverse festivaluri de operă din Europa și Thailanda.
A participat constant la Festivalul Internațional „George Enescu", începând cu ediția din 2003, când a participat cu rolul titular din *Oedipe* de George Enescu, la fel ca și la ediția din 2005; în 2007 a participat la concertul de deschidere, cu un rol în opera *Carmen* de Bizet și cu partea de bariton din *Carmina Burana* de Carl Orff, împreună cu orchestra Filarmonicii din München, iar la ediția din 2009 a participat din nou cu rolul titular din *Oedipe* de George Enescu, de această dată în producția realizată de Théâtre du Capitole din Toulouse. A fost ovaționat pe scenele lumii în rolul Oedipe la Cagliari (Italia), Illinois (SUA), unde, datorită acurateței muzicale, casa de discuri Albany Records editează un CD cu această capodoperă enesciană. A susținut recent la Teatrul Național São Carlos din Lisabona rolul Wotan din opera *Aurul Rinului* de Wagner.
În anul 2006 a primit premiul revistei *Actualitatea Muzicală* pentru interpretarea în patru producții diferite a rolului Oedipe.
Ultima producție este opera *Der Fliegende Höllander* (*Olandezul Zburător*) de Wagner, pe scena Operei Naționale Române din București, în rolul Der Höllander (Olandezul).

De ce m-am întors

Plecarea mea în Austria, la Salzburg, a fost pentru a-mi continua studiile de canto la Universitatea Mozarteum. Această posibilitate era nulă până în momentul când l-am întâlnit la București pe profesorul de origine română Boris Bakow (profesor la Mozarteum), care mi-a propus și enumerat câteva modalități de a obține bursa de studii.

Am susținut examenul de admitere la Salzburg, iar în urma rezultatului favorabil am plecat în septembrie 1995.

Prezența la cursurile de zi era obligatorie, iar în paralel frecventam și cursurile de limba germană. Pe durata șederii mele la Salzburg nu am locuit în campus, am dus o viață obișnuită ca a oricărui locuitor.

Încă din primul an am început să cânt la Teatrul de Stat din Salzburg.

Hotărârea de a mă întoarce în țară s-a datorat dorinței mele de a cânta cât mai mult și am simțit că adevărata carieră artistică o pot realiza din România. Decizia am luat-o în momentul întâlnirii mele cu dirijorul Răsvan Cernat, pe atunci director general al Operei Naționale Române. Propunerea pe care mi-a făcut-o a fost tentantă și am simțit că era șansa pe care o așteptam pentru a-mi realiza visul, acela de a interpreta roluri mari pe scena Operei Naționale Române, începându-mi astfel adevărata carieră artistică.

Timpul mi-a dovedit că am avut dreptate și, în mai puțin de patru ani de la întoarcerea din Austria, deveneam singurul cântăreț român care interpreta marele personaj Oedipe din opera *Oedipe* de George Enescu (se întâmpla în 2003, cu ocazia Festivalului Internațional „George Enescu"). Toate rolurile mari din operele care se montează la Opera Națională sunt interpretate de mine.

După angajarea mea permanentă la Opera Națională, am continuat să fiu invitat la Teatrul de Stat din Salzburg până în anul 2000. În țară, în momentul de față, am cântat în majoritatea operelor și filarmonicilor în concerte vocal-simfonice. De asemenea, am fost invitat să cânt pe multe scene din Europa și SUA.

Nu îmi pare rău că am revenit în România. Cunoștințele acumulate pe parcursul șederii mele în Austria m-au ajutat să clădesc un prezent și un viitor care mă satisfac și mă încântă.

Consider că, atâta vreme cât ești serios și muncești, îți găsești locul printre cei buni și ajuți la continuarea unor tradiții culturale, în cazul nostru.

Dacă nu mă întorceam, eram probabil un emigrant român care nu ar fi avut niciodată sufletul împăcat și nu ar fi fost niciodată realizat din punct de vedere profesional și uman, ca în momentul actual. Eram probabil un interpret ca mulți alți români, veșnic în căutarea unui loc de muncă.

M-am întors pentru a putea fi liniștit și mulțumit. Și sunt, o spun cu toată sinceritatea.

Mihaela Mihai

Ianuarie 2001

Mihaela Mihai s-a născut la Giurgiu și a urmat Conservatorul de Muzică „Ciprian Porumbescu" din București. Are o fiică, Isabelle, în vârstă de 29 de ani, MBA în Economie la Columbia University din New York.
Vasta carieră artistică a Mihaelei Mihai include concerte, discuri înregistrate, turnee susținute în țară și în străinătate, emisiuni TV și radio. Recunoașterea națională și internațională a venit prin numeroase premii câștigate: Marele Premiu la Festivalul Internațional al Prieteniei, în Germania (1969); mențiune la Festivalul Internațional „Cerbul de Aur", Brașov (1969); mențiune la Festivalul Internațional de la Sopot, Polonia (1971); Marele Premiu „Coupe d'Europe du tour de Chant", la Knokke le Zoute, Belgia (1971).
Mihaela Mihai are experiență în domeniul comunicării, participând timp de 16 ani, în Franța, la conceperea de campanii electorale și campanii publicitare comerciale.
Revenind în țară, a pus bazele și a fost Directorul Departamentului de Publicitate al TVR București în 1990, iar în 2000 a fost Director de Comunicare al Consiliului Național al Audiovizualului București.
Mihaela Mihai este autorul Legii 109/2005 privind indemnizația pentru activitatea de liber profesionist a artiștilor interpreți sau executanți din România. La crearea ei, a fost președintele comisiei pentru punerea în aplicare a acestei legi. În 2006-2008 a fost președinte al Federației Naționale a Sindicatelor din Cultură și Artă (Cartel-Alfa) și președinte al Uniunii Artiștilor Liber Profesioniști din România (UALPR).
Din dorința de a produce o transformare în bine și a-și aduce din nou contribuția în societatea românească, a candidat în mai 2008 la alegerile pentru postul de Primar General al Primăriei București.
Printre hobbyurile Mihaelei Mihai se numără arhitectura peisagistică, literatura, bucătăria franceză, zidăria, îmblânzirea animalelor.

De ce m-am întors

„Mulțumesc că ați acceptat să vă dezvăluiți sufletul", scrie Sandra Pralong în mesajul său către noi, cei care am acceptat să venim și să ne așezăm pentru o vreme în această carte.

Gândul îmi face roată înăuntrul ei și mi se leagă impresia unei frății, numai de noi știute, a celor care au trăit în afara „planetei" România, s-au întors și rezistă în timp. Mulți au plecat, unii s-au întors. Dintre ei, unii au cedat și au plecat din nou. Au rămas cei mai puternici, mai lucizi sau mai idealiști.

Am părăsit țara în decembrie 1975. Cam cu un an și jumătate înainte, începusem să fac demersuri pe lângă Ministerul Culturii de atunci pentru a obține o situație mai corectă și mai organizată a artiștilor interpreți. Am fost tratată ca un „cap al revoltei" și suspendată de la Radio și TV timp de șase luni. Și totuși, nu am plecat pentru a rămâne. Mi s-a oferit un contract la Stuttgart, pentru o lună; nu era decât încă un contract, ca multe altele de până atunci. Am plecat cu o valiză și atât. Urma să câștig niște bani, onorariul meu. Nu eram pregătită în nici un fel pentru a rămâne în străinătate.

În ianuarie 1976 am trimis impozitul la ARIA și am plecat la Paris, unde mai fusesem, pentru a relua contactele și a încerca să revin în țară cu un nou contract.

După aproximativ două luni de probe, discuții și negocieri, am semnat un contract de șase ani cu casa de discuri Phonogram. Până astăzi, nici un artist român nu a semnat un astfel de contract, eram foarte mândră. Am mers cu el la Ambasada României de la Paris și i-am înmânat un exemplar original atașatului cultural, rugându-l să-l trimită la București. Ca cetățean străin, îmi trebuia validarea lui de către statul român și Ambasada Franței la București pentru a putea obține permisul de lucru în Franța.

Mai primisem un contract asemănător cu doi ani înainte și revenisem cu el în țară. S-a pierdut prin sertarele Ministerului Culturii și ARIA. De data asta, am spus că voi aștepta răspunsul la Paris, pentru a-l grăbi. Nici un moment nu m-am gândit că „așteptarea" mea era exact ceea ce doreau ei la București.

La fiecare trei luni, consulul român mă ivita să trec pe la ambasadă pentru a-mi prelungi viza de ieșire din România. După un an de așteptare, am primit răspunsul: negativ.

Între timp, mi-au fost transmise zvonurile care circulau în țară despre mine, lansate prin gurile unor procurori care – am aflat după Revoluție – povesteau la dineuri că au asistat personal la condamnarea mea pentru trafic de droguri, spionaj sau trafic de valută. La început m-a amuzat, văzându-mă transformată într-un fel de Mata Hari a României de către gurile mahalalei. Nu le-am luat în serios, erau prea cusute cu ață albă, dar când am primit răspunsul negativ, am înțeles definitiv că nu mă mai pot întoarce.

L-am întâlnit pe cel care a devenit bărbatul meu și tatăl fetei mele, Isabelle-Marie. Am trăit zece ani împreună, minunați la început, apoi din ce în ce mai apăsători. Ceea ce luasem drept o mare dragoste s-a dovedit a fi posesie paranoică. Nimeni nu înțelegea de ce eram atât de nefericită, până la depresie, când trăiam într-un mic castel, pe o peninsulă înconjurată de un lac cu lebede și rațe sălbatice, cu servitori, cu Jaguar și bani foarte mulți la dispoziție. Am înregistrat câteva piese la început și apoi gelozia a acoperit totul: „Dacă vei face carieră, vei pleca în turnee și mă vei înșela". Cum să dovedesc prin cuvinte că nu-l voi înșela? Îl iubeam, altfel n-aș fi făcut un copil cu el! Sufletul meu amuțise ca privighetoarea închisă în colivia de aur din povestea cu împăratul Chinei.

Eram convinsă că nu mă voi mai putea întoarce niciodată în țara mea. Trebuia să mă adaptez, ca o plantă, la alt pământ, la alt aer, la altă apă, la alte sunete. Ființa mea este clădită pe sunete, trebuia să-mi acordez fiecare celulă la sunetele altei limbi, ale altei lumi, care nu mă aștepta pe mine. O lume care înainta, sigură pe ea, și care te privea cu dispreț dacă nu țineai pasul.

Am învățat limba franceză prea bine. Când am ajuns să mă exprim fără accent, mi s-a spus că nu e normal, că asta ascunde ceva, sunt probabil spioană a KGB-ului (de ce oare sunt urmărită de fantasmele altora despre spioni, n-am înțeles niciodată?!). Când m-am întors în țară, domnul Vadim Tudor a scris că aș fi fost bănuită de spionaj. Nu mi-am mai ocupat timpul și mintea cu prostiile sale, pentru a-l da în judecată, dar am văzut cât rău fac astfel de calomnii tenace, care rămân, rezidual, în mințile proștilor.

Am trăit mai mult de 15 ani în două planuri paralele. La suprafață, munceam în societățile de consiliere în comunicare ale bărbatului meu. Învățam, aveam rezultate care-i uimeau și pe partenerii săi. Descopeream un domeniu de activitate și de creație care îmi plăcea mult. Creierul meu își făcea datoria, asimila tot, din nevoia de a

înțelege și de a-mi găsi locul în acea lume. Cultura generală primită în școala românească m-a ajutat mult, aveam un bagaj de cunoștințe neobișnuit de bogat pentru francezii cu studii de același nivel, îmi rămânea doar să le exprim în limba franceză. Tot în acea perioadă, i-am cunoscut pe contele Pierre-Antoine și Anna de Chambrun, care au devenit nașii de botez ai Isabellei.

Printre toate acestea, elementele constante erau un bărbat gelos și un copil de crescut.

În alt plan, îmi alungam sentimentele către străfundurile subconștientului pentru a mă proteja de suferință. Sufletul meu era ca o apă sumbră care se ascunde dincolo de plexul solar, așteptând miracolul schimbării. Miracolul a fost faptul că, într-o zi, am găsit puterea de a schimba eu însămi lucrurile. Din acel moment, aproape patru ani, bărbatul meu m-a hărțuit cu detectivi particulari, cu polițiști corupți, cu procese istovitoare, cu conversații telefonice înregistrate și aduse la mine spre ascultare pentru a-mi submina psihicul.

A trebuit mai întâi să identific ruinele și să mă apuc de treabă. Asumându-mi toate riscurile, am tăiat totul de la rădăcină. Nu mai aveam țară, nu aveam familie, nu aveam unde pleca, iar copilul meu trebuia să aibă o viață ordonată, să meargă în fiecare zi la școală, în liniște.

Am urmat cursuri postuniversitare de „noi tehnici de comunicare" la Universitatea Paris X Nanterre. M-am pregătit pentru a da examen de intrare la Școala de Magistratură din Paris. Am învățat pentru asta. Și, atunci când ridicam din nou capul spre a mă reconstrui într-o lume pe care o cunoșteam deja, s-a petrecut Revoluția în România.

Cu câteva luni înainte, când alte țări din Europa de Est se transformau, un amic francez mi-a telefonat și m-a întrebat ce părere aveam despre posibilitatea ca și în România să se schimbe regimul. I-am răspuns fără să mă gândesc: „Dacă se va schimba ceva în România, nu va putea fi decât prin violență". Nu știu nici azi de ce am răspuns așa, intuiția m-a ghidat. Mintea, da, uneori, dar intuiția mea nu dă greș niciodată.

Ceea ce s-a întâmplat în zilele Revoluției a fost un adevărat tsunami pentru apele sumbre ale sufletului meu. Nu mă gândeam că mă voi putea întoarce în țară, ci pur și simplu trăiam extraordinar de intens, de la o oră la alta, evenimentele.

Într-o zi, s-a pus problema plecării către țară. M-am urcat în primul avion care a primit autorizația de aterizare la Otopeni, după Revoluție. Era 10 ianuarie 1990.

Am găsit un dezastru mult mai mare decât ruinele mele interioare. Privirile oamenilor de pe stradă m-au cutremurat. Clădirile pot fi reparate sau reconstruite, dar știam din proprie experiență cât de greu

e să repari sufletele și mințile. Și totuși, nu am realizat de la început decalajul care se crease. Nu m-a influențat niciodată sărăcia materială a cuiva, m-am uitat în ochii săi și am ascultat cum gândește. În acest caz însă, am fost depășită de amploarea situației, nu am evaluat-o bine. Am avut în fața mea oameni care vorbeau aparent normal, dar care trăiau o depresie colectivă profundă.

Mult timp după aceea am avut sentimentul unui destin paralel între mine și țara mea. Aveam intuiția că suferința țării și neamului meu este strâns legată de a mea și că decurgeau una din cealaltă. Mai simplu, dacă mie îmi merge rău, îi merge rău și țării mele, sau invers, oricât de departe m-aș afla. Românismul meu este legătura de sânge cu rădăcinile în generațiile și secolele trecute.

Eram întrebată, pe stradă, în magazine, oriunde: „Și acum ce facem, doamnă?". Într-adevăr, era greu să știi cu ce să începi, totul trebuia refăcut. Când am răspuns, într-o zi, că trebuie început cu curățenia din WC-uri, m-au privit cu jenă, ca pe o nebună. Ce importanță aveau WC-urile? Era un moft. Când vorbeam deschis, ca un om liber, conștient de drepturile și îndatoririle sale, se îngrozeau și fugeau de mine, de teamă să nu fie văzuți în compania mea. Românii mei erau ca niște animale hăituite de frica de autorități și total lipsiți de simțul responsabilității personale. Nu știau să-și asume responsabilități pentru că erau dresați să execute ce au gândit și au hotărât alții pentru ei. Expresia „s-a decis", impersonală, definea relațiile societății române. Nu se știa cine a decis și nici din ce motive. Deciziile veneau de undeva, de sus, misterios și autoritar. Obișnuiți să nu fie consultați niciodată, la nici un nivel, erau slugarnici cu puterea, la orice nivel, preventiv.

În februarie 1990 am revenit cu o scrisoare de la cabinetul prim-ministrului Franței, care mă mandata să colectez de la ministerele române dosare cu estimări privind nevoile în materie de studii de perfecționare. Statul francez dorea să ofere burse românilor, dar trebuia să afle câte, în ce domenii și la ce nivel de specializare. Trimiseseră o delegație de specialiști care s-au întors cu mâinile goale de la București; problemă de comunicare.

Am făcut turul cabinetelor ministeriale în trei zile, explicând ce doreau francezii de la ei. Într-o săptămână, am plecat cu dosarele făcute de ai noștri, unele chiar în limba franceză. Un detaliu amuzant: în timpul discuțiilor, de câteva ori, românii din cabinetele ministeriale vizitate ascultau și după un timp îmi spuneau: „Ce frumos vorbiți românește, doamnă!". Mi-a făcut plăcere, dar asta însemna că și limba română se deteriorase în toți acești ani. Eu vorbeam normal românește, nimic mai mult.

După aproape două luni, au venit primele 250 de burse. Am lăsat grija selecției bursierilor domnului profesor Mihai Șora, care era atunci ministrul Educației, era de competența domniei sale.

Răzvan Theodorescu, președintele TVR de atunci, m-a invitat să rămân în țară pentru a crea departamentul de publicitate al TVR. Am lucrat 10 luni acolo, punând bazele unei profesii care nu exista deloc în România. Într-o țară cu o economie planificată nu exista principiul concurenței, deci publicitatea nu-și avea rostul. Am avut diverse „aventuri" profesionale încercând să colaborez cu oameni de tot felul: talentați, fricoși, proști, vicleni, răi sau înțelepți. Decalajul era atât de mare, încât, față de poziția mea de apărare fermă a intereselor TVR – pentru asta eram angajată acolo, nu? – și de profesionalismul acumulat în ani de muncă în domeniu la Paris, am văzut unul dintre cei mai importanți bărbați din conducerea instituției izbucnind în plâns și, cu mâinile tremurând, spunându-mi: „Nu-ți dai seama că ne e frică de tine"?! Nu asta urmăream, dar faptul că nu purtam în mine aceeași frică pe care o purtau ei de o viață îi făcea să deducă despre mine tot felul de scenarii aberante.

Experiența TVR a eșuat pentru că eram un element perturbator prin viziunea mea, cu 15 ani în avans. Venisem să ofer, pentru un salariu bugetar simbolic de 6 000 de lei, o comoară care valora sute de mii de dolari – în onorarii – unor oameni pe care mi-i imaginam frații mei. Cel mai valoros cadou cu care venisem era acel *know-how* despre care gargarisesc tinerii specialiști din publicitatea românească de astăzi. Mă amuză când văd cum descoperă lucruri cu care eu venisem în 1990, să le ofer românilor pentru a-i ajuta să câștige timp, să evite greșelile prin care trecuseră occidentalii. Ei găsiseră deja soluțiile, iar eu le ofeream românilor mei, gata experimentate. Mă gândeam la ce spusese Bertrand Russell: „De ce să repetăm greșelile înaintașilor când sunt atâtea greșeli noi de făcut?". Nu m-au înțeles, m-au urât pentru că eram mai bună și mai învățată decât ei. M-au urât pentru că nu făceam „ciubucuri", dar nu înțelegeau că puteam să-i fac să câștige mult mai mulți bani, legal, cu fruntea sus, lăsându-mă să muncesc pentru și cu ei.

Au dărâmat un zid al biroului meu în timp ce eu coborâsem la parter, la o cafea. M-au dat afară din TVR pentru că plecasem – pe banii mei și la cererea lui Răzvan Theodorescu – la Paris, pentru a găsi un împrumut la o bancă elvețiană, pentru echipamente noi la TVR. După spusele lui, comandaseră aparatură la Sony, în SUA, plătiseră jumătate și, când să vină aparatura, prim-ministrul Petre Roman le-a spus că nu le mai dă restul de bani. Când m-am întors, după patru zile, cu acordul pentru împrumut, am fost anunțată că sunt concediată pentru

că am lipsit de la slujbă. Așa sunt „lucrați" oamenii în România. Am plecat înapoi la Paris, trântind ușile. În același stil sunt „lucrată" și acum, dar nu mă mai afectează.

Am învățat însă să am mai multă răbdare cu ei. Am îmbătrânit, încerc să am mai multă înțelepciune detașată. Am gândit că, dacă sunt prea exigentă cu oamenii, rămân singură. Am făcut concesii în acest sens, am iertat, am uitat și până la urmă... tot singură sunt. Mă iubesc mii de oameni din publicul meu, am văzut adevărate „altare" cu pozele mele, făcute de unii la ei acasă, dar, când sunt în România, îmi petrec Paștele și Crăciunul singură. Nu e alegerea mea, nu mă invită nimeni, au convingerea că sărbătorile mele sunt deja aranjate la cel mai înalt nivel. Probabil că idolii trebuie să rămână imateriali, un idol nu transpiră la o masă, bând o țuică alături de ei.

Diverse persoane mi-au spus că în lumea politică românească se spune despre mine că sunt periculoasă, pentru că sunt incontrolabilă. E adevărat, nu pot fi șantajată, înfricoșată, mituită. Prea multă personalitate strică. Mă plâng, ne plângem, dar în Franța e la fel, numai că metodele sunt mai elegante. Aceeași mână de fier, doar mănușa este dintr-o catifea mai fină. Este adevărat că acolo am învățat să vorbesc liber. Și aici vorbesc liber, dar niciodată mai agresiv decât presa română, e o chestiune de stil. Mulți se tem încă să mă asculte, neștiind că, atunci când vorbesc, nu folosesc decât informații culese din presa română, etalată pe tejghele.

Cam cu două săptămâni înainte de a muri, Dumitru Tinu mi-a spus la el în birou: „Se vede pe dumneavoastră pecetea Occidentului, doamnă, din toate punctele de vedere". Urma să lansăm un proiect împreună...

Probabil că voi rămâne o dezrădăcinată, marcată de două culturi atât de diferite. Mi-am îmbogățit universul, atât afectiv, cât și intelectual, dar plătesc un preț dureros. Iubesc România, iubesc și Franța, poate în egală măsură, dar într-un mod atât de diferit! Așa cum spuneam, rădăcinile mele românești sunt visceral esența ființei mele. Gândirea, conștiința și lărgimea orizontului meu sunt franceze.

M-am întors stabil în țară după căsătoria mea cu Dumitru Ciaușu, ambasadorul României la Paris. Era văduv, eu eram divorțată de aproape 10 ani. Fata mea, Isabelle, luase bacalaureatul și se înscrisese la Universitatea Americană din Paris. Pentru mine se încheia un ciclu de viață, începea o altă viață. Până atunci, scopul meu principal era să o văd pe Isabelle „pusă pe șine", nu eram disponibilă pentru a avea o viață personală. Așa sunt eu, nu pot face nimic pe jumătate, și dacă nu am timp sau disponibilitate pentru a face lucrurile temeinic, nici nu le încep, aștept.

Ne-am cunoscut la ambasadă, la diferite recepții la care eram invitată, ca personalitate a diasporei. Mi s-a părut că era momentul să-mi clădesc, în fine, o viață de familie liniștită, stabilă. Am pus majoritatea bunurilor mele pe numele Isabellei, apoi ne-am căsătorit, amândoi fiind de acord că, la sfârșitul misiunii sale de ambasador, vom veni în țară definitiv.

Înainte de căsătorie mi-am făcut formalitățile de repatriere, pe baza cărora am cumpărat, conform legii, un apartament de la Primăria Capitalei. Bine am făcut. Căsătoria mea s-a destrămat și după aproape patru ani am divorțat.

Proiectele apărute în 2002, de construire a Sindicatului Artiștilor Liber Profesioniști – Artis, mi-au devorat viața, energia și banii.

Am promis că voi face o lege care să le dea dreptul la o pensie pentru anii de activitate profesională în afara cărții de muncă. Colaborările nu sunt contabilizate la vechimea în muncă, dar sunt impozitate de 50 de ani de patru-cinci ori mai mult, procentual, decât salariile angajaților. Mona Muscă mi-a susținut proiectul și datorită ei a trecut prin Parlament. Îi sunt sincer recunoscătoare.

Am reușit, parcă purtată de un val, singură, fără susținerea artiștilor, total ignoranți în astfel de probleme. Aveau repetiții, turnee, filmări. Ca și cum eu nu aș fi avut! Numai că eu, dacă am promis că fac un lucru, îl duc până la capăt. Asta le convenea și unor colege ale mele. Munca la sindicat și la lege m-a împiedicat să urc pe scenă și să le fac concurență. Una dintre ele mi-a făcut o vizită la Paris prin 1982 și mi-a spus: „Bine că ai plecat tu din țară, să mai fie loc și pentru noi!".

Am muncit patru ani la sindicat fără salariu, că nu erau bani. Imposibil de găsit sponsori, într-o lume în care sforile erau și sunt trase de vechii securiști, din TVR, de la CREDIDAM, de la sindicate, rețele inextricabile pe care eu abia le descopeream, după 24 de ani de exil. Artiștii mă sunau: „Ce faci cu CREDIDAM, că iar nu ne-am luat banii?!". Dar la Adunarea Generală a sindicatului, o dată pe an, nu veneau. Cât despre cotizații...

La sfârșitul mandatului, puțini au fost cei care au răspuns la apelul meu, când le-am cerut, o dată, să participe benevol la un spectacol pentru a strânge banii de chirie în beneficiul sindicatului: Angela Similea, Stela Popescu, Arșinel, Corina, Mihai Bajinaru, Trăistariu. Atât. În rest, tatăl și impresarul Andrei a țipat la mine la telefon și m-a făcut „comunistă". Hilar!

Când, după patru ani de mandat, nu am mai vrut să continui, ceilalți au spus că i-am părăsit. Am sponsorizat sindicatul pentru a-l ține în viață. Am pus o pâine pe masa a mii de artiști care, din iunie 2006, își iau indemnizația datorită legii mele. Am o reală mulțumire

sufletească gândindu-mă la ei. O securistă a spus că am furat banii sindicatului. Care bani, ai mei? Nici unul nu a avut bunăvoința și timpul pentru a citi bilanțul făcut de expertul contabil.

M-am înțeles mai bine cu unii oameni politici decât cu colegii mei. Uneori mă amuz amintindu-mi de un dialog între de Gaulle și Pompidou. Acesta, prim-ministru al Franței, se plânge președintelui de Gaulle de meschinăriile unor colegi de guvern, iar de Gaulle îi răspunde: „Dragul meu, ridică-te deasupra, acolo e mai mult oxigen și mai puțină lume!".

Acum, după ce am încheiat proiectele și mi-am respectat promisiunile, am intenția să intru în politică, tocmai pentru că sunt multe de făcut. Sunt lucruri pe care numai eu le pot face. Mă voi supune votului universal... dacă „Serviciile" nu vor fi împotrivă. Cred că va fi o experiență de viață interesantă.

Viața în România este... *grouillante*. Am simțit de când m-am întors prima dată, și apoi de fiecare dată, că pământul acesta emană un soi de energie, poate prea multă. Alergăm toți de ici colo, e mereu ceva de făcut, dar ce mă contrariază cel mai mult este improvizația de ultimă oră. Când insist și le cer oamenilor să facă lucrurile din timp, organizat, structurat, au niște priviri atât de absente, încât mi se urcă o furie rece în minte. Este imposibil să-i faci pe români să muncească ordonat, cu plăcerea de a fi cugetat asupra ideilor și a modului de realizare a lor. De aceea merg lucrurile atât de haotic aici, de aceea suferim de sărăcie, din cauza dezordinii.

Intelectualii români se izolează în statutul lor de cugetători cu mentalitate de cărturari de la marginea Europei, neproductivi și incapabili să conducă un proiect în afară de scrierile lor.

Restul merg pe principiul „punem pe cutare, că se pricepe". Cuvântul „pricepere" stă la baza societății românești de astăzi, ilustrând perfect amatorismul și aproximația cu care acționează. E un cuvânt de mahala, mărunt, fără anvergura profesionalismului. A te pricepe nu înseamnă a ști ceva cu adevărat.

Viața mea de aici este mult mai „ocupată". Nu spun „mai plină", căci nu este. Nu mai am timp să citesc, ca la Paris, să creez, să scriu, să călătoresc. Deocamdată nu mă plâng de asta. M-am obișnuit, sunt lucruri interesante, sunt și corvezi. Aici am mai multă notorietate publică, la Paris am lumea bună a aristocrației europene. Sunt două moduri de viață total diferite, le stăpânesc și le practic cu ușurință pe amândouă.

România e o lume în reconstrucție. E pasionant faptul că sunt atâtea de făcut, că-mi pot desfășura potențialul de imaginație, de *know-how*, de energie, pentru a crea lucrurile așa cum știu eu că trebuie făcute.

Cu experiența pe care am acumulat-o, sunt în avans cu câțiva ani buni și gândesc mai „tânăr" decât tinerii din România, pentru că ei vin din urmă, cu repere culese de la părinții și dascălii lor.

La Paris, plonjez de fiecare dată într-un fel de baie de bunăstare psihologică și fizică. Acolo pot vorbi încet, nu țipă nimeni, nu sunt obligată să ridic tonul pentru a mă face auzită. Oamenii din jur au educația ascultării. Dai dovadă de foarte proastă creștere dacă întrerupi pe cineva la mijlocul frazei. Asculți ce are de spus, cu certitudinea că te va asculta și el când îi vei răspunde. Cât de odihnitoare, cât de binefăcătoare este civilizația! Să vorbesc despre preaplinul din suflet când mă văd din nou în mijlocul unui oraș atât de frumos, un oraș respectat de cei care îl locuiesc? Grija pentru detaliu caracterizează cultura franceză. Rezultatul este pe măsură.

Și nu este numai Parisul, fiecare colț al Franței este imaginea oamenilor care trăiesc acolo. Fiecare piatră e la locul ei, înconjurată de plantele care se potrivesc, de gardurile a căror culoare se armonizează cu piatra, nu vezi construcțiile moderno-hidoase din România. Franța este o armonie a bunului-gust. Există și acolo neamuri proaste, dar sunt „ținute în frâu".

Ei bine, ce nu mai găsesc în Franța este acea autenticitate a unui sat românesc. Mi-am construit o casă pe un deal dintr-un sat din Dâmbovița. Sălbăticia naturii, mirosurile, florile de câmp, vaca vecinei, apa din fântână și soba mea de cărămidă, tencuită cu pământ și vopsită cu var, nu le-aș da pe nimic în lume. Acolo mă regăsesc, lepădată de artificii, de intrigi, de nimicuri și ambiții. Acolo, sub bolta cerului, imensă, mi se întâmplă să gândesc în franceză, să vorbesc în română cuvinte fără seamăn în altă limbă și să cânt fără cuvinte. Nu mai departe de toamna trecută, am auzit de câteva ori fluierul unui cioban, doinind pe dealuri. Chiar mai există așa ceva!

Sunt deseori întrebată: „V-ați stabilit definitiv în România?". De fiecare dată am o strângere de inimă înainte de a răspunde, cu un sentiment de constrângere. Parcă mi-e teamă să răspund „da". De ce trebuie ca stabilirea să fie definitivă? Și dacă am o casă în Franța, mă stabilesc definitiv acolo? Nu mai suntem nici unul legați cu lanțuri de glie. Putem lua toți, oricând, primul avion pentru a pleca oriunde în lume. Nimic nu e definitiv pe Pământ, mai ales noi.

Am fost întotdeauna un om liber, chiar și pe vremea comunismului. Gândeam liber și nimeni nu-mi putea impune să am un suflet de slugă. Asta nu mă împiedica să-i respect pe semenii mei, dacă comportamentul lor era respectabil. Defectul acesta mi s-a accentuat cu vârsta, doar că se manifestă cu mai multă diplomație.

Isabelle este stabilită la New York, s-a măritat acolo. Soțul ei, Scott, este soțul ideal, așa cum mi-aș fi dorit mie. Sunt fericită pentru ea. În Franța pot merge când vreau, cât timp vreau. Cel mai firesc lucru mi se pare să trăiesc aici.

Dacă nu reveneam în România, e foarte posibil să fi fost astăzi unul din magistrații Franței. La începutul lui 1989 am aflat că puteam da examen la Școala de Magistratură dacă aveam deja studii superioare. Erau posturi libere de magistrați în acea perioadă. Am echivalat diploma mea de Conservator și m-am pregătit pentru examen. Apoi a venit Revoluția din România. Am renunțat la toate proiectele mele pentru a-mi reconstrui viața în țara mea. Fără ezitare.

Nu mă întrebați de ce m-am întors, pentru că, în final, sunt prea multe motive și nici unul nu mi se pare suficient să explice preaplinul din sufletul meu. Toate astea nu sunt decât vorbe. Pur și simplu m-am întors.

Sorin Alexandrescu

Foto: © Florin Biolan

Februarie 2001

Sorin Alexandrescu a absolvit Facultatea de Filologie a Universității București în 1959, iar în 1971 a obținut doctoratul. A fost numit asistent la aceeași Facultate în 1963 și lector în 1966.
A predat, din 1969 până în 2002, la Universitatea din Amsterdam cultură română, semiotică și filosofie, devenind conferențiar în 1976 și profesor în 1980. Între anii 1971 și 1990, colaborează asiduu cu semioticianul A.J. Greimas la Paris, iar în 2002 devine profesor emerit.
Sorin Alexandrescu a fondat și a condus *International Journal of Romanian Studies*, Association internationale d'Etudes Roumaines, Asociația olandeză de semiotică și Institutul de cercetări interdisciplinare ISELK al Universității din Amsterdam.
De asemenea, a fost fondatorul și secretarul Asociației pentru Drepturile Omului din România *Roemenië Comité*, al revistei acesteia *Roemenië Bulletin* (1988-1999) și a organizat în această calitate demonstrații anticomuniste la Haga și Amsterdam, din 1987 până la 1992.
A fost curator al expozițiilor de artă românească *Cer și pământ* (Maastricht, 1991) și *Secolul XX* (Amstelveen, 1998).
Din 1990 până în prezent predă cursuri de filosofie, semiotică și teorie literară la universitățile din București, Iași și Constanța.
Domnul Sorin Alexandrescu a fost consilierul personal pentru cultură și educație al președintelui Emil Constantinescu în perioada1998-2000. Este fondator și director al Centrului de Excelență în Studiul Imaginii (CESI), la Universitatea București și la Universitatea de Arhitectură, din 2001, cu programe de masterat, doctorat și postdoctorat.
Este autor a peste 25 de cărți, printre care, în România au fost publicate *William Faulkner* (1969), *Poetică și stilistică* (1973), *Paradoxul român* (1998), *La modernité à l'Est. 13 aperçus sur la littérature roumaine* (1999), *Privind înapoi, modernitatea* (1999), *Identitate în ruptură* (2000) și *Mircea Eliade, dinspre Portugalia* (2006). Printre volumele publicate în Olanda, amintim: *Roemenië. Verbalen van deze tijd* (1988) și *Richard Rorty* (1995), iar în Franța, *Logique du personnage* (1973).
Este autor a sute de studii, articole, emisiuni TV și de radio în Olanda și România.
A primit peste zece premii și medalii, de la premiul Uniunii Scriitorilor din România, în 1969, la ordinul Oranje Nassau din partea reginei Olandei, pentru activitățile desfășurate în regat (2002).

Întors în România, dar nu *acasă*

Revenire

Am văzut România sub comunism ultima oară în martie 1989, când eram de mult *persona non grata* din cauza demonstrațiilor anticomuniste organizate de mine în Olanda, a articolelor din presă și a luărilor de cuvânt frecvente la televiziune și radio. Mi s-a dat atunci voie, după intervenții ale unor parlamentari olandezi, să vin câteva zile la București, unde mama era pe moarte în urma unui accident de circulație, rămas neelucidat. Am fost urmărit tot timpul, inclusiv când o vizitam pe mama, aflată în comă la Spitalul de Urgență. Nu mai fusesem la București din 1975 și, paisprezece ani mai târziu, deteriorarea orașului și a oamenilor era atât de cumplită, încât am avut impresia că aterizasem în altă țară, mai curând africană decât europeană.

Am revenit apoi la București pe 26 decembrie 1989, imediat după revoluție și după executarea Ceaușeștilor, împreună cu o echipă de la cotidianul olandez *NRC Handelsblad*, pentru care am scris vreo zece zile paginile 1 și 3 despre revoluție. Distrugerile din București erau acum și mai frapante, dar, în același timp, o euforie extraordinară stăpânea mințile și strada: oamenii păreau ieșiți dintr-o boală grea, dar febra privirii și a glasului nu mai trăda epuizarea trupului, ci speranța nebună de însănătoșire: da, am scăpat, suntem liberi, vom fi fericiți.

În anii '90 am venit regulat în țară, cu tot felul de pretexte academice sau politice. Oamenii îmi arătau aceeași afecțiune ca în decembrie 1989: îmi spuneam că românii nu s-au schimbat, din moment ce continuau să trăiască prietenia în eternitate, adică neatinși de trecerea istoriei, ca și cum doar de ieri nu ne văzusem și lungul timp dintre ieri și astăzi era automat radiat ca nesemnificativ. E drept, nimeni nu mă întreba ce mai făcusem eu în acest non-timp, ci doar îmi povestea pe nerăsuflate ce făcuse el sau ea, dar îmi spuneam că era o formă de jenă în fața a două forme de non-timp, cel de sufocare și cel de respirație liberă. În rest, cărțile și articolele mele aveau succes, reușisem să-mi recuperez casa părintească prin proces și acceptasem, între 1998 și 2000, să devin consilierul pentru Cultură și Învățământ

al lui Emil Constantinescu, cel care, ales președinte în 1996, simboliza victoria democrației în țara „noastră", o țară pe care o socotisem mereu și „a mea", în ciuda distanței geografice de până atunci. Îi apărasem disidenții și scriitorii până în 1989 la Amsterdam, de ce să nu susțin după aceea spiritele democrate la București? Mi-am spus că „întoarcerea acasă" practic avusese deja loc, iar exilul meu se terminase în fapt, deși nu încă în formă. De ce să nu mă „instalez" atunci în întoarcere și să încep să lucrez?

Romstrăinii

În 2000 mi-a apărut cartea *Identitate în ruptură*, la Editura Univers, în care preluasem și articolul „Romstrăinii, o specie pe cale de dispariție" (pp. 301-304), scris, probabil, cu puțin înainte, dar reluat acum ca atare alături de alte articole despre diferite forme de ruptură în cultura și în mentalitatea românească, precum cea, pentru mine atât de dureroasă, dintre România și Basarabia (Republica Moldova). Constatam, cu alte cuvinte, deja la sfârșitul anilor '90, în raport cu începutul lor, trecerea de la euforia comunitară la egoismul individual, de la memorie la obsesia lui „astăzi", de la lianții simbolici la interese proprii, exclusiviste.

Numeam în acel articol pe românii din diasporă „romstrăini", un hibrid căruia i se recunoșteau realizările din străinătate, dacă le avea, fără a fi invitat să și le continue, la același nivel, printr-o nouă carieră, în România. Pledam chiar pentru o scurtă discriminare pozitivă a *e*migrantului român, ajuns *i*migrant în Occident și care devenea, prin întoarcere, *rei*migrant în România: ea nu avea decât rostul de a-i acorda *romstrăinului* șanse egale cu cele ale *românului* în noul său start, pentru că, revenind, el pierdea ce construise în Occident, deși aducea aici sporul lui de experiență și, uneori, de cunoștințe. Evident, nimeni nu a acordat nici o atenție problemei. A luat naștere însă un Institut Național pentru Memoria Exilului Românesc, la inițiativa lui Dinu Zamfirescu și Adrian Niculescu, dar fără a putea schimba ceva din mentalitatea marelui public. Romstrăinul a căpătat doar în alegerile locale din 2008 dreptul de a-și exprima votul, nu și de a fi ales, dar nu ca român de origine, ci în calitate de cetățean al Uniunii Europene, dacă este rezident în România. Nu țara de origine îi recunoaștea deci drepturile, ci țara lui de adopție i le impunea!

Sfârșitul exilului

Și totuși... Pornind de la distincția dintre *diasporă* – traiul în străinătate ales din motive personale pragmatice, de obicei economice și profesionale – și *exil* – traiul în străinătate impus de dictatură, drept unicul mijloc de a se putea exprima liber, chiar dacă plătit cu prețul pierderii (parțiale) a țării și a culturii de origine –, ajunsesem la concluzia că, la zece ani de la revoluție, exilul, logic, se terminase. Ceea ce putea continua era doar diaspora, în baza unui drept inalienabil al individului de a trăi acolo unde vrea și unde îi place, nu pentru că este obligat de Puterea de acasă s-o facă, spre a putea supraviețui moral și intelectual. În (jurul lui) 2000, chiar dacă democrația nu era deplină la București și chiar dacă speranțele puse în președintele Constantinescu se dovediseră iluzorii și aveau să fie urmate de gustul amar al reîntoarcerii la putere a lui Iliescu și a alor săi, dictatura, evident, nu se mai putea reîntoarce. Acest *point of no return* implica reexaminarea vechii mele opțiuni: avea oare rost să mai rămân în diaspora, din moment ce nu mai trebuia să trăiesc în exil?

Nu ascund și alte considerente: începeam la București o nouă viață personală; în 2001 construiam tot aici, la Universitate, împreună cu câțiva prieteni, un Centru de Excelență în studiul imaginii; ieșeam, obligat, la pensie la Universitatea din Amsterdam în 2002. Să trăiesc din amintiri în Olanda sau să revin în România și să mă alătur noului avânt de aici? Am decis să revin „acasă", să mă reintegrez profesional și personal, nerenunțând totuși la un *pied à terre* la Amsterdam, din atașament pentru locul în care am trăit și am lucrat, cum-necum, 33 de ani...

Dispariția lui *acasă*

Curând însă, am început să-mi dau seama că greșisem din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, nu numai că nici nu s-a pus problema vreunei discriminări pozitive a romstrăinului, dar discriminarea lui negativă s-a dovedit o practică largă, deși ipocrită. Nu i s-a replicat (neapărat) că „nu a mâncat salam de soia", dar era mereu „uitat" în oricare joc. Nu era niciodată atacat ca atare, dar nici promovat. Am crezut atunci, altfel decât sperasem în articolul meu, că este totuși drept ca regula competiției să fie aceeași pentru toți, chiar în sensul că romstrăinul nu trebuie să câștige nici un concurs la care un concurent român este superior. Dar nu de vreun asemenea concurs era vorba,

ci de ștergerea rapidă din memoria colectivă a trecutului său. Pur și simplu despre acest trecut nu se mai vorbea: ca atare, generațiile următoare nici nu-l mai cunoșteau. Mi-am spus, în asemenea caz, că, de fapt, nimeni nu mai are trecut în societatea română de astăzi, indiferent de proveniența și de istoria lui: romstrăinul este, din acest punct de vedere, tratat exact ca românul, contează doar ziua lui de astăzi. La urma urmei, nu am realizat profesional la București mai puțin decât la Amsterdam, ci cam la fel. Dacă nu am putut mai mult, este probabil vorba doar de limitele mele obiective și de o anumită *rezistență moale* a mediului local, aceeași ca la Amsterdam, împotriva cuiva din afară. Dar acolo, totuși, *eram* un alogen, iar la București, doar un *outsider*. Recunosc, spre lauda colegilor și a prietenilor din ambele locuri că niciodată nu mi s-a spus direct acest lucru, deși l-am simțit adesea. Putea să fie, atunci, sensibilitatea mea aici mai mare decât cea de acolo, datorită unei obscure expectanțe că dacă acolo era normal să se își te unele dubii (inițiale) cu privire la „substanța mea românească", aici, acasă, trebuia neapărat ca asemenea dubii să nu existe (măcar într-un final)?

Ignorarea, la reîntoarcere, a trecutului și a poziției romstrăinilor în societatea occidentală, mai ales când ea însemna realizări autentice, este, cred, motivul pentru care atât de puțini dintre românii de valoare din străinătate – exceptând o mână de oameni, la propriu, cel puțin printre cei cunoscuți de mine – s-au întors definitiv în România. Dimpotrivă, majoritatea nici nu se gândește să revină sau revine pentru puțină vreme și pleacă din nou, iritată. Alții, pur și simplu, „pendulează" între cele două locații, ca și străinii propriu-ziși, făcând afaceri sau lăudându-se, în fiecare dintre ele, cu relațiile lor din cealaltă, primind uneori și un premiu, în ciuda refuzului de-a se reimplica total în țara lor de origine.

Încă ceva. Mai toată „floarea cea vestită" a intelectualilor români mi-a fost oaspete la Amsterdam, la conferințe, congrese sau festivaluri de poezie, cu mari efuziuni de prietenie. Îndată ce m-am întors definitiv la București și mai ales după ce am anunțat ieșirea la pensie dincolo, mai toți mi-au întors spatele. Într-un singur caz a fost vorba de un (oarecare) „aranjament": șeful unei catedre unde ținusem cursuri mi le-a tăiat, iar la protestele mele, i s-au raliat într-o scrisoare colectivă de condamnare, ca în vremurile „apuse", membrii catedrei, deși pe aproape toți îi invitasem la Amsterdam. În toate celelalte cazuri, distanțarea s-a produs treptat și în deplină liniște: marii intelectuali nu mai aveau nevoie de hotel, restaurant și impresariat gratuit în Olanda! Rolul meu se încheiase.

De fapt, toate aceste dezamăgiri se bazează pe aceeași presupoziție comună, anume pe faptul că, la începutul anilor 2000, eu m-aș fi

întors „acasă”. Am înțeles abia după câțiva ani că „acasă” nu mai există pentru un *rei*migrant și că această dispariție a lui „acasă” nu are (neapărat) legătură nici cu realizările lui de dincolo sau de aici, nici cu expectanțele sau cu sensibilitățile lui.

Une société sauvage

Acasă nu mai există, nu numai pentru că societatea românească nu mai era în decembrie 1989 cea pe care o lăsasem în 1969, când am plecat, sau în cea din 1975, când revenisem ultima oară, dar ea nu mai este nici după 2000 ceea ce fusese în anii ’90.

Societatea românească de după 2000 este una complet nouă în istoria României, deși ea are unele asemănări cu cea din anii ’30 sau, poate, și cu societăți mai vechi. Aș numi-o societatea unui *capitalism sălbatic integral*. Despre acest *capitalisme sauvage* s-a vorbit adesea în legătură cu Anglia secolului al XVIII-lea sau America, Germania secolului al XIX-lea sau XX etc., ca fiind un capitalism realizat în disprețul legii și al oricărei morale, orientat spre simplul câștig, indiferent la soarta victimelor. Aceste forme au dispărut însă de mult din societățile occidentale de astăzi. Or, la noi domină încă trăsăturile lor cele mai frapante: lipsă totală de principii în politică; bunul-plac absurd și corupție în administrație; incompetență și lipsă generală de specialiști în mai toate domeniile; emigrarea masivă în străinătate a forțelor de muncă de valoare; discreditarea oricui prin mass-media; incapacitatea de a schimba ceva sau pe cineva din funcție; dispreț total pentru morală și afișarea grosolană a mitocăniei; kitch grosolan în loc de cultură; violență în moravuri, în familie, pe stradă, în trafic (mai ales); competiție sălbatică între indivizii din același domeniu sau instituție; lipsă de acoperire a mai oricărei promisiuni; jaf al instituțiilor publice; furt intelectual între „colegi”; degradare incredibilă a învățământului, inclusiv a celui universitar, în ciuda preluării „mecanismelor” europene; generalizarea pilelor sau chiar a cumpărării titlurilor; degradare similară, foarte probabil, în alte multe domenii sociale; ignorarea oricărei tradiții sau continuități, în ciuda unui naționalism de operetă; uitarea totală a dictaturii comuniste, adesea cu nostalgii abia disimulate; tupeism mimetic cultural maximal; improvizație fără rușine în situații în care o minimă organizare este normală și facilă; exportul fără jenă al acestor metehne în negocierea cu firme, instituții sau organisme internaționale; refuzul oricărei responsabilități personale și pasarea acesteia altcuiva; minciuni, ipocrizie la tot pasul. Și așa mai departe.

Nu neg prin aceasta existența unor idei și atitudini generoase la noi. Vreau numai să spun că ele se înnămolesc, destul de repede, în nepăsarea generală, până ce vine vreun „neamț" – și au fost mulți, de la primul Hohenzollern sosit să curme intrigile din jurul lui Cuza, până la misiunea FMI actuală – să ne salveze din noroi.

Nu doresc să scriu aici o cronică a societății de astăzi. Constat numai că aceasta este societatea în care m-am reîntors eu, în fapt, cea de după anul 2000. Nu pretind că respectivele fenomene nu existau și în deceniul precedent sau în alte perioade, cu toate că ele au apărut masiv în epoca Ceaușescu, la adăpostul bunului său plac, al minciunii publice generalizate și al Securității. Ele s-au agravat însă enorm și s-au generalizat la începutul anilor 2000, în timpul regimului Iliescu-Năstase, din dorința unei revanșe generale a clanurilor revenite la putere împotriva democraților care le-o întrerupseseră timp de patru ani. Atunci, cred, s-a fundamentat mentalitatea că trecutul nu mai are nici o importanță – mai ales în cazul celor care, din fostele structuri comunisto-securiste, trecuseră rapid în noile structuri financiare – și că, la toată lumea, scopul, mai ales banii, scuză mijloacele.

Iluziile și refuzul

Revenirea mea treptată în anii '90 s-a făcut pe fundalul unei regenerări socio-morale, consecutive revoluției, care m-a făcut să sper – naiv, aș zice astăzi – că ea făcea imposibilă mișcarea contrară de revenire a oamenilor și a mentalităților ceaușiste. Acei ani '90 m-au făcut să mă simt *acasă* în România, în ciuda multor lipsuri și contradicții. Retrospectiv, aș spune că eram atunci însuflețit, ca toți ceilalți prieteni ai mei, de o etică a scopurilor ultime, cum spunea Max Weber, și nu de o etică a responsabilității care poate include, la nevoie, minime compromisuri în cadrul unei strategii îndreptate spre un scop respectabil. Am revenit total în România în anii 2000 nu numai din motive personale, cum am mai spus, ci și din credința sau speranța nebună că acel *trend* se va menține, sau chiar va învinge, și că pentru această speranță merita să particip și eu la luptă, atât cât puteam. Dacă mă împotrivisem public comunismului ceaușist în Olanda, nu trebuia oare să combat public și la mine acasă reziduurile lui? Un prieten îmi spunea atunci, la întoarcere, glumeț, că sunt un „înapoiat". Mulți dintre cei care mă cunoșteau gândeau, probabil, la fel, dar la modul cinic: omul ăsta nu-și dă seama în ce lume se întoarce.

Aveam să mă întorc însă într-o lume în care etica responsabilității nu numai că se generalizase, dar ea și devenise rapid toleranța oricărui

cinism. În această lume nu numai eu, ci și alții care împărtășeau vechile speranțe sau iluzii au fost rapid marginalizați. Înțeleg astăzi mai bine decât atunci că marginalizarea nu se producea numai din intenția românilor, ci și din slăbiciunile romstrăinilor. Aceștia, pentru a se putea adapta în Occident, uitaseră vechile practici de aranjamente, rețele de influență și șmecherie din România comunistă și învățaseră un anumit cod al competiției pe față, în baza unei competențe reale și a unor proceduri transparente; nu susțin că în Occident totul se întâmplă așa, dar aceasta este regula în majoritatea cazurilor. Or, a acționa în România anilor 2000 nu se mai baza, ca în anii '90, pe un cod de emancipare colectivă de sub teroare și sărăcie, ci pe un nou cod, de individualism cinic și mitocan, de mită și minciună – rodul adaptării la capitalism a vechilor aranjamente comuniste – un cod pe care mulți romstrăini nu-l mai cunoșteau și, sigur, nici nu mai doreau să-l (re)învețe. Această incapacitate sau acest refuz îndârjit de-a accepta practici nedemne, după „baia" occidentală, a dus la plecarea mai tuturor romstrăinilor și la marginalizarea acelora dintre ei care se încăpățânau să rămână.

Adevărul este deci că ei, eu, noi, am avut de înfruntat nu atât adversități personale, cât mai curând practici concurențiale – și nu de competiție francă – pe care nu am putut și mai ales nu am vrut să ni le apropriem. Noi nu ne-am putut adapta la *une société sauvage* – nu pot spune fraza asta îngrozitoare în limba maternă! –, știind prea bine că aceasta nu este nici societatea românească din care am evadat, nici cea care ne-a primit în Occident. Acest tip de marginalizare a rezultat din mersul general al lucrurilor și a lovit egalmente pe romstrăinii, pe românii și pe străinii suficient de cinstiți pentru a refuza noile practici. *Tuturor, romstrăinilor și românilor, ni s-a furat acel „acasă" pentru care primii s-au întors și pentru care ceilalți nu au plecat.* Cei care nu au făcut acest pas au înțeles, probabil, mai bine situația și au rămas în Occident.

Oricum, pe romstrăinii „înapoiați" și pe cei reîntorși dincolo îi unește faptul că, datorită experienței de-a fi trăit în străinătate alături de localnici, ei știu că există o lume capitalistă civilizată, că mârlănia este acolo o excepție, că sunt șanse reale pentru cei dotați și că orice relație umană are loc, în ciuda unor excepții inevitabile, în condiții de legalitate și de onestitate. Acest lucru, această diferență fundamentală face imposibilă reîntoarcerea majorității celor din vechiul exil și din mereu actuala și mereu lărgita diasporă românească. România se deșartă de oameni de valoare, care pleacă de aici pentru că nu mai sunt acasă în țara lor, deși mulți dintre ei nu se simt acasă nici dincolo. Ca de obicei, nimeni nu se sinchisește de aceste realități, în afară de

ipocrite declarații și statistici oficiale. Românii pleacă în străinătate așa cum se și înecă sau așa cum își pierd vitele și casele, în fiecare an, la oricare noi revărsări de ape. Toate au devenit fenomene *naturale*: asta este, spun cei mai tineri; așa a vrut Dumnezeu, spun cei mai bătrâni. Nici unii, nici alții nu concep că ele sunt modificabile. Noroc că premierii, miniștrii, televiziunile varsă mereu lacrimi. Nu-i nimic, la anul o vor lua de la capăt.

Se poate pune, desigur, întrebarea de ce nu luptăm în continuare ca România să devină un „acasă" pentru cei care l-au pierdut. Nu pot răspunde decât pentru mine. La 20 de ani după revoluție constat că, în ciuda unei bunăstări crescânde, a unei anumite democrații, a primirii în NATO și în Uniunea Europeană, dimpotrivă, moravurile, traiul cotidian, valorile culturale, învățământul se degradează continuu. Oricâte semnale de alarmă se trag de către intelectuali și puțini politicieni, între altele și de către mine, trendul nu poate fi oprit sau inversat. Cred că România traversează o perioadă de inevitabilă vitalitate extremă, în care contează doar rezultatele imediate – *pentru care țipă o foame de peste o jumătate de secol, de prin 1944* –, și nu construcția unei civilizații de durată. Reflecția asupra acestei vitalități nu o poate corecta, cel puțin nu înainte ca foamea să fie stinsă. Poate că e normal, la urma urmei, ca vreunul, sărac mai înainte, să-mi replice acum: „Dom'le, vreau să am o firmă și să-mi cumpăr casă și mașină; mai slăbește-mă cu morala!" Nu cred, de aceea, că se poate îndrepta ceva pe termen scurt. După comunism, după revoluție și după capitalismul sălbatic, noi, cei care vom supraviețui, *dacă* vom supraviețui, vom putea doar repeta puținele cuvinte spuse de un francez, întrebat ce a făcut în timpul Revoluției și al Terorii: *J'ai vécu* – „Am trăit".

Altfel spus, m-am retras în viața profesională și în cea personală. Nu fără speranța ca România, odată, să se schimbe totuși în bine și ca eu să apuc acea schimbare. O retragere care, de altfel, înseamnă o muncă mai înverșunată decât în Olanda, dar cu realizări cel puțin la fel de mari, de care sunt mândru. Numai că problema nu este *ce* am realizat, ci *unde* am realizat: *cotidianul insuportabil în care trăim rupe bucuria faptei de locul în care făptuim*: prima se petrece într-un soi de vid ciudat, dureros; *acasă* a devenit un simplu *nou loc de reședință*.

Altfel spus, m-am întors în România, dar țara, ca atare, nu mai este pentru mine, integral, acel „acasă" după care am tânjit, ca bolnav, zeci de ani, la Amsterdam. Dacă îmi pare rău că m-am întors? Da, adesea. Din fericire nu întotdeauna și nu definitiv, pentru că mi-am putut construi aici o oază. *Acasă* sunt în această oază. *Acasă* este la mine în casă, adesea la Universitate, dar niciodată pe străzile care le leagă.

Post-scriptum 2010

Am scris acest eseu în 2008 și l-am gândit prin 2006-2007. Câțiva ani mai târziu, am impresia că în noua lume globalizată în care a intrat, târâș grăpiș, și România, diferența dintre *acasă* și *loc de reședință* nu mai contează nici pentru români, nici pentru romstrăini. Nici oazele nu mai există. Ne aflăm în alte metafore, precum cea a arhipelagului. Trăiesc, trăim, pe o insulă despărțită de restul arhipelagului prin mări adesea zbuciumate și cenușă de vulcani uneori activi. Nici o insulă nu mai este *a noastră*, dar ne este deschis întreg arhipelagul.

Irina Cajal Marin

Foto: © Ciprian Gavriliu

Mai 2001

Irina Cajal Marin s-a născut în 1945 la București, fiind fiica cunoscutului virusolog român Nicolae Cajal, fost președinte al Academiei Române. A urmat Facultatea de Filologie, Secția Biblioteco – Economie și Facultatea de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu", Secția de Istorie și Teoria Artei, din București. Irina Cajal este Doctor în Etnografie și Antropologie la Universitatea de Etnografie și Antropologie din Strasbourg Franța. În prezent ocupă funcția de Sub-Secretar de stat la Ministerul Culturii și Patrimoniului Național.

În perioada 2002 – 2010, Irina Cajal a fost consilier diplomat al Ministerului Afacerilor Externe, consilier la Ministerul Culturii, membru în conducerea Fundației „J. Elias", în comitetul director al Fundației „Ronald Lauder", în Comisia „Task Force" pentru România, în Consiliul Consulatului Român din Boston, membru în Consiliul de Conducere al Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", membru al Comisiei pentru Realizarea Monumentului Holocaustului în Municipiul București, al Comisiei Internaționale a Holocaustului și al consiliului și comitetului director al Federației Comunităților Evreiești din România.

Irina Cajal este președintele Fundației „Moștenirea culturală evreiască" și al fundației „Nicolae Cajal".

În perioada 1996-2002, Irina Cajal Marin a fost specialist în arte plastice la Bloomingdale Inc. și coautor al Atlasului Etnografic al României, vol. I-V, care a obținut premiul Academiei Române în 2007. Din 1986 până în 1998 a fost proprietara unei galerii de artă în Chestnut Hill Mall și Atrium Mall în Boston. Din 1975 până în 1986 a fost Cercetător Științific Principal (gradul II) la Institutul de Istoria Artei al Academiei Române, la Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice și la Institutul de Istoria Artei din București. De asemenea, a fost asistent universitar la Catedra de Etnografie și Costume – Boston University (SUA).

Irina Cajal Marin a fost decorată cu Ordinul „Meritul Cultural", în Grad de Cavaler, de către Președinția României, în 2009, cu Ordinul „Meritul Cultural", acordat de Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti", la 100 de ani de la înființarea instituției muzeale, precum și cu Meritul „Best of Boston", ca promotor al sticlei artistice, oferit de „Fine Arts Museum" Boston, SUA.

Sarea în bucate
sau „Da' de ce m-am întors în România?"

Când am plecat din România, am lăsat în urmă tot ce mă lega de o lume bogată în valori culturale, în valori morale și cu oameni de excepție.

Când am plecat din România, în 1986, nu am putut să iau cu mine secole de istorie de familie, iar drama mea era cu atât mai mare cu cât nu speram să regăsesc aceste lucruri vreodată, să pot reveni, să mă pot bucura de tot ce mi-a zidit copilăria, tinerețea, personalitatea, viața de familie, într-un cuvânt, tot ce înseamnă viața mea.

Când am plecat din România, în ziua exploziei de la Cernobîl, nu am putut lua cu mine nici străzile cu parfum de secol al XIX-lea, nici templele cu iz de istorie, nici muzeele, nici cimitirele, nici pe cei dragi, însemnând nu doar familia, ci și prietenii și prietenii prietenilor.

Nu cred și nici nu voi crede vreodată în ideea *Ubi bene, ibi patria* – „Unde-i bine, acolo este patria".

Nu cred în ciocoism și nici în lichelism. Așa că, în America, în aprilie 1986, m-am apucat vârtos de muncă, astfel încât să îi pot da copilului meu o zestre profesională, iar soțului meu, un sprijin în efortul lui de a se remarca printre fizicienii vestiți ai lumii. Sper că mi-am făcut datoria de mamă și soție și nu mi s-a părut nici greu, nici ușor. Am încetat să îmi fac meseria în mod clasic, dar nu am încetat nici o secundă să aspir să mă întorc la meseria mea, cea de istoric de artă, de etnograf, de antropolog, de om de cultură.

Dorul, acel cuvânt al cărui sens l-a căutat Eminescu și nu l-a putut defini în vorbe, m-a însoțit și pe mine, dar nu mi-a luat plăcerea de a învăța ce înseamnă o viață democratică, ce înseamnă o lume în care a fi stăpân pe tine înseamnă să te descurci singur, să îți construiești cariera într-un mediu concurențial, să îți construiești o casă pe o piață liberă și dinamică, să îți asiguri vârsta retragerii, să nu uiți să fii cetățean, să nu uiți că omul de lângă tine este la fel de important, indiferent de culoarea pielii sau de numele Dumnezeului caruia i se închină.

Am învățat cu multă bucurie ce înseamnă *melting pot*, în sensul că am savurat diversitatea și am descoperit universuri culturale diferite, despre care, oricât ai citi, nu poți să le înțelegi decât la fața locului.

Am învățat ce important și, în același timp, ce greu este să *alegi*, pe proprie răspundere, să *decizi* pentru tine și copiii tăi, să îți faci cultura civică, cultura urbană, cultura privind managementul.

Toate aceste lecții esențiale de viață le-am primit cu bucuria omului eliberat dintr-o detenție dură.

Nu voi uita aceste lecții și nu voi mai accepta niciodată condiția de minus omenie.

După evenimentele din 1989, atunci când doream să vorbesc cu părinții nu mai era un risc pentru ei să îmi trimită vești tot mai multe și încurajatoare despre schimbările din România și despre efortul comun de modernizare a societății românești. Atunci am început să mă gândesc serios că fiecare om este dator față de locul în care s-a născut și că nu doar *schimbarea* cere efort, ci mai ales *reconstituirea* înseamnă mult pentru noi toți. Înseamnă să ne regăsim valorile, să le promovăm în lume, să aducem în România tot ce poate fi de folos, să construim punțile rupte de decenii între oameni și comunități, între medii profesionale, între academii și școli de știință și cercetare, între culte și chiar religii, între consăteni și, de ce nu, între state.

Am încercat să înțeleg mai mult despre munca tatălui meu, care, deși a fost un cunoscut cercetător, om de laborator, a decis la un moment dat să intre în arena publică. Mă uimea și mă durea opinia majorității de la vremea aceea, conform căreia „lumea bună" nu trebuie sa se bage în treburile societății, ci să stea deoparte. Nu puțini au fost cei care au privit cu suspiciune implicarea publică a tatălui meu, deși îl cunoșteau de multă vreme ca fiind un om integru și dedicat valorilor autentice. Mi-era greu să le înțeleg suspiciunea și nu știam unde e adevărul.

Cu toate că locuiam în America, eram din ce în ce mai convinsă că am datoria să vin lângă părinții mei, să îi ajut să ducă la îndeplinire ceea ce la o vârstă nu tocmai tânără își asumaseră, și anume să lucreze pentru comunitatea din care proveneau, să îi ajute pe evreii din România să își regăsească identitatea, cultura, viața comunitară.

Într-o bună zi, după ce am obținut cetățenia americană, am decis să încep să vin în România, ca să îmi dau seama dacă mă pot integra în lumea pe care o părăsisem de nevoie și pe care o iubeam, totuși...

La început, m-am temut de această revenire, de ce să nu mărturisesc. Era ca o expediție pe un teren necunoscut.

Încet, încet, dragostea părinților mei, bucuria regăsirii casei părintești, lumina caldă de primăvară, tot mai multe construcții renovate, locuri și prieteni regăsiți, zumzetul comunității, care devenea tot mai mult o instituție culturală românească, m-au făcut să îmi găsesc locul și parcă mai mult decât atât. Am început să lucrez și să descopăr zi

de zi societatea românească cu toate fațetele ei, cu bune și cu rele, dar mai ales cu nevoile și vulnerabilitățile sale.

Nu este mai puțin adevărat că, dacă *atunci* când am plecat în America vedeam lucrurile doar în alb și negru, *acum*, traiul în cele două sisteme m-a ajutat enorm să fiu de folos celor care au apelat mai apoi la experiența mea.

Cum fiica mea își croise deja un drum în viață, iar soțul meu, din păcate, dispăruse, am decis să mă întorc definitiv în România și mi se pare că am găsit un mod fericit de a fi utilă.

Spre norocul meu, am putut să mai petrec pe acest pământ puțin timp alături de părinții mei, chiar dacă a fost un timp al suferinței.

Am regăsit cu multă bucurie dragostea prietenilor, atmosfera Bucureștilor, care devine tot mai mult un oraș European, așa cum a fost înainte de al Doilea Război Mondial.

Am mai descoperit și vocația acestui minunat oraș al lui Mateiu Caragiale și al Sarindarilor, al Gabrovenilor și al Lipscanilor de a fi o lume deschisă pentru inovație și pentru spiritul energic american.

Am făcut tot ce mi-a stat în putință și voi face în continuare, pentru a promova această vocație a deschiderii culturale și a disponibilității pentru alteritate, a naturalei simpatii care există de multă vreme între americani și români.

Așa am ajuns să cred că prin interesul, respectul și vocația de a-i înțelege pe ceilalți, România și America, alături de Israel, sunt patrii deschise pentru toți cei care, dintr-o cauză generală sau individuală, au nevoie de un loc de refugiu în care să nu își piardă identitatea, ci să își reconstruiască și să-și dezvolte propria viață, propriile aspirații, respectându-l pe cel de alături, pe gazde, pe alți nou-veniți.

Acest spirit trebuie făcut cunoscut, pentru că, încet-încet, lumea întreagă va dobândi această disponibilitate, de vreme ce satul global în care trăim a devenit atât de mic, iar noi ne clădim cariere și vieți personale care nu mai țin cont de diferențe, ba, dimpotrivă, aceste diferențe sunt sarea și piperul lumii noastre.

Și așa, din vorbă în vorbă, mi-am amintit de povestea atât de cunoscută cu sarea în bucate și mi-am dat seama că noi, evreii, suntem, poate, sarea-n bucate pentru lumea asta, că întoarcerea în România, pentru mine, a fost sarea în bucate, pentru că așa mi-am dat seama că viața este plină de sens, că fiecare dintre noi poate fi util semenilor săi și că eu, Irina Cajal Marin, am rostul meu pe lume și în România. În plus, mi-am dat seama că orice aș face, voi fi mereu fiica lui Nicolae Cajal din București, România, trăitoare, în vremuri de restriște, la Boston, punte între aceste două locuri importante pentru mine și familia mea.

La prima vedere, o judecată normală spune că trebuie să stai alături de copiii tăi, că trebuie să ai grijă în primul rând de familia ta și de descendenții tăi.

Nimic mai adevărat!

Se spune, pe drept cuvânt, că ai responsabilități față de copiii tăi și de urmașii urmașilor lor.

E un mare adevăr!

Mult mai rar, însă, se discută *ce* trebuie să facem pentru urmașii noștri. Doar conserve, murături și cozonaci, sau ceva mai mult? Am întrebat-o pe mama mea, l-am întrebat pe tatăl meu, am întrebat mai mulți prieteni și, în cele din urmă, pe fiica mea. Nu pentru că nu știam răspunsul, ci pentru că, în fond, aveam nevoie de o confirmare, de curaj, ca să mai lansez în a doua aventură de același dramatism ca și prima – mă refer la revenirea în România.

Nu e ușor să te întorci, cum nu e ușor să pleci.

Dacă, la plecare, necunoscutul este o mare problemă, la întoarcere, te izbești frontal cu vechile îndoieli, cu neîncrederea celor care spun mai pe față, mai pe ocolite: „de ce s-o fi întors?, ce o fi făcut acolo..?" și câte altele...

Dar nici acesta nu este cel mai greu lucru care te așteaptă la reîntoarcere, ci faptul că uneori mi se pare că nu îmi mai găsesc rostul aici, mi se pare că nu știu ce limbă vorbesc, pentru că deși vorbim cu aceleași cuvinte, parcă nu ne înțelegem.

Zicala aceea, „vorbim împreună și ne înțelegem separat", mi s-a părut un diagnostic extrem de bun.

Nu voi spune, poate, niciodată, nimănui câte nopți de nesomn, câte îndoieli, câte lacrimi secrete și câte întrebări mi-am pus referitoare la decizia repatrierii. Oare ne vom găsi unii pe alții din nou? Oare mai am loc aici? Oare ce trebuie să spun acum? Cum trebuie să mă comport? De câte ori, după ce spusesem un lucru, nu am simțit, oare, că toată lumea mesteca sticlă pisată.

Și la ce bun toate astea?

Pentru un singur motiv. Am crezut, și asta începe să se vadă, că am ceva de spus, de făcut, de dus mai departe – opera civică a familiei mele, așa cum fiica mea duce această tradiție mai departe în domeniul medical.

Ce am de făcut? Nu puține lucruri.

În primul rând am de cules, de prin colțuri uitate, obiecte care au aparținut unor familii vechi evreiești, pentru a reconstitui universul acela al casei tradiționale.

În al doilea rând, m-am angajat să le reamintesc celor care au știut și să le povestesc celor care nu știu care a fost drama evreilor și

trauma societății românești în perioada Holocaustului, pentru a nu se mai repeta astfel de lucruri și pentru a reconstitui o istorie ale cărei fațete ne sunt și nouă, încă, neclare. Consider că și istoria europeană are nevoie de aceste clarificări.

În al treilea rând, trebuie să reconstituim numeroase momente ale istoriei evreilor din România, nu pentru a ne lăuda, ci pentru a evidenția numeroasele contribuții ale României la patrimonial cultural universal, la care și reprezentanții acestei comunități au participat. Contribuția medicilor evrei, evidențiată de tatăl meu, e doar un început pe acest drum.

Cred că, nu în ultimul rând, dacă ai o existență onorabilă ca persoană, faci un lucru bun pentru nepoții tăi, care, mai târziu, vor putea spune așa cum spun eu astăzi: „Bunicul meu, bunica mea, tata, mama etc. au făcut, au contribuit, au ajutat și au format".

Cred că acest lucru dă sens tradiției, dă sens generațiilor și bucuriei de a fi. Sigur, se poate și fără aceste lucruri, dar în acest fel succesiunea generațiilor, moștenirea culturală, identitatea înseamnă un mod de a trăi pentru ceilalți, înseamnă responsabilitate, contribuție la patrimoniul comunitar european, înseamnă *conștiință* și *demnitate*.

Dacă aceasta este partea plină a paharului, există și o parte goală... Doare distanța de cei dragi, doare ruperea de prietenii de dincolo, așa cum a durut ruperea de prietenii și de familia de aici.

Toate, dar toate costă sacrificii! Toate înseamnă o negociere cu tine însuți, cu lucrurile cele mai delicate din viața unui om. Eu cred însă că lecția cea mai importantă pe care am învățat-o de la pionieratul American a fost curajul de a întreprinde, de a risca, fiindcă fără risc, fără curaj, fără nou nu poți merge mai departe.

Așa cum am mai făcut și până acum, mărturisesc că *dorul* de România, de profesia mea, de locuri, de mâncarea românească, de farmecul Oborului, de forfota pașnică a Bucureștiului, de străzile studenției și tinereții mele, de râsul copios cu prietenii sau de poezia muzeelor în care am copilărit, dar mai ales dorul de părinți au fost motorul care a făcut să mă întorc și sunt sigură că nu este deloc un caz unic.

În încheiere, aș spune ca în cântecul celebrei Edith Piaff: „nu regret nimic: nici binele, nici răul ce mi s-au făcut". Totul a trecut, iar eu am învățat că viața este făcută din „capitole", cum spunea mama. Deschizi un capitol și apoi treci la altul.

Ca o ultimă confesiune, nimic nu îmi dă mai multă energie ca o porție de mici cu ceapă și telemea împărțită cu prietenii mei, undeva, în grădinile Bucureștiului.

Eleonor Sebastian

Septembrie 2001

Eleonor Sebastian s-a născut la 25 iunie 1944 în România. A absolvit Facultatea de Arhitectură și Planificare Urbană la Universidad de Chile și a urmat cursurile Facultății de Administrarea Afacerilor la Washington University. Este căsătorită și are șase copii, dintre care doi din căsătoria anterioară a soțului. În anii 1971-1972 a lucrat în cadrul Panamerican Health Organization, iar în perioada 1972-1978, în cadrul departamentului de Transport și Proiecte Urbane al World Bank Washington. A lucrat pentru Banco de Bogota Trust Company la New York și ca director al departamentului de dezvoltare a pieței pentru Dun & Bradstreet Corporation la New York. A fost timp de 4 ani consultant al Națiunilor Unite specializată în managementul de proiect și servicii de consultanță financiară. În perioada 1989-1997 a fost manager responsabil cu programele de dezvoltare în sectorul privat și senior officer pe programe de finanțare în cadrul UNICEF. De asemenea, a inițiat și implementat proiecte de asistență tehnică în țări din Africa și Europa de Est.

Eleonor Sebastian face parte din comitetul de conducere al Fundației Rossica și este membru al Asociației Naționale a Femeilor în Poziții de Executiv (National Association for Female Executives), Women's Economic Round Table, Grupul Drepturilor Egale pentru Femei în cadrul Națiunilor Unite (The Group on Equal Rights for Women in the United Nations), Comitetul de Consultanță al Asociației Naționale Parentale (The Advisory Board of the National Parenting Association).

S-a implicat în strângerea de fonduri în beneficiul echipelor Esteem, Institutului pentru Femei, Lege și Dezvoltare și al Campaniei de Protecție a Copilului. Eleonor este membru în comitetul companiei de oțel recent privatizate, Ductil, din România.

În prezent, Eleonor Sebastian este editorul revistei *Time Out* București și vorbește fluent engleza, franceza, spaniola și are cunoștințe de italiană și portugheză.

De ce m-am întors

Cred că noi, toți cei invitați să scriem în această carte, trebuie să povestim cum și de ce am plecat, înainte de a ajunge la „de ce m-am întors".

Mulți dintre oamenii născuți în secolul XX au migrat dintr-o parte în alta, datorită unor circumstanțe ce îi depășeau, și adesea hotărârile erau luate de către altcineva. Important este însă să te adaptezi la noile situații ca să poți spune că ești un emigrant reușit!

Eu și fratele meu am avut o copilărie frumoasă, protejați de părinții noștri, care ne spuneau ce bine era „înainte" și ce bine ar fi „afară". Pe de altă parte, la școală, în tabere, la practica de înot, la Palatul Pionierilor, ni se recita cât de bine trăiește poporul în regimul comunist. Eu nu mi-am dat seama decât mult mai târziu cât de greu era de digerat această dublă învățătură!

Eram în clasa a IX-a la Liceul „Sfântul Sava" din București, când am primit aprobarea să plecăm la Paris, unde mama mea avea doi unchi. Nu ni s-au dat pașapoarte (pentru că eram apatrizi) după ce am plătit 1 000 de lei de persoană ca să renunțăm la cetățenia română, ci ni s-au dat *feuilles de voyage*, adică niște foi de călătorie. Ajungând la Paris, tatăl meu, printr-un fost coleg de facultate din Germania, acum plecat în Chile, a primit o ofertă de lucru la o firmă germană de inginerie în Santiago de Chile, o viză și marele salariu de 250 000 de pesos (pe vremea aceea vreo 250-300 de dolari).

După câțiva ani, m-am căsătorit cu un chilian și am plecat împreună la studii la University of California, la Berkeley. Între timp, părinții și fratele meu au emigrat din nou, acum la Montreal, în Canada. Reîntoarsă în Santiago, am terminat studiile de arhitectură și am devenit mamă a doi copii.

Salvador Allende este ales președinte în Chile în 1970 și în 1971 eu plec cu soțul și copiii mei la Washington, complet speriată de ce se va întâmpla în țara adoptivă care avea acum un președinte socialist! De exemplu, circula „vestea" că cei care vor pleca vor trebui să plătească statului o mare sumă ca să acopere anii de facultate; era

voie să pleci din țară numai cu foarte puțină valută, care ajunsese la o rată de schimb nemaiauzită.

În 1971 ajung la Washington DC, unde am lucrat întâi la Pan American Health Organization și după aceea am intrat la Banca Mondială, la departamentul de proiecte urbane (făcusem între timp și un masterat în Urban Planning).

Apoi am divorțat de primul meu soț și m-am recăsătorit cu Charles Frank, fiecare dintre noi având doi copii. Acum avem împreună gemeni, deci în total șase copii!!! Ne-am mutat la New York în 1978 și, după ce am lucrat în sectorul de finanțe, am revenit la organizațiile internaționale, întâi la United Nations Center on Transnational Corporations, apoi la Națiunile Unite și UNICEF. În 1990 chiar am pus la cale un frumos proiect în România, care avea nevoie de ajutor cu organizarea privatizărilor.

În 1997 ne-am mutat la Londra, unde soțul meu a fost numit primul vicepreședinte la BERD (Banca Europeană de Dezvoltare) și unde o parte din mandat a fost președinte interimar, venind chiar destul de des în România. Într-unul dintre voiajele lui Charles în România, unul dintre miniștrii cu care a stat de vorbă l-a întrebat dacă este adevărat că soția lui este româncă și când i s-a confirmat i-a zis lui Charles: „Hoțule!".

După ce soțul meu a ieșit la pensie, am început să venim mult mai des în România. Eu am devenit membru al comitetului director al companiei de oțel Ductil, la Buzău, și Charles la câteva companii internaționale și locale. Acum câțiva ani am cumpărat un apartament în București și am făcut alte investiții, între care am luat licența de a publica în România revista *Time Out*.

Noi petrecem o treime din timp la Londra, o treime la București și o treime între New York și alte locuri unde călătorim.

Avem mulți prieteni și ne simțim foarte bine în România. Activitățile culturale sunt numeroase, câteodată nici nu ai timp să participi la tot ce se întâmplă în oraș. Festivalul Enescu din septembrie este de nepierdut, *Faustul* lui Purcărete la Teatrul Național din Sibiu în 2008 a fost cel mai reușit spectacol la care am fost eu în toți anii mei de mers la teatru, în toată lumea! De asemenea, participăm la evenimente de strângere de fonduri pentru diferite cauze, în special atunci când prietenii se ocupă de respectiva organizație caritabilă. Fiindcă am plecat de atâta vreme, am acumulat multe experiențe despre oameni, locuri, situații etc. Când vin în România, mulți prieteni, sau copii ai prietenilor, sau prieteni ai prietenilor vor sfaturi și apreciază când cineva care a trăit și aici, și afară poate să compare și să fie mai obiectiv. Mi se pare că mulți dintre oamenii de aici sunt ca sugativa după o secetă.

Lumea se plânge de birocrație, de corupție, de dificultăți... Cum noi am trăit și în SUA, în America de Sud, în Europa și am lucrat și în Africa, și în Asia, nu găsesc că în România este mai rău ca în alte părți. Toată lumea se descurcă, găsește pile sau mijloace de a soluționa mai repede problemele, dar și asta este obositor.

Pe de altă parte, pentru cei plecați de mult timp există nostalgia mâncărurilor, mirosurilor, locurilor umblate în tinerețe, prietenilor din tinerețe. Dar nu cred că mulți revin numai pentru aceste lucruri, ci mai mult pentru oportunitățile economice. Când eram tineri și oamenii plecau, motivau că pleacă pentru că nu au libertate, dar de fapt toți plecau pentru că existau oportunități economice mai bune în Occident. Acum s-a întors roata.

De fapt, eu consider nu că m-am întors, ci că vin des în țara în care m-am născut și unde îmi place foarte mult, nu mai mult ca în alte locuri unde mi-am făcut o viață pe care nu vreau să o abandonez complet. Din fericire, soțului meu îi place foarte mult în România și de aceea ne permitem să venim des.

Bogdan Baeder

Ianuarie 2003

Bogdan Baeder s-a născut la 22 iulie 1968 în Sibiu. A urmat Liceul „Sfântul Sava" din București, iar ulterior Facultatea de Medicină Dentară din București, absolvind cu specialitatea chirurgie buco-maxilo-facială.
De asemenea, s-a specializat în chirurgie orală la Stuttgart, în parodontologie la Universitatea Muenster, în Germania, și în implantologie la Universitatea din Berna, în Elveția.
Bogdan Baeder a lucrat ca medic în cadrul Spitalului Universitar București, Spitalului Universitar Hagen/Dortmund și într-o clinică privată din Dortmund. În prezent este medic în cadrul clinicii private „B B Clinic-Germandentist" din București.

Mai întâi, de ce am plecat, abia apoi de ce m-am întors

După evenimentele din decembrie 1989 am crezut că nu mai vreau să plec, că *totul* se va schimba în România, că oamenii vor deveni mai oameni, că securiștii se vor pensiona din respect pentru martiri, și chiar dacă România va fi condusă în continuare de despoți, aceștia măcar aveau să fie luminați. M-am gândit că din 22 de milioane de locuitori vom alege oameni care să aibă puterea și viziunea pentru a schimba mentalitatea acestui popor. Nu am știut ce înseamnă o mentalitate, am fost un visător – nu că acum nu aș fi visător în continuare… Dar după prima venire a minerilor invitați să „amenajeze" spațiile verzi din fața Teatrului Național, care m-au oprit și m-au legitimat – oare cu ce drept? – la metrou, am început să regândesc problema. Minerii m-au întrebat dacă sunt de la Universitate și unde lucrez, am spus că sunt medic stagiar și atunci în aparență s-au calmat (unul avea o problemă că am geantă mare și tricou cu crocodil). Întâmplător, evenimentele din 13-15 iunie 1990 m-au prins într-un apartament pe Ana Ipătescu (acum Lascăr Catargiu) și am văzut scene poate tipice unui stat înapoiat african – exemplu: bătălii cu ciomege de la tribul minerilor la tribul ochelariștilor –, destul de departe de o țară aspirantă la statutul de țară europeană. Oamenii erau aduși ca vitele în camioane și împinși, bărbați și femei, unii peste alții, iar apoi aruncați din camioane în curtea secției de poliție 1. Minerii plini de virtute le spuneau polițiștilor (în urmă cu un an milițieni): „V-am mai adus cinci trădători de la Universitate". Am văzut în democrația noastră ce stătea să se nască oameni fugăriți în blocul în care stăteam pe motiv că ar fi făcut parte din partide precum PNȚCD sau PNL etc.

Am simțit atunci că nu mai sunt român, că am devenit german 100% (ceea ce eram pe jumătate, din partea tatălui). Astfel am decis să plec, după aproximativ o lună, în Germania. M-am decis cu greu, dar m-a convins faptul că la televizor erau reportaje cu muncitorii de la IMGB defilând cu pancarte „noi muncim, nu gândim" – eu eram

proaspăt numit medic, deci mă situam în grupa gânditorilor, ostilă celor ce muncesc... Un nonsens. Încurajat astfel de conducerea țării, *trebuia* să plec!

Am plecat supărat pe ofițerii de securitate care îmi tachinau prietenii. Nu eram supărat pe mentalitatea noastră de români. Pe ea m-am supărat când m-am întors. Înainte o iubeam! De exemplu, mi se părea firesc ca în prima zi de spital în Germania să plec la prânz acasă. Atunci, în 1991, m-a oprit șeful de secție și mi-a spus politicos că programul de lucru este până la ora 18! Nu îmi venea să cred că medicii stăteau și după-amiaza, chiar dacă nu erau de gardă. În România plecam la ora 13 și eram de obicei ultimul.

În Germania am stat continuu 10 ani – chiar dacă nu am ales de pe tăviță când eram mic dintele, care să mă ursească într-un anumit fel, mi-a plăcut și îmi place ceea ce fac, adică meseria de medic stomatolog. Veneam în fiecare concediu, adică de două ori pe an, în România, să-mi văd fata, care era crescută de părinții mei la București, căci pe vremea aceea soția mea își dorea mai curând o viață lipsită de responsabilități. Locuind în Germania, țineam legătura și cu alți români de acolo, comunitatea română din Dortmund și din împrejurimi este una importantă și cu o influență semnificativă. Erau manifestări artistice la care eram invitat întruna și aveam mulți prieteni originari din România, majoritatea medici. Deci într-un fel mă simțeam cum ar fi trebuit să mă simt acasă.

Momentul-cheie în care m-am hotărât să mă întorc, totuși, în România a fost atunci când mi-am dat seama că soția mea devenise atât de „germană", încât uitase complet de România și, odată cu România, „uitase" și că are o fată în țara aceea… Am divorțat până la urmă și m-am întors la fata și la mama mea.

De ce m-am întors? Fiindcă îmi plac românii, limba română și pentru că eram supărat în Germania; mi se părea că am divorțat din cauza Germaniei, că munceam de la ora 8 la ora 20 în fiecare zi și, chiar dacă îmi plăcea ceea ce făceam, era de o monotonie ucigătoare. Credeam că nu am timp pentru familie, iar în România voi putea să-mi fac eu programul! Așa credeam eu! Acum lucrez până la ora 22 și am joia o jumătate de zi liberă. Cred că muncesc mai mult decât în Germania, dar simt că sunt spiritual mai bine. De ce? Pentru că sunt acasă! Fiindcă încă stau la cozi, mă înjură șoferii în trafic, râd în weekend – mă întreb uneori dacă nu sunt un pic masochist…

Înainte de întoarcerea definitivă în România, venisem deja destul de des în concedii și știam la ce să mă aștept – acum sunt ocupat cu munca și îmi văd vechii prieteni tot poate de două ori pe an, ca atunci când veneam din Germania.

Remarc anumite diferențe între România din momentul întoarcerii și România pe care o lăsasem în urmă. Sunt mai multe panouri cu Coca-Cola! Ok, glumesc, dar se putea face mult mai mult. S-au pierdut energie și bani din lipsă de organizare, printr-un management defectuos și prin slaba putere a justiției, după părerea mea. Am învățat că stâlpii puterii în democrație sunt legislativul, executivul și justiția – eu cred că pilonul „justiție" în România este voit lăsat mai subțire comparativ cu ceilalți doi.

Când m-am repatriat și am crezut că voi „pierde" ceva avantaje (casa de la stat, cum au făcut cehii, avantaje la vamă ca să-mi pot aduce lucrurile personale fără taxe), am făcut cereri, dar nu am primit nici măcar răspuns. Iar când am întrebat după doi-trei ani ce se aude cu vreo cerere, diverși reprezentanți ai autorităților au râs de mine: „De ce nu ați mai trecut pe aici? De ce nu ați mai insistat? S-ar fi rezolvat!". Eu venisem cu mentalitatea că la o petiție scrisă se răspunde în scris…

În România cuvintele-cheie sunt „te sun", „improvizăm" sau „a ieșit" bine, sau mai noul „o zi bună" – copiem de la alții și adaptăm mentalității noastre, hai să recunoaștem, încă foarte balcanice.

Un „te sun" lansat în aer nu înseamnă te caut atunci, la ora cutare, ci înseamnă mai degrabă un evaziv „văzând și făcând", adică *nici un angajament.*

„Improvizăm noi ceva" este tipic pentru români – ei sunt deștepți, se descurcă întotdeauna. Dar au o mare problemă: oare când au tot ce le trebuie, mai sunt în stare să facă lucrurile perfect? Eu cred că nu. Eu cred că nu se învață la toate nivelurile și cu atât mai puțin în medicină, unde lucrurile nu se pot face după ureche, pentru că acolo sunt proceduri, standarde care trebuie respectate pentru ca lucrurile să iasă bine.

În România toți vor să fie șefi, sau cel puțin cred ei că vor. Așadar aș spune că, fiind român, m-am întors să fiu și eu șef (cu toate că, împreună cu un coleg german, eu eram șef și în Germania).

Dar este oare ușor să fii șef? Este o mare responsabilitate – mă gândesc de multe ori că angajații clinicii mele au familiile lor, aspirațiile lor, creditele de la bancă și toate depind în mare parte de mine. Eu fac în România tot ce făceam și în Germania, adică stomatologie: implanturi, parodontologie, lucrări mari restauratorii. Cred că în Germania lucram un număr de ore mai redus ca acum și... poate că lucram mai eficient, căci toți cei din jurul meu își făceau datoria, lucrurile erau enervant de bine organizate, procedurile erau clare și fără improvizații. De șapte ani încerc același lucru și aici; trebuie să recunosc că nu reușesc pe deplin. Învăț zilnic, ca în Germania, două-trei ore, citind la calculator articole sau, de cele mai multe ori, cărți de specialitate

și totuși am impresia că pedalez în gol, pentru că totul în jur rămâne haotic și neorganizat.

Mulți dintre colegii din Germania nu au înțeles de ce vin în România – eram recunoscut ca un profesionist, câștigam bine, îmi luasem o casă frumoasă și aveam o mașină de top, deci ce îmi lipsea? Cu siguranță *nu* m-am întors pentru mâncare: nu pentru mititei (care de fapt sunt o specialitate sârbească) sau sarmale și nici chiar pentru mămăligă, căci porumb aveam și în Germania. Cred că m-am întors pentru că în România credeam că mă voi simți mai liber în mișcare, între prieteni sinceri, și nu între parteneri de tenis sau golf. România îmi oferea căldură. Și, într-adevăr, România îmi oferă mai multă căldură și la propriu, și la figurat.

Unde este casa mea?! Nu îmi place întrebarea asta, de altfel, sincer, mă întreb și astăzi. Ce pot răspunde este: poate acum este în România, dar poate mâine casa mea va fi din nou în Germania, căci sistemul lor social este de invidiat.

Nu știu unde voi fi în următorii cinci-zece ani. Multe vor depinde de cum se dezvoltă societatea din România. Acum mă simt bine aici, sper la mai bine, încerc să schimb cât pot mentalități, dar totul cere timpul său. Probabil că voi rămâne un dezrădăcinat, marcat de două țări, două societăți, două mentalități. Mi-ar fi plăcut să lucrez în diplomație, dar nu am avut ocazia, poate tocmai din această cauză, pentru că sunt dezrădăcinat, nu aparțin în întregime nici unui popor.

Nu am viziuni și nici premoniții, dar cred că Transilvania o va lua înaintea celorlalte regiuni (nu fiindcă aș fi eu din Sibiu, dar totuși, obiectiv vorbind, sunt mai avansați!). Cred de asemenea că în următorii ani, din păcate, diferențele dintre bogați și săraci se vor adânci, iar statul nu va interveni, căci aici, la noi, nici măcar nu există cultura respectului pentru cel vârstnic sau sărac. Oamenii nu îi respectă pe oameni – în școli, în spitale, în administrații locale, peste tot se vede acest lucru.

Mă gândeam odată să fac ceva în politică. Poate odată!

Ana Birchall

Iulie 2003

Ana Birchall are 36 de ani, este căsătorită de 11 ani cu Martyn Birchall și au împreună un băiat de opt ani și jumătate, Andrew. A copilărit în comuna Fulga de Jos, județul Prahova, într-o familie simplă, de țărani, care însă „i-au dat cea mai frumoasă zestre pe care un părinte o poate da copilului său: o educație având la bază o scară a valorilor solidă și plină de bun-simț".
Este licențiată în Științe Juridice, șefă de promoție. A avut șansa de a fi primul român admis simultan la masterat în drept la mai multe universități, precum Harvard, Oxford, Yale, Cambridge, New York University. A ales să urmeze cursurile de masterat în drept la Yale Law School SUA.
După absolvirea masteratului în drept Magna Cum Laude în cursuri precum Dreptul Falimentului, Reorganizare Financiar-Bancară și Comercială și Dreptul Internațional, a continuat studiile în cadrul Yale Law School, urmând cursurile de doctorat. Pe întreaga perioadă a studiilor de doctorat, a fost bursieră Goldman Scholarship, bursă acordată de Yale Law School.
După terminarea doctoratului, a lucrat ca avocat colaborator cu firma de avocatură White & Case LLP, New York City, S.U.A. în cazuri celebre, precum: ENRON, MCI-Worldcom, United Airlines, US AIR și UPC.
În 2003, împreună cu familia, Ana se întoarce acasă, în România, și intră în politică. Lucrează la Ministerul Afacerilor Externe și Comisia pentru Politică Externă a Senatului. În prezent este șeful Grupului de restructurări financiare și insolvență a firmei de avocatură Biriș, Goran și Asociații.
Totodată, își continuă cariera academică, fiind titularul cursului „Procedura insolvenței: Reorganizarea judiciară și procedura falimentului" la Universitatea „Dimitrie Cantemir" din București și coordonatorul grupului de cercetare privind Dreptul Falimentului și Restructurări Financiar-Bancare la aceeași universitate.
În plan politic inițiază o serie de proiecte, în special în zona socială (egalitate de șanse, familie, tineret), în domeniul educației și cercetării.
În noiembrie 2008 candidează pentru un loc în Parlamentul României, care îi este retras în urma unei înscenări dintre cele mai josnice, chiar și pentru standardele politicii românești. Îl dă în judecată pe jurnalistul care a declanșat public toată campania de denigrare și defăimare.
Militează activ pe toate canalele mediatice pentru impunerea în România, „acasă", cum îi place să spună, a unui sistem meritocratic, unde „să poți să îți întemeiezi o familie, să îți cumperi o casă, să te realizezi profesional având la bază ceea ce ai tu în cap".

De ce m-am întos

Fac parte din generația de tineri care au plecat din țară după 1989. Pentru mine, pentru noi, plecarea nu a însemnat fuga de un sistem totalitar. Plecarea în străinătate nu a fost o chestiune de viață și de moarte. Dincolo de renunțări, ea a fost o șansă la împlinire. A însemnat de asemenea mai multe oportunități, dar și mai multe bariere…

În toamna anului 1999 am plecat ca să studiez și să acumulez experiență într-una dintre cele mai avansate țări din lume, Statele Unite ale Americii.

După ce am terminat Facultatea de Drept și Relații Internaționale „Nicolae Titulescu" în România în 1996 ca șefă de promoție și cu bursă de merit anuală, am ales să lucrez la Omniasig SA, una dintre cele mai mari companii de asigurări la acea vreme și care s-a menținut în top până în prezent. Multă lume s-a întrebat de ce am ales să lucrez în calitate de consilier juridic și ulterior de șef al departamentului juridic la o firmă în loc să intru direct în avocatură (pe atunci fără examen, dacă mergeam direct după absolvire). Răspunsul este relativ simplu: pe plan profesional am avut șansa să lucrez într-o echipă unde fiecare era responsabil pentru ceea ce făcea. Iar acest stil de lucru mie mi s-a potrivit și mi-a plăcut foarte mult.

Din punct de vedere personal, mărturisesc că în acea perioadă proiectul meu era să îmi cumpăr propria mea casă – eu fiind praho-veancă, încă din liceu am tot stat în gazdă. Și, sincer, oricât de bună a fost „pâinea în gazdă", tot mai bună este la tine acasă. Așa că aveam nevoie de un loc de muncă bine plătit, care să îmi permită să iau un credit pentru a-mi cumpăra un locșor numai al meu. Nu pot să spun că mi-a fost ușor. Dimpotrivă. A fost o perioadă destul de intensă. Și acum îmi aduc aminte cât de mult am tremurat la serviciu când am avut de rezolvat primul caz de daună maritimă cu o valoare de aproape 1 000 000 de dolari, fără o practică judiciară bine pusă la punct și cu o legislație schimbătoare de la o zi la alta. În acea perioadă un dolar era echivalentul a aproximativ 4 000 de lei vechi.

Dar mărturisesc că și recompensele au fost pe măsură: profesional, am fost norocoasă să lucrez într-un colectiv al cărui spirit m-a inspirat

și m-a făcut să uit de multele, poate mult prea multele ore petrecute la birou. Am avut și satisfacții financiare. Astfel, la începutul anului 1997 am trăit un sentiment de bucurie amestecat cu mândrie când am reușit să iau credit și să îmi cumpăr un apartament cu două camere.

În toată această perioadă am muncit mult, nu a fost ușor, iar mai toată energia și timpul meu le-am dedicat carierei. Dar, făceam ceea ce îmi plăcea. Viața personală a fost cam sacrificată, poate și din cauză că nu prea am avut noroc să întâlnesc pe cineva care să aprecieze felul meu de a fi (puțin mai conservator, eu fiind adepta relațiilor de lungă durată, unde sinceritatea, loialitatea, dăruirea totală sunt la loc de frunte), care să înțeleagă și programul meu, cu multe ore la birou sau în fața calculatorului.

Dar, într-o zi frumoasă, norocul mi-a surâs și cu câteva zile înainte de 30 august, ziua mea de naștere, l-am cunoscut pe Martyn, soțul meu. A fost o întâlnire de afaceri, Martyn reprezentând o companie americană cu care firma la care lucram vroia să colaboreze. În timpul întâlnirii l-am tot văzut pe Martyn că se uita destul de insistent la mine, dar nu i-am acordat nici o importanță, preocuparea mea de bază fiind să explic regimul investițiilor străine în România. A fost dragoste la prima vedere… din partea lui Martyn. Timp de o lună a tot sunat să mă invite la masă și nu putea să înțeleagă că, de fiecare dată când suna, eu eram în întâlniri, la masă, la cafea, vorbind la telefon etc. A fost atât de insistent, încât într-o zi, mai de voie, mai de nevoie, mai mult de gura secretarei mele, am acceptat să luăm masa împreună. Nu mai târziu de a doua zi, Martyn m-a cerut în căsătorie... lucru care pe mine m-a cam speriat.

I-au trebuit lui Martyn cam șase luni (extrem de intense!) să mă convingă să spun da, perioadă în care s-a mutat din New York în România, fiind convins că eu nu voi pleca din țară. Căsătoria civilă a avut loc pe data de 5 noiembrie 1998, fiind urmată la scurt timp de cea religioasă la biserica Sfântul Elefterie din București și un serviciu de binecuvântare în Anglia, în biserica localității unde au locuit părinții lui Martyn.

În 1998 am aplicat pentru masterat în drept la mai multe universități prestigioase. Am fost admisă la: Harvard, Oxford, Yale, Cambridge, New York University. Fără lipsă de modestie, pot spune că sunt primul român care a reușit această performanță, de a fi admisă simultan la masterat la mai multe universități de renume mondial. Am ales Yale Law School, o universitate ale cărei cursuri au fost frecventate de mulți președinți de state sau de conducătorii unor mari companii, precum și de oameni care au influențat istoria umanității în ultimele sute de ani. Nu a fost o alegere ușoară. Să alegi între Yale Law School,

unde au terminat ultimii președinți ai SUA, și Harvard Law School este dificil oricum. Dar, atunci când ți-ai petrecut anii de liceu fiind îndrăgostită în secret de Tom Cruise după ce l-ai văzut jucând în rolul unui avocat de succes în filmul *Firma* este cu atât mai dificil. După multe discuții, inclusiv cu prieteni și foști colegi ai lui Martyn din New York, am ales să merg la Yale Law School, decizie pe care nu o regret, chiar dacă tot am avut o strângere de inimă și nu am avut tăria să apăs pe butonul faxului prin care anunțam Harvard că nu voi accepta oferta lor. Acest oficiu a fost făcut de Martyn.

Așa că în toamna anului 1999 (la doi ani de când soțul meu a renunțat la New York City pentru a veni în București... ca să vezi cum e destinul!) eu am fost cea care a luat calea Statelor Unite ale Americii, plină de curiozitate, de speranță, dar și de teamă... teama necunoscutului.

Perioada studiilor în SUA a fost una de împlinire profesională. Iar pentru cineva ca mine, care a avut șansa să studieze ceea ce îi place, pot spune că perioada masteratului și, mai târziu, anii petrecuți studiind pentru teza de doctorat au fost ani plini. Cu multe sacrificii, dar și cu multe împliniri și satisfacții personale și profesionale. Însă toate acestea au avut și părți pozitive remarcabile, atât pentru mine ca om, cât și pentru dezvoltarea carierei mele ulterioare și a sistemului de relații personale. În acești ani am avut șansa să cunosc și să leg frumoase prietenii cu oameni din toate colțurile lumii.

Atât masteratul, cât și doctoratul le-am absolvit cu note mari, cu Magna cum Laude, beneficiind în același timp de bursa de studii acordată de Yale Law School.

În tot acest timp m-am implicat în activități legate de progresul social, politic și economic: Membru Policy Network (Londra), Membru fondator Young Progressive Generation, Policy Network (Londra), Membru „Chattam House" Royal Institute of International Affairs (Londra), Membru The American Bankruptcy Institute, International Committee (SUA), Membru al Baroului București (avocat definitiv), Redactor-Șef, *Yale Journal on Regulation*, Yale Law School, SUA, Women Judges Foundation – Membru Asociația Internațională a Judecătorilor.

Dorul de casă a fost însă permanent și legătura cu familia, cu părinții, cu bunicii mei mai ales, nu s-a rupt niciodată. M-am simțit legată de țară pe toată perioada șederii mele în străinătate, iar această legătură s-a întărit odată cu întoarcerea acasă. Noroc cu internetul și telefonia mobilă, care au îndulcit despărțirea și m-au ținut aproape de România și de cei dragi în tot acest timp.

Mi-a fost dor și de locurile natale, de localitatea unde am crescut – Fulga de Jos, județul Prahova – de mâncarea de acasă, de limba română

vorbită pe stradă, de Grădina Botanică din București, locul meu favorit încă din perioada liceului, unde obișnuiam să mă refugiez lângă o superbă magnolie ca să citesc o carte. Chiar și de locurile mai puțin curate sau frumoase. Le putem face noi mai curate și mai frumoase, prin educație sau prin proiecte de mediu și urbanistice inteligente.

Mi-au lipsit în mod special discuțiile, vorbele de alint și felul în care bunica din partea mamei, Cătălina, se juca în părul meu atunci când îmi puneam capul pe genunchii ei. Și, din iunie 2002, când a decis să plece dintre noi, aceste momente de răsfăț și relaxare îmi lipsesc dureros de mult.

În mai 2001 s-a născut Andrew, băiatul nostru. Din momentul în care a apărut, Andruțu a fost pe primul loc. Să fiu mama unei asemenea comori de copil este de departe cel mai minunat și mai bun lucru care putea să mi se întâmple. Descoperind, redescoperind lumea și viața prin ochii propriului copil este, în opinia mea, o experiență care nu poate fi exprimată în cuvinte. Stăteam ore întregi și priveam „ghemotocul meu" și nu îmi venea să cred că este al meu. Am trecut și eu prin toate emoțiile pe care le încearcă o proaspătă mămică: de la primul zâmbet și gângurit, până la sentimentul de neputință atunci când Andruțu plângea pentru că îi ieșeau dințișorii, iar eu nu puteam să îi înlătur durerea.

În toată această perioadă am lucrat la teza de doctorat când Andruțu dormea. Mama mea, Liana, mi-a fost de un imens ajutor, fiind alături de noi în primele patru luni. Apoi, mătușa mea, Mărioara, sora mamei, care pentru mine a fost un balsam mental, știind că, atunci când sunt la facultate și mai târziu în New York City, la firma de avocatură unde lucram, puiuțul meu este pe mâini bune. Niciodată nu voi putea să îi mulțumesc Mărioarei pentru că mi-a fost alături în toată această perioadă, inclusiv în acel iunie cumplit, când, în aceeași zi, miercuri, la distanță de o lună, ambii mei bunici din partea mamei, pe care i-am adorat, au plecat dintre noi.

După ce am terminat perioada de „studiu în bibliotecă" pentru teza de doctorat am avut șansa nu numai să fiu angajată de una dintre cele mai mari firme de avocatură din New York City, dar să practic avocatura exact în domeniul în care mă specializasem și pe care îl studiasem în ultimii ani: procedura insolvenței, restructurări și reorganizări financiar-bancare. (Teza mea de doctorat a cuprins studiul dreptului falimentului bancar în opt țări: SUA, Franța, Germania și Marea Britanie, pe de o parte, și România, Ungaria, Polonia și Cehia, pe de altă parte.)

Și acum îmi amintesc emoția și în același timp mândria pe care am simțit-o în timp ce mergeam spre birou, pe Wall Street, în New York City. Parcă pluteam, nu îmi venea să cred că am reușit: da, eu, un copil crescut la țară, reușisem să ajung să lucrez pe Wall Street. Parcă mă

simțeam versiunea feminină a lui Tom Cruise din *Firma*! N-o să uit niciodată emoția pe care am simțit-o vorbind cu mami, tati și cu bunica mea când le telefonam de la New York.

Lucrul într-o firmă mare de avocatură în cazuri care au făcut istorie în dreptul falimentului american și nu numai (precum Enron, US Airways, US AIR, United Airlines, Ahold, UPC) a fost din nou o provocare pentru mine, pe care cred că am învins-o prin rezultatele muncii, traduse mai târziu prin aprecierea oamenilor cu care lucram și oportunitățile care mi s-au oferit.

Viața în SUA a inclus și un moment îngrozitor, mai ales pentru soțul meu, care în acele zile se afla în România. În dimineața zilei de 11 septembrie 2001 aveam programată o întâlnire într-unul din Turnurile Gemene din New York City (și acum îmi amintesc: ora 9 a.m., etajul 43). Din fericire, nu am mai ajuns să fiu la acea oră în Turnul Geamăn nr. 2 pentru că am pierdut trenul New Haven – Grand Central New York City –, copilașul meu s-a trezit în acea zi mai târziu cu peste o oră. Așa că am fost nevoită să rearanjez întâlnirea pentru ora 14.30, pentru că în acea perioadă îl alăptam pe Andruțu. Au fost zile de coșmar, în care soțul meu cred ca a îmbătrânit cu câțiva ani buni – el știa că eu trebuia să fiu la acea oră în acel turn (turn în care, de altfel, Martyn s-a aflat în timpul primului atac, din 1992). Acele zile au fost teribile, căci nu am putut comunica, liniile telefonice fiind întrerupte, dar, într-un fel special, aceste clipe ne-au apropiat și mai mult și ne-au făcut să realizăm cât de important este să fim aproape unii de ceilalți. Nici acum nu vreau să îmi închipui ce s-ar fi întâmplat dacă în acea zi Andruțu nu s-ar fi trezit așa târziu.

Pentru mine, anii petrecuți la Yale Law School în New Haven și mai târziu în New York City au fost ani de împliniri atât pe plan personal, cât și profesional. Am fost fascinată de New York. Este un oraș pe care dacă îl înțelegi și, mai ales, dacă poți ține pasul cu ritmul său, pentru că are un ritmul al lui – mult mai intens și așa mai special –, îți poate oferi multe satisfacții: de la unele dintre cele mai bune spectacole pe care poți să le vezi pe Broadway, expoziții de artă cum rar întâlnești, până la un spirit și un nivel de profesionalism pe care, dacă nu le ai, nu poți rezista nici măcar două luni. Nu degeaba se spune că, dacă reușești în New York, reușești oriunde în lume.

Mărturisesc că iubesc New Yorkul, iar felul în care newyorkezii au știut să își revină după tragicele evenimente din 11 septembrie, solidaritatea, spiritul de învingători pe care îl simțeai pe stradă, în magazine, la birou sau oriunde mergeai a fost o lecție de viață importantă pentru mine. Mergând prin Times Square de Crăciun și de Anul Nou în acel an a fost cu totul special… deși era multă poliție pe stradă, se simțea în aer spiritul de învingători pe care newyorkezii îl au.

Am lucrat mult, multe ore, mult prea multe ore, cum ar spune mama mea. Au fost zile în care dormeam două-trei ore la hotelul de vizavi de biroul meu, deși locuiam la mai puțin de 30 de minute de birou. A fost o perioadă în care am căpătat aceste „cearcăne permanente", când, la 3 dimineața, din cauza decalajului orar, stăteam în conferințe telefonice cu colegi din birourile din Londra și Hong Kong. Dar și satisfacțiile profesionale au fost pe măsură: cum am spus, am învățat mult și am avut șansa ca, după numai câteva luni de la angajare, să fiu implicată în cazuri care au făcut istorie în domeniul meu de drept. Și, mult mai important, am învățat ce înseamnă profesionalismul, eficiența, seriozitatea și, mai ales, am învățat ce înseamnă să fii cu adevărat responsabil pentru acțiunile și faptele tale. De multe ori bunica mea îmi spunea că numai faptele fac să cunoaștem ceea ce suntem și ceea ce simțim cu adevărat… și atunci mi-am dat seama cât de multă dreptate avea.

Terminarea lucrării de doctorat, într-un timp record ar spune unii, într-un timp corect aș spune eu, a scurtat timpul de „stat afară". De multe ori am fost întrebată de ce am muncit atât de multe ore (în medie, în jur de 16 ore zilnic) când viața în campus cu o bursă de studii foarte bună și într-o facultate de elită cum este Yale Law School nu era rea deloc! Răspunsul e simplu: îmi era dor să mă întorc să practic avocatura. Poate și de aceea experiența din New York și-a pus atât de mult amprenta asupra dezvoltării mele profesionale.

Întoarcerea acasă a fost un element definitoriu încă de la început, pentru că plecarea în sine nu s-a vrut a fi definitivă. Asta nu înseamnă că nu a trebuit să fac o alegere. Am trăit, am studiat și am muncit în străinătate mai mult de patru ani. Am revenit în momentul în care am considerat că am învățat suficient și că experiența mea de acolo poate fi aplicată acasă, pentru a construi o societate modernă și în România. O societate care să îmbine liberul arbitru și progresul economic cu protecția socială, menținerea identității naționale și crearea unei noi generații pregătite pentru viitorul „globalizat".

Când am ajuns înapoi am realizat de fapt cât de mult avem de muncă, nu numai eu, ci toți cei care, asemenea mie, au decis să se întoarcă, cei care au rămas acasă sau cei care fizic au ales să trăiască pe alte meleaguri, dar cu sufletul sunt tot „acasă". Însă nu este o luptă pierdută, așa cum consideră cei care pleacă fără să se mai uite înapoi.

Este o luptă pe care o putem câștiga și o luptă pe care avem datoria să o ducem cu toții. România poate fi o poveste de succes, dar trebuie să fie succesul nostru, al românilor. Pe lângă lucrurile pe care le-am învățat și sistemul de relații și prietenii internaționale pe care l-am dezvoltat, am adus înapoi în țară cu mine și un om cu experiență în economiile în tranziție, care este soțul meu.

Am luat decizia să revin atunci când am realizat că nu era corect față de oamenii de acolo, care, până la urmă, investeau atât de mult în mine, să mai rămân. Oricum m-aș fi întors mai devreme sau mai târziu. Mi-am dat demisia cu un preaviz de șase luni, timp suficient pentru „a ieși" din spețele în care lucram. Până la urmă, un preaviz atât de lung a fost și un semn de respect față de echipa cu care lucram. Am considerat că am destulă forță și experiență pentru a reveni și a începe acele proiecte care să facă din România un loc mai bun, de care să fim mândri.

Aș minți dacă aș spune că a fost o decizie ușoară. Nici nu are cum să fie, dacă te gândești că prin această decizie schimbi nu numai viața ta, a partenerului tău de viață, dar în primul rând o schimbi pe cea a copilului tău. Dar a fost o decizie pe care nu am regretat-o nici o clipă, chiar și în momentele mai grele și pline de frustrare pe care le-am trăit în țară. După o ultimă discuție cu soțul meu, amândoi am decis să venim „acasă". Recunosc că maniera în care Martyn a înțeles pasiunea mea pentru politică, practic totala lui susținere în această decizie au făcut revenirea acasă mult mai plăcută.

Din toamna anului 2003 m-am implicat în politică, alegând o carieră în acest domeniu. Ca să fiu sinceră, acesta este motivul pentru care m-am întors acasă: să mă implic în politică, o pasiune mai veche, încă de pe vremea studenției, când mă ocupam cu tot felul de proiecte în calitate de șefă de an.

Sigur, am încă mulți prieteni care refuză să vorbească cu mine, spunând mai în glumă, mai în serios că cineva care face ce am făcut eu „probabil că trebuie să aibă un loc rezervat la un anumit spital", pentru că este greu de înțeles cum cineva poate „da cu piciorul la o carieră de succes în New York și să se întoarcă acasă pentru a intra în politică, și nu în orice partid, ci în Partidul Social-Democrat". Aceeași surprindere o au, din păcate, și foarte mulți studenți ai mei, iar recentul raport al Băncii Mondiale conform căruia peste 75% dintre tinerii români vor să plece definitiv din țară ar trebui să ne dea foarte mult de gândit nouă, clasa politică, și să ne responsabilizeze pentru promovarea unor politici publice care să ajute tinerii să aibă o carieră pe măsura competențelor și cunoștințelor lor aici, acasă.

Poate că mulți ar numi-o naivitate, romantism, lipsă de maturitate și lista ar putea continua. Adevărul este că m-am întors și am intrat în politică deoarece credința mea este că sistemul trebuie schimbat din interior și nu este suficient doar să ne arătăm nemulțumirile și să protestăm „de pe margine". Și poate că am moștenit de la bunicul meu din partea mamei, Gheorghe, acea doză de idealism și patriotism pe care a avut-o dânsul. Îmi revine în minte un episod pe care bunicul ni-l povestea, mie și celor doi frați ai mei, Iulian și Ștefan: în al Doilea

Război Mondial, când „s-a spart frontul", dânsul, împreună cu detașamentul pe care îl conducea, au fost luați prizonieri la Cotul Donului. Atunci li s-a spus că „dacă vor să fie duși acasă, trebuie să devină membri ai Partidului Comunist". Dânsul le-a răspuns cu o vorbă pe care nu o pot reproduce aici; iar rezultatul este că s-a întors acasă după vreo șase luni de mers pe jos. Cum a refuzat „mămăica" să îl primească în casă, după ce îl crezuse mort și îi făcuse toate cele care se fac unei persoane crezute decedată, este o altă poveste…

Prin activitatea mea încerc să împing lucrurile înainte. Am putut să fac mai puțin la început, dar tot mai mult pe măsură ce trec anii. Încerc și cred că reușesc să nu fiu doar o „buturugă mică". Pentru că o țară plină de „buturugi mici" este o țară în care totul este cu susul în jos. Iar noi trebuie să reconstruim, nu să distrugem.

Viața din București este poate la fel de agitată și plină ca în SUA: trăiesc în continuare într-o relație imorală cu telefonul (așa cum îi place lui Martyn să glumească), însă cel mai important lucru este că sunt acasă și că pot dezvolta proiecte în care cred. Sunt implicată în mai multe programe (multe proiecte au devenit deja realitate) legate de educație, sprijinirea familiilor tinere și ajutorarea tinerelor mame, de combatere a abandonului școlar, a violenței în școli, de egalitate de șanse.

Bineînțeles că dreptul, studiul dreptului, a rămas în continuare o pasiune. Nici nu avea cum să nu rămână, când de la 14 ani mi-am dorit să studiez dreptul, deși mama mea mă vedea „doctoriță". În 2008 am reluat colaborarea cu biroul din București al aceleiași firme de avocatură cu care am lucrat la New York, iar în momentul de față sunt șeful grupului de restructurări financiare și de insolvență al firmei de avocatură Biris Goran și Asociații, unde am descoperit același spirit profesionist al unui grup de avocați absolut minunați. Această decizie a fost respectarea unei promisiuni pe care am făcut-o atunci când am plecat din New York, dar recunosc că s-a datorat și ambiției de a demonstra că o femeie poate reuși în țara asta, inclusiv în politică, bazându-se pe „ceea ce are în cap". Că până la urmă și eu, împreună cu alte persoane care gândesc la fel, tineri sau mai puțin tineri, vom reuși să eliminăm dictatura nonvalorilor care a pus stăpânire pe societatea românească, inclusiv prin promovarea unui alt mod de a face politică în România: profesionist, unde dezbaterile despre o idee, un proiect să conteze mai mult decât scandalurile și dezbaterile numai de dragul dezbaterilor. Se impune profesionalizarea clasei politice. Vom reuși să facem acest lucru numai dacă toți cei care gândim la fel vom fi legați unii de alții indiferent unde suntem, nerămânând astfel insule izolate. Îmi doresc să văd cât mai mulți tineri, și nu numai, care intră în politică să facă ceva, nu neapărat să devină cineva sau doar

să „se asigure financiar și social", așa cum s-a întâmplat în prea multe cazuri în trecut. Ăsta e pariul meu cu mine și sper să îl câștig!

De asemenea, în ultimii ani am început să predau Procedura Insolvenței: reorganizare și lichidarea judiciară în calitate de lector universitar la Universitatea „Dimitrie Cantemir" din București (singura facultate care a avut deschidere pentru un asemenea curs, care, oriunde în lumea asta, este curs de un an întreg; numai la noi se predă în cadrul dreptului comercial în câteva prelegeri). În acest fel, contactul meu cu tinerii este permanent, o sursă de energie și de învățăminte pe care ar trebui să o aibă oricare politician. Sunt de asemenea purtătorul de cuvânt (pentru București) al Partidului Social-Democrat.

De când m-am întors acasă am fost consilier în Ministerul Afacerilor Externe și la Comisia de Politică Externă din Senatul României, până în momentul în care a intrat în vigoarea legea care prevede că funcționarii publici nu au voie să facă activitate politică. Deși politica externă a fost un domeniu fascinant, mai ales în perioada 2003-2004, când am avut șansa să lucrez și să văd din interior procesul de negociere pentru aderarea la Uniunea Europeană sau interminabilele discuții de la Bruxelles pentru Constituția Europeană, iar perspectiva de a te dedica carierei de diplomat era ademenitoare, eu am ales să continui să mă dedic politicii interne în mod special. Dar nu am neglijat nici aspectele de politică externă sau posibilitatea de a promova interesele și de a apăra imaginea României, așa cum s-a întâmplat în cazul tabloidului britanic *The Sun*, care, în urma plângerii formulate de mine la Press Complaint Comission în anul 2006, a fost obligat să retracteze câteva neadevăruri, ca să mă exprim elegant, pe care le publicase la adresa românilor și României. Am fost singura care a făcut un astfel de demers, deși poate că Ambasada noastră din Marea Britanie și Ministerul de Externe ar fi trebuit să ia o poziție mult mai fermă față de felul în care românii erau denigrați în paginile acestui tabloid. Așa cum Ministerul de Externe și Ambasada noastră din Italia trebuie să ia o atitudine serioasă față de campania dusă împotriva românilor care locuiesc în Italia. Sunt mulțumită că am făcut un astfel de demers și am mai și câștigat, obligând tabloidul *The Sun* să publice o retractare a neadevărurilor scrise la adresa românilor. Acest demers poate fi folosit ca un precedent și în alte situații. Totdeauna am crezut cu tărie că nu trebuie să ne fie rușine că suntem români, din contră. Trebuie doar să avem mai multă putere să credem în noi și în potențialul nostru. România poate fi o poveste de succes, dar trebuie să credem și noi acest lucru.

Deja multe dintre planurile mele au prins contur. Profesional, implicarea în viața publică și politică reprezintă pilonul de bază al vieții mele, lucrul pentru care m-am întors.

Activitatea mea politică de până acum a inclus și funcția de Secretar Executiv pe probleme de tineret și egalitate de șanse în partid, perioadă în care am lansat proiectul „Familia tânără – prioritate economică și socială", proiect prin care am încercat să atenționez autoritățile și clasa politică despre necesitatea de a investi în tineri și în familia tânără, de a sparge acest cerc vicios în care este prins un tânăr care vrea să își întemeieze un cămin și să aibă copii. Să ai casă înseamnă să ai credit, pentru care îți trebuie un loc de muncă bine plătit, pentru care îți trebuie experiență în muncă... Ce experiență de muncă să aibă un tânăr care abia termină școala?! Oare nu este mai inteligent din partea statului să vină cu un set de politici țintite, cu politici care să ajute la modul real familia tânără atât din mediul urban, cât și din mediul rural? Eu zic că da. Spre exemplu, un program serios de construcție de locuințe destinate tinerelor familii, dar cu condiția esențială ca aceste locuințe să și fie într-adevăr repartizate celor care sunt tineri și doresc să își întemeieze o famile! Sau un proiect de construcții de creșe și grădinițe, astfel încât fiecare copil să poată să meargă la creșă, grădiniță și la școală. Accesul la educație este un drept constituțional, nu o favoare pe care un guvern sau altul o face copiilor.

După adaptarea la stilul de viață american, întoarcerea acasă a reprezentat o nouă încercare pentru mine. Aveam multe planuri, multă voință și *know-how*-ul din Occident. Într-adevăr, au fost greu de acceptat străzile murdare, gropile, gunoaiele, poluarea, traficul infernal (și lista ar putea continua, după cum știm cu toții). Însă atunci când îți dorești cu adevărat să faci ceva, dificultățile devin neglijabile. Cu toții dăm în viață peste obstacole, însă aici intervin credința și, de ce nu, determinare mea: să le depășesc și să îi ajut și pe alții să le depășească. Dacă n-ar fi greu, nu ar fi interesant, nu?

Așa cum am spus și mai devreme, în toată această perioadă m-am bucurat de înțelegerea lui Martyn, care nu a avut nici o ezitare să vină în România. El iubește România pentru că aici m-a cunoscut pe mine! Pentru el schimbarea a fost și mai mare, iar eu am apreciat întotdeauna sacrificiile pe care le face pentru mine. El a înțeles și m-a sprijinit în dorința mea de a participa la reconstrucția României, de a munci aici.

Dificultățile sunt mai degrabă legate de mentalitățile de la noi, de rigiditatea unui sistem învechit și corupt, de indiferența oamenilor, de lipsa lor de participare în proiecte sociale, care să ne facă viața mai bună tuturor, de resemnarea care pune stăpânire pe mult prea mulți oameni de valoare. E trist și foarte frustrant să vedem că oameni care nu s-au născut în România fac pentru această țară mai mult decât mulți dintre conaționalii noștri.

Dar eu pentru asta m-am întors. Pentru a participa la lupta cu aceste probleme și pentru a le învinge. O barieră la care nu mă

așteptam a fost ridicată chiar de oamenii între care m-am întors, de vechii colegi și prieteni, de unii dintre actualii colegi, prieteni și colaboratori. Pentru mulți, eu am irosit un bilet de avion, „numai dus", și adesea sunt întrebată de ce m-am întors. Prin aceste rânduri sper să mă fac înțeleasă mai bine.

M-am întors pentru noi, pentru familia mea și pentru România. Sună ca un slogan, dar reprezintă adevărul în forma sa cea mai pură. Iubesc România și cred cu sfințenie că putem face din această țară un loc mai bun pentru toți. România poate și trebuie să se modernizeze social, economic și politic. Putem realiza acest lucru construind pe talentul românesc care există din abundență, dar care, din păcate, este irosit mult prea des. Tot ce trebuie să facem este să avem mai multă încredere în noi că putem reuși, să descătușăm talentul românesc!

Sunt și sacrificii pe care a trebuit să le fac odată cu revenirea în țară. Îmi lipsesc discuțiile, dezbaterile prin care încercam noi să rezolvăm problemele globale; îmi lipsesc spiritul de echipă, responsabilitatea și profesionalismul. Și, mai ales, îmi lipsește mentalitatea de învingători de care am fost înconjurată în toată perioada cât am locuit în Statele Unite. Compensez totuși prin călătorii periodice la dezbateri politice sau sociale, unde reușesc să atrag oameni și idei importante pentru România.

Mă încântă faptul că țara noastră este într-un progres accelerat. Este, într-un fel, o șansă de a fi o mică parte dintr-o construcție mai mare. O construcție de care vor beneficia copiii noștri. Acest progres se poate transforma într-un succes doar dacă vom acoperi și acele găuri pe care deocamdată le lăsăm în urmă: problemele sociale, alienarea categoriilor defavorizate, stresul în care trăim cu toții, lipsa unor perspective pentru tineri și un sistem de educație care rămâne în continuare depășit.

Reconstrucția școlii românești este un proiect extrem de important pentru mine și sper că voi avea șansa să pun în aplicare ideile și proiectele legate de învățământul și cercetarea românească.

Cred cu tărie că România se poate ridica prin competitivitatea educației și cercetării. Dar pentru aceasta, în opinia mea, școala românească trebuie să abandoneze modelul informativ și să adopte modelul formativ de competențe, astfel încât fiecare absolvent al oricărei școli de la orice nivel să se poată integra rapid pe piața muncii. Trebuie să trecem de la sistemul de învățare prin reproducere, existent în momentul de față, la sistemul de învățare prin a face, prin practică.

Încă din anul 2005 am susținut necesitatea realizării unui consens național activ cu privire la elaborarea și aplicarea unei strategii convergente, coerente și eficiente de dezvoltare educațională pe termen mediu și lung.

Pentru aceasta era nevoie, după părerea mea, de elaborarea și semnarea unui Pact Național pentru Educație care să stea la baza elaborării unei strategii coerente, într-un orizont de timp mediu și lung, pentru evoluția educației și cercetării, astfel încât toate proiectele și programele să poată beneficia de predictibilitate, de studii de fezabilitate și de impact, de investiții interne și externe. Astfel încât nici un ministru care mai vine la conducerea Ministerului Educației și Cercetării să nu mai considere că reinventează de fiecare dată roata. Trebuie să se înceteze cu experimentele pe copii, când materia pentru examene importante precum capacitatea sau bacalaureatul a fost modificată cu puțin timp înaintea examenelor. Nu este normal ca fiecare ministru care vine la cârma Ministerului Educației să inventeze propria reformă. Deși am susținut aceste idei încă din 2005, deși au fost multe persoane, inclusiv din partid, care mi-au pus piedici, cu încăpățânare, este adevărat, nu am abandonat o secundă acest proiect, și în martie 2008 s-a finalizat prin semnarea de către toate partidele, sindicate, asociații de părinți, studenți și elevi a Pactului Național pentru Educație. Mărturisesc că sunt tare mândră de acest succes care mai adaugă o cărămidă importantă la fundația creării unui sistem de educație performant.

În opinia mea, strategia pentru educație trebuie să se bazeze obligatoriu pe următorul pachet legislativ: Legea învățământului superior; Legea învățământului preuniversitar; Legea privind statutul personalului didactic; Legea salarizării; Legea descentralizării; Legea calității în învățământ. Numai așa vom asigura stabilitate legislativă în acest domeniu atât de important. Nu folosesc cuvinte mari când spun că educația și cercetarea sunt domenii strategice, de siguranță, ale statului român și trebuie tratate ca atare.

Este nevoie urgentă de corelarea strategiei de dezvoltare educațională cu potențialul real al elevilor, cu nivelul resurselor materiale și umane, precum și cu tendințele reale ale pieței forței de muncă. De asemenea, este nevoie de deschiderea educației naționale către programele și tendințele internaționale de dezvoltare globală.

Un element esențial în reformarea educației și cercetării românești este eficientizarea sistemului de finanțare. În opinia mea, acest lucru se poate realiza doar dacă educația și cercetarea sunt considerate cu adevărat domenii prioritare și strategice prin alocarea, din fondurile bugetare, a cel puțin 7% din Produsul Intern Brut pentru educație și cercetare. Banii alocați educației și cercetării nu trebuie să mai fie considerați o simplă cheltuială bugetară, ci trebuie să aibă regimul juridic al unei *investiții* în prezentul și mai ales în viitorul României. Nu voi înceta niciodată să cred că investiția în educație și cercetare

este o investiție într-o Românie competitivă. Dacă nu investim în educație și cercetare, vom fi condamnați să rămânem o piață de desfacere cu o forță de muncă ieftină. Este nevoie urgent de creșterea gradului de transparență în ceea ce privește alocarea și utilizarea fondurilor destinate educației și cercetării.

Aici sper că am avut și eu o mică contribuție prin crearea unui precedent sănătos în privința relației dintre o instituție publică și modul în care este cheltuit banul public. La începutul anului 2007 am chemat în judecată Ministerul Educației și Cercetării pentru a face public conținutul contractelor de achiziții publice pe anul fiscal precedent. Am recurs la această măsură deoarece ministrul Educației de la acea dată a refuzat să dea curs cererii mele de a face public conținutul contractelor de achiziții, deși era obligat prin lege să facă acest lucru. Bineînțeles că un astfel de refuz m-a indignat, pentru că mie mi se pare absolut normal ca fiecare instituție publică să dea socoteală pentru maniera în care gestionează și cheltuiește banul public. Nu mai discut aici argumentele penibile cu care s-a prezentat Ministerul Educației la proces. Important este că am câștigat și Ministerul Educației a fost obligat să arate opiniei publice cum a cheltuit banul public... Iar eu îmi exprim speranța că viitorii miniștri vor fi mai grijulii și responsabili știind că pot fi obligați, dacă nu de propria lor conștiință, cel puțin de instanța de judecată, să răspundă în fața românilor față de maniera în care înțeleg să cheltuiască banul public.

În școala românească, în momentul de față, curricula școlară excelează prin cantitatea informațională, fără ca această curriculă să fie corelată cu capacitatea elevilor de a înțelege volumul de cunoștințe predat și de a vedea la ce le servește.

În opinia mea, se impune o reformă curriculară în acord cu standarde de cunoștințe minime, atât pe cicluri de învățământ (primar și gimnazial), cât și pe ani de studiu. În acest sens trebuie avute în vedere sistemele europene de testare. În momentul de față curriculumul național este supraîncărcat cu informații perisabile și nu conține programe de studii care să stimuleze creativitatea, gândirea critică, care să încurajeze autoformarea continuă și intrarea în piața muncii. Un alt aspect pe care eu îl consider extrem de important este integrarea activităților extracurriculare în programa școlară, astfel încât elevul să petreacă mai mult timp în școală sau sub îndrumarea unor mentori. Modernizarea școlilor în vederea aducerii lor la standardele instituționale europene, alături de o foarte bună salarizare a cadrelor didactice și a personalului auxiliar, reprezintă în opinia mea prioritatea zero.

Mobilitatea serviciilor educaționale este esențială. Profesorul nu ar mai trebui asociat unei entități școlare, ci unui spațiu școlar (adică mai

multor școli dintr-un teritoriu), el putând primi sprijin financiar în vederea deplasării. S-ar evita astfel lipsa profesorilor și numărul mare de norme acoperite cu suplinitori.

Descentralizarea învățământului este o problemă pe cât de delicată, pe atât de importantă și de urgentă. În opinia mea, acest proces trebuie să se desfășoare cu mare prudență după ce euro-regiunile vor deveni funcționale.

Cred că este nevoie ca programele de politici publice să pornească de la principiul egalității de șanse și accesului egal la educație pentru toți. Copiii din familiile sărace, de țărani, de muncitori sau funcționari trebuie să aibă acces la educație în aceleași condiții ca aceia din familiile bogate. Sunt lucruri fundamentale, care țin de decență, de echilibrul în societate.

Reforma mediului universitar în acord cu spațiul european al educației reprezintă un reper important în creșterea competitivității țării noastre.

Autonomia universitară a fost un concept aplicat greșit, fără criterii valorice, fapt ce a permis degradarea continuă a învățământului superior românesc, care în prezent este pe ultimele locuri în Europa. În opinia mea, principalele abordări în reforma învățământului universitar vor trebui să aibă în vedere cel puțin următoarele elemente: a) clasificarea valorică a universităților folosind criteriile europene de calitate. Universitățile vor trebui să-și asume și să integreze standarde de calitate astfel încât diplomele universitare să fie eliberate sub autoritatea exclusivă a universității, și nu a ministerului; b) finanțarea actuală a universităților pe student echivalent trebuie înlocuită, deoarece nu creează competiție, fiind în realitate consumatoare de fonduri. Finanțarea va trebui ponderată între numărul de studenți înscriși în primul an și numărul de absolvenți cu diplome. Statul va trebui treptat să treacă de la finanțarea integrală la o pondere de 70% fonduri publice și 30% fonduri atrase privat, prin servicii și asistență oferită guvernului sau comunităților locale și regionale.

Învățământul superior românesc trebuie conectat la spațiul european al educației. Interconectarea universităților, care vor fi certificate ca fiind compatibil europene să desfășoare activități de cercetare, în spațiul european al cercetării (SEC). Pe lângă conectarea la spațiul european al educației, școala românească, învățământul românesc, trebuie să se conecteze și la cerințele comunităților locale. Universitățile vor fi situate în vârful piramidei valorice a comunităților locale, devenind astfel un spațiu al elitelor sociale cu o recunoaștere valorică pe piața muncii. Toate marile proiecte și soluții tehnice care vizează comunitatea locală vor trebui dezbătute în mediul universitar, care va

trebui să proiecteze atât soluții, cât și studii de fezabilitate. Cred cu tărie că universitățile trebuie readuse în spațiul deciziei guvernamentale și regionale pentru marile proiecte în beneficiul deciziei politice. Aceasta înseamnă proiecte dezvoltate în parteneriat public-privat pentru infrastructură și utilități după modelul universităților europene. Bugetul de stat va finanța astfel de proiecte practice care să implice studenții și cadrele didactice din rețeaua universitară. Proiectele de bună practică ar urma apoi să fie externalizate prin intermediul incubatoarelor de afaceri, care vor trebui să existe în fiecare universitate, cu implicarea directă a studenților.

România se poate ridica prin creșterea competitivității cercetării românești. Sună ca un slogan, dar este un adevăr în care cred. În momentul de față sunt total nefuncționale instituțiile de valorificare a cercetărilor științifice și de transfer tehnologic, precum și cercetarea aplicată având ca beneficiari IMM-urile de producție. Domenii precum agricultura și zootehnia, alături de industria alimentară, tehnologiile de protecție a mediului, IT, medicamente, nanomaterialele – pentru care România va primi fonduri structurale și de coeziune – sunt aproape inexistente pe piața rezultatelor cercetării științifice, cu repercusiuni directe asupra soluțiilor care urmează a fi adoptate prin costul ridicat al *know-how*-ului.

Ce se poate face? Răspunsul este simplu. Se pot face multe, important este să nu îți lipsească viziunea, responsabilitatea și, până la urmă, curajul politic de a iniția astfel de reforme care poate câteodată, în anumite momente, nu sunt tocmai populare, dar sunt absolut necesare. Cercetarea românească are un potențial foarte mare. Trebuie doar descătușate talentul și imaginația românilor.

Agenda Lisabona nu trebuie uitată. Este inadmisibil că în momentul de față România se află pe ultimele locuri în ceea ce privește îndeplinirea și respectarea criteriilor impuse de Agenda Lisabona. Nu putem avea o economie competitivă dacă nu investim în cercetare. Cred că se impune și la noi aplicarea conceptelor de bani scumpi și bani ieftini. Este necesară introducerea unui sistem de creditare a cercetării. Un sector foarte important al unei economii, cercetarea științifică trebuie să beneficieze de sistemul de creditare convenit cu sistemul bancar și Banca Națională. Atragerea resurselor umane cu grad înalt de calificare în cercetarea din țară este una dintre problemele majore ale cercetării românești. Este necesară o campanie de atragere a tinerilor cercetători români formați la marile universități din Europa și din lume în vederea reintegrării lor. Actualmente, politica aplicată nu are efecte practice, deoarece un cercetător român de top nu acceptă să lucreze sub coordonarea unui cercetător a cărui valoare științifică este sub cota de

piață a expat-ului și într-un sistem de retribuire ierarhică cu cotație valorică îndoielnică. Cercetarea românească trebuie să se deschidă spre resursele umane indiferent de naționalitate, criteriul principal fiind cel al competențelor și al valorii de piață. Mai mult, cercetarea din România suferă de lipsa beneficiarilor pentru că operează cu teme proprii, și nu cu teme și subiecte lansate de un beneficiar fizic. Guvernul se găsește în acest moment în poziția de finanțator majoritar al cercetării, fără ca el însuși sau administrațiile locale să și solicite rezultate aplicabile în activitatea curentă, plătind practic de două ori: o dată consultanța străină și a doua oară cercetarea fără beneficiar. De aceea este absolut necesară poziționarea Guvernului și a autorităților locale în postura de beneficiari direcți ai cercetării științifice.

V-am povestit mai sus câteva dintre ideile pe care încerc să le promovez în domeniul educației. Un bun prieten mi-a spus că dacă ai o societate sănătoasă și educată, chiar nu ai nici un fel de probleme. Dacă majoritatea colegelor și colegilor mei din politică ar înțelege că totul pornește și se poate rezolva prin educație, ce bine și ce ușor ar fi! Haideți să descătușăm împreună talentul românesc.

De multe ori am fost întrebată dacă este ceva anume care mă face să regret că am venit acasă. Deocamdată nu mă înnebunește nimic. Am reușit să accept și părțile noastre negative, ca popor, ca țară, ca societate. Am încercat să înțeleg cauzele și tocmai din acest motiv cred că le putem transforma în puncte forte care i-ar putea aduce României un loc important pe harta globală. Dar mă supără că nu avem mai multă încredere în noi. Vreau să văd mai ales la tânăra generație o atitudine de învingători.

Dacă nu mă întorceam, probabil în câțiva ani eram partener la una dintre cele mai mari firme de avocatură de pe Wall Street, cu un venit anual considerabil și o poziție socială solidă.

Aș fi fost o poveste de succes, peste Ocean însă. M-am întors pentru a fi o poveste de succes aici și pentru a contribui și eu la povestea de succes a României.

România este o țară cu care în momentul acesta mulți fac tot ce vor. În acest moment „importăm" mai mult părțile negative ale societății occidentale, dar aceste lucruri se pot și se vor schimba și prin eforturile noastre.

Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că țara noastră este abandonată de mulți oameni valoroși. Eu continui să sper că în curând însă va fi suficient de atractivă pentru ei, astfel încât mulți vor dori să rămână acasă sau se vor întoarce, așa cum am făcut-o noi. Sper ca în 10 ani, satele acum părăsite din preajma orașelor mari să fie locuite de tineri de succes, cu job-uri bine plătite, care să exporte inteligența,

nu forța brută de muncă. Dar pentru asta e nevoie de educație, e nevoie de programe viabile de reintegrare a tinerilor în sistemul de învățământ. Trebuie să ne creștem și să ne educăm copiii pentru succes.

Poate și dumneavoastră vă întrebați și mă întrebați: „Ana, de ce te-ai întors?". Răspunsul este simplu. M-am întors pentru că nu am vrut să rămân acolo niciodată. Pentru că aici este casa mea. Am știut de la bun început că destinul meu este în România, pentru a contribui la construcția țării la care visăm cu toții și la care au visat părinții noștri. Țara în care merită să își ducă viața copiii noștri.

Am avut în mână „lozul câștigător", dar am decis să pariez pe România, pe puterea noastră de a schimba lucrurile. Pe uriașul potențial pe care îl au tinerii români, potențial care trebuie să fie pus în valoare aici, pentru noi toți, nu în altă parte. Știu că se poate, pentru că am reușit acolo unde foarte puțini reușesc. Noi decidem care este viitorul. Și tot noi facem acest viitor. Eu văd un viitor frumos. Rămâne să îl vedem cu toții așa și el va deveni realitate mai repede decât credem. Cheia succesului este însă ca toți cei care gândim la fel să fim uniți și să nu rămânem insule izolate care pot fi anihilate mult mai simplu și mult mai ușor. Nu spun că este ușor. Nu. Sunt multe obstacole, dar eu știu că dacă toți cei care gândim la fel ne adunăm, putem porni acea flacără care să pună bazele unei societăți meritocratice în România. Am avut parte și eu de una dintre cele mai mizerabile campanii de denigrare și defăimare, cu înscenări dintre cele mai josnice. Deși știam adevărul, toate aceste mizerii m-au durut, pentru că m-au lovit în ce am eu mai de preț: copilul meu și familia mea. Dar frumusețea și încrederea din ochii copilului meu, ai soțului meu mi-au dat hotărârea și puterea să nu abandonez. Sigur, am luat măsurile legale și l-am acționat în judecată pe cel care a declanșat toată campania de defăimare și aștept ca justiția să facă dreptate, pentru ca asemenea lucruri să nu se mai întâmple într-un stat de drept. Mărturisesc că în această perioadă am descoperit adevărate caractere, dar și multe jigodii pe care le-am eliminat, în regim de urgență, din cercul meu de prieteni și colaboratori.

Ce pot să mai spun? Oare ai și tu senzația apăsătoare că în țara noastră totul e cumva aiurea, că cele mai simple lucruri sunt dificile, că sistemul valorilor e dat peste cap, că avem de-a face cu o dictatură a nonvalorilor? Că mulți dintre cei care ne conduc nu se sinchisesc de problemele tale? Că școala nu te învață destul, iar justiția nu mai are nici o legătură cu dreptatea? Că grosolănia și nesimțirea au atins proporții pandemice? Că nu mai ai în cine să crezi, în cine să speri că va putea opri aceste lucruri?

Dacă da, atunci gândești ca mine. A constata că lucrurile merg prost nu e însă suficient. Trebuie să facem ceva pentru a reveni la normalitate. *Noi! Acum!* Nu e vorba doar de viața ta și a mea, ci în primul rând este vorba de viața copiilor noștri. Este vorba de ce România vrem pentru copiii noștri!

O politică pentru oamenii secolului XXI!

O politică pentru România secolului XXI!

O România în care să avem dreptul la opinie și acest drept să ne fie respectat!

O România cu justiție nu la TV, ci în sălile de judecată, în care să fie aplicată legea, indiferent cum te cheamă!

O România în care locul competenței să NU fie luat de combinatori și găști!

O România în care să poți reuși în viață pe baza competențelor profesionale, și NU pe pilele puse de unul sau de altul sau pe baza discuțiilor și jocurilor oculte de culise!

O România în care munca cinstită, valoarea și competența profesională să NU fie aruncate la coș!

O România în care tinerii să se realizeze profesional aici, acasă, iar cei plecați să fie convinși că, dacă nu se pot întoarce acasă, nu e totul pierdut și că merită să facă ceva pentru această țară de acolo, de unde sunt!

O România în care să fii mândru/mândră să trăiești și să îți crești copiii!

Proiectul la care te invit să fii parte activă e „Proiectul România". Este proiectul pentru care am venit acasă. Este proiectul în care cred. Fără a folosi cuvinte mari, România merită mai mult decât circul ieftin care se derulează în fața noastră de mult prea mulți ani.

Există un timp pentru toate. Pentru noi, timpul răbdării s-a terminat. A sosit timpul acțiunii. Hai în echipă să urnim lucrurile.

Contez pe tine!

Viața și munca mea sunt publice pe site-ul personal: www.anabirchall.ro. Vă aștept acolo pentru a ne cunoaște mai bine și pentru a merge împreună pe acest drum.

Ion Vianu

Septembrie 2003

Ion Vianu s-a născut în 1934 la București. După ce a început studiul limbilor clasice, a trecut la Facultatea de Medicină, la București. Este psihiatru, psihoterapeut. În 1977, după ce a protestat împotriva abuzurilor politice ale psihiatriei în România, a obținut azil politic în Elveția, unde a profesat psihiatria și psihoterapia. A fost activ, prin scrierile sale publicistice, în mișcarea pentru apărarea drepturilor omului. După 1990 a revenit des în țară, pentru a se stabili în România în 2003.

Ca psihiatru a publicat, în 1975, o *Introducere în psihoterapie*.

Este publicist, comentator civic și politic, colaborând mai ales la revistele *22*, *Lettre internationale*, *Apostrof*, *Dilemateca*. De asemenea, este eseist, memorialist și romancier.

A publicat volumele de eseuri *Stil și persoană* (1975), *Blestem și binecuvântare* (2007), *Investigații mateine* (2008).

Ca memorialist, a publicat (împreună cu Matei Călinescu) *Amintiri în dialog* (1994, ed. a III-a 2005). În 2009 a publicat un volum de amintiri, *Exercițiu de sinceritate*, iar în 2010, romanul autobiografic, *Amor intellectualis*.

Este autor al romanelor *Caietele lui Ozias* (2004), *Vasiliu, foi volante* (2006) – care fac parte dintr-un ciclu neîncheiat, *Arhiva Trădării și a Mâniei* –, *Paramnezii* (2005) și *Necredinciosul* (2008).

Ajutorul ce-l pot da

Nu știu dacă este destul de clară noțiunea de locuire a unei limbi. Am sosit în țara francofonă în care am trăit un sfert de secol știindu-i limba îndeajuns de bine pentru a sesiza orice nuanță a ei, pentru a exprima tot ce voiam și chiar a scrie aproape orice. Acest „aproape" cere câteva explicații: nu am avut niciodată o relație îndeajuns de familiară cu limba aceea, numită și limba lui Voltaire. Insist: o cunoșteam foarte bine. Dar în ea nu eram acasă. Nu vreau să vorbesc de accentul meu francez, un frumos accent, de care sunt mândru: cu ușoare nuanțe provensale trecute prin Orient; mi-e imposibil să graseiez, imposibil să spun *en*, *an* perfect pe nas, cu o notă ireductibil originală, cu anumite *tours de phrase* inimitabile ale francezei de București, un grai cu vechi tradiții și de mare respectabilitate, cel de care s-au amuzat generații întregi (vezi Elvire Popesco), cel care a negociat cu onoare, la Versailles, România Mare. Acest accent îmi mărea, dacă pot spune așa, valoarea adăugată. Toată lumea are un accent. Chiar și academicienii francezi. De ce nu noi? Eu? Nu mă jena nici faptul că în primul sfert de secundă după întâlnirea cu cineva, la tutungerie, la berărie sau la spital, puteam vedea în ochii celui care mă asculta acest gând, nu ostil, dar foarte limpede: „Tipul ăsta nu e de aici", *Il n'est pas de chez nous*. Nu, asta nu mă deranja, fiindcă era chiar adevărat. Cu toată dubla mea cetățenie. Cu toată prezența mea în acel mic și încântător burg în care, după douăzeci de ani, nu puteam merge mai mult de cinci metri pe strada principală fără să salut sau să fiu salutat de cineva. Eram familiar cu locurile acelea. Eram la mine. Dar nu eram în limba mea. Aveam toate drepturile, și ele erau respectate. Aveam prieteni, și îi am încă. Viața era mai puțin complicată decât în România, trenurile mergeau bine, funcționarii erau politicoși și eficienți. Dar la mine acasă, în limbă, nu eram. Reiau: nu din cauza accentului. Chestiunea nu era fonetică, ci stilistică. Topică. Să mi se ierte exprimarea cam pedantă, iată ce vreau să spun: modul în care formulam fraza era diferit. Nu incorect, dar diferit. Cuvintele se angajau în vorbire altfel, după niște reguli vechi, care erau ale limbii mele materne. Aș fi putut să încerc să schimb, cu un efort cert, dar nu colosal, modul meu de-a pune

cuvintele în fraze, dar... cu sentimentul, nu nevinovat, că ceva din gândurile mele, așa cum se formaseră în creierul meu, cu vechi rădăcini în trecut, în felul cum se exprimau părinții și bunicii mei, în apărările și în victoriile copilăriei, avea să rămână pe dinafară. Adică ar fi fost începutul unei falsificări.

Poate că nu aș fi avut aceste probleme, care ar putea să apară unora specioase, dacă nu aș fi avut un proiect literar. Eram decis, din acel punct al vieții în care relația cu vechea mea profesie se încheia, să scriu. De aceea, chestiunea limbii era pentru mine atât de însemnată. Mai întâi, să constat o imposibilitate: aceea de a scrie literatură în franceză. E adevărat: Emil Cioran a reușit, cu prețul unor eforturi patetice, asupra cărora s-a oprit în repetate rânduri, să scrie în limba asta. Joseph Conrad, polonezul, a devenit unul dintre cei mai mari scriitori englezi. Aici, modestia m-ar obliga să spun: eu nu sunt ei. Dar nici măcar nu e acesta motivul. Aș putea să spun: ei erau mai tineri ca mine când au conceput proiectul de-a schimba limba literaturii lor. Nu era nici asta; era o chestiune de plăcere. *Simțeam nevoia să beau de la izvoarele limbii române.* Ca și cum în mine ar fi existat o insuficiență, ceva care îmi lipsise altădată și care acum voia să recupereze. Acest „ceva" era nevoia de-a scrie românește. Fiindcă despre România trebuia să scriu românește. Eu nu voiam să explic România altora, ci să mi-o explic, înainte de toate, mie.

Bine, va spune un interlocutor al meu, informat asupra vieților și pătimirilor scriitorilor, dar foarte mulți scriitori trăiesc în afara țării lor, în afara teritoriului unde se vorbește limba lor. Condiția exilului este tipic scriitoricească. Scriitorii își pun în sacul de voiaj limba și pleacă cu ea. Din nou, nu pot decât să dau exemple prea ilustre. Soljenițîn a scris rusește în exilul american. Vargas Llosa trăiește la Londra. La urma urmelor, îmi puteam închipui că aș putea trăi așa, ca un ins bizar despre care vecinii nu pot spune ce face toată ziua: scrie și scrie, chinuie tastatura, iar la urmă trimite editorului său un text. Face una, două vizite în țară, își „lansează" cărțile... pleacă... De ce nu? Nu, fiindcă „simțeam nevoia să beau de la izvoarele limbii române" (vezi mai sus).

Dar ce o fi însemnând asta? În prima mea viață, cea dinaintea exilului, nu am cules tot ce puteam din limbă, provizia pe care am luat-o cu mine în valiza de călător pe termen lung (care n-ar mai fi trebuit să privească în urmă, dar, precum Orfeu, dorind-o pe Euridice, o face și recade) era prea mică. O foame grozavă de limba română mă chinuia, iar faptul că aveam cu mine în bagaje pe Eminescu și pe Caragiale nu mi-era de ajuns. Nu de limba literară aveam nevoie, ci de limba din piață. Nu e nici o explicație de dat, așa este, pur și simplu.

În anii când nu erau români pe străzile din Roma, din Barcelona sau de aiurea, a auzi românește era un prilej de perplexitate. Întâlnirea, întâmplătoare, pe stradă, între doi români era ca între doi extratereștri, ei trebuiau să păstreze secretă originea lor comună. Apoi, când am revenit în țară, la început temporar, pentru zile sau săptămâni, trăiam de fiecare dată aceeași uimire: aici toată lumea vorbea românește. Mi se părea că visez. Prin ce accident, prin ce minune, toată lumea vorbește limba mea? Mai târziu, în anumite împrejurări, mi-am dat seama că nu mai depindea decât de mine să trăiesc o parte, oricât de mare, a vieții mele restante în acest tărâm de basm, în care toată, absolut toată lumea vorbea românește.

Eram conștient de faptul că o asemena opțiune îndrăzneață comporta și unele riscuri. Precizez că nu era vorba de viața în România (acele primejdii le pun, deocamdată, deoparte), ci de viața în românește. Cel dintâi dintre riscuri nu mă privea pe mine, ci însăși limba în care aveam să reajung, ca urmare a opțiunii mele lucide. Oare, precum un călător pe tărâmuri exotice care a contractat boli necunoscute, nu voi contamina limba română cu tot felul de virusuri și de paraziți necunoscuți? Să îmbolnăvesc limba strămoșească? Teama mi s-a risipit (dar nu și îngrijorarea), când am constatat ce prăpăd se produsese în foarte puținii ani de absență (la urma urmelor, nu fuseseră decât doisprezece și jumătate) în limba mea maternă. În două etape: mai întâi, izolarea ei într-o societate care trăise închisă în sine și asuprită. Într-o societate izolată și oprimată limba sărăcește.

În timpul stagiului meu militar, acum cincizeci și ceva de ani (da!), eram învățați de superiorii noștri să ne exprimăm conform regulamentului. În fraze relativ simple și corecte gramatical, dar care, prin definiție, nu puteau să iasă din canoanele (nu e un joc de cuvinte!) artei militare. Ați observat cum se exprimă și azi purtătorii de cuvânt ai Poliției, la radio, la TV, atunci când vorbesc despre starea drumurilor, despre un accident produs nu știu unde? Este o parafrază a regulamentelor. Așa au fost învățați românii să vorbească sub comunism. Societatea socialistă nu a reușit să depășească stadiul „comunismului de război" (expresie, de altminteri, leninistă). Comunismului de război i se potrivește un limbaj de război. Este o „limbă de lemn", o anumită variantă a ei: un limbaj compus din formule fixe, bun pentru orice situație, menit unui singur scop (toate celelalte funcții ale limbajului fiind lăsate în umbră) – a transmite că partidul veghează. Limba comunismului a fost de o enormă, de o fantastică sărăcie. Unii poeți evadau în delir verbal, în combinațiile cele mai improbabile, câteodată stupefiante, pentru a-și demonstra că erau liberi. Era un

exercițiu; dar libertatea lor nu jena pe nimeni. O libertate care nu supără e o iluzie.

De o parte era limba birourilor, care devenea din ce în ce mai mult limbă comună, a poporului. De partea cealaltă, limbajul improbabil al poeziei. Între ele, limba grosolană a înjurăturii, la care românii vor renunța cel mai greu (aș vrea să aflu cum se explică, genetic, istoric, această pasiune a înjurăturii, din care strat etnic: peceneg, cuman?). De fapt, limba sudalmei era ridicată la un rang neașteptat, înnobilată. Fiindcă rămânea singura vie.

Peste noapte, românii s-au trezit liberi. Liberi pentru ce? Firește, pentru a vorbi. Era primul efect, cel mai rapid, care costa cel mai puțin. Limba de lemn s-a prăbușit cu viteza cu care a dispărut partidul comunist. Tot așa cum PCR făcea pe mortul, spre a supraviețui, și limba de lemn s-a ascuns, s-a prefăcut. Înjurătura a rămas, în schimb, ca o marfă pe tejghelele străzii. S-a creat un dezechilibru. Insulta, și toate comportările care o însoțeau, grobianismul străzii circulate, al coridoarelor de spital, al posturilor de televiziune, al tribunelor parlamentare a luat tot locul limbii de lemn. Ea a devenit obeză, hipertrofică, exaltată, mulțumită de sine, ca o mașină Hummer, ca un miliardar cu cercei. Ca inundația prostului gust, rupând toate stăvilarele, neținând seama de nici o slăbiciune, batjocorind văduvele, orfanii, cerșetorii... Miracol, limba seamănă cu lumea care o vorbește. Nu mai există asupriți și asupritori, ci numai slabi și puternici, iar forma și conținutul sunt aidoma. Își împart frățește numai suduiala. Studiind forma, limba, afli totul despre conținut, cum arată societatea.

Adiacent, au apărut cuvinte englezești, și alte câteva. McDonald's face rating. Legile se implementează, una după alta, mai abitir.

Combinația e infailibilă. Eviva!

O, ...Efortul de-a re-creea limba română – și dificultatea de-a ajunge la ea! Vorbesc și de limba străzii, și de limba ziarelor, și de limba „frumoasă" a literaturii. Toate sunt în suferință. Suferință care, de altfel, nu provine numai din senzația că e voie orice (nu ca în „vechiul regim"), ci și din degenerarea progresivă a exprimării în civilizația occidentală, care, chipurile, ne servește de model.

Există o pornografie fără frontiere. Nu sunt unul dintre acei retrograzi care cred că trebuie să folosim exclusiv un limbaj de salon, distins, în care nu trebuie să-și facă loc nici o aluzie la părțile acoperite ale trupului nostru și la funcțiile lor. Am scris chiar de curând câteva pagini despre opera unui mare poet care cântă sublim dragostea sub acest aspect elementar și major. Dar mă jenează profund folosirea gratuită a vocabularului anatomo-fiziologic din unica dorință de a-ți proclama libertatea de expresie. Este o adevărată infantilizare

a limbajului, care îmi aduce aminte de anii de liceu, când ne „defulam" vorbind porcării. Dacă în limbajul privat acest lucru este posibil, în cel public preponderența lui dovedește infantilizarea profundă a societății. Este nu numai o dovadă, ci un aspect al acestei copilării triste a lumii pe care o trăim.

...Deci eu am revenit în România și am constatat că aici toată lumea vorbea românește. După ce mi-a trecut uluiala față de acest fenomen incredibil, o raritate statistică, am observat că nu mai era româna mea. Prima mea mișcare a fost să se trezească în mine un duh conservator. De fapt, a fost doar schița unei mișcări, fiindcă mi-am dat seama că e inutil să fii conservator și retrograd, nu te urmează nimeni sau, eventual, te urmează câțiva dintre tovarășii tăi de generație, și atât.

Nu mi-am făcut iluzii. Cu ani în urmă, am citit că emigranții ruși din Occident (cei care scăpaseră de revoluția bolșevică, dar continuau să trăiască în Rusia eternă, eterni cultivatori ai „sufletului rus") se plângeau de același lucru. Limba rusă, spuneau ei, nu mai era aceeași. Era o limbă străină... pe care o înțelegeau, dar îi zgâria în urechi, la tot pasul. Limba ta nu trebuie numai să o înțelegi, ci și să o împărtășești emoțional cu cel din față. A vorbi este un act de comuniune. Este ca și cum ai împărtăși o mâncare bună sau o muzică ce spune ceva sufletului celuilalt. Sau o idee. De fapt, toate astea la un loc. Avantajul exilului, al exilului într-o altă limbă, este să-ți atragă atenția asupra acestui fapt. Ceea ce în afara teritoriului limbii tale trăiai automat, fără să-ți dai seama că este un privilegiu, este redescoperit ca o plăcere. Sau ca o nenorocire, când nu mai ai posibilitatea s-o trăiești.

Am reintrat în limba română cu sentimente amestecate. Pe de o parte, cu bucuria că pot să scriu în română. Adică într-o limbă al cărei coproprietar eram. În limba franceză eram un simplu invitat. Ce înseamnă această diferență? Una foarte mare. Când scriam în franceză, mă întrebam tot timpul dacă se zice așa, dacă nu cumva modul cum întorc fraza nu este o *langue de métèque*, așa cum povestește Cioran că erau judecate producțiile lui în anii când învăța să devină scriitor francez. E ceva special cu franceza, are forme fixe peste care nu poți să treci, practicarea ei este ezoterică. Ori te naști și crești cu ea, ori te inițiezi; dar treptele inițierii sunt multe, iar probele greu de trecut. Trebuie să ai o mare motivație ca să intri în această francmasonerie care este limba franceză literară. Să fii tânăr. Să ți se interzică întoarcerea în țara ta. Să ai un resentiment enorm față de limba maternă. Cioran, poate, trăise asta. La Paris, în primii ani, era nenorocit ca Maldoror. Sentimentul de vinovăție se combina în mintea lui cu incriminările față de cei ce pierduseră bătălia. Era prea inteligent pentru a rămâne un spectru. Prea sceptic, ca guerillero. Prea ambițios, pentru

a se rata. Eu, toate astea, nu le găseam în mine. Sau Joseph Conrad, polonez prin naștere și scriitor englez, unul dintre cei mai mari. Poveștile lui sunt de peste mări și țări. Chiar ale unui marinar englez. Având respect față de om și detestând toate formele de opresiune, cu o toleranță plină de elan, care amintește pe revoluționarul anti-țarist. Engleza lui avântată, care a fost citită și a convins, poartă acest fond „polonez".

Ceea ce doream eu să povestesc (atunci când s-a pus cu adevărat problema să dau tot timpul meu scrisului, după ce făcusem publicistică, scrisesem eseuri, memorii) erau întâmplări de aici. Eram prea bătrân pentru a învăța o altă limbă literară, prea convins că ele trebuie spuse și confirmate, prin literatură. Fiindcă literatura e mai convingătoare ca istoria. De la L. Tolstoi știm mai mult și mai limpede despre războaiele napoleoniene decât din scrierile istoricilor, de la Rebreanu despre 1907, citind *Răscoala*. Pe unele le știam din copilărie și mă frământaseră toată viața. Altele voiau să vorbească despre lucruri trăite de mine. Viața în România îmi apăruse la un moment dat aidoma celei într-un uriaș spital de psihiatrie, un azil incomensurabil. De o parte, infirmierii-paznici, gata să te injecteze dacă te agitai, de alta, bieții alienați, declarați conformi și vindecați numai dacă vorbeau limba care le era predicată. Altfel, „tratați". Spitalul de psihiatrie comunist (într-unul dintre ele, nu cel mai rău, îmi desfășurasem și eu activitatea, înainte de exil) mi-a apărut ca metafora perfectă pentru a înfățișa adevăratul chip al țării înrobite. Pe de altă parte, aveam povești vechi, auzite de la cei bătrâni, despre trădări nemărturisite, despre pocăințe prea târzii sau absente, despre tragedia celor care crezuseră într-un sprijin din afară ce nu avea să vină niciodată. Între aceste blocuri sau fărâme de memorie spartă, pe care eu încercam să le lipesc, să le adun la un loc dându-le o altă formă, ca într-un caleidoscop unde există imagini mai pertinente decât altele, și limba în care le scriam mi s-a părut că există o adevărată legătură. Dacă le-aș fi scris în alt idiom, aș fi trădat conținutul care mă urmărea. Deodată, faptul de-a scrie în română nu îmi mai apărea ca o insuficiență, ca actul unui om prea bătrân pentru a se adapta, ci ca un act congruent cu realitatea mea. Nu era posibil să fac altfel. Conrad nu scrie despre Polonia.

Dar cum să scriu despre acest univers, cu trăsături baroce, pe alocuri fantastice? Mintea mea, formată de mult în română, fusese supusă bombardamentului raționalist al limbii franceze. Nu vreau să povestesc aici chinul și ezitările mele. E vorba, într-o aceeași măsură, de o muzică (ritm, armonie), dar și de o anume ordonare a ideilor, care nu mai seamănă cu cărțile românești ce-mi fuseseră exemplu.

Ajuns aici, eram constrâns să înțeleg multe lucruri, mai ales limba română, așa cum arată ea azi. Mi-am adus aminte de studiile mele filologice din tinerețe. Am consultat dicționare de istorie a limbilor. Ce am găsit? Că limbile nu sunt altceva decât o acumulare de greșeli. Sunt mormane de ruine între care se ascund palizii refugiați, vorbitorii acestor limbi. Barbarismele dobândesc treptat cetățenia, tot felul de greșeli de gramatică, de contrasensuri capătă un statut onorabil. În raport cu generația anterioară, oamenii sunt mereu semidocți. Dacă generațiile ce ne-au precedat nu ar fi greșit, am vorbi și azi, la București, o latină ca pe vremea lui Cicero. Limbile sunt o acumulare de vulgarități, fiindcă limbile nu se fabrică în academii, și nici la mesele de scris ale unor scriitori de curte, ci în piețe și la drumul mare. Limbile nu se propagă de la o generație la alta ferite de invazii, în văile prea bine protejate ale unor munți inaccesibili. Ele sunt continuu violate, trecute prin foc și sabie. Ca popoarele. În același timp, există o „Apărare și ilustrație" a limbii. Sub acest titlu, poetul Joachim Du Bellay a publicat, în 1549, un manifest care apăra drepturile limbii lui, franceza, eminența ei, comparabilă cu a limbilor clasice. Întotdeauna există apărători ai statu-quo-ului, și e bine că e așa. Nu se poate face istorie fără apărători, altfel schimbarea ar fi doar o regresiune. Cuvântul, civilizațiile trebuie apărate de prea repedea schimbare. Acest front, cu două tabere și o luptă, decide rezultatul bătăliei. Conservatismul fără concesii e moartea unei limbi, deschiderea fără rezistență la orice influențe este barbaria. Chiar scrisul meu e o parte a teritoriului pe care se dă lupta. Chiar destinul meu e o parte a acestei lupte. De multe generații, din timpuri imemoriale, toate ramurile familiei mele trăiseră pe acest pământ. Eu am apucat o vreme de migrații. Pe lângă ale altora, ele sunt o simplă plimbare, și încă nu de durată prea lungă, până în curtea vecinului. Odată am fost la Marrakeș. Exista acolo o așezare evreiască de mai bine de două mii de ani. Strămoșii lor nu asistaseră la întâmplările care au avut loc la Ierusalim pe vremea lui Pilat din Pont. Pe vremea aceea, ei erau deja acolo, la picioarele munților Atlas. Cu douăzeci de ani înainte să ajung în „ghettoul" lor, au trebuit să plece. După două mii de ani și mai bine. Iar cei care aveau drum prin Marrakeș nici n-ar fi știut că ei locuiseră acolo zeci de generații, dacă nu ar fi fost câteva urme materiale, devenite locuri turistice. Fac acest excurs pentru a susține că generația noastră a trăit evenimente unice. Pe lângă faptul că populația lumii a devenit, în timpul de când m-am născut, de trei ori mai mare, că au avut loc masacre fără precedent, mișcările de populație au atins o amploare necunoscută. Dezrădăcinarea a devenit condiția omului

contemporan. Mii de triburi altădată sedentare au devenit nomade. Fenomenul reîntoarcerii în locul părăsit este unul excepțional, strict individual. O raritate statistică. Eu fac parte, mi-am zis gândind la marea vânzoleală, la marea inflație a vieții și a suferinței, la marea hulă care a ridicat și a risipit masele umane – toate acestea în anii trăiți de mine –, din micul, infimul cuantum al celor reîntorși. Am găsit puțini prieteni vechi – e adevărat, foarte buni –, am regăsit o țară ulcerată, dezorientată, ignorantă de istorie și mâncată de resentiment. Culmea, o țară mai ispitită ca oricând de exil, cu atât mai mult cu cât nici o opreliște nu mai există la granițe. O țară pe cale să se prefacă într-o pustie? Într-un refugiu pentru seminții răsăritene, în cadrul marilor migrații milenare, de la est la vest? Dintre puținele lucruri pe care cred eu că le pot face, unul de căpetenie este să dau un ajutor limbii române.

București, 2007

Tereza Vâlcan

Octombrie 2003

Tereza Vâlcan este pasionată de aviație, astronomie, artă, cultură și sporturi extreme. Jumătate românică, un sfert grecoaică și un sfert rusoaică, se consideră o fire optimistă și o minte deschisă. Fire ambițioasă și neliniștită, își dorește să trăiască fiecare zi ca și cum ar fi ultima și să învețe în fiecare zi ca și cum ar fi prima.

Pe plan profesional, are peste 10 ani de experiență în domeniul relațiilor publice. Recent, și-a înființat o firmă proprie de consultanță în comunicare și a lansat *MBIKE*, o revistă lunară dedicată iubitorilor mersului cu bicicleta. Înainte de antreprenoriat, a deținut funcții de management în diverse companii, precum Civitas Ketchum Pleon, Cosmote, Salans, Altex etc. Și-a clădit experiența în comunicare de-a lungul mai multor ani petrecuți în Statele Unite, unde a activat ca specialist în relații publice pentru mai multe companii din domeniul privat.

Tereza Vâlcan este absolventă a Universității din Maryland (SUA), unde s-a specializat în Jurnalism și Relații Publice, și deține un Executive MBA la Universitatea din Viena.

Participă la diverse acțiuni de voluntariat în domenii ca educația și arta, susține cauze sociale și consideră că responsabilitatea pentru ziua de azi și cea de mâine ne aparține.

De ce m-am întors

„De ce te-ai întors din țara tuturor posibilităților și oportunităților, ce te-a putut oare determina să faci acest pas de neînțeles?" Este întrebarea care mi se adresează cel mai des de către cunoștințele noi și chiar de către partenerii de afaceri. Și de fiecare dată, prima reacție este să oftez, pentru că nu pot oferi un răspuns simplu, o formulă, așa cum se așteaptă interlocutorii. Prin urmare, de cele mai multe ori, dau o replică simplă: din dragoste (fără să specific pentru ce sau pentru cine) sau, în medii corporative, „pentru oportunități". Replica nu prea satisface, iar curiozitatea persistă. Însă nu am cum să ofer o explicație scurtă pentru tot ceea ce a constituit o parte importantă din viața mea; experiența are o valoare atât de mare, o încărcătură emoțională atât de puternică… este ca și cum mi s-ar cere să-mi deschid sufletul și să zic „iată totul". Cu siguranță, nici aici nu am reușit să transcriu în totalitate complexitatea întâmplărilor, însă este poate o poveste interesantă și care încă se mai scrie. Pentru că în fiecare zi aflu de ce m-am întors, ce mă ține aici, ce mă face să mă bucur de (aproape) fiecare clipă.

Am plecat în SUA împreună cu părinții la vârsta de 14 ani, la câțiva ani după revoluție. O vârstă la care cu greu te desprinzi de prietenii din copilărie sau de colegii de școală. Și mai grea a fost despărțirea de bunicii mei, alături de care am copilărit. Pentru mine, plecarea a marcat și a forțat chiar trecerea de la copilărie către adolescență – o perioadă de viață tumultuoasă și plină de transformări.

La momentul plecării, mă luptam cu dorința și curiozitatea de a explora lucruri noi (dorință de care „sufăr" și astăzi), pe de o parte, și durerea despărțirii de prietenii buni și de familie, pe de altă parte.

Odată cu primul pas pe pământ american, a început un nou capitol din viața mea. Este ca un roman de aventuri bine scris, ce cuprinde o mulțime de experiențe reale de viață, roller-coastere emoționale, o tramă complexă și multiculturală, momente de vârf și altele de prăbușire. Dar cu happy-end, așa cum le place americanilor.

Ne-am stabilit în Washington, DC, un oraș frumos și verde, cu un fler „european" (orașul a fost proiectat de francezi) și o mare diversitate etnică, un adevărat „melting pot". Deși m-am mutat de cel puțin zece

ori în anii petrecuți acolo, țin minte că prima locuință a fost un apartament micuț și cochet chiar în Georgetown, partea veche a orașului, care îmi conferea o oază „europeană".

Primul an în State a fost și cel mai greu. Un adevărat șoc cultural, lingvistic, emoțional, social etc. Parcă pășeam într-un film american (o comparație pe care am auzit-o des de la români). Totul era nou, strălucitor, amețitor. Era ca și cum trebuia să învățăm să mergem din nou, să o luăm de la capăt, să învățăm „sistemul", care este extrem de diferit de cel european. Din fericire, stăpâneam destul de bine limba engleză (grație mamei mele), ceea ce a făcut lucrurile mai ușoare și m-a ajutat să intru direct în clasa a IX-a la un liceu public. Mi-a luat ceva timp să înțeleg cum funcționează sistemul educațional, de altfel unul foarte practic și logic, însă care nu avea deloc sens pentru mine.

Nu am reușit să mă desprind ușor de tot ceea ce mă lega de țară. Scriam zeci de scrisori prietenilor acasă, vorbeam la telefon cu bunicii, eram chinuită de dorul de casă, de tot ceea ce-mi era familiar. Majoritatea timpului eram deprimată și mă plângeam părinților că m-au adus acolo. Mediul mi se părea ostil, lumea superficială și rece, lucrurile greu de înțeles, obiceiurile ciudate.

În timpul sărbătorilor îmi era cel mai greu. Îmi lipseau și mai tare cei dragi, mirosul cozonacului făcut de bunica, spiritul cald al românilor. Sărbătorile în State sunt transformate într-un ritual comercial în care ofertele de sezon și anunțurile de reduceri detronează adevăratul spirit al ocaziei, indiferent dacă e Crăciunul sau Paștele. Americanii nu ratează nici o ocazie pentru un scop comercial. Astfel s-au născut ziua tatălui, ziua șefului, ziua asistentei etc., iar Hallmark îți oferă câte un buchet, o cană, o felicitare și baloane de fiecare dată. În fond, de ce nu? Ce este rău în a sărbători? Vezi, prin comparație, la noi ziua de 1 decembrie, care ar trebui să fie o zi de bucurie și sărbătoare cu artificii, dar care în schimb arată ca o zi de înmormântare, cu paradă militară, depunere de coroane și alte astfel de obiceiuri prăfuite cu iz sovietic.

Țin minte că am avut o temă la una din materiile din liceu, să fac un studiu despre țara de baștină și cum este ea văzută. Împreună cu un coleg român, am luat interviuri pe stradă, punând simpla întrebare: Ce știți despre România și unde este situată? Peste 90% din cei aproximativ 40-50 de oameni intervievați la vremea respectivă nu știau absolut nimic despre România, plasând-o în Asia, America Latină sau chiar pe continentul african. Prin contrast, un cerșetor de culoare a început să ne spună despre Nadia Comăneci, Ceaușescu și Dracula – fapt care m-a dezarmat și impresionat în egală măsură.

Revenind la perioada de integrare și la dificultățile întâmpinate, acestea țineau în mare parte de rezistența culturală și socială pe care

eu însămi o puneam inconștient. Mă împotriveam faptului că lucrurile stăteau altfel decât le cunoșteam și că trebuia să îmi modific comportamentul și abordarea pentru a funcționa și integra în sistemul american. Cu toții avem intrinsec rezistență la schimbare. Norocul meu este că, la o vârstă fragedă, această rezistență este mult mai șubredă, și am fost până la urmă capabilă să fac schimbări mult mai ușor decât mi-am imaginat și decât reușeau părinții mei.

Așadar, nu am vrut să mă refugiez în comunitatea românească așa cum o făceau mulți care își doreau un nivel familiar de confort și falsă siguranță. În final, curiozitatea, ambiția și dorința de integrare m-au făcut să depășesc momentele de tristețe și încăpățânare și să mă arunc cu capul înainte într-o mare experiență de viață.

Click-ul s-a produs rapid. Am împrumutat din ce în ce mai multe din cultura americană. Numai părțile bune, îmi place să zic. Dar nu este așa, le-am luat și pe cele bune, și pe cele mai puțin bune... Astfel, din probleme, am început să văd oportunități. Din izolare, am ajuns să am mai mulți prieteni decât îmi permitea timpul să întrețin. De unde școala era înainte o corvoadă, ajunsesem să o îndrăgesc și eram nelipsită de la o mulțime de cursuri interesante (literatură, film, sociologie). În State mi-am descoperit pasiunea pentru astronomie și aviație, pentru ciclism și pilotaj, pentru cultura latino-americană, pentru literatură, pentru un stil de viață sănătos și echilibrat. După aproape zece ani petrecuți acolo, pot spune că mă simțeam „ca acasă" și că ajunsesem să îndrăgesc acele meleaguri și diversitatea culturală. Nu pot spune că mă simt „americancă" – mândria, naționalismul înnăscut și încăpățânarea care mă caracterizează m-au împiedicat să mă identific întru totul cu americanii. Dar nici nu trebuia, pentru că America este probabil singura țară în care toate naționalitățile și culturile conviețuiesc în mod armonios (în cele mai multe cazuri).

Cu România nu am rupt însă legăturile, chiar dacă începusem să mă integrez în State și să călătoresc din ce în ce mai mult către alte destinații. Am ținut legătura cu majoritatea prietenilor și veneam în vacanțe să îmi vizitez bunicii. Vizitele au devenit din ce în ce mai rare, pe măsură ce mă simțeam din ce în ce mai bine în State și curiozitatea mea pentru alte culturi și țări creștea. După absolvirea facultății și odată cu startul în carieră, timpul a devenit și mai prețios. Concediile le petreceam descoperind America Latină, Canada, Caraibe, iar în zilele libere dădeam o fugă la Miami sau pe coasta de vest. New Yorkul era febleța mea, o destinație de weekend excelentă și unde ai parte de cultură, artă, muzică, restaurante de cinci stele, cumpărături, promenade prin Central Park și brunch-uri lenețe duminica. Orașul acesta are ceva aparte, trăiește prin toți porii și îți transmite energia

sa debordantă. Este de-a dreptul molipsitor! În fiecare weekend îmi planific o „doză" de New York, plină de activități.

Deși munceam de îmi săreau capacele, s-o zicem pe românește, viața în State era extrem de incitantă și bogată în experiențe prin simpla varietate a opțiunilor. În timpul liber eram mereu activă – fie practicam diverse sporturi în aer liber, la sală pe perioada iernii, fie ieșeam cu prietenii la restaurante, luam lecții de salsa, mergeam la teatru, balet, film, expoziții de artă, acțiuni caritabile și multe altele, cu care aș umple o întreagă carte dacă le-aș descrie. Viața de noapte (pentru vârsta mea de atunci, importantă) era foarte dinamică, existând și aici o varietate largă de localuri.

Mi-am făcut o mulțime de prieteni de pe toate continentele și din toate colțurile lumii. Interacțiunea cu atâtea culturi și etnii a fost un adevărat *eye and mind opener* pentru mine. Contextul se extinde, gândești în termeni globali, stereotipurile dispar și sunt înlocuite de un respect profund pentru fiecare cultură sau rasă. De altfel, în State nu contează de unde provii. Oamenii te judecă doar prin prisma acțiunilor tale și nu pornesc cu un set de prejudecăți, ca europenii. În State nu mi-a fost niciodată rușine să spun că sunt româncă. În Europa, în schimb, originea mea nu reprezintă decât un dezavantaj.

Am trăit în schimb o mare dezamăgire odată cu atentatele de la 11 septembrie și în special cu reacția americanilor și a guvernului la acest *wake-up call.* În loc să se trezească la realitate, să își analizeze propriile sisteme de valori, americanii au avut o reacție adversă și chiar violentă. Nu vreau să intru în polemici, e suficient să spun că mi-am reanalizat și eu viziunea de viitor în State la acel moment. La un an după aceste întâmplări, am revenit într-o vacanță în România (sau, mai bine zis, m-am oprit în drum spre o altă destinație europeană) pentru a-mi vedea verii cu care am copilărit și care rămăseseră la vremea respectivă singura mea legătură de familie aici.

Odată cu această revenire, am simțit profund boom-ul economic, cultural, social și politic prin care trecea România. Energia orașului București, în plină dezvoltare, entuziasmul oamenilor din jur... Se simțea o schimbare radicală (în bine) pretutindeni, plutea în aer un optimism pe care nu aveai cum să îl ignori. Aceste descoperiri au fost „elementul catalizator" care mi-a stârnit curiozitatea și interesul. Pentru prima oară, nu îi mai auzeam pe prieteni că vor să fugă peste hotare. Aceștia vorbeau despre oportunitățile din țară, despre multinaționale care ne-au invadat, despre o viață bună, despre speranța unui viitor promițător. Am investigat mai departe. Mi-am aranjat o serie de întâlniri informale cu oameni din business, manageri de la companii mai mici sau mai mari. Entuziasmul unanim era debordant. Astfel, am început

să cochetez cu ideea de a mă reîntoarce. În plus, am cunoscut o persoană foarte specială în țară, care mi-a oferit încă un plus de motivație sau, mai bine zis, acel factor care a transformat *maybe* în *definitely*. Persoana respectivă a reprezentat ultima justificare a faptului că trăgeam înapoi spre casă sufletește și că acum aveam curajul, oportunitățile și motivațiile pentru a face acest pas important.

Așadar, cu mult curaj, ceva inconștiență, inima aprinsă, sufletul plin de speranță și naivitatea specifică tinereții, m-am reîntors în țară la finele anului 2003. Mi-am spus întotdeauna că dacă nu mă întorceam în țară pe când eram încă la vârsta „inconștienței", era foarte posibil să nu revin niciodată. Despărțirea de prietenii dragi și de State nu a fost foarte grea, din două motive principale: eram convinsă că îi voi revedea curând (nu știu de ce) și foarte entuziasmată de a începe o nouă aventură în viață. Odată ce decizia a fost luată, implementarea sa a urmat la scurt timp. Și așa am ajuns, într-o zi de toamnă târzie, la Otopeni, cu toate lucrurile pe care le dețineam împachetate cu grijă în câteva cutii imense.

Din momentul în care i-am anunțat că mă reîntorc în țară, părinții (care în continuare au rezidența în străinătate) nu au încetat să își facă griji în legătură cu „supraviețuirea" mea în România. S-au străduit întotdeauna să îmi ofere o viață mai bună, un viitor promițător în State, au făcut o mulțime de sacrificii pentru ca eu să am parte de tot ceea ce ei nu au avut în țară. Și îi apreciez, îi iubesc și le rămân veșnic recunoscătoare pentru miracolele pe care le-au realizat pentru mine. Îmi doresc și mă străduiesc ca eforturile lor să fie răsplătite pe deplin, chiar dacă nu am urmat planul lor inițial de a trăi *happily ever after* în State, pentru că am apucat-o pe un alt drum decât cel mai facil. Oricum, îmi stă în natură să aleg calea mai dificilă, însă care, în opinia mea, are recompense mai importante (și aici vorbim de recompense personale și spirituale).

Nu am regretat nici un moment această decizie. Cu toate greutățile întâmpinate, dezamăgirile personale, piedicile și pesimismul care ne înconjoară, mă bucur că am făcut acest pas. Pentru că am învățat multe, am cunoscut oameni deosebiți și am avut parte de experiențe extraordinare. Iar soarele nu a încetat să răsară în inima mea în nici un moment.

Și așa a început al meu *love affair* cu România. Draga de ea, am neglijat-o atâta timp, încât eram curioasă cum mă va primi înapoi.

Bineînțeles că readaptarea nu a fost ușoară. Exact ca un *love affair* în adevăratul sens al cuvântului, relația a evoluat în trei etape importante. Prima: luna de miere.

Primul an în România a fost ca o lună de miere, ca atunci când ești foarte îndrăgostit de viață, încărcat încă de optimismul tipic american,

și poți lua realitatea în piept fără să te doară. Am alergat zile și luni întregi pentru toate documentele (buletin, permis auto, certificat de naștere), am stat la cozi lungi, am dat peste funcționari nepoliticoși și peste o birocrație excesivă. Dar aceste lucruri nu mă opreau din loc. Euforia era prea mare! Priveam România prin ochii unei îndrăgostite, eram emoționată să trăiesc din nou printre români, să pășesc zilnic pe pământ românesc. Eram o sentimentală și puteam înfrunta orice. Tot acest „patriotism" m-a determinat să mă angajez la o companie românească, o speranță care între timp a devenit lider de piață în domeniul său. Îmi doream să experimentez România din toate punctele de vedere, să învăț cum funcționează sistemul, să mă reintegrez și să ajung să mă simt ca acasă.

Treptat, oboseala și frustrările zilnice cu care mă confruntam au început să îmi diminueze entuziasmul, să îmi erodeze pasiunea, tranzitând către a doua etapă în procesul de „reintegrare": dezamăgirea. Ca atunci când realizezi că persoana de lângă tine nu este ceea ce crezi, când dragostea puternică nu îți mai împânzește rațiunea, începi să privești totul cu alți ochi. Și atunci am văzut o altă Românie. Am început să îi observ defectele la tot pasul. Oameni lipsiți de bun-simț, încrâncenați și încruntați, apăsați de povara zilei de mâine. Bătrâni de care nimeni nu are grijă, copii fără case, oameni sărmani, multă indiferență. Și ceva prostie, care abundă și la americani, dar acolo lucrurile funcționează cumva, spre deosebire de aici. Câțiva oameni deștepți acolo au pus la punct un sistem fantastic, în care oricine poate funcționa, indiferent de nivelul IQ-ului. La noi, se pare că nimic nu funcționa cum trebuie. Și mă plângeam de toate – de drumurile cu gropi, de murdăria de pe stradă, de lipsa de minimă civilizație a șoferilor, de răutatea gratuită, de plăcerea de a săpa groapa vecinului, de murdăria din jur, de lipsa de logică și de prostul-gust, de lipsa de respect pentru natură, de oameni și animale. Lista este mult prea lungă. Și o știm cu toții mult prea bine, ne confruntăm zilnic cu toate aceste lucruri. Nu vreau să petrec prea mult timp analizând părțile rele, fiind prin natură o fire optimistă. Însă, la vremea respectivă, am lăsat toate aceste lucruri să mă consume și să îmi stîrbească natura pozitivă.

Nici prieteni nu-mi făceam ușor, nu reușeam să îmi găsesc locul. Iar, pe deasupra, relația în care eram implicată începuse și ea să se destrame. Vedeam cu stupoare cum devin o pesimistă. Simțeam că mă sufoc și aveam nevoie de o gură de aer proaspăt. Această perioadă a durat ceva timp, aproape doi ani în care mă m-am scufundat în nemulțumire și dezamăgire. Adevărul este că mă uitam prea mult în exterior, fără să realizez că multe probleme din exterior le vedeam atât de stringente din cauza problemelor din interior. Când ceva nu

merge bine cu relația, cealaltă persoană pare să fie de vină la o primă vedere. Așa era și cu România – dădeam vina pe ea.

Însă m-am mobilizat, spiritul „învingător" căpătat în America m-a ajutat să-mi recapăt optimismul și atitudinea pozitivă (*can-do attitude*, cum o numesc ei). Prin urmare, am făcut niște schimbări în stilul de viață. Am schimbat mediul de lucru cu unul structurat și internațional, în care călătoream mai mult în afară și interacționam cu *headquarters* de la Londra. Îmi planificam concedii îndepărtate și cât mai multe *get-aways*. Călătoream și prin țară, din dorința de a-i descoperi părțile frumoase. Iar setea pentru cultură și dezvoltare intelectuală m-a făcut să absorb tot ce avea orașul de oferit: teatre, festivaluri de muzică, balet, operă. Am schimbat încă o dată locul de muncă cu unul mult mai dinamic și provocator, care îmi răpea tot timpul și mă distrăgea de la lucrurile care nu mergeau în jurul meu. Fără să îmi dau seama, m-am mulat treptat pe noul sistem, fără să îi accept în totalitate modalitățile de funcționare. Dar toate acestea au fost lucruri care m-au distras de la a mea *love affair* cu România.

De fapt, în încercarea de a redescoperi România, m-am redescoperit pe mine. Și încet-încet, cunoscându-ne mai bine, am început să ne acceptăm, cu frumusețile și defectele noastre. Pe măsură ce învățam să înțeleg defectele, să observ progresele, să văd potențialul acestei minunate țări, mă îndrăgosteam din nou de ea. Dar de data aceasta era o dragoste mai profundă, mai matură. Ceea ce a marcat a treia și ultima etapă (care continuă și în ziua de azi) a acestei *love affair*. În această etapă, descopăr încontinuu lucrurile frumoase ale acestei țări, oameni frumoși și generoși, care mi-au arătat minunățiile României și poporului ei. Nu mă mai satur să descopăr frumusețile României. Ele se află pretutindeni și chiar aici lângă noi, trebuie doar să avem ochii și sufletul larg deschise pentru a le vedea. Se află în ochii senini ai tinerilor, în entuziasmul noii generații, în înțelepciunea vechii generații sau în zâmbetul prietenilor.

Și dacă tot vorbim de zâmbetul prietenilor, ați observat cum un simplu surâs este o comoditate „scumpă" în România? Și nu vorbesc despre zâmbetul fals de complezență, ci despre acela care răsare din interior și se afișează timid pe fețele noastre în momente de sinceritate. Am mai scris despre aceasta și pe blog. Aș vrea să zâmbim mai mult, să râdem cu poftă. Suntem campioni la afișarea verbală sau nonverbală a nemulțumirilor (de fapt, suntem o întreagă națiune de cârcotași veșnic nemulțumiți), dar când vine vorba de exteriorizarea bucuriilor, nu știm să o facem la fel de bine. Haideți, dragi compatrioți, fiți generoși cu zâmbetele voastre! Zâmbiți când vă treziți de dimineață, descoperiți bucuria fiecărei zile și lăsați-o să iasă la iveală către

familie, colegi și prieteni. Așa cum bine zice mama mea când încearcă să-mi smulgă câte un zâmbet: „Dracul nu e chiar atât de negru. Poate viața nu e întotdeauna roz, dar e pastel, și nici gri nu-i rău, se poartă sezonul ăsta".

Uneori, îmi place să merg cu bicicleta prin Herăstrău (în ciuda aglomerației) și pur și simplu să mă uit la lumea din jur, să înțeleg, să mă pierd în mulțime. Herăstrăul îți oferă o imagine destul de completă a frumuseților și a contradicțiilor ce reprezintă această țară. Ca într-o piesă de teatru, fiecare are rolul și locul său. Pe bancă, tinerii îndrăgostiți se sărută pasional și își șoptesc vorbe de dragoste la ureche. Pasiune și inocență, dragoste și naivitate, elan și timiditate. Zâmbesc. Îmi amintesc de primii pași către adolescență, când ne plimbam în parc ținându-ne de mână și nimic în jur nu exista, nu mai conta. Întorc capul și admir un cuplu de bătrâni care privesc nostalgic către apus și se plimbă agale pe alee. Aproape întotdeauna se țin de braț. El poartă cel mai bun costum, pe care-l scoate numai duminica, și pălărie elegantă. La brațul lui, doamna este elegantă la rândul ei și pășește cu mândrie. Nu își vorbesc, par într-o altă lume, una numai a lor, în care timpul parcă a încetinit. Mă întreb dacă noi o să pășim la fel de liniștiți ca ei. Mă întreb ce fel de viață au dus ei în România, prin ce au trecut și dacă bătrânețea le este dulce. Pe lângă ei trece grăbită o altă bătrână, cu două sacoșe mari și pline, parcă teleghidată. Nu se oprește să privească în jur nici o clipă, ochii îi sunt lipsiți de acea licărire vie a cuplului pe lângă care a trecut. Vrea să se descarce de greutățile și grijile care o apasă.

Mă distrage un sunet de chitară. Mai încolo, pe iarbă, văd un grup de rockeri care cântă niște balade cunoscute. Mă duce gândul la perioada dinaintea liceului, când eram într-o gașcă de rockeri și știam pe de rost versurile de la Metallica sau Iron Maiden. Nu departe, se aude un altfel de zgomot. Un fel de R&B. Acolo, lângă pod, e grupul de *street danceri*. Stau să îi privesc cu gura căscată cum fac niște acrobații pe care le-am mai văzut prin Bronx. Încep să prind ritmul și gustul. Nu departe de acest loc este grupul de *street sports*. Skateboarderi, bicicliști, roller-bladeri – de la mic la mare – se dau pe *half pipes*. Trendy, cool. Mai merg un pic și dau de locul de joacă pentru copii. Mămici, tătici, bunici și copii de toate vârstele – veselie mare, vată de zahăr ars, înghețată, gălăgie. Generații vechi, actuale și viitoare. Mă încearcă un sentiment de compasiune, mândrie, bucurie și dragoste față de ei. Forfota mă încarcă de energie, îmi place să zăbovesc aici. Chiar în mijlocul acestei mulțimi de oameni care împânzesc fiecare colț al parcului la final de săptămână, mă relaxez.

Inspir aerul acela, așa poluat cum este. Dar simt orașul și energia celor din jur cum îmi străbat întregul corp. Simt cum sângele românesc îmi curge prin vene. Și mă mândresc cu asta! Fac parte din acest amalgam, din acest oraș, dintre acești oameni și din această țară. Multe lucruri în construcția mea „americanizată" ne despart, însă mult mai multe lucruri intrinsece ne unesc.

Încărcată de emoții și energie pozitivă, grăbesc pasul când trec pe lângă terasele zgomotoase cu manele din dreptul pavilionului H, din care emană o poluare auditivă, olfactivă și vizuală. Ajung în cealaltă parte a parcului, cea dinspre Șoseaua Nordului. Aici este cealaltă față a noastră. Aici se joacă tenis la un club privat. Copiii sunt însoțiți de bone. Terasele pretențioase sunt pline până la refuz – scanez rapid și remarc o mare de ochelari de soare mărimea XXL, mă orbește excesul de aurituri și podoabe (din vârful picioarelor până în vârful degetelor), mă înec în fumuri și parfumuri. Toate brandurile (de mașini, designeri vestimentari, producători de ceasuri etc.) sunt bine reprezentate. Aici își refulează românii complexele și frustrările, și prin excese compensează toate lipsurile pe care le-au suferit generațiile anterioare. Mă găsiți și pe mine aici uneori, cu ochelari la fel de mari, dar fără *bling bling*. Recunosc de altfel că o mică parte a *drive*-ului pe care îl am acum este datorat faptului că vreau să am posibilitatea de a-mi satisface mofturile, chiar și cele superficiale, așa cum părinții mei nu au putut să o facă la vremea lor.

Am făcut înconjurul parcului și o iau acum pe pistele cele noi, trasate de primărie special pentru biciclete. Iată că ne civilizăm. Forțat, în rânduri repetate, dar în direcția cea bună. Totuși, mulți români fac un obicei din a privi lucrurile cu mare scepticism, până și micile progrese și instanțe în care civilizația triumfă. Nu atât scepticismul mă doare, cât lipsa de implicare și responsabilitate care ne încearcă. Întotdeauna e vina altora, care nu își fac niciodată treaba. Dar noi? Noi nu avem nici un rol de jucat în acest context? Nu suntem oare și noi responsabili să împingem lucrurile către un progres mai rapid? Cine altcineva, dacă nu noi, trebuie să își asume responsabilitatea pentru țara asta? Găsim multe motive pentru care nu ne implicăm: suntem prea ocupați, stresați, enervați. Când să ne mai implicăm în acțiuni proactive pentru comunitate sau de voluntariat? La rândul meu, utilizez același set de motive pentru a mă sustrage de la o astfel de acțiune: de unde să mai găsesc energie pentru a fi responsabilă, când ea îmi este epuizată de mărunțișurile zilnice? Dar până la urmă conștiința, sistemul intern de responsabilitate nu-mi dau pace! În cadrul companiei, fac lobby intens și artificii financiare pentru a

direcționa buget și resurse umane către acțiuni de CSR. Educăm și promovăm inițiativele. Și, pe lângă cele prin intermediul corporativ, ne dezvoltăm responsabilitatea personală față de mediul înconjurător sau societate. Nu îmi dau seama dacă această responsabilitate vine din valorile mele înnăscute sau din *brainwashing*-ul american care încurajează și chiar obligă la astfel de practici la nivel individual, colectiv și organizațional. Oricum, mă bucură să constat că ea există în mine. Acum trebuie doar să creăm o masă critică. Și, din nou, mi se pare că și aici suntem pe drumul cel bun. De la celebrități până la lideri de opinie și tineri studenți, implicarea în societate crește în importanță. Nu contează că la început curentul creat se datorează faptului că aceste persoane se vor în lumina reflectoarelor. Important este să inspire și să reprezinte niște exemple demne de urmat.

Nu privesc lucrurile idilic, deși sunt în continuare o idealistă. Dar nu putem nega progresul pe care noi, ca țară și ca popor, l-am făcut în ultima perioadă. Sigur, progresul e o lamă cu două tăișuri, poate că uneori graba de a-i ajunge pe ceilalți din urmă ne diluează principiile și valorile. Am însă încredere în noi, în potențialul nostru. Călătoria mea și a noastră este abia la început. Sunt încă multe lucruri de explorat, atât în adâncul nostru, cât și în jurul nostru. Este un *joy ride*!

Le mulțumesc pe această cale persoanelor speciale din viața mea care se află alături de mine, învățându-mă să explorez frumusețile din jur și care reușesc să îmi scoată la iveală propriile frumuseți. Și, în special, razei mele de soare.

Închei cu a doua întrebare, care o precedă pe cea referitoare la motivul reîntoarcerii: acum (că am făcut nebunia de a reveni în țară) m-aș mai întoarce în State să evadez din această junglă, acest El Dorado al Estului? Am învățat din proprie experiență să nu mai spun niciodată „niciodată". Îmi doresc și am puterea de a merge mai departe pe drumul ales, de a continua să descopăr România. Și întotdeauna rădăcinile mele se vor afla aici. Dar viața, în toată splendoarea ei, este cu totul imprevizibilă și nu știu unde mă va purta. Garantez însă că a mea *love affair* cu România nu își va pierde din pasiune și va dura toată viața.

Cristina Dragomirescu

Aprilie 2004

Născută pe 18 septembrie 1968, în București, Cristina Dragomirescu a plecat din România în 1983, pentru a se stabili cu părinții la New York. A absolvit Colegiul Harvard și are un masterat în jurnalism de la New York University. Ca jurnalist, a lucrat și a contribuit cu articole atât pentru *Crain's New York Business*, *The Daily Telegraph*, *American Banker*, *Adweek Magazine*, *The Economist*, *The New York Times*, cât și pentru *Vogue*, *Time Out New York* și *Harvard Magazine*.

S-a întors în țară în 2004 cu o bursă de la Institute of Current World Affairs (ICWA), ca să scrie despre România în tranziție. A lipsit din țară numai un singur an, în 2008, când a lucrat ca director de marketing și comunicare pentru Pricewaterhouse Coopers în Almaty, Kazakhstan.

Cristina Dragomirescu a lucrat ca specialist în comunicare de marketing. În România, a activat ca manager de comunicare la Roșia Montană Gold Corporation, unde a ocupat și funcția de coordonator de dezvoltare responsabilă, cu atribuții în dezvoltarea parteneriatelor comunitare. În prezent, este managerul diviziei Reputation Management în cadrul companiei de lobby și PR Șerban & Musneci Associates. În Statele Unite, Cristina a activat ca director de marketing la PortiCo Research, managing partner și director de strategie la o agenție de publicitate și a avut o firmă proprie de relații publice.

A jucat tenis de performanță atât în România, cât și în Statele Unite. După absolvirea facultății, Cristina a devenit alergătoare de maraton. În România, Cristina l-a întâlnit pe Greg Duschek, cu care s-a căsătorit în 2009.

De ce m-am întors

În ziua în care am plecat din România alături de familia mea, am devenit nomadă. N-o spun cu tristețe, ci cu obiectivitate – cum altfel aș putea vedea cele două decenii de peregrinări prin diferite peisaje, orașe și experiențe, care, treptat, m-au transformat într-o femeie cu multiple fațete, puternică, fără rădăcini și, cum zic românii, fără Dumnezeu. Fericită, dar numai datorită uitării de sine care pare să îi facă fericiți pe cei mai mulți nomazi ai zilelor noastre. Globalizarea ne-a făcut pe mulți hedoniști. Ce-s alea granițe? Cine are nevoie de plictiseala unui trai așezat? Puține lucruri descătușează zăgazurile reinventării personale mai bine decât teama de anonimat.

Și totuși, purtăm cu noi mereu pecetea pământului natal. Indiferent cât de departe ne poartă drumurile, gândul la țară ne umple întotdeauna de remușcarea că am abandonat-o. Fără să vrem, ne trezim omagiind-o. Cu cât mai mare negarea, cu atât mai de durată durerea. Acasă sau în exil, est-europenii sunt măcinați în sufletul lor de apartenența la țara-mamă. Suntem patrioți contrari, din cauza conflictului dintre istoria recentă a țărilor noastre și umbrele unui trecut în care ne „turnam" unii pe alții.

Când, împreună cu părinții, „am ridicat ancora" și am părăsit România în 1983, cu câteva bagaje, nu ne închipuiam că ancora avea să rămână legată de noi. Credeam că plecăm pentru totdeauna. N-am plecat de bine ce ne era. Pe vremea aceea, când oamenii își abandonau țara însemna că ajunseseră la capătul puterilor în bătălia cu comunismul. Am avut marele noroc să avem în familia tatălui meu rude stabilite în SUA. Uite așa am pornit-o spre vest, iu-hu! Gândindu-ne că lăsăm România în urma noastră pentru totdeauna.

Ce straniu să ne închipuim că puteam uita de patria din care plecasem! Mai bine de douăzeci de ani eu și părinții mei am vorbit românește între noi, iar de-a lungul timpului am trecut la anglo-română. Chiar dacă am început să amestecăm cuvinte englezești în dialogurile noastre de zi de zi, scheletul principal rămânea limba maternă. Româna era limba fericirii, tristeții, frustrărilor. Deși nu

vorbeam despre asta decât rareori, ne trăgea tot timpul în jos greutatea acelei ancore – dorul de țară.

Chiar și acum, după douăzeci și cinci de ani, mama continuă să gătească mâncare românească în casa din New York. Face singură cozonac și-și frământă mâinile de îngrijorare că n-o să crească (tata e un mic critic culinar). Pe masa noastră de sărbători tronează și azi salata de boeuf, chiftelele, salamul de Sibiu (sau diferite variante) și sarmalele. În bradul de Crăciun punem globuri de sticlă (spre deosebire de americani, care folosesc prea multe ornamente de plastic). La fiecare Crăciun și An Nou, tatăl meu cumpără o cartelă telefonică pe care o folosește ca să își sune prietenii din București. Părinții mei sărbătoresc în continuare Paștele ortodox, nu cel catolic. Când tata are chef să se distreze, tot pe melodiile Abba și Hot Chocolate, ale tinereții sale românești, dă volumul de te surzește.

Eu mi-am luat în serios misiunea de a mă integra. Când am ajuns la New York eram o adolescentă, dar am luat toate lucrurile americane drept bune: mi-am chinuit mama cu fast-food și prăjituri Entemann's de la supermarket, mâncare semipreparată, pentru serile petrecute la televizor, și prieteni neserioși, cu precădere irlandezi zăpăciți. Din fericire, strictețea tatălui meu îi ținea pe băieți la distanță. Eram prea ocupată să îmi mențin media „A" la școală; mai erau și cele patru ore de navetă pe care trebuia să le fac ca să joc tenis la o academie din suburbii. Îi rămân recunoscătoare tatei până în ziua de azi că m-a ținut departe de cultura străzii și de droguri, foarte la modă în anii '80, când am ajuns noi în America. Eram mult prea naivă pentru stilul de viață rebel al adolescenților americani – adică îmi plăceau fast-foodul și faptul că nu trebuia să port uniformă la școală, dar nu m-a „luat valul" niciodată. Mi-aduc aminte cum la balul din clasa a zecea, la doar doi ani de când ne mutaserăm în America, era să mă bușească plânsul când m-am dus cu colegele la baie și le-am văzut cum trag cocaină pe nas. Nu știam exact ce e, dar știam că e ceva rău.

Datorită disciplinei de fier impuse de părinți, m-am ținut foarte serios de școală și de sport. Din fericire, asta era calea sigură spre Visul American. Americanii îi adoră pe oamenii cu realizări importante și pe sportivi. Nu-mi propusesem să ating cine știe ce înălțimi, dar, dintr-un motiv sau altul, am avut o ascensiune stratosferică. E unul dintre motivele pentru care America e o țară extraordinară, un exemplu de societate democratică în care oamenii sunt promovați în funcție de merite. În România cred că nici în ziua de azi nu ajung la vârf cei cu merite deosebite.

Nu c-ar fi fost ușor. Lupta cu limba engleză i-a afectat profund pe părinții mei. Idolii copilăriei mele au ieșit din bătălie cu încrederea în

sine știrbită; deveneau muritori de rând sub ochii mei. Pe de altă parte, pentru că eu am ajuns să stăpânesc limba engleză destul de repede, aveam mai mult control asupra situației decât ei. Din cauza handicapului de limbă, tata n-a putut să se angajeze ca profesor. Și-a găsit de lucru în construcții, ceea ce i-a permis să mă întrețină la școală și să mă dea la tenis. Dar orgoliul lui a fost rănit, iar mie mi se părea nedreaptă transformarea din profesorul de sport dur și chipeș, a cărui reputație îl făcuse cunoscut în câteva sectoare ale Bucureștiului, în muncitorul acesta cu tricoul transpirat, care se spetea pe șantier. Costumele pe care și le cumpăra în continuare se adunau teanc în dormitor, neatinse. Pierderea identității e prețul pe care orice emigrant îl plătește în primii ani.

O dispută de familie a dus la plecarea noastră din casa rudelor la care eram găzduiți. Câteva luni am stat cu alte rude, iar apoi am găsit un apartament la parter, lângă calea ferată, în partea grecească și sârbească a cartierului Queens. Partea bună era că aveam brânză feta și baclavale la doi pași. Partea proastă era că trebuia să suportăm toanele unui proprietar sârb care încerca întruna să mă facă noră. Tata, care avea planuri mari cu mine, suferea văzând cât de urât se întorsese roata norocului.

În anul care a urmat am cunoscut fața cea mai neplăcută a sistemului american de educație. În primul semestru am urmat liceul într-o zonă predominant afro-americană în Queens. În fiecare dimineață, la intrare, elevii erau controlați să nu aibă pistoale sau cuțite. Nici nu mai știu exact cum am scăpat de provocările celor doi baschetbaliști amazonieni cărora nu le plăcea cum făceam eu dribling sau cum am reușit să refuz politicos avansurile pe care mi le făceau emigranții haitieni pe care îi aveam colegi la cursul de engleză. Că veni vorba, îi datorez engleza frumoasă pe care o vorbesc astăzi profesoarei de origine poloneză de la cursul acela. Uneori, puștii americani glumesc pe seama autobiografiei lui Hellen Keller, *The Miracle Worker* (*Făcătoarea de minuni*), dar mie mi-a plăcut, și a fost prima carte pe care am citit-o în limba engleză – datorită profesoarei mele. La un alt curs de engleză, profesorul s-a ocupat special de mine și m-a ajutat să înțeleg mai bine un alt roman celebru: *Să ucizi o pasăre cântătoare*. Ușor-ușor, începeam să mă integrez în democrația dură a Americii.

Când ne-am schimbat locuința, m-am mutat la altă școală. Eram deja obișnuită cu schimbările de genul acesta. Dar, deși presiunile integrării erau foarte mari – direct proporționale cu veselia și optimismul pe care mama avea grijă să le etaleze în scrisorile pe care le trimitea în țară – nu ne permiteam nici unul să ne lăsăm afectați de traumele prin care marea mutare în America ne făcea să trecem.

Curând după mutare am fost jefuită; stătusem mai târziu la școală, avusesem o întâlnire cu profesoara de franceză. Cuțitul cu care am fost amenințată atunci m-a făcut să înțeleg că, indiferent cât de bune erau notele mele și cât mă lăudau profesorii și indiferent de performanțele mele pe terenul de tenis, eram încă o străină în America. Și eu, și părinții mei eram neputincioși în fața unui fenomen cu care nu ne confruntasem acasă și care în New Yorkul anului 1984 era în floare – criminalitatea.

În sânul familiei s-a luat hotărârea că trebuia să mă mut la altă școală. Norocul meu a fost că, printr-o clientă de-a tatei am primit recomandare pentru un liceu particular din Manhattan. Eu nu știam pe vremea aceea, căzută din cer cum eram, că Robert De Niro și James Caan urmaseră același liceu cu mulți ani în urmă. Am fost acceptată acolo cu bursă, deși sunt sigură că motivul principal a fost, de fapt, compasiunea pe care familia Nickerson, care conducea școala, o simțea pentru părinții mei care se speteau muncind. Ultimii doi ani de liceu, pe care i-am făcut aici, au fost o încântare. Faptul că eram emigrantă era un avantaj – mă făcea mai exotică pentru cei din jur –, însă odată cu teribilismul vârstei am început să vreau din ce în ce mai mult să par americancă, nu altceva. Am început să le pretind alor mei să mă lase să ies vineri seara. În afară de reticența tatei, mai era și teama că taximetriștii puteau refuza să mă aducă acasă în Queens, o destinație indezirabilă. Acum îmi dau seama că începusem să îi corectez cam prea mult pe ai mei când vorbeau în engleză. Imaginați-vă cum m-am simțit, ipocrita de mine, când, la absolvire, după discursul meu de șefă de promoție, profesorii au vrut să-mi cunoască părinții și să îi felicite. Tata, îngrozit că engleza lui m-ar putea face de râs, stătea ascuns în mașină.

A urmat universitatea, la Harvard. Nu-mi aduc aminte decât vag cum a fost procesul de admitere și, într-un fel, mă bucur că părinții mei n-au fost prinși în tăvălugul aplicațiilor. Nu știam mare lucru despre procesul acesta. Știam că aveam marele noroc de a fi bine pregătită – mai ales datorită sistemului românesc riguros. Mai aveam avantajul rezultatelor bune la sport și ambiția emigrantului de a reuși cu orice preț. Faptul că eram o bună jucătoare de tenis îmi mărea șansele de a fi văzută ca studenta completă, genul de sportiv academic pe care și-l doreau cele mai bune universități. Sugestia că aș putea aplica la una din universitățile din Ivy League (elita Americii) a venit de la aceeași clientă a tatălui meu, Claudia, îngerul păzitor care mă recomandase la liceul particular din Manhattan.

Mama s-a făcut foc și pară când a auzit unde voiam să plec, când aveam șanse foarte bune la Queens College sau St. John's, la doi pași

de casă. Am aplicat la Harvard, Brown și Yale, și am fost acceptată la toate – și toate trei mi-au oferit sprijin financiar consistent. Nevrând să îi pun pe părinții mei într-o situație financiară dificilă, acceptasem o bursă totală ca jucătoare de tenis la Universitatea Northwestern, o altă instituție de învățământ superior excelentă. Toate scrisorile de acceptare au venit în aceeași zi. După o noapte de nesomn, am discutat cu părinții mei și am luat decizia de a merge la Harvard. Avusesem un interviu extrem de plăcut și de cald cu coordonatorul de admiteri. Cine știe, poate că îl impresionase plăcut discuția despre *The Dubliners*, romanul lui James Joyce. În cei trei ani de când trăiam în America, ajunsesem să mă simt în elementul meu în limba engleză, literatura engleză sau americană. Un singur exemplu pentru a ilustra progresul extraordinar pe care îl făcusem: în al treilea an, am dat examenul Advanced Placement la engleză. Acesta e un examen opțional, pe care îl dau cei ce vor să fie admiși la universități foarte bune. Prin rezultatul meu la acest examen am fost încadrată în eșalonul cel mai de frunte al elevilor din America. Revenind la Harvard: îmi plăcuseră foarte mult campusul, Cambridge, și orașul cel mai apropiat, Boston. Intuiam, și experiența avea să îmi dea dreptate, că mă voi simți în largul meu în acest mediu de savanți deloc încuiați. Aveam să am colegi străluciți în multe privințe. Bineînțeles că, uneori, în weekenduri, cum se întâmplă în anii studenției la americani, distracția mai scăpa de sub control – dar în jurul meu se aflau tot timpul oameni inteligenți. N-aș fi rezistat într-un mediu în care prioritatea principală ar fi fost distracția.

Facultatea m-a americanizat aproape total, sau cel puțin așa credeam. Vreme de patru ani am trăit fericită, în balonul de sticlă al campusului. Îmi vizitam rar părinții. Am încetat să-i mai scriu celei mai bune prietene din România. „Cum aș putea să îi explic cum e viața mea acum?" Justificarea pe care mi-am formulat-o pentru ruperea contactului cu viața mea de dinainte era că nu se mai potrivea deloc cu viața pe care o trăiam acum. Ruperea acestor legături făcea parte din tehnica de supraviețuire la care ajunsesem pentru a face față lumii în care fusesem adusă. Și da, îmi plăcea să fiu nomadă.

Căderea regimului ceaușist a deschis posibilități la care noi, emigranții de dinainte de '89, nu ne gândiserăm niciodată. Mi-aduc aminte de șocul cu care ne uitam la revoluția română transmisă de televiziunea americană, în timpul vacanței de Crăciun pe care o petreceam „acasă", la New York. Mă uitam cu ai mei, fără să vorbim, cu lacrimi în suflete. Spiritual nu plecaserăm niciodată din România. Mi-a luat 21 de ani ca să îmi iau inima în dinți și să mă întorc fizic.

Noua situație ne-a pus față în față cu dilema de a rămâne unde eram sau de a ne întoarce în patrie. Am rămas în America, în mare

parte din cauza faptului că nu puteam ieși de pe traiectul amețitor pe care cei ca noi trebuiau să îl urmeze sub administrația Reagan: chiar înainte de revoluție, deveniserăm cetățeni americani. Eram în ultimul an de facultate la Harvard și aveam deja o relație cu bărbatul cu care mai târziu aveam să mă căsătoresc.

Cumva pe pilot automat, mi-am continuat viața și cariera în jurnalism, iar mai apoi în relații publice. Am primit referințe de la persoane importante, care îmi puteau deschide orice uși, și astfel am putut să profesez la cel mai înalt nivel al jurnalismului: înainte de a-mi termina masteratul, am lucrat la *Vogue*, unde am cunoscut-o pe editoarea poreclită „Diavol", în cartea celebră *Diavolul se îmbracă de la Prada*. Nu-mi aduc aminte dacă purta Prada, dar știu că eram și eu, ca toți ceilalți, înspăimântată de acest monstru al modei, care purta ochelari fumurii la birou, ca să nu fie nevoită să salute plevușca. Era însă o editoare extraordinară și am învățat de la ea foarte multe despre cum să ții sus ștacheta unei reviste de modă. Am făcut un stagiu de un an la pagina Op-Ed a ziarului *The New York Times* și am colaborat în același timp la secțiunea de știri, Metropolitan. Am fost reporterița aceea sâcâitoare care la 7 dimineața îi întreabă pe navetiști cum se simt, blocați în mijlocul viscolului. Pe vremea aceea trebuia să suni la redacție ca să transmiți știrea. Să găsești un telefon public era la fel de greu ca a-l face pe un înțepat de pe Wall Street să îți dea un interviu prietenos.

Am lucrat șase luni la *The Washington Post*, unde am fost angajată de Ben Bradley, care m-a luat după ce ziarul comunitar din Washington, DC la care lucrasem înainte dăduse faliment. Domnului Bradley îi plăceau absolvenții Harvard (și el făcuse facultatea acolo), plus că, probabil, îi plăcuse foamea mea de jurnalism. Angajarea s-a făcut sub supravegherea atentă a doamnei de la Resurse Umane, al cărei rol era să se asigure că nu se făcea nici un favoritism (dl Bradley fusese acuzat că o ajutase pe soția lui, Sally Quinn, în același mod). Am fost repartizată la secția Modă ca „om bun la toate" – trebuia să răspund la telefon și să le duc corespondența și faxurile reporterilor. Curând am fost promovată ca asistentă a bine-cunoscuților oameni de televiziune Tom Shales și Jack Carmody și, în final, am ajuns colaboratoarea pe cercetare a satiristului Joel Achenbach, de la „Why Things Are" și rubrica de weekend „Talk of the Town". Probabil că dacă aș fi rămas, aș fi ajuns reporter plin. Dar eram dornică să gust viața din plin și repede, iar asta însemna să nu prind rădăcini într-un loc anume.

M-am măritat cu iubirea mea din facultate, un bărbat pe care îl voi iubi mereu și pe care îl voi considera întotdeauna un om dulce, integru și extraordinar. Câțiva ani mai târziu, spre groaza părinților

mei și a celorlalți, care nu puteau crede că renunțam la viața de vis pe care o aveam ca soția moștenitorului unei familii bogate și de prestigiu, am hotărât să ies din ceea ce ajunsesem să văd ca pe o cușcă aurită. Ieșind din această veche și bogată familie americană, dădeam cu piciorul șansei de a mă afla în vârful societății. Într-un fel, mi-era teamă că bărbatul pe care îl iubeam și care semăna din ce în ce mai mult cu tatăl lui conservator se aștepta să ajung ca mama lui. Nu știam să joc bridge și să fac sandvișuri fără coajă. Și nici nu voiam. Din punct de vedere cultural, eram din lumi total diferite. Soțul meu îmi spunea că sunt eurocentrică, și avea dreptate. În mintea mea nu încăpea gândul că europenii pot face ceva greșit. Dar nu fugeam numai de teama că voi muri de plictiseală în suburbii. Mi-era teamă în primul rând că îmi voi pierde libertatea înainte să vreau să mă stabilesc într-un singur loc. În subconștientul meu știam că nu acesta era locul unde vroiam să arunc ancora.

Spre 30 de ani am început să fac tot mai multe lucruri care unora le păreau un efort de a-mi sabota identitatea americană și, implicit, povestea de succes ca americancă. La fel ca pe Circe, patria-mamă mă chema, se răzbuna făcând-mă să vreau să trag la țărmul ei din nou. Iar drumul înapoi acasă a fost plin de capcane. Mai întâi, m-am îndrăgostit de un englez nebun care în următorii zece ani mi-a însuflețit viața cu culori vii și care m-a făcut să plătesc scump pentru tot ce m-a învățat. Alături de acest designer și pilot bipolar m-am bucurat de ce îmi lipsea înainte; viața alături de el era opusul existenței mele fade și adăpostite de dinainte. Numai droguri n-au fost, în rest de toate: lipsuri, consum exagerat de alcool (el, nu eu), încurcături cu poliția. Dar au fost și momente de viață foarte senzuală, dar și de mare creativitate profesională. O vreme am avut propria firmă de marketing și relații publice. Vreme de câțiva ani am trăit o viață marcată de scânteile de geniu în slujba clienților, ca și de căderi bruște și îngrozitoare. Spiritul de frondă și libertatea de care m-am bucurat la 30 de ani n-au fost niciodată mai dulci și mai amare. Dincolo de toate însă, rămânea neastâmpărul de a reveni în țară și de a relua legăturile cu persoana care fusesem înainte.

În august 2003 am depus cerere de reacordare a cetățeniei române, la consulatul din New York. Cetățenia ne fusese luată fără voia noastră, atunci când plecaserăm, în 1983. Curând după ce am depus cererea, un stagiu de doi ani pe jurnalism și relații internaționale m-a readus în România pentru un studiu despre procesul de tranziție de după comunism, cu obiectivul principal de a identifica punți între cele două culturi. I-am promis mamei mele înlăcrimate că mă voi întoarce curând, la fel cum îi promisese și ea mamei ei. Am venit pentru doi

ani, am stat cinci și încă nu știu când sau dacă o să mă întorc în Statele Unite. Părinții mei trăiesc încă la New York, dar sper că vor reveni aici cât de curând.

*

Gândul revenirii în țară după o absență îndelungată are adesea ceva romantic. Chiar și când teama ne întunecă câte un colț de suflet, nostalgia trecutului și imagini vesele din timpurile trecute ne luminează visul călătoriei viitoare. Drumul către casă începe cu multă imaginație și mai ales speranță. Cu cât durează mai mult pregătirile, cu atât cresc șansele de a ne închipui revenirea în țară în culori idealiste. Cel mai important lucru în timpul pregătirilor este, fără îndoială, să ne găsim curajul și încrederea în sine pentru a face marele pas. Fiul rătăcitor trebuie să arate că s-a schimbat în bine, indiferent dacă în țară lucrurile s-au schimbat sau nu. Cu sau fără nimbul idealist al visării, revenirea ne umple de speranța că, în sfârșit, ne vom simți acasă.

Cred că ceea ce m-a determinat să aplic la bursa Institutului pentru Probleme Curente ale Omenirii (ICWA – Institute of Current World Affairs) și să vin în România pentru doi ani, după 21 de ani de la fuga mea și a părinților mei de comunism, au fost spiritul de aventură, romantismul sufletului meu și nostalgia. Aveam 14 ani când plecasem, ceea ce înseamnă că eram destul de tânără ca să mă integrez în noua mea patrie, dar în același timp destul de mare ca să n-o uit pe cea din care veneam. Așa se face că, la mai bine de două decenii de la plecare, m-am hotărât să mă apuc să mă pregătesc pentru Marea Revenire – la fel ca Ulise, care a rătăcit pe mare timp de 20 de ani până a ajuns înapoi acasă, în Itaca. Și, la fel ca Ulise, mi-am închipuit momentul revenirii în diferite feluri, unul mai romantic ca altul. Tot la fel ca el, aveam să îmi dau seama după întoarcerea mea în România că nimic nu mai era la fel și că cea mai bună parte din toată povestea asta fusese călătoria. Cum zice Milan Kundera în *Ignoranța*: „Vreme de douăzeci de ani, (Ulise) nu se gândise la altceva decât la momentul când va ajunge înapoi acasă. Dar, odată ajuns, și-a dat seama că viața lui, esența întregii lui existențe, nu se afla în Itaca, ci în cei douăzeci de ani de peregrinări".

Ca mulți alți români din jurul meu, părinții mei mă întrebau întruna de ce simțeam nevoia să mă întorc într-o țară din care cei mai mulți români voiau să fugă. Nici acum nu mi-e ușor să explic de ce. Convingerea mea e că nimic nu se întâmplă degeaba. Iar România, faptul că m-am întors, m-au învățat că semnificația unor evenimente

mici poate fi la fel de importantă ca semnificația unor evenimente mari. Bursa de studiu care m-a adus în România mi-a oferit șansa de a mă cunoaște pe mine însămi la fel de mult ca pe țara mea. Amândouă treceam printr-o tranziție. Eu mă aflam la sfârșitul unei etape pe care acum o numesc experiența mea americană, o perioadă în care am trăit visul american și apoi am ales să îl las în urmă. România era destinația cea mai potrivită pentru mine în acel moment – dovada că, dacă nu mi-era teamă de schimbare, puteam să mă întorc acasă. Îi mulțumesc Americii pentru că mi-a întreținut idealismul și pentru că m-a încurajat să îmi explorez și să mă reconectez cu propriile rădăcini. Nu m-am simțit niciodată prost că eram emigrantă în America. De cele mai multe ori, genul acesta de alienare e cauzat tocmai de faptul că unii emigranți își impun să ignore faptul că le e tot timpul dor de țară.

Chiar dacă mi-a fost bine în America, m-am luptat adesea cu discrepanțele dintre copilăria mea est-europeană și adolescența și tinerețea de americancă. Trebuia să las în urmă toate amintirile, cărțile copilăriei, cântecele și jocurile? Eram oare aceeași fată de la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80, care purtase uniformă de pionier și fusese comandantă de detașament? Ce aveau în comun prietenii mei din America cu cei din București? Cum puteam să găsesc calea de mijloc între cele două lumi?

De-a lungul anilor, pe măsură ce mă integram în noua mea viață, mă străfulgerau continuu amintiri din trecut. Idealizam totul, desigur. Îmi reveneau în minte scene de la țară, vacanțele de iarnă petrecute la munte, în Ardeal, vacanțele de vară pe țărmul Mării Negre, jocurile de tenis și serile când dansam cu părinții mei pe Abba, cățăratul în vișinul vecinilor din București – chiar și mândria pe care o simțeam când mă duceam la ocazii speciale la școală în cămașa de pionier apretată-băț sau temele la lumina lumânării, când se întrerupea curentul, cum se întâmpla atât de des pe vremea lui Ceaușescu. Dacă v-a plăcut filmul lui Wolfgang Becker, „Goodbye Lenin", o satiră a Germaniei de Est înaine și după căderea zidului din Berlin, o să-mi înțelegeți nostalgia... Copilăria înseamnă altceva pentru fiecare dintre noi. Pentru Proust copilăria însemna gustul brioșelor, pentru englezii din afara Marii Britanii înseamnă gustul de *marmite*; noi, cei care am crescut în comunism și am plecat, ne gândim cu dor la murături și la două ore de televizor pe seară. Poate pentru că, cum zice Isaac Bashevis Singer, oricine scrie are nevoie de o adresă. Iar a mea era sigur în România.

Mai știam, de asemenea, că țara trecea prin mari schimbări după căderea comunismului și că voiam să fac parte din această tranziție. Voiam să mă întorc ca să înțeleg istoria în timp ce se scria – istoria

de pe vremea copilăriei mele era vidă, nu ne spunea nimeni nimic – și să văd cum se va scrie în continuare. Azi, la aproape 20 de ani de la dispariția Ceaușeștilor, situația e încă în plină transformare. România are șansa de a-și remodela viitorul și de a recupera deceniile – poate chiar secolele – de suferințe pricinuite de națiile care i-au condus destinele sau chiar de propriul popor.

România are încă acel iz de „farmec tragic" la care se referea un autor occidental într-o carte publicată imediat după revoluție. Cum se spunea acum câțiva ani și într-un articol din *New York Times*, România e ca un om aflat în „a doua etapă de convalescență", după o luptă grea cu boala. „Bolnavul își dă seama că e un miracol c-a scăpat, dar euforia de a fi scăpat a fost înlocuită de anxietatea de a trăi, de a-și achita notele de plată și de a-și întreține sănătatea."

Patria în care am revenit era greu de recunoscut. La început nu-mi găseam locul – îmi rămăseseră puține rude și prieteni aici. România părea hotărâtă să-și lase trecutul în urmă. Mă așteptasem să regăsesc țara părinților mei, dar am dat peste o țară de tineri ambițioși care n-aveau chef să discute despre vechiul regim. Mă așteptasem să găsesc o țară întreagă într-un proces de reexaminare a propriului trecut, dar ritmul rapid al schimbărilor din România nu lăsa nici un pic de loc pentru introspecție.

La 35 de ani, singură (ok, divorțată, și cu un nume de familie protestant), am părăsit America cu exuberanța tinereții și cu... un aer cool de New York. Nu mi-a luat mult timp să mă obișnuiesc cu realitatea balcanică a unei țări care trecea printr-o tranziție lungă și dificilă: șoferii nebuni, maidanezii, fumatul non-stop, materialismul, noxele poluării, nesiguranța zilei de mâine – pe toate acestea le-am aflat și am învățat să le iubesc. N-a fost dragoste la prima vedere, ci mai degrabă genul acela de iubire care se naște în timp și cu răbdare.

*

Visul Marii Reveniri s-a transformat curând într-un mare șoc, iar apoi a devenit pur și simplu realitatea românească pe care am găsit-o la întoarcere, în aprilie 2004. Mi se pare ironic că sloganul Oficiului Național pentru Turism, „Pur și simplu surprinzător", se potrivește perfect Bucureștiului. Sper ca după toată campania națională pentru formularea unui brand național să se ajungă la un slogan mai bun. România merită mai mult. Ultimele adieri de primăvară mi-au readus în nări izul copilăriei: puf de plopi peste tot, mirosul inconfundabil al salcâmilor, mugurii vișinilor din curțile oamenilor, frânturi de

conversație care aminteau de zilele mele de școală, de cărțile pe care le citeam când eram mică.

Am descoperit curând că, deși eram considerată străină în propria țară, vorbeam și înțelegeam cu ușurință limba, chiar dacă aveam un puternic accent american. Presupun că și arătam a americancă, pentru că oamenii se holbau la mine chiar înainte să apuc să deschid gura. Trebuie spus că nouă, românilor, ne place să ne holbăm. Suntem mari experți în fizionomii. Iar străinii atrag un anumit fel de curiozitate. Să nu uităm că, vreme de patru decenii, Ceaușescu ne-a interzis să avem legături cu străinii.

Nici până în ziua de azi n-am trecut de tot testul purității românești. Când am venit înapoi, nici atât n-aveam vreo șansă. De câte ori mă adresam cuiva, se lăsa mai întâi o tăcere; câteodată mi se răspundea în engleză. Odată, la un hotel, am întrebat unde e sala mare și băiatul de la recepție mi-a zis că am pronunțat superb în engleză „Sala de bal". Oamenii mă întrebau cu admirație unde am învățat românește atât de bine, convinși că nu mă născusem în România. Și foarte mulți mă felicitau pentru cât de slabă sunt pentru o americancă...

Începusem să cred că sunt mult mai americancă decât românca și că trebuia să las în urmă toată istoria mea de pe continentul american dacă voiam să înțeleg țara aceasta. Am hotărât să încerc, chiar dacă îmi venea greu să nu văd România cu ochi de occidental. Mă întorceam mereu cu gândul la Kundera și la eroina lui, Irina – personajul care se întoarce în Boemia după 20 de ani de viață în Franța, care îi mărturisește prietenei ei, Sylvie: „Ar trebui să îmi pun toată existența din ultimii 20 de ani pe rug, să o sacrific pe altarul patriei. Douăzeci de ani din viața mea ar dispărea într-un nor de fum... Ăsta e prețul pe care ar trebui să îl plătesc ca să fiu iertată. Ca să fiu acceptată și să fac din nou parte din rândurile lor".

M-a surprins sentimentul religios pe care l-am găsit la români. Bunica mea maternă a fost religioasă pentru că bunicul ei fusese preot. Dar mama și tata, nu. Acum, tinerii și bătrânii deopotrivă se închină de zor când trec prin fața unei biserici – și au rămas multe biserici în picioare, chiar dacă Ceaușescu a demolat atâtea. Și încă se mai construiesc altele, parcă pentru a recupera timpul pierdut sau furat.

La început, mi se părea că tot timpul e câte o sărbătoare religioasă. Am devenit repede o „păcătoasă" – la două săptămâni după ce m-am întors au fost Sfinții Constantin și Elena și am uitat s-o sun pe cea mai bună prietenă a mamei, Elena. Mi-au ajuns la urechi plângeri mai târziu despre asta. Apoi au venit Rusaliile, și iar am ajuns pe lista neagră a lui Dumnezeu, pentru că am spălat în duminica aceea,

mândră, nevoie mare, că spălam la mână ca toate româncele – și mi-am mai și întins rufele pe balcon!

Femeile m-au fascinat, la fel ca pe bărbații străini care au venit în România după 1989. Până în urmă cu câțiva ani s-a tot făcut tam-tam pe marginea „turismului sexual". Din fericire, între timp multe românce frumoase, mai ales femei de carieră, au contribuit la schimbarea acestei situații. Un grec mi-a zis, la scurtă vreme după ce m-am întors în țară, că „România e un paradis sexual. Femeile sunt frumoase, ieftine și curate". Voia să spună că SIDA nu-și face de cap în România la fel ca în Rusia, un alt loc în care acest gen de turism e foarte popular. Și mai voia să spună că, din cauza sărăciei, femeile se pot da doar în schimbul unei mese. Tot grecul acesta de 40 de ani, cu o iubită de 22, mi-a spus că e la modă printre femei să își caute „sponsori" – bărbați cu bani care le cumpără haine, le duc la restaurant și, uneori, le plimbă chiar și în străinătate. O cunoștință care lucrează la Ambasada Germaniei mi-a spus că sunt frecvente cazurile în care cetățeni germani mai în vârstă depun cerere de viză pentru tinerele lor logodnice. „Oricine îi vede își dă seama că nu se cunosc de mult și că, oricum, n-au ce căuta împreună, iar fata o să iasă din combinație imediat ce se vede în afara granițelor României."

Să ai peste 30 de ani nu e un lucru tocmai de invidiat în România, deși parcă lucrurile au început să se mai schimbe din punctul ăsta de vedere. Imaginați-vă cum m-am simțit când o tânără m-a admirat pentru curajul de a purta o fustă înflorată – hello, am lucrat la Vogue?!... La 30 de ani, pe românce pare să le lovească o depresie de tip Bridget Jonescu, și brusc își arată vârsta. Mănâncă mult, nu mai fac sport, îmbătrânesc prematur. Ceea ce e trist, pentru că româncele sunt înzestrate de la natură cu o mare frumusețe. Poate de aceea străinii se grăbesc să le aleagă în floarea tinereții, uneori chiar cu 20 sau 30 de ani mai tinere decât ei. Dacă nu le culegi când sunt încă în floare, se vor vești sigur înainte de vreme.

Nevroza asta legată de vârstă a început să se mai potolească, mai ales cu ajutorul produselor de îngrijire din Occident – avem azi o abundență de reviste pentru femei, creme anticelulitice și, cum am putea să trecem cu vederea, un munte de literatură feng-shui. Și să nu uităm că multor femei – mai ales în rândul celor cu studii, care lucrează în marile orașe – le-au crescut considerabil veniturile, iar asta le-a sporit stima de sine.

România s-a schimbat incredibil de mult în ultimii patru ani, deci șocul pe care l-am avut în 2004 a trecut de mult. Sau poate că m-am adaptat foarte bine. Mi-aduc aminte că la început mă exasperau statul la coadă ca să plătesc notele de plată (într-o zi o să putem plăti și în

România cu cecuri!), faptul că mereu se reparau (sau stricau) străzile și șoselele sau haitele de câini vagabonzi care se repezeau la mine când mi-era lumea mai dragă.

*

Când am aterizat la Otopeni, eram conștientă de faptul că încep o nouă viață. M-am luptat să-mi recuperez bagajele, am trecut prin vamă, apoi pe lângă niște domnișoare sumar îmbrăcate care mi-au făcut câteva oferte la cele mai mari cazinouri din București și, în sfârșit, am dat cu ochii de nașul meu, cel mai vechi prieten al tatei. L-am îmbrățișat pe acest om pe care nu-l mai văzusem de vreo zece ani și pe care era să nu-l mai recunosc de îmbătrânit ce era.

Într-o Dacie veche, condusă de Nelu, un prieten al nașului meu, am făcut un tur rapid al orașului. Am văzut atât cât puteam să văd printre norii de fum pe care îi scoteau și Nelu, și mașina lui. Ah, Europa! Am ajuns la apartamentul nașului meu, în Drumul Taberei. Aici am stat prima săptămână, până mi-am găsit ceva de închiriat. Timpul petrecut alături de scumpul meu naș, pensionar și văduv (și care, din păcate, a decedat între timp), m-a readus repede cu picioarele pe pământ. Uitasem cât de mult dăduse Ceașescu peste cap planurile de urbanism și ce aspect de ghetou aveau pe dinafară blocurile muncitorești – chiar dacă, pe dinăuntru, oamenii își dădeau silința să-și facă apartamentele cât mai deosebite.

Fost profesor universitar la ANEF (Academia Națională pentru Educație Fizică) și un cunoscut arbitru de baschet, nașul meu avusese posibilitatea să călătorească încă de pe vremea comunismului. După patru ani de muncă în Algeria, alături de nașa mea, reușise să cumpere apartamentul în care ne aflam acum. Acum însă, nașul ajunsese să trăiască dintr-o pensie de 100 de dolari, care de-abia îi ajungea pentru cheltuielile de întreținere. Hrana zilnică era o problemă spinoasă, când mergea la piață trebuia să se abțină de la foarte multe. „Eu am fost cineva", l-am auzit într-o seară târziu, în fața televizorului.

Mi-a arătat carnetul lui de membru de partid. Nu mai văzusem unul în viața mea. M-am cutremurat la vederea cuvintelor înscrise pe copertă: „Muncitori din toate țările, uniți-vă!" Ștampilele arătau că plătise cotizația fără greș încă din aprilie 1969. Ultima ștampilă era din noiembrie 1989... Revoluția se petrecuse o lună mai târziu. L-am întrebat dacă credea în partid; singurul răspuns pe care l-am primit a fost că el și cu nașa putuseră să călătorească în afara României numai pentru că erau membri de partid. Ăsta era doar unul dintre compromisurile pe care românii fuseseră nevoiți să le facă. Partidul îi ceruse la un moment

dat să divorțeze, pentru că familia nașei mele avea pământ și erau considerați chiaburi. A refuzat, dar a plătit scump mai târziu.

Nașul a încercat să mă convingă că n-are rost să dau bani ca să mă duc la o sală de sport și că e mai bine să fac jogging pe străzi. M-am aventurat o singură dată în parcul din spatele blocului lui și după aceea am renunțat. Știam că Bucureștiul e plin de câini fără stăpân, dar nu mă așteptasem la haita deloc prietenoasă care s-a luat pe urmele mele. Am învățat curând ce program aveau câinii (că se culcau și se sculau târziu); de atunci alerg numai dimineața devreme, dacă mă aventurez afară. M-am cam resemnat cu ideea că Bucureștiul nu e un oraș prielnic celor care fac jogging. Și trebuie să recunoaștem că e și un oraș foarte poluat. După cum se holbează oamenii la mine sau la alții care fac jogging, n-ai zice că țara asta i-a dat omenirii pe Nadia, pe Ilie Năstase sau pe atâția alți sportivi de renume mondial. Nimeni nu se ocupă cu sportul. Partenera mea de alergat, Judy, o englezoaică care lucrează la sala de sport unde merg eu, mi-a zis că a rămas șocată de cât de puțin sport sau mișcare fac românii: „Am crezut c-o să dau peste niște oameni nebuni după sport și, când colo, e chiar pe dos".

La început nu mi-a venit ușor să trăiesc în București. În zilele bune arăta ca un oraș care renaște din propria cenușă, iar într-o zi obișnuită mi se părea că seamănă cu un oraș a cărui glorie a apus și care așteaptă fie renașterea, fie o înmormântare cum se cuvine. Cum mi-a zis un taximetrist la un moment dat: „Românii trăiesc ca în lumea a treia, dar visează să trăiască ca-n vest".

Curând am descoperit însă unul dintre cele mai frumoase lucruri: piața de fructe și legume, deschisă în fiecare zi. De câte ori mă tufleam, o luam către piață. Am ajuns în plin sezon al căpșunelor: mirosul era atât de îmbătător! Se vând fără ambalaj, nespălate, direct dintr-un morman mare de pe tejghea. Vânzătorii le aruncă cu paleta direct în talgerul unui cântar de modă veche și abia după aceea le pun într-o pungulițã de plastic. Când zic *pungulițã* mă simt *atât* de româncă! Revenind: căpșunele nu-s mari, dar au o aromă minunată. Ce plăcere vara să le speli și să le cureți de codițe!... O altă mare plăcere de-a mea sunt merdenelele fierbinți de la patiseria din colț, sau serile la terasă, la o bere sau un pahar de vin.

Tarabe încărcate de salată verde, ceapă, castraveți, roșii și, bine-înțeles, mărar și pătrunjel, stâlpii bucătăriei românești. Garoafe de tot felul, trandafiri și flori sălbatice de toate culorile – ca și femeile care se jură în gura mare că nu găsești nicăieri flori mai frumoase și mai ieftine –, toate îți iau ochii. Foarte interesant e că românii, sentimentali latini ce sunt, cumpără o grămadă de flori, chiar și când nu stau bine cu banii.

Ador terasele de vară, florile de la fiecare colț de stradă, gemul de vișine, fierberea neîncetată a orașului meu natal și româna, pe care o vorbesc cu tot mai multă încredere, regăsindu-mi astfel rădăcinile și identitatea.

Sunt moartă după Lipscani și după arhitectura de tip *art nouveau* din orașul vechi. Chiar și îngropată de mizerie și neglijată, arhitectura asta stă mărturie despre ce a fost cândva și ce poate redeveni Bucureștiul. N-aș mai putea trăi fără prietenii pe care mi i-am făcut aici. Unii sunt străini stabiliți aici, dar cei mai mulți sunt români, în general femei. În State, legăturile pe care le am cu acești oameni le-ar aminti unora de societățile suroriale din secolul al XIX-lea. Aici ele sunt pur și simplu o sursă de energie. Nu obosim niciodată să stăm de vorbă, uneori fără un subiect anume, despre lucruri foarte simple – dacă au ieșit căpșunele sau dacă cremele din România sunt mai bune decât cele din Occident. Aștept cu entuziasm zilele în care merg la coaforul de cartier ca să îmi fac manichiura și pedichiura; aha, ce-i cu atâta vanitate, o să ziceți – dar zău că nu mă duc atât ca să arăt mai bine, cât pentru că acolo mă relaxez și aflu ce se mai întâmplă și mai ales acolo mă reconectez cu o cultură pe care am lăsat-o în urmă acum mulți ani și pe care uneori e atât de ușor s-o critici, dar pe care în sufletul meu o știu și o-nțeleg.

Mă tot gândesc, de doi ani încoace, la bunicile mele care nu mai sunt în viață. Cum m-au crescut ele în stilul cel mai românesc și est-european, cu atâta dragoste și devotament! Pașii mă poartă uneori prin locurile pe care le asociez cu ele și cu copilăria mea – călcând pe urmele lor, mă simt dintr-o dată acasă, la vatră. Am ajuns în sfârșit în locul cel mai prielnic sufletului meu, un loc în care voi reveni mereu și mereu.

Călătoria mea s-a încheiat. De curând am recăpătat și cetățenia română, la aproape cinci ani după ce am depus cererea. Sunt o româncă de tip nou de prima generație; în America am trecut prin tot felul de încercări pentru că eram tot de prima generație. Blestemul Lumii Vechi, runda a doua. Chiar dacă m-am plâns atâta că din cauza birocrației românești mi s-a reacordat cetățenia cu atâta întârziere, acum îmi dau seama că răstimpul care a trecut mi-a prins foarte bine. Mi-am regăsit rădăcinile. Vorbesc românește mult mai bine – pot chiar și să înjur!... După terminarea bursei de cercetare cu care am venit, am avut chiar și un job full-time, iar experiența de muncă m-a ajutat să mă integrez și mai bine.

N-am găsit țara pe care am lăsat-o în urmă acum 25 de ani. România este, din fericire, foarte schimbată față de cum era atunci, chiar și față de acum șase ani. Nu că uneori chestia asta nu m-ar aduce

în pragul nebuniei: șoferii complet țăcăniți, câinii vagabonzi (e adevărat, tot mai puțini), goana după avere și gadget-uri, încălcarea regulilor pentru a obține succesul cu orice preț. Bineînțeles, în orice tânără democrație oamenii uită de reguli și sunt mânați de aceeași sete de bunuri materiale. Mă cutremur când recunosc modele din trecutul neplăcut al României în oameni cu înclinații tiranice, mai ales șefi de o anumită vârstă, care au crescut îndoctrinați. Din fericire, cunosc destui români tineri, cu un bun instinct al democrației, iar asta îmi dă siguranța că stalinismul nu are un viitor pe meleagurile noastre.

Ce m-a surprins e că am regăsit ceva la care tânjisem fără să îmi dau seama – o legătură de suflet cu românii. Sunt zăpăciți, plini de defecte, contradictorii, iar uneori mă scot din minți cu cât de puțin simț practic au, dar, până la urmă, și eu sunt tot româncă. Îmi vine greu că n-am cum să îi fac pe prietenii mei de aici să înțeleagă cum e cu identitatea mea americană, experiența sau realizările mele de acolo, dar acesta a fost întotdeauna prețul pe care trebuie să îl plătească emigranții de primă generație. Sper că nu va trebui niciodată să aleg între cele două țări, pentru că asta n-ar duce decât la scindarea unui „eu" plăsmuit cu dificultate, prin armonizarea unor elemente foarte diferite între ele.

Am ajuns la mal, arunc ancora aici.

Indrei Rațiu

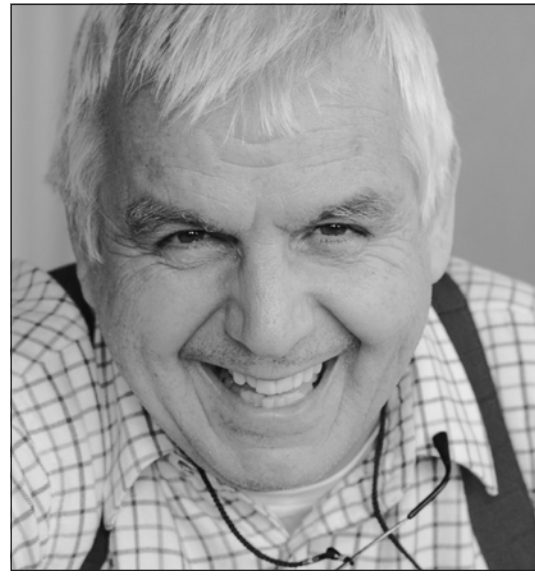

Iulie 2004

Născut la Londra pe 12 iulie 1946, Indrei Rațiu a urmat cursurile instituțiilor Bryanston School și St John's College Cambridge, unde a obținut un master în Limbi Moderne.
După o primă carieră ca jurnalist la London Evening Standard, Rediffusion TV și BBC Overseas Services, Indrei a obținut un MBA în cadrul INSEAD, Fontainebleau, care s-a concretizat într-o a doua carieră, de această dată în consultanță pe probleme de management, cu specializare în dezvoltarea managerială și organizațională. Contractele de consultanță pentru multinaționale precum IBM, ICI, Schlumberger, Saudi-American Bank sau instituții internaționale, ca Banca Mondială, UNESCO, l-au determinat în 1982 să fie cofondatorul companiei ICM-InterCultural Management Associates, cu sediul la Paris.
Indrei Rațiu a fost activ atât în afacerile imobiliare ale familiei, Regent House Properties, cât și în cadrul Fundației Familiei Rațiu și Rainford Trust. Astfel, a fost implicat în proiecte nonprofit inovative – de exemplu, expoziția de caricaturi politice din 1998 cu ocazia celei de-a 40-a aniversări „Great Challenge", precum și în fondarea și promovarea Pro Patrimoniu, asociație pentru protejarea patrimoniului național românesc.
Rezident pe termen lung în Scottsdale (Arizona, SUA), Frome (zona rurală în Marea Britanie) și Paris (Franța), s-a întors în România în 2004 pentru a recondiționa casa familiei Rațiu, iar împreună cu fratele său Nicolae (care în prezent conduce atât afacerile familiei, cât și Fundația Familiei Rațiu), cu profesorul Doru Radosav și alți distinși membri ai Universității „Babeș-Bolyai", a lansat Centrul Rațiu pentru Democrație de la Turda, care reflectă viziunea tatălui său, Ion Rațiu: „democrația ca stil de viață".
În reședința renovată și recondiționată a familiei, Indrei reprezintă astăzi Fundația Familiei Rațiu în România și conduce Centrul Rațiu pentru Democrație, unde activează peste 150 de voluntari și de unde se organizează multe evenimente comunitare, de genul Turda Fest, iar acum Transilvania Fest (principalul festival dedicat agriculturii din România, condus de soția sa, Pamela Rațiu), Întâlnirea Anuală pentru Democrație de la Turda, precum și Prelegerea Anuală Ion Rațiu pentru Democrație, organizată în parteneriat cu Centrul Woodrow Wilson din Washington DC.

De ce m-am întors

M-am născut în Anglia, tatăl meu fiind politicianul Ion Rațiu, exilat în Anglia din 1940 în 1990, iar mama mea, Elisabeth Rațiu, născută Pilkington, provenind dintr-o familie industrială care deține și astăzi licența pentru procedeul „Float", cel mai răspândit procedeu de fabricare al sticlei.

Am fost conștient de foarte devreme că sunt și englez, și român.

Tatăl meu m-a învățat încă de când eram copil rugăciunile „Tatăl nostru" și „Înger, îngerașul meu" în limba română. La noi în casă se asculta muzica lui George Enescu, a Mariei Tănase, a lui Constantin Silvestri. Se mânca mămăligă, sarmale, găluște cu prune (ce provocau concursuri interesante cu fratele meu Nicolae, cu doi ani mai tânăr). De asemenea, în localitatea Surrey din Anglia, Ghiță, administratorul părinților mei, tăia porcul, soția lui se ocupa de bucătărie, creștea găini; tatăl meu redacta în fiecare zi, ascuns într-o cabană din pădurea noastră, articole sau emisiuni despre țară – România.

La marile sărbători, toți membrii familiei se adunau la Holton Place (lângă orașul Thame, în zona Oxford), care era conacul fostului ambasador român în Marea Britanie și văr al nostru, Viorel Tilea. Știam de la tatăl meu că Viorel Tilea și familia lui erau descendenți direcți ai marelui memorandist și avocat dr. Ioan Rațiu (tatăl meu ținea lângă pat două fotografii: prima cu statuia vărului Ioan Rațiu din fața Primăriei din Turda, iar cealaltă cu portretul mamei sale, adică al bunicii mele, Eugenia Rațiu, decedată foarte tânără). Pe de altă parte, știam că strămoșii noștri comuni au ajuns în secolul al XVII-lea la Turda din localitatea Năslac, undeva prin Ardeal, fiind conduși de un anumit „Indrei" – numele meu – în secolul al XIV-lea.

În anul 1969, încurajat de Viorel Tilea, am făcut prima mea vizită în țară, intrând pe la Oradea în aceeași seară în care americanii ajungeau pe Lună (știu precis, pentru că aselenizarea a fost dată în direct pe TVR și am urmărit tot evenimentul în direct la postul vamal, undeva între Borș și Artand).

Pentru un turist, lucrurile mergeau încă relativ bine în țară la epoca respectivă. Cazarea la particulari era încă permisă. Grădinile de vară

aveau (cel puțin pentru mine) un farmec extraordinar. Și regăsirile la Turda cu membrii familiei mele (însoțite de salată boeuf) au rămas de neuitat. Pe atunci, bunicul meu, avocatul dr. Augustin Rațiu, era încă în viață, înconjurat de o mulțime de prieteni și de rude.

În aceste condiții, bineînțeles că vedeam lucrurile în roz. Însă bunicul meu a decedat un an mai târziu și am asistat la înmormântarea lui, împreună cu mama mea Elisabeth, înconjurați de câteva mii de colegi și prieteni ai bunicului, precum și de supraviețuitorii din epoca interbelică…

De atunci am parcurs de mai multe ori toată țara, căsătorindu-mă pentru prima dată în 1974 cu Ioana Georgescu, fiica marelui dirijor Gheorghe Georgescu. Am reușit să-l aduc din țară, exclusiv pentru acest eveniment, pe maestrul Gheorghe Zamfir. Apartamentul nostru de la Paris a devenit un fel de refugiu pentru mai mulți români ajunși în Occident în acea perioadă. Am continuat să facem vizite aproape anual, până în 1984, anul în care am ajuns la concluzia că vizitele noastre în țară aduceau mai multe necazuri decât bine gazdelor noastre – din cauza aberațiilor regimului de atunci. Nu am mai revenit decât după revoluție: în ianuarie 1990, în același avion cu tatăl meu Ion Rațiu, câțiva parlamentari și jurnaliști englezi și toți membrii apropiați ai familiei Rațiu.

Din 1984 (dată la care am întrerupt vizitele mele aproape anuale în țară) până la prima mea întoarcerea în România în 1990, am locuit la Paris, conducând propria firmă de consultanță în management, ICM Intercultural Management Associates. Duceam o viață prosperă, dar stresantă, cu toate că destul de reușită, ajutând echipele conducătoare ale celor mai mari companii multinaționale să-și rezolve problemele „interculturale", de la cele interetnice până la cele interdepartamentale. Eram primii cu această idee pe piața managementului internațional; astăzi, 20 de ani mai târziu, încă se mai vinde astfel de consultanță.

Fiul nostru Alexandru s-a născut în 1986, iar marele lui cadou a fost, la acea vreme, o trezire sufletească care mi-a schimbat viața. M-am retras de la ICM în 1988, revenind în țara copilăriei mele, Anglia, unde am creat, lângă Frome, în localitatea Somerset, un colț de rai în care Alexandru, băiatul meu (astăzi manager la firma Recherches Biologiques la Paris), și-a petrecut toate vacanțele. Țin să menționez că locuința părintească din Zermatt, în Elveția, și cea din Turda sunt astăzi singurele locații unde mă consider cu adevărat acasă.

Au fost două evenimente catalizatoare ce au declanșat întoarcerea în România. Primul a fost în toamna lui 2003, când, aflându-mă în Arizona (SUA), am profitat de această ocazie pentru a urma cursurile

de limbă română de la Arizona State University (ASU), susținute de doamna profesoară Ileana Orlich. Cu câțiva ani înainte, prin intervenția președintelui ASU, domnul profesor Lattie Coor, și a rectorului Universității „Babeș-Bolyai" (UBB), domnul profesor Andrei Marga, Ileana reușise să înființeze prima școală de vară româno-americană, la care americanii puteau obține credite. Pentru mine, această școală de vară oferise modelul de care aveam nevoie ca să înființăm Centrul Rațiu pentru Democrație, la care a visat tatăl meu, Ion Rațiu, după întoarcerea sa în țară, în 1990.

Colegii mei de la Fundația Familiei Rațiu din Anglia (fundație înființată de către Ion și Elisabeth Rațiu în 1979) erau de acord; astfel, în toamna anului 2003 s-a trimis la Cluj o scrisoare de intenție de către președintele Fundației Familiei de atunci, fratele meu Nicolae Rațiu, și rectorul Andrei Marga (UBB) pentru a lansa Centrul Rațiu pentru Democrație în cursul anului 2004. Prin minunile e-mailului, totul era pregătit pentru lansarea noului centru în iulie 2004.

Atunci a intervenit al doilea catalizator: o conjunctură fericită de trei evenimente: 1) o adunare a românilor de pretutindeni, organizată la Vatra Dornei; 2) un simpozion la Turda în jurul contribuției istorice a bunicului meu, dr. Augustin Rațiu, și 3) o provocare lansată de unchiul meu, dr. ing. Mircea Rațiu din Oakland, California (din 2007 restabilit în casa părintească de la Turda): să citesc *Protagoras* al lui Platon ca bază intelectuală a noului centru.

Astfel, lansarea Centrului Rațiu pentru Democrație a avut loc în cadrul acestui simpozion de la Turda, în ziua de 17 iulie 2004. Era vorba să rămân numai trei, patru săptămâni în țară pentru această lansare, dar noul centru a intrat cu atâta energie în activitate, încât nu am mai plecat din România în străinătate... decât în excursii.

Încă nu sunt în țară cu acte românești, ci mă consider un „european român născut în Anglia". Dacă mi-e permis să aleg, prefer să nu devin „oficial" român decât dacă am să fiu convins că românii sunt tratați mai bine decât turiștii la granița noastră. Astăzi consider că încă nu este cazul.

Am rămas în țară după iulie 2004, nu numai pentru realizarea Centrului Rațiu pentru Democrație, dar și pentru a reprezenta aici, în țară, Fundația Familiei și pentru a recupera casele și alte proprietăți ale familiei în zona Turda. Aceste responsabilități, împreună cu faptul că a) m-am simțit deosebit de bine aici, în mod clar, de la bun început, și că b) în România am descoperit-o pe actuala soție și colega mea de lucru și de distracție, Pamela, m-au determinat să nu plec, ci să rămân…

În prezent locuiesc la Turda, un oraș cu probleme; obișnuindu-mă cu el din vizitele mele anterioare, nu mai sesizam cât este de minunat; mi-a trebuit viziunea soției mele ca să redescopăr acest lucru. Rămân pentru că sunt încă foarte multe de înfăptuit; în același timp, sunt încântat de realizările primăriei orașului Turda din această perioadă, dar și întristat că mai există în țara noastră primari care doresc să fie catalogați drept „singurii care realizează ceva".

Mă refer – și am întâlnit cazuri concrete – la acei primari care văd activitățile cetățenilor ca pe o formă de concurență la activitățile lor, ceea ce face să ne regăsim, din păcate, în valorile autoritare ale anilor 1948-1989. Eu am crescut într-un mediu democrat, în care rolul principal al primăriilor este de a asigura un mediu încurajator (din toate puntele de vedere, adică legislativ, economic, social, cultural etc.) care să le permită cetățenilor, nu numai primăriei, să se dezvolte în favoarea comunităților.

Astăzi acționez în țară ca membru în consiliul mai multor fundații românești. Sunt impresionat de câteva dintre demersurile progresiste românești, cum ar fi legislația privind cei 2% (pentru persoane fizice) și până la 20% din impozit (pentru personale juridice) în favoarea ONG-urilor. Cu un pic de efort și răbdare, această legislație va transforma societatea civilă românească. Aștept ca în tânăra noastră democrație să fim mai mulți care să acceptăm ideea că un mare număr dintre noi – persoane fizice sau juridice – *nu* suntem întotdeauna de acord cu puterea. Așa este democrația.

Cel mai mare obstacol pe care l-am întâlnit lucrând în Centrul Rațiu pentru Democrație, mai ales la majoritatea celor care au împlinit deja 35 ani, a fost o formă de „eu cu cine votez?", „explicați-ne: ce este democrația?" (un nonsens, deoarece democrația nu se explică, ci se afirmă, se câștigă) sau „când ne va salva Uniunea Europeană?" (încă un nonsens: UE nu caută să ne salveze, ci să ne provoace). Deformarea mentalității noastre, sărăcia mentalității celor care au ajuns majoritari sub comunism mă întristează. Am momente în care cred și eu: această generație este într-adevăr pierdută, gândește sărac, vrea numai pentru ea, este incapabilă să-i slujească pe alții etc. Dar generația tânără cu care lucrăm astăzi în țară îmi arată în fiecare zi adevărate minuni de trezire: cu ei țara noastră se va moderniza, generația lor va cunoaște prosperitatea, o libertate adevărată…

Ce îmi lipsește în România? Nu pot defini într-un singur cuvânt, pot mai degrabă explica. Am crescut într-o țară – Anglia – în care există o regulă, un consens general: suntem onești (cu câteva excepții). Suntem nevinovați până se dovedește contrariul. Dacă am pierdut ceva, sunt

aproape sigur că am să-l regăsesc. La negocieri, eram obișnuit în general cu transparența, nu cu motive ascunse…

Astfel, este încă șocant pentru mine că acest consens nu există în țara noastră la ora actuală. Aici consensul este invers: suntem șmecheri, egoiști, ascunși… Și din cauza acestui consens invers, greu de interpretat, pare o minune când întâlnești pe cineva cu verticalitate… numai cu trecerea timpului, descoperim cine, de fapt, este cu adevărat onest și cine nu.

Ceea ce mă încântă este faptul că, din diverse motive istorice (penibile), suntem, în afara „nomenclaturii" noastre considerate în general ilegitimă, o societate cu trăsături poate mai democratice, mai multiculturale decât orice societate europeană. În afara atitudinii noastre față de populația de etnie rromă, putem să ne mândrim cu acest fapt.

Patru lucruri mă exasperează în România:

– lipsa de respect pentru mediu. Cum putem noi, românii, să așteptăm să avem o industrie a turismului reușită dacă continuăm să aruncăm gunoi peste tot în țară?
– lipsa de respect pentru spațiul alcuiva. Cât de des i-am *invitat* (cu ironie) la bancă pe clienții din spatele meu să se ocupe ei de afacerile mele bancare? E singura metodă pe care am găsit-o până acum să îi „șochez" și să-mi acorde un pic de spațiu și de respect…
– lipsa de curtoazie la volan. Fie un Cadillac Escalade, fie o Dacia 1300, această „protecție" de fier ne face să ne comportăm aproape toți ca niște golani la volan;
– medicina noastră, oficial un drept, dar care, neoficial, se plătește: fiind încă asimilat (din ce cauză nu prea știu) nomenclaturii de azi, nu plătesc serviciile medicale la spital, cu toate că am resursele necesare, dar de la omul de rând se cer sume complet inabordabile. Este de necrezut: cel care poate nu plătește; cel care nu poate plătește pentru ceilalți. Îngrozitor…

Un lucru n-o să schimb pentru nimic în lume: foișorul din nuiele de care mă ocup împreună cu soția mea în timpul liber lângă Turda. Pârâul care curge de-a lungul casei, câinele, gâștele și pisicile, luna plină pe deasupra Cheilor Turzii, în fața casei.

Dacă nu aș fi venit în România, aș fi ieșit la pensie, probabil în Anglia. Pensia mea fiind aproape inexistentă, ar fi fost necesar să-mi găsesc o altă activitate, poate jurnalistică, poate în cadrul managementului câtorva firme locale, căutând un directorat neexecutiv.

M-am întors pentru că aici este locul meu. M-am ocupat deja și de cimitirul familiei…

Ion Schiau

Iulie 2004

Ion Schiau s-a născut la București în 1972. Răzvan, tatăl său, hocheist și dentist, fuge în timpul unui turneu cu lotul național în Elveția (1973). Va trăi și va juca la Bienne, pe atunci „oraș al viitorului" și capitala orologeriei elvețiene. Sandra Bălteanu, mama perfectă și plină de umor, ajunge cu Ion la Bienne în 1976. Fratele lui, Nicolae, se naște în 1982. După despărțirea părinților, în 1986, trăiește împreună cu mama și fratele său și urmează liceul la Bienne. Animator și ziarist sportiv la Radio Canal 3 din Bienne în timpul studenției, jucător de rugby, Ion Schiau călătorește în Asia, America Latină și Oceania și absolvă Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales din Geneva în 1997.

Pleacă să lucreze la New York în 1998.

Se întoarce în Elveția în 1999 și își începe cariera la Swatch Group. Se reîntoarce la New York în 2000 ca brand president și vicepreședinte al Swatch Group US. Devine vicepreședinte al Calvin Klein Watches (Swatch Group) în 2002. În același an se căsătorește cu Diana la New York.

În 2004 decide să renunțe la cariera corporatistă și revine în România. Creează Chronotime International, care reprezintă mărci de orologerie elvețiană renumite în România. În 2007 își pierde mama și i se naște fiul, Dan.

De ce m-am întors

Era o dimineață umedă cu aerul înghețat, vameșii erau tineri, cu căciuli din altă epocă, slabi și cu obrajii roșii. Era o dimineață de februarie sau martie '90, aveam aproape 18 ani, din care 14 trăiți în Elveția, eram în misiune ca traducător, venit cu ajutoare, fără nici un fel de pașaport, nici elvețian, nici românesc. Apatrid. Doar un *titre de voyage* albastru pe care era ștampilat un *M* mare, drept pentru care îl botezasem pașaportul Migros, un fel de Carrefour elvețian. Fără nici un act, căci în graba și entuziasmul plecării uitasem și viza post-'89 care mi-ar fi permis să intru în România.

Pe soldații slabi, înfometați, cu căciuli din altă epocă, nu-i interesau nici „pașaportul Migros", nici viza inexistentă. „De 14 ani nu ai venit acasă, de 14 ani", repeta unul, „hai, pune piciorul în România, te-ai întors acasă". Și uite-așa am pus piciorul pe sub barieră, pe urmă tot capul, pe urmă tot corpul. Simțeam că băiatul acela reușise să transforme momentul într-un eveniment și să-l imortalizeze într-o clipă pentru toată viața.

N-o să mai existe cale de întoarcere.

Din acel moment, după o călătorie care păruse atât de scurtă, România nu mai era țara imaginară, țara invizibilă și imaterială unde se aflau, claie peste grămadă, realitățile din spatele unor cuvinte ca bunici, strămoși, moșii, comuniști, bancuri, Bucovina, securiști, scriitori, țuică, Maramureș. Toate acestea aveau o realitate crudă și violentă în mintea mea, toate jucau un rol crucial în cotidianul nostru elvețian, dar nu puteam nicicum să leg cuvintele și amintirile cu acel spațiu de referință. Aproape că dispăruse acest „acasă" care ieșise spontan din gura grănicerului.

Așa că, încetul cu încetul, an după an, m-am bucurat de fiecare clipă petrecută la București și în țară, simțind cu tărie că totul este al meu, că totul îmi aparține și bucurându-mă că auzeam vorbindu-se românește pe stradă. Și astăzi mi se întâmplă să mă aud spunând: „Ce chestie, omul ăsta vorbește românește".

Încetul cu încetul, an după an, spațiul de referință comun, cel al miilor de povești și aventuri ale mamei mele și ale tatălui meu, căpăta o formă.

La fiecare întoarcere în Elveția, aceeași tristețe. Nu cred că înțeleg prea bine nici astăzi de ce un tânăr de 20 ani era melancolic revenind la el în Elveția, într-un cuib curat și sigur, cu un viitor asigurat; poate sentimentul de injustiție, cu gândul la ce trăiau oamenii la numai două ore de zbor, realizarea norocului meu, a eforturilor și sacrificiilor părinților mei și a inspirației pe care a avut-o mama mea.

Eu nu pot să justific reîntorcerea în România prin nostalgia față de o copilărie sau o tinerețe pierdută. Nici vorbă de suferință, de petreceri, de securitate la ușă, de miros de sarmale. Acestea au fost trăirile părinților mei, nu ale mele.

De fapt, eu nu am ales nimic, nu am înfăptuit nici un act pozitiv de respingere a unui regim și a unei ideologii. M-am aflat pur și simplu într-un avion care pleca pe 19 august 1976 de la București la Zürich, pentru a regăsi un tată fugit când eu aveam abia trei luni. Pentru elvețieni, eu sunt deja un „segundos". Un străin din a doua generație. Nici român, nici elvețian.

Nostalgia mea față de o țară pe care am pierdut-o când eram mic este la fel de romantică precum aceea pe care am avea-o pentru un București interbelic. Nu este decât un miraj.

Bineînțeles că aveam aproape înscrise în gene groaza și respingerea față de regim, de aparatul opresiv, de securiști. Dar nu asta conta.

Nu contează nici ce fac azi în România, ce firmă, ce afaceri, ce relații, ce prieteni am. Nu contează faptul că am părăsit un post care îmi permitea să-i fac pe ai mei să fie mândri, fiind cel mai tânăr vicepreședinte din cel mai mare grup de orologerie. Nu contează faptul că am dovedit celor plecați-de-mult-și-neîntorși că este posibil să creezi ceva în România fără să fi furat sau păcălit.

Ce contează este că, încetul cu încetul, s-au refăcut niște rădăcini.

Forța de abordare a întoarcerii pentru cineva plecat de mic este naivitatea și iubirea necondiționată față de ce e nou.

Mama îmi povestea cu sensibilitate și umor, cu o afecțiune fără margini pentru prietenii ei, cum plecase fiecare din România și cum ar fi vrut ea, mai încolo, să scrie o carte despre aventurile lor. Îi vedeam pe toți an de an, toți cei împrăștiați prin Europa și prin lume, adunați la un loc la petreceri ca niște puști de 18 ani, așa cum erau când s-au cunoscut. Păstraseră farmecul și misterul unei țări pe care nu o cunoșteam. Erau prieteni, nu o comunitate, erau o familie, nu un neam. Erau țara mea.

Cum spațiul și conținutul noii mele țări începeau să capete o formă mai mult sau mai puțin definită, tot așa căpăta formă și o societate reală pe care nu o cunoșteam, dar care se integra cu ușurință în ideea de comunitate. Afară, eu crescusem nu într-o comunitate de români,

ci într-o imensă familie extinsă de la Atena la Los Angeles, de la Paris la Roma, de la Rio la Winnipeg. Și realizarea existenței reale și tangibile a țării a coincis cu ideea de comunitate, nu cu cea de popor. Cu siguranță că acest aspect naiv al abordării mele mă face să trec peste problemele de „bun-simț", „mitocănie" sau „urâțenie" care îi afectează pe atâția.

Ideii de comunitate i se opune ideea de integrare. Integrarea, obsesia Elveției față de cel străin. Integrarea implică, de fapt, nu numai integrarea unei serii de coduri de comportament, ci, mai mult, dispariția unei alte vieți. Ștergi ceva pentru a înlocui cu altceva nou. Un abandon, un sabordaj mai mult sau mai puțin forțat.

Noi nu am abandonat nimic sau, mai bine spus, libertatea căutată în Occident nu putea fi alterată de dragul ideii de integrare într-o societate nouă.

Integrarea este un act pozitiv, voluntar; prin urmare, te străduiești să înveți, să pari, să faci, să vorbești trei limbi naționale, să fii soldat bun în armată, mare și tare în sport, remarcabil la lucru, să cumperi, să te „topești" cât poți de mult. Dar a fi integrat este un alt lucru în țara-gazdă, a fi integrat depinde de ceilalți, este treaba timpului, a generațiilor care vor veni după mine. Timpul care va roade și va nivela unghiurile ascuțite ale unei vieți anterioare sau haosul generat de un nume exotic.

Rădăcinile replantate pe malul unui lac elvețian cresc bine mersi, dar e imposibil să ignori faptul că nu ești decât o buruiană de pe deal și că ce s-a smuls mai există undeva, adânc, înfipt acolo, „acasă".

De mai bine de patru ani, sunt un grădinar, nu în sensul voltairian – „il faut cultiver son jardin" –, ci mai degrabă un grădinar care se zbate într-o realitate geografică și care crește *ses racines multiples* dintr-o parte în alta a Europei. Utopic, cu siguranță. Naiv, bineînțeles. Dar, și mai important, necesar, salutar.

Fiindcă este vorba de reconstrucție: a mea și a sutelor de mii de oameni care au pierdut o parte din ei și caută s-o regăsească.

Nu cred că avem de ales. Eu și fratele meu nu am fost educați nici în cultul unei patrii iubite, violate și pierdute, nici în violența memoriei celor care, ca și ai mei, au pierdut mai mult decât se cuvine și care au copilărit cu interdicții, părinți la Canal sau în pușcării. Am fost educați să nu uităm nici ce s-a întâmplat, nici cine suntem, dar nu am fost educați să tremurăm când joacă 15 rugbiști sau 11 fotbaliști în galben pe terenurile Europei. Dar chiar asta ni se întâmplă, fără să vrem.

Recreezi aproape în mod automat partea smulsă, ca o șopârlă care își reface coada ruptă. Evident că procesul este încurajat de respingerea

cu care te poți confrunta afară. Eu, tocmai, nu am fost respins, am avut tot, am reușit tot ce îmi propusesem. Și totuși, unghiurile nu erau încă suficient șlefuite încât să simt și să simtă gazda că sunt „Swiss made". A trebuit să plec doi ani la New York pentru slujbă ca să înțeleg. În doi ani la New York m-am simțit integrat. Forța americanilor este mecanismul de acceptare: nu are nici cea mai mică importanță de unde vii. Te scufunzi cu totul într-o societate nouă. Interesant, dar și înșelător.

Bogăția, complexitatea Europei e alta. După ce m-am căsătorit la New York cu Diana, o româncă, am regăsit parcul elvețian, grădina Edenului, calmă și nemișcată de când Hugo spunea „la Suisse trait ses vaches et vit paisiblement"(„Elveția își mulge vacile și trăiește liniștită"). Nu mai puteam să trăiesc în ritmul ei. La două ore de zbor, Bucureștiul începea să vibreze mai puternic. Trenul pleca din gară, m-am agățat în mers de un vagon.

Am adus tot ce știam după anii petrecuți în industria orologieră. Ideea era să creăm ceva asemănător modelelor pe care le aplicam cu succes în peste 50 de piețe. Elveția e, genetic, prezentă în activitatea mea din România. Reprezint România în fața a peste 20 de firme orologiere și totodată reprezint „Swiss made-ul" în România. Din punctul acesta de vedere, rădăcinile cresc ignorând geografia. Firma merge înainte, a devenit cea mai mare în domeniu, cei doi parteneri sunt mulțumiți, cei 20 de tineri angajați îmi sunt apropriați și lor vreau să le dau cât mai mult aer alpin.

Aerul Bucureștiului, în schimb, oricât de poluat o fi, îmi este necesar. O fi doar nevoia de reconstrucție, o fi imposibilitatea de a trăi din plin Elveția, o fi spiritul de aventură care m-a adus înapoi sau, cine știe, aerul, mirosul specific întipărit deja în copilul de patru ani care eram când am plecat. Orașele au toate un miros, o lumină, un zgomot ale lor. Simțurile mele sunt în pace când mă aflu în orașul meu. Haosul este fermecător, viața este plină, ritmul este un puls.

Toate se îmbină într-o mămăligă uriașă, urâtul și frumosul, lucrul fin și cel grosier, legate, inundate de cuvinte. Cuvinte din care se naște dialogul, permanent, la fiecare colț, care umple gropile și tot spațiul. E ca o melodie sau, poate, un zgomot, dar, cu siguranță, o bucurie de a redescoperi o limbă în care se cântă, se plânge, se râde, se urlă, care trăiește și ea. Handicapul lipsei trecutului mă împiedică să-mi dau seama cât de mult este mutilată limba de unii și de alții; reții oralitatea, schimbul opus tăcerii și liniștii.

Sonoritățile de zi cu zi fac viața mai frumoasă. O viață întreagă am fost înconjurat de frumos, lac, pădure, vii. Ca într-o grădină unde este afișată interdicția de a te juca pe iarbă, viața pare că s-a oprit. Nici vorbă să fiu supărat pe țara care m-a primit, n-am nici cel mai mic

gând rău față de un popor care m-a crescut în mijlocul său, oferindu-mi totul. Nu sunt nici primul, nici ultimul care va vorbi despre Elveția ca despre cea mai frumoasă țară din lume și, totodată, cea mai tristă sau timidă sau lipsită de melodie. Ei bine, da, pe mine mă distrează să aud un cocoș în Sectorul 1; da, mă distrează să ascult o casieriță la alimentară, un moș care cumpără ziarul, o țigancă ce vrea să-mi vândă flori.

Pozele alb-negru sau supraexpuse care m-au ajutat să recreez spațiul părăsit în timpul copilăriei le reconstitui pe viu. Bucureștiul poate fi alb-negru, având o estetică atemporală. Când apune soarele peste oraș și orașul ațipește molcom, o lumină albastră, palidă învelește totul. Iar într-o duminică de vară, când nimeni nu mișcă și soarele supraexpune orice casă și orice copac, lumina este orbitoare. Negrul îi stă și el foarte bine. În fiecare noapte se naște alt oraș, cicatricile sunt ascunse, iar fardul luminilor subțiază trăsăturile, curăță petele. Ca o romîncă cochetă, orașul e gata de ieșit și încântă.

Nimeni nu poate spune că orașul e frumos. Are însă farmecul unui om care a trăit mai multe vieți, cu pielea bătută de vânt și de soare.

Orașul se pierde, se îneacă între clădirile noi, insipide. Exit casele vechi, exit memoria. Schimbările pică din cer. În Elveția nici un copac nu poate fi mișcat fără ședințe și voturi, pe când în România știm prea bine că interesele și combinațiile împing deoparte societatea civilă, spectator indolent și fără putere. O capitală europeană crește organic fără să știm bine cum, fără să ne gândim la generațiile care vor veni și vor trăi prin zeci de mall-uri, zeci de cartiere „ca afară", dar goale, zeci de clădiri de birouri, dar nici un parc, milioane de mașini, dar nici o politică urbanistică. În graba generală, se ivesc totuși oameni care aduc speranțe și un dram de aer proaspăt. Creativitatea și deschiderea tineretului din România sunt atuurile și viitorul țării.

M-am întors ca să trăiesc, să redobândesc ce a fost pierdut, să învăț cine suntem și cine sunt. Am convingerea profundă că fiecare se trage de undeva. Fie că vrem să-l părăsim, fie că meritățm ceva mai bun, locul acesta există și toți ne-am dori să trăim împăcați cu el. Dincolo de misterul întoarcerii, dincolo de povești sau speculații, străbatem drumurile lumii ca niște câini în căutarea casei. Nu cred că putem încheia această căutare sau trăi în pace când o mare parte din viață a fost formatată în altă parte. Putem în schimb să iubim și să ajutăm, putem să gândim și să vorbim, să schimbăm idei și experiențe. Ca astfel casa să fie mai apropriată, mai bine clădită, mai solidă.

Ca actorul unei vieți noi jucate pe mai multe scene, îmi accept rolul, îl joc și înaintez improvizând la fiecare act.

Asta este și frumusețea libertății care mi-a fost dăruită și pe care o port mai departe.

Andrei Stamatian

Iulie 2004

Andrei Stamatian are 31 de ani. A plecat din România în anul 1996, cu o bursă, la Stanford University, unde a studiat științe economice și inginerie industrială. Lucrarea sa de diplomă a avut subiectul „Structura dobânzilor și profitabilitatea băncilor din România". A absolvit Stanford cu onoruri și distincție, fiind primit și în societatea academică onorifică Phi Beta Kappa. În ultima vară a anilor de studii a lucrat ca analist de risc la al șaptelea mare emitent de carduri de credit din SUA, la sediul central din California. După facultate a lucrat aproape trei ani în consultanță economică pentru litigiile comerciale, tot în California. Domeniile principale acoperite au fost prețurile din industria tutunului și profiturile bancare. Ulterior a urmat cursurile de MBA la INSEAD, în Franța.

Din 2004 s-a întors în România, unde a lucrat întâi pentru HVB, iar din 2005 pentru Raiffeisen Bank. În prezent este responsabil pentru strategia și achizițiile grupului Raiffeisen în România și Republica Moldova. În timpul liber îi place să înoate și să joace tenis.

De ce m-am întors

Adolescent în România

Primii 18 ani din viață i-am petrecut la Cluj-Napoca. Părinții mi-au asigurat o copilărie frumoasă, în care nu am dus lipsă de nimic. Mama a vrut să mă înscrie la Liceul „Gheorghe Șincai", care are predare intensivă a limbii engleze (limba franceză o cunoșteam foarte bine din gimnaziu), astfel încât să am posibilitatea să studiez în străinătate după liceu. Posibilitatea era mai mult teoretică, deoarece părinții mei nu aveau banii necesari să mă trimită la studii în străinătate, așa că trebuia să găsesc o bursă de studii.

Mă gândeam să dau admitere la Facultatea de Științe Economice în Cluj, dar nu eram deloc încântat de sistemul de a învăța cărți pe de rost pentru admitere din România și de modul de predare prin dictare pe care îl experimentasem deja la cursul de economie din liceu – așa că am preferat testele standardizate și modelul de concurs de dosare pentru universitățile americane. Procesul de admitere a fost chiar o experiență frumoasă: în timp ce colegii mei de liceu toceau pe rupte cuvânt cu cuvânt din cartea de economie, eu exersam câteva teste de matematică și engleză, iar în rest aveam timp să joc tenis și baschet. Testele oficiale SAT (Scholastic Aptitude Test) se dădeau la București, așa că aveam și o excursie cu trenul la fiecare test. Mă împrietenisem deja cu fetele care mergeau la test cu mine. Din 40 de participanți la test, 37 erau fete.

Rezultatele mele la test au fost bune. La cele trei teste de matematică am luat mai bine decât 95% dintre toți cei care au dat testul (în toate locațiile de pe glob), la franceză și italiană (teste opționale de limbă străină și mai puțin riguroase decât cel de engleză) am luat peste 99% dintre toți cei care au dat testul. De fapt, la franceză am avut o singură greșeală: am confundat acul cu gămălie cu cel de cusut. La engleză am luat mai bine decât 77% dintre toți cei care au dat testul. La engleză a fost mai greu din cauza vocabularului vast cerut. La partea de analogii primeam două cuvinte ce trebuiau comparate cu alte patru perechi de cuvinte pentru a găsi care dintre ele are aceeași relație între componente ca și primele două. De exemplu, găseai că

„frog" și „to leap" (broască și a sări) este analog cu „eel" și „to wriggle" (un fel de țipar și a se zvârcoli/ondula), pentru că broasca înaintează sărind, în timp ce țiparul înaintează zvârcolindu-se. Și cum eu nu știam că *eel* înseamnă „țipar", am ratat această analogie.

După rezultatele la teste și pregătirea dosarului, am fost admis la patru universități: Cornell University, Tulane University, Vassar College și Stanford University. Când am primit primul plic de admitere (Tulane), am sărit în sus de bucurie și, după ce le-am spus părinților, am fugit imediat să le arăt tuturor profesorilor care îmi scriseseră recomandări pentru dosarul de admitere. Era totuși o bucurie pe jumătate, pentru că Tulane se oferise să îmi acopere doar jumătate din taxele anuale de 28 000 de dolari și părinții mei nu puteau acoperi restul. După două scrisori de respingere scrise foarte frumos (de genul: „poate că viitorul o să ne arate că facem o mare greșeală, dar acum, din păcate, nu vă putem oferi admiterea"), în zilele următoare am primit și celelalte scrisori de admitere, de data aceasta și cu ajutor financiar aproape complet. Stanford era cea mai bine cotată instituție și oferea și un ajutor financiar substanțial, bazat pe analiza posibilităților financiare ale părinților mei. Contribuția familiei mele a fost de 3 000 de dolari pe an, iar restul de 30 000 era suportat de Stanford.

După ce am fost admis, mama i-a spus tatei: „Nu crezi că ar fi frumos să îi facem un cadou de admitere lui Andrei? Majoritatea părinților dau un cadou de admitere copiilor". Și tata a răspuns: „Eu nu am înțeles nimic! Au venit niște scrisori de admitere acasă, dar eu nu am fost să mă împing cu ceilalți părinți la gard să văd dacă copilul meu este peste sau sub linia de admitere, nu l-am văzut pe Andrei să tocească luni întregi pentru admitere, nu am avut nici o emoție. Dacă a fost așa de simplu, de ce trebuie cadou?". Sigur că abia mai târziu am realizat cu toții ce parte importantă în parcursul meu profesional a fost acest prim pas. Astfel începea aventura mea americană în toamna lui 1996.

Student în America

Viața de student la Stanford era intensă, dar frumoasă. O zi tipică arăta așa: micul dejun la ora 8:30, de la 9:00 la 9:50 curs de macroeconomie, de la 10:00 la 10:50 curs de limba germană, urmat de o cursă pe bicicletă până la Memorial Auditorium, unde lucram ca operator de studio, filmând cursuri ce erau transmise în direct la companii din Silicon Valley și prin *live streaming* pe internet (câștigam 8 dolari pe oră). La ora 10:55 cel târziu trebuia să am mira de emisie transmisă către Master Control. La 11:00 începea emisia. Cursul se numea: Inginerie

Mecanică 217: Design pentru producție. La ora 12:00 mergeam la masă la cantină. Apoi urmau: de la ora 13:00, curs de statistică, de la ora 14:00, econometrie, de la ora 15:00 la 17:00, filmarea unui curs de master de Inginerie Electrică în Memorial Auditorium și, în final, de la 17:00, cursul de dansuri latino-americane. La ora 18:00 aveam cina. Temele și exercițiile de grup ocupau în general intervalul orar 19:00-22:00. Timpul dintre 22:00 și 24:00 era în general rezervat socializării cu colegii de cămin. Pe lângă americani și cei câțiva studenți români, printre prietenii mei buni se numărau doi bulgari și un turc. Programul de mai sus se petrecea în California într-un campus superb, de 300 de hectare, care semăna mai degrabă cu o stațiune turistică decât cu un loc de studiu.

Am avut un mini-șoc cultural la primul seminar, când asistentul ne-a întrebat despre un subiect predat în săptămâna precedentă. Eu am ridicat mâna și apoi am redat în detaliu și cu exemple subiectul predat. Acest lucru a produs mare mirare, pentru că așteptarea era ca asistentul să ne repete elemente ale cursului pentru a aprofunda înțelegerea, nu ca noi să fi venit deja cu lecția înțeleasă și cu exemple. Un alt element de neînțelegere culturală a fost la înscrierea în cluburile studențești. Împreună cu un prieten bulgar am vrut să ne înscriem la un club care suna bine: „True love waits". Văzând cuvântul „love", am spus că poate fi un loc bun de cunoscut fete repede. Însă la prima prezentare am aflat că era vorba despre un club pentru studenții decișI să aștepte dragostea adevărată înainte de a avea relații intime cu cineva. Eu și prietenul meu nu ne încadram în public, așa că am plecat repede.

În campusul din California, toată lumea era în pantaloni scurți și circula pe biciclete aproape tot anul (în ianuarie de obicei ploua). Pe lângă campusul din California, Stanford mai avea campusuri „peste mări" în încă opt locații, în colaborare cu școli locale. Dat fiind că toate locațiile erau acoperite de planuri de ajutor financiar, am hotărât să experimentez și Franța. Astfel, am petrecut trei luni într-un program de schimb la Ecole Supérieure de Commerce de Paris. La plecarea în Franța am primit, împreună cu colegii mei americani, îndrumări culturale care mi-au arătat din nou cât de diferită este America de Europa. Îndrumările spuneau așa: în Franța, convorbirile locale de telefon nu sunt incluse în abonament fără limită, așa că să nu stați cu orele pe telefonul gazdei, în campusul din Franța laptopurile lăsate nesupravegheate la bibliotecă se fură. (În campusul din California, timp de patru ani nu mi-am încuiat niciodată ușa la cămin, pentru că nu se fura nimic și dacă venea vreun prieten când nu eram acasă, voiam să mă poată aștepta înăuntru, nu la ușă.)

Tot de la americani am învățat să folosesc și vacanțele de vară în scopuri utile profesional. În prima vară am stat la distracție la mare în România, dar apoi lucrurile s-au schimbat. În vacanța de după anul II am folosit o bursă de cercetare de la Stanford pentru un studiu asupra sistemului bancar din România, cu date de la BNR și câteva bănci comerciale. Am petrecut atunci o lună foarte interesantă ca stagiar la BNR. Iar ultima vară de după anul III de studiu am lucrat ca analist de risc în Salinas, California, la un mare emitent de carduri de credit. Cultura muncii din America, inclusiv vara, începea să prindă și la mine.

Angajat în America

Am decis să rămân în SUA după terminarea facultății. După interviurile de la începutul anului IV, primisem trei oferte de serviciu de la bănci de investiții și consultanță și în ianuarie 2000 semnasem cu Cornerstone Research pentru a începe serviciul la ei pe 8 august 2000. Cornerstone este specializată în consultanță de litigiu și are șase locații; biroul central se află în Menlo Park, la 10 minute de Stanford.

Pe lângă faptul că zona îmi plăcea grozav, profesia oferea multe oportunități. Companiile americane sunt acționate în justiție destul de des și în multe domenii. Aceasta era pentru mine oportunitatea de a câștiga o vastă experiență de analiză economică în diferite industrii. Pe parcursul celor aproape trei ani petrecuți la Cornerstone am avut cazuri de *price fixing* în industria tabacului, *price predation* în industria traficului aerian, pierdere de profituri din cauza legislației incorecte în industria băncilor pentru locuințe, evaluarea daunelor în domeniul proprietății intelectuale cauzate de marketingul incorect din partea competiției, ca să enumăr doar câteva.

O zi tipică din viața mea în perioada 2000-2003 arăta în felul următor: micul dejun la 8:30, 15 minute cu mașina pe *expressway* până la serviciu. De la ora 9:00 la ora 12:00, analiză statistică de prețuri de vânzare ale țigărilor în statul Virginia în perioada incriminată (1998-1999). Analiza includea corelări între prețul de listă, prețul de distribuitor și prețul de magazin. Totul se ajusta în funcție de promoțiile de amploare și cu incidență diferită. De la ora 12:00 la 13:00 prezentam rezultatele șefului meu și făceam eventualele ajustări. Masa de prânz (de la ora 13:00 la 14:00) se servea în sala de conferințe și era plătită de companie pentru cei ce doreau să urmărească prezentarea tezei de doctorat a unui potențial nou asociat (deci un posibil viitor șef al meu pe un proiect, căci absolvenții de facultate se numeau analiști și raportau asociaților). De la ora 14:00 la 16:00

aveam întâlnire, împreună cu șeful meu, cu un profesor universitar care urma să susțină rezultatele analizei mele în litigiul economic. De la ora 16:00 la 18:00 refăceam părți ale analizei și scriam, folosind instrucțiunile primite de la profesor, un prim draft explicativ pentru analiza ce urma să fie trimisă către curtea de justiție. De la ora 18:00 la 19:00 reverificam cu șeful meu detaliile și abordarea aleasă în text. La ora 19:30 luam cina acasă, fie în doi, fie, uneori, cu un cuplu de români sau de ruși (cu americanii socializam mai degrabă în weekend, la *barbecue*). La 21:00 ieșeam la cumpărături la Safeway sau Wallmart. La 22:30 mergeam la înot la „24 hour fitness", unde aveam abonament plătit de firmă, sau rămâneam acasă și mă uitam la un film.

Cel mai mult am rămas impresionat de cultura muncii în America. Compania unde lucram trimitea clienților nota de plată pentru fiecare oră lucrată de noi. La nivel de analist, pentru o oră muncită de mine, clientul extern plătea firmei 170 de dolari. Norma mea internă era de 40 de ore pe săptămână, plătibile de către clientul extern, plus încă 10 ore pentru dezvoltarea generală a firmei (evenimente de recrutare, întâlniri cu mentorul meu, promovare externă a firmei). La sfârșitul fiecărei săptămâni îmi completam conștiincios pontajul. Dacă nu aveam o întâlnire programată, nu trebuia să fiu la birou dis-de--dimineață. Aveam programul flexibil și nu eram verificat atât timp cât îmi atingeam targetul de ore lucrate. Un asemenea sistem bazat pe încredere este posibil doar dacă oamenii cu care lucrezi sunt într-adevăr profesioniști și corecți.

În plus, în America îmi plăcea grozav amabilitatea oamenilor, posibilitatea de a rezolva foarte multe lucruri birocratice rapid, prin telefon sau poștă: cererea de branșare a curentului electric, cumpărarea de bilete de avion sau reînnoirea permisului de conducere. Actele pentru mașina luată în leasing au durat doar 30 de minute, pentru că am transmis numărul de securitate socială cu o zi înainte prin telefon și au făcut ei toate verificările necesare. Nu am avut nevoie de nici o adeverință de la angajator. În plus, ori de câte ori mă mutam, nu trebuia să îmi refac buletinul, pentru că nu exista buletin. Toată lumea se legitima cu permisul de conducere!

Gândul de întoarcere

Totuși, îmi doream să mă întorc în România pentru că îmi era dor. Ascultam emisiuni de radio și citeam presa românească pe internet și povesteam despre știrile de acasă cu prietenii români din Silicon Valley. În America erau puține probleme și asta făcea să pară că în viața mea

nu se întâmpla nimic. Nu aveam nimic de rezolvat și aveam puține motive de interacțiune cu restul lumii. Pentru a mă putea întoarce, marea problemă rămânea găsirea unei slujbe bune în România. În vara lui 2002 am venit în țară pentru două săptămâni și mi-am programat interviuri la mai multe companii din București. Interviurile nu semănau deloc cu cele din America. În State, interviul avea o parte scurtă despre CV-ul meu și o parte consistentă de studii de caz și întrebări practice referitoare la problemele profesionale care erau de actualitate pentru acea companie. În România interviul se concentra pe CV și urma o dezbatere ipotetică despre cum aș putea să aplic cunoștințele mele în România. Însă nu se pomenea de nici un exemplu practic. Pentru a accede la o anumită poziție, accentul era pus pe anii de activitate din România în domeniul respectiv (cu implicația clară că acești ani lipseau din profilul meu), dar nu eram pus într-o situație concretă de rezolvat, care să arate dacă aș putea să mă descurc în contextul respectiv. În plus, pe multe poziții era de preferat să ai studii de masterat. Cea mai mare deschidere și bunăvoință le-am găsit la președintele HVB Bank, domnul Dan Pascariu. Domnul Pascariu a avut bunăvoința de a investiga cu grijă cunoștințele mele și de a căuta un loc potrivit pentru mine în HVB. Când i-am spus că aș dori să fac un MBA în viitorul apropiat, mi-a sugerat să îl caut din nou după absolvirea programului MBA.

M-am întors în SUA ca să îmi pregătesc dosarul de MBA. Acesta era pasul normal pentru o carieră în State și am înțeles că putea să ajute și în România. Valoarea școlilor bune din străinătate nu este dată doar de calitatea academică, ci și de puterea rețelei de absolvenți. Stanford are o rețea de absolvenți foarte puternică și folositoare în SUA, dar cu o acoperire destul de slabă pe Europa. Din acest motiv am ales să îmi fac MBA-ul la o școală europeană bună și, în toamna lui 2002, am fost admis la INSEAD, în Franța, pentru anul 2003.

Întoarcere de probă

Am hotărât să stau în România câteva luni înainte de a începe MBA-ul în Franța. Astfel, m-am angajat la BCR Cluj trei luni, pe un salariu care nu acoperea nici banii pe care îi cheltuiam lunar la restaurant în State. Stăteam în birou cu o doamnă care primea multe telefoane și i se dictau numere misterioase și lungi pe care ea apoi le aduna. După câteva zile am aflat că primea soldul caselor de la toate agențiile din județ prin telefon, pentru că sistemul BCR de la acea dată nu le putea vedea.

În prima lună am adunat date și am scris un studiu scurt despre concurența bancară în Cluj (cu date adunate pe piață). Studiul a fost publicat în revista *Info Marketing* de către BCR București. Celelalte două luni le-am petrecut vizitând diverse departamente din bancă, unde am rămas uimit de multitudinea de hârtii care se generau pentru fiecare operațiune și de birocrația existentă la acea dată. Când am plecat de la BCR Cluj, după trei luni, doamna de la personal a scăpat de o problemă. Diploma mea de la Stanford nu era recunoscută în România (această procedură ar fi durat câteva luni) și în general pe postul meu se angajau oameni cu facultate, în timp ce eu oficial nu aveam facultate.

Franța și întoarcerea definitivă

În perioada 2003-2004 am fost din nou înconjurat de tineri ageri la minte din foarte multe țări. De fapt, diversitatea era chiar mai mare decât în America, pentru că la INSEAD în Fontainebleau nici o naționalitate nu depășea 10% și erau 70 de naționalități reprezentate. Cum programul de MBA la INSEAD durează doar un an, acel an este foarte intens și abia dacă mai găseam timp să fug în weekend până la Paris (la 40 de minute cu mașina de școală).

O condiție pentru a absolvi la INSEAD este cunoașterea foarte bună a limbii engleze, plus a încă cel puțin două limbi (inclusiv a celei materne). Mulți dintre colegii mei cunoșteau trei limbi ce nu includeau limba franceză, ceea ce era foarte acceptabil, dat fiind faptul că predarea era exclusiv în limba engleză și toată administrația școlii vorbea foarte bine engleza. Eu am folosit limbile engleză, română și franceză (aici aveam atestatul DALF dat în România) și am constatat cu mirare că puteam obține îngăduința personalului administrativ dacă vorbeam în franceză, în timp ce americanii, mai ales, erau discriminați pentru că vorbeau slab franceza. Pentru permisul de ședere în Franța trebuia să mergem la primărie; majoritatea americanilor s-au întors nedumeriți la administrație, pentru că la adresa respectivă nu găsiseră primăria, ci Hotel de Ville (numele clădirii administrative a primăriei în franceză). Doamna de la administrația școlii s-a amuzat și le-a spus simplu să mai caute, fără a le da soluția.

În vara lui 2004, acum și cu o diplomă de MBA, îmi căutam din nou o slujbă în România. Deși de data aceasta am observat o deschidere mai mare din partea direcțiilor de recrutare din companiile bucureștene, disponibilitatea lor de a angaja pe cineva a cărui experiență ieșea din tiparul lor de candidați rămânea limitată. Am avut șansa să găsesc

aceeași deschidere și bunăvoință la domnul Pascariu și astfel am intrat la HVB pe un salariu mic pentru mine (mă întorceam de la INSEAD și cu o datorie de 45 000 de euro), dar mare pentru cineva care intra în sistemul bancar fără o experiență în România. În plus, lucrând pentru o bancă străină, nu mi-au cerut să umblu să îmi echivalez studiile. Nici diploma de MBA nu este recunoscută automat și rămânea problema recunoașterii diplomei anterioare de la Stanford. La HVB mi-au pus pur și simplu copii și traduceri ale diplomelor neechivalate la dosar. Mi-ar fi foarte greu să lucrez la o instituție de stat din cauza regulilor inflexibile, dar cele străine pot fi îngăduitoare cu problemele de formă, precum recunoașterea diplomelor de la instituții cu prestigiu internațional.

Acomodarea în România a fost destul de grea. Locuiam împreună cu alți doi colegi într-un apartament de serviciu de la HVB, într-un bloc comunist, unde se auzeau manele până noaptea târziu, se făceau reparații la orice oră din zi și din noapte, locurile de parcare din jurul blocului erau supraaglomerate și mașinile erau parcate fără nici o regulă. În prima săptămână cineva mi-a și zgâriat mașina cu o cheie. Probabil și faptul că aveam număr de Cluj a ajutat la încurajarea acestui act de marcare a teritoriului. În plus, iarna încălzirea de bloc nu pornea decât la 1 noiembrie, așa că a trebuit să îmi cumpăr un calorifer electric. Față de condițiile de cazare din California și Franța, a fost un mini-șoc. Am rămas uimit de cât de scumpe erau lucrurile în București. Aproape toate prețurile erau comparabile cu străinătatea. Eram totuși decis să încerc măcar un an sau doi, să văd cum merge. Dacă nu ar fi mers, mă gândeam să recontactez rețeaua de absolvenți pentru o slujbă fie în Franța, fie înapoi în California. Rețeaua de absolvenți întotdeauna poate să-ți facă intrarea la un interviu. Slujba în sine o obții singur, dar posibilitatea de acces la un interviu este importantă.

Mi-am păstrat actele de Cluj. În Franța eram pe viză de student, iar în SUA aveam permis de muncă și aplicație pentru *green card*, dar după atentatele de la 11 septembrie 2001 toate aplicațiile se mișcau mult mai încet. Atât timp cât nu aveai *green card*, companiile americane aveau o politică nescrisă de a tempera oarecum creșterile salariale față de restul angajaților americani. Și acest fapt a contat în decizia mea de a reveni în România.

În București nu este o problemă să ai acte de Cluj. Câteodată chiar prinde bine, pentru că poliția rutieră este mai îngăduitoare cu noi, cei din provincie, care nu cunoaștem Bucureștiul. Pentru reînnoiri de buletin, pașaport, permis de conducere prefer să îi rog pe părinții mei de la Cluj, care cunosc birocrația de acolo, să mă rezolve, decât să încerc să învăț eu cozile din București.

Situația actuală

De la întoarcerea în România, cariera mea în sistemul bancar a progresat foarte mult și într-un ritm pe care nu puteam să îl sper în străinătate. Dacă rămâneam în străinătate, aș fi câștigat mai mulți bani acum, dar nu aș fi avut responsabilitățile care mi se încredințează aici. De la poziția de *project manager* pentru extinderea teritorială la HVB, am evoluat la *project manager* la Raiffeisen pentru proiectul de privatizare a CEC, apoi director de organizare și management procese tot la Raiffeisen, iar în prezent director de proiecte strategice pentru grupul Raiffeisen în România și Republica Moldova. Viața mea de aici, acum, după perioada inițială de acomodare, chiar se compară favorabil cu viața din străinătate.

Programul de birou este de la 9 la 17:30 (și, în general, se prelungește până pe la 19:00). Dat fiind că lucrez într-o multinațională, unde angajații sunt selectați cu grijă, am parte de colegi interesanți și cu mintea ageră. Nu am aceeași diversitate de culturi și religii ca în SUA, dar asta nu mă deranjează. Multe documente și analize se fac în limba engleză și aceasta îmi convine, pentru că toată formarea mea academică și profesională a fost în limba engleză. În plus, este foarte bine să ai *spell-checker* pentru toate documentele. Textul de față va trebui să îl citesc de două-trei ori cu mare atenție, fiindcă nu mi-l verifică softul.

Traficul și poluarea sunt o problemă pentru mine. Reușesc, din fericire, să merg pe jos la serviciu și nu trebuie să stau în coloanele interminabile de mașini care blochează orașul, dar merg prin același aer poluat, trebuie să mă strecor printre mașinile parcate pe trotuar, trebuie să fiu atent la gropile săpate pentru cabluri electrice și canalizare care nu au fost acoperite și au lăsat urmele pe mai toate zonele pietonale. În plus, peste tot în oraș este murdar, indiferent dacă este vorba de praf, excremente de câini, pământ proaspăt săpat sau deșeuri care sunt aruncate fără grijă peste tot și doar rareori adunate într-o movilă lângă coșul de gunoi, care și el dă pe dinafară.

Acum locuiesc într-un bloc nou construit și cu proprietari stabili din punct de vedere financiar. Din fericire, toată lumea își plătește factura la întreținere și la administrație și avem o femeie de serviciu care chiar își face treaba. Sunt președintele asociației de proprietari și duc o luptă continuă să scot firmele comerciale din bloc. Blocul a avut mereu destinație rezidențială, dar s-au înființat unele firme înainte de asociația de proprietari și acum avem mult prea mult trafic pentru un bloc rezidențial. Am reușit să conving o firmă de intermedieri imobiliare să se mute și sunt în discuții și cu restul.

Ce mă deranjează și ce îmi place în România

Față de străinătate, cel mai mult mă deranjează lipsa de respect față de regulile scrise, dar și nescrise ale bunului-simț. Am întâlnit și destui români civilizați, culți, având cunoștințe mult mai vaste decât cele ale americanilor, dar, din păcate, există și mult prea mulți care sunt foarte, foarte departe de asta. Americanii, chiar dacă au în medie cunoștințe mai reduse despre alte țări și de cultură generală, au un mare respect pentru regulile pe care le cunosc și sunt dispuși să învețe și reguli noi.

În schimb, în România îmi place căldura sufletească a oamenilor și capacitatea de a se relaxa și simți bine cu prietenii. Sunt mulți oameni cu care mă simt bine ca prieteni, dar cu care nu mi-aș dori să lucrez vreodată, pentru că pur și simplu nu au rigoare și unii nici nu știu ce înseamnă asta. Îmi plac în România vivacitatea economiei și multitudinea de mișcări și evenimente pe care o piață matură nu are cum să le ofere. Există multe practici care sunt de mult uzuale în străinătate și aici se prezintă ca o inovație. Nu este așa de greu să fii inovator în România.

Câteodată mă gândesc cum ar fi evoluat viața mea dacă nu mă întorceam. Cel mai probabil m-aș fi întors la Cornerstone Research după MBA, pe o poziție de *associate*, și aș fi progresat, conform planului de carieră consacrat în firmă, spre partener (după aproximativ 5-7 ani). Aș fi locuit tot în Silicon Valley și aș fi venit în România doar în vacanțe scurte, pentru că aș fi avut 15 zile de concediu pe an. S-ar putea spune că ar fi fost oricum un succes, dar totul ar fi fost atât de normal și previzibil, încât pare aproape o constrângere, nu o bucurie.

În schimb, în România planurile de carieră din companii sunt doar incipiente. Important este să ai o poziție care să asigure vederea de ansamblu pentru a putea sesiza cele mai bune oportunități de carieră. Iar oportunitățile sunt atât de dinamice, încât este greu de prezis ce se va întâmpla peste un an sau doi. Cred că România va crește mult în următorii 10 ani și românii vor crește mult profesional odată cu ea. Temerea mea este că nu vom crește și personal înspre o scară a valorilor sănătoasă. În contextul în care creșterea economică de până acum a propulsat în mass-media diverse personaje cu puține calități intelectuale sau morale care să le recomande și care își bazează popularitatea doar pe o înavuțire bruscă, este puțin probabil să vedem în curând în România un progres semnificativ și al calității civice și morale.

Eu m-am întors în România pentru că îmi era dor de țara în care am crescut și de care mă simt legat sufletește. Am vrut să fiu aproape de familie (București-Cluj se parcurge în doar o oră cu avionul, față

de 16 ore) și să mă reintegrez într-o viață socială cu prieteni adevărați. În străinătate am puțini prieteni adevărați, în general est-europeni. În plus, m-am întors și pentru că sunt multe oportunități de carieră pe o piață în creștere și am mai puțină competiție; astfel, pot progresa mai rapid în carieră în România decât în străinătate, unde sunt mulți oameni bine pregătiți. Nu m-am întors special pentru a aduce o picătură de sistem mai sănătos al valorilor și de civilizație, dar sper ca acesta să fie un efect secundar important, care, împreună cu picăturile aduse de ceilalți repatriați, să înceapă să conteze în societatea românească peste câțiva ani.

Leonard Doroftei

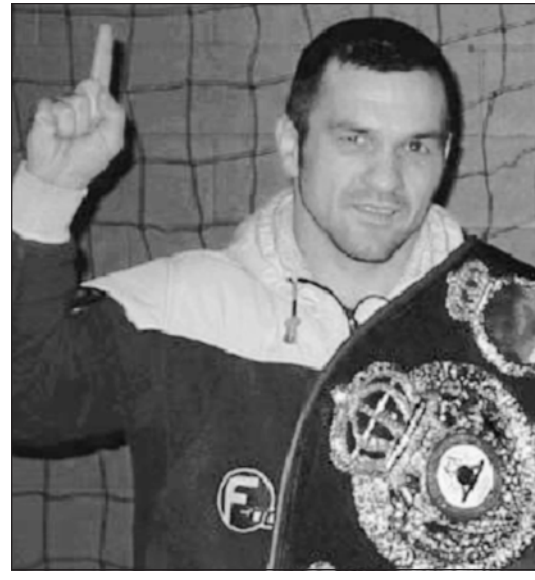

Septembrie 2004

Leonard Dorin Doroftei s-a născut pe 10 aprilie 1970 la Ploiești. Este boxer român, campion mondial la categoria ușoară din 5 ianuarie 2002 până în 24 octombrie 2003.

A început să boxeze la vârsta de 14 ani, la clubul Prahova Ploiești. Din 1986 până în 1988, a câștigat toate campionatele naționale la categoria junior din România. A continuat să câștige cinci titluri naționale la seniori în 1992, 1993, 1994, 1996 și 1997. A câștigat medalia de bronz la Olimpiada de Vară de la Barcelona, în 1992, și la Olimpiada de Vară de la Atlanta, în 1996. În 1995 a fost declarat campion mondial, iar în 1996 și 1997 – campion european. În palmaresul său de amator se numără 239 de victorii și 15 înfrângeri.

În 1997, Doroftei a devenit boxer profesionist, semnând un contract cu clubul canadian Interbox. Pe 5 ianuarie 2002, a câștigat titlul World Boxing Association (WBA) la categoria ușoară, contra boxerului de origine argentiniană Raul Haracio Balbi.

Pe 31 mai 2002, cei doi se luptă din nou, la București, decizia victoriei fiind în unanimitate în favoarea lui Leonard Doroftei.

Leonard Doroftei locuiește în prezent în orașul natal, Ploiești, împreună cu soția și cei trei copii.

De ce m-am întors

Leonard Doroftei: În 1997 veneam după două medalii olimpice, un titlu mondial la amatori, unul european și nu mă simțeam împlinit. Am pierdut la Campionatul Mondial de la Budapesta, unde m-am simțit nedreptățit de decizia luată, dar, spre norocul meu, a venit o ofertă de a trece la profesioniști. Am semnat fără să stau prea mult pe gânduri. Aveam deja 27 de ani. Am plecat cu familia în Canada și m-am apucat de treabă. După patru ani, am câștigat titlul mondial.

Cum m-am apucat de box? A fost o luptă între doi copii pe stradă pentru o țeavă de plastic, din aceea prin care se suflau cornete de hârtie. Unul dintre copii eram eu. Am dat la un moment dat cu pumnul, cineva m-a văzut și m-a întrebat: „Nu vrei să vii la box?". Așa a pornit totul și iată că am stat 20 de ani în sala de box și acum, după șase ani de când m-am retras, încă nu mi-am revenit. Îmi doresc să mai intru în sală, dar am îmbătrânit, nu mai poate organismul.

Anca Mihalache: *Cum arăta o zi din viața dumneavoastră în Canada?*

L.D.: În primul rând aș vrea să spun că la început, când am plecat, nu știam nici franceza, nici engleza, absolut nimic. Bine, câteva cuvinte știam, dar nu m-aș fi descurcat să port o conversație. Am vorbit până am făcut febră musculară la început.

M-am trezit la 6 dimineața în fiecare zi, fără ceas, timp de șapte ani. Îmi făceam cafeaua, plecam la antrenament, care putea dura și 20 de minute, dar în aceste minute alergam până la epuizare, ca să ridic pulsul până la 200. Important nu era cât de repede îl ridic, ci cât de repede coboară, asta era intenția, pentru asta mă antrenam în ritmul ăla. Mă duceam acasă, mâncam ceva, încercam să mă odihnesc, poate să dorm, pentru că la ora 13 plecam din nou la antrenamente, până la ora 15. O perioadă am avut nutriționiști la sală, care ne ajutau să ne alimentăm cât mai bine. Aveam doctori, asistente medicale, absolut tot ce ne trebuia, pentru că nu poți să boxezi dacă nu ești pus la punct.

A.M.: *În afara antrenamentelor, ce mai făceați?*

L.D.: Mai mergeam cu familia în vacanțe, băiatul cel mare mergea la școală acolo, Alex era prea mic și mergea la grădiniță. Acum ei urmează

un liceu foarte bun în Ploiești, „I.L. Caragiale”. Mi-ar fi plăcut să-i dau la Școala Franceză, pentru că cel mare vorbește foarte bine franceza, dar nu locuim în București și să faci zi de zi naveta nu merită.

Acum, în România, ziua parcă este mai scurtă pentru mine, mă trezesc foarte târziu, pe la 12, în majoritatea zilelor. Vin la pub [unde este proprietar – *n.r.*] sau rezolv treburi acasă ori pe la diferite instituții.

A.M.: *În vara-toamna 2004 v-ați repatriat. Care au fost primii pași?*

L.D.: Primii pași… Am cheltuit bani, m-am plimbat. Apoi, am fost antrenor al lotului național de box, zece luni, după care m-am oprit, am venit acasă și am realizat că trebuie să fac ceva pentru mine ca persoană, pentru familie. Și m-am apucat de acest pub, m-am concentrat asupra lui și pot spune că este o reușită. Am început să-mi construiesc o casă foarte frumoasă în apropiere, iar după ce o voi termina, mă gândesc să extind pub-ul „La Doroftei”, pentru că oamenii sunt foarte mulțumiți și încântați de ceea ce văd, de poveștile din box. Eu sunt o imagine, un exemplu concret, am copii, am o afacere, lucrez cu Inbev Brews și nu vând bere minorilor. Aceasta este ideea: să nu vinzi bere minorilor și să le povestești și oamenilor de ce nu este bine să le vinzi lor, pentru că suntem părinți.

A.M.: *Promovați acest mesaj în cadrul unor campanii sociale?*

L.D.: Da, am fost implicat și în campanii antiviolență, apoi cu SMURD, campanii care premiau și ajutau sportivii, campanii antidrog. Colaborez cu mai multe ONG-uri, merg peste tot unde sunt chemat. Am vizitat toate închisorile din România, le-am vorbit oamenilor despre lucruri bune, lucruri rele. Că nu mă ascultă ei, asta este altceva, dar faptul că te implici, că vrei să ajuți, contează.

A.M.: *Când v-ați întors, ce diferențe ați văzut între România lăsată în urmă cu 20 de ani și cea de acum?*

L.D.: Știam locurile acestea, crescusem cu ele. Apoi am văzut multe lucruri bune. Mai mulți oameni s-au realizat, mai mulți oameni fac lucruri frumoase. Sunt și mulți care au decăzut și nu mai revin.

Referitor la locurile unde am crescut, le-am avut tot timpul în suflet, în inimă. Pentru asta m-am întors, pentru amintiri. Dacă aș fi avut amintiri în Canada, poate aș fi rămas acolo. Amintirile legate de joacă, familie, copilărie, de absolut tot. În Canada făceam cumpărăturile și din magazine românești, soția gătea și gătește foarte bine mâncăruri tradiționale, toți cei trei copii vorbesc românește. Deci încercam să rămân conectat la mediul românesc.

A.M.: *V-a influențat în vreun fel mediul canadian?*

L.D.: Încă suntem sub influența acelui stil de viață; ca dovadă, băiatul cel mare își dorește și acum să se întoarcă. Poate pentru că școala a fost foarte ușoară și foarte bună pentru el acolo, pe când aici îl sufocă, îl omoară. Și poate nu neapărat că-l sufocă, ci mai degrabă simte că își bate joc de el.

Cu siguranță va pleca el singur la facultate în străinătate, pentru că văd că asta își dorește, să plece. Nu va sta în România, pentru că nu înțelege ritmul acesta de viață, toată lumea înjură, este rea, iar el nu este obișnuit și nu a fost crescut așa.

A.M.: *Ați văzut la vreunul dintre cei doi băieți ai dumneavoastră veleități de boxeur?*

L.D.: Nu, nici unul dintre ei nu dorește, nu le place. Ei sunt pasionați de tenis, de călărie, de înot. Băiatul cel mare încearcă fotbalul. Ei își vor alege singuri drumul pe care consideră că îl pot urma.

A.M.: *Regretați că v-ați dedicat atât de mult sportului?*

L.D.: Nu, pentru că dacă nu era boxul, nu știu ce aș fi făcut. Am câștigat tot ce se putea câștiga în box, numai eu să iau tot, altora să nu mai las nimic? Înainte de toate, am o familie, am trei copii, sunt printre oamenii care mă iubesc, sunt fericit. Mai mult aș fi nebun să-mi doresc!

A.M.: *Cum ar fi arătat cariera dumneavoastră dacă ați fi rămas în România la 27 de ani?*

L.D.: Aș fi fost acum un antrenor pe la o sală de box, îmi duceam existența de azi pe mâine sau aș fi fugit în străinătate, crezând că pot face ceva mai bun.

A.M.: *Dacă copiii dumneavoastră hotărăsc peste 10-15 ani să se stabilească în străinătate, vă veți muta după ei?*

L.D.: Da, las totul aici și plec după ei. Ei sunt copiii mei, sunt tot ce am. Fără ei nu aș fi nimic, pentru că nici gloria, nici nimic nu-ți poate înlocui familia. Deocamdată pot controla situația, când nu se va putea, voi fi nevoit să merg după copii.

A.M.: *Cum vedeți România peste câțiva ani?*

L.D.: Eu cred că va merge înspre bine, nu văd de ce nu. S-au tot îmbogățit, s-a tot vândut ceea ce era de vândut, cred că este cazul să se întâmple și lucruri frumoase în România, să mai apară și fabrici, locuri de muncă pentru oameni. Mulți au plecat în afară și au văzut alte lucruri, s-au întors cu idei noi, cu concepții noi, pot transforma România pornind de la acel bagaj de experiențe.

A.M.:*Referitor la românii plecați în străinătate pentru a lucra, ce atitudine ați avut când li se aduceau diverse acuze?*

L.D.: Mereu am fost aproape de români. Și am tot luat foc pentru români. Pentru unii, care nu-și văd de treabă, sunt justificate atacurile, dar pe oamenii care ne ridică societatea prin muncă cred că este o rușine să-i condamn. Sunt mulți oameni care muncesc, care își văd de treaba lor. Doar pentru că un grup nu ne onorează, nu trebuie să-i condamni pe toți.

A.M.: *Credeți că România va crește și prin oamenii plecați?*

L.D.: Oamenii care au plecat au văzut anumite lucruri acolo și acum știu ce este de făcut și în țară. Pot schimba și pot face lucruri frumoase și în România. Cum am venit eu cu o idee și cu câțiva bănuți, dintr-un spațiu mort, am făcut un loc de atracție pentru orașul Ploiești. Poate vor avea și ei o șansă ca aceasta, să facă un lucru bun. Îi încurajez din toată inima să se întoarcă, dar ei știu mai bine ce au de făcut.

Așa sunt eu. Nu am încercat niciodată să mă dau mare și nu voi înceta să mă mândresc cu performanțele mele. Nimeni nu mă poate opri să spun că am muncit. Toată lumea a văzut la televizor cum mi-am câștigat gloria și pentru asta nu e rușinos să spun că sunt cel mai bun.

Și dacă m-am întors acasă, înseamnă că sunt și mai bun. Am simțit la un moment dat, din partea unor români, că ar încerca să mă tragă în jos, pentru a-i promova pe alții. Eu nu fac pasul înapoi, pentru că am muncit și mi-am câștigat acest statut, pe care-l voi menține cât voi considera. Când vor veni alții mai buni ca mine, voi lăsa capul în jos și mă voi retrage.

Istoria a fost scrisă și cu sânge. Să nu uităm un lucru, că permanent am purtat tricolorul românesc și am fost mândru de țara mea.

A.M.: *Când am stabilit interviul, mi-ați spus să vin „La Doroftei", și știam că așa se numește sala de sport, nu și pub-ul. Ajungând în Ploiești, am început să întreb din om în om cum pot ajunge „La Doroftei" și așa am ajuns. Ați creat ceva minunat.*

L.D.: Am creat un brand, unde chiar și străinii vin, nu pentru că mă știu pe mine din box, ci pentru calitatea serviciilor pe care le găsesc. Pub-ul „La Doroftei" este o braserie din anii '60, nu i-am schimbat eu localizarea, adică faptul că este situat la etaj. Nu am mese pentru câți oameni vin și am proiecții ale unor meciuri de box, concerte Iris, BUG Mafia, Bere Gratis, Direcția 5, Florin Chilian, Gyuri Pascu, Mărgineanu. Bucureștiul ar fi următorul pas. Calitatea face diferența și oamenii sunt cei care aduc un plus de valoare, atât cei 25 de angajați, dar mai ales clienții.

Mike Costache

Aprilie 2005

Născut în anul 1977 la București, Mike Costache a emigrat împreună cu familia în Israel în 1988, iar în 1992 au emigrat cu toții în Statele Unite.
Mike Costache are o experiență de 12 ani în management, vânzări, consultanță și investiții bancare. Între anii 1998 și 2003 a fost Associate Investment Banker la Interlink Company, WestPark Capital și Millennium Capital Partners în Los Angeles. Din anul 2000 până în 2006, a fost CEO pentru Pioneer TeleCare, activând în *e-commerce*. Venitul anual al firmei a atins suma de 2,5 milioane de dolari, iar în 2006 Mike și-a vândut acțiunile partenerului său de afaceri. Văzând că România are șanse mari de a adera la Uniunea Europeană, Mike a decis să petreacă mai mult timp în România și să exploreze oportunități de business. În 2006 a înființat compania Leo & Leo International, cu sediul la București, și a câștigat contracte de management pentru mărci de lux precum Maserati și Segway, NetJets, Sunseeker Yachts și PrivatSea. De asemenea, a importat băutura energizantă Rockstar din America prin semnarea unui contract de distribuție cu Interbrands, cea mai mare firmă de distribuție din România. În 2009, Mike a câștigat licența de la Donald Trump pentru organizarea concursului pentru desemnarea reprezentantei României la Miss Universe, emisiune televizată în 180 de țări, cu o audiență de un miliard de telespectatori.
Mike este licențiat în Economie al Pepperdine University (Malibu, California); a urmat cursuri de afaceri, istorie și drept în Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Turcia, Grecia, Israel și Elveția, a absolvit Pepperdine School of Law cu diplomă în negociere, arbitraj și mediere și Programul de negociere de la Harvard.
În 1998 a înființat ONG-ul de mentoring Young Professionals Global Network (YPGN), care are peste 2 000 de membri în 70 de țări. În 2003 a conceput și predat cursul universitar „Success 101", în cadrul Facultății de Afaceri de la Pepperdine University, pentru a-i învăța pe studenți cum să obțină locul de muncă visat sau cum să-și înceapă propria afacere. În 2004, împreună cu trei prieteni din Los Angeles, a înființat Romanian-American Professionals Network (RAPN), un club de networking pentru românii din California.
Din anul 2003, Mike Costache este membru în consiliul de administrație al Fundației Blue Heron, o organizație caritabilă care a reușit să strângă 600 000 de dolari de la 600 de donatori din America și România, bani folosiți pentru burse universitare și alte proiecte în beneficiul copiilor orfani din România. Din bugetele de marketing controlate de Leo & Leo, Mike Costache a donat 250 000 de euro pentru proiecte caritabile ale ONG-urilor: Fundația Principesa Margareta a României, United Way, Prietenii Muzeului Național al României, UNICEF, Ovidiu Rom și Spitalul „Marie Curie".
Vorbește fluent limbile română, ebraică și engleză și are cunoștințe de franceză.

De ce m-am întors

Uitându-mă pe arborele genealogic din 1670 și ascultând povești de la bunica și străbunica mea, îmi este ușor să înțeleg că provin dintr-o familie migratoare de sute de ani. După stabilirea lor în România, din Grecia, în secolul al XVII-lea, primul membru al familiei mele care a ales să se stabilească în America a emigrat în anul 1903. În 1942, o mare parte a familiei Șuțu a emigrat în Monaco, Franța și Canada. Partea evreiască a familiei mele a început să emigreze în Israel în anii '70, iar eu, împreună cu părinții, sora și fratele meu, am emigrat din România abia în 29 decembrie 1988. Am așteptat primirea actelor pentru a deveni cetățeni israelieni doi ani și jumătate.

Motivul emigrării în Israel a fost simplu: mama mea a vizitat Israelul în 1982 și a văzut cu ochii ei diferența de trai dintre cele două țări. A decis atunci să explorăm viața în Israel, dar cu ideea de a ajunge în America în maximum cinci ani, lucru pe care l-am făcut după doar trei ani și două luni, în martie 1992.

Dorul de România, pot să mărturisesc sincer, nu prea a existat. Eram prea ocupat cu studiile într-o limbă destul de grea, ebraica, și cu integrarea în acea societate nouă. Aveam cursuri în ebraică, arabă, engleză și franceză și mergeam cu patru dicționare după mine. Desigur, îmi era dor de bunica, de prietenii din România, dar „dorul de acasă" nu mă preocupa foarte mult, pentru că știam că mă pot întoarce în vacanță să-i vizitez. Singura problemă era că trebuia să am bani pentru bilet de avion. După două vacanțe de vară în Israel, în care am lucrat într-o piață, unde vindeam roșii și ceapă, și ca grădinar la vila unui om de afaceri (importatorul oficial pentru Renault în Israel), am strâns 1 000 de dolari. Aveam 11-12 ani. Dar în ianuarie 1991, odată cu intensificarea Războiului din Golf și cele 163 de bombe trimise de Saddam Hussein către Israel, prioritățile familiei mele s-au schimbat. Știind că vom pleca în America în curând, am păstrat banii pentru „zile negre" și mi-am luat gândul de la vizitarea României.

Am locuit trei ani în Israel și 14 ani în America (în New Jersey, Maryland și California). Îmi este greu să descriu cum era o zi din viața

mea, pentru că am fost într-o continuă mișcare și evoluție. În primul rând, eram concentrat să termin liceul cu note bune ca să pot primi o bursă la facultate. În al doilea rând, mă concentram să câștige echipa mea campionatul de volei în statul New Jersey (lucru care s-a întâmplat în 1995). După aceea a trebuit să-mi aleg facultatea. Când am trecut și de perioada aceasta, toată atenția mea s-a îndreptat spre mai multe domenii în care să fac practică. Numai așa puteam să-mi dau seama în ce domeniu mi-ar plăcea să lucrez după terminarea facultății.

Timpul trece extrem de repede când ai vise și planuri mari. Odată atinse, te bucuri pentru o perioadă scurtă, iar după aceea arunci o privire pe lista de priorități și iarăși tinzi spre a-ți îndeplini alte visuri, mai mărețe.

Între decembrie 1988 (când am plecat în Israel) și decembrie 1989 (când a căzut comunismul în România) mi-am impus un program foarte riguros: înainte să mă culc, în fiecare seară, îmi planificam ziua următoare în agenda personală, cu activități precise din jumătate în jumătate de oră. Ca să-ți faci lecțiile într-o limbă atât de grea cum este ebraica ai nevoie de foarte multă disciplină. Am realizat atunci beneficiile de *positive reinforcement* și îmi aduc aminte că-mi acordam o jumătate de oră să mă uit la televizor pentru fiecare jumătate de oră de lecții cu dicționarul român-ebraic în față.

Absolvind în 1999 Pepperdine University, unde 10% din cei 3 000 de studenți (*undergraduate*) erau din 70 de țări, mi-a fost greu să port conversații despre România cu cei care mă întrebau „cum este viața în România". Eram rupt total de ce se întâmpla în România din punct de vedere social, economic sau politic.

De când am împlinit 18 ani, îmi petrec ziua de naștere într-o țară nouă, în care nu am mai fost niciodată, dar unde am măcar un prieten din facultatea pe care am absolvit-o. În iulie 2000, la vârsta de 23 de ani, eram în Bolivia de ziua mea de naștere și am avut o revelație când mi-am dat seama că majoritatea prietenilor mei proveneau din familii care conduceau industrii întregi în țările lor. În anumite cazuri, fiul sau fiica președintelui țării (precum Honduras, Guatemala și Kazahstan) îmi erau colegi de facultate. Mi-am dat seama atunci că probabil și prietenii mei vor ajunge peste 20 sau 30 de ani ca părinții lor și întrebarea firească a fost: unde voi fi eu atunci?

La întoarcerea în Los Angeles, am primit un telefon de la președintele Institutului „Mike Milken" din Santa Monica; acesta mi-a „pasat" o invitație primită de la consulul general al României din New York. El tocmai fusese invitat la o întâlnire cu o delegație de oameni de afaceri din România care vizita New Yorkul împreună cu ministrul Economiei de la vremea aceea. Fiind singurul român pe care-l cunoștea,

președintele institutului mi-a sugerat să mă duc la New York să văd despre ce este vorba. Am acceptat, căci cu ocazia aceea îmi vedeam și părinții, care locuiesc în New Jersey. Crezând că Institutul Milken sau Consulatul României de la New York îmi vor acoperi cheltuielile de deplasare, m-am bucurat că în sfârșit mă ajutase faptul că „m-am branduit" în fața președintelui institutului că sunt din România și că pentru orice este legat de România se poate baza pe mine. Dar am aflat repede că nimeni nu avea de gând să-mi acopere cheltuielile de deplasare. Așa am făcut prima mea investiție, de 320 de dolari, pentru un bilet de avion, ca să merg la New York și să încep astfel să mă pun la punct cu ce se întâmplă în țara mea natală.

La acea întâlnire l-am cunoscut pe Gabriel Duțu, consul economic al României la Los Angeles, care urma să-mi facă legătura la întoarcere în Los Angeles cu Claudiu Lucaci, pe atunci noul consul general al României la Los Angeles (care avea sub jurisdicția lui 13 state din vest, cu PIB-uri ajungând la 3,3 trilioane, echivalent cu PIB-urile Italiei și Rusiei împreună). Încet, încet am devenit prietenul și consilierul privat al consulului general al României la Los Angeles (2003-2005). În octombrie 2003, Claudiu mi-a făcut cunoștință cu Ștefania Magidson (emigrată în America din Brașov, în 1986, la vârsta de 15 ani), care la sfârșitul anului 2002 tocmai înființase Fundația Blue Heron, cu scopul de a strânge fonduri pentru copiii orfani din România.

În data de 19 octombrie 2004, am inaugurat împreună cu Ștefania parcul de joacă „Spielberg Playground" la Rupea, lângă Brașov. Este greu de imaginat ce bucurie a putut aduce acest parc de 34 000 de dolari celor 67 de copii din acel centru de plasament, care până atunci se jucau pe acel pământ noroios cu mingi vechi și sparte.

Înainte să mă întorc la Los Angeles, m-am întâlnit cu Anca Harasim, președintele AmCham, care m-a informat că la 1 noiembrie 2004 se va lansa în România Clubul Harvard la Clubul Diplomatic. Acolo m-am întâlnit cu Alex Ghiță, absolvent al ASE și membru al Junior Chamber International (JCI), care tocmai punea pe picioare primul târg internațional de universități (Romanian International University Fair – RIUF), ce urma să aibă loc în aprilie 2005. I-am spus lui Alex că voi încerca să-l conving pe directorul de recrutare de la Pepperdine University să trimită pe cineva la acest târg și să plătească cei 400 de dolari pentru a avea un stand acolo. Nu știu ce mi-a trecut prin cap, dar i-am spus că dacă facultatea mea nu va avea bani să trimită pe cineva din departamentul de recrutare, voi veni eu, căci oricum eram membru al consiliului de absolvenți.

Și așa m-am trezit pe 2 aprilie 2005 înapoi la București, la Sala Palatului, unde se ținea RIUF. În 16 ani vizitasem România doar de

cinci ori, inclusiv când venisem să inaugurez parcul de joacă de la Rupea. Și acum, în mai puțin de șase luni, mă aflam iarăși pe pământ românesc, lăsând toată viața mea din Los Angeles să aștepte câteva zile, cât dura excursia de recrutare pentru studenți la universitatea mea. La RIUF am venit cu o jumătate de oră înainte să se permită accesul publicului, ca să-mi pregătesc standul. Îl rugasem pe Alex să pună standul meu lângă cel al lui Harvard. Știind că mulți în România auziseră de Malibu, eram însă conștient că foarte puțini știau că există o universitate de renume acolo (în 2004, Pepperdine a fost plasată în Topul 50 al universităților din America pentru programul de *undergraduate* și în Top 20 pentru MBA-ul internațional). Imaginându-mi coada care urma să fie la standul Harvard, mi-am dat seama că vor fi câțiva care vor trage cu ochiul și la standul meu, unde aveam postere cu peisaje minunate din Malibu, în care se vedea clar că universitatea este la doi pași de plajă.

Printre cei 7 000 de studenți, elevi și proaspăt absolvenți care au invadat Sala Palatului pentru a afla cum să aplice și cum să primească o bursă în străinătate, mi-am făcut timp să mă împrietenesc cu câțiva reprezentanți de la alte facultăți. Reprezentantul de la Harvard, care trăia în România deja de 10 ani, fiind însurat din anii '70 cu o româncă, mi-a povestit cum sunt viața de afaceri și traiul de zi cu zi în România. Dintr-o discuție în alta, am aflat că el avea o firmă de distribuție de produse alimentare în benzinării. Eu încercasem de doi ani să găsesc distribuitori în China, India și în Tunisia pentru băutura energizantă Rockstar (a doua cea mai bine vândută băutură energizantă din America, după Red Bull), un produs care-i aparține unui prieten din Los Angeles. Deodată m-am aflat în fața unui om care mă putea ajuta să distribui acest brand în țara mea natală.

Și așa m-am trezit înapoi în România și în mai, și din nou în iunie 2005, încercând să fac un plan de distribuție și de marketing pentru Rockstar Energy Drink în România. Era de necrezut că făceam naveta între București și Los Angeles lunar. După a treia excursie, m-am încăpățânat și mi-am propus să nu mai plec din România până nu semnez cu o firmă de distribuție care să-mi facă distribuția la nivel național. Nu aveam nici de unde să știu că va dura aproape un an de când am venit la RIUF, în 2005, și până am semnat contractul de distribuție cu Interbrands, pe 23 martie 2006.

Aveam și alte lucruri mai personale care mă țineau în România: bunica în vârstă de 80 de ani, pe care o vedeam foarte rar, câteva proprietăți de recuperat și, cel mai important, abia o cunoscusem pe prietena mea, Valentina Ionescu, care este producător și prezentator la TVR.

Acum cinci ani, am început cu ideea de a avea două scuze pe an să vin în România: să recrutez studenți pentru facultatea mea la RIUF și să verific proiectele caritabile ale Fundației Blue Heron. Interesul personal era să petrec cât mai mult timp în România pentru a înțelege mai bine cum merg lucrurile în țara mea natală. Acum, după cinci ani petrecuți în România, pot spune că înțeleg foarte bine cum merg lucrurile aici și am avut norocul să-mi găsesc cel mai potrivit partener de viață.

Viața mea în România este similară cu cea din Los Angeles, doar că nu am Pacificul în fața ochilor toată ziua. Viața socială în ambele orașe este plină de evenimente caritabile, lansări de produse noi, târguri de produse din diferite domenii, petreceri cu prieteni, nunți etc. Pot spune cu toată sinceritatea că România oferă mai multe oportunități de afaceri, fiindcă este o țară în dezvoltare. În America lucrurile sunt mult mai directe și mai ușor de înțeles, pe când în România cine vrea să pună pe picioare o afacere chiar trebuie să se mute aici și să înțeleagă cum merg lucrurile pe plan local. Motivarea angajaților, procedurile de vânzări, marketingul etc. sunt total diferite și durează ceva timp pentru a le înțelege și a găsi cea mai bună metodă de a le pune în practică.

De exemplu, mi s-a explicat în 2005 că diplomele mele de la universitatea din America nu sunt recunoscute în România decât după o procedură mai lungă. Mi s-a explicat că impozitul pe salariu este de 80%. Mi s-a explicat că în România nu prea se respectă cele 40 de ore din contractul de muncă. Și așa mai departe. Oricum nu aveam de gând să mă angajez la o firmă din România, pentru că aveam propria afacere în America, care deja producea venituri de 2,5 milioane de dolari pe an în 2005.

Dificultățile întâmpinate începeau de la faptul că era murdar pe stradă, că traficul este așa cum este, că nu exista un respect reciproc între oameni, că nu prea existau parcări, că vedeam multă corupție și o piață subterană, că exista legea 347 din 2002 (conform căreia fumatul în incinta instituțiilor publice este interzis), dar unii doctori fumau în spitale, de la faptul că întâlnisem mulți elevi și studenți cu potențial, dar cu o mentalitate puțin distrusă (pentru că ei voiau o bursă ca să studieze în străinătate, dar nu găseau motivația pentru a trece prin procesul de aplicare, de pregătire și pentru investiția financiară de 200 de dolari ca să susțină examenele necesare).

Deja m-am obișnuit cu aproape toate „procedurile ineficiente" din România, dar încă mă supără (ca să nu zic că mă indispune) faptul că nu există mai mult respect între oameni. Gândiți-vă la cum se conduce în România; semnalizarea nu are nici un rol aici; când vrei să ieși dintr-o parcare cu spatele nu se oprește nimeni să te lase să ieși

până nu-i claxonezi sau aproape intri în ei; sunt o groază de oameni care blochează puținele parcări existente și trebuie să negociezi cu ei și să-i mituiești ca să te lase să parchezi (parcă tatăl lor a finanțat acel loc de parcare și el are drepturi tarifare pe viață...). E vorba în principiu de carențe de civilizație.

Sunt fericit că am avut șansa să întâlnesc destui oameni de calitate și că nu m-am lăsat bătut în primul an (2005-2006), când mă întrebam în gând de zeci de ori pe zi: „Ce *** fac eu în țara asta?". Dar ce mă încântă acum este că, după cinci ani de networking intensiv, am o bază bună de prieteni și oameni de afaceri cu care mă distrez tot timpul și cu care mă pot sfătui în orice domeniu.

Orice îmi lipsește este doar temporar, deoarece călătoresc destul de des în afara României și, când „mi se pune pata" să mă duc într-un loc care mi-a plăcut foarte mult, mă urc într-un avion, citesc o carte sau o revistă și ajung unde mi-am dorit. Când mă plictisesc acolo sau vreau să revin la responsabilitățile din România, mai citesc o carte sau o revistă pe avion și mă întorc la București.

În cinci ani doresc să mă mut la Washington DC, să devin partener într-o firmă de lobbying. În 10-15 ani doresc să ajung Ambasadorul Americii la București. Acum sunt la mijlocul acestui drum, având în vedere că l-am început în 2000 în Bolivia, când mi-a trecut prin cap să-mi fac un plan pe 20 de ani.

Peste 10 ani văd o Românie cu autostrăzi care unesc orașele principale, o economie de minimum 300 de miliarde de euro, mii de români în top management cu diplome și experiență de muncă în străinătate, un popor care-și apreciază istoria și rolul familiei Regale, un guvern care alocă peste 10% din PIB educației, o țară care-și înțelege rolul în Europa și faptul că, dacă ne ciondănim toată ziua, nu facem bine nimănui.

Barbu Mateescu

Mai 2005

Barbu Mateescu s-a născut la 20 aprilie 1981 în București. A absolvit cursurile liceului teoretic bilingv „George Coșbuc" în anul 2001. Patru ani mai târziu a absolvit cursurile de zi ale Facultății de Sociologie și ale Facultății de Istoria Religiilor din cadrul University of Pennsylvania, SUA.
S-a întors în România în vara anului 2005 și a profesat ca sociolog în cadrul IMAS, activând ulterior și în domenii conexe, ca marketingul sau consultanța politică. Pasiunile sale includ cultura chineză, războiul civil american și istoria conflictelor navale.

Român = European plus X

În vara anului 2003 mă aflam în București alături de câțiva prieteni. Eram student la o universitate americană de doi ani și, ca în fiecare vară, mă întorsesem acasă pentru a-mi reîncărca bateriile. În ziua de care vă vorbesc, picoteam cu toții pe o terasă, pe lângă Facultatea de Drept; după vreo trei sferturi de oră am plecat de la masă, încercând să găsesc locul unde până și împăratul se duce pe jos. Inspirația și orientarea îmi lipseau deopotrivă, așa că m-am îndreptat spre barman, un puști cu umerii tatuați și cu un maiou care cunoscuse vremuri mai bune:

— Unde este toaleta?

Tânărul a arătat spre un culoar întunecat care se vedea în dreapta lui, pe lângă bar:

— Păi… simetric în spatele meu.

Șocul pe care l-am simțit când i-am auzit cuvintele este, acum, simplu de explicat. În timpul anilor petrecuți în State, nu auzisem niciodată o indicație atât de clară, sintetică și, în mod bizar, educată. Un cetățean al nației americane, croită totuși pe cultura vitezei, ar fi bălmăjit o serie prelungă de indicații neclare (*Like, turn left, and then walk to the end of the bar, you know? and then like turn right again or something, and then…*). Noțiunea de simetrie există în orice limbă, dar capacitatea de a lega o noțiune abstractă în mod corect și eficient de o circumstanță reală fusese absentă în Statele Unite.

Nu asta m-a făcut să mă întorc „de tot" în România. Poate că nu a fost nici prima revelație – și în mod sigur nu a fost cea mai importantă. Dar a fost o străfulgerare.

*

În luna mai a anului 2001, după o așteptare încordată de câteva luni, am aflat că fusesem admis la University of Pennsylvania, una dintre cele mai prestigioase universități din Statele Unite. În 1998, petrecusem deja un an în State ca bursier al Fundației Soros, așa că gândul de a fi acolo nu mă incita atât de mult – ce mă provoca în 2001, ca viitor

student, era gândul că voi fi parte din Ivy League, un consorțiu educațional vechi de sute de ani, pepiniera în care sunt „crescuți" președinți, oameni de afaceri și intelectuali de frunte. Urma să pășesc pe un stadion luxos, aflat în bătaia unei nocturne orbitoare.

Din punct de vedere educațional, adevărul mi-a depășit așteptările. Cred că relatările românilor din generația mea care au studiat în Statele Unite sunt în mare parte identice: profesorii sunt deschiși și comunicativi, facilitățile materiale puse la dispoziția studenților sunt excepționale, cercetarea este o realitate care te implică și nu o formalitate obositoare etc. Dar mai important decât faptul că am făcut materiile X și Y a fost faptul că la University of Pennsylvania mi s-au format aptitudini și reflexe mentale care mă ajută până în ziua de azi: capacitatea de muncă, abilitatea de a reacționa relativ rapid și bine la situații neașteptate sau respectul pentru reguli.

Ca student în Statele Unite, primeam mult, inclusiv pentru că dădeam mult. De dimineața până la începutul nopții mărșăluiam printr-un vârtej de cursuri, seminare, teme, proiecte de cercetare, examene (atât în timpul, cât și la sfârșitul semestrului), totul colorat, bineînțeles, de discuții cu prietenii și profesorii, mese, sport etc. Ritmul era uneori istovitor, dar întotdeauna antrenant și, din punctul de vedere al provocării intelectuale, superb. Viața socială era marcată însă de convenții și de o oarecare lipsă de profunzime care cu trecerea anilor a devenit din ce în ce mai enervantă. În fiecare vară, odată cu întoarcerea în București, descopeream că prietenii mei care rămăseseră în țară trăiseră experiențe de viață hotărâtoare, iar eu… mai puțin. Dacă ar fi să exagerez puțin, trăiam și mă formam ca om mai mult în cele patru luni pe care le petreceam în România decât în restul anului. În ciuda a ceea ce ați putea crede, motivul nu era programul intens de muncă din Statele Unite; încetul cu încetul mi-am dat seama că valorile și prioritățile societății în care mă aflam erau sub anumite aspecte altele decât cele care aș fi dorit eu să-mi guverneze viața.

*

În primul an de facultate nu știam dacă voi rămâne în State. Dacă aș fi fost întrebat, aș fi spus repede „da". Mie, ca și milioanelor de alți oameni, Statele Unite mi se prezentaseră cu destul de mult succes drept ținutul bogăției materiale și spirituale; în special înainte să plec acolo pentru prima dată, le etichetasem automat drept țara libertății, „visul science-fiction al omenirii", după cum declarase Norman Spinrad. În timp, opinia mea s-a cristalizat, exagerările au ieșit în evidență, am

început să judec singur lucrurile pe care le vedeam sau le auzeam; când am revenit în România, în mai 2005, eram mai matur și mai bogat sufletește decât cu patru ani în urmă. O parte din această bogăție venea din faptul că mă hotărâsem să mă întorc. Dar, de fapt, la ce m-am întors?

Am crescut în zgomotul de tobe al organizațiilor de pionieri și în bătaia hodorogită a vocii lui Ceaușescu. Am ajuns la o înțelegere crudă și vie a ceea ce este România: oamenii ei; familia mea; colegii mei; prietenii mei. Pentru generația mea, cuvântul „patriotism" e gol și rece, așa că am avut cu toții libertatea să ne răspundem singuri la întrebarea „ce este România?". Pentru mine, țara mea înseamnă ecranul alb-negru pe care vedeam calificarea la Cupa Mondială din 1990; România este și vara indiană a primului sărut, străzile Brașovului, aleile ce curg pe lângă Jiu, frigul nopților din Vama Veche a anilor '90, forfota intersecțiilor de azi, fumul de țigară și gustul vinului împărțite cu prieteni dragi, dar, înainte de toate, fețele celor pe care i-am cunoscut și lucrurile pe care le-am trăit alături de ei.

Un răspuns sincer la întrebarea „de ce m-am întors?" trebuie să includă și țara-opțiune. Statele Unite, mai mult ca oricare țară, sunt greu de perceput, categorisit sau judecat tocmai din cauza enormei varietăți. Los Angeles, Texas și Boston sunt culturi diferite, care ar satisface în întregime oameni ce nu au nimic în comun – America ar avea ce să ofere fiecăruia dintre ei. Pot să spun cu certitudine că America cu care am intrat în contact a fost cea mai tentantă pentru gusturile mele: Estul relativ educat și deschis la minte, realitatea urbană a orașelor care fac economia lumii să vibreze, elita cosmopolită și intelectuală a capitalelor cercetării științifice... În cei patru ani de facultate am intuit calitățile societății în care mă aflam – o experiență comună tuturor românilor care ajung în State; dar, spre deosebire de unii dintre ei, am ținut ochii deschiși și când a venit vorba de lucrurile care nu mi-au plăcut. Într-o societate care se denumea citadela individualismului, personalitatea individului se clădea exclusiv gregar, prin referința la grupuri de prieteni sau categorii sociale abstracte, legături aproape întotdeauna lipsite de substanță și de implicare reală. Un sacrificiu total și orbesc al vieții private pentru câștigul financiar (și implicit pentru consum), o opacitate bidimensională a trăirii individuale, categorisirea sincerității drept un defect de evitat, o lipsă de deschidere intelectuală uneori de-a dreptul stupefiantă – toate acestea puse cap la cap m-au făcut să văd altfel Europa în general și România în particular. Am (re)descoperit că românii sunt vii, pasionali, inteligenți; că pentru ei viața nu se reduce la obținerea unei colecții inutile

de bunuri; că prietenia, dragostea, procesul informal de învățare, discuția – trăite în mod real, și nu mimate – dau gust vieții lor; că poziționarea pe falia dintre lumi i-a făcut deschiși spre nou, spre istorie, spre a ști mai multe despre lumea în care trăiesc, că românii *te pot surprinde* – lucruri pe care nu le-aș fi putut spune despre americani decât ironic. În America – simplu spus – n-aș fi putut fi *fericit*. Lanțul de legături umane pe care îl implică o viață adevărată – soție, copii, prieteni, colegi, mentori – ar fi fost subțire, fals sau non-existent.

Dar anii petrecuți în Statele Unite au fost sâmburele unei alte revelații profunde, poate mai importantă decât aceea că România era țara unde voiam să-mi petrec restul vieții. În Statele Unite mi-am dat seama pentru prima dată de firele invizibile, dar puternice care leagă românii de restul Europei. Cu ani buni înainte de integrarea României în UE am început să conștientizez că identitatea mea europeană, și nu neapărat cea de român, mă distanța de unele aspecte ale societății americane. Când eram alături de ceilalți europeni de la University of Pennsylvania, redescopeream incidentalul – un pahar de vin roșu; o partidă de rugby Franța-Anglia urmărită cu sufletul la gură; o aluzie la Hesse sau Nietzsche înțeleasă în întregime – dar și profund –, o atitudine relaxată în fața vieții și o rezistență mai mare la eventualele eșecuri; o conștientizare a hubris-ului potențial în orice moment de bucurie; un simț și o cunoaștere a istoriei; o înțelepciune a *carpe diem*-ului, o asumare a clipei, un curaj existențial care în State sunt mai mult accidentale. Diferențele dintre mine și ceilalți colegi europeni se estompaseră, și asta pentru că aveam reacții aproape identice la câteva dintre valorile pe care le întâlneam, acțiunile la care eram martori sau ideile pe care le întâlneam. Nu puteam deveni american pentru că eram român; dar, poate, mai degrabă, nu puteam deveni american pentru că eram european.

Am avut prilejul de a călători și în Europa de Vest. Astfel am descoperit a doua componentă a „cocteilului" rămânerii în România. Combinația unică dintre elementul balcanic și cel latin, precum și – poate – rămânerea istorică în urmă ne-au detașat de restul Europei. Trăsăturile care disting vestul Europei de Statele Unite sunt și mai prezente în România; uneori această îngroșare este benefică, dând savoare vieții de zi cu zi, alteori provoacă exagerări. Pofta de viață, atașamentul mai scăzut față de formalități, dorința perpetuă de a păși înainte întru experiență (după cum ar fi zis Noica) sunt câteva dintre râurile tributare acestui fluviu, pe care toți românii îl cunosc metru cu metru.

*

Dorul de România apărea în fiecare martie, parcă ordonat de un ceasornic. Cu aviditate recuperam limba română, mai puțin eficientă decât engleza americană în transmiterea informației, dar mai dulce, plină de conotații și afecte; păstram prin intermediul internetului legătura cu prietenii de acasă, redescoperind plăcerea unei conversații libere cu oameni neînchistați în perspective ideologice. Puteam din nou să folosesc în timpul unei conversații noțiuni intelectuale, metafore rapide sau inferențe fără ca interlocutorul să piardă șirul cuvintelor. Mai puternică decât dorul a fost realizarea – lentă, dar fermă – că viitorul meu nu se putea afla decât în România.

Momentul când a trebuit să aleg a fost și el foarte important. Aș fi ales altfel dacă aș fi obținut diploma de studiu în 1996 sau 2000? Poate că nu, dar decizia ar fi fost mai dificilă. În 2005, România deja pornise hotărât pe un drum care în 1996 sau 2000 nici măcar nu s-ar fi întrezărit. Unul dintre regretele mele este că nu am reușit să îi fac pe cei din jurul meu să înțeleagă că România anului 2005 era cu mulți pași înainte față de cea a anului 2001; un alt regret este că nu reușesc să îi fac pe cei din jurul meu să înțeleagă că România anului 2010 este cu mulți pași înainte față de cea a anului 2001. Alegerea mea s-a dovedit inspirată: de când m-am întors în România și până acum am avut șansa să particip sau să asist la dezvoltarea unei economii inteligente. Din punct de vedere financiar nu am avut de ce să regret că m-am întors. Am lucrat și lucrez în mediul privat; am avut șansa extraordinară să încep o afacere de la zero (fără să trebuiască vreodată să dau mită); am descoperit oameni cu o putere de muncă remarcabilă, oameni capabili să învețe și să-i învețe pe alții, flexibili, dar conștiincioși, construind săptămână de săptămână o țară îndepărtată de coșmarul cenușiu al anilor în care m-am născut. Alegând România, alegeam o viață liberă, deschisă, în care mintea să nu-mi fie îngustată și limitată, o viață în care puteam să cresc, în care cei din jurul meu urmau să fie oameni, și nu umbre fără consecințe asupra sufletului meu.

Faptul că m-am întors în România și că trăiesc aici de trei ani nu m-a orbit. Sunt multe lucruri de îndreptat (deși, cred eu, păcatele României actuale sunt ceva mai puțin numeroase decât cred majoritatea românilor). La nivel senzorial, primul șoc al vizitatorului României e numărul de mașini parcate pe trotuar, simptom al unei boli mai grave: o administrație centrală depășită total de evoluția societății. Bucureștean fiind, scrutez îngrijorat viitorul orașului meu (dar nu prea mult timp, praful îmi intră în ochi) și visez să iau drumul Ardealului. Elitele sunt disonante de restul societății – o problemă care nu e nouă; corupția,

deși nu este endemică, deranjează, doare și rănește. Important este să rezolvăm aceste probleme, lucru care se va întâmpla în timp și pentru că influențele internaționale pe domeniile politic și economic vor înlesni acest lucru. A crede însă că există țări sau locuri – invariabil, undeva în altă parte – fără probleme este o excrescență a perspectivei mitologice pe care românii anilor '80 și '90 au avut-o asupra Vestului. Cât timp distanța dintre noi și „ei" a fost foarte mare în termeni de venituri, această iluzie era suportabilă și lesne de înțeles. Cu fiecare an, ea se stinge sau, alternativ, se metamorfozează într-o nevroză socială.

Ocazional ajung să privesc înspre țara pe care am lăsat-o în urmă în 2005. Niciodată nu regret că nu sunt rezident în Statele Unite. Niciodată nu îi condamn sau critic pe cei care au ales „celălalt drum". Colegi de generație, născuți în aceiași ani cenușii și expuși aceluiași torent de marketing care promovează SUA drept cel mai frumos loc de pe pământ, au ales să ignore lucrurile care îi deranjează, să își construiască o viață nouă în spațiul glacial al ipotecilor, cardurilor de credit și căsniciilor fără sentimente profunde. Când îi revăd, sunt întotdeauna obosiți, searbezi și înghețați, copii imperfecte și deci nemulțumite ale modelului american de viață căruia i-am întors spatele. Dar, cum eu nu aș fi putut alege altfel, nici ei nu cred că ar fi fost fericiți dacă ar fi rămas în România.

Nu cred că românii care pleacă sunt lași. Cred că, mai ales cei dezavantajați socioeconomic, care au ales să muncească în Europa de Vest, au avut curajul de a întoarce spatele unei administrații de stat indolente și neperformante și de a-și croi un destin financiar în afara pomenilor de la stat, eludând un model de comportament la fel de vechi ca România modernă. Elitele din domeniul cercetării științifice întâmpină mari dificultăți dacă doresc să-și continue cariera în România; în domenii de activitate profesională dependente în exclusivitate de bugetul de stat (doctori, profesori etc.) a rămâne în România este încă practic echivalent cu o condamnare la rușine. Pentru aceste categorii socioprofesionale, plecarea a reprezentat prima opțiune; rămânerea a fost drumul dificil și marcat de întrebări, mult mai mult decât pentru mine. Mai ales în cazul celor care s-au stabilit în Statele Unite, înțeleg disponibilitatea cuiva de a sacrifica timp, relații interumane și creșterea individuală pentru un venit mai bun; înțeleg că alții pot fi mai compatibili decât mine cu modelul comportamental american; înțeleg, dar nu aprob.

Povestea mea nu ar fi completă fără a spune că „a te întoarce" (mai ales dacă plecarea a avut loc după 1990) implică curaj. Dar curajul despre care vorbesc nu implică o rezistență în fața unei realități de nedepășit; obstacolul căruia a trebuit să-i opun acest curaj a fost

percepția unora dintre românii de acasă – pur și simplu ei nu mă puteau înțelege (însuși faptul că această carte există și e necesară reprezintă un argument)! Dorința de autovictimizare a multor români – un defect drăguț și aproape insuportabil – face ca orice altă țară să fie privită prin ochelari roz. Simultan, mărim defectele societății pe care o construim. Încetul cu încetul, ochelarii roz ne cad de pe nas – românii trăiesc sau vizitează Europa și asimilează valori și idei, gândind critic, apreciind și constatând. Dar blamarea României de către români rămâne încă un sport național. Întrebați ce cred despre New York sau Paris, locuitorii acestor orașe n-ar menționa niciodată sărăcia Bronx-ului sau suburbiile peticite cu mașini în flăcări (spre deosebire de un bucureștean, care ar menționa dintr-o suflare traficul, câinii vagabonzi și poluarea). În alte țări, mândria și spiritul înnăscut al marketingului turistic și cultural sunt sudate în patriotismul național și local; sinceritatea excesivă și negativismul afișat al românilor față de propria societate sunt o surpriză neplăcută, chiar și pentru (sau tocmai pentru) cei care se întorc.

Altfel spus, principalul defect al societății românești este că… românii cred că există defecte care se aplică exclusiv românilor și că folosesc cuvinte precum „românii" sau „societatea românească" cu prea multă larghețe.

Lăsând gluma la o parte, o fracțiune semnificativă a opiniei publice trăiește o obsesie cu privire la locul României în lume și în special la defectele românilor ca națiune. Petrecem mai mult timp scriind despre „defectele românilor", „psihologia românilor" și alte subiecte perimate *a priori* din punct de vedere științific și cultural decât mai multe țări din Europa puse laolaltă. Acest colectivism sociologic păgubos împiedică o examinare reală a României, cu bune și cu rele, pe regiuni sau clase sociale, pe gen sau pe grupuri de vârstă. Am moștenit din secolul trecut fixația că „românii" gândesc, acționează etc. Realitatea unei Românii fragmentate în grupuri separate cultural a scăpat atenției elitei intelectuale a țării, în special din cauza eliminării cvasitotale a sociologiei ca știință în timpul regimului ceaușist. Spre bucuria mea, oamenii mai tineri decât mine nu gândesc în aceiași termeni generali și inutili.

Mai mult, o puternică încărcătură negativă marchează fiecare antreprize, fiecare discuție sau reflecție despre viitorul țării. Refuzăm normalitatea, ne afirmăm unicitatea și specificitatea în rău, haos sau rea-voință; această perspectivă fundamentează o frică contemplativă pe termen scurt și distructivă pe termen lung. Capacitatea individului de a reuși este tratată drept accident și nu servește niciodată drept exemplu; *de facto*, calea individuală spre succes bazată pe muncă,

dedicație și performanță (ca să nu mai zic educație) este ignorată în dauna senzaționalului eșec al colectivităților. Din fericire pentru viitorul României, acest mod de a privi lucrurile este pe moarte. Cred cu tărie că aceste tare intelectuale, precum și alte probleme de comportament sau relaționare care ne dor în România de azi se vor prăbuși sub „șenilele nemiloase" ale valului complex de instituții, valori și criterii subsumate noțiunii de capitalism. În lumea pe care România începe să și-o asume intern, rigorile creației, ale muncii destoinice și competiției forțează schimbări la nivel individual care transformă societăți.

Am vorbit despre capitalism, și nu despre democrație. Democrația românească are vicisitudini remarcabile; dar democrația nu a avut niciodată în sine rolul pe care i-l acordă manualele politice, ci mai degrabă a fost cadrul în care urmau să se dezvolte procese sociale în mod relativ ordonat – un punct de vedere neortodox pe care mi-l asum. Cazurile de corupție din Congresul american ar „face de rușine" prin amploare orice politician român; dar aceasta nu-l împiedică pe americanul obișnuit din Kansas să salute steagul în fiecare dimineață sau să creadă că „America este cea mai bună țară din lume". 1989 este încă aproape – nu avem tradiția democratică internalizată care să ne facă să privim democrația *reprezentativă* cu larghețe; nu suntem inocenți și avem ochii deschiși, fixați chiar pe elementele nefuncționale ale sistemului politic; vedem, criticăm, ne înfuriem – pentru că credem în dogmele de manual ale democrației, neînțelegând că formalismele sale reprezintă legi pentru modurile reale de dezvoltare a societății, și nu esența sa. Nu spun că România este ferită de derapaje politice grave sau că clasa politică actuală este la nivelul societății. Fără o implicare cetățenească activă, democrația își pierde conținutul, punând astfel în pericol celelalte realizări ale societății și, într-un final, potențialul acesteia. A crede însă că, în mod miraculos sau treptat, calitatea politicienilor români se va îmbunătăți în mod considerabil este o iluzie; a acorda politicii mai multă importanță decât e necesar într-o societate capitalistă, integrată în UE și NATO, este un joc care în cele din urmă derapează în divertisment.

Modernizarea României rurale – având o șansă reală pentru a doua oară în istorie; alinierea la un stil de viață european – cu inegalități de viteză ușor de înțeles, dar care se vor stinge în timp; adoptarea unui capitalism integrat ritmurilor și standardelor globale – o fantasmă acum 10 ani, o realitate ușor de întrezărit acum. Aceștia sunt cei trei piloni pe care îmi bazez „pariul rațional" pe România – o speranță care ține pe termen lung, care se bazează pe stabilitate, profunzime și dezvoltare. Nu cred că în 2001 aș fi putut să verbalizez această

încredere; în 2005 le intuiam; cu fiecare an cuvintele capătă o acoperire din ce în ce mai mare în realitate.

Mi se poate răspunde că românii deja mimează expresiile cele mai grave ale unui capitalism prost înțeles. România pare înghesuită între comportamentul excesiv de materialist al unei pelicule de indivizi occidentalizați, desenați de triunghiul mp3 – blog – YouTube, și comportamentul materialist, dar mai degrabă vulgar, al unei mase cenușii și amorfe (triunghiul corespondent ar putea fi Becali – OTV – manele). Acesta, cred eu, este doar un stadiu, dacă nu chiar de-a dreptul o iluzie. Așezarea clasei mijlocii este un fenomen de durată, șocant și dureros pentru contemporani (cine citește jurnalele românilor din anii '30 ar fi stupefiat să descopere că o disonanță aproape identică marca viața României de atunci).

Răspunsul meu mai larg și mai complet este că vom fi feriți de imitarea eșecului existențial continuu al existenței americane datorită nexusului european în care ne aflăm, datorită aspectelor culturale pur românești, care nu vor dispărea niciodată, precum și datorită mișcărilor (reale) de stânga, care vor căpăta forță în deceniile viitoare, imitând ritmul din vestul european.

Pariul rațional este complementul pariului emoțional/intuitiv pe care l-am prezentat în detaliu mai devreme. Cumulate, ele exprimă răspunsul la întrebarea acestei cărți: m-am întors la o Românie bogată material și spiritual și a cărei avuție crește și va crește inexorabil. Alegând să mă întorc, am ales și echilibrul între cele două tipuri de bogăție – și poate că am arătat o preferință pentru spirit și emoție, în dauna acumulării materiale și desensibilizării formalizatoare. Fiind conștient că numai astfel îmi pot găsi fericirea și împlinirea ca om, aș alege la fel dacă aș fi pus din nou în situația de a alege.

Cred că rareori în istoria României a existat un potențial mai mare (aceasta și pentru că rămân multe lucruri de făcut). Cred cu la fel de multă tărie că nu ne dăm seama cât de mult am pășit înainte. Un român din 1989, teleportat în mod magic în anul 2009, ar crede că România a devenit un paradis al bunăstării; un român din 1999 ar rămâne uluit de mallurile, calculatoarele și, mai ales, de culorile vii ale hainelor pe care le zărește în jurul lui. În mod identic, România de peste 10 sau 20 de ani ne va depăși așteptările. Momentele de teamă, penurie și rușine se vor rări și vor rămâne încet, dar sigur undeva… simetric… în spatele nostru.

Cristina Fometescu

Iulie 2006

Cristina Fometescu s-a născut în 1982, la Târgu-Jiu. Este licențiată în Științe Politice la Universitatea din București. În calitate de bursier al guvernului francez, și-a continuat traiectoria academică la Universitatea Paris 7 Denis Diderot. În iunie 2006 a absolvit Masterul de Cercetare în Sociologie și Filosofie Politică cu o teză pe tema practicilor discursive privind prostituția în România postcomunistă. A fost consilieră la Agenția Națională pentru Egalitatea de Șanse între femei și bărbați, în cadrul departamentului de programe, politici și strategii. În prezent lucrează în cadrul Asociației Colfasa. Printre domeniile sale de interes se numără studiile de gen, biopolitica și bioetica.

De ce m-am întors

Nu întâmplător oameni ca noi ajung la Paris. Parisul e pur și simplu o scenă artificială, o scenă turnantă care îi permite spectatorului să vadă toate fazele conflictului. Parisul nu pornește nici o dramă de unul singur. Toate dramele pornesc din altă parte. Toată lumea a trăit aici cândva. Nimeni nu moare aici...

Henry Miller, *Tropicul Cancerului*

Bucureștiul pare cam chinuit de felul lui. Bântuit de potențialități ratate sau îngropate în rutina de fiecare zi, de temerari ai noilor invenții de supraviețuire sau de înțelepți locali cu expertiză transdisciplinară. Aceștia din urmă traversează generații și privilegiază conversația tip autobuz: informația de ziar aprinde spiritele prinse de vâltoarea evenimentelor și, de orice tip ar fi ea, deschide metanarațiunea în care se epuizează rapid agricultura, politica sau show-ul televizat. În același autobuz, fiecare își cară povestea: întreținerea, rata la bancă, bolile adunate peste timp, scumpirile la energie, perspectivele de creștere profesională, jurnalul de călătorie sau nostalgiile trecutului comunist. Cred că pentru turist autobuzul e poate cea mai expresivă bucată de viață autohtonă: dincolo de urbanistica suprarealistă, de traficul leneș sau de șoferul în papuci care oprește să își ia o binemeritată gogoașă, mașina plină la orice oră e ca un mozaic uman. Oamenii vorbesc necontenit și fac uneori ca micile istorii personale să transmită spiritul locului mai bine decât orice eveniment grandios sau document cu pretenții. Iar atunci când revii de la Paris și autobuzul 226 devine prietenul pe care îl pândești cu nerăbdare în fiecare dimineață, întoarcerea devine fapt brut: ruptură, diferență, înțelegere, acceptare, reacomodare. Sau poate uimire, stupoare, frustrare, singurătate sau senzația unei existențe de laborator.

Am revenit la București cu sete de viață, poftă de idei, entuziasm tineresc, spontaneitate și dorința de a vedea lucrurile în mai bine. Nu îmi definitivasem traseul pentru următorii ani, fapt pentru care nu mă acomodam foarte ușor cu întrebările desprinse din domeniul fascinant

al psihologiei colective, al resurselor umane sau al altor forme de anatomie a sufletului: „Unde te vezi în următorii 5 ani?" sau „Care sunt proiectele tale de viitor?". Din acest punct de vedere, stagiul universitar la Paris mi-a permis să învăț să contracarez tensiunea prin care un colectiv anonim te interpelează inchizitorial să-ți găsești rostul în viață, să-ți asumi un rol social, o identitate fixă. Iar vechile vorbe românești, preferatele discuțiilor cu iz de importanță și seriozitate gravă – și asociate prin urmare evenimentelor colective tradiționale, gen nuntă, mare sărbătoare de Paște sau de Crăciun –, dau la iveală valorile substanțiale, așa-numitele redute ale comunității oamenilor maturi: carieră, stabilitate financiară, responsabilitate familială, statut social respectabil în comunitatea de baștină. Încă din facultate, presiunea acestor valori parcă îți dă târcoale. În calea lor, curiozitatea, experimentul de autoconstrucție individuală, gustul călătoriilor de studiu sau plăcerea de a-l descoperi pe celălalt par să paveze calea către ratare, căci vocea colectivă îți dezvăluie că plăcerile reale cer multă trudă și angajament. Părea să existe o oarecare predilecție în spațiul autohton pentru cuvintele mari, traiectoriile bine creionate sau strategiile prin care înveți „să te vinzi mai bine". Iar grupul cosmopolit în care am nimerit la Universitatea Paris 7 și care era angrenat în studii de sociologia puterii la o școală depozitară a tradiției Mai '68 părea rupt de aceste dileme existențiale. Și atunci, ce m-a uimit la ei a fost gradul de libertate: libertatea de se descoperi, libertatea de a-și lua un răgaz, libertatea de a se construi ca indivizi prin dialog și deschidere către lume.

Pe fondul unui scepticism naturalizat sau poate a unui pesimism ce dădea semne de cronicitate, nu am plecat la Paris cu speranțe de a clădi prietenii mai mult sau mai puțin solide. Cred că România îți creează la un moment dat o experiență a dublei îndoieli: atât față de sine – și de aici toată cursa infernală de a acumula dovezi grăitoare de recunoaștere socială –, cât și față de cei din jur, fapt care poate explica în parte încercările ratate de creare a unor rețele de solidaritate reale sau a unei culturi politice participative. Ajungând la Paris, reticența mea față de conversațiile de bon ton, clădite pe circumstanțe, se baza pe un soi de anticipare a atitudinilor rezervate și a curiozităților exotice față de ideea că veneam din România. Simțeam oboseală și frustrare numai la gândul de a fi nevoită să le descompun prejudecățile despre România și să creionez un tablou idilic în care nu mai credeam nici eu de mult. Iar tot tacâmul românesc cu Hagi, Ceaușescu, Nadia sau Castelul lui Dracula, pe care îl credeam obligatoriu în cadrul unui dialog superficial cu străinii, îmi părea o poveste prăfuită de care nu aveam de gând să mă agăț sub nici o formă, nici măcar pentru a mă

integra cât de cât printre colegii de la universitate. În final, nu au fost decât propriile mele temeri. Sau poate propriile mele prejudecăți și stereotipii.

Mi-au plăcut naturalețea, spiritul critic, seninătatea și bunăvoința pe care le-am regăsit la mulți dintre francezii pe care i-am cunoscut în acest periplu studențesc. Libertatea părea pentru ei nu atât un cadru prestabilit în care își construiau traiectorii individuale, cât o valoare pe care o descopereau treptat, prin problematizarea schemelor sociale și politice, prin lectură, solidarizare și o oarecare formă poate ușor romantică de curaj tineresc. La Paris, tinerii citesc în metrou, stau deseori la coadă la biblioteca Sainte-Geneviève și au încă îndrăzneala de a-și asuma diverse forme de militantism. Dincolo de carapacea individuală, descoperi vitalitatea și voința necesare pentru a produce mișcări de idei, pentru a nu se lăsa copleșiți de anomia postmodernă sau pentru a opune rezistență la formulele facile de hegemonie intelectuală. Dincolo de aerul parizian uneori tern și depresiv sau de urmele unei istorii revoluționare supralicitate, am resimțit fascinație pentru noutatea și exuberanța ideilor și pentru gustul pe care tinerii francezi îl au de a descoperi lumea. La Paris am discutat pentru întâia oară despre conceptul de cosmopolitică, ce vine să traducă acel *souci du monde*, gândirea transnațională prin care, conștient, devii responsabil *pour l'humanité*.

Lumea studenților mi s-a părut vie, animată de un constant flux de chestionare și problematizare a cotidianului. Cursurile se înscriau în aceeași logică a unei analize continue a condiției individului în contemporaneitate, dezbaterile erau un real schimb de idei, cu reverberații din cele mai nebănuite. Discutam mai de toate: treceam de la realitățile din Honduras la tragedia juridică a amerindienilor, la situația apatrizilor sau la noul concept de masculinitate. Adevărul este că nu mă prea gândisem înainte nici la hermeneutica ritualurilor de înmormântare din Argentina și nici la absența evidentă a bărbaților din rolul de pedagogi la grădiniță. Vâltoarea declanșată de ideea guvernului Villepin de a introduce măsuri liberale cu impact asupra tradiției stângiste franceze privitoare la piața muncii și la protecția socială prin așa-numitul *Contrat de Première Embauche* a fost un prilej extraordinar de mobilizare socială. Dincolo de latura spectaculară, de retorica electorală sau de tot ceea ce a însemnat elementul aproape cinematografic al conflictului între studenți și trupele de jandarmi CRS, care a dus la ocuparea Sorbonnei pentru o scurtă perioadă de timp, dezbaterea părea să fi suscitat emoțiile și interesul întregii națiuni. Grevele studențești care au paralizat anul universitar pentru câteva săptămâni făceau dovada existenței unei generații tinere, capabilă de solidarizare

și acțiune colectivă. Dincolo de acest aspect, marșurile care s-au extins în Franța universitară și au readus pe scena publică, printr-o mișcare mai mult sau mai puțin inspirată, momentul lui Mai '68 au demonstrat existența unor rețele de solidaritate intergenerațională mai greu de întâlnit în spațiul balcanic contemporan. O parte dintre profesori se alăturau studenților în revendicări, iar acest conflict a fost pentru mine ocazia de învățare experimentală a ideii de democrație substanțială și de spirit civic. Revenind în facultate, am început să testăm teorii politice susceptibile să traducă realitatea socială în mișcări de idei despre putere și rezistență, marginalitate și integrare, globalizare sau colonialism. Până atunci simțisem cât de greu era în România să găsești tineri dispuși să se mobilizeze chiar pentru a face schimbări minore. Nu mă lamentez și nu fac reproșuri târzii, comparația a venit pe fondul unei amintiri hazlii: eram în 2005, iar la ora 5 dimineața, numeroși studenți deja încolonați la poarta facultății așteptau să primească decontul ultimelor abonamente de transport în comun. Dincolo de ceea ce ar putea fi expresia unei lentori specific birocratice, lucrurile se mișcau greoi și cu asociațiile de studenți recent înființate. Am avut mereu senzația că spiritul competitiv destul de ascuțit bloca acțiunile comune, iar cadrul asociativ masca de fapt un conglomerat de voințe individuale care nu reușeau să conveargă într-o mișcare studențească reală.

Am ajuns la Paris în septembrie 2005 cu o bursă de studii oferită de guvernul francez. Bursa acoperea cheltuielile de bază și permitea un trai decent, deși chiriile ating sume astronomice, iar efortul de a închiria o garsonieră pentru un student român e o adevărată aventură. Căutarea impune disciplină, perseverență și stil. Inițial totul părea halucinant și imposibil: ca să găsești casă trebuie să dispui de cont în bancă și de o mulțime de garanții. Ca să îți creezi însă un cont la o bancă pariziană trebuie să îți demonstrezi buna-credință în materie contractuală cu ultimele facturi de plată a energiei electrice, fapt ce implică să fi avut deja o locuință stabilă pe teritoriul francez. Inutil de adăugat faptul că pașaportul românesc nu era de natură să diminueze suspiciunile proprietarilor sau bancherilor parizieni. Vizitele imobiliare semănau izbitor cu un interviu de angajare, în care este preferabil să adopți o ținută impecabilă, să prezinți referințe și să inspiri responsabilitate, încredere și bun-simț. În ceea ce privește birocrația bancară, lucrurile par la fel de întortocheate ca și la noi: întâlniri, dosare și o groază de hârtii. Pare să existe o relație strânsă de interdependență între deschiderea unui cont bancar, găsirea unei locuințe și obținerea permisului de ședere și a unui loc de muncă, căci nu poți să ai un cont bancar fără a avea o casă, iar reciproca rămâne valabilă. Te

regăsești în final într-un absurd camusian în care ai nevoie de un certificat de sănătate pentru a dobândi unul de existență.

Dar am aflat destul de repede că viața de student parizian are reversul ei pozitiv: statul îți oferă numeroase facilități, precum rambursarea unei părți din cheltuielile de chirie, reduceri la călătoriile cu trenul sau acces la cantinele studențești aflate în afara campusurilor universitare. Cât privește oportunitățile de cercetare, sistemul pare să susțină în mod autentic curiozitatea intelectuală și mofturile erudite: am descoperit la Paris biblioteci publice în care te puteai documenta cu ultimele apariții din orice domeniu, am găsit centre de studiu interdisciplinar și am luat parte la conferințe și seminarii tematice deschise publicului larg. Nu am făcut o analiză științifică a politicilor educaționale din Franța, dar am simțit că există un sprijin instituțional pentru efortul de cercetare. Iar la o scară redusă, observația aplicată la evaluările tezelor studențești mi-a revelat faptul că se apreciează efortul individual, spiritul analitic, contribuția personală. Am simțit că toate acestea se regăsesc doar la un stadiu incipient în România, fapt care explică în parte de ce alegerea unei cariere în cercetare apare ca o alternativă improbabilă pentru absolvenții care aleg să se stabilească în România. Am înțeles prin comparație că sistemul educațional românesc încă se menține la un stadiu de „congelare", rămânând puțin favorabil unei schimbări reale în ceea ce privește optica pedagogică sau oportunitățile de dezvoltare. Dezinteresul pentru educație, disprețul autohton față de cunoaștere, asociate cu un spațiu al nonproductivității sau, mai degrabă, al productivității invizibile, care nu aduce bani la buget, și lipsa de voință pentru crearea unui sistem favorabil meritocrației și spiritului critic (care să susțină inovația sau originalitatea) explică în mare parte migrarea către alte spații profesionale. Diplomele universitare nu mai sunt elementele fundamentele în traiectoria profesională individuală, în condițiile în care spațiul academic se construiește independent de nevoile cotidiene ale majorității. Angrenarea bruscă în așa-numitele meandre ale concretului îți cere pragmatism și un efort considerabil, iar în România cele două spații sunt încă la distanțe apreciabile. Pentru cei ce au încă pasiunea cărților, doctoratul ar putea părea calea naturală către o carieră științifică. În Franța, studiile postuniversitare asigură recunoașterea contribuției personale efective la un anumit domeniu al câmpului științific. În România, accesul la această formă de învățământ și obținerea diplomei implică alte nevoi și alte considerente. Explicațiile cinice ale celor care aleg și reușesc să facă un doctorat pentru un spor de 10% la salariul de bugetar traduc carențele sistemului și vin să afecteze credibilitatea mediului universitar autohton.

Momentele de final, care deschid calea marilor decizii personale, presupun aproape întotdeauna stări contradictorii, în care echilibrul este firav și supus unor amenințări revoluționare permanente, căci liniștea și ușurarea ce urmează unui efort recompensat apar dublate de angoasa și tensiunea ce însoțesc gândurile despre viitor. După luni de agitație și un amestec încâlcit de calcule ce reuneau rațiunile profesionale cu considerentele emoționale, am decis să revin în România. În realitate, am instaurat o stare de provizorat, în care persista indecizia cu privire la marele viitor. Reîntoarcerea era trăită mai degrabă ca o încercare, la nivel de experiment, și nu ca o alegere definitivă. Schematic, părea o falsă alegere, căci ambele variante erau două mari necunoscute. În Franța aveam posibilitatea să încep studii doctorale pe o temă destul de provocatoare, în care trecutul comunist urma să fie analizat din prisma a ceea ce a fost desemnat cu sintagma „sexualități periferice". Pe lângă continuarea doctoratului, urma să mă întrețin cu o slujbă administrativă la muzeul Luvru și să îmi continui colaborările cu justiția franceză în materie de traducere și interpretariat. Cât despre România, nu prea știam nici eu la ce mă întorc. Adevărul este că nu corespundeam profilului unui angajat de viitor: fără studii în informatică sau experiență practică cuantificabilă, probabilitatea cea mai mare era că urma să petrec ceva vreme răsfoind pagini din *România Liberă* sau diverse site-uri de profil. În plus, eram departe de tipologia tânărului îndrăzneț și încrezător, două atribute fundamentale pentru integrarea postuniversitară pe piața muncii.

Dincolo de oportunitățile pe care le identificam pe o hartă virtuală a posibilităților profesionale, am decis să revin în România și să încerc să îmi mențin o anumită formă de coerență internă prin asumarea propriilor aspirații. Și cred că un rol esențial în această decizie l-au avut tocmai interiorizarea experienței pariziene și descoperirea unor persoane încă tributare dorinței de a se implica în acțiuni orientate spre construirea unei forme de bine colectiv. Și tot francezii au decis că *il n'y a plus de sens au monde*. S-a scris despre sfârșitul marilor narațiuni istorice, despre anomie, despre dezintegrarea comunității în umbra marii integrări europene, despre pierderea simțului civic sau despre nașterea unor forme de totalitarism democratic. S-a vorbit și mai mult despre nevoia de reinventare a politicului într-un spațiu dominat de seducții electorale și producții spectaculare. Ceea ce rămâne în umbra dezbaterilor despre ruptură *versus* continuitate istorică este sensul care se caută și care se găsește personal, prin care fiecare se construiește individual în raport cu ceilalți, cu propriile întrebări și așteptări. Iar decizia de a mă întoarce în România a avut de-a face tocmai cu crearea sensului personal, asumarea unui voluntarism de a

participa la construcția unui „mai bine". S-a spus și că asistăm la dezintegrarea utopiilor, iar dacă teoria permite traducerea unor fragmente de realitate, poate că aceste gânduri nu țin chiar de domeniul fantasticului.

Nu am apreciat fatalismele sau determinismele de nici un fel. Resimt în România cam peste tot urmele trecutului recent, dar nu cred că istoria trebuie trăită ca o condamnare care să ofere absolvirea dezertării colective în fața proiectelor comune. Nevroza socială și purtarea ca stindard a neputințelor individuale de solidarizare nu sunt decât urmele pașilor trecuți prin care așteptarea adresată Marelui Celălalt, a decidentului anonim, paralizează și justifică stagnarea. În Franța încă mai există tentația paternalismului sau a bonapartismului, dar există totodată conștiința propriilor capacități și posibilități de a crea schimbarea și de a lua parte activă la dinamica sociopolitică. Căutarea sensului individual nu exclude dialogul, mișcarea de idei și acțiunea de grup, iar proiectul democratic se negociază și se recreează constant. În România toate aceste lucruri, această căutare a sensului individual și comunitar sunt încă la stadiul de potențialitate. Pierderea stabilității asigurate de fostul regim a creat un spațiu public în care încă predomină inerția, tentația replierii sau uitarea. Dar tocmai această pierdere deschide un spațiu ce invită la schimbare și la implicare în descoperirea unor noi sensuri și valori.

M-a sedus lipsa unei normalități și a unei ordini de la sine înțelese, în care constrângerile nu sunt de ordinul structuralului, în care fluiditatea e percepută ca posibilitate și nu ca eșec. În perspectiva reconstrucției individuale și colective, impuse de abandonul schemelor de inteligibilitate susținute de sistemul comunist, România experimentează. Și am dorit să iau parte la acest exercițiu de transformare, cu tot angrenajul specific de speranțe și deziluzii inerente. Dacă întrebarea care a deschis aceste pagini urmărea identificarea unei formule actuale de patriotism, recunosc că nu știu dacă conceptul și-a pierdut potențialul explicativ pentru contemporaneitate. Personal, întoarcerea în țară ține mai mult de propria individualitate, de seducția provocării, de dorința de a trăi într-un spațiu în formare, de tentația participării la mișcarea de translație politică și socială. Și mai adaug la aceste miraje plăcerea autenticului, pe care am continuat să o asociez spațiului românesc. Încerc să evit capcana exotismelor sau a perpetuării ideilor tradiționale vehiculate de imaginile tip *Romania, always surprising*, prin care specificul se traduce tocmai prin lipsa unei esențe asociate locului, respectiv prin nonspecificitate. În schimb, pentru mine România și-a conservat potențialul atractiv prin perpetuarea unui cinism al trăirilor autentice, mai mult sau mai puțin conștientizate.

Deși convențiile de politețe sau arta de a trăi în colectivitate pătrund treptat în zona interacțiunilor publice pentru a tempera exploziile de sinceritate atunci când devenim actori pe scena publică, persistă hedonismul autenticității.

În Franța conversația se desfășoară urmând scheme prestabilite, lăsând în umbră aspectele nepotrivite sau intervențiile ce ar putea fi stânjenitoare. Stilizarea realului previne accesele de conflictualitate pură și de violență necontrolată. Există astfel un dozaj al picanteriilor prin care autenticul se estompează în favoarea rafinamentului și a formalismului de tip salon. Viața publică devine un fel de sanctuar al raționalismului, pragmatismului și formulelor de compromis. Într-un cadru ce susține iluzia unei democrații așezate, când democrația înseamnă tocmai mișcare continuă, erupțiile de violență stârnesc confuzia generală și zdruncină echilibrul susținut de majoritate. Am asistat la o astfel de confuzie națională pe fondul izbucnirii mișcărilor de la periferia Parisului, prin care consensul majoritar era denunțat în mod agresiv de tinerii imigranți cărora Republica nu le mai garanta șanse egale în societate. Mișcarea reflecta ipocrizia marilor discursuri despre integrare, acceptare și promovare a diversității și ilustra distanța dintre autenticul vieții reale de cartier și susținerea publică a valorilor ce aparțin unei majorități a cetățenilor francezi. În fapt, dincolo de conflictul dintre majoritate și minoritate, dintre respectul diversității și perpetuarea valorilor naționale, am simțit că retorica umanistă evita tocmai autenticul uman. Poate diferența este că în România conflictele încă nu mocnesc, ci sunt asumate deschis, chiar dacă acest lucru trădează imaturitate și inflexibilitate. Iar dezvăluirea lor, chiar dacă îmbracă deseori forma caricaturii și a comediei în stil oriental, poate permite inventarea unor formule de libertate autentică și crearea unor solidarități reale.

Întoarcerea în România m-a marcat prin regăsirea formelor de viață dură și a violenței omniprezente. Am resimțit diferența la nivelul gesturilor cotidiene, a interacțiunilor obligatorii cu vânzătorii din cartier, funcționarii de la poștă, administratorul de bloc sau taximetriștii bucureșteni. Dacă în Franța dobândisem o familiaritate a locului în care oamenii zâmbesc des, au o tihnă aparte, sunt relativ calmi și politicoși, în București am simțit trepidația orașului, neliniștea, gravitatea și încruntarea obligatorie a celor pe care slujba îi obligă la interacțiunea cu publicul. Concurența acerbă a impus o cursă infernală pentru ascensiune socială și profesională, așa că totul zumzăie, nu mai e loc de gesturi binevoitoare sau discuții lejere. Parcă am fi în viața lui Moromete, timpul pare să nu mai aibă răbdare. Iar reacomodarea cere timp, timp de reflecție și acceptare a lucrurilor pe care le-ai

părăsit sau pe care le-ai fi putut avea. Dincolo de ceea ce ar putea fi regretele personale, ești însă copleșit de mirarea și neînțelegerea celor din jur: La ce, pentru ce, de ce te-ai întors? Dar dacă tot te-ai întors, ți se cere să fii rapid, să nu pierzi timpul, să intri imediat în angrenajul mecanicist al producției remunerate lunar. Mereu aceleași constrângeri temporale, care te împiedică să îți gândești viitorul, nu doar să îl faci. După cele câteva luni de însușire a normelor de viață autohtone a urmat inevitabilul, trecerea obligatorie către câmpul muncii. Iar de data asta realul național nu are cum să îți scape și parcă te izbește recalcitrant la fiecare pas. În cazul meu trecerea a fost către domeniul fantezist al administrației publice. Și da, confirm și eu vorbele de duh populare ce avertizează asupra distanței dintre teorie și practică. Peisajul instituțional are propriile reguli ontologice, propriul limbaj și propria temporalitate. Foucault ar spune propria discursivitate. Greoi și uneori destul de rigid, îți poate cere însă să fii și creativ, dinamic, inventiv. Poți să îl reduci la o lume kafkiană a hârtiilor, dar prin el poți învăța și să construiești idei și să relaționezi cu oameni diferiți, să înțelegi ce înseamnă un proiect social aplicat la o realitate în schimbare și să profiți de cele câteva posibilități de a îmbunătăți prezentul. Există un scepticism ce bântuie spiritul locului atunci când invoci omnipotența sau haosul administrativ. Mai tot timpul este gândit ca un loc al stagnării și al arbitrarului, al replierii individuale, al neputinței sau al lipsei de interes. Pot fi toate acestea la un loc, dar poate fi și alegerea de a încerca să te sustragi unui inevitabil colectiv și de a impulsiona mersul lucrurilor spre mai bine. Întoarcerea îți cere curaj și răbdare, iar personal, încerc să le învăț treptat. Dincolo de reguli sau alte abstracțiuni, oamenii sunt cei care decid în final dacă sunt actorii sau spectatorii pasivi ai metamorfozelor sociale.

Mirajul lui „afară" rămâne mirajul lucrurilor deja așezate, la care te acomodezi, pe care ți le însușești acritic și de care te lași purtat. Mirajul lui „aici" ține mai mult de voluntarismul individual, de nevoia personală de a construi un sens, de a privi schimbarea în timp ce o faci și o problematizezi constant. Privind înapoi, îmi dau seama că îmi lipsește efervescența vieții sociale și intelectuale pariziene, cu expoziții, muzee, concerte și dialoguri publice. Uneori mi se face dor chiar de grandoarea și spiritul elegant al Parisului, de cei care mi-au devenit și mi-au rămas prieteni, de serenitatea cotidianului, de metroul ce ajunge în orice colț al orașului, de inevitabila *baguette*, de forfota cafenelelor sau de ora 13, când totul se oprește pentru prânz.

Va rămâne mereu tentația călătoriei, a descoperirii a unor spații noi, a unor feluri diferite de devenire. Parisul tradițional, cu atmosfera degajată, cu reverii și nostalgii studențești, își va păstra șarmul discret

pentru locuitorii săi pasageri. Iar Bucureștiul își va menține pentru o vreme natura zburdalnică și incomodă, coloratura vie și zumzetul autentic românesc. De obicei evit întrebările prin care imaginația este confruntată cu provocarea de a-mi inventa un rol pentru următorii ani din viață. Din curiozitate și neastâmpăr încă mă atrag pasajele, mișcarea continuă și bucuria noului. Așa că tot resimt alegerile mari sub forma melancoliei, a pierderii unor lucruri încă neavute, ce își păstrează locul în necunoscut. Aș spune deci că prefer ghicitorile copilărești și libertatea indeciziei în fața unei logici stricte a profitului individual și a absolutismului pragmatic și rațional.

Alexandru Bălășescu

Foto: © Dan Pierșinaru

Octombrie 2006

Alexandru Bălășescu este doctor în Antropologie (Universitatea California, Irvine – UCI) și autor al cărții *Paris elegant, Teheran incitant. Corpuri estetice, subiecte politice* (Curtea Veche, 2008). Cartea este rezultatul unei cercetări și experiențe de patru ani în cele două orașe-capitale. Are în pregătire la aceeași editură o colecție de texte pe teme antropologice.
Publică regulat în reviste academice de specialitate din Marea Britanie, Franța și SUA și frecvent în *Foreign Policy – România*, *Omagiu*, *IDEA*.
Profesor invitat la SNSPA, București, a predat și la UCI, American University din Paris și Royal University din Bahrain. Între decembrie 2008 și decembrie 2009 a fost director al cabinetului ministrului Culturii, Cultelor și Patrimoniului Național.
În prezent lucrează în cadrul Renault în calitate de specialist în tendințe socioculturale pentru Euromediterana și Eurasia.

(Im)Posibila Întoarcere

Septembrie plăcut în București, anul de grație 2006. Eram pe terasa de la Motoare, conversând cu o prietenă care făcea un doctorat în sociologie la Universitatea din Pittsburgh și cu Iulian Comănescu, analist media bine-cunoscut în România. Hotărâsem deja să mă întorc în țară și încercam să găsesc o modalitate de inserare în spațiul social activ al Bucureștiului. Pe Iulian îl cunoscusem chiar în acea seară. M-a întrebat cu ce m-am ocupat și i-am spus că am studiat industria modei și estetica spațiului public la Paris și Teheran, cu metode antropologice, pentru a releva chestiuni de interes sociopolitic în relația dintre Orientul Mijlociu și Europa. Mi-a propus să mă întâlnesc cu prietena sa, Ana Maria Caia, producător de emisiuni TV, care a avut o propunere: să fac o pastilă săptămânală la un post cunoscut de știri, în care să vorbesc despre modă și implicațiile sale sociale, economice, politice. Exercițiul acesta a durat un an, timp în care am constatat că abordarea pe care o propuneam era puțin prea „obscură" pentru public și pentru partenerii de conversație din studio. Eram întrebat constant „ce se poartă" sau „ce să purtăm" sezonul acesta. Era singurul motiv ușor de înțeles pentru care ne-ar interesa hainele. Vorbind cu un vechi coleg regăsit în studiourile televiziunii, Sorin Ioniță, acesta mi-a spus: „Hai, măi Alex, tu vii aici cu secolul XXI și noi suntem în secolul al XIX-lea neterminat". Este exact lucrul pe care mă temeam să îl aud și pe care, deși îl constat în multe aspecte ale vieții, îl neg de fiecare dată când găsesc crâmpeie sau expresii coerente ale unei societăți ce se poate ridica la standarde dorite de toată lumea. Se pare însă că am început cu sfârșitul.

Orice întoarcere are o poveste a plecării. În anul 1996, anul terminal pentru mine la Facultatea de Sociologie, Universitatea București, s-au întâmplat două lucruri importante, care au determinat continuarea studiilor mele în străinătate: începerea unui program de schimb cu Universitatea Lumière, Lyon II, TEMPRA, care mi-a permis să urmez un master în etnologie, și plecarea unui coleg și bun prieten, Șerban Iorga, la New York, la Universitatea Columbia. Șerban a insistat ca eu să aplic la o serie de universități din Statele Unite, convingându-mă

că este locul ideal pentru continuarea studiilor doctorale. Astfel, după un an în Franța, m-am îmbarcat în direcția Orange County, pentru a urma cursurile doctorale în antropologie ale Universității California, Irvine. Ce mi-a determinat plecarea? Îmi aduc aminte clar că eram îndrăgostit (și continui să fiu) de posibilitatea explorării altor lumi – de unde și orientarea spre antropologie. În același timp, doream distanțarea de mediul familiar al României și chiar de cel familial, pentru a atinge o maturizare completă. Mă gândeam că am două posibilități, așa cum Michel Tournier observa în *Jurnal extim*: alegerea era între implorare – rămânerea acasă – și explorare a exteriorului, în opinia mea singura modalitate de călătorie spre sine. De altfel, chiar și discursul antropologic de descriere a celuilalt nu este complet până nu concluzionează asupra sinelui, asupra culturii din perspectiva căreia se face descrierea.

După nouă ani de peripluri între Los Angeles, Paris, Teheran și Manama (Bahrain) – plecat inițial pentru studii și apoi profesând –, cu sejururi anuale în București, prea scurte pentru a înțelege schimbările și încremenirile sociale din România, într-o zi de primăvară a anului 2006 am hotărât că ar fi frumos să mă întorc și să reexplorez Bucureștiul. Mi-am dorit să mă reapropii de el așa cum am făcut-o și cu celelalte orașe, adică să îl descopăr așa cum este el acum, ca un „străin din interior". Mi-a trebuit încă un an pentru a mă stabili în București, în iunie 2007. Însă reacomodarea continuă. Reacomodarea și reinserarea într-un spațiu al cărui tip de relaționare interpersonală ar trebui să îl cunosc, însă care îmi este în același timp și de cele mai multe ori străin, nefamiliar. Am să revin asupra momentelor de criză, ca să le spun așa, de neînțelegere totală și de reîntoarcere la punctul 0.

Indiferent de locul în care m-am aflat, în afara României, rutina zilnică era asemănătoare, fiind angajat în munca de tip universitar. Dimineața mă trezeam la o oră rezonabilă, pregăteam cafeaua și mergeam la cursurile pe care le aveam în program. Cafeaua este reperul universal pentru mine, ritualul pe care mi l-am păstrat indiferent unde mă aflam pe glob. Pauza de prânz era de cel puțin o oră, apoi îndeplineam ritualul e-mailurilor, eventual făceam o mică siestă. Lucram la propria cercetare despre lumea musulmană și relațiile sale cu Occidentul, la pregătirea materialelor bibliografice în bibliotecă. Sau, după caz, „făceam teren", cum se spune în antropologie, adică încercam să întâlnesc oameni din domeniul de interes pentru mine, să îi intervievez și să observ cum trăiesc și își desfășoară activitatea. Gândindu-mă mai bine, nu exista de fapt o rutină, pentru că depindeam foarte mult de orașul în care mă găseam și de tipul specific de activitate: fie predare,

fie cercetare, fie amândouă în același timp. În ultimul an și jumătate petrecut în Bahrain am fost mult mai „înregimentat" – am lucrat exclusiv la realizarea curriculum-ului academic al unui program de licență în design, în colaborare cu Universitatea Middlesex din Londra, care coopera la înființarea unei universități private, RUW, în Bahrain. A fost singurul moment din timpul perioadei mele universitare în care am lăsat deoparte cercetarea, în favoarea „construcției instituționale", ca să numesc astfel munca administrativă. Era oarecum monoton. Mă duceam în fiecare zi cu mașina la universitate, apoi conduceam înapoi, mergeam la piața de alături, unde indieni vindeau verdețuri, cinam între colegi, deveniți prieteni, și după șase luni ajunsesem să cunosc toată insula – Bahrain fiind o insulă de 50 de kilometri lungime și 20 lățime… Seara vedeam filme, mergeam la expoziții – de cele mai multe ori mediocre. Spectacolele de teatru și operă erau rare, jucate de trupe itinerante în locații private. Mergeam la conferințe în Europa și Statele Unite de câte ori îmi apărea ocazia, pentru a-mi face cunoscută cercetarea. Tânjeam după o activitate practică, ce mi-ar fi adus satisfacția unui lucru material împlinit, și, cred eu, îmi doream recunoaștere în propria țară. Nu știu exact să spun, poate mi se făcuse și dor să vorbesc românește. Avusesem o corespondență îndelungată cu bunicul meu până la decesul acestuia, în 2001, și cu sora sa, doamna Ioana Poenaru, fostă profesoară de limba engleză la Universitatea din București, care trăiește încă în București. Seria de scrisori primite de la ei mi-a întărit întru câtva gândul reîntoarcerii. Bunicul meu, în ultima sa scrisoare, mi-a vorbit despre posibilitatea constantă de reînnoire a tipului de activitate. Sesizase probabil o insatisfacție a mea vizavi de mediul universitar pe care îl percepeam atunci ca fiind prea înregimentat. Iar doamna Poenaru mi-a vorbit aproape în fiecare scrisoare despre importanța memoriei și despre – în cuvintele sale – „datoria pe care o am pentru țara și limba în care am învățat să iubesc". Aceste considerente au fost constant latente. A venit și momentul lor, în primăvara lui 2006.

La fel ca la plecarea mea din România, am fost confruntat într-o zi cu posibilitatea întoarcerii și pus în fața alegerii. Pe de o parte, continuarea vieții universitare în sistemul anglo-saxon, căutarea unei noi poziții în Anglia sau Statele Unite, cercetarea – mai mult din același lucru, ca să traduc o expresie englezească. Alternativa era în domeniul practic. Un tânăr arhitect de origine bahraino-scoțiană născut la Paris, pe nume Tameem, s-a arătat interesat de România. După ce am petrecut câtva timp cunoscându-ne unul pe altul și explorând underground-ul bahrainez – căci, paradoxal, exista –, am făcut împreună o

excursie în România. Și el a venit cu o propunere: ce-ar fi să deschidem o afacere la București, în care să investim împreună? Ideea a plecat de la o vizită în primăvară, când am luat împreună Bucureștiul „la pas" pe biciclete și am constatat că există multe case cochete, ascunse de blocuri și lăsate în paragină. Ne-am gândit că am putea începe prin a achiziționa una și a-i reda demnitatea – în loc să o lăsăm să se dărâme pentru a face loc unor clădiri inexplicabil de urâte. Urma ca apoi să ne afiliem sau să creăm o societate a „prietenilor caselor vechi". Știam prea puțin despre București atunci, sau, cum ne-a spus o cunoștință ulterioară, nu am fost „vaccinați".

Mi s-a părut un lucru mai aproape de aspirațiile mele practice. Iar pentru a le satisface, m-am întors în vacanța de vară a lui 2006 și mi-am renovat o garsonieră de pe Calea Victoriei, pe care o primisem de la generoasa doamnă Poenaru. A fost o lună de muncă grea, însă care m-a împlinit. A urmat o perioadă de balans între Bahrain și București, cu activități principale paralele la postul de televiziune unde îmi prezentam mica emisiune și în structura de investiții în România care a eșuat din considerente dureroase și cu rezultate dezastruoase: am descoperit cu regret profund că la București etica în afaceri este mai curând o raritate… Casa cumpărată la sfatul și cu ajutorul unei persoane care activează ca avocat și care ne-a asigurat de validitatea tranzacției s-a dovedit a avea o situație juridică precară. Partenerii din Bahrain și-au întărit stereotipurile negative despre România. Iar Tameem și cu mine am intrat într-o zonă de precaritate a relației dintre noi, însoțită de o pierdere generalizată a încrederii în oameni din partea mea. Dezamăgit tocmai pentru că lovitura venea de la o veche cunoștință pe care o contactasem în speranța unei colaborări, acum avocat, eram pe cale de a părăsi din nou România.

Toate acestea s-au întâmplat în 2006 și 2007. Însă tot atunci s-au întâmplat și lucruri bune: am fost solicitat să predau la SNSPA ca profesor invitat de către fostul meu profesor și mentor Vintilă Mihăilescu. Contactul cu studenții din România mi-a readus plăcerea pedagogiei. Spre sfârșitul lui 2007 mi-am publicat prima carte la o editură academică românească, Zeta Books, de limbă engleză. Cartea a fost remarcată în România întâi de publicul interesat de modă și, din aproape în aproape, editura Curtea Veche și-a manifestat interesul de a o traduce. Acum, *Paris elegant, Teheran incitant. Corpuri estetice, subiecte politice* se află pe rafturile librăriilor. Am întâlnit tineri implicați în viața cultural-artistică, am făcut cunoștință cu scena vibrantă a artei contemporane din România și am început să scriu la diverse publicații de profil, cum ar fi *Omagiu*. Și am întâlnit-o pe Carla Szabo, designer de obiecte

și accesorii din București, care mi-a redat plăcerea de a face declarații de dragoste în limba maternă și nu numai atât. Împreună am început o colaborare care va aduce prospețime, sperăm noi, artei tradiționale românești. Lucrurile bune au contrabalansat dezorientarea provocată de neplăcuta experiență de la început. Așa că am continuat, nu fără greutăți, procesul de readaptare și inserare socioprofesională. Probabil că acest proces este cel încărcat de semnificații, mult mai multe decât cele transmise de un răspuns, fie el și complet, la întrebarea „de ce m-am întors?".

Unul dintre primele lucruri frapante și care mă țin încă departe de structurile universitare din România – și, în treacăt fie spus, îi oprește pe mulți dintre colegii mei cu studii în Statele Unite să se întoarcă – este nerecunoașterea instituțională a diplomelor și experienței căpătate în anii de studiu și muncă din Statele Unite. Spre deosebire de celelalte locuri în care am activat, în România – dacă doresc să mă angajez – studiile recunoscute sunt cele de licență la Universitatea din București. Celelalte nu contează atât timp cât nu trec printr-o comisie de validare ministerială, care are cerințe birocratice de multe ori absurde. Nu intru în amănunte, însă oricine cu această experiență o poate povesti. Argumentele instituționale sunt transparent-nocive și, atât timp cât această practică rămâne în vigoare, România va avea de pierdut, pentru că descurajează reîntoarceri ce pot fi de valoare. De fapt, probabil că recunoaștem aici frica de a avea o opinie la nivelul instituțiilor de stat, care preferă să aștepte ca tinerii români să se afirme în alte părți pentru a-i invita apoi să activeze în România. Teama de a nu greși în aprecieri și credința că celălalt, în Vest, are dreptate, iar noi „nu știm bine" duce la fenomene paradoxale de respingere a valorii și de încercare a recuperării ei doar după ce a fost validată în altă parte. Nu este un fenomen nou, nici măcar atât de nou ca Brâncuși… Iar în cazul meu personal, câteodată mă întreb dacă nu cumva m-am întors prea devreme, înainte de a acumula toate posibilele „medalii" în alte părți pentru a putea fi văzute aici. În același timp, individual, oamenii sunt absolut convinși de necesitatea unei astfel de schimbări și de potențialul pe care românii instruiți în alte țări îl dețin și pe care l-ar putea reda României, dacă acest lucru ar fi facilitat. Domeniul privat este, evident, mult mai deschis, însă, din păcate, educația și cercetarea continuă să fie dominate de aparate birocratice greoaie și conservatoare.

Probabil că tot din această teamă de schimbare izvorăște un anumit discurs, care, sub masca deschiderii intelectuale, conservă de fapt valori ale intoleranței față de celălalt și denotă o blocare în dihotomii

intelectuale neproductive care aparțin secolului trecut (mă refer în special la acea politică de stânga-dreapta). Așa cum sesiza și profesorul Tismăneanu, este tocmai moștenirea leninistă care îi face pe unii să acuze de marxism sau stângism (citește „comunism rău") discursurile care amintesc de drepturile omului sau de toleranța interconfesională și laicitatea spațiului public. În opinia mea, o confruntare deschisă de idei este cât se poate de necesară. Însă tocmai acuzațiile la persoana-sursă a discursului, și nu discuția ideii expuse, abundă în polemicile din România, fie că sunt politice, intelectuale sau comunitare (adică între vecini de bloc). Imposibilitatea de a concilia dilema pluralistă într-o țară care nu a știut – și pare că nu vrea să știe – altceva decât o cale unică (balansând între extreme) este un lucru care mă frământă personal. Așa cum mă frământă și faptul că fiecare groapă devine o groapă de gunoi, așa cum mă frământă și faptul că vecinii nu își dau bună ziua când se întâlnesc pe scara blocului, așa cum mă întristează și lipsa de atenție față de celălalt atunci când se închide și se deschide ușa unui magazin, metrou sau lift.

Când m-am întors în România am crezut că îmi va fi ușor, pentru că știu limba și nu mai trebuie să fac efortul de a o învăța. M-am înșelat în mare măsură. Încă nu știu cum să traduc „te sun în cinci minute", „te sun mâine" sau universalul „vorbim". Amici binevoitori mi-au spus că, în funcție de tonalitate, poate însemna orice, de la „o oră" la „niciodată". La fel de ciudate mi se păreau și reconfirmările întâlnirilor odată stabilite. Ca și scuzele transparente de genul „nu mi-a mers telefonul", „am fost blocat în trafic" etc. O rețea de interdependență creată pe așteptări de întârziere, cam așa aș caracteriza eu plasa de păianjen din care multora le este imposibil să iasă. Și pe care, cred eu, mulți nu o văd, fiind parte din ea. Însă este dificil, pentru mine personal, să mă adaptez unei societăți în care cuvântul nu are greutate. Nu neapărat pentru că aș fi trăit în străinătate, ci pentru că am fost educat de bunicul meu, care m-a învățat două lucruri: „Fii punctual și ține-te de cuvânt". Traiul în alte țări m-a învățat importanța acestor lucruri. Întoarcerea în România mi le-a dezvăluit de multe ori ca neajunsuri.

Cum însă nu sunt un pesimist, cred că potențialul României este enorm, dacă dovedim discernământ în alegeri. Negocierea poziției ca om în societate și ca țară în Europa și în lume nu este un lucru ușor, însă este un lucru matur. Eu cred că ceea ce lipsește în România, de la nivel individual la nivel social, este *maturitatea*. Maturitatea în relațiile cu celălalt și recunoașterea celuilalt ca ființă independentă, cu nevoi personale. Orice copil crește, dar nici un copil nu se maturizează

de la sine, ci prin efort. Este efortul pe care nimeni nu trebuie să și-l refuze, fie că vorbim de români ca indivizi sau de România ca țară.

Întrebarea obsedantă care mă urmărește din exterior (și nu mă mai bântuie interior) și pe care cei mai mulți care îmi cunosc povestea mi-au pus-o (inclusiv părinții mei) este, evident, de ce m-am întors. Și ce rost are această întoarcere. Nu este o întrebare la care se poate răspunde ușor, pentru că motivele personale ale întoarcerii care inspiră o decizie de moment de multe ori nu coincid cu rezultatele acelei reîntoarceri – în plan personal și, de ce nu, în plan social, prin impactul pe care această reîntoarcere îl poate avea la nivelul comunității prietenilor restrânși, dar și la o scară mai largă a societății, în funcție de amploarea implicării fiecăruia și de efectele ei. Acesta din urmă nu se poate măsura decât după ani de existență și activitate, deci ar fi prematur un răspuns în această direcție.

M-am întors pentru că am avut privilegiul de mă maturiza. Am răspuns prietenilor mei puțin altfel, spunându-le că sunt multe de făcut aici și că aș dori să redau din experiența mea societății de aici. Am beneficiat de prezențe marcante ale gândirii filosofico-sociale, urmând cursuri ale lui Jacques Derrida, Jean Baudrillard și Giorgio Agamben, pentru a numi doar câțiva. Am parcurs (nu ca turist), am cunoscut în profunzime și am activat în patru societăți și culturi diferite: Franța, Statele Unite, Iran și Bahrain. M-am întors pentru că doresc să contribui, punctual, la maturizarea societății românești, și nu să o privesc de departe cum crește. În felul acesta, cel puțin, știu că maturizarea ei este și responsabilitatea mea. Nu am fost niciodată atras de confortul nonimplicării. Iar dacă România va fi un eșec, nu voi avea scuza distanței confortabile date de tribună. Iată, vorbim din nou despre un model cultural atât de specific – comentatul de pe tușă fără implicarea pe teren – ce ar trebui schimbat. Iar acum închei textul și închid calculatorul, căci freamătul creșterii mă cheamă.

București, septembrie 2008

Nicolas Don

Noiembrie 2006

Nicolas Don, 50 de ani, s-a născut la București. A plecat la Paris la 16 ani. A urmat liceul la Paris, apoi a absolvit Facultatea de Drept Internațional la Sorbona. A stat trei ani la Los Angeles, unde a obținut diploma de limba și literatura anglo-americană la UCLA.

Reîntors la Paris, debutează în jurnalism. De-a lungul anilor colaborează la pricipalele mass-media din Franța: presă scrisă (*L'Express*, *Paris Match*, *L'Equipe*), radio (RTL, RFI) și televiziune (TF1, France 3, France 5, M6). Este „Grand Reporter" (titlu de prestigiu în presa franceză), specializat în politică externă, trimis special la majoritatea crizelor mondiale din ultimii 20 de ani: războaie (Liban, Golful Persic, fosta Iugoslavie, Caucaz etc.), revoluții (în special cele din Europa de Est, inclusiv România – a fost primul jurnalist occidental care a intrat în țară, în decembrie '89). De asemenea, a participat la cele mai importante conferințe internaționale (Geneva, Viena, Paris, Dayton). Tot în Franța, a fost și jurnalist sportiv: tenis la Roland Garros și U.S. Open, fotbal la Campionatele Europene, tenis de masă la Campionatele Mondiale etc. În timpul ședерii prelungite în România, a fost corespondent al postului TV5 Monde și creator al primului serviciu de știri special conceput pentru telefonia mobilă, Telenews.

Este căsătorit cu Nirina Ravelosona-Ramasitera, cu care are un fiu, Matthieu, de 9 ani.

De ce m-am întors

Nu m-am întors, nu m-am repatriat, m-am expatriat. Trăiesc în Franța de peste 35 de ani, acolo este acasă, acolo sunt limba și familia.

Eram deja preadolescent când am plecat la Paris, cumpărat de părinții mei, care erau acolo de doi ani. Ceaușescu pusese la cale o industrie înfloritoare, vânzând nu numai evrei Israelului, dar și diferiți candidați pentru întregirea familiilor de exilați, oriunde în lume. Un avocat instalat la Londra negocia cu statul român prețul de plecare al fiecărui exemplar. Comuniștii lucrau cu o temeinicie și cu o metodă demne de o cauză mult mai bună, prețul de vânzare fiind calculat în funcție de vârstă. Un copil era mai ieftin decât un adolescent, acesta era mai ieftin decât un adult, cei cu studii superioare fiind cei mai scumpi. Eu am costat 5 000 de dolari.

Am ajuns în Franța, după ce în România mă dăduseră afară de la liceu. Normal, eram un dușman al poporului, având în vedere că voiam să părăsesc scumpa noastră patrie socialistă, întruchiparea raiului pe pământ. Am reluat liceul din clasa a X-a, mi-am dat bacalaureatul, am intrat la facultate, apoi am plecat la studii… în America. În total m-am jucat cu șase facultăți, trei în Franța, trei în SUA. Am terminat două: Drept Internațional la Sorbona și Literatură Anglo-Americană la University of California Los Angeles, faimoasa UCLA. Experiența americană mi-a fost profund benefică: m-a structrat, mi-a conturat clar gândirea și optica de viață. La Los Angeles mi-am început ucenicia de jurnalist, am învățat să devin mai practic și – ca mai toți americanii – obsedat în permanență de real. În același timp însă, m-am descoperit profund european, în America lipsindu-mi ceea ce francezii numesc *la qualité de vie*. Mi-era dor de Quartier Latin, cartierul latin, cu tot ceea ce implică acest termen generic. M-am repatriat deci în Franța, unde atavismul familial și-a spus cuvântul. Aș fi putut să practic dreptul: studiasem această materie la același birou la care o făcuse străbunul meu, Antoine Don, tot la Paris, în perioada războiului franco-prusac. Pe birou, într-o ramă, erau – și mai sunt și astăzi – două legitimații de student de la Facultatea de Drept Sorbona: cea a lui Antoine, anul academic 1871-1872, și a mea, fix 110 ani mai târziu,

la aceeași facultate. În materie de avocatură, de la Antoine în jos pe linie genealogică, nu mai are rost să număr avocații, ultimul fiind bunicul din partea mamei.

Am ales însă cealaltă formă de atavism familial: jurnalismul. La fel ca bunicul din partea tatălui, unchiul și tatăl meu. De fapt, cred că nu am făcut-o atât din cauza lor, cât din pricina faptului că am trăit în România 16 ani. 16 ani în care de dimineață până seara partidul îmi explica ce trebuie să fac, cum trebuie să gândesc, pe cine trebuie să iubesc. Reacția oricărui om normal care reușește să scape de o asemenea fericire este dorința de a înțelege singur ceea ce se întâmplă în jurul lui. De aceea am vrut să fiu jurnalist, ca să nu-mi mai explice nimeni ce se întâmplă și cum se întâmplă. Mă duc eu la fața locului, văd și apoi povestesc. Iar publicul își face apoi propria opinie. Este ceea ce am reținut mai prețios din experiența mea românească. Am învățat să fiu independent în gândire și acțiune, tocmai pentru că puterea mă (ne) voia altfel – supus, umil și ascultător. Omul nou visat de Ceaușescu și ai lui.

La Paris am avut șansa să trec prin toate tipurile de mass-media contemporane: presă scrisă, radio, televiziune. Am avut norocul – și mai mare – să pot exersa în domenii foarte diferite. Să trec de la un interviu cu Rolling Stones la unul cu Mihail Gorbaciov. De la jurnalul de știri de seară la revista presei. De la Războiul din Golf la turneul de tenis de la Rolland Garros.

În 1998 am înființat o casă de producție pentru a realiza și vinde propriile mele programe de televiziune. Trăiam bine, dintr-o meserie făcută cu pasiune, înconjurat de familie și prieteni, într-un cadru cu totul special: Saint-Germain des Prés, Cartierul Latin, un loc atât de încărcat de istorie și de simboluri pentru intelectualii din lumea întreagă, încât a devenit un fel de acvariu, chiar și pentru parizieni. Dincolo de arhitectura care deseori te întoarce cu gândul la cei trei muschetari, există o atmosferă, o „faună" specială în acest cartier, o cultură specifică, o atitudine care nu seamănă cu nici o alta din Paris.

Aici sunt *à la maison* încă din studenție. Între casă, birou, școala copilului și locuințele prietenilor celor mai apropiați nu fac mai mult de cinci minute pe jos. Mașina doarme în garaj, nu folosește decât pentru mersul la țară sau la mare. Iar când ies din cartier îmi iau motocicleta. Dacă ar fi să ascult gurile rele, e un cartier snob, scump, locuit de oameni cu bani, jumătate burghezi, jumătate boemi, care nu are nimic de-a face cu restul Parisului și cu atât mai puțin cu restul Franței. Văzut din afară, de ce nu? Însă trăind aici de atâția ani, evoluând împreună cu un anturaj heteroclit, dar structurat pe aceleași valori fundamentale, zona a devenit firesc *chez moi*, apoi a noastră,

a familiei. De la școală până la cafenea, de la chioșcul de ziare până la restaurant, de la brutărie până la aprozar. România nu face parte sub nici o formă din acest peisaj. Nu prin comparație, pentru că nu poate exista comparație, ci pur și simplu pentru că nu m-am gândit niciodată la România. Ca să fiu foarte sincer – sincer, nu rău! –, există totuși un lucru care îmi aduce aminte de România pe aceste străzi: cerșetorii care au pus la punct o variantă franceză a lui „dă și mie", mai agresivă și mai agasantă decât cea de acasă. Și atunci prefer să mă fac că nu înțeleg românește.

La începutul anilor 2000, trecutul în general, cel al părinților mei în special, a început însă să iasă la suprafață odata cu boala și apoi cu dispariția lor. Erau la Paris, lângă mine, dar (fenomen clasic oriunde în lume), cu cât îmbătrâneau, cu atât se întorceau cu gândul spre tinerețe, deci spre România. Mama mai ales avea o nostalgie amestecată cu o mare curiozitate despre tot ceea ce se întâmpla în București. Nu exista zi în care să nu vorbească măcar o oră la telefon cu Monica Lovinescu, pentru a comenta situația politică din România. În ceea ce mă privea, înțelegeam această nostalgie, mă amuzam de comentariile și analizele lor politice, dar nu participam/rezonam. Pentru că le știam pe de rost. Explicație: meseria mea de jurnalist specializat în politică externă, la radio și la televiziunea franceză, m-a condus de-a lungul anilor în multe zone de conflict de pe glob, printre care și România, cu ocazia evenimentelor din '89. Comparativ cu războiul din Liban sau cu cel din fosta Iugoslavie, cu masacrele de la Vukovar, Srebrenica, Sabra și Chatila sau cu cele mai puțin mediatizate, din Nagorno-Karabagh, „revoluția română" nu a avut nici pe departe aceeași intensitate, aceeași violență, deci nici același impact fizic asupra celor trimiși s-o comenteze.

Pentru mine însă, trimis special al postului Radio France Internationale la București, a existat, firește, un impact afectiv. Nu însă și o implicare de aceeași natură. Am fost primul jurnalist străin care a intrat în România în decembrie '89, fericit să văd sfârșitul tiraniei în țara în care m-am născut. Entuziasmul s-a spulberat în nici 48 de ore, din momentul în care am început să constat minciunile și tentativele de manipulare ale noii puteri. În anii următori am revenit des în România, tot în calitate de jurnalist, la mineriade, alegeri sau evenimente de gen Târgu Mureș. În 1999 am realizat și produs în Franța un documentar, în cadrul unui ciclu de filme consacrat evoluției țărilor din Europa de Est; ciclu difuzat și azi la televiziunile franceză, spaniolă și canadiană. Ca atare, România nu a fost niciodată mai mult decât o știre printre altele. Evenimentul trebuia explicat, analizat,

comentat. Singurul lucru care mă diferenția de restul confraților occidentali era faptul că vorbeam limba. Atât și nimic mai mult.

Și atunci, de ce stau în România din noiembrie 2006?

Din motive strict practice. Și morale. Cu mult înainte de căderea comunismului, mama vorbea cu nostalgie despre viața dinainte de război și despre locurile în care s-a desfășurat istoria familiei, de la casele bucureștene până la moșiile de la țară. „Ar trebui să știi și tu ce a fost al nostru și ce ni s-a luat de comuniști. Și cum s-a luat. Cu japca, îmbarcați în camioane, noaptea, în cămăși de noapte, atunci când nu ne expediau la Canal sau la Gherla", îmi spunea mama. Iar eu, marele jurnalist francez de politică externă, specialist în țările din Est, răspundeam: „Inutil, mamă, copiii copiilor mei n-o să vadă sfârșitul comunismului!". În momentul în care istoria și-a bătut – din fericire! – joc de mine, am continuat să fiu ironic cu mama: „Lasă, mamă, e prea complicat, nu mai luăm nimic înapoi. Când o crește fiu-meu mare, o să piardă casele la pocher și va fi mai simplu". E adevărat că figura cu pierdutul caselor la pocher se mai întâmplase în familie...

Mama însă nu s-a lăsat. A început o serie de procese de recuperare a proprietăților familiei sale, cele din partea tatei fiind mult mai puțin „concrete" (bunicul meu deținea ziare, era imposibil deci de restabilit drepturile asupra lor). Dosarele avansau foarte greu, nu se preocupa nimeni de ele. De dragul mamei, mă simțeam obligat să le mai dau din când în când un impuls la fața locului. Veneam însă rar în România, o dată la doi-trei ani, fără entuziasm, fără convingere. În subconștient, îmi rămânea ideea cu jocul de pocher, deși băiatul meu, Matthieu, nu avea atunci decât cinci ani.

Într-una din călătoriile în România am venit însoțit de Christophe, un bun prieten, care a văzut imediat o oportunitate de afaceri aici. M-am lăsat convins, uitând două lucruri esențiale:

1) în momentul în care mi-a făcut propunerea, Christophe era sub influența antidepresivelor și voia ceva nou în viața lui;

2) nici el, nici eu nu suntem oameni de afaceri, el lucrând în publicitate și în domeniul editorial, eu în jurnalism și producție de televiziune. Cu toate acestea, am decis să deschidem un business de haine la București, în urma unui dineu monden foarte parizian. Ni s-a părut o aventură amuzantă și exotică, deși s-a dovedit a fi o mare tâmpenie. Dar, cum spune românul – și asta nu se poate traduce nici în franceză, nici într-o altă limbă: tot răul spre bine!

Această perioadă mi-a permis să constat potențialul economic al țării și rapida sa dezvoltare. Un context în care nu mai joci pocher cu bunurile familiei.

Stop cadru. Bretagne, nord-vestul Franței, august 2006, grădina casei noastre de vacanță. Discut cu Nirina, soția mea, franțuzoaică get beget, despre ce vom face la toamnă. Trebuie să luăm o decizie:

Nicolas: M-am săturat să trăiesc într-un avion, să mă fâțâi tot timpul între Paris, diferitele țări în care filmez și România. M-am săturat să stau trei zile pe lună acasă și să nu-l văd pe Matthieu crescând. Ce facem la toamnă?

Nirina: Foarte simplu! Ne instalăm toți trei în România.

Nicolas: Ai înnebunit? Lași Cartierul Latin pentru București?

Nirina: Și ce dacă? Stăm doi-trei ani, terminăm tot ce avem de făcut, ducem dosarele până la capăt și apoi ne întoarcem acasă.

Pentru o franțuzoaică obișnuită, cu un anumit confort și stil de viață, o asemenea inițiativă este de neconceput. Numai că Nirina nu este orice franțuzoaică. E pe jumătate malgașă, de origine indiană, și asta îi dă, poate, un calm, o înțelepciune și un simț al esențialului pe care nu le-am întâlnit niciodată la nimeni altcineva. M-am mai uitat o dată în ochii ei și am zis: OK. Trei luni mai târziu ne instalam la București. Aici totul a curs de la sine, fără nici cel mai mic efort de integrare, nici din partea mea, dar, și asta m-a surprins, nici din partea alor mei.

La capitolul familie, trăim într-un mediu strict francez, cel al expatriaților. Deși noi nu suntem trimiși de nici o firmă, gen Renault, Carrefour sau Orange, pentru un contract de x ani în România, spre deosebire de majoritatea prietenilor noștri francezi. Acasa se vorbește franțuzește, se mănâncă franțuzește (+ chifteluțe, salată de vinete etc.), se uită la televizor franțuzește, se învață lecțiile și se joacă tot în franțuzește. În vacanță, se merge în Franța. La București, cum ieșim pe stradă, soția și băiatul meu se transformă în turiști, când amuzați, când iritați. Iar eu devin brusc „schizofrenic": o jumătate de creier mi-e românească, o jumătate franțuzească. Mă simt ca o interfață între familia mea și România, deși acum ei s-ar descurca perfect și fără mine pentru toate treburile uzuale.

N-am dorit acest exclusivism francez, am încercat în nenumărate rânduri, nu numai aici la București, dar și în Franța, să amestec prietenii francezi cu prietenii români, la petreceri, la restaurant sau pur și simplu la șuete acasă. Cocteilul a fost întotdeauna ratat. N-a fost deloc o problemă de limbă, ci de contact. Invariabil, la un moment dat se creau două tabere: românii vorbeau între ei în românește de-ale lor, francezii se simțeau izolați și, ca atare, făceau la fel. Nu știu de ce se produce sistematic acest fenomen, constatat de ani și ani de zile. Culmea, se pare că și eu fac exact la fel. Soția mea, care nu vorbește

românește, dar înțelege, îmi reproșează mereu că atunci când suntem împreună cu amici români o dau foarte repede pe românește, deși amicii respectivi vorbesc foarte bine franțuzește sau englezește. N-am nici o explicație!

Sub aspect profesional, „schizofrenia" continuă. N-am avut niciodată nici cea mai mică intenție să profesez ca jurnalist în România. Respect prea mult această meserie pentru a nu ține seama de diferențele fundamentale în modul de a o practica. Limba în primul rând, modul de abordare și de funcționare, structura în sine a mijloacelor mass--media sunt radical diferite. Nu emit nici un fel de judecată de valoare, e vorba de o simplă constatare. Destinul și-a băgat însă din nou coada în viața mea, întruchipat de unul dintre cei mai buni jurnaliști ai acestei țări: Luca Niculescu, redactor-șef la Radio France Internationale. Luca m-a invitat să particip la diverse emisiuni de televiziune pe care le modera. Am fost „remarcat" de diverși responsabili, mi s-a propus să realizez diverse emisiuni… și asta am făcut, înainte de a lansa Telenews, o platformă de știri pentru telefonia mobilă și internet. Jurnalismul este un virus, sunt infectat definitiv, până în măduva oaselor. România este un nou și frumos câmp de experiment, un loc în care pot să-mi fac meseria altfel decât mi-o fac acasă și deci să învăț ceva nou.

Sunt curios și deschis la orice experiență inedită. Refuz însă să-mi însușesc metehnele naționale care inițial m-au îmbolnăvit și pe care acum cu greu reușesc să le integrez în viața de zi cu zi. Sunt simbolizate de trei expresii care nu-mi mai provoacă urticarie, dar care mă crispează ori de câte ori le aud. Din păcate, asta se întâmplă practic zilnic. „Vorbim", „ne auzim" și „lasă, că merge și așa".

Nu vorbim: când vorbim? Și despre ce?

Nu ne auzim: te sun sau mă suni la ora cutare, și asta înseamnă un angajament ferm, pentru că eu contez pe acest telefon pentru a-mi face programul în consecință.

Nu merge și așa, pentru că dacă lucrul este prost făcut, trebuie luat de la capăt, până când se ajunge la rezultatul optim. Abia apoi trecem mai departe.

Primul cuvânt local pe care-l învață și cu care îi ironizează expatriații din România pe românii de acum și de-a pururi este „imediat". Toți au înțeles rapid că imediat este o noțiune vagă, întinsă precum *chewing-gum*-ul între Acum și La Paștele Cailor. Aparent, pe români asta nu-i deranjează.

Există în schimb aici o senzație unică, pe care mi-e foarte greu s-o explic și pe care n-am trăit-o nicăieri altundeva în lume. Aș numi-o – și îmi cer scuze că traduc din nou din franceză – „timpul suspendat".

Încă o dată, e foarte dificil de definit, e vorba de o percepție, nu de o idee sau de un concept. O senzație ce revine des atunci când sunt în România. Este ora două după-amiază. Toată dimineața am alergat ca o muscă beată pentru acte. Am ratat două întâlniri, pentru că oamenii au fost nepunctuali. Trebuie să mă văd cu Popescu, trebuie să-l sun urgent pe X-ulescu. Brusc însă, filmul încetinește și se oprește. Îmi dau seama că în jurul meu e o liniște cvasicerească, netulburată decât de un guguștiuc rătăcit într-o curte. Și realizez că de fapt mi se… de Popescu și de X-ulescu sau de telefonul pe care trebuie să-l dau. Că nu e nimic grav și nici urgent. Că totul poate să aștepte. Inclusiv timpul. Atunci mă așez, închid ochii și încerc să mă conving că e vorba de o formă anume de fericire (?!). După o oră sau două, filmul își reia viteza normală. Constat cu imensă satisfacție cât de bine am făcut că am ieșit din cadru pentru un moment. Așa ceva n-am trăit decât în România. Și nu o singură dată.

La același capitol, „Paradisul meu românesc", aș mai adăuga, într-un inventar tip Jacques Prévert, deci în dezordine: micii de la Cocoșatu' cu Timișoreana, icrele cu ceapă de la Nicorești, Vama Veche, Mircea Vintilă, Phoenix, folkiștii anilor '60-'70, răposatul „Șarpele Roșu", unde un Marius Mihalache de 17 ani, îmbrăcat la costum, cânta Mozart la țambal la 4 dimineața, Ilie Năstase și Ion Țiriac, Cărturești, băutele (soft!) de „La Dud", Olga Tudorache și Gigi Dinică, Paraziții, Caragiale (evident), Nae Caranfil, Muzeul Țăranului Român, icoanele, palinca, Maramureșul, Dobrin și Dumitrache, Mircea Crișan, teatrul și tenisul de masă, restaurantul indian „Haveli", Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, gustul și culoarea mării la 2 Mai, în larg, la taliane… și, mai presus de toate, oricând și oriunde, umorul care salvează sistematic cotidianul mioritic.

Sper din suflet să mai rămână câte ceva din lucrurile și din oamenii aceștia în următorii ani. M-am bucurat enorm să văd aici un lucru care este absolut imposibil în Occident: actori pe care i-am lăsat monștri sacri și pe care i-am regăsit pe aceeași scenă după 35 de ani. La fel de buni, inoxidabili. Și nu sunt numai unul sau doi. Asta n-ar trebui să se schimbe niciodată. Aici e vorba de valoare și de tradiție. De spiritul țării, întruchipat la fel de bine și de micii de la Cocoșatu'. Restul va evolua invariabil și va încerca să țină pasul cu Europa. Drumul pare trasat. Calea nu este însă lină. Mentalitățile trebuie neapărat să evolueze și liderii – politici, de opinie etc. – să-și asume în fine statutul și misiunea, altfel decât prin burți, terenuri și Porsche Turbo Cayenne. Iar alegătorii, adică CETĂȚENII, să învețe să-i controleze și să-i sancționeze fără milă la fiecare scadență electorală, dacă nu-și respectă angajamentele.

Deși cunosc bine dictonul *never say never*, nu mă văd totuși instalat în România în următorii 5-10 ani. Vrem acasă toți trei, Nirina, Matthieu, eu – și poate chiar Dilou, pisica neaoșă, corcitură de maidan, înfiată recent și franțuzită în mod intensiv.

Ne gândim apoi la alte expatrieri, la alte descoperiri, mai ales pentru Matthieu. În America câțiva ani, apoi în Australia și în India. Întotdeauna, firește, Parisul drag și Bretagne. Vom reveni întotdeauna cu plăcere în România. Istoria familiei a fost scrisă și aici. Este un lucru esențial de transmis urmașilor, o obligație elementară pentru orice părinte.

Iar dacă în plus reușesc să mai „suspend" timpul o dată sau de două ori…

Alexandru Fotescu

Februarie 2008

Alexandru Fotescu se naște în 1985, la Botoșani, într-o familie de ingineri. De la o vârstă fragedă își demostrează talentul pentru muzică și începe să participe la emisiunile pentru tineri din cadrul televiziunilor naționale și regionale. Ghidat încă din clasele primare de profesori excepționali – prof. univ. Marta Joja, prof. univ. dr. Viniciu Moroianu și prof. univ. dr. Stela Drăgulin, el ajunge în clasa a VIII-a la un nivel de performanță pianistică recunoscută atât pe plan național, cât și internațional. Iosif Sava vedea în el „un mic Franz Liszt".

La vârsta de 15 ani participă pentru prima dată la școli de măiestrie în afara țării, unde este remarcat de profesori de la Bruxelles și Paris care îi propun să vină să studieze la Paris. Astfel, tânărul muzician își începe studiile la Conservatorul din Paris la o vârstă fragedă – 15 ani, înainte chiar de terminarea liceului.

Un Master of Music în Statele Unite urmează experienței pariziene. În acest timp începe să exploreze domenii precum relațiile internaționale și științele politice. În 2007, se întoarce în Europa, unde își începe la Bruxelles primii pași către o carieră diplomatică. Urmează o perioadă bogată, în care Alexandru urmează cursurile mai multor universități – Université Libre de Bruxelles, Institute d'Etudes Européennes, Studii Europene, CIFE – Centre International de Formation Européenne – Științe Politice, Institutul Diplomatic Român – Relații Internaționale, University of Wales – Management MBA și începe să se implice în proiecte civice alături de ONG-uri.

În februarie 2008 el se întoarce în țară și își continuă studiile la Institutul Diplomatic Român, specializarea Relații Internaționale.

De ce m-am întors

Deja am fost întrebat de atâtea ori lucrul acesta și am răspuns în atâtea feluri, încât nu mai știu bine din ce punct de vedere să argumentez. Cred că ce mă uimește cel mai mult e actul de a fi întrebat în sine – la urma urmelor… de ce toată lumea întreabă asta? De ce lumea este atât de șocată de un fapt de altfel banal al vieții? Sunt mii de români care pleacă, mii se întorc. După care ridic privirea din laptop, mă uit în stradă și realizez de ce. Ce văd în stradă? …Mulți, mulți oameni, alergând de colo-colo, fără să știe dacă mâine va fi mai bine ca ieri, știind doar că vor să trăiască mai bine, întrebându-se care va fi următoarea taxă, următorii bani pierduți, dacă și azi vor trebui să lucreze până la 10 seara pentru a strânge 1 000-1 500 de euro… bani pe care i-ar putea face foarte ușor în țările vest-europene fără atâta efort. 1 500 de euro… e cam cât câștigă un măturător de stradă în Paris.

Dar să începem cu începutul. Cine sunt eu? Încă unul dintre mulții tineri născuți în anii '80 care au avut șansa să plece. Am avut însă parte de părinți cu mintea deschisă, care mi-au dat o educație aleasă și care au știut să pună în mintea mea sâmburele curiozității, dorinței de cunoaștere și explorare. Ca urmare, la 9 ani plecam deja în Franța, la primul meu concurs internațional de pian. Îmi veți spune că mulți au plecat pe muzică, și unde sunt acum… v-aș spune, dar garantat nu veți dori să deschideți o șampanie după. Însă îmi aduc aminte ce a însemnat asta la vremea respectivă: am trimis sute de scrisori de cerere de sponsorizare, pentru că 2 000 de dolari nu erau de ici, de colo. Știu că ministerul se angajase să plătească costurile pentru câteva persoane… niște profesori, un parlamentar, câțiva din inspectorat. Eu am primit răspuns de la BCR – a fost și singurul. Îi voi rămâne mereu îndatorat doamnei care la vremea respectivă a avut deschiderea de minte să mă ajute. Nu a fost mult – 500 de dolari –, dar a fost și singurul ajutor primit.

Acela a fost începutul parcursului meu. În anii care au urmat am continuat să particip la competiții internaționale și festivaluri de muzică.

După cum vă imaginați, deja creștea și în mine dorința de a pleca, de a sta acolo, impresia că lumea e mai bună pe partea cealaltă etc.

Ca urmare a strădaniilor mele și ale celor ce m-au susținut în timp, la 15 ani am plecat la Paris să studiez la „Conservatoire". Vă pot mărturisi sincer că a fost o experiență excepțională. Am locuit în Paris trei ani și am luat contact cu oameni minunați, de mare valoare, din lumea artelor, am avut libertate, am avut… multe. Cu un zâmbet ironic vă pot spune că am avut parte de mai multă recunoaștere din partea statului francez decât din partea celui român… E ok. Nu mă supăr, dar apreciez. Uitându-mă în urmă, pot spune că, deși au fost trei ani frumoși, îmi doresc să fi făcut mai multe. Însă îmi aduc aminte de asemenea și alte lucruri. De exemplu, îmi aduc aminte că pe vremea aceea un român la Paris era cam egal în ochii băștinașilor cu un cerșetor; îmi amintesc de faptul că, atunci când îmi căutam un studio cu chirie, mi s-a aruncat în față că proprietarii nu vor oameni din Est și în fața mea semnau contracte maghrebieni care nu știau decât să se semneze… nu sunt sigur că în franceză; îmi amintesc că Franța era minunată, dar că în toți acei trei ani m-am simțit tot timpul un „outsider". Am ținut să vă vorbesc despre această perioadă deoarece, consider eu, spune multe. Cine eram eu la vremea respectivă? Un tânăr muzician de 15-18 ani. Dar pentru ei… eram un român.

Deci, luându-mi desaga la spinare, la 19 ani am plecat în Statele Unite, în Cincinnati, statul Ohio. Eram fidel visului american (și încă mai sunt, dar asta este altă poveste). Deja era altă situație. Am fost primit mai deschis de cei de acolo decât de francezi sau români. Nu, nu e o greșeală. Oameni mai deschiși am găsit rar, și în nici un caz nu pot generaliza pe acele excepții.

Pot spune că perioada petrecută în Statele Unite îmi este cea mai dragă. Eram înconjurat de oameni fantastici, activi, de toate etniile, toți contribuind la acel *melting pot* care erau campusul și orașul. Aveam zile în care vedeam soarele când se ridica peste campus la 5 dimineața și revedeam cerul noaptea, când terminam concertele și repetițiile. Am trăit o beție a artelor, implicându-mă pe cât posibil în lumea muzicii clasice, teatrului, jazz-ului și teatrului muzical american. Am avut plăcerea să-i văd pe cei mai mari artiști concertând la Filarmonica din Cincinnati, una dintre cele mai bune instituții de acest gen din Statele Unite. Pe unii dintre artiști i-am și cunoscut și modelul lor m-a inspirat să îmi caut drumul mai departe, indiferent de mediu. Îmi aduc de asemenea aminte cu drag de… „cel mai groaznic lucru pe care un student îl putea face"… să nu vină la cursuri la timp. Această punctualitate formează. Îmi lipsește asta! Aș dori să văd unde în Europa există

această realitate. Unde ai nevoie de permisiunea decanului pentru că nu poți ajunge la ore?

Din Statele Unite îmi lipsește deschiderea oamenilor, accesul pe care îl aveam la informații, la bunătatea și disponibilitatea indivizilor din jurul meu. Mi-e dor să pot lăsa ușa deschisă la apartament cât cobor din clădire. Să pot intra la orice oră într-o bibliotecă sau facultate și să îmi găsesc colegii studiind, să pot împrumuta o carte, să mă pot duce la un profesor pentru a cere un sfat sau închega o conversație despre ceva ce mă interesează pe mine azi. Cred că Europa are de învățat de la Statele Unite și schimbarea ar trebui să se întâmple și din interiorul oamenilor. În Europa am văzut puțini oameni care să aibă atâta preocupare pentru îndrumarea elevilor și atâta deschidere cât să permită aproape oricui să le observe activitatea… „Shadowing-ul" e un concept încă proaspăt în Europa…

M-am simțit protejat în Statele Unite, și niciodată singur. Nu m-am simțit român sau străin. Nu am simțit că a fi român, sau chinez, sau orice altă nație e un lucru pentru care să te simți vinovat sau de care să îți fie rușine.

În timpul celor trei ani petrecuți în SUA am crescut mult însă. Ceva mă rodea și, cu timpul, am început să realizez ce. Muzica și arta erau minunate, dar nu-mi ajungeau. Voiam să fac ceva în viață, ceva semnificativ pentru mai mulți decât cei ce mă puteau asculta într-un concert. Am început să mă implic în grupurile de activități ale universității, am început să studiez despre lume. Am ales să exploatez pasiunea mea pentru istorie și pentru descifrarea lucrurilor și am început să studiez științele politice. În al treilea an știam că voiam să fac altceva și deci simțeam că trebuie să plec. Mărturisesc că despărțirea de State a fost deosebit de dureroasă în condițiile în care cei mai buni prieteni ai mei erau acolo și mă legasem puternic de oameni și de locuri. Însă am simțit că nu de acolo încep lucrurile pentru mine.

În 2007 mă întorc în Europa, respectiv la Bruxelles. Eram un tânăr foarte entuziast. Cu un zâmbet larg pe față, pentru că simțeam că acum este momentul să demonstrez cum voi schimba eu lucrurile, cum voi demonstra lumii… nu știam bine ce, dar voiam să arăt că lucrurile pot merge mai bine, că există români integri, că tinerii știu să muncească, că a venit momentul să ieșim din lâncezeala ședințelor politice și a intereselor corporatiste. Nu simțeam că aparțin generației Bologna, dar mă identificam cu un sentiment de uimire și neintegrare. Întorcându-mă în România, am fost sfătuit să revin cu picioarele pe pământ, „să învăț cum se fac lucrurile aici". La început am ezitat, neștiind cum să interpretez lucrurile. După care, ușor, ușor, am început

să învăț cum trebuie făcute lucrurile aici pentru a răzbate, cum trebuie puse lucrurile în problemă… sau în perspectivă. Am avut un sentiment de întoarcere la un balcanism postsovietic specific numai peticului acestuia de hartă, laolaltă cu vecinii noștri de graniță. Oricine se duce în China sau în alte foste „țări prietene" va vedea că lucrurile sunt deja la alt nivel.

În afară de asta, toți cunoscuții mei îmi recomandă să plec din nou, fiindcă țara asta nu are viitor și va trece mult timp până se vor schimba „elitele politice". Iar eu întreb: și cine vreți să schimbe perspectivele acestei țări? Alte lucruri de care m-am mai lovit sunt, de exemplu, faptul că statul român nu-mi recunoaște studiile la Paris, faptul că toate organizațiile au învățat să facă un PR excelent, dar că stau mai puțin bine la implementarea declarațiilor de intenție, faptul că nu se formează o cultură a învingătorilor, că se pleacă din start cu ideea că pentru a lucra în administrație trebuie să fii măcar un pic corupt, că puținele concursuri pe post sunt pre-rezervate pe rețele de cunoștințe etc.

Dar haideți să vă spun lucrurile pe care mi le doresc pentru noi, lucruri ce nu țin de investirea a miliarde de euro în infrastructură, de a avea o țară cu cinci fusuri orare, de a sta pe petrol. Mă gândesc la cum se obțin niște lucruri în România. Pe vremea părinților mei, unitatea de măsură era pachetul de Kent; când am dat eu bacalaureatul știu că cineva a dat o mașină; în ziua de azi… Întrebarea mea e de ce ne coborâm atât de jos? Un lucru pe care mi-aș dori să-l văd la noi ar fi oameni care nu se vând pentru un pumn de arginți. Aș dori să nu aud între prieteni: „Mie ce-mi iese?". Vreau să mă duc la primărie și să nu aștept până se termină țigara ca să vorbesc cu persoana respectivă. Doresc să văd profesori care acceptă că un tânăr cu master proaspăt terminat în străinătate „riscă" să fie mai la curent cu ultimele teorii și practici economice decât cele scrise în 1992 în „ghidul studentului economist", care încă este folosit de unii profesori din ASE. Și multe alte lucruri care țin de bunătatea umană și de o maturitate socială și culturală. În Praga nu scrie nimeni cu spray pe Universitate, în Ungaria țăranii nu și-au furat singuri dalele din canalele de irigație, în Bulgaria nu plătește nimeni laptele autohton mai scump decât laptele importat din Franța. Slovenia este singura țară din lume cu două ministere ale educației și Albania are mai mulți tineri studenți în universități din Italia și care se întorc, decât studenți în propriile universități. În Belgia, Olanda, țările nordice, învățământul bilingv a devenit o regulă, iar în Danemarca cea mai mare parte a populației este obligată să urmeze cursuri de perfecționare și updatare a cunoștințelor la fiecare câțiva ani. În România… avem grad de penetrare de

110% a telefoniei mobile, dar avem jumătate din populație care nu poate scrie corect în limba maternă. Avem o capitală ce deține 10% din PIB și care trăiește în secolul XXI și părți din țară unde nu ajunge decât linia de telefon. Avem lapte unguresc mai ieftin decât cel românesc, pâine mai scumpă ca la Paris și oameni cu dilema matinală dacă să ia Mercedesul sau Audiul. România poate arăta și altfel – este nevoie de masa critică care să schimbe lucrurile, și aici vreau eu să contribui.

Aș dori să pot schimba mentalitățile oamenilor. Cel mai greu lucru, și totuși imperios necesar. Aș vrea să le arăt cum ne dăm cu stângu-n dreptul și că este momentul să învățăm să punem un picior înaintea celuilalt. Nu vreau să îmi mai fie rușine în Europa că sunt român, să mă gândesc dacă atunci când călătoresc în Italia este mai bine să nu vorbesc în limba mea. Aș vrea să schimb percepția tinerilor că nu se poate face nimic pe cale politică. Aș dori ca societatea noastră, chiar dacă este dezbinată în funcție de clase, venit, geografie, etnie etc., să înțeleagă că, în ciuda acestor diferențe, există ceva comun, ceva la care avem toți dreptul, ceva pentru care însă trebuie să muncim împreună. Ar trebui să ne asumăm obiceiurile de țară capitalistă, de Lumea Întâi, parte a UE, cu instituții democratice care sunt acolo pentru a servi cetățeanul și ar trebui să renunțăm la servilism, la așteptarea ca guvernul să facă lucrurile mai bune și să ne dea de mâncare, la așteptarea că dacă nu facem noi, vor face alții pentru noi.

Printre lucrurile care îmi plac în țară și care mă țin aici sunt niște tineri uimitori, ce se ridică mult mai repede chiar decât generația mea. Ei vorbesc deja în trei limbi sau conduc o afacere la 19 ani. Tineri care știu să explice conexiunea dintre Papua-Noua Guinee și Myanmar. Oameni care au fost pe afară și doresc să fie la fel și aici și care depun eforturi supraomenești să miște ceva în țara asta. Oameni care întind o mână unui tânăr care vrea să facă ceva și care își dau și cămașa de pe ei dacă asta ajută mai multor oameni. Îmi place că, indiferent de culoarea politică, încep să se ridice noi generații care vor să fie active politic, care încă nu știu cum e să cari al treisprezecelea salariu cu jeep-ul și care preferă un război de PR unei mineriade. Pentru că începe să se dezvolte o conștiință a societății care merge mai departe decât „noi, un popor dezbinat, și ei, europenii care ne dau bani".

De ce m-am întors?

Pentru că nu mai sunt un român rătăcit în tranziție, ci unul zâmbind spre viitor.

Alexandru Mănăilă

Martie 2008

Alexandru Mănăilă s-a născut la București în 1985. A plecat din România la 16 ani, ca bursier la Groton School, un *boarding school* (liceu cu internat) de lângă Boston (SUA). În clasa a XII-a a fost admis înainte de termen la Harvard University, unde a urmat facultatea.

După patru ani, în 2007, a terminat studiile la Harvard ca licențiat în Economie. Și-a scris lucrarea de licență despre migrația studenților români din România către Europa și SUA și problema *brain drain*-ului din România. În timpul facultății a lucrat pentru Brown Brothers Harriman, cea mai mare și mai veche bancă de investiții de tip parteneriat din SUA.

La Harvard a fost primul român din istoria facultății care a obținut premiul Lowell House Korean War Memorial Prize, pentru efortul consacrat ajutorării altor români să ajungă la studii în străinătate. După facultate, a fost consultant în management la New York, pentru băncile americane regionale și fondurile de investiții de pe Wall Street.

În prezent este director la Capital Partners, cea mai prestigioasă casă de investiții din România.

Este pasionat de windsurfing și squash.

Înapoi la Harvard de la București

Motivul plecării mele cred că este asemănător cu al altor tineri care își fac studiile în România. Pe lângă dorința de a căuta noi oportunități educaționale și de a căpăta o experiență internațională, lipsa dreptului la exprimare din școala românească a constituit un factor important pentru mine și m-a determinat să plec. În România, în școala generală și în primul an de liceu (restul i-am făcut în SUA), am fost confruntat cu problema lipsei de libertate de exprimare din sistemul educațional românesc, o relicvă a epocii comuniste. De exemplu, dacă îmi dădeam cu părerea la ora de română sau istorie și nu memoram un comentariu predefinit sau niște date istorice și nu le regurgitam, primeam o notă mai proastă, ca și cum aș fi făcut ceva greșit. Față de școala americană, în România, la orice curs, elevul/studentul nu era (și nu este) încurajat să-și exprime părerea și să-și utilizeze capacitatea analitică pentru a critica sau analiza ceea ce învață la curs. Procesul este în general mnemonic și elevul sau studentul nu are dreptul să critice părerea profesorului, să-și dea cu părerea sau să analizeze un text istoric, literar sau economic și să-l interpreteze cu „propriile cuvinte". Școala în România m-a încurajat mereu să memorez un comentariu sau o analiză și nu m-a încurajat să dezbat și să îmi dezvolt propria capacitate de a analiza, nu m-a învățat să gândesc pe cont propriu. În SUA, acest lucru este diferit și la orice curs dezbaterea este încurajată. Mai mult, dacă un elev/student contrazice profesorul, nu este pedepsit, ci este chiar încurajat să o facă, atât timp cât vine cu argumente analitice pentru a-și susține punctul de vedere.

Evident, am fost de asemenea atras de oportunitățile din școala americană și de SUA în general. Liceul unde am obținut o bursă avea unii dintre cei mai buni profesori din State, numeroase cursuri de nivel de facultate puteau fi urmate chiar din timpul liceului și primau posibilitățile de a deveni un individ împlinit atât pe plan academic, cât și pe plan social sau profesional. Am dorit să plec în SUA pentru că am vrut să învăț cu și de la cei mai buni și mi-am dorit să operez într-o meritocrație unde munca multă și grea este răsplătită de societate, ceea ce m-a atras foarte mult. Și, într-adevăr, am găsit în școala

americană de top și în Statele Unite multe oportunități și aspecte pozitive la care mă așteptam.

În facultate am dorit întotdeauna să excelez în domenii cât mai variate și să explorez lucruri noi: am ales cursuri de la „macroeconomie" sau economia Uniunii Europene până la literatura iluministă franceză sau istoria capitalismului. Verile mi le-am împărțit între predarea unor cursuri în România pentru a ajuta alți tineri să obțină burse în SUA și internshipuri (stagii) atât în SUA, cât și în Europa. Am avut parte de unii dintre cei mai buni profesori din diferite domenii, precum laureați ai Premiului Nobel, prin urmare am fost întotdeauna foarte motivat să învăț și să excelez. Când am început să lucrez full time la New York la o bancă de investiții, munceam foarte mult (80 de ore pe săptămână, 12-14 ore pe zi și în weekend), dar după absolvire am avut șansa să învăț mult mai repede industria financiară lucrând în calitate de consultant de management. Sacrificarea timpului liber a meritat, pentru că mi-a conferit o bază solidă în cariera mea viitoare.

Este greu să descriu o zi obișnuită din viața mea în SUA, pentru că fiecare zi era foarte diferită (o zi la facultate era diferită de o zi la liceu sau de o zi de lucru pentru un fond de investiții de pe Wall Street). Când munceam în Boston, consiliam direct managementul unei bănci de investiții pentru a ajuta la luarea deciziilor globale ale băncii. Participam la teleconferințe săptămânale cu toate birourile din lume ale băncii (New York, Boston, Zürich, Luxembourg, Londra, Tokio etc.) și munca mea era prezentată direct conducerii băncii. Acest prim internship în SUA mi-a dat multă încredere în propriile forțe, căci la 21 de ani eram tratat ca un adult, lucram cu cei mai buni din industrie și chiar ajutam direct conducerea unei cunoscute bănci americane să activeze pe diferite piețe din lume. În timpul liber navigam pe râul Charles din Boston sau făceam windsurfing la Oceanul Atlantic.

La Harvard învățam mult în timpul săptămânii și atât cursurile, cât și activitățile extrașcolare pe care le făceam variau foarte mult. Școala americană te încurajează nu doar să fii bun la învățătură, ci să te implici în activități cât mai multe. Eu eram membru în boardul de business al *The Harvard Advocate*, cea mai veche revistă a Harvardului, fondată în secolul al XIX-lea (unde au debutat și poetul T.S. Eliot, președintele Microsoft, Steve Balmer, președintele american Theodore Roosevelt sau Louis Begley – autorul unei cărți celebre, intitulată *About Schmidt*). În plus, eram membru al clubului de box al facultății și fondator al primului club de antreprenoriat român de la Harvard, pe care l-am creat pentru a promova România în SUA. Când timpul îmi permitea, scriam articole pentru diferite publicații economice sau de business din SUA

și din România (*Harvard College Investment Magazin*e, *The Investor Magazine* etc.). Așadar, în timpul facultății programul meu era împărțit între învățătură și diferitele activități extrașcolare.

În timp ce eram elev și student, am avut șansa de a ține o legătură foarte strânsă cu România. Prin urmare, aș putea spune că eu, chiar dacă mă aflam în State, aveam activitățile împărțite între SUA și România. Veneam de trei-patru ori pe an în țară (în vacanțele de toamnă, iarnă, primăvară și vară) și țineam legătura cu țara prin internet. Am petrecut mult timp în România ajutând alți tineri să ajungă la studii în SUA (și îmi face o plăcere nespusă când cineva mă contactează după ce a ajuns bursier și îmi mulțumește pentru ajutor) și am fondat și organizat primul târg internațional de universități de la București, care a atras școli din toată lumea, pentru a-și prezenta oferta educațională studenților români. Chiar și înainte de facultate, am petrecut o vară la Bacău, ca voluntar într-o organizație de sprijin comunitar, unde am predat cursuri de engleză, muzică și matematică pentru copiii străzii. Am considerat că, dacă mie mi s-a oferit o șansă, trebuie la rândul meu să îmi folosesc timpul pentru a încerca să ofer o șansă altora care nu au avut același acces la educație. Așadar, din acest punct de vedere, nu a existat un moment catalizator care să declanșeze întoarcerea mea în România. În tot timpul petrecut în SUA eu eram deja cu un picior în România.

Am decis să revin în România în primăvara anului 2008, după opt ani petrecuți în SUA. Am luat această decizie deoarece îmi doresc să fiu un „pionier" în țară și să folosesc experiența acumulată în State pentru a participa la dezvoltarea României. Consider că, odată cu intrarea României în UE, multe lucruri s-au schimbat și că acum există oportunitatea ca o persoană cu setul meu actual de abilități să poată să și le folosească în mod constructiv în țară (acest lucru nu cred că era valabil în România la începutul anilor '90, de exemplu). Locurile de muncă în diferite industrii au început să fie mai numeroase și o meritocrație începe încet să se formeze (în special în sistemul privat). Consider că munca este mult mai interesantă atunci când o faci pentru țara din care provii și când contribui la clădirea și dezvoltarea ei, și asta m-a încurajat de asemenea să revin în România și în Europa de Est.

Am avut atât impresii pozitive, cât și negative când am revenit. Am observat că cel puțin orașele mari (economic vorbind) s-au schimbat într-un mod pozitiv: rata de șomaj în București era, când m-m întors, sub 1% (și în multe orașe mari era tot foarte joasă), iar odată cu intrarea în UE nivelul de trai în orașe a crescut. Lumea o duce mai bine față de acum opt ani, când am plecat (cel puțin relativ vorbind), ceea ce m-a încântat: casele mi se par mai îngrijite, mașinile mai

frumoase și generația tânără din România a devenit tot mai cosmopolită și cu o viziune mai optimistă și tot mai internațională. Economic vorbind, am fost plăcut impresionat, cel puțin de marile orașe. Multe companii multinaționale și-au mutat operațiunile în România (Renault, Nokia etc.), ceea ce va crea locuri de muncă din ce în ce mai bine plătite și va accelera creșterea economică.

Sigur, condițiile financiare determinate de criza actuală s-au răsfrânt și în România. Față de celelalte țări din regiune însă, România nu a fost la fel de afectată de criza economică (mă refer aici la Ungaria și la Țările Baltice, unde gradul de îndatorare și situația financiară sunt mult mai drastice), dar sigur că acest *hard landing* în piața imobiliară afectează și celelalte sectoare economice. Românii au fost mereu obișnuiți cu o creștere economică constantă și mulți manageri nu știu acum ce să facă. Dacă un întreprinzător român avea o companie care făcea mulți bani, dar el nu știa să își explice de ce, înseamnă că acum are o problemă: probabil că firma este în pierdere și el nu știe să își explice de ce. Cred însă că efectul benefic al crizei este acela că doar adevărații oameni de afaceri vor rămâne pe piață și speculanții și întreprinzătorii de cartier nu vor supraviețui.

Primul lucru pe care l-am făcut când am venit în România a fost să călătoresc pentru a vedea țara, nu doar Bucureștiul. Am condus de la Arad și Timișoara până pe litoral, aproape de granița cu Bulgaria, și am încercat să înțeleg cât mai bine situația actuală. Sunt însă dezamăgit de discrepanța mare dintre regiunile rurale și cele urbane. Îmi doresc foarte mult să am șansa să influențez acest proces și sper ca politicile economice și distribuția sporită a fondurilor structurale europene să îmbunătățească situația actuală din zonele rurale din țară.

România este cea mai mare țară din Noua Europă (noii membri UE) după Polonia și potențialul regional al țării noastre este foarte mare. Putem deveni o economie care este un lider regional al peninsulei Balcanice, iar centrul economic al Europei de Sub-Est ar putea să nu fie în Viena sau Budapesta, ci la București. Dar consider că, pentru a realiza acest lucru, tinerii talentați din țară nu trebuie să mai emigreze în alte țări și ar trebui ca cei care au plecat deja să înceapă să revină în țară. Eu cred foarte mult în potențialul nostru economic de a fi un lider regional și sper ca în curând acest țel să devină realitate.

Consider că, dacă aș fi dorit o viață comodă, unde totul merge ca la carte, aș fi rămas în SUA. Acolo deschiderea unui cont bancar durează cinci minute și o faci direct pe internet (nu cred că am mai fost la coadă într-un ghișeu bancar în SUA de mulți ani); obținerea unui duplicat al carnetului de conducere se face telefonic cu cartea

de credit, infrastructura și sistemul public sunt bine puse la punct. Din acest punct de vedere, am întâlnit dificultăți în România, dar nu am venit aici pentru a avea o viață simplă și comodă, ci pentru a mă implica în viața civică și a contribui la schimbarea țării care m-a format.

Sunt însă dezamăgit de atitudinea statului român față de studenții și bursierii din afara României. În primul rând, nici nu am avut curajul să încerc să-mi echivalez diploma de licență de la Harvard în România, după ce am auzit de la prieteni apropiați ce experiențe au avut. Un prieten bun, cu două licențe și un master de la Stanford, care a fost șef de promoție în universitatea sa, a încercat să-și echivaleze diploma și nu i s-a echivalat cu o diplomă de facultate românească (a primit doi ani de studii de scurtă durată ca echivalare) și abia cu mari eforturi a reușit – pentru că avea și un master – să își acrediteze cele trei specializări superioare cu o singură diplomă de licență românească. O prietenă cu două licențe de la faimoasa universitate Yale a primit de asemenea o echivalare de doi ani de studii de scurtă durată în România (fără licență). Am auzit de cazuri de doctoranzi de la MIT (cea mai bună facultate din lume la științele exacte) care au fost puși să refacă un an la Politehnică pentru a li se acredita doctoratul. În cazul meu, dat fiind că am făcut și liceul în SUA, probabil că ar fi trebuit să încep prin a da bacalaureatul (sau, cine știe, să mă înscriu din nou la liceu în București), pentru a putea să îmi acreditez studiile de la Harvard. Mi s-a părut ridicol că trebuie verificat dacă educația de la Harvard corespunde standardelor noastre, așa că nici nu am încercat să îmi acreditez studiile. Consider că nu este nevoie ca statul să ofere tinerilor din diaspora (sau tuturor în general) nimic special, dar măcar să nu ne umilească printr-o asemenea atitudine și prin astfel de piedici la revenirea în țară.

Logistic vorbind, îmi lipsește eficiența cu care rezolvi lucrurile în SUA. În România totul durează foarte mult, serviciile cu clienții lasă de dorit și, surprinzător, prețurile sunt foarte mari comparativ cu alte capitale europene sau orașe americane. Mentalitatea la noi este încă învechită din păcate și de multe ori nu știi în cine poți avea încredere și în cine nu. Acest lucru face asocierea dintre oameni mult mai dificilă – îmi ia mult timp să desfășor un proiect în România (în orice domeniu), cu unul sau mai mulți parteneri, deoarece îmi trebuie mult mai mult timp să mă asigur de onestitatea partenerilor cu care lucrez. Acest lucru încetinește viteza de lucru: formarea unei echipe pentru un proiect durează mai mult, până când încrederea reciprocă este stabilită, cât și orice interacțiune cu diferite instituții, firme sau organizații este mult mai lentă din cauza unei lipse generale de încredere în societate. Dacă în SUA oamenii pleacă de la premisa că interlocutorul

este de încredere până la proba contrarie, în România de multe ori se pleacă de la premisa că interlocutorul nu este de încredere până la proba contrarie (deci într-o discuție pleci nu de la 0, ci de la –5).

Pe de altă parte, în România mă încântă faptul că am șansa să particip la schimbarea lucrurilor în bine, la îmbunătățirea celor care există și, mai ales, la crearea celor care lipsesc. Acest lucru îmi oferă o satisfacție atât profesională, cât și personală: să văd că ceva nu merge sau lipsește și să încerc să schimb acel lucru. De exemplu, dacă într-o instituție sau firmă ceva nu este funcțional sau funcționează lent, e o senzație plăcută să poți să îmbunătățești ceea ce nu merge și să vezi concret rezultatul muncii tale. Sigur, sunt multe lucruri care pot fi îmbunătățite și energia trebuie canalizată asupra acelora care sunt importante sau a căror schimbare este iminentă și necesară. De exemplu, când am văzut, în timpul facultății, greutatea cu care tinerii români aflau informații despre procesul de admitere la facultățile americane, obținerea burselor în SUA și Europa și lipsa materialelor de pregătire (anumiți studenți foloseau cărți americane vechi de șapte-opt ani), am decis imediat să predau cursuri pentru examenele americane de admitere și să ajut studenții la întocmirea dosarului, să aduc cărți de pregătire în România și, mai mult, să aduc chiar universitățile la București, unde mii de tineri au astfel șansa să pună întrebările direct responsabililor cu admiterea. Aceasta este atitudinea pe care doresc să o am odată cu revenirea mea în țară și sper să reușesc să îmi folosesc experiența acumulată într-un mod constructiv și în continuare.

Dacă nu m-aș fi întors în România și Europa de Est, aș fi urcat pe scara corporatistă în SUA într-o bancă de investiții sau companie de management consulting. Ca nivel de trai și financiar, sunt sigur că aș fi avut mai mult succes în SUA (un managing director într-o bancă de investiții câștigă peste un milion de dolari pe an), dar aș fi ratat șansa să mă implic în proiectul de dezvoltare a țării mele. Pe de altă parte, sunt optimist în legătură cu România; atât timp cât vom avea o administrație competentă, vom călca pe urmele Cehiei, Poloniei sau ale Lituaniei, de exemplu, unde nivelul de trai s-a îmbunătățit vizibil în ultimii ani. Chiar dacă acum este criză, eu cred că, odată cu creșterea economică, tot mai mulți tineri vor reveni în țară și oameni talentați vor lucra în România în loc să plece în afară (același lucru s-a întâmplat și în alte țări unde economia a crescut și oamenii o duc mult mai bine ca înainte).

Sper însă ca ridicarea economică să aducă și o nouă mentalitate și cei cu o mentalitate comunistă, opusă schimbării, să fie înlocuiți din poziții-cheie de oameni cu o gândire democratică și dinamică. Însă pentru a aduce o nouă mentalitate în toate păturile sociale, este

nevoie de un sistem educațional modern, așa că un prim pas ar fi reformarea sistemului de învățământ (revenind la motivul pentru care am plecat). Dacă aș putea, aș introduce în învățământul primar materii obligatorii legate de educația civică, care învață tinerii despre modul de operare al unei democrații, importanța împărțirii puterilor în stat sau a dreptului la opinie, în locul multora dintre materiile nepragmatice învățate acum în școala generală. Cred că, din cauza lipsei unui sistem educațional axat pe formarea de viitori lideri și gânditori (și nu doar pe formarea de executanți), românii deseori nu își cunosc drepturile. În special în zonele rurale, oamenii nu înțeleg motivele pentru care își aleg un lider sau altul și avantajele diferitelor decizii pe care le iau. Dacă sistemul educațional s-ar baza pe materii pragmatice și pe libera exprimare încă din școala generală, viitoarea generație va veni în societate cu o bază analitică și cu o viziune care ar reforma România. Așa că, din acest punct de vedere, doresc foarte mult ca schimbarea în România să înceapă acolo unde are cea mai mare influență în cursa lungă, în sistemul educațional.

Alexandru Mănăilă poate fi contactat la manaila@post.harvard.edu

www.polirom.ro

Redactor: Emanuel Grosu
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Constantin Mihăescu

Bun de tipar: iunie 2010. Apărut: 2010
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266, 700506, Iași
Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33; O.P. 37 •
P.O. Box 1-728, 030174, București;
Tel.: (021) 313.89.78, E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: office@luminatipo.com